KYRKLIG TIDSKRIFT

I SAMVERKAN MED

UPSALA TEOLOGISKA FAKULTET

UTGIFVEN

AF

OSCAR QUENSEL och HJALMAR DANELL

Ny serie af Tidskrift för Kristlig Tro och Bildning

Femte årgången — 1899

UPSALA
REDAKTIONEN AF KYRKLIG TIDSKRIFT

UPPSALA 1899
ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B.

INNEHÅLL.

Uppsatser:

Anmälningar och granskningar af utkomna skrifter:

Tal vid Gustaf Adolfsföreningens i Lund fest den 6 Nov. 1898.

Och jag såg himmelen öppen, och se, en hvit häst och den som satt på honom heter trofast och sannfärdig; och han dömer och strider med rättfärdighet. — Och han har på sin mantel och på sin länd ett namn inskrifvet: Konungars konung och herrars herre. Uppb.-boken 19: 11, 16.

All den strid, som fyller världen, skulle vara fullkomligt tröstlös, om vi ej såge det goda själft kläda sig i vapenrustning. Men detta gör, att det blir en mening i striderna, att vi i själfva stridsbullret kunna urskilja de rena tonerna af himmelsk musik. Och den musiken är segersångens, som Herrens härar uppstämma, men till hvems ära? Hvem ger seger? Ej är det blott de många rena uppsåten, som skimra som guldkorn bland alla de svekfulla och mordiska planerna; ej är det blott de många sanningens och rättens förkämpar bland lögnens och den råa egoismens röfvarehorder. Sanningens och rättens stridande skaror behöfva en anförare, en enda, som kan öfverblicka det hela, befalla öfver det hela och gifva det enhet och sammanhang. Jesus Kristus, som representerar det godas makt på jorden såsom en enhetlig, en samlad makt, representerar ock enheten i all kamp för evig sanning, och han gör det på ett lefvande, personligt sätt. I honom ha sanning och rättfärdighet fått en lefvande gestalt på jorden, i honom ha de blifvit en stormakt, som dock befaller öfver det bästa stridsfolket. Han har makten öfver de mäk-

tigaste, konungars konung och herrars herre, han hämtar kraften från rättfärdigheten, därför är ock segern på förhand gifven, han rider i siarens syn på en hvit häst.

Jesus Kristus — konungars konung och herrars herre, var det såsom en sådan han tedde sig en gång för de beundrande skarornas blickar, han, som dömdes på grund af den lögnen, att han velat gripa efter en konungakrona? Har ej siaren förfalskat hans bild och klädt honom i en purpur, som ej är hans? Ja, visst är det evig frids blommor som växa upp i hans spår i Galileas ängder, men se nogare på hans manliga anletsdrag, och du skall tro, att den mannen ej är att leka med. Hur såg han väl ut i det ögonblicket, då han talade orden: Jag är ej kommen för att sända frid utan svärdet? Må lögnens härar fasa för det ordet.

Kristendomen är en andlig makt, den stora andemakten i världen. Men just därför har den rätt att lita till äfven den jordiska makten, de jordiska krafterna. Ja, självfva svärdet är först på sin rätta plats i Kristi stridsmäns händer, då de tvingas att bruka det. Ingen andlig makt på jorden kan göra sig gällande utan att på något sätt betjäna sig af yttre maktmedel. Den så mycket beprisade rena och blotta öfvertygelsens väg till sanningens rike är ännu för litet befaren. Så ofta få de yttre maktmedlen hjälpa öfvertygelsen framåt. Det låter hårdt, det låter simpelt — men det är ej mitt påfund, det är verkligheten, som så talar.

Men dessa medel äro ett farligt vapen. Fikandet efter dem för lätt öfver gränserna till våldets och de orena bevekelsegrundernas områden. De skola användas med helig bäfvan, användas för att oskadliggöra sanningens oefterrättlige motståndare och för att fostra de omyndiga till myndighet. De skola användas i andliga syften.

Konungars konung tager understundom i sin tjänst jordens konungar, som just äga yttre maktmedel. Religionen

är, rätt fattad, lika mänsklig som något, ja, hon är det mest mänskliga af allt, ty genom henne bli vi först riktiga människor. Då hon så breder sig ut i världen och binder hjärtan vid sig och vid himmelen, då kan det ej annat vara än att hon rör upp allting, hon tänder en sådan eld, som Kristus förutsade, hon sammanflätas med människors och mänsklighetens mångahanda intressen, krafter sättas i rörelse, nya skapelser frambringas, förvecklingar uppstå. Denna massa behöfver ordnas.

Genom reformationen hade nya rörelser kommit in i Europas värld. Snart kom denna värld att i viss mån likna en oordnad massa. Visserligen hade genom reformationen de ordnande krafterna ock gifvits, men de behöfde ledas af visa tankar och skickliga händer. Den gamla kyrka, som ville fördärfva det sköna verket, måste hejdas. Den nya kyrkans söndrade krafter måste enas i en gemensam stor uppgift. Intet enar så som självförsvaret. Ingen har en större makt än den, som kan räcka en stark arm till ledning åt de vanmäktiga, som vilja strida för sitt lif.

Gustaf Adolf kunde räcka en sådan arm åt de vanmäktige; så blef han en makt i Europa. Han kunde erbjuda maktmedel till skydd för den reformerade kyrkan. Men den hjälpen han gaf var ej gifven af främmande, egennyttiga bevekelsegrunder. Det stora däri, som gjorde, att den bar oändliga frukter åt eftervärlden, det som gjorde, att Gustaf Adolfs gärning bland mänskliga stordåd lyser såsom en fästets stjärna bland ljus tända af mänsklig hand, är, att den gärningen uppbars af en stor idé, att han själf var besjälad af denna, att han i stridens mödor arbetade för mänskligheten och himmelriket. De stora snillekrafterna med tendens att famna om världen och förändra dess utseende, tagna i egoismens tjänst, verka förstörande, eller i vissa fall indirekt hälsosamt. De samma krafterna, ställda i mänsklighetens och det evigas tjänst,

förmå låta nya flöden af ljus och lif strömma öfver världen. Hvilken skön syn är ej en sådan tilldragelse! Människor ha släpat sig fram under århundraden steg för steg. Så stiger han fram, mannen, fylld af snillet, kraften och det rena sinnet. Ljuslågor uppstiga mot himmelen, som beteckna branden af århundradens samlade afskräden inom andens värld, som beteckna strålarne af en ny tids sol. Utvecklingen har för ett ögonblick fått vingar, och en förnyad mänsklighet träder fram med ljuflig känsla af förlossning och frihet och tillbeder inför lefvande Guds tron, som åter låtit se en klar skymt af den hand, som från osynliga rymder leder världens öden.

En man med sådan förmåga tedde sig för världen i den nya tidens morgonstund med en himmelsk fackla i sin hand. Den mannen var Luther. Vid den facklans sken riktade Gustaf Adolf sina kanoner mot mörkrets fästen, som föllo. Och då han på Lützens slätter utbytte konungakronan mot martyrglorian, som strålade i helgonglorians flammande sken, så var redan en ny tid inne, trosfrihetens tid, tiden för jämnvikt mellan de olika makter, som verkade i Europa, tiden, då en troslära skulle få erkändt herravälde, hvars skönaste tankar äro kärleken och rättfärdigheten, de grundpelare, som uppbära världen, en ny tid, som skulle bli fruktbärande för normala samfundsordningar med lagen såsom uttryck för det allmänt mänskliga i samfundet, en ny tid, som lössläppte nya krafter, bundna heliga andemakter, på alla områden, ej minst på tänkandets och forskningens områden.

Gustaf Adolf och hans verk, de äro något som bär odödlighetens prägel i dödens värld, något som reser sig så högt mot himmelen, att det ej undanskymmes ens af de bästa män och verk, som följa efter. Huru lefva de bland oss i vår tid, med hvilka ögon skåda vi därpå? Gustaf Adolf och hans män kämpade för den evangeliska läran och för trosfrihet. Huru vårda vi detta stora arf? Trettioåriga kriget var,

om ej blott ett religionskrig, dock i hög grad äfven ett sådant. Många se med löje ned på ett religionskrig, hvilket de betrakta såsom en frukt af fördomar och kortsynthet. I viss mening ha de rätt. Men hvad de ej se, är det intresse för det allra högsta i världen, som spelar under i en sådan tilldragelse. De stora brytningstiderna i historien utmärkas af strider mellan stora intressen, ej minst religiösa. Gustaf Adolf och hans män fruktade, att evighetsintressen stodo på spel. Därför offrade de sina lif. En sådan tid af strid om de största intressena är dock trots allt sitt elände något storartadt. Själarna äro i spänning, de mera storslagna höja sig öfver det hvardagligt småaktiga, och öfvermänskliga krafter utvecklas. Hvartill låta vi nu anblicken af denna tid mana oss?

Vi äga den evangeliska läran, för hvilken våra fäder kämpade. Den bjuder stora gåfvor och ställer stora kraf på oss. Den leder blicken förbi alla helgon och mässepräster rakt fram mot en öppnad himmel, ur hvilken vi liksom kunna höra slagen af ett älskande fadershjärta. Den bjuder kvalda hjärtan syndaförlåtelsens gåfva för intet. Den vill skänka oss Andens krafter till heligt lif. Den vill återge oss själfva åt oss själfva såsom sanna människor. Men den ställer ock stora kraf på oss. Den begär, att vi med försakande af alla egoistiska intressen skola sammanbindas i ren kärlek. Den kräfver den omutliga rättfärdighet, som uppehåller ordningen i världen. Den fordrar rena hjärtan och sinnen, i hvilka Guds egen helighet afspeglar sig. Har detta evangelium herraväldet bland oss? Hur vårda vi det? Massor af människor låta sig så öfverhöljas af jordens stoft, att de ej se himmelens sol. De äro likgiltiga för det högsta. Andra uppblanda evangeliets ädla vin med vatten, så att den ursprungliga smaken är nästan försvunnen. Åter andra tro sig vårda denna skatt genom att insvepa den i en viss mängd afslutade läromeningar, som icke få ändras med en prick. För dem äro de förflutna tiderna

allt. De besinna ej, att ur den absoluta reaktionens stillastående vatten skola giftiga ångor uppstiga, som döda det fria andelifvet, de besinna ej, att världen kan lefva, endast om hennes lif får allt mer svälla ut.

Men det finns de, som äro värre än så; det finns de, som mer eller mindre doldt eller uppenbart vilja till protestantiska land öppna portarna för den kyrka, hvars fräcka anspråk Gustaf Adolf tillbakavisade, den kyrka, som säger så som ingen annan: här skall du stå och ej gå vidare i utveckling, den kyrka, som gärna släcker uppflammande ljuslågor i blod, den kyrka, som fordrar obetingad lydnad för påfvars och jesuiters bud, den kyrka, som, trots den sanning och de förtjänster äfven hon äger, skall, om hon återfår det världsherravälde, hvarefter hon trånar, kasta världen tillbaka i medeltidens natt. Gustaf Adolf, själf en toleransens apostel i vapenskrud, har gifvit världen trosfrihet. Huru bruka vi den? Många bland oss, som både tala och icke tala om trosfrihet, ha rätt litet af fördragsamhet. Många af mycket skilda riktningar mena med trosfrihet, att man skall ha frihet att tro just det de tro. Så den välmente ifraren, som är färdig att uttala domen öfver den, som ej vill antaga hans ofta föråldrade och obrukbara meningar. Men så ock den bittre kristendomsfienden, som menar, att förnekelsen är den rätta tron, och som betraktar en kristen såsom en lägre, ovärdig varelse. Enligt somligas mening är trosfrihet rätten att intet tro, enligt andras rätten att tro hvad man behagar. Enligt kristlig mening rätten att ohämmad af yttre makter hvila vid den himmelske Faderns hjärta, under det man med kärleksfullt öga skådar på den stora skaran af bröder, som ofta strida med sig själfva till döds för att vinna tro, vinna fast mark under sina fötter, och under det man i denna kärlek fördrager de olika meningarna, vetande, att sanningens heliga genius skall te sig

fullt afslöjad först på den dag, då alla Guds heliga få träda fram i högtidsdräkt inför hans tron.

Huru vårda vi det arf af hög moral, af outtröttlig handlingskraft, af själfuppoffring och plikttrohet, som Gustaf Adolf och hans män lämnat oss? Hvad gaf kraften till deras stora verk? Snille, klokhet och lyckliga omständigheter gjorde här oändligt mycket, såsom det ju plägar ske. Men den innersta kraften låg i den religiösa hänförelsen, som bidrog att stålsätta sinnet och karakteren. I en tid af gudlöshet, slapphet och njutningslystnad är det en stärkande syn att se ett sådant verk som Gustaf Adolfs, att se en man på tronen med helig entusiasm offra lifvets bekvämligheter och fröjder för att ge sig in i ett företag, som kan anses såsom ett af världens största vågspel, ett företag, som gaf oändliga mödor, äfven om det lyckades, ett företag, som kunnat medföra oändlig olycka, om det misslyckats, ett företag, inför hvilket han bäfvade minst, som bar det förfärande ansvaret.

Hvad lära vi häraf, om ej det, att vi ock skola uppoffra och våga något för sanning och rätt i världen! Ej så, att vi skola välment men hufvudlöst kasta oss in i hvilka företag som helst, hvilkas beskaffenhet och verkningar vi ej kunna beräkna. Gustaf Adolf handlade i frimodig tro på Gud och en stor sak med känsla af en inre gudagifven kraft och under beräkning af viktiga förhållanden i Europa. Han vågade något stort, men handlade för hvarje steg han tog med den klokaste beräkning, med den största försiktighet.

Men ej mindre upplyftande är det att se hans män, af hvilka många voro hjältar i trasor, som med glädje lämnat härd och fosterland för att strida under sin tillbedde hjälte. Liksom sin konung lifvade af entusiasm, pliktkänsla och stridslust, gingo de utan knot framåt. De skaffade sig intet namn genom strejker, de endast vunno segrar, vid hvilkas sken man förgäfves söker läsa namnen på tusenden af dem. Tänkom

oss denna här: Europas för tiden mäktigaste furste i den enkla dräkten, ofta med spaden i hand, tillbedd af sina trogna, fruktad af dem, som bröto emot krigets lagar; och dessa trupper, som trots torftighet och umbäranden med glädje offrade sina lif.

Plikttrohet, förmåga af uppoffring, förnöjsamhet, se där några af de hemliga mäktiga drifkrafterna i de stora verken, se där några af samhällenas väldigaste pelare, huggna i granit, trotsande förgängelsen. Vill ett folk sjunka ned till betydelselöshet och gå under, så skall man blott skapa en gudlöshetens, själfsvåldets och njutningslystnadens ande, som genomtränger alla samhällslager. Då skola de högre ställda klasserna ha alla omättliga anspråk på lifvet och de lägre följa efter. Andra fiender behöfvas då ej. Nu är det en sak, att folken och de enskilda förbättra sina villkor, i samma mån som insikterna i tingen växa och tillgångarna ökas. Därom är intet annat än godt att säga. Men en annan sak är det, om hvar och en söker att göra så mycket han kan för att undgå arbetets mödor, för att njuta af lifvet och visa sig mäktig, om folket alltmer förlorar lusten för redligt arbete på fäderneärfd teg, om alla tala om sina rättigheter, men ingen om sina plikter. Då håller man på att öppna dörrarna för upplösningens demon, äfven om det för ögonblicket ser blomstrande ut. Må vi ta oss till vara. Må vi i alla samhällsklasser börja att lefva naturligt, enkelt, och visa oss mäktiga af själfuppoffring och kraftansträngning. Då skola vi bli oöfvervinneliga.

Icke utan sammanhang med Gustaf Adolfs verk stå samhällenas och samfundens utbildning i nyare tider. Såsom ett profetiskt tecken står här den sköna företeelsen, att han själf var en förgångsman härutinnan, då ju den svenska staten genom honom fick många nya institutioner, som blefvo former för ett mera ordnadt samfundslif. Ett folk har hälsa och utsikter till framtid, i samma mån som det lefver ett lif norme-

radt af lagar, som representeras af starka och goda auktoriteter, och som erbjuda former, i hvilka medborgarne kunna röra sig fritt och förbli oantastade, så länge de ej försöka att spränga lagens band. Vi ha stora förmåner i detta fall, som det gäller att ta vara på.

Gustaf Adolfs verk bidrog ock till en närmare sammanslutning af skilda folk. Det är godt, att folken närma sig hvarandra i åskådningar och former för lifvet, så att de komma att känna en samhörighet. Men däremot torde det ej vara godt, om stora folk sluka allt för många af de små. Det är fördelaktigt, att olikheter finnas, det ger mera rikedom och innehåll åt mänsklighetens lif. Och liksom det inom de särskilda folken behöfves samhällsklasser, som ligga närmare naturens modersbröst, hvarur de hämta frisk näring åt samfundet, så behöfs det ock små folk, som bättre än de stora förmå bevara naturlig och andlig hälsa. Tiden är ej gynnsam för de små folkens lif. Skola de förblifva, så måste de vara betänkta på bl. a. en sak, att hålla enighet och sämja. Historien talar sitt dystra språk, att, när ett litet folk gått under, orsaken härtill i regel ej legat i första hand i de stores öfvermakt, utan i inre upplösning och oenighet. Och ändock strida de små med hvarandra!

Den 6 november, det är svenska folkets stora dag, dess nationaldag. Vi behöfva ej söka en sådan. Må den dagen inprägla i våra minnen och sinnen bilden af Gustaf Adolf och hans verk. Må den lära oss en äkta luthersk handlingskraftig kristendom, att blifva ett gudfruktigt folk, som med en tro lik fädernas och med en sinnets renhet såsom deras friskt griper in i tidens stora arbete för att visa oss såsom värdiga söner af det folk, hvars bästa män på slätterna vid Breitenfeld och Lützen med eget blod skrefvo ett blad i världshistorien, hvars öfverskrift lyder så: Gustaf Adolf, kristen och hjälte, räddade världens trosfrihet. *F. A. Johansson.*

Ur reseberättelsen.

Under min studieresa i Tyskland 1897—1898 hade jag äfven gjort till min uppgift att taga närmare kännedom om huru den exegetiska undervisningen bedrifves vid de olika universiteten och särskildt huru de exegetiska seminarie- och proseminarieöfningarna anordnas. Rörande mina iakttagelser i detta afseende kan jag fatta mig kort.

Beträffande den exegetiska undervisningen i allmänhet vill jag inskränka mig till att blott påpeka den i ögonen fallande tendens till att göra nästan alla föreläsningar elementära, som jag iakttagit vid de flesta af de universitet jag besökt. Denna tendens gör sig för resten gällande inom hela den teologiska undervisningen. Medan det för c:a ett 10-tal år sedan var vanligt, att en professor höll åtminstone *en* mera ingående föreläsningsserie öfver något specialämne eller behandlade ett omfattande tema mera djupgående, har detta numera blifvit allt sällsyntare, så att alla föreläsningar vid de flesta universitet äro mer eller mindre elementära. Det är tydligt att de studerandes praktiska intressen därigenom kunna tillgodoses så godt som fullständigt af lärarne själfva; respektive föreläsare hinna att genomgå sitt ämne på kort tid, och studenterna kunna inhämta hvad de behöfva för afläggandet af examen utan mycket anlitande af läroböcker eller privatundervisning. Då vidare hvarje universitet med något större studentantal har minst 2 professorer i hvart och ett af de exegetiska facken, Gamla och Nya Testamentet, hvilka i regeln hålla 2 föreläsningar under 4—5 dagar i veckan; så är det uppenbart, att de teologie studerandena beträffande utsikten att få höra föreläsningar öfver ämnets olika delar här befinna sig i ett mycket fördelaktigare läge än hos oss. Man får emellertid besinna, att fördelen i detta fall väsentligen beror

på ett större antal lärare och på den omständigheten, att dessa odeladt få ägna sig åt den akademiska undervisningen, ty metoden har ock, såsom jag skall visa, sina nackdelar; vidare bör ej heller förglömmas, att de teologie studerande i Tyskland tvingas att begagna sig af den akademiska undervisningen mera än hos oss. Ett sådant tväng låter sig naturligen utöfvas strängare, i den mån som universitetet kan erbjuda studenterna den undervisning de behöfva för sin examen. Måhända skulle det emellertid äfven hos oss låta sig göra, att med någon afknappning af den grundlighet, som utmärkt våra katederföredrag, få till stånd flera föreläsningar i veckan af mera elementär beskaffenhet för att på detta sätt tillmötesgå studenternas praktiska behof. Med våra knappa lärarekrafter vore ett sådant arrangement mera af nöden än det f. n. är i Tyskland.

Fördelen af en sådan metod, hvilken såsom vid de tyska universiteten för vissa ämnen åtminstone måste medföra, att samma föreläsningsämne återkomme ungefär hvart 3:e år, vore ej blott studenternas, utan jämväl lärarnes, då ju dessa senare därigenom komme i tillfälle att öfva ett större inflytande på studenterna och deras fostran. Men visserligen kan man icke med våra begränsade lärarekrafter åstadkomma någon större förändring. Våra teologie studerande måste alltfort ägna den största fliten åt läsningen af läroböcker på sina rum, så länge man icke kan bjuda dem större tillgång till att å föreläsningar eller kollegier bekvämare inhämta sin kurs. Emellertid synes det mig för framtiden böra blifva ett verkligt lifsintresse för de teologiska fakulteterna att skaffa sig ökade lärarekrafter, dels för att universitetet må blifva så mycket som möjligt en verklig undervisnings- och ej företrädesvis examensanstalt, dels för att väcka och underhålla intresset för vetenskapligt arbete hos de unge. Att värdet af teologiskt vetenskapligt arbete hos oss icke skattas högre än det gör, har enligt min mening en af sina förnämsta orsaker

däri, att den teologiska vetenskapens representanter i vårt land äro för få, så att de icke räcka till för att gifva den studerande ungdomen den ledning och fostran, som den behöfver för att på egen hand finna sig till rätta och känna glädje i vetenskapliga undersökningar. I detta afseende ha vi utan tvifvel mycket att lära af Tysklands förhållanden.

Men å andra sidan sammanhänger den nämnda benägenheten till uteslutande elementära föreläsningar med skuggsidor i de tyska universitetsförhållandena, som icke mana till efterföljd utan snarare åtminstone i visst afseende äro ägnade att ställa våra institutioner i fördelaktigare ljus. Såsom en af de framkallande orsakerna må nämnas kollegieafgifterna, hvilka utgöra en, ofta ganska väsentlig del äfven af de ordinarie professorernas lön, för extraordinarier utgöra de i de flesta fall hela lönen. Däraf skapas ett för det vetenskapliga arbetet ovärdigt och i alla händelser osundt konkurrensväsen, som tvingar till många konstlade utvägar för att draga till sig så många åhörare som möjligt — för att icke tala om, att ett af tidsomständigheterna framkalladt intresse för en viss vetenskap härvid kan skapa en alldeles onaturlig förryckning af det rätta förhållandet mellan arbete och lön, så att några skörda en mycket stor vinst, medan andra trots lika stor vetenskaplig förtjänst och lärareduglighet endast med svårighet kunna tillkämpa sig en torftig ekonomisk existens, ett missförhållande, som redan skapat en växande otillfredsställelse med denna inrättning och jämväl på de sista åren bragt å bane förslag att inskränka dess osunda verkan — ty upphäfva den kan man nog icke. Såsom en följd af den nämnda elementära metoden framträda åter oroande tecken på ytlighet och bristande själfständighet hos prästkandidaterna, tecken, som göra att en jämförelse mellan dem och de våra icke utfaller så, som mången på grund af den vetenskapliga lifaktigheten och den rika tillgången på lärare vid de tyska universiteten skulle tro. De många obe-

stridliga bevisen på verkligt vetenskapligt intresse inom de tyska pastorernas krets talar icke häremot, då det till väsentlig grad har sin förklaring i det värde, som vetenskapligt arbete i allmänhet har i Tyskland. Om de tyska prästkandidaterna skulle efter slutade universitetsstudier förflyttas till ett land, som blott hade ett eller två universitet och icke kunde påräkna så godt som hela den bildade världen såsom intresserad i dess bokmarknad, så skulle de sannolikt icke i detta afseende visa sig mycket öfverlägsna de våra.

Den antydda början till ytlighet gör sig ock tyvärr gällande i flera vetenskapliga hjälpmedel till studerandes tjänst, t. ex. i kommentarverken till G. och N. T. af Strack-Zöckler, till G. T. af Marti och delvis ock i det af H. Holtzmann utgifna till N. T. Den gyllene medelvägen mellan å ena sidan för stor grundlighet och ytlighet å den andra har onekligen hittills i allmänhet iakttagits af det kända Meyerska kommentarverket till N. T., hvilket, trots flera uppträdande konkurrenter på hela området eller blott inom en del däraf, alltfort torde vara att betrakta såsom mönster i detta afseende. Ett motstycke på G. T:s område skulle den af Nowack påbörjade kommentaren vara; många tecken på subjektivism inkräkta dock här betänkligt på den objektiva hållning man har rätt att fordra af dylika arbeten.

Den fara för ytlighet, som jag här antydt, förebygges i en viss grad af seminarieöfningarna, hvilka åtminstone vid flera universitet ha betydelsen att verkligen införa deltagarne i vetenskapliga problem och lära dem riktig metod för deras lösning. Då jag från en föregående vistelse kände de exegetiska seminariernas allmänna inrättning, var mitt hufvudsyfte under denna resa riktadt på att lära känna närmare de olika metoderna och särskildt taga reda på sådana, som kunde anses vara lämpliga att använda vid våra exegetiska seminarieöfningar, hvilka ju äro af ungt datum och dessutom till-

kommit på en tid, då det aktuella intresset att förkorta de teologie studerandenas vistelse vid universitetet gör det till en bjudande nödvändighet att af denna inrättning söka draga den största möjliga vinst för deltagarne utan att otillbörligt inkräkta på deras tid. I öfverensstämmelse med denna situation vill jag sammanfatta mina iakttagelser genom att i korthet redogöra för följande metoder.

De seminarieöfningar, hvilka jag åhört vid ofvannämnda 11 universitet, kunna fördelas i tvenne klasser efter de vid dem iakttagna olika metoderna. Skillnaden mellan båda kan i korthet uttryckas så, att i ena fallet läraren hufvudsakligen är den arbetande vid själfva öfningstimmen, medan deltagarne väsentligen höra på, besvara frågor eller framlägga gjorda iakttagelser, och i det andra jämväl deltagarne jämte läraren äro aktiva. Vid förberedelserna till öfningen kommer i förra fallet deltagarnes tid att tagas mindre i anspråk än vid det senare, medan ledaren i båda fallen måste ägna rätt stor tid däråt. För att till en början hålla mig till den första klassen, så kan t. ex. ledaren för hvarje gång på förhand tillkännagifva, hvilka punkter han i en sammanhängande framställning af ett visst ämne tänker att sysselsätta sig med och öfverlåta åt deltagarne att efter råd och lägenhet bereda sig. Vid själfva öfningen för han alltjämt ordet men ställer då och då frågor till auditoriet eller enskilda medlemmar — allt efter frågans betydelse — för att på detta sätt låta deltagarne ådagalägga sitt intresse och visa att de följa med. Eller man kan efter att ha framställt hufvudkarakteristiken af en historisk eller religiös utvecklingskedja låta deltagarne efter behöfliga anvisningar hemma samla och ordna bevismedlen för att vid nästa sammanträde framlägga dem med kritisk sofring; eller med iakttagande af ett motsatt förfaringssätt själf framlägga de gifna dokumenten, under frågor och svar utreda deras värde, inbördes ordning o. s. v. och sedan låta någon eller några

muntligt eller i en kortare uppsats sammanfatta resultatet. Detta tillvägagångssätt, som med någon mindre olikhet i detaljer på de särskilda ställena iakttagits t. ex. i Greifswald (Öttli), Bonn (Grafe), Berlin (Gunkel), lämpar sig bäst vid behandlingen af historiska och bibelteologiska ämnen.

Eller man kan låta olika deltagare hemma hvar för sig jämföra den hebreiska texten inom ett kortare stycke med de äldsta öfversättningarna — så att t. ex. en får Septuginta, en Aquila, Symmachus, Theodotion, en Vulgata o. s. v. på sin lott — och vid öfningen låta hvar och en framlägga sina iakttagelser, för att sedan bestämma dessas värde och med ledning af vunna resultat klargöra ifrågavarande textkritiska problem. Eller man kan lämna alla deltagarne på en gång till uppgift att genomläsa antingen samma stycke text eller några ett, andra ett annat därmed sammanhängande, i syfte att anteckna allt som kan tyda på inarbetade källskrifter, deras karakter, ålder o. s. v. och sedan vid öfningen låta dem framlägga sina rön. Ett sådant tillvägagångssätt har jag sett med framgång tillämpadt t. ex. af Merx i Heidelberg, J. Weiss i Marburg; det lämpar sig väl vid behandlingen af frågor, som höra till textkritik och inledningsvetenskap, men kan äfven iakttagas vid vanlig exeges af vissa skrifter.

I andra fall, då man för en termin bestämt en viss skrift såsom öfningsämne, tillämpas ett annat förfaringssätt. Man låter då de enskilda deltagarne bereda sig efter råd och lägenhet, men gifver åt en eller två till uppgift att inleda eller genomgå det ifrågavarande stycket. Under öfningen få de öfriga deltagarne först yttra sig om inledningsföredraget, som vanligen är kort, c:a en kvarts timme eller mindre, hvarpå ledaren riktar uppmärksamheten på förbigångna spörsmål, felaktigheter i föreslagna förklaringar o. s. v. och gifver en sammanfattning af vetenskapens resultat i frågan. Denna metod synes vara den vanligaste, då man till behandling valt en

bestämd biblisk skrift; jag har sett den med framgång tilllämpad t. ex. af af B. Weiss i Berlin, Nowack i Strassburg och Baudissin i Marburg.

Gemensamt för alla dessa förfaringssätt är, att ett ringa hemarbete faller på deltagarnes lott, och att ledaren själf hufvudsakligen arbetar vid själfva öfningen. Naturligtvis kan hemarbetet för deltagarne göras större eller mindre; i historiska och bibelteologiska frågor kan det blifva rätt betydligt, om man så vill. Faran ligger enligt mina iakttagelser uti att göra det för litet, så att intresset försvagas och deltagarne icke fostras till själfverksamhet. Metodens fördel ligger emellertid däri, att hemarbetet för deltagarne kan modifieras och lämpas efter graden af deras tid, mognad och intresse. Den har vidare fördelen att medgifva ett rätt stort antal deltagare. På grund häraf synes det mig, som denna metod tills vidare i många, för att ej säga de flesta, fall skulle vara lämplig att iakttaga i våra exegetiska seminarier, i synnerhet då man har flera och mindre utvecklade deltagare.

Den andra metoden kräfver af deltagarne ett mera omfattande hemarbete, förutsätter hos dem en större mognad och tvingar, om den skall medföra ett godt resultat, till en betydlig inskränkning i deras antal; i synnerhet blir detta nödvändigt på en kortare läsetermin. Man lämnar i detta fall redan vid terminens början hvar och en af de anmälda deltagarne ett ämne till skriftlig behandling och bestämmer en viss af de för öfningarna bestämda dagarne, då uppsatsen skall behandlas. De särskilda deltagarne vända sig därefter enskildt till ledaren för att erhålla nödiga litteraturanvisningar, råd i afseende på ämnets begränsning o. s. v., och hvar och en har därpå att skrifva och inlämna sin uppsats helst någon tid före öfningsdagen. Understundom utses ock redan på förhand en af deltagarne att kritisera hvarje sålunda författad uppsats, som i detta fall måste lämnas först till denne, innan den fram-

lämnas till ledaren. Vanligen reder man sig dock utan att låta en annan af deltagarne genomläsa uppsatsen på förhand. Begagnas detta tillvägagångssätt, så har denne att först öppna kritiken af uppsatsen vid sammanträdet. Är antalet deltagare begränsadt, kan läraren också afstå från att genomläsa afhandlingen på förhand och låta författaren uppläsa den inför sig och de öfriga deltagarne vid sammanträdet. Men oftast äro de deltagande så många, att flera sådana uppsatser måste behandlas vid hvarje sammanträde, och då hinner ledaren blott att gifva en kort resumé af hvars och ens arbete eller att blott genomgå hans fel och påpeka hans förtjänster. Detta var t. ex. förhållandet i Halle, där prof. Kautzsch och Haupt beklagade sig öfver, att deras seminarier på denna grund förlorat mycket af sin karakter att vara öfningar, där alla på en gang kunna få deltaga. Är antalet deltagare ej större, än att man för hvarje gång har blott en uppsats till behandling, så kan det vara rådligt att ha en utsedd kritiker för att tvinga fram en diskussion, ty svårigheten visar sig just bestå uti att få fram ett verkligt meningsutbyte mellan deltagarne, och på ett sådant näst lärarens ledning beror hela nyttan af själfva öfningen. Måste man för hvarje gång lämna rum för flera uppsatser, t. ex. 2, 3, så medhinnes vanligen blott ett referat af dessa från lärarens sida, och af detta kan under hans ledning utveckla sig en fruktbringande diskussion och utredning af ifrågavarande spörsmål. Så var t. ex. förhållandet i Leipzig, där prof. Buhl med framgång tillämpade denna metod. Måste man genomgå många uppsatser för hvarje gång, blir svårigheten att bevara seminariets karakter af öfning större, och man löper fara att i stället få blott en korrigering af uppsatser, hvaraf endast de för korrigering inlämnade uppsatsernas författare ha någon reell valuta. Metoden, som jag funnit öfvad företrädesvis i Halle och Leipzig, kan tillämpas inom alla grenar af exegetiken, bäst kanske dock på det

historiska eller bibelteologiska området. Dess företräde ligger däri, att den fostrar till självständig undersökning af vetenskapliga problem och vetenskapligt författarskap samt bereder tillfälle till öfning i muntlig debatt. Men skall den med framgång öfvas, så är det bättre, om man har färre men något utvecklade och framför allt verkligt intresserade deltagare. Dess användning hos oss synes mig att börja med lämpligast kunna inskränkas till dem, som bereda sig för nuvarande teologie kandidatexamen.

Erik Stave.

Missionen bland Kaitomlapparna intill år 1850.

I en föregående uppsats är taladt om missionen bland Kaitomlapparna under 1700 talet. Det som i denna uppsats afhandlades, rörde hufvudsakligen tiden från 1742 till 1780. Vi vända oss nu till fortsättningen af denna mission intill 1850 eller intill tiden för Læstadianismens uppträdande i Kaitom.

Det var utan gensägelse en lycklig anordning, att öfverinseendet öfver missionsverket bland lapparna under 1700 talet uppdrogs åt en särskild myndighet. I direktionen öfver Lappmarks ecklesiastikverk sutto flere inflytelserika och för lapparnas väl varmt intresserade män, hvilka i hög grad befrämjade nomadfolkets andliga odling. Hernösands konsistorium och enkannerligen stiftschefen, som utöfvade den närmaste tillsynen öfver kyrkoväsendet i Lappland, hade i direktionen ett mäktigt stöd i sina sträfvanden till lapparnas fromma.

Utan en sådan anordning skulle man säkerligen icke kunnat i det aflägsna Kaitom uträtta hvad man gjort under 1700-talet.

Det var i sanning ingen lätt sak att bibringa religiös

kunskap åt detta sorglösa och kringflackande naturfolk, som var så totalt renons på bildningsdrift, att en hel del individer icke ens vårdade sig om att taga reda på sina egna verkliga namn, såsom man ser af 1794 års visitationsakt, där det bl. a. heter: »Uppå anförande af häradets domare Hr C. Fr. Furtenbach, att en del lappar särdeles af Kaitom icke visste säga sina kristningsnamn, när de derom blefvo frägade, gjorde visitator föreställning, huru oanständigt det är, att förnuftiga människor, som hafva gåfvor att minnas annat, icke skola låta sig angeläget vara att hafva egna och fadernas dopnamn i minnet, icke förmodande visitator, att sådant skulle härröra af den osed, som fordom skall hafva varit öflig ibland dem, att vid tillfällen ombyta sina dopnamn, utan det de, såsom numera bättre upplyste, måste väl låta det vara det första af sin kunskap att veta och minnas, hvad namn hvar och en vid dopet undfått.»

Emellertid hade man vid 1700-talets slut lyckats bibringa dessa så kunskapsskygga naturbarn en någorlunda hjälplig insikt i salighetsläran. Det kan vara af intresse att höra, hvad visitator yttrar härom vid den sista visitationen, som hölls i Gellivare under 18:de århundradet. Vid denna visitation, som ägde rum år 1796 och förrättades af prosten Isak Nordmark i Luleå, yttrar denne efter att förut hafva med goda vitsord omnämnt den bofasta befolkningens insikt i kristendomen följande: »Äfven hos själfva lappallmogen märktes i allmänhet mera kristendomskunskap, än jag kunnat föreställa mig hos ett folk, som, sist bland Sveriges innebyggare af evangelii välgörande ljus bestråladt, icke äger några stadiga boningsställen, utan likt renen, hvars beständiga följeslagare det är, vankar af och an kring ödsliga trakter, nakna myrar och kala berg. En del af de gamla voro väl svaga uti innan- och utanläsningen, men svarade likväl skäligen försvarligt efter förståndet på de hufvudsakligaste kristendomsfrågor såsom e. g. om tre-

enigheten, om gudomspersonernas välgärningar, om bättringsordningen, själens odödlighet, yttersta domen och ett lif efter detta, afpassadt efter människans olika uppförande i tiden. Bland medelålders folk och den fullväxta ungdomen hade en stor del icke allenast fattat uti minnet abc-boken, D. Luthers lilla katekes och D. Högströms kateketiska frågor, utan kunde de äfven efter förståndet gifva nöjaktiga skäl till det hopp, som uti dem var. En del åter af trögare begrepp och minne, kanske äfven uti olika locale omständigheter sig befinnande, hade väl icke upnått de sistnämdas kunskapsgrad, men kunde dock någorlunda de förenämda kristendomssanningar både memoriter och intellectualiter. Några få funnos ock, som i bägge voro klene och derföre till mera flit och åhåga uppmuntrades, äfvensom visitator förklarade sitt billiga nöje öfver pluralitetens kristendomskunskap.»

Efter denna tid inträdde emellertid en stagnation i Kaitomlapparnas religiösa utveckling. Väl arbetades fortfarande på deras höjande i kristlig insikt, men några afgjorda framsteg kan man icke märka under de närmaste decennierna. Orsakerna till denna stagnation voro många. Med 1700-talets slut upplöstes direktionen öfver Lappmarks ecklesiastikverk, hvilken särskildt lagt Kaitomlapparnas sak på sitt hjärta. Högsta ledningen af missionen i lappmarken öfvergick nu till det s. k. Kanslersgillet, ett ämbetsverk, som inrättades för ledningen af allmänna uppfostringsverket i riket. Sedan detta ämbetsverk år 1809 upplösts, uppdrogs öfverinseendet öfver missionen bland lapparna åt kanslistyrelsen, som stod under ledning af utrikes statsministern. Så väl denna förändring i ledning som ock de oroliga tiderna i början af 1800-talet gjorde, att missionsarbetet bland lapparna i hög grad förlamades, åtminstone hvad Kaitom vidkommer. Visitationer, som i regeln skulle hållas årligen, förekommo endast sällan under de 2 första decennierna af vårt århundrade.

En annan omständighet, som mycket bidrog att hämma missionsarbetet i Kaitom vid denna tid, var den svåra hemsökelse af vargar, för hvilken lapparna under en hel rad af år voro utsatta. De måste därför ständigt ligga på vakt vid sina hjordar med försummande af alla högre intressen. Följden af allt detta blef stagnation eller rent af tillbakagång i lapparnas andliga utveckling.

Vid 1820 års visitation klagas öfver stor okunnighet hos den lappska allmogen. Därom heter det i visitationsprotokollet bl. a.: »Ibland den lapska församlingen märktes betydlig okunnighet hos åtskilliga, så yngre som äldre. Vid undersökningen härom kunde icke skulden skäligen tillvitas presterskapet, såvida svenskarne visade försvarliga framsteg, utan troddes okunnigheten böra tillskrifvas desse lappars tätare flyttningar till och från Norge, der de ofta en längre tid uppehålla sig för fiske utan all presterlig tillsyn.» I följande årets visitationsakt talas äfven om den okunnighet, som förmärktes bland lappallmogen, hvarvid den förklaras »härflyta dels af denna nations ostadiga lefnadssätt, hvarigenom den hindras att med den uppmärksamhet, som vederbör, besörja sina barns uppfostran, dels ock isynnerhet deraf, att begäret efter det jordiska och omtanken för dess förvärfvande såsom en följd af den naturliga råhet och vildhet, hvari nationen ännu ligger, helt och hållet förkväfver alla ädlare omsorger.» Sex år senare yttrar visitator i sitt protokoll följande med afseende på Kaitomlapparnas religiösa bildning: »Liksom i de öfriga Lappmarksförsamlingar så äga ock här nybyggarne bättre religionskunskap än lapska allmogen, hvilken så härutinnan som i all slags bildning står vida efter de förre, och ehuru den religiösa upplysningen äfven här tyckes vara i tilltagande, kan den likväl icke annat än ganska långsamt fortskrida, alldenstund lappens lefnadssätt, som gör honom mer fri och oberoende än andra samhällsmänniskor, tidigt föder

ett slags liknöjdhet och huglöshet för allt, som ej lemnar näring åt jordelifvet eller tillfredsställer sinnena.»

År 1837 förrättade den bekante Lars Levi Læstadius sin första visitation i Gellivare. Han utlåter sig därvid öfver lapparnas religiösa bildning på följande sätt: »Hvad kristendomskunskapen särdeles bland den lapska allmogen vidkommer, hade visitator med anledning af såväl föregående visitationsakter som ock isynnerhet af resekateketen Holmboms intygande all anledning att instämma i det mindre fördelaktiga omdöme, som redan af föregående visitatorer blifvit yttradt, att lapska allmogen i denna församling företer icke sällsynta exempel på djup okunnighet i kristendomens hufvudstycken, hvilken omständighet dock icke skäligen kan helt och hållet räknas nuvarande presterskap till last. Visitator hade under förhöret med nattvardsungdomen förnummit, hurusom blandningen af 3 särskilda nationer jämte deraf härrörande språkförbistring lade mycket hinder i vägen vid undervisningen, enär kristendomskunskapen skulle meddelas på 3 språk.» Emellertid medgifver Læstadius vid samma tillfälle, att »äfven några bland de lapska nattvardsbarnen gåfvo nöjaktiga svar efter Högströms frågebok.»

Jämför man Kaitomlapparnas framsteg under senare hälften af 1700-talet med deras framsteg under förra hälften af 1800-talet, utfaller jämförelsen afgjordt till den förra periodens fördel.

Man lät sig ock under denna period angeläget vara att på allt sätt befordra lapparnas kristendomskunskap. Upplysande för tillvägagångssättet härvidlag efter 1780 är 1779 års visitationsprotokoll. I nämnda protokoll heter det: »Som man förmärkt, att en del, som kunnat försvarligen läsa i bok, innan de fått komma till vigsel, sedermera så åsidosatt läsningen i bok, att de på en kort tid glömt, hvad de kunnat, så kallades fram i koret de, som i de näst förflutna åren fått

träda i äktenskap, att höras, om de kunde läsa innan, och fick man med nöje förnimma af dem, som voro närvarande, huru de genom Herr Kyrkoherdens flitiga tillsyn kunde ännu någorlunda. Dessa och andra erinrades att mer och mer förkofra sig uti Guds ords lärdom, men ej glömma, hvad de en gång lärt. Man lät dem äfven veta, att sådant kommer ofelbart vid alla visitationer hädanefter att efterhöras. Likaledes förhördes de, som enligt Kongl. Maj:ts allernådigaste bref år 1745 den 15 februari fått lof att träda i äktenskap, då den ena kontrahenten kunde läsa i bok och inom årets slut loft lära sin maka, huru de efterkommit sitt löfte. En del hade fullgjort sin lofven, men somliga lofte sin skyldighet med första fullgöra. Dem förehölls, huru bemälta Kongl. Maj:ts bref innehåller, att plikten är 8 sk. eller 3 dr. kopparmynt för hvart år, som öfverskrides.

Sedan aftaltes och beslöts, att de skriftebarn, som första gången skola få admitteras till den hel. nattvarden, hade att under före-juls-vintern och till den andra böndagen, som hålles i april uppå skedda tillsägelser af predikstolen 10 à 12 gånger inställa sig hos Herr Kyrkoherden att låta höra sig samt undervisas om den grundeliga kunskap, som de böra ega, som första gången skola få admitteras till den heliga nattvarden, och afsades, att de borde kunna abc-boken, Luth. katekes och kristendomsfrågorna (Högströms).

Den närvarande ungdomen öfver 10 år förekallades att höras, huruvida de voro för sig komna uti läsning i bok. Somliga hade gjort vacker början, men somliga intet. De senare blefvo allvarsamt tillsagda att lära, så kärt det vore dem att ej med tillhjälp af kronobetjäningen komma att på egen bekostnad tagas och underhållas i skolan, tills de hunnit lära det nödvändigaste såväl af läsning i bok som vår salighetslära.»

Vid visitationen 2 år senare hölls å nyo en räfst med de

försumlige, därvid alla, som glömt, hvad de en gång kunnat, hotades att »enligt författningarna återtagas till skolan på egen kost och der hållas, tills de påmint sig hvad de glömt», hvarjämte de, som på grund af förenämnda kongl. bref den 15 febr. 1745 tillåtits träda i äktenskap, allvarligen erinrades om sin skyldighet att fullgöra det vid äktenskapets beviljande utfästa löfte, vid äfventyr att det för uraktlåtenhet häraf stadgade vite, hvilket här uppgifves till 1 daler silfvermynt för hvarje år, som öfverskrides, komme att af dem uttagas.

Vid 1794 års visitation förklarades för lapparne, att hädanefter ingen ursäkt för försummelse i barnens undervisning skulle få gälla, och pastor anmälde, att han nödgats uttaga en plikt af 16 skilling af Anders Olson Ladik i Kaitom, enär han efter 1792 års visitationsakt icke fullföljt att låta sin son Panna undervisas i läsande, hvilken plikt man hotade att årligen fördubbla, till dess däruti bättre hörsamhet förspordes.

Lapparnas benägenhet att glömma hvad de en gång lärt inbragte dem ofta stränga tillrättavisningar och förmaningar af visitatorerna och prästerskapet. År 1812 visiterades församlingen af v. konsistorienotarien sedermera distriktsprosten Isak Grape. Denne gick i alla stycken mycket grundligt tillväga. Bland annat erinrade han äfven »föräldrar, husbönder och matmödrar att allvarsamt tillhålla de barn, som njutit eller hädanefter komma att njuta undervisning vid skolan, att i minnet behålla, hvad de där lärt, varandes äfven nödigt, att Herr pastor häröfver håller noga tillsyn samt i sådant afseende sorgfälligt handhafver f. d. direktionens öfver ecklesiastikverket i Lappmarken stadgande af den 18 nov. 1757, hvarigenom de, som härutinnan befinnas försumliga, äro förpliktade att på egen kost hålla barnen i skolan, till dess de fulleligen påmint sig hvad de förgätit, eller ock, om de för fattigdom sådant icke mägta, med *stockstraff* efter om-

ständigheterna böra anses.» Dylika påminnelser voro icke sällsynta vid visitationerna.

Den egentliga skolundervisningen meddelades nu såsom förut den uppväxande lapska ungdomen i Kaitom dels i den år 1756 inrättade fasta lappskolan i Gellivare, dels ock af kringresande kateketer.

I lappskolan fingo fortfarande icke intagas mer än 6 frielever. Vid 1781 års visitation erinrades, att de, som skola vara tjänliga att intagas i skolan, borde innehafva åtminstone 11 à 12 års ålder.

Egentligen hade inga andra än nomadlapparnas barn tillträde till friplats i lappskolan. Det hände dock icke sällan, att man gaf sådan plats åt barn, tillhörande den bofasta befolkningen, särdeles om föräldrarna voro fattiga. Häremot gjorde visitatorerna dock anmärkning vid sina tillfällen. Särskildt skedde detta vid 1833 års visitation, då visitator erinrade, »att barn af lappar men icke af nybyggare borde intagas i skolan, såsom en undervisningsanstalt till kristendomens utbredande bland lappallmogen och ej en fattigförsörjningsinrättning».

Domkapitlet godkände denna anmärkning, men resolverade tillika, att hvarken lappar eller nybyggare skäligen kunde förvägras att hafva sina barn i lappskolan, då de själfva underhölle dem där.

Någon brist på lapska elever synes i regeln icke hafva förefunnits. Tvärt om gäller samma förhållande som förut, att antalet inträdessökande var större än de tillgängliga friplatserna. Endast däröfver klagades någon gång, att antagna lapska elever icke inställde sig vid skolan i rätt tid utan dröjde flere veckor efter den för intagning bestämda dagen. Punktlighet var naturligtvis icke de fritt kringströfvande nomadernas starka sida.

Undervisningsspråket var i regeln blott lapska. År 1817

yrkade visitator, att lappbarnen enligt gifvet stadgande skulle undervisas först på lapska och därefter på svenska, hvilket vore så mycket nödvändigare, som kateketer måste tagas af de i lappskolan undervisade ynglingar, och en kateket ovedersägligen borde kunna något svenska. Domkapitlet resolverade emellertid, att detta yrkande af visitator icke skulle tagas till efterföljd, emedan barnen i allmänhet under sin korta skoltid — i regeln 2 år — hunne inhämta så litet, men att en eller annan särdeles kvick och läraktig skolpilt kunde undervisas i svenska språket.

Visitatorerna hade stundom anledning att uttrycka sitt missnöje med barnens framsteg. I synnerhet var detta fallet under skolmästaren Johan Dynesii tid vid slutet af 1700-talet. Denne man var något svag till sin karakter och lät vid sina tillfällen förleda sig till omåttligt förtärande af starka drycker. Härför erhöll han på domkapitlets befallning vid 1784 års visitation en varning med tillagd förmaning att iakttaga ett nyktert och värdigt uppförande, »så kärt honom vore att undvika sina höga förmäns ogunst, lagens näpst, alla rättsinnigas afsky och förakt och ändtligen den rättfärdige Gudens ansvar.» Lapparna voro ock vid denna tid missnöjde med det sätt, hvarpå lappskolan sköttes och ville icke »insätta sina barn på ett ställe, der de blefvo illa ryktade och vårdade och tillika ej särdeles kunde avancera i läsning.» Under Dynesii tid inträffade äfven den olyckan att lappskolhuset nedbrann. Detta skedde år 1791. Redan följande år uppfördes emellertid ett nytt skolhus i det nedbrunnas ställe. Dynesius dog år 1804. Hans efterträdare blef Lars Salomon Engelmark, en from och nitisk man, som troget verkade på sin post som lappskolmästare till år 1827, då han som pastor tillträdde Jockmocks pastorat. I lappskolmästaretjänsten efterträddes han af sin broder Gustaf Engelmark, sedermera pastor i Arvidsjaur, hvilken förestod lappskolan till år 1845. Där-

efter innehades tjänsten till år 1848 af Gustaf Vesterlund och efter denne af Johan Læstadius, hvilka båda slutade som pastorer i Jockmock.

Om man undantager några år af Dynesii verksamhet i lappskolan, måste man erkänna, att denna skola allt ifrån sin tillkomst blifvit med all omsorg skött af sina föreståndare. Liksom denna anstalt var af stor betydelse för utbredande af evangelii ljus i det mörka Kaitom, så har den ock sedermera varit en mäktig faktor för bevarande af Kaitomlapparna från återfall i det forna mörkret. Men anstalten har ofta haft att kämpa med stora svårigheter. Anslaget till dess underhåll var knappt tillmätt. Detta anslag brukade ock understundom af vederbörande lämnas i händerna på någon köpman i Luleå, som för de mottagna penningarna skulle förse skolan med lifsmedel. Men såsom synes af 1801 års visitationsakt, hände det ibland, att vederbörande köpman ej fullgjorde sitt åtagande, hvarigenom skolan kom i det största trångmål och måste anlita grannarnas barmhärtighet för sin existens.

Utom statens anslag till skolan utgingo äfven en tid af lapparna 12 stycken renar årligen såsom bidrag till skolans underhåll. Men under år, då vargar och renpest härjade i lapparnas hjordar, hände det, att skolan ej utfick det bestämda antalet skolrenar, såsom man kan se af Hernösands konsistorii protokoll den 4 nov. 1836.

I 1818 års visitationsprotokoll förekommer ett beklagande däraf, att lappbarn, som genomgått lappskolan, begifva sig ur socknen, dels åt Norge, dels ner på landet för att tjäna. I anledning däraf vidtog visitator den författning, att barn icke skulle få intagas i skolan, som ej skaffat sig någon af sina släktingars borgen, att de ej utan högst trängande skäl skulle utvandra ur socknen, sedan de blifvit i skolan undervista.

Lärjungarna synas i allmänhet hafva funnit god trefnad i skolan. Exempel gifvas dock på motsatsen. Så t. ex. ser

man af 1837 års visitationsprotokoll, att ett barn då nyligen rymt från lappskolan. Med detta barn inträffade det sorgliga, att det omkom i fjällen vid sitt bemödande att söka reda på sina föräldrar, till hvilka det längtade. Med anledning däraf anmodade visitator skolmästaren att genast från skolan entlediga sådana barn, som visade tecken till vantrefnad samt antaga andra elever i deras ställe.

Kateketerna voro nu liksom förut två, hvilka hade att ambulera mellan kåtlagen icke blott i Kaitom utan äfven i Sjocksjock för meddelande af undervisning åt de barn, som ej kunde intagas i lappskolan. Det visade sig dock, att dessa tvenne kateketer icke hunno meddela undervisning åt alla lappars barn. Vid 1789 års visitation upplyste lapparna, att ingendera kateketen under det förflutna året besökt södra Kaitom. I anledning däraf gjordes hemställan till Hernösands konsistorium om anställande af en ny kateket, som skulle tjänstgöra både inom Jockmock och Gellivare, hvarigenom äfven barnen i södra Kaitom skulle få sin behöriga undervisning. Berörda hemställan blef af vederbörande bifallen, hvadan alltså från nämnda tid en resekateket blef för Jockmock och Gellivare anställd. Dessa tre kateketer bestredo nu undervisningen bland Gellivarelapparna en tid bortåt. Som emellertid stor svaghet i kristendomskunskapen det oaktadt fortfor att råda bland den lappska allmogen, fann konsistorium slutligen nödigt anmoda lapparna att på egen bekostnad anställa ytterligare några kateketer. Denna anmodan kommunicerades dem af pastor år 1813. Häremot uppställde de dock hvarjehanda svårigheter. På pastors föreställningar och efter erinran om det föresatta vitet för dem, hvilkas barn icke kunde läsa i bok, bekvämade de sig dock slutligen att anställa tvenne enskilda kateketer för Norr-Kaitom, 1 för Sör-Kaitom samt 1 för Sjocksjock. Dessa skulle sommartiden följa lapparna upp till fjällen och »när tillfälle gåfves, läsa för barnen». Öfver denna åtgärd utläter

sig Hernösands konsistorium på följande sätt: »Med nöje inhämtades, hurusom pastors, på gifven anledning till församlingens ledamöter gjorde föreställningar, angående angelägenheten och nyttan af enskilda barnalärare, haft den framgång, att lapska allmogen öfverenskommit om antagande af fyra barnalärare, hvilka, emot underhåll af föräldrarna och någon skälig vedergällning, jämväl under sommarmånaderna komma att vara lapska allmogen upp till fjällen följaktiga till deras barns undervisning.» *

Som i följande visitationsakter ingen redogörelse förekommer för dessa sistnämnda kateketers verksamhet, är det vanskligt att afgöra, huruvida de uträttade någonting nämnvärdt till lapparnas upplysning. Sannolikt hade de svårt att utfå någon ersättning för sin undervisning, hvarför de antagligen snart nog lämnade sina kateketsysslor. Hela saken synes så småningom hafva fallit i glömska.

Ehuru inga klagomål förekommo mot de båda intill 1795 anställda kateketerna Nils Hansson Reusak och Olof Olsson, hemställde dock visitator nämnda år, att, som »båda dessa kateketer voro gifta och med barn och hushåll försedde, hvaraf de onekligen vissa tider blifva hindrade uti sina sysslors fullgörande, vid nästa visitation andra ogifte och skicklige kateketämnen skulle i dessas ställe antagas.» Härtill gaf konsistorium sin approbation, och vid 1796 års visitation utsågos nybyggaresonen Hans Persson Keinström och drängen Johan Johansson till kateketer samt installerades omedelbart i sina sysslor och förmanades »att genom ett värdigt uppförande i lära och lefverne göra Jesu allrasaligaste religion älskvärd bland sina bröder och så sköta sina sysslor, att de kunde äga ett godt samvete inför Gud, öfverheten och sina medmänniskor, hvilket betydde långt mera än den lilla lön, som de såsom kateketer hädanefter hade att förvänta.»

* Hernösands konsistorii protokoll den 27 okt. 1813.

Med skäl betecknade visitator kateketernas lön såsom liten, ty den var verkligen knappt tillmätt. I slutet af 1700-talet afgick den med 5 riksdaler 16 skilling banko för den ene kateketen samt 6 riksdaler 32 skilling banko för den andre. Därefter höjdes den till 8 riksdaler banko för hvardera och senare, inemot 1820, till 12 riksdaler banko. I sanning en liten lön för mycken möda! Icke dessto mindre förblefvo båda dessa kateketer till långt inpå 1820-talet vid sina sysslor och skötte sina åligganden med nit och omsorg. Särskildt erhöll Hans Keinström vederbörandes loford för visadt nit i tjänsten. I 1821 års visitationsakt omförmäles, hurusom han »under egna ämbetsresor låtit sonen hemma hos sig undervisa några fattiga barn, af hvilka någon till och med sades hafva njutit kost hos nämnde kateket, hvarför han ock yttrade sig gärna åstunda förhöjning i sin lön.» Häröfver utlät sig konsistorium, att, »då härvid afsågs å ena sidan Keinströms berömda flit i tjänsten med tillika ådagalagd hitintills ibland lapska kateketer ospord välgörenhet emot fattiga barn, och å den andra denna lapska allmoges stora behof af förkofran i kristendomskunskapen, som igenom en vårdande barnaundervisning förnämligast är att förvänta, så ansåg konsistorium sig äga skälig anledning att hos högl. Kongl. Kanslistyrelsen ödmjukast tillstyrka, att (åt) denne kateket såsom uppmuntran måtte anslås 6 riksdaler banko att tilläggas dess vanliga lön 12 riksdaler.»*

Då Keinström omkring 1825 för sin svaga hälsas skull nödgades afgå från sin kateketsyssla, erhöll han pension. Han sysselsatte sig äfven efter erhållet afsked med barnaundervisning i sitt hem och gjorde sig därigenom synnerligen förtjänt af den pension han åtnjöt.

Anordningen att hafva en gemensam kateket för Jockmock och Gellivare synes icke alltid hafva utfallit till den

* Hernösands Konsistorii protokoll den 31 okt. 1821.

senare församlingens belåtenhet. Ofta klagas öfver eftersatt undervisning af denna kateket. Sysslan innehades också länge af olämpliga personer. Den förste innehafvaren, studeranden Fjellman, var sjuk till både kropp och själ. För honom vikarierade en tid f. d. kronolänsmannen Granström. Denne var åldrig och kunde just ingenting uträtta, hvarför Gellivarelapparna år 1803 förklarade sig med honom onöjde. Stundom klagas också däröfver, att pastor i Jockmock egenmäktigt behöll den gemensamme resekateketen inom sin församling å tider, då han rätteligen bort tjänstgöra inom Gellivare. Det ena med det andra gjorde, att denne kateket icke blef af så stor betydelse för Kaitomlapparnas evangelisering.

Vid början af den period, hvarom här är fråga, infördes konfirmationen i församlingen. Det första steget härtill var tydligen den förut omnämnda vid 1779 års visitation gifna bestämmelsen angående ungdomens beredelse till dess första nattvardsgång. Vid ett prästmöte i Hernösand 1775 beslöts, att konfirmation med catechumeni skulle hållas allestädes i stiftet. Det var säkerligen detta beslut, som närmast gaf visitator anledning att upptaga saken till behandling vid nyssnämnda tillfälle. Vid den visitation, som hölls år 1781, gjorde sig visitator noga underrättad, huru hans 2 år förut gifna föreskrifter i afseende på ungdomens nattvardsberedelse efterlefdes. Härtill svarade pastor, att endast få dittills kunnat admitteras, men att flere voro i öfning. Någon egentlig konfirmationsakt synes dock ännu icke hafva förekommit. Först år 1790 framkom fråga därom. Nämnda år föreskref visitator, att den, som bepröfvas skicklig att admitteras till den hel. nattvarden, skulle i församlingens närvaro uti kyrkan efter slutad gudstjänst förhöras, samt anmodade pastor att därvid hålla de vanliga uppmuntrande talen vid altaret till föräldrarna och barnen. Detta lofvade pastor efterkomma. När sedermera genom 1811

års kyrkohandbok ordningen för konfirmationen blifvit lagligen fastställd, infördes denna ordning äfven i Gellivare. Detta skedde år 1812. Konfirmationsberedelsen skulle nu äga rum i mars månad och pågå 2 veckor dagligen. Lappar, finnar och svenskar undervisades en tid bortåt gemensamt. Men vid 1837 års visitation anmodades pastor att skilja de finska nattvardsbarnen från de öfriga och undervisa hvarje nation särskildt. Sedermera bestämdes genom nådiga reglementet för ecklesiastikverket i Lappmarken den 14 april 1846, dels att den ungdom, som första gången ville begå Herrens nattvard, borde under minst 3 veckors tid dagligen och flitigt därtill af pastor beredas, dels ock att ungdom af olika språk ej må tillsammans undergå denna beredelse.

En viktig del af prästernas ämbetsutöfning i denna vidsträckta lappmarksförsamling var hållandet af hus- och kåtaförhör. Vid dessa förhör undersöktes dels huru ungdomens undervisning bedrefs, dels ock huru de äldre bevarade i minnet och förkofrade, hvad de i barndomen lärt. Husförhören åsyftade därjämte att bereda uppbyggelse. Klart är, att detta senare moment måste intaga ett särdeles dominerande rum vid husförhörsförrättningarna i denna församling, hvars befolkning i allmänhet, och särskildt dess kringströfvande nomader, på grund af de långa afstånden endast oregelbundet kunde besöka den allmänna gudstjänsten i kyrkan. För öfrigt undfingo vid husförhören de flesta under året födda barnen dopet eller nöddopets bekräftelse, hvarjämte nattvarden utdelades åt sådana personer, som under årets lopp icke kunde besöka kyrkan, t. ex. sjuka och åldringar samt mödrar, som voro bundna vid hemmet af sina små barn, m. fl.

Då lapparna på hösten återvände från fjällen, brukade pastor möta dem i Killingi vid Allhelgonatiden och hålla »böndag» med dem. Dessa årligen återkommande resor voro mycket besvärliga. Stundom hade det vid denna tid icke

hunnit frysa och falla snö, hvarför prästen måste vandra den 6 mil långa vägen öfver berg och blöta myrar och vada öfver de afkylda vattendragen; stundom återigen hade snön fallit så ymnigt, att det var nästan omöjligt att komma fram i den obanade ödemarken. Någon gång hände det, att alla bemödanden att bana sig väg strandade, så att prästen fick återvända på halfva vägen.

Något längre fram på vintern strax efter jul började de egentliga hus- och kätaförhörsresorna. Dessa voro icke stort mindre besvärliga. Nu besöktes alla kätalag och nybyggen rundt kring socknen. Detta skedde i regeln hvarje år och tog flere veckors tid. Någon gång blefvo dock förhören af en eller annan anledning försummade, hvilket föranledde pastor till ödmjuka ursäkter inför konsistorium, som icke gärna såg, att förhören inställdes.

Allmän gudstjänst hölls i kyrkan å alla sön- och helgdagar. Då pastor själf af sina ämbetsresor var förhindrad att förrätta gudstjänsten, hölls denna af lappskolmästaren, som tillika var präst. Gudstjänsten förrättades i regeln på lapska språket. I 1783 års visitationsakt finnes härom följande uttalande: »Som nybyggarne i denna församling kunna alla förstå lapska språket (några få hushåll undantagna) och gudstjänsten är här inrättad för lapparna, så erinrades, att den bör alltid ske på lapska och ej oftare på finska, än då de få, som allenast kunna finska, äro till kyrkan.»

Emellertid vållade språkförbistringen i församlingen åtskillig olägenhet vid gudstjänsterna. Hvarje nationalitet ville höra Guds ord på sitt språk. Detta ställde stora kraf på den tjänstförrättande prästen, i synnerhet vid kyrkhelgerna, då mycket folk var samladt vid kyrkan. Saken kom på tal vid 1788 års visitation. Därom heter det i visitationsakten: »Som Herr Kyrkoherden Björkman i anseende till sin höga ålder och sjuklighet numera ej förmår deltaga uti någon ämbetsförrättning

(och) församlingens ledamöter äro af så åtskillig beskaffenhet, att den behöfver understundom betjänas på 3:ne språk, svenska, finska och lapska, i synnerhet hvad skrift och kommunion beträffar, anhöll Herr adjunkten Björkman, det föreställning måtte göras till allmogen, att den åtminstone till böndagarna ville komma till kyrkan fredagsafton, så att antingen den svenska eller finska kommunionen kunde ske om lördagsmorgonen efter hållen morgonbön, och det öfriga af dagen användas till examinerande. Denna föreställning skedde äfven af visitator med den lyckliga utgång, att den vann ett allmänt glädjefullt bifall. De mera långväga betygade i synnerhet sin fägnad häröfver, hvilka sade sig väl behöfva hvila 2:ne dagar, sedan de färdats en lång väg till kyrkan.»

Längre fram, då nybyggarnes antal förökades, måste man lämna rum äfven vid själfva högmässogudstjänsten för finska och svenska språken. År 1837 anmodades pastor af visitator »att icke allenast å dubbla högtidsdagar utan äfven å de stora böndagarna, då 2:ne predikningar höllos, afhandla den ena af dessa predikningar på lapska och den andra på finska eller någon gång på svenska, hvilket sistnämnda språk kunde begagnas oftare om sommaren men mera sällan om vintern.» Denna senare bestämmelse hade naturligtvis sin grund däri, att lapparna och finnarna, såsom boende aflägset från kyrkan, under sommartiden icke kunde i någon större mängd komma till kyrkan, emedan de då voro afskurna därifrån genom brist på vägar.

Vid 1789 års visitation upplyste nådårspredikanten Björkman, att Kristi pinas historia här ej afhandlades i fastlagstiden, utan endast 5:te och 6:te akterna långfredagen. Visitator gjorde i anledning däraf hemställan, att aftonsång i fastlagen skulle hållas på söndagarna, då någon akt eller del däraf kunde förklaras hvarje söndag, hvilken hemställan underställdes konsistorii ompröfning. Följden blef, att passions-

predikningar därefter höllos på söndagseftermiddagarna i fastlagen. Emellertid måste man redan 1792 pa grund af fataliga besök vid dessa gudstjänster vidtaga den förändring, att de liksom i öfriga lappmarker skulle hållas endast hvarannan eller hvar tredje söndag efter omständigheterna.

I kyrkolagen påbjudna katechismipredikningar höllos icke heller före 1812. Då v. konsistorienotarien Isak Grape nämnda år visiterade församlingen, framhöll han nyttan af dessa predikningar med åtföljande förhör. Men i anseende därtill, att de å landsbygden vanliga tider för katechismipredikningarnas hållande uti församlingarna i Lappmarken möjligen icke kunde vinna tillämpning, hemställde han »ödmjukast till maxime venerandi consistorii höggunstiga ompröfning, om icke det goda ändamål med katechismi predikningar synes å sistnämnda ställe (= i lappmarksförsamlingarna) vara åsyftadt samt äfven kunde vinnas, då, med anledning af Kongl. Maj:ts den 12 januari 1733 gifna resolution och förklaring uppå prästerskapets af Hernösands stift enskilda besvär under riksdagen 1731 § 35, de dagar och tider om året, när det lämpligen låter sig göra, i stället för exordium under högmessopredikan förklaras ett stycke ur katekesen samt förhör däröfver efter gudstjänstens slut utan vidlyftighet men redigt och med praktisk tillämpning anställes.»

Härom uttalade sig konsistorium på följande sätt: »Under öfvertygelse om nyttan af ifrågavarande katechismi predikningars hållande i förening med förhör och på grund af hvad visitator finnes hafva anfört, fann sig konsistorium ega anledning försök tillsvidare befalla och till verkställighet befordra, helst sådan författning jämväl är nära öfverensstämmande med Kongl. Maj:ts nådiga resolution för presterskapet i Österbotten af den 7 april 1741 § 1, åligande alltså presterskapet uti Gellivare församling, att hvad härofvan om katechismi pre-

dikningars hållande föreskrifvet är ställa sig till behörig efterrättelse.*»

Den sålunda gifna föreskriften synes dock icke haft någon varaktigare påföljd, ty i 1820 års visitationsakt heter det: »katechismipredikningar hållas icke, men kyrkoförhör årligen, då lapparna kallas till närmaste nybygge, hvarjämte kommunionförhör alltid förrättas, när den hel. nattvarden begås. Kristendomsförhör anställas äfven med dem, som söka lysning till äktenskap.»

Dessa förhör fingo utan anmärkning ersätta katechismipredikningar.

Ett kapitel, som nästan alltid dryftades vid visitationerna, var frågan om lapparnas gudstjänstbesök. Under 1780-talet klagades öfver deras försummelse härutinnan. Särskildt angåfvos de lappar, som vistades på gränsen mot Juckasjärvi, för uraktlåtenhet att bevista gudstjänsterna i Gellivare. Dessa uppgåfvo sig emellertid pläga i Juckasjärvi besöka kyrkan och jämväl begå H. Nattvard. Då detta likväl icke säkert kunde utrönas, anmodades pastor i Gellivare vid 1786 års visitation »att medelst bref till pastor i Juckasjärvi göra sig underrättad, huruvida berörda lappar der infinna sig på predikodagarna, samt anmoda honom att utan prestbevis härifrån icke meddela dem den H. Nattvarden, utan förehålla dem deras skyldighet att söka egen prest och kyrka.»

Vid därpå följande års visitation undfingo alla försumliga lappar den »strängaste varning för framhärdande i sin försummelse, så kärt dem vore att undvika laga näpst.» De mot Juckasjärvi angränsande lappar erhöllo dock lof att begagna sig af gudstjänsterna och H. Nattvard därstädes, endast de begärde tillståndsbevis af sin pastor.

Ett enastående exempel på hårdnackad okyrklighet gaf vid denna tid en Kaitomlapp vid namn Per Hansson Äper,

* Hernösands konsistorii protok. den 21 okt. 1812 § 13 mom. 2.

hvilken med sitt hushåll afhöll sig från deltagande i gudstjänsterna under flera år. Vid 1786 års visitation anmäldes, att denne vildmarkens son icke på fyra år besökt präst eller kyrka. Visitator kunde med honom icke finna någon annan utväg än att genom byalänsmannen och oväldige män låta förmana honom och hans kåtalag att med det första infinna sig hos församlingens lärare, eller i annat fall hotas med stämning för häradsrätten till nästa år. Det var dock icke så lätt att anträffa honom, emedan han plägade fly till skogs, så snart någon främmande närmade sig hans kåta. Han höll sig ock mycket riktigt undan. Vid visitationen året därpå konstaterades, att han fortfarande icke varit synlig vid kyrkan eller inställt sig hos prästerskapet. Tvärt om anmäldes, att han höll sig »så långt under fjällen, att man föga hade viss kunskap om hans tillhåll». I visitationsakten heter det om honom vidare: »Efter någon föreställning, att en sådan affälling och härdnackad syndare icke kunde tålas inom kristenheten, förestälte visitator, att han åtminstone till nästa års ting borde med tjänliga medel hithämtas, hvarom kronobefallningsmannen Olof Hollstén skulle anmodas bestyra, hvilken ock efteråt förklarade sig vara så mycket mera dertill förbunden, som merberörda lapp blifvit angifven för någon tjufnad. Emellertid yttrade några lappar, att de förmodade, det han självfvilligt skulle inställa sig, endast han blefve försäkrad om förlåtelse för sin hittills begångna kyrkoförsummelse, hvilket man utlofvade, i fall han visade sann bot och bättrings tecken.» Detta lapparnas yttrande saknade icke heller grund. Sinnet hade så småningom börjat vekna på denne styfsinte nomad. Under nästföljande års vinter inställde han sig verkligen i kyrkan och hos prästerskapet och anhöll »om tillgift och förlåtelse för sin stora villfarelse, den han äfven under löften om en mera kristlig lefnad erhöll.» Följande år 1789 heter det i visitationsakten, »att Per Hansson Aper,

som förr uti kyrkobesök varit försumlig, nu skickat sig som en rätt kristen och äfven under sin sjukdom tillkallat presterskapet för att få begå den hel. nattvarden, hvilken han ock med andakt annammade.»

Redan i slutet på 1700-talet började lapparna mera allmänt besöka gudstjänsten, och under därpå följande årtionde föres ingen klagan öfver försummade kyrkobesök. Icke heller under den närmast följande tiden synes något större skäl till klagomal i nämnda hänseende hafva förefunnits. Först på 1830-talet finner man, att lapparna åter började draga sig undan kyrkobesöken och funno på en lättvindig utväg att ersätta sin försummelse härutinnan, i det de till kyrkhelgerna sände en eller flere s. k. *böndagsfullmäktige*, som å deras vägnar skulle öfvervara gudstjänsterna. Detta påfund blef dock vid 1837 års visitation betecknadt som en osed, hvilken icke skulle tillåtas.

Vid 1789 års visitation erhöllo lapparna tillrättavisning, därför att de kommo för sent till kyrkan, och förmanades att strax vid sammanringningen vara församlade i Herrens hus, på det de samfäldt måtte göra sin syndabekännelse och icke vid sitt inträde i kyrkan störa de gudfruktige i deras andakt. Äfven följande är gåfvo de anledning till samma tillrättavisning och förmaning. Med sin vanliga fyndighet hade de dock genast en ursäkt till hands, i det de föregåfvo, »att många, som till äfventyrs icke hört första eller andra ringningen, kunde misstaga sig om sammanringningen och därför ej kommo på ordentlig tid till kyrkan». Följden däraf blef, att en större kyrkklocka anskaffades hvilken med ljudligare stämma kunde kalla lapparna till Guds hus, än den enda obetydliga klocka som förut fanns.

Vid sina gudstjänstbesök voro lapparna i regeln uppmärksamma åhörare. Däremot voro de tröga att deltaga i församlingssången. I följd af detta senare förhållande lade

visitator 1807 lappskolmästaren särskildt pa hjärtat, att han skulle öfva kyrkosång med eleverna i lappskolan, på det församlingssången vid gudstjänsterna måtte blifva mera liflig.

Vid predikoframställningen var det naturligtvis nödvändigt att vara så enkel som möjligt för att kunna göra de kristliga sanningarna fattliga för dessa outvecklade åhörare. Prästerna synas ock hafva bemödat sig om att precisera sina ämnen så noga som möjligt, för att predikan skulle fastna i åhörarnes minne. För detta ändamål predikades ock rätt ofta öfver samma ämne. Så t. ex. finner man, att vid vintermarknaden åren 1802, 1804, 1811 och 1814 blifvit predikadt om »Vigten af en sann Guds och Jesu Kristi kunskap». Ett annat ämne, som också itererades, var »Nyttan af att lära sig Guds ord från ungdomen». Säkerligen var det klokt att icke förbrylla lapparna genom en alltför stor rikedom på predikoämnen. Att ordet i alla händelser icke var utan verkan på dem, ser man bland annat däraf, att de åtminstone efter början af 1800-talet började bli mycket måna om att hämta prästen till alla sjuka och döende. Någon mera omfattande väckelse förekom dock icke bland Kaitomlapparna under den tid, som här är i fråga.

I hvilken mån lapparna under denna tid öfvade andakt i sina hem, är svårt att afgöra. Sannolikt torde väl detta hafva tämligen allmänt försummats. Tillgängliga böcker, såsom psalmboken, bibeln och nya testamentet samt Güthners postilla m. fl., tillhandahöllos dem emellertid af prästerna. Någon liflig afsättning hade dessa böcker dock icke. Man begick också 1783 det felet att höja priset på böckerna till dubbla beloppet mot förut. Endast de fattiga skulle få köpa dem till förut gängse pris. Denna åtgärd afskräckte dem ännu ytterligare att köpa böcker, hvarför man längre fram maste återgå till det ursprungliga priset. Mot nya böcker hade lapparna en viss misstro. Med Lindbloms katekes kunde de icke

riktigt förlika sig. En orsak därtill var äfven, att denna bok var illa öfversatt.

Af intresse är att erfara, att lapska almanackan tillkommit på förslag af en Kaitomlapp. I 1787 års visitationsakt heter det nämligen, att »en Kaitomlapp, som var ferm i innanläsning, anmälte, att hans och fleres önskan och åstundan vore, att höga öfverheten täcktes förordna, att almanackan måtte äfven tryckas på lapska språket, såvida det calendarium perpetuum, som finnes ej mindre i D:r Högströms kristendomsfrågor vid slutet än i lapska postillan, syntes vara mindre tydligt samt icke noga utvisa alla helgdagar, icke heller deras namn och evangeliernas innehåll.» Efter detta förslag, som genom visitator frambars till vederbörande, dröjde det icke länge, förrän lapparna fingo sin egen almanack. Denna blef också mycket populär bland dem. Om det hände något år, att den icke kom dem tillhanda i rätt tid, voro de mycket missnöjda.

Det sedliga lifvet bland Kaitomlapparna lämnade väl under denna period anledning till åtskillig anmärkning. Dock var nu den vilda råhet, som utmärkte dem i början af 1700-talet, genom kristendomens inflytande i hög grad förmildrad. Det förekom numera icke sådana grofva våldsdåd ibland dem som förut. Deras största svaghet var brännvinsbegäret. Vinningslystna finnar och svenskar försummade icke heller att ockra på denna deras svaghet, i synnerhet vid kyrkohelgerna och marknadstillfällen. De plägade nämligen etablera krog i kyrkans omedelbara närhet, med den påföljd att en del lappar, såsom det heter i 1783 års visitationsakt, »slogo sig så fulla af brännvin, att de ej kunde hafva någon nytta af gudstjänsten samt äfven föröfvade på hvarandra svåra slagsmål.» År 1791 förnam visitator, »att ett oskickligt skrik, stoj och joikande i de första marknadsdagarna förelupit vid marknadsgatan», hvarför han förehöll församlingen »att taga sig tillvara

för sådan oanständighet och oljud samt härefter beflita sig mer än hittills om renhet, snygghet, höflighet och annat sedigt uppförande, som Kristnom höfves samt befordrar ordning, aktning och behaglig sammanlefnad.» I 1796 års visitationsakt heter det, att »marknadstiden i Lappmarken, då borgarskapet förer upp brännvin med sig, lärer till någon del likna de sista dagarna af katolikernas karnevalstid. Man får då tillfälle att se lapparnas öfverdrifna begär i allmänhet efter denna vara.» Pastor upplyser emellertid i samma visitationsakt, »att hans åhörare mellan marknadstiderna voro nyktra och beskedliga, såvida tillgång på brännvin föga gifves oftare för lapparna, än då marknad infaller.» Prästerskapet och visitatorerna sökte visserligen att göra hvad i deras förmåga stod för utrotande af lönkrögeriet vid marknadstillfällen, men lyckades just icke åstadkomma någon nämnvärd förbättring härutinnan. Tillförseln af brännvin fortfor som förut, och lapparna gjorde sig en »glad» dag, då de kommo till marknaden.

Böter för lönskaläge förekommo någon gång vid häradstingen. Särskildt omförmältes sådana fall i 1794 och 1795 års visitationsakter. Äfvenledes förekommo fall af rentjufnad, hvarför straff ådömdes. I allmänhet förde dock lapparna ett kyskt och ärbart lefverne. År 1814 inberättar pastor till konsistorium, »att en anständigare vandel nu förmärktes hos lappallmogen vara uti tilltagande i samma mån, som den sanna kristendomskunskapen finnes vara i tillväxande.» Tre år därefter uttalar sig visitator på liknande sätt och tillägger, att lapparna, äfven då de äro rörde af brännvin, äro anständigare än förut.

För öfvervakande af ordning och skick ibland lapparna tillsattes år 1781 sexmän. Vid visitationstillfällen plägade dessa sedermera få redogöra för sammanlefnaden bland lappallmogen. De hade ock skyldighet att angifva dem, som

utan laga förfall voro frånvarande vid visitationerna eller försummade kyrkobesöken.

Ett vackert drag hos lapparna var deras villighet att draga försorg om sina fattiga. I visitationsakterna andragas många exempel härpå. Emellertid behöfde de merendels någon, som för dem påvisade, hvar hjälp var af nöden, för att komma sig för att lämna den. Vid 1812 års visitation uppmanade dem visitator att hos nybyggare inackordera fattiga åldringar, som ej utan fara att omkomma kunde ströfva omkring med lapparna i fjällen. Detta lofvade de efterkomma och beslöto att genast på nämnda sätt försörja en gammal kvinna, Kristin Persdotter Slanka, hvilken dittills med fara att förgås på vägarna vankat af och an kring socknen för att näras och klädas af allmosor. »Till församlingens heder» antecknades detta i konsistorii protokoll den 21 okt. s. å. I öfrigt vädjades till lapparnas gifmildhet för skilda ändamål. År 1790 uppmanades de att göra sammanskott till dem, som i då pågående krig mistat sina män eller blifvit faderlösa, för hvilket ändamål lapparna i Jockmock redan hade samlat 60 riksd. specie, hvarjämte de vid samma tillfälle uppmanades att samla frivilliga gåfvor till den påbörjade gymnasiebyggnaden i Hernösand. Dessa insamlingar synas dock icke hafva slagit så väl ut, emedan lapparna just då hade några dåliga renår. Däremot heter det i 1795 års visitationsakt: »Till att deltaga uti andra svenska undersåtares frivillighet att bidraga något till upprätthållande af rikets heder och själfständighet samt handelsflottans beskyddande ifrån krigande makternas tilltagsenhet, hade denna församling begynt göra *vackra sammanskott.*» Efter år 1812 började de äfven sammanskjuta medel till lasarettsväsendet.

Vid handhafvandet af församlingens allmänna angelägenheter gick man temligen patriarkaliskt tillväga. År 1795 hade församlingen blifvit trött på sin gamle klockare och ville ha

en yngre och dugligare sådan, hvilken ock i självfva verket redan blifvit utsedd. Visitator förklarade nu för den gamle klockaren, att han hädanefter finge åtnöja sig med att vara spögubbe och dödgräfvare, och därvid blef det. Ett annat exempel på detta patriarkaliska styrelsesätt lämnar 1812 års visitationsakt, hvari berättas, att pastor uppå tillfrågan, huruvida protokoll vid ordentligen utlysta sockenstämmor blifvit förda och justerade, svarade, »det sockenstämmor här i pastoratet hittills funnits mindre nödige». Visitator var emellertid af annan mening än pastor i detta afseende, hvarför han fann sig föranlåten att för denne grundligen utreda behofvet af sockenstämmor.

I viktigare församlingsangelägenheter passade lapparna på att uttala sina önskningar vid visitationerna. Detta var fallet bl. a. i fråga om tillsättande af präster. Som bekant utnämnde konsistorium utan församlingens hörande kyrkoherde i Gellivare liksom i andra lappmarksförsamlingar. Lapparna sökte dock att öfva inflytande på utnämningen genom att uttala sin önskan om erhållande af någon viss uppgifven prästman. Vid 1781 års visitation gäfvo de tillkänna sin vilja, att dåvarande adjunkten Johan Björkman måtte vid nästa ledighet först komma i åtanke vid gällets tillsättande. Och då den gamle kyrkoherden Björkman aflidit, anmälde de vid 1789 års visitation enhälligt, att »deras högsta åstundan vore, det höga öfverheten täcktes nådgunstigt förordna nådårspredikanten Herr Johan Björkman till deras pastor i dess aflidne sal. faders ställe.» Deras önskan blef också i detta fall uppfylld.

Af hvad här ofvan meddelats framgår, att vederbörande äfven under den period, som här afhandlats, visade mycken omsorg om Kaitomlapparnas upplysning och uppfostran till kristliga medborgare. För våra modernare begrepp förefaller det väl, som om man stundom gått något lagiskt och polismässigt tillväga med dem, men det var så tidens sed; och

kanske detta icke heller var så opedagogiskt, då det gällde en nation med så ringa sinne för det ideella som lapparna i Kaitom. Ett är säkert, att i deras hjärtan nedlades goda frön, hvilka sedermera spirade upp och buro frukt.

O. Bergqvist.

Kirkelige Meddelelser fra Danmark i 1898.

Alle det nu forløbne Aars kirkelige Bevægelser maa betegnes som en Fortsættelse af de foregaaende Aars; nye Begyndelser ere ikke at spore. Men der er Liv og Røre, og Modsætningerne synes snarest at tilspidses.

Paa Grund af at den danske Folkekirke ikke har nogen lovmæssig Synode, er det en lang og trang Vej at faa Reformer indførte, og det bliver væsentlig ad privat Vej det nye maa arbejde sig frem. Vi bemærkede forrige Aar, at der i Lolland—Falsters Stift paa Biskop Styhrs Foranledning havde dannet sig et Stiftskonvent paa 24 Medlemmer, 12 gejstlige og 12 Lægmænd; et lignende er i 1898 dannet i Aalborg med 30 Medlemmer, og blandt de Spørgsmaal, disse Konventer have drøftet, er det for Tiden brændende om borgerligt Ægteskab. Ogsaa det saakaldte *Menighedskonvent* (stiftet 1891) for hele Landet fortsætter stadig sin Virksomhed og har i Oktober holdt sit 7:de ordinære Møde. I en vis Henseende er det en Slags Notabelforsamling, idet hver af de tre kirkelige Hovedgrupper, den konservative, den grundtvigske og den indremissionske, her har søgt at lade sig repræsentere af nogle af deres bedste Mænd. Bestyrelsen bestaar af en Mand af hver Gruppe, Sognepræst Gustav Heiberg, Højskoleforstander Dr. Jens Nørregaard og Sognepræst Vilhelm Beck. Denne sidste kom ind nu ved Provst Jens Vahls Død. Vahl var en

saare flittig og nidkær Mand af indremissionsk Retning, en Mand, om hvem der kun er godt at sige og hvis Navn var vel kendt i Udlandet, da han var en utrættelig Deltager i større evangeliske Møder rundt om i Europa. Her hjemme blev han ikke synderlig vurderet, da hans Begavelse ikke kunde maale sig med hans Flid. Menighedskonventet har i hele sin Virketid taget 14 forskellige Sager under Behandling, saasom borgerligt Ægteskab, fraskiltes Vielse, Valg af Præster, Uddannelse af Præster, Indskrænkning i Brugen af borgerlige Eder samt Skriftemaalet. Dette sidste bestaar nu kun af en Skriftetale og Absolution med Haandspaalæggelse, og der er mange, som ønske en Forandring heri. Men skønt Konventet om adskillige af disse Sager har vedtaget enstemmige Beslutninger og henvendt sig enten til Rigsdagen eller til Bisperaad og Minister, er der dog endnu næsten intet kommet ud deraf. Kun to Sager har Konventet set nogen Frugt af, nemlig en ny Salmebog, der i den nærmeste Fremtid vil udkomme og blive autoriseret, samt en ny Oversættelse af det nye Testamente, der allerede to Gange er udkommet, hver Gang i forskellig Revision, men denne synes ikke at have let ved at blive autoriseret. En Hindring for den er Biskop Rørdams Oversættelse, som mange foretrække; denne, der nu er lidt over 10 Aar gammel, er udkommet i 27,000 Expl. — Menighedskonventet har midt under alle de kirkelige Partikampe arbejdet i indbyrdes Fred og Forstaaelse.

Ved Sammenkomsten iaar diskuterede man *Børnenes Ret* med det Formaal at indbringe et Lovforslag herom i Rigsdagen. Det gaar ud paa at beskytte Drenge til deres 14. Aar, Piger til deres 16. mod Forsømmelse, Mishandling og Udsættelse for Fare. Ligeledes diskuterede man *Afholdssagen*, der i de senere Aar er kommet ret stærkt frem her i Landet, men med al Anerkendelse af det gode, den paa mange Steder har virket, fandt Flertallet dog ingen Grund til særlig at støtte den.

Den har sine stærkeste Modstandere i Indre Mission. Kun 2 Procent af Landets Præster ere Medlemmer af Afholdsforeninger.

Et *videnskabeligt Kursus* for Præster har i dette Efteraar været holdt for første Gang og talte noget over 200 Deltagere. Blandt Foredragene nævne vi: Professor Fr. Nielsen om den katholske Kirkebevægelse i England i den nyeste Tid, Prof. P. Madsen om Kenosislæren, Pastor H. Ussing om Kirkens Opgaver, Fernando Linderberg om Socialisme og Prof. H. Vestergaard om Nationaløkonomi. Mange Præster følge de sociale Spørgsmaal med megen Interesse og ere i Lighed med afdøde Biskop Martensen gunstig stemte for en kristelig Socialisme. Hvorvidt Præsterne ville høste særlig Gavn af nationaløkonomiske Foredrag, turde være tvivlsomt; mange vilde maaske have mere Udbytte af præsteøkonomiske, da det er en almindelig Klage, at de ikke kunne bringe Balance mellem deres egne Indtægter og Udgifter. Kultusministeren har i Rigsdagen fremhævet de uheldige Kaar, som en meget stor Del af Landets Præster, maaske over Halvdelen, for Tiden leve under. Indtægterne af Præstekaldene ere nemlig i de senere Aar gaaede meget ned paa Grund af de herværende lave Kornpriser og det ringere Udbytte af Jordens Drift. De allerfleste Præstegaarde ere bortforpagtede, og hvad der svares af dem er ofte meget lidt. Paa Grund af Folkemængdens Stigning maa der tillige mangen Steds ansættes flere Præster eller Kapellaner, og deres Løn maa tages fra Kaldene. Præstestanden i sin Helhed ønsker at sættes paa en fast Pengeløn ligesom andre Embedsmænd, enten med en lille Jordlod, hvorpaa der kan holdes 2 Heste og nogle Køer, eller ogsaa helt uden Jord, da man næsten overalt i Landet nu tildags kan leje Befordring og købe alt paa Stedet, hvad der hører til Husets Økonomi. Men en Forandring kan kun ske ved Rigsdagens Hjælp, og denne viser ingen Lyst til at tage sig af den Sag.

I Forbindelse hermed kan det bemærkes, at der har dannet sig en *Præsteforening*, der gaar ud paa at hævde Præsternes Sag baade paa det timelige og det aandelige Omraade. Den tæller omtrent 500 Medlemmer, mest af yngre Præster, da de ældre i al Fald i den første Henseende ikke have saa megen Grund til at beklage sig.

Angaaende den fremtidige *Uddannelse af Præster* har en Tale ved Universitetets nylig afholdte Reformationsfest vakt berettiget Opsigt. Det var den ansete Filolog og Undervisningsinspektør Professor *Gertz*, der holdt den. Han udtalte som sin Overbevisning, at i Latinskolerne burde Græsk helt afskaffes og Latinundervisningen betydelig indskrænkes, hvorimod Modersmaalet burde drives med større Kraft samt de nyere Kultursprog og Naturvidenskaberne. Undervisningen i de gamle Sprog drives nu nærmest kun elementært sprogligt med ringe Udbytte for Aandslivet. Denne Betragtning er jo ingenlunde ny, men her er det nyt, at en saadan Mand fremsætter det og ved en saa solen Lejlighed. Professor Gertz mente, at alle Fakulteter meget vel kunde gaa ind paa denne Forandring uden Skade, mindst vel det theologiske. Men han var overbevist om, at kun *den* lille Del af Theologerne, som var virkelig videnskabelig anlagt, vilde føle Savnet af Græsk, og de kunde da erhverve Kundskab deri paa egen Haand; den store Mængde af menige Præster havde ingen Brug for det, men kunde meget vel nøjes med Oversættelser.

Imod denne Betragtning har der med Rette rejst sig stærke Indvendinger. Med Hensyn til Nødvendigheden af at Præsterne lære Hebraisk, kan der være Tvivl, thi kun faa fortsætte det, saaledes at de have Udbytte deraf, men ganske anderledes er det med Græsk. Det kan maaske være rigtigt at afskaffe det i Latinskolen, men Theologerne maa da i al Fald lære saa meget af det i deres Universitetstid, at de kunne læse det nye Testamente ordentligt paa Grundsproget.

Hvis de som Præster ikke kunne det, ville de staa værgeløse overfor enhver Sekterer, der beraaber sig paa sit Kendskab til Græsk, og de ville i deres Udlægning idelig komme i Faldgruber. Om ogsaa det theologiske Studium skulde blive noget forlænget derved, er Ulykken ikke saa stor, da Tilgangen til det i de senere Aar har været for rigelig, og forøvrigt er der andre Dele af Studiet, der nu drives her i en altfor vidtløftig Maalestok saasom Exegesen og derfor uden Skade kunde beskæres. Det er navnlig »Dansk Kirketidendes« Udgiver, Pastor Monrad, der har fremsat saadanne Betragtninger.

Det vilde ogsaa være uheldigt, om der i Fremtiden skulde opstaa en Deling af Præsterne i lærde og menige. En af vore Biskopper har arbejdet paa, at Provsterne skulde bo i Købstæderne, medens de hidtil ligesaa vel kunde være Landsbypræster. Ogsaa dette vilde være en Slags Deling og gøre Købstadpræsterne til en højere Klasse. Den Lighed, som hidtil bestandig har været mellem Præsterne, er et Gode, som man burde vaage over.

Idet Talen her har været om Præsternes Uddannelse, kunde det maaske ved samme Lejlighed bemærkes, at den Stilling, som Religionsundervisningen nu indtager i Latinskolerne, er meget mislig. I de 3 nederste Klasser anvendes der 2 Timer om Ugen til den og i de 3 øverste kun 1. Den bestaar mest i lidt Kirkehistorie og Ny Testamente, men da Religionen ikke er Examensfag, bliver den tilsidesat af Eleverne og ofte ogsaa af Lærerne. De mange, der nu til dags uddannes til Studenter paa Kursus, lære her aldeles ikke Religion. Følgen deraf er, at de Studerende gennemgaaende ere langt mere uvidende i Kristendom end Almuens Børn, og dette Forhold medvirker til, at saa mange Studenter falde i Fritænkernes Favn. Uvidenhed bidrager ikke lidet hertil.

Kampen mod Fritænkeri, Verdslighed og Umoralitet maa nødvendig i Tider som disse blive en Hovedsag for Kirken.

I Brændpunktet *København* bliver der stadig virket med Iver, til Dels Begejstring, og det mangler, Gudskelov, ikke paa gode og glædelige Frugter. Ligesom Kirkerne som oftest ere fyldte, flokkes Folk til andre kristelige og gode Møder, Menigheds-sammenkomster ere hyppige, og at der virkelig i Aand og Sandhed er en stadig voxende Mængde af alvorlige, kristelige Mennesker i alle Samfundslag, lige fra Kongeborgen til Kvistkamrene, er der ingen Tvivl om. Men Arbejdet for Guds Riges Fremvæxt maa ogsaa drives med stadig uformindsket Kraft, da Befolkningen voxer saa stærkt og der er saa mange daarlige Elementer.

Forsyningen med *nye Kirker* gaar sin Gang; dog er kun en ny taget i Brug i 1898, nemlig *Thomaskirken* i Frederiksberg Distrikt, hvilken er den 12:te nye Kirke i de sidste 10 Aar. Flere Kirker ere under Opførelse, saaledes *Kristkirken* paa Vesterbro, der udvendig er omtrent færdig og er givet af Præstestanden. Den kommer til at koste 136,000 Kr. Paa Nørrebro bygges en *Brorsonskirke*, der skal koste 105,000 Kr., opkaldt efter den dansk-sønderjydske Biskop og Salmedigter Brorson († 1764). Da han tilhørte den pietistiske Retning, er han særlig taget til Indtægt af den indremissionske Gruppe, og det er mest fra *de* Krese, at Pengene til Kirken ere indsamlede. Da Grundstenen nedlagdes, blev følgende Erklæring indmuret i en Kapsel: »Vi tilhøre intet Parti, vi som bygge Brorsonskirken; den skal ikke bruges i noget Partis Tjeneste. Men vi ønske og bede, at den guddommelige Kraft, som nu i mange Aar har udfoldet sig gennem det Arbejde, som kaldes »Indre Mission i Danmark», maa blive sendt ned fra det høje til de Herrens Tjenere, som skulle staa paa dette Sted». I disse Tider, da Partivæsenet blomstrer frodigt i Kirken, er det nærved at blive en Selvfølge, at hver ny Kirke skal tilhøre sin Retning. Præsternes Kirke menes at skulle overgives til den konservative (den saakaldte 3:die) Retning.

En ny Kirke paa Vesterbro, til hvilken særlig Adel og Godsejere med Kammerherrerne Barner og Oxholm i Spidsen samle Bidrag, skal paabegyndes til Foraaret, og det vil heller ikke vare længe, inden der rejser sig en Kirke i den indre Del af Vesterbro, da der af en stor Kres ansete københavnske Mænd med Stiftsprovst Paulli i Spidsen er samlet et betydeligt, men dog endnu ikke tilstrækkeligt Beløb ind til den. Især Vesterbro tiltager i de sidste Aar med forbavsende Hurtighed; i denne Vinter bygges der et helt nyt Arbejderkvartér i dens længst bortliggende Del. Paa Nørrebro vil *Nazarethkirken*, der 1892 efter et londonsk Mønster opførtes af Jern og Bølgeblik, blive afløst af en ny og bedre Bygning i den nærmeste Fremtid, og tæt inde ved den gamle By er der paabegyndt en anselig *Andreaskirke*, der faar 1,100 Siddepladser og ialt menes at kunne rumme 2,000. Og ligesom man ifjor købte en stor Dansesalon »Valkyrien» og forvandlede den til »Marias Kirkesal», hvor der stadig holdes Gudstjeneste, idet 2 Præster ere ansatte ved den, saaledes er nu ganske nylig et lignende Etablissement »Sortedamslund» tæt ved Østerbro erhvervet i samme Øjemed. — Man kan ikke nægte, at Københavns Forsyning med Kirker og Præster er en Sag, der omfattes med Kærlighed og Begejstring af mange, og Bidragene, der indsamles ved den aarlige Kirkekollekt, blive bestandig større.

Kirkelig Forening for unge Mænd, der ifjor søgte Rigsdagen om et Tilskud af 25,000 Kr. til en ny Forsamlingsbygning, men forgæves, har nu selv taget Sagen i Haand og begyndt paa en saadan. Den vil blive meget rummelig, men Foreningen, der nu tæller 2,000 Medlemmer foruden 600 Soldater fra Landet, vil vistnok ogsaa voxe, som ønskeligt er, da Tallet endnu er altfor lille i Forhold til den store Masse unge Mennesker, Staden rummer. Studenterverdenen, som i en lang Aarrække kun har haft 2 Foreninger, nemlig »Studenterforeningen» og »Studentersamfundet», den første mere moderat,

den sidste mere radikal, har i de sidste Aar faaet endnu en tredie: »Studenterhjemmet», der ledes i kristelig Retning.

At der er meget at virke i København, naar ikke Last og Ugudelighed rent skal tage Overhaand, faar man et Indtryk af ved at betragte Forbryderstatistiken. Antallet af Arrestanter beløb sig i 1896 til 10,787 og det daglige Gennemsnit var 376. I en foruroligende Grad tiltage Forbrydelser af Børn og ganske unge i Alderen fra 10 til 18 Aar. I de 9 første Maaneder af 1898 har Politiet sat under Anholdelse 117 Børn fra 10 til 15 Aar og 231 fra 15 til 18 Aar, og det er naturligvis kun et Mindretal, der bliver anholdt. I Følelsen af disse sørgelige Forhold dannes der nu en Forening til Redning af forbryderske Børn, og Regeringen agter at indbringe et Lovforslag i den Retning, hvilket er temmelig sikkert paa at vinde Rigsdagens Tilslutning.

Med Hensyn til Prostitutionen er alt endnu stadig ved det gamle. Midnatsmissionen har dog haft den Opmuntring at se Tallet paa offentlige Huse gaa ned fra 45 til 34, men endnu stadig er Prostitutionen lovbeskyttet, hvorved Begreberne sørgeligt forvirres.

Den *københavnske Indre Mission* fortsætter stadig sin gode og velsignelsesrige Virksomhed paa samme Maade som i de foregaaende Aar. Med Glæde have vi før fremhævet, at den har forstaaet at holde sig fri for de Skævheder og Ensidigheder, der i mange Egne have klæbet ved Landmissionen. Det synes dog, som om der i den sidste Tid er kommet nogen Forandring heri, vistnok nærmest foraarsaget derved, at der er bleven ansat saa mange unge Missionspræster fra Landet ved de nye Kirker i København.

Foranlediget ved en Bladartikel af Provst Schepelern angaaende den Indre Mission, i hvilken han betonede den nuværende Dobbeltbetydning af Ordet, dels som en *Gerning*, og det en meget nødvendig, dels som en *Retning* med et

bestemt Præg, der ikke altid har været heldigt, særlig ikke hist og her ude i Landet, opfordrede Pastor Vilh. Beck Foreningen for de *unge* i København til at erklære sig om deres Stilling overfor Landmissionen. Dette gjorde den da ogsaa i en Skrivelse, stillet til denne. »Vi ere og blive eders Brødre i Herren», stod der i den, »som ikke blot have faaet betroet det samme Arbejde for de unges Frelse som I, men ogsaa glæde os over at være komne med i den samme store og velsignede Livsbevægelse, som i vore Dage gaar hen over vort Land og som væsentlig skyldes det trofaste Arbejde, som nu i mange Aar er øvet af Indre Mission i Danmark. Derfor skal det ogsaa siges, at det Had til Indre Mission, som ved Behandlingen af vort Andragende om de 25,000 Kr. er kommet til Orde i Rigsdagen og den vantro Presse, ligesaa godt maa gælde os som eder, saa sandt som det samme Jesu Liv lever i eders og vor Mission». Denne Erklæring er noget ungdommelig og bevæger sig i Overdrivelser; en saadan er det, naar Livsbevægelsen siges væsentlig at skyldes Indre Mission, da andre Retninger have deres gode Del i den, og en lignende er det, naar der tales om Hadet, der kom frem i Rigsdagen. Thi skønt Indre Mission maaske ikke tæller mange Velyndere i denne, faldt Bevillingen kun for et ringe Overtal af Stemmer, og en væsentlig Grund til, at mange stemte imod den, var Frygten for de Konsekvenser en saadan Bevilling kunde medføre, da mangen en anden Forening ligesaa godt kunde rejse Krav paa Statens Understøttelse.

Da Hovedbestyrelsen for *Københavns Indre Mission* ligeledes blev opfordret til at afgive en Erklæring om dens Forhold til Landmissionen, fremkom ogsaa en saadan men i langt mere tilbageholdne Udtryk, idet den betonede, at »Kærligheden ikke udelukker Blikket for Skævheder og Usundheder». Den billigede »Gerningen» uden at erklære Sympathi for »Retningen» og ønskede Livet bevaret i det sunde *lutherske* Spor.

»Lad Navnet »Indre Mission» betegne, hvad det visselig fortjener at betegne: en velsignet Livsbevægelse i vor Kirke, der samler alle troende Kristne (sic) til fælles Arbejde for Herrens store Sag.» Heri er der rigtig betegnet hvad der burde være Indre Missions Opgave. Denne Erklæring var underskrevet af Formanden, den besindige Dr. Volf, samt bl. a. af Mænd som Provsterne Schepelern og Paulli, der høre til den konservative Retning, og Pastor P. M. Larsen, der hører til den grundtvigske.

Det har i det hele taget ret været et Erklæringernes Aar, og disse have væsentlig drejet sig om Indre Mission. En betydelig Kres af *københavnske* Præster, i alt 24, alle af Missionsretningen, fandt sig beføjede til at udstede »en Redegørelse» i de offentlige Blade. Det blev en meget bestemt Hævden af Indre Missions Ypperlighed. Først siges det, at den offentlige Mening er vildledt med Hensyn til denne, hvilket fremgaar af de mange, oftest meget nærgaaende Angreb paa den i Blade, Bøger, Taler, ja ogsaa i Rigsdagen. Modstandernes *Beskyldninger* ere mange, men de mest fremtrædende ere følgende: 1. Indre Missions Prædikanter tale mere om Helvede end om Himmerige, de true Tilhørerne med Ild og Svovl, de ere enten mørke Fanatikere eller Hyklere. Dette er altsammen usandt. — 2. De fordømme de saakaldte Mellemting, Dans, Kortspil, Theater, som Djævelens Gerninger; men ogsaa dette er ikke stemmende med Sandheden, thi vel kan sligt komme frem hos nyopvakte, men i det hele hersker der Klarhed over, at Mellemtingene ikke behøve at være syndige. — 3. De have en særegen Jargon, men det er ikke sandt. — 4. De lide af Dømmesyge. Vistnok kan dette træde frem hos nogle, men det maa da betragtes som en aandelig Børnesygdom, som de fleste vakte maa gennemgaa; det almindelige er, at i de ældre Samfund er Dømmesyge afløst af Sindighed og Kærlighed. Forøvrigt fremhæves det, at der

hos troende ofte fremtræder en ligefrem »genial Forstaaelse« af andre Menneskers aandelige Standpunkt.

Dette var imod Beskyldningerne. Og nu dens Gerning. Den er den Retning, som mest har sin Opmærksomhed rettet paa de aandelig forkomne, de moralsk fordærvede Mennesker, og som tager sig af de Samfundslag, hvorfra Forbryderne fremstaa.

Indre Mission har ingen særlig Partilærdom og ingen særlig Prædikemaade. Thi det kan det ikke kaldes, naar den prædiker Opvækkelse, taler imod Synder, vidner om Fortabelsen og om Nødvendigheden af Omvendelse. Den vidner paa den anden Side ligesaa kraftigt som nogen anden Retning om Syndernes Forladelse, et helligt Liv og Broderkærligheden i Kristus. Den prædiker i det hele saaledes, at Folk tydelig forstaa, at dens Præster tro paa et aandeligt Broderskab, som de selv tilhøre, og at det staar ilde til med alle dem, der ikke have Del i det.

Grunden til, at Indre Mission forfølges, ligger i, at den »for Tiden er den aandelige Bevægelse i vort Folk, som har faaet mest Naade til at vække aandeligt Liv, og dette er altid forhadt af Verden og de døde«.

Den langt overvejende Del af Underskriverne var unge Præster. Ved denne Redegørelse fik man ret at se, hvor mange af Missionsretningen der i de senere Aar ere blevne ansatte i København, navnlig i de nyoprettede Embeder. Blandt ældre eller mere bekendte Præster var der: P. Krag ved Jakobskirken, C. Sørensen ved Garnisons, A. Schack ved Helligaands, J. Steen ved Johannes søndre Sogn og H. Ussing ved Jesuskirken.

Det kan beklages, at disse sidste Præster have ladet sig bevæge til at sætte deres Navne under denne Redegørelse, der er overfladisk og misvisende. Man ser ogsaa, at andre, der ellers maa regnes med til Retningen, have holdt sig tilbage.

Medens Landmissionens Leder Vilh. Beck fandt sig i høj Grad oplivet ved den, mødte den strax fra anden Side alvorlig Protest, saaledes af Biskoppen. Ved det store kirkelige Møde i Aarhus i Juni blev den draget frem, særlig af Dr. Nørregaard, og belyst som et Opraab, hvoraf Selvgodheden fremlyser. Dette gav Anledning til, at Redegørelsen blev forhandlet paa et lukket Møde, ved hvilket nogle af Underskriverne tog Afstand fra flere Udtryk i den. I Hovedsagen kan man vistnok sige, at den bærer Vidnesbyrd om, hvor megen Umodenhed der findes især i de yngre Præsters Rækker.

Nægtes kan det ganske vist ikke, at Indre Mission er Genstand for mange raa og hensynsløse Angreb, særlig fra Fritænkeriets Side, der retter sit Skyts imod den, men egentlig vil al Kristendom til Livs. I mange Fortællinger og Romaner fremstilles der Missionskarrikaturer, der under et gudeligt Skin øve al Slags Ugudelighed og Laster. Men helt uforskyldt er det ikke. Med Rette har Udgiveren af »Dansk Kirkeblad«, Pastor Thorvald Elmquist, der altid har indtaget et mæglende Standpunkt, nylig bemærket, at »Indre Mission efterhaanden har vakt megen Uvilje imod sig hos store Dele af Folket. Man skal ikke lægge an paa Verdens Gunst men sandelig heller ikke paa det modsatte. Den skal ikke gøre sig Flid for at opægge Modstand ved anmassende Fremfærd; ogsaa mange troende Kristne ere misfornøjede med den. — Som vi tidligere have udtalt, vilde en Deling af Missionens Venner være heldig, thi de mange rolige og besindige Mennesker, som den ogsaa rummer inden sine Rækker, ere daarlig tjente med at sammenblandes med de yderlige Elementer. Den Medgang, som den i al Fald udad til har i disse Aar, gør mange, især af de ungdommelige, svimle og bringer dem til at se ned paa andre.

En af de betydeligste Mænd blandt »Redegørelsens« Underskrivere, Pastor *A. Schack*, har senere fundet sig for-

anlediget til i et særligt Skrift »Om den Indre Mission som kirkelig Fremtoning» at søge at bane Vej for en retfærdig Bedommelse af den, idet han tillige belyser de to andre kirkelige Grupper. Schack har gjort sig fordelagtig bekendt, dels ved gode kristelige Foredrag om forskellige Samfundsspørgsmaal saasom om: Kirken og de fattige — Nøjsomhed og Luxus — Tyendeforholdet — Kirken og den offentlige Moral — dels som Forfatter, saaledes af en klar og dygtig Bog om »Henrik Ibsen og Udviklingsgangen i hans Digtning». Han har i Almindelighed en moden Kritik til sin Raadighed, hvorfor hans Skrifter og Taler bestandig vække Opmærksomhed. Da han staar den Indre Mission meget nær, ser han saa gunstig som muligt paa den, men er selvstændig nok til dog at finde adskillig Skrøbelighed hos den. Han glæder sig over dens store Udbredelse, glæder sig over, at den nu omfatter Folk af alle Samfundsklasser, deriblandt ogsaa Gaardmændene, som tidligere kun Grundtvigianerne syntes at kunne faa fat i. Han ønsker den naturligvis et fortsat Liv, og at Modstandernes Varsel om, at Vinden snart vil vende sig og at Indre Mission derfor i Tide bør være betænkt paa at faa en anstændig Død, ikke maa gaa i Opfyldelse. Men han er ikke uden Frygt for den. Dels er det en betænkelig Sag med den megen Splid, der vitterlig findes indenfor Missionens Rækker (og som kunde føre til en Sprængning). Dels er han ikke tilfreds med det, som Missionen selv ellers synes at være allermest tilfreds med, nemlig dens Opvækkelsesprædikener. Vel holder han paa »Redegørelsens» Betegnelse af Vækkelsen som Missionens særlige Naadegave, men han frygter dog for, at der her er for megen Sammenblanding af Menneskekraft og Guds Kraft og for liden Ydmyghed. Og heri har Pastor Schack sikkert storlig Ret. Derimod er han langt mere tilfreds med Missionens Lære og Praxis med Hensyn til »*Skellet*». Dette Ord er bleven meget brugt i den sidste Tid som en Betegnelse af,

at Indre Mission saa skarpt som muligt skiller Guds og Verdens Børn fra hinanden lige til at paapege, hvem der hører til den ene og hvem til den anden Slags. En Præst ved Frue Kirke i København har nylig i et særligt Skrift fremdraget »Indre Missions Lære om Skellet» som misvisende og farlig. Pastor Schack er vel en for udviklet Mand til at billige denne Lære, hvor den fremtræder i al sin Raahed, men han slaar dog et Slag for den. Han mener, at den gamle folkekirkelige Tid, hvor alle skulde behandles som Kristne, nødvendig er forbi; nye Samfundsdannelser maa finde Sted, ja de maa i vore Dage være en Hovedsag, og det maa gælde ikke blot i Kirken ved Gudstjenesten men ogsaa udenfor den. Netop i den Retning finder han store Fortjenester af Indre Mission. Betragtet i sin Almindelighed har han vistnok Ret, men det gaar her som altid i Livet, at meget kommer an paa *Maaden*, og han har ikke Øje nok for, at Missionens Maade er urigtig, og at ved dens haandgribelige Skel afskærer den sig fra den levende Forbindelse med den store Mængde af andre Mennesker, der høre med til Folkekirken og hvoriblandt der i al Stilhed kan findes mange virkelige Kristne.

Imidlertid har Pastor Schack en Fornemmelse af, at de indremissionske Samfund muligvis ikke have nogen lang Fremtid for sig, saaledes som de oftest for Tiden ere. Han fremhæver derfor, at en Samfundsdannelse hurtig vil opløses, naar ikke et virksomt Helliggørelsesarbejde gaar Haand i Haand dermed. Han haaber, at Indre Mission ikke for meget vil blive staaende ved Opvækkelsen, men at en Prædiken om Helliggørelse og en kraftig Tagen fat paa Kristenlivets mangehaande Opgaver maa komme frem. Det maa man ganske vist haabe, men for at det kan ske med den Indre Mission, maa der først foregaa en Svingning med den. Naar Pastor Schack endelig gerne vil se, at nye Kræfter kunde tage Indre Missions Arbejde op — paa en dybere og renere Maade, og saa-

ledes, at Arbejdet ikke blev en enkelt Retnings men hele Kirkens, da vinder han Sympathi hos alle de Kristne i Landet, som ikke netop ere Tilhængere af den radikale Indre Mission.

Pastor *Vilh. Beck*, der glæder sig over sin Missions Fremgang i disse Aar og hævder dens Ypperlighed overfor de andre kirkelige Retninger, er dog erfaren Kristen nok til at blive ubehageligt berørt ved et og andet af det, der kommer frem i den. Man ser, at han i sit Blad advarer sine Venner imod utidig Omvendelsesiver ligesom ogsaa imod idelig at fortælle sin egen Omvendelseshistorie. Han udtaler en alvorlig Misbilligelse af, at der udstedes Attester paa, at Folk ere virkelig omvendte. Altsaa finder saadant Sted, formodentlig i Henhold til den geniale Forstaaelse af andres aandelige Tilstand, der jo skal findes hos Missionen! — Fra anden Side ankes der over, at Missionærerne, der tidligere vare ganske jævne og tarvelige Folk, nu ofte optræde som finere Herrer med et routineret Væsen.

(Forts.) *Richard Petersen.*

Genmäle.

»Dock saknar man här mycket».

Så uttalar sig professor F. A. Johansson uti sin i näst föregående häfte af denna tidskrift intagna anmälan af *Religionsvetenskapliga kongressen i Stockholm 1897*. Efter den måttstock, hvilken han ansett sig berättigad att på denna kongress lägga och som ett år tidigare — i sista häftet för 1897 — af honom angifvits, nämligen »idealet af en religionskongress», vilja vi icke bestrida, att han häruti har rätt. Men oafsedt den sammanblandning, hvartill rec. här gjort sig skyldig, trots den ifrågavarande kongressens allvarliga, upprepade bemödanden att göra klar åtskillnaden mellan en religionskongress, såsom vi ju sett en sådan 1893 i Chicago framträda, och den religions*vetenskapliga* kongressen, som hölls i Stockholm 1897, så undra vi mycket, om det verkligen kan vara rättvist gjordt att lägga den mått-

stocken på ett första bemödande att förverkliga en tanke, som enligt rec:s eget medgifvande bär i sig något helsosamt och gagneligt (jfr Kyrklig Tidskrift III: 547 f.). Oss synes, att det skulle hafva varit långt mer på sin plats att taga vara på det kongressens motto, som å förhandlingarnas titelblad sålunda angifvits: *Concordia res parvæ crescunt.* Ja, icke blott vid bedömandet af de försök, som af rec. själf, ehuru ytterst knapphändigt, nästan motvilligt, erkännas hafva blifvit vid kongressen från positivt kristet håll gjorda att »något hjälpa upp saken», borde dessa hafva af de på samma ståndpunkt stående till sitt fulla värde efteråt uppskattats, utan jämväl vid själfva kongressen tillfället att stärka denna sida hafva helt annorlunda begagnats af vårt lands positiva teologer, så mycket mer som hela grupper af dem genom särskild inbjudning uppfordrats därtill. Det är lätt att från idealets ståndpunkt angifva det myckna som saknats, men ganska svårt att få en så vansklig sak att så pass lyckosamt aflöpa, som i detta fall genom Guds nåd skedde. Att man af okunnigt folk, som alls icke förstår hvad för djupa andliga behof som röra sig i vår tid, hör och ser dylika domar uttalas öfver sättet att i verkligheten söka lösa stora tidsuppgifter, vid hvilkas lösning de vilja icke själfva röra med sitt finger, därpå får man icke undra eller stöta sig. Men att en man, som på flerfaldigt vis och icke minst genom dessa uppsatser lagt i dagen förmåga och mod att gripa in i arbetet för lösningen af tidens frågor, kunnat till den grad, som här är fallet, underskatta, för att icke säga underkänna, sina trosförvanters sträfvanden att föra saken till en relativt lycklig utgång, det måste både förundra och smärta. Man frestas att fråga, om icke detta förbiseende af behofvet och plikten för liktänkande att hålla samman kan berättiga en erinran om den fara, som ligger uttryckt i den anförda satsens kända fortsättning: *Discordia res maximæ dilabuntur.*

»Om I biten och äten hvarandra, sen till», säger skriften, »att I icke varden förstörde af hvarandra». Sannerligen, det behöfves i våra dagar mer än någonsin, att de, som äro fullt ens sinnade i uppfattningen af det gudomliga lif och ljus, som genom Jesus Kristus kommit i världen, icke göra den ene den andre misstänkt för bristande trohet mot sanningen, den hela, fulla, oss af Gud uppenbarade sanningen. Det är ett, enligt vår åsikt, skeft resonnemang, rec. i sitt svaromål till prosten Bosson IV: 62 för, att det för en sann bild af det recenserade skulle göra tillfyllest att lämna det förtjänstfulla däri utan anmärkning. Bäggedera, förtjänster och fel, böra fastmer lika mycket framdragas och belysas, om ej intrycket skall blifva oriktigt.

»Då religionen måste vara föremål för vetande, så är det nödvändigt, att de stora religiösa frågorna undersökas och be-

skådas på allehanda lämpliga sätt; och härvid kan det gagna, att olika meningar brytas mot hvarandra, så att man får se, hvilken som står sig bäst», förklarar rec. själf. Men månne icke det härvid är nödigt att söka och finna en plats, där de olika meningarna kunna mötas? Och månne icke åtminstone till en början mötesplatsen måste i detta fall just vara den vid förevarande kongress företrädesvis begagnade, jag menar frågan om kristendomens *art*- eller *grad*-skillnad i jämförelse med alla andra religioner? Och med hänsyn härtill har rec. efter vår öfvertygelse varit i trefaldigt afseende otillfredsställande: först därutinnan, att han icke till dess fulla värde uppskattat frågans afgörande vikt i och för sig oaktadt dess preliminära beskaffenhet; vidare därför, att han icke gifvit erkännande åt nödvändigheten af att denna fråga, just på grund af dess propedevtiska beskaffenhet, vid ett möte för tankeutbyte mellan den allmänna religionsvetenskapens idkare intog en preponderande ställning; slutligen därigenom, att han delvis ensidigt anfört och bedömt hvad som i detta stycke vid kongressen förhandlades. I de bägge förra afseendena tyckes det oss vara nog att hafva fäst uppmärksamheten på förhållandet, lämnande åt en hvar att därvidlag efter bästa förstånd och samvete afgöra, på hvilken sida rätten ligger. Men i det sist nämnda afseendet, som icke är af samma principiella natur, bedja vi få hänvisa till några fakta.

Är det — så fråga vi då först — en riktig karakteristik, som rec. III: 550 och IV: 559 gör af prof. Chantepie de la Saussaye, hvilkens föredrag han själf, ehuru icke i någon af de båda skildringar han af kongressen lämnat, men i det ofvan berörda svaromålet, erkänt vara mycket förtjänstfullt. Har han i själfva verket träffat nerven eller hjärtat i denna framställning, när han låter sitt korta omnämnande häraf utmynna däri, att »Chantepie medgifver, att den jämförande religionsvetenskapen leder till erkännande af kristendomens företräde» — alltså af kristendomen såsom en relativt högre religion än andra religioner? I sanning, man kan läsa saker bra olika, allt efter de synglas man brukar. En annan mycket kompetent bedömare, som varit närvarande, återgifver sålunda intrycket af denne talares hufvudsakliga anförande: »Menniskan lefver icke af det allmänna, utan af det särskilda. Vi lefva icke af tron på, att Gud har uppenbarat sig i allmänhet, utan af tron på, att han har uppenbarat sig för oss. Vi lefva icke af tron på, att alla möjliga goda och sköna ord äro Guds ord, men vi lefva däraf, att vi veta, att vi på ett bestämdt ställe hafva ett bestämdt ord af Gud att hålla oss till.» (Se förhandlingarna sid. 342.) Detta ljuder ju helt annorlunda; och alldeles lika är vårt eget intryck af denne talares anföranden både i tal och i tryck. *Motsatsen är absolut*, därmed börjar han sitt inledningsföredrag om den jämförande

religionsforskningen och den religiösa tron: och samma tanke går såsom en röd tråd genom det hela. Väl har icke uppenbarelsebegreppet härmed kommit till sin rätt; men jämför man, hvad han sid. 331 f., i anslutning till tvenne så bibeltrogna teologer som J. T. Beck och von der Goltz, säger om den heliga skrift, lär man icke behöfva vara villrådig om, till hvilket läger han hör, uppenbarelsetrons eller den s. k. andetrons, änskönt han icke funnit anledning att i det förutnämnda föredraget uttala sina tankar härom. »Vi skola icke» — så läsa vi hans egna ord på det senare stället — »hafva ett yttre ord såsom en papperspäfve öfver oss och utom oss, men vi äro icke heller betjänta af ett s. k. inre ord, ett okontrolleradt och okontrollerbart inre ord, utan vi behöfva den inre erfarenheten, vägledd och närd af skriftens ord. På detta sätt för oss vår erfarenhet allt djupare och djupare in i skriften och därmed också allt djupare och djupare in i den öfvertygelsen, att vi i skriften äga Guds ord.» Den som känner och erkänner den specifikt lutherska uppfattningen af förhållandet mellan kyrkans material- och formalprincip, kan, så vidt vi förstå, icke annat än häri återfinna sin egen ståndpunkt.

Men än mer otillfredsställande förefaller skildringen af Martensen-Larsen (icke M*o*rtensen, såsom denne den bekante biskop Martensens systerson i rec:s senare uppsats upprepade gånger benämnes). Äfven här finner rec. »fattas något», och han tillägger: »Vi finna, att frågan om, hvem Jesus var, och om garantierna för att han var det han trodde sig vara måste behandlas på ett mycket djupare, mera ingående och vetenskapligt sätt, än M.-L. förmått». Det är ett strängt, för att icke säga hårdt omdöme. Huru dristar rec. påstå, att talaren *icke förmått* hvad han i ett föredrag inom den jämförande religionsforskningens område torde hafva funnit mindre lämpligt att närmare utföra? Har rec. läst denne framstående teologs dogmatiska arbeten? Då ungefär samtidigt med den religionsvetenskapliga kongressen i Stockholm ett rykte kom ut i Köpenhamn, att därvarande professorn i dogmatik skulle för ögonsvaghet nedlägga sitt embete, var den teologiska världen där nere ense om att utpeka Martensen-Larsen såsom blifvande professorn just i det ämnet. Är det icke ganska obefogadt att påstå, att M.-L. *icke kan* besvara den fråga han uppkastar, hvarifrån Herren Jesus hade »känslan» af att han var Guds son, då han fastmer själf, såsom rec. måste erkänna, indirekt, men därför icke mindre otvetydigt, besvarar den genom att vädja till det faktum, att »ingen bland de församlade vågade betrakta Jesus såsom svärmare».

Mig har det förefallit såsom en samvetsplikt att uppträda till deras försvar, som icke lära kunna försvara sig själfva —

något, som obetingadt gäller den holländske deltagaren och, jag fruktar, med kännedom om den ringa bekantskap, som i Danmark råder i afseende på svensk litteratur i allmänhet och i synnerhet den teologiska litteraturen, äfven den danske. Men sedan jag nu en gång gripit till pennan i denna sak, tillåter jag mig till den ärade recensenten jämväl rikta en fråga, om det särskildt i hans senare uppsats icke fattas något äfven med hänsyn till några af hans egne landsmän, som verksamt deltogo i denna kongress. Är det ytterst knapphändiga sätt, hvarpå han berör professor Rudins väldiga ingripande i disskussionen, rättvist? Den, som hörde eller läser denne talares utomordentligt klara bekännelse af sin tro på bibeln såsom Guds ord och detta tillika i dess mest angripna och skenbart mest sårbara punkter, tycker, att rättvisan kräft något annat och mer än ett medgifvande, att hans inlägg förtjänade särskildt pekas på bland dem, genom hvilka »man sökt något hjälpa upp saken».

Ja, är det rätt att vid teckningen af denna kongress alldeles förbigå den öppna förklaring, som vid kongressens öppnande utan inskränkning eller tvekan gjordes, att »vi tro den på bibel och historia baserade kristendomen vara icke endast den högsta lära om och uppfattning af förhållandet mellan Gud och människan, hvartill mänskligheten hittills kommit, utan den, hvarutöfver ingen människoålder någonsin skall komma». Och fattas det icke något, om man skarpt — och tvifvels utan fullt rättvist — kritiserar ett visst föredrag, jag menar Max Müllers, som mer än något annat var ägnadt att nedsätta kongressens anseende, just därför att det hölls af en så ansedd vetenskapsman, utan att med ett ord antyda, att ett motföredrag jämväl blef i samband med kongressen hållet och enligt fattadt beslut i kongressförhandlingarna infördt, ehuru talarens ställning såsom ordförande hindrade honom att hålla det under själfva kongressdagarne och förläggarens vägran att ytterligare förlänga boken nödgade till dess införande i strängt sammandragen form? Nog är väl här åtminstone uppenbarelsetron utan något sväfvande på målet framställd, då det strax i begynnelsen öppet säges, att »hvarken judendom eller kristendom läte sig i deras historiskt gifna verklighet förklaras, med mindre Gud på personligt sätt uppenbarat sig för människorna»; och vidare, att »själfva religionsurkunderna med deras vida utöfver de religiösa naturanlagens räckvidd gående, ja delvis mot dem stridande innehåll blefve till stor del oförklarliga, om det icke finge förutsättas, att Gud verkligen så, som där skildras, genom sina utkorade redskap talat och handlat bland människorna på öfvernaturligt sätt»; ja, till sist hänvisas till den kristna kyrkan eller församlingen såsom det, hvari den individuella frälsningen får sitt rätta krön på samma gång som sin fasta grund.

Att vid denna kongress ganska mycket fattades i fulltonig

kristendom, däri gifva vi rec. obetingadt rätt. Men dels låg det i kongressens egen art, dels ligger det i arten af alla mänskliga sträfvanden, särdeles i deras tidigare stadier. Och lika visst som man alltså här saknar mycket, gäller detta äfven rec:s teckning och anmälan, i det att bristerna blifvit med förkärlek framhållna, hvad som varit godt däremot blott i allmänhet omnämnts eller blifvit alldeles förbigånget.

G. v. S.

Svar på Biskop v. Schéeles genmäle.

Det kan nog hända, att i min granskning af religionskongressens handlingar saknas åtskilligt, som bort finnas där, åtskilligt äfven af erkännande, fastän jag tycker, att jag erkänt rätt mycket, mer än kanske somliga skulle finna hälsosamt. Emellertid beror detta åtminstone till någon del på min metod vid granskningen, som, såsom lätt faller i ögonen, varit den, att jag tagit upp vissa stora synpunkter, hvilkas behandling jag belyst med hänvisning till vissa föredrag. Jag har ej haft för afsikt att fullständigt redogöra för föredragens eller diskussionernas innehåll. Detta har jag gjort bl. a. i förläggarens och bokhandlarnes intresse, ty ju mindre man talar om hvad det står i ett skriftalster i detalj, desto mer retas nyfikenheten, så att folk får lust att läsa skriften.

Därför får ingalunda ett citat från eller omnämnande af ett föredrag eller anförande fattas såsom en karakteristik af detta i dess helhet. Härmed förfalla anmärkningarna om de orättvisor jag skulle begått mot Chantepie de la Saussayes äfven enligt min mening utmärkta föredrag och Rudins anförande i inspirationsfrågan. — Då biskop v. S. talar om min »motvillighet» att erkänna hvad som vid kongressen gjordes från positivt håll, då han talar om att jag underkänt, ja underskattat trosförvanters sträfvanden att föra saken till en relativt lycklig utgång, då han talar om behofvet af att liktänkande hålla samman och om bitande och ätande m. m., så vet jag ej, hvarifrån han fått detta. Det har ej funnits i mitt sinne och finns ej i uppsatsen, som är högst fredlig mot den positiva sidans män. Hvad beträffar kongressens allmänna syfte och de män, som uppträdt där, så finns det intet i min uppsats, som visar, att jag underkänner vikten af att meningarna brytas mot hvarandra och af religionens preliminära frågor. Men skulle dessa frågors behandling lidit af, att flera lutherske teologer hållit föredrag där, så att de bättre och allsidigare blifvit skådade i uppenbarelsens ljus? Mina hufvudanmärkningar mot kongressen ha ju varit.

dels att uppenbarelsetanken ej kommit till sin fulla rätt, dels, icke att positiva teologer och präster ej skulle haft tillfälle att medverka vid kongressen, utan att för få sådana där fingo hålla föredrag. Dessa anmärkningar kunna väl ej bestridas. Lika litet kan det väl bestridas, att jag haft rätt att kritisera sådana meningar, som enligt min öfvertygelse stå i strid mot en riktig uppfattning af religion, etik och samfund.

Biskopen kan omöjligen mena, att man ej haft rätt att kritisera kongressen, eller att det var fördelaktigt för frågornas lösning, att *en* riktning var förhärskande.

Hvad beträffar Martensen-Larsen, så är detta hans namn. Mortensen-Larsen, såväl som en del andra formfel i uppsatsen, bero därpå, att jag ej själf läst korrektur till den. Det är möjligt, att jag uttryckt mig vårdslöst, då jag sagt, att han ej »förmått» lösa den viktiga frågan. Men därvid har jag ej tänkt på någon annan hans förmåga än den han visat i sitt föredrag. Hvad han skrifvit i sina böcker ha vi ej att göra med här. Kanske han har förmåga att lösa frågan och verkligen har gjort det. Men i sådant fall har han begått det felet att alldeles fördölja detta i sitt föredrag. Men huru godt hade det ej varit att få höra det här! Äfven i ett populärt föredrag utelämnar man väl ej en saks viktigaste sanning, om man funnit den.

Varmt erkänner jag allt det goda, som gjordes och sades vid kongressen af den positiva riktningens män, ej minst af dess ordförande, som alltid sköter sig lysande vid sådana tillfällen och som väl ingen misstänker för något nedrifningsarbete. Villigt och med fritt mod erkänner jag, såsom det redan skett i mina uppsatser, det goda, som sades vid kongressen af män, hvilkas ståndpunkt ej i allo är min. Men jag har ansett det både som min rätt och plikt att framhålla hvad som där enligt min tro saknades, hvilket skall fattas så, att där saknades åtskilligt positivt-kristligt, som, om det varit med, skolat bidraga till att göra kongressens ej små goda resultat mycket större och mera välsignelsebringande för Kristi församling.

F. A. Johansson.

Tidskriftsöfversikt och strödda meddelanden.

Ur en **Reseberättelse** från en sex månaders pedagogisk studieresa, som Författaren, *V. T. Rosenqvist,* förut Rektor i Vasa, nu Öfverlärare i religion vid Svenska Normallyceum i Helsingfors, haft godheten tillsända oss, taga vi oss friheten meddela ett och annat, enär det bör vara af intresse att se,

huru vårt eget undervisningsväsen i jämförelse med våra stamfränders ter sig inför en finsk iakttagare. Resan omfattar Tyskland och de Skandinaviska länderna och afsåg närmast att studera kristendomsundervisningen i de allmänna läroverken.

Med allt erkännande af, att mycket är att lära af Tysklands undervisningsväsen, är dock Förf:s ställning gentemot detsamma en ganska kritisk. Vi meddela det uttalande, hvari hans kritik sammanfattas:

»Hvad som framför allt synes brista vid nu omordade undervisning — — —, det är enkelhet så väl vid planläggning som utförande. I stället framträder ett idkeligt kombinerande och repeterande; man söndersplittrar kunskapsmassorna för att sedan åter sammanfoga spillrorna; man gör det hela mer än tillbörligt kompliceradt och inveckladt. Detta sammanhänger måhända med något individuellt drag i tyskens naturanläggning; en nordbo finner sig emellertid icke häraf tilltalad, kan icke häri söka det pedagogiska idealet.

Och sist och slutligen är det icke nog med ett huru vaket och lefvande intresse som helst för religion och religionsundervisning, icke nog med att man tillerkänner denna faktor den mest betydande platsen uti skolans ämneskomplex. Härtill måste ytterligare komma, att religionen eller rättare kristendomen uppfattas på ett principiellt riktigt sätt, att denna evighetsföreteelse icke utvattnas, icke göres i högre eller lägre grad till en skapelse af människotanke eller beröfvas sin öfvernaturliga karakter. Endast om kristendomen får vara hvad den är, förmår den på det rätta sättet häfda sin plats vid undervisningen och vid skolans uppfostrande verksamhet». (S. 46, 47).

Beträffande Danmark slår omdömet ut i kanske än mer negativt kritisk riktning. Ehuru tendenser att slå in på liknande banor som i Danmark finnas i Förf:s hemland, finner han det ingalunda efterföljansvärdt att, såsom där skett, gifva religionsundervisningen en särställning genom att låta den öfvervägande meddelas i föredragsform utan examen i ämnet. Han finner däri ett underskattande af den religiösa insikten och en brist på pedagogiska hänsyn. Föredragsformen är på

skolstadiet olämplig; man vinner ingen bestående kunskapsegendom; i bästa fall väckes ett momentant intresse, men det är blott spridda drag utan sammanhang eller öfverskådlighet, som bli behållningen. »Hvad man i nu berörda hänseende kan inhämta i Danmark är i negativt afseende lärorikt. På många håll framträder hos religionslärarne ett lefvande intresse för ämnet samt värme, innerlighet och öfvertygelse. Men de förhållanden, under hvilka deras arbete utföres, äro sådana, att resultaten icke gärna kunna blifva mönstergilla». (S. 49, 50).

Hvad Sverige angår, utfaller omdömet gynnsammare. Det synes vara katekesläsningens starka betonande, som Förf. minst kan förlika sig med. Att i inträdesfordringarna till läroverkens första klass så stora fordringar i katekesens inhämtande uppställas, som nu sker, finner han opedagogiskt. Och äfven sedan är katekesens herravälde i hans ögon alltför stort. Han erkänner, att »man icke sällan är i tillfälle att höra katekeslektioner, under hvilka allt göres, som möjligen kan ifrågakomma vid undervisningen af detta utomordentligt svåra ämne på skolans lägsta stadium. Men å andra sidan förefaller det nästan, som om öfverhufvud taget undervisningen i bibliska historien icke kommit till en sådan utveckling, som man kunde förmoda med hänsyn till den höga ståndpunkt, undervisningen i allmänhet och icke minst kristendomsundervisningen innehar i Sverige. Och det torde icke vara för djärft att sammanställa detta med katekesens öfvervikt uti nu berörda skolor.» (S. 60, 61).

Uttalandet går i en riktning, som många af våra läsare torde vara benägna att godkänna. Men å andra sidan bekräftar det något, som vi för vår del tro vara ett faktum: att den bästa undervisning vi svenskar i regeln förmå åstadkomma är katekesundervisning. Ser man efter, skall man måhända finna, att den bibliska historien, åtminstone med våra nuvarande resurser, misshandlas lättare än katekesen. Kanske är detta också ett individuellt drag hos oss, att vi äro starkare i det »systematiska» än i det »berättande» — om det nu också är något mindre lyckligt.

Något liknande har Förf. funnit med afseende på under-

visningen i dogmatik på skolans högre stadium. »Visst är — säger han därom — att man i Sveriges skolor jämväl uti detta svåra ämne är i tillfälle att höra en undervisning, hvilken på samma gång bibringar grundliga insikter och värmer hjärtat». (S. 64).

Slutomdömet lyder: »Det allmänna intryck man mottager, då man studerar kristendomsundervisningen uti Sveriges framstående läroanstalter är, att anordningarna härvidlag förete mycket, som förtjänar att taga fasta på. Ett icke så ringa timantal är anslaget för denna undervisning, hvartill ytterligare kommer att under skolans andaktsstunder, i följd af det satt hvarpå de äro anordnade, äfven ett och annat bör kunna inhämtas. Den fastställda kursfördelningsplanen erbjuder vissa mycket tilltalande sidor. Hit kan i främsta rummet räknas den stora betydelse, man tillerkände bibelläsningen; vidare den behandling, som kommer kyrkohistorien samt tros- och sedeläran till del. Men öfverhufvud synes det, som om undervisningen vore mera ändamålsenligt ordnad på högre än på lägre stadier. — Sist och slutligen, och såsom den ingalunda minst viktiga faktorn, må nämnas, att nu berörda undervisning i allmänhet tyckes handhafvas af personer, hvilka icke blott äro fullt utrustade med kunskaper och pedagogisk förmåga, utan därjämte besitta ett varmt och lefvande intresse för sin höga uppgift». (S. 66, 67). J. A. E—d.

I **Dagny**, häft. 17 för 1898, lämnar G. H. von Koch några meddelanden om ett samtal med Mr. C. S. Loch, sekreterare i »The Charity Organisation Society» i London — motsvarande föreningen för välgörenhetens ordnande i Stockholm — af hvilka meddelanden framgår, huru sträfvandet går i riktningen att betona kyrka, hem och själfhjälp. — På tal om förhållandet till kyrkan uttalades: »Vi skrifva *alltid* till prästerna för att inhämta råd och upplysningar i hvarje förekommande fall. I allmänhet få vi värderika upplysningar och hjälp från dem, men ibland händer, att de ej svara. För att komma till något resultat, tror jag, att samarbete med dem är alldeles nödvändigt.» — I fråga om Frälsningsarméns hem och d:r Barnardos' gosshem yttrades: »Så vidt som det är

möjligt att genom hem och anstalter förbättra människor, tror jag de utföra i allmänhet ett godt arbete. Men ni förstår, att det mest nödvändiga, liksom det framgångsrikaste arbetet inom välgörenhetsrörelsen, måste bestå i höjande af individen på den plats där han finnes. I ett stort hem, där ständigt nya personer intagas och gamla lämna, är det synnerligen svårt att utföra något intensivt individuellt arbete. Vår afsikt är att i hvarje särskildt fall taga synnerligen noga reda på den hjälpsökande, i ändamål att lära, huru man på lämpligaste sätt skall kunna bistå honom. Och när penninghjälp lämnas, tages sådan i allmänhet ej fran någon gemensam fond, utan medlen anskaffas för hvarje särskildt fall, i främsta rummet från dem, som haft någon förbindelse med den hjälpbehöfvande. Detta har betydelse äfven för den penningförsträckande allmänheten, ty det blir då något personligt i gåfvan». — »Vårt mål är ej att uppbygga stora hus och inkvartera människor där på föreningens bekostnad och under dess tillsyn. Sådana företag blifva mer uppmärksammade och tillvinna sig i allmänhet i hög grad allmänhetens sympatier. Vårt arbete består i att besöka de fattiges hem, lämna dem hjälp och råd, bistå dem vid sjukdom eller olycka, ge dem en ny »start» i lifvet och att i allmänhet uppmuntra och understödja *deras försök att hjälpa sig själfva*».

J. A. E—d.

Ur finsk »**Teologiks Tidskrift**» (1898, häft. 9 och 10) taga vi oss friheten meddela följande ur en af utgifvaren professor Rosenqvist skrifven artikel om »Den religionsvetenskapliga kongressen i Stockholm 1897:»

— — — »Hvad som härvid först väcker uppmärksamhet är att tanken på nämnda kongress, hvilken särskildt betonar sin vetenskapliga karakter, icke utgått från representanter för Sveriges eller nordens religions-filosofiska och teologiska vetenskap. En svedenborgsk präst väcker först inför »ett antal intresserade personer» ett förslag om en religionskongress af samma art som det bekanta religionsparlamentet i Chicago. Förslaget visar sig emellertid omöjligt att realisera, men »de för saken intresserade personerna» äro genast färdiga med ett

nytt förslag: en *religionsvetenskaplig* kongress, som skulle blifva den första i sin art. Hvilka dessa för saken intresserade personer äro, om de i någon mån sysslat med religionsvetenskap eller icke, därom upplysa icke akterna. Emellertid öfverlämna de utförandet af det uppkastade förslaget åt en luthersk, en judisk och en svedenborgiansk präst, personer, af hvilka mig veterligen endast den förstnämnda i någon mån kan anses hafva sysslat med religionsvetenskap. Denna sammansättning af kommittéen, hvilken bland annat hade det betydelsefulla uppdraget att uppgöra program och utse föredragare, måste förefalla utomstående besynnerlig, om man betänker att det gäller en *vetenskaplig* kongress, icke ett alliansmöte eller något dylikt. Vi kunna icke tro, att Sveriges eller nordens forskare på religionens eller religionernas område, skulle, ifall de önskat hålla en vetenskaplig kongress, öfverlämnat anordnandet af densamma, utseendet af föredragare m. m. åt herrar Björk, Klein och Fries. Också visar förteckningen öfver kongressens *aktivt* deltagande medlemmar, att nordens hela universitetsvärld med några lätt räknade undantag afhöll sig fran kongressen. Förutom de utsedda föredragarne och kongressens president är prof. Rudin den ende mera kände religionsforskare från de skandinaviska länderna, som i någon mån aktivt tagit del i kongressens förhandlingar. Detta är väl dock något egendomligt i fråga om nordens första religionsvetenskapliga kongress.

Icke mindre egendomligt förefaller det sätt, hvarpå man drog försorg om att få vetenskapen representerad vid den vetenskapliga kongressen. Till mer än 1500 personer i de skandinaviska länderna och Finland utsändes en inbjudan, hvari uttalades den förhoppning, att den inbjudne ville icke blott med sitt »namn och personliga anseende» »stödja den stora och betydelsefulla saken», utan äfven »genom deltagande i diskussionerna göra ett inlägg till de viktiga frågors lösning, som de uppställda diskussionsämnena angifva.» Hvem hade väl förut kunnat ana att Sverige, Norge, Danmark och Finland skulle äga en sadan mängd pa religionsvetenskapens område kompetenta personer, hvilka kunde såväl genom sitt vetenskapliga namn och anseende skänka kongressen bety-

delse som äfven genom vetenskapliga inlägg bidraga till lösningen af den nutida religionsvetenskapens många betydelsefulla och svåra frågor? Och dock voro alla dessa personer med namn, anseende och vetenskaplig kapacitet »valda endast med ledning af kalendrar o. d.» Med en sådan mängd af vetenskapliga arbetskrafter var det klart, att man behöfde vända sig endast till »ett mindre antal religionsvetenskapsmän utomlands.»

Läser man emellertid igenom kongressens förhandlingar, särskildt förteckningen öfver dess aktiva medlemmar, så framträder ett märkeligt faktum: förutom de särskildt utsedda och inbjudna föredragarne vid kongressen anträffas bland dess *aktiva* medlemmar ytterst få, af hvilka man på grund af deras studier, föregående verksamhet och författarskap kunde vänta något vetenskapligt bidrag till lösningen af religionsvetenskapernas spörsmål. Hvar äro nu de mer än 1,500 räknade, hvilka genom sitt namn, anseende och sin vetenskapliga kapacitet skulle skänka kongressen betydelse? Om den ställning de skandinaviska ländernas universitetsvärld intagit till kongressen har redan ofvan varit tal. Af utom universiteten stående, vetenskapligt bildade och genom helst någon religionsvetenskaplig forskning mera kända personer anträffas i medlemsförteckningen så godt som ingen. Af kongressens 243 *aktiva* medlemmar voro 64 fruar och fröknar, 70 präster, 6 studenter, 15 skollärare, 18 läkare, jurister och militärer, 20 ingeniörer, direktörer, agenter, grosshandlare, bruksägare, godsägare, apotekare, bokförläggare o. s. v.*, Att märka är ock, att icke ens alla *aktiva* medlemmar voro närvarande vid kongressen och att de allra flesta, helt visst till stor lycka för kongressens vetenskaplighet, endast voro stumma åhörare. Från Tyskland, Holland, England och Frankrike hade ingen enda vetenskapsman — förutom de utsedda föredragarne — infunnit sig, såvida icke en jurisdoktor och en teologiedoktor från Frankrike äro att räkna hit. Bland närvarande finnar märkas förutom föredragaren: 1 fru, 1 fröken, 2 präster, 1 gymnastiklärare, 5 skollärare, 2 redaktörer, 1 referendariesek-

* I dessa sifferuppgifter hafva måhända mindre betydande fel insmugit sig. De göra ej anspråk på att vara absolut korrekta.

reterare, 1 filosofiedoktor och 2 yngre universitetslärare. Alla dessa togo dock ingen aktiv del i kongressens förhandlingar.

Då kongressen tidt och ofta betonar sin *vetenskapliga* karakter och endast från denna synpunkt vill bedömas, måste förvisso dess faktiska sammansättning, sådan den här ofvan blifvit antydd, innebära en dräpande kritik af densamma. Nordens så godt som *hela* universitetsvärld har hallit sig främmande för kongressen, och ingen enda utländsk vetenskapsman, förutom några särskildt inkallade föredragare, har infunnit sig. Däremot utgöres det öfvervägande antalet *aktiva* medlemmar af helt visst religiöst intresserade personer, men personer, hvilka svårligen kunna anses kallade att genom vetenskapliga inlägg utreda och lösa tidens religionsvetenskapliga spörsmål. — — —

Den vetenskapliga kongressens vetenskaplighet är förvisso i främsta rummet att söka och finna hos de föredrag, hvilka höllos af utsedda mer eller mindre kända vetenskapsmän.

Hvad valet af dessa föredragare beträffar, så förefaller det något egendomligt, att herrar Björk, Klein och Fries öfverlämnat de för den närvarande kristenheten mest brännande frågorna om Israels historia och urkristendomen at pastor Fries från Stockholm och professor Baldensperger från Giessen eller, da den sistnämnde fått förhinder, at professor Meyer från Bonn. Eller kanske rättare: endast denna kommittéens sammansättning låter oss förstå detta val. Det förefaller oss, att nordens vetenskapliga trosmedvetande skulle valt annorlunda. Men bortsedt härifrån, synes redan den uttryckligen uttalade försäkran, att kongressen icke var afsedd att »vara uttryck för någon viss teologisk riktnings intresse» hafva bort länka valet i en annan riktning. Pastor Fries är ju en pigg, beläst och mycket verksam yngre teolog. Men icke borde han kunna anses vara någon särskild typ för vetenskaplig objektivitet eller större självständighet gentemot »teologiska riktningar». Och hans vetenskapliga kapacitet kan väl näppeligen anses stå i full proportion till hans förut kända och äfven genom kongressens akter bekräftade förmaga af själfuppskattning eller »själfhäfdelse». — — —

En varm vän af religionsparlamentet i Chicago, ingen

mindre än Max Müller, säger, i sitt för kongressen i Stockholm skrifna föredrag, om detta parlament: »Det var helt enkelt en religiös utställning, där hvarje religion visade, hvad den kunde åstadkomma och utan tvifvel ställde sina varor i det fördelaktigaste ljuset»*. Men hafva då verkligen religion och religionsvetenskap något med 'utställning' att göra? Borde icke det ostentationsväsende, som i våra dagar mångenstädes bedrifves med såväl religion som vetenskap, allvarligt mana alla verkliga vänner till desamma att på allt sätt söka undvika till och med skenet af att här på detta område vilja täfla med vanliga profryttare?

Af ofvanstående torde framgå, att vi icke kunna anse den religionsvetenskapliga kongressen i Stockholm motsvara de anspråk man kan och bör ställa på en sådan. Härmed är ingalunda förnekadt, att åtskilligt vid densamma blifvit sagdt, som äger vetenskapligt värde och som kan vara ägnadt att gifva goda väckelser. Än mindre kunna vi betrakta denna kongress såsom »en högtid för det kristna medvetandet», utan att därmed vilja frånkänna den hvarje positivt kristlig karakter. Öfverhufvud synes oss frågan, huruvida kongressen kan anses hafva utfallit i en positiv eller negativ, i en konservativ eller 'frisinnad' riktning, icke ange den hufvudsynpunkt, från hvilken den fria vetenskapliga kongressen i främsta rummet kan och bör bedömas. Fri vetenskaplighet är alldeles icke något monopol för vare sig »frisintheten» eller den stela ortodoxin.»

The Standard d. $^{8}/_{12}$ 98 redogör för de senast offentliggjorda assyriska upptäckterna. De utgöras af en samling bref af den semitiske konungen i Babylon Khammurabi (enligt Hommel Abrahams samtida, Amraphel Gen. 14 kap. 2130—2087 f. Kr.). Dessa bref upptäcktes för 10 år sedan i ruinhögen Tel-Sifr (forntidens Larsa, bibelns Ellasar) och hafva nyligen offentliggjorts i London. De räknas såsom världens äldsta kända bref. Vi anföra ett till exempel.

»Till Siniddina tala således Khammurabi (konungen),

* Betraktad såsom utställning var den religionsvetenskapliga kongressen i Stockholm ytterst ensidig.

Zikhaili-su och Khammurabi-bani, viziren, angående gudinnorna enligt mina budbärare. Låt dem föras i båtar liksom i ett tempel. Må de bringas till Babylon. Låt den kvinnliga lifvakten följa efter. Anskaffa 4 gumsar till offer at gudinnorna. Anställ en lifvakt. Må den utan skada föra gudinnorna till Babylon. Må de icke dröja. Må de snart anlända till Babylon.»

Katolikerna i Storbrittanien och Irland utgjorde 1841 26 % af hela befolkningen, men 50 år senare, 1891, endast 16 %. Härtill har dock i ej oväsentlig mån bidragit den betydande utvandringen från Irland till Norra Amerika.

(Chron. d. chrl. W. 1898, N:o 44).

Judarnas antal i hela världen uppskattas i »**Jewish Year Book**» till omkring 11 millioner, däraf hälften ännu uppehalla sig inom ryska riket, trots den stora utvisningen under senaste 6 à 7 åren.

Missionsstatistik. I en öfversikt öfver de sista 25 årens utveckling på yttre missionens område meddelar prof. Warneck följande uppgifter. Antalet evangeliska *hedningkristna* har stigit från 1 1/2 mill. till 4 mill. *Missionärernas* antal har vuxit från något öfver 2,000 till omkr. 6,000 och *missionsmedlen* ökats från 22 1/2 till 55 mill. (Mark).

(Am. Z. n:o 1, 1899.)

Den **evangeliska Afrikaföreningen**, som äger bestånd i Tyskland sedan 5 år tillbaka, har satt till sitt mål att lösa de uppgifter, som den evang. missionen icke utan att alltför mycket splittra sina krafter kan åtaga sig. Den upptager och fostrar befriade slafbarn och har i Ostafrika upprättat en fristad för slafvar med sjukhus och sanatorium. I allmänhet söker den fostra de infödda till arbetsamhet och ett sedligt lif. Dessutom åtager den sig tyska invandrare i de afrikanska skyddsområdena och ägnar dem andlig och materiell vård.

(Chr. d. chr. W. 1898, n:o 52).

Zionisterna, som satt såsom sitt mål att återvinna Palestina och därmed nationell sjalfständighet åt judarne, höllo d. 28—30 aug. sistlidne år sin andra kongress, under betyd-

ligt större anslutning än förut. Bland skäl för rörelsens kraftiga bedrifvande anfördes dels antisemitismen, som reser sig särskildt i England och Nordamerika, dels »affallen» till kristendomen. Den bekanta judiska kolonisationen i Argentina betecknades som förfelad; i dess ställe påyrkades omfattande kolonisation i Palestina. Kongressen hade en uteslutande social-politisk karakter utan någon som helst religiös anstrykning.

(Theol. Jahrbuch 1899).

Granskningar och anmälningar.

ROBERTSON, J. *Israels tidigare religion före det åttonde århundradet före Kristus* enligt bibeln och den moderna kritiken. Fri öfversättning och bearbetning efter originalets fjärde upplaga af *Anders Neander*. Pris 4 kronor.

Det är ett erkännansvärdt företag att söka göra den svenska allmänheten bekant med innehållet i Robertsons bok. Denna bok är en bland de bästa produkter, som kommit fram inom den vetenskapliga riktning, som, under kritik af bibelkritikens ohemula tilltag, erkänner det sanna i den moderna bibelvetenskapens påståenden och vill arbeta för att gifva en historiskt riktig uppfattning af skriften. En af de förnämste representanterna för denna riktning var den gamle ärevördige Delitzsch.

Att författaren undersöker frågan om Israels religion före 8:de årh., beror därpå, att moderna kritiker påstå, att Israels religion i sin fulländade gestalt med den etiska monoteism, som profeterna förkunnade, egentligen skapats från och med denna tid, skapats af dessa »skriftprofeter», bland hvilka Amos och Hosea påstås vara de äldsta. Israels religion i dess tidigare skeden har enligt kritiken stått på en låg ståndpunkt, varit ej obetydligt besläktad med de kringboende hedniska folkens religioner och uppkommit på samma sätt som dessa. Jahve var från början en naturgud, som spelade ungefär samma roll bland sitt folk som andra folks gudar hos dem.

Dessa meningar vill nu Robertson vederlägga. Någon gång har han åsikter, som vi ej tro hålla stånd, eller är hans bevisning kanske ej så bindande, eller gör han mer af sina bevismedel än de förtjäna. Men i det hela är hans vederläggning ypperlig. Han begagnar metoder, som i mycket äro gemensamma för hela den moderna uppenbarelsetrogna riktningen i bibelvetenskapen. (Vi erinra t. ex. om Sellin, hvars arbete vi förut anmält i tidskriften). Så tar han sin utgångspunkt i de två nämnda profetiska skrifterna, Amos och Hosea, i hvlika de profetiska åskådningarna äro i viktiga delar väsentligen färdiga, och visar, huru de där te sig såsom gamla kända läror, som ingalunda bära märken af att vara något nytt. Från denna utgångspunkt skrider han, under ständig uppgörelse med kritiken, från den ena viktiga positionen till den andra och visar, att Israels religion har varit något från början väsentligen olika de hedniska religionerna, att Jahve alltid representerat den etiske Guden. Han undersöker Guds namn, hans boningsplatser, de synliga framställningarna af gudomen, heliga inrättningar och lagar m. m., och från alla håll hemtar han goda bevis för den sanning han vill försvara.

Robertson ter sig såsom en i vetenskapligt afseende synnerligt vederhäftig person, en bland de ej få män i England och Skottland, som utrustade med den moderna vetenskapens bästa hjälpmedel, träda i breschen för skriftens gudomliga ursprung på samma gång som för dess verkligt historiska karakter. För en sådan man kan det naturligtvis ej komma i fråga att hålla fast vid vissa gamla felaktiga teorier, som intet värde ha för religionen, såsom att Mose skulle skriftvit Moseböckerna och dyl., som numera kan påstås endast af dem, som äro för saken främmande i vetenskapligt afseende, och därför kan det väl hända, att han af somliga skall anses som farlig kritiker och osäker i religionen. Emellertid har hans namn en god klang i stora, positivt troende kretsar, och det kan t. o. m. hända, att man någon gång får se honom ställd i motsats till personer, som ha samma standpunkt som han, men som utmålas såsom farliga!

Neander har hufvudsakligen följt en tysk öfversättning-bearbetning af Orelli. En och annan anmärkning skulle kunna

göras mot hans arbete. Så t. ex. skrifver han liksom det engelska originalet Jahave. Men vi äro vana skrifva Jahve, som passar bättre. I förordet, nämner han bland framstående representanter för uppenbarelsetrogen exeges äfven Böhl. Nu saknas visserligen ej ett sådant namn bland teologerna, men jag undrar ändå, om förf. ej menat Buhl, hvilkens namn han sålunda onödigtvis gifvit en grof klang.

Dem som intressera sig för dessa viktiga ting, hänvisa vi lifligt till denna bok. *F. A. J.*

Nya Testamentets böcker. *Historisk öfversikt.* Göteborg 1898. 216 sid.

Det är en öfversättning af en tysk bok, som har till ändamål att göra allmänheten bekant med den kritiska vensterns åsikter om nya testamentets böcker. Öfversättaren är okänd. Författarne äro kända och äro många, af hvilka hvar och en skrifvit en del. Här finner man namnen Holtzmann, Lipsius, Hilgenfeld, Pfleiderer o. s. v.

Boken kan ha sitt intresse för den, som önskar en kort öfversikt af kritikens meningar om nya testamentet. Men om någon vill läsa den, så måste vi allvarligt varna honom för att tro allt hvad den innehåller. Den är ej blott kritisk utan representerar en ytterligt gående kritik, som vill inbilla allmänheten, att en hel del saker, som diskuteras af kritikens män själfva, äro färdiga resultat. Så t. ex. säges det bestämdt om många paulinska bref, att de äro oäkta, äfven om sådana, som somliga kritiska förf. anse såsom äkta, t. ex. efeser- och kolosserbrefven. Evangelierna bli mycket osäkra källor för Jesu historia; Johannesevangeliet frånkännes nästan allt värde i detta fall.

Den förståndige inser, att nya testamentets böcker måste varda föremål för granskning. Först då man granskat dem och kommit till goda resultat, kan man med trygghet hvila vid deras ord. Men den opartiska granskningen kommer till andra resultat, än denna bok innehåller. En sådan behandling, som de h. skrifterna här erfar, röjer brist på sinne för det högsta i skriften, och är, trots de vetenskapliga förtjänster den i vissa fall har, i själfva grunden ovetenskaplig. *F. A. J.*

JONSON, H., V. D. M. *De paulinska brefven*, deras uppkomst, betydelse och innehåll. Upsala, Almqvist & Wiksell, 1898. 218 s. 8:o.

Det är en populär isagogik till Pauli bref, som förf. här bjuder teologie studerande och bibelläsare i allmänhet. Hvar och en, som saknar vare sig tid eller tillfälle att genomläsa vidlyftigare vetenskapliga verk af motsvarande art, skall säkert med tacksamhet begagna sig af förf:s handledning. Brefven genomgås i kronologisk ordning, hvarvid hufvudsakligen samma tidsföljd iakttages som i Godets »Inledning till Pauli bref». Liksom hos Bugge inledes hvarje bref med en kort orienterande öfversikt rörande den församling eller person, till hvilken brefvet är ställdt, och de förhållanden, som gåfvo närmaste anledningen till dess författande. Därpå följer redogörelse för brefvets hufvudsakliga innehåll, uppdeladt i större eller smärre afdelningar. Af den inledning, förf. förutskickat det hela och hvari han upprepade gånger framhåller vikten af att icke blott betrakta hvarje bref för sig, utan alla tillsamman, hade man nästan trott sig kunna vänta att till sist få en sammanfattande öfverblick öfver den paulinska läran, sådan den framgår ur apostelns samtliga bref, samt öfver de apostoliska församlingarnas tillstånd. Någon sådan öfverblick lämnar emellertid förf. ej; måhända har han förbehållit detta rika och intressanta ämne åt en särskild skrift.

J. T. B—g.

KNÖS, VILHELM. *Grecismer i 1883 års öfversättning af Nya Testamentet*. Strödda anteckningar. Uppsala, W. Schultz 1898. IV + 79 sid. Pris 1,25.

Med *grecism* menar förf. »ett svenskt uttryck, som är bildadt efter det grekiska uttryckssättet, men strider mot svenskt språkbruk». Grammatiska grecismer, ordnade efter de vanliga grammatiska kategorierna, behandlas s. 2—74, lexikaliska s. 74—76.

I. Bestämda artikeln. Med rätta tages Luk. 23: 33 G. Ö. 'hufvudskalleplatsen' i försvar mot Ö. 1883 'hufvudskalleplats', likaså Mt. 27: 8 Ö. 1816 'blodsåkern' mot Ö. 1883 'blodsåker'. Att däremot Mt. 27: 33 ('Golgata, det betyder hufvudskalle-

plats') och A. G. 1: 19 ('Akeldama, det är blodsåker') den obestämda formen är felaktig, torde ej, då fråga är om rena öfversättningar af orden Golgata och Akeldama, vara höjdt öfver allt tvifvel. — Luk. 6: 16 är öfversättningen 'Judas I., som vardt en förrädare' den enda riktiga. Hvad Knös mot denna invänder, kan jag ej finna befogadt. — Joh. 6: 55 äro enligt Knös både Ö. 1883 ('Ty mitt kött är sann mat, och mitt blod är sann dryck') och Ö. 1816 ('den sanne spisen, den sanne drycken') från det grekiska språkets synpunkt möjliga. Men mellan dessa båda öfversättningar finnes — menar K. — en mycket viktig skilnad och på grund däraf tillerkänner han företrädet åt den senare. Hans argumentation lyder: »Säger man: Människosonens kött och blod är sann mat och dryck, ligger däri, att äfven annat än Människosonens kött och blod är eller kan vara sann mat och dryck. Men detta är tydligen icke meningen. . .» Att bestämda artikeln i svenskan i sådana fall som det föreliggande skulle beteckna ett identitetsförhållande mellan predikativ och subjekt, är för mig åtminstone en nyhet. De svenska exempel, K. anför, styrka ej heller enligt min mening detta antagande. Så vidt jag förstår, ligger hufvudvikten på ordet sann till ytterligare framhållande af den i vv. 48 och 49 nämda motsatsen. Af hvilken ringa betydelse för innehållet användandet af bestämd eller obestämd form i själfva verket härvidlag är, framgår af ett ställe, som K. anför som parallel, nämligen Mt. 22: 36 ποία ἐντολὴ μεγάλη ἐν τῷ νόμῳ; 'Hvilket bud är ypperst i lagen?' eller 'Hvilket bud är det yppersta i lagen?' Äfven 1 Joh. 4: 8 o. 16 anser Knös G. Ö. 'Gud är kärleken' bättre än Ö. 1883 'Gud är kärlek' af det skäl att »kärleken ej har större omfång än Gud». Här tillkommer en omständighet, som K. ej skänkt tillbörlig uppmärksamhet. På svenska brukar man ej på detta sätt om en person utsäga en verksamhet eller ett tillstånd utan vidare bestämning. Det riktigaste vore att genom omskrifning skaffa ett motsvarande rent svenskt uttryck, men detta är förbundet med allt för stora svårigheter, för att någon enighet skulle kunna ernås. Om nu de båda ofvan citerade öfversättningarna sins emellan jämföras, så kan man till stöd för G. Ö. åberopa Bibelkommissionens stadgar

af år 1773, § 3, mom. 2 (». . . så böra dock alla. . . ord och tale-sätt, som. . ., allestädes utgå; därest icke Usus Biblicus gjordt dem dess mer antagelige»), återigen till stöd för Ö. 1883 den grekiska grundtexten. Några andra skäl synas mig ej här finnas. — Filipp. 1: 21 (ἐμοὶ γὰρ τὸ ζῆν Χριστὸς καὶ τὸ ἀποθανεῖν κέρδος) föredrager Knös G. Ö. 'Ty Christus är mitt lif, och döden är min vinning' framför Ö. 1883 'Ty för mig är lifvet Kristus, och döden en vinning'. Till förmån för den senare, d. v. s. att τὸ ζῆν är subjekt, talar ej blott artikeln utan parallelismen med τὸ ἀποθανεῖν. Sin mening, att τὸ ζῆν är predikativ, hade K. bort styrka genom exempel med liknande konstruktion. — Att Ö. 1883 är sämre än föregående öfversättningar, påpekas med rätta för Rom 12: 5 = 1 Kor. 10: 17 ('vi många' l. 'vi så många vi äro') Joh. 17: 3 ('dig allena sann Gud' 1 Kor. 10: 33 ('mångas') Ef. 3: 19 ('all kunskap') Mt. 27: 7 ('för främlingar') Mt. 18: 3 ('såsom barn') Mt. 18: 17 ('såsom en hedning och publikan') Mt. 23: 24 ('mygg(or), kameler' — här kan med skäl »usus biblicus» åberopas, då uttrycket öfvergått till ett ordspråk —) Joh. 7: 24 ('en rättvis dom') Joh. 13: 14 ('eder Herre och Mästare') Gal. 5: 24 ('med dess lustar') A. G. 11: 2 ('de omskurne'); i öfverensstämmelse med G. Ö. Mk. 10: 31 också Mt. 19: 30 ('många som äro de främste') och Luk. 13: 30. Mot Ö. 1883 Luk. 14: 21 'de fattiga och krymplingar och halta och blinda' framhåller K. det felaktiga 'de', Luk. 8: 12—13 'de vid vägen' 'de på hälleberget' 'de som vid vägen' 'de som på hälleberget' dels det osvenska uttryckssättet dels 'som' utan verb. — Mk. 13: 34 καὶ δοὺς τοῖς δούλοις αὐτοῦ τὴν ἐξουσίαν, (καὶ) ἑκάστῳ τὸ ἔργον αὐτοῦ lyder i Ö. 1883 'och gaf sina tjenare magten och åt hvar och en hans syssla'. K. föreslår här efter Myrberg 'deras magt'. K. framhåller, att läsningen utan καὶ är bättre styrkt och fattar orden ἑκάστῳ τὸ ἔργον αὐτοῦ som en förklarande apposition till det föregående. Mig förefaller, som om de — visserligen ej till formen men till innehållet — utgöra en inskränkning af det föregående. Därför skulle jag vilja förorda en något friare öfversättning: '(deras) handlingsfrihet, hvar och en i sin syssla'. — Mt. 12: 18 har man vid öfversättningen 'dom(en)' att beakta Myrbergs granskning s. 19.

2. Substantiv. Mt. 2: 6 har Myrberg a. s. s. 16 — hvilket synes undgått K. — redan tolkat med 'du Betlehem i Juda land'. — K. öfversätter Lk. 9: 52 'en samaritisk by' Mk. 6: 26 = Mt. 14: 19 'edens' Joh. 18: 20 'synagogor' (l. 'en synagoga'). Osvenskt är, som K. påpekar, Mk. 2: 4 'aftäckte de taket'. För Gal. 3: 16 σπέρματα göras beaktansvärda förslag.

3. Adjektivens jämförelsegrader. Ö. 1883 är underlägsen de äldre Joh. 21: 18 ('ung') Mt. 11: 11 ('den minste') Luk. 9: 48 ('störst') Mk. 10: 43 ('störst'). Myrberg följes A. G. 27: 13 'seglade tätt utmed landet af Kreta', A. G. 24: 22 'som ganska väl visste'. Mot Ö. 1883 Mt. 26: 24 'Det vore godt för den människan, att hon icke vore född' anmärker K., att sammanhanget kräfver en komparativ, ehuru det följande ledet ej är utsatt. Så vidt jag förstår, strider ej 'Det hade varit väl (l. lyckligt), om' mot svenskt språkbruk.

4. Räkneord. Mk. 12: 29 framhåller K. den oriktiga öfversättningen af εἷς.

5. Pronomina. Otydligheten i Ö. 1883 Mk. 11: 7 ('Och de förde fålen till Jesus och lade sina kläder på honom och han satte sig på honom') Mk. 1: 45, 1 Joh. 3: 24, 1 Joh. 3: 3, Mk. 9: 20 föreslår K. att afhjälpa genom insättande af det mot pronominet svarande nomen. Som fel påpekas vidare Mt. 21: 46 'folket, ty de' i st. f. 'ty det', Filipp. 2: 15 'slägte, bland hvilka' i st. f. 'i hvilket', Upp. 8: 7 'hagel och eld, blandade med blod, och de' i st. f. 'blandadt. . . och detta', Lk. 4: 5 'all denna magt och deras härlighet' i st. f. 'dess härlighet', Lk. 23: 29 'då de' i st. f. 'då man'.

6. Verbets genera. Framför den passiva formen i Ö. 1883 är med K. den reflexiva Joh. 21: 4 'uppenbarade sig' Lk. 16: 21 'mätta sig', den aktiva Mt. 27: 23 'Låt korsfästa' att föredraga.

7. Tempora i hufvudsatser. Svenskans kraf framhåller K. för Joh. 10: 32 'viljen I stena', Lk. 1: 59 'och de ville kalla', A. G. 26: 11 'sökte jag tvinga', 27: 41 'började brytas sönder'. — A. G. 26: 28 ὁ δὲ Ἀγρίππας πρὸς τὸν Παῦλον ἔφη, ἐν ὀλίγῳ με πείθεις Χριστιανὸν γενέσθαι lyder i Ö. 1883 'Med litet vill du öfvertala mig att blifva kristen', enligt K. 'du är nära att med litet (med få ord) öfvertala', hvarvid 'nära att' skulle

ligga i pres. πείθεις. V. 29 ὁ δὲ Παῦλος εἶπεν, εὐξαίμην ἂν τῷ Θεῷ, καὶ ἐν ὀλίγῳ καὶ ἐν πολλῷ οὐ μόνον σὲ ἀλλὰ καὶ πάντας τοὺς ἀκούοντάς μου σήμερον γενέσθαι τοιούτους ὁποῖος κἀγώ εἰμι öfversätter K. 'vare sig med litet eller med mycket' (= 'vare sig med få ord eller med många'). Blass N. T. gr. s. 114 n. 2 — hvilket K. ej nämner — tolkar dessa ord med 'durch wenig, viel d. i. leicht, schwer' och menar att v. 28 ἐν ὀλίγῳ står i annan betydelse, dock utan att säga, hvilken denna är. För min del är jag böjd att v. 29 återfinna det från Plat. Dem. etc. bekanta ἐν ὀλίγῳ sc. χρόνῳ, alltså 'inom kort eller lång tid' eller ledigare 'vare sig förr eller senare'. V. 28 kunde samma betydelse föreligga: 'du vill öfvertala mig att inom kort (strax)' (så Liddell and Scott), om ej ἐν ὀλίγῳ = ὀλίγου vore att föredraga: 'du söker nära nog (nästan)' jfr Steph. Thes. och G. Ö. — K. visar, att vid återgifvandet af den grekiska aoristen Joh. 8: 52, Lk. 13: 4, Jak. 1: 11, 1 Petr. 1: 24, Joh. 15: 6, Mk. 1: 8, Joh. 3: 12, 11: 42, Mt. 8: 13, 2 Kor. 4: 13, 9: 9 etc. G. Ö. resp. Ö. 1816 står långt framför Ö. 1883.

8. Modi i hufvudsatser. Mk. 9: 42 har Ö. 1883 'är det bättre', riktigt G. Ö. 'bättre vore'. Mt. 26: 24, 2 Petr. 2: 21, 'det vore' i st. f. 'det hade varit'.

9. Infinitiv och particip. Participerna i Ö. 1883 Mt. 15: 31 ('de sågo döfstumma talande' i st. f. 'tala' i G. Ö.), 20: 3, Mk. 5: 15, 7: 30, Lk. 2: 46 böra ersättas med infinitiver. Ett grekiskt particip måste i svenskan ofta återgifvas med en sats, hvilket ej eller orätt skett i Ö. 1883, t. ex. Mk. 14: 49 'Hvar dag har jag varit bland eder i templet lärande' (G. Ö. 'och lärt') Joh. 13: 1.

10. Bisatser. Orätt tempus i Ö. 1883 Lk. 8: 13 'när de hafva hört' i st. f. 'när de höra' (G. Ö.), Mt. 18: 12 'farit' i st. f. 'far', Mk. 13: 34 'farit' i st. f. 'for', Mt. 24: 43 'hade vetat — skulle hafva vakat' i st. f. 'visste — vakade'. Felaktigt Mt. 27: 20 'öfvertalade folket, att de skulle begära' i st. f. 'att begära' och så i andra fall med ἵνα Mt. 28: 10, Joh. 15: 16, 5: 36, 11: 53.

11. Prolepsis. Denna grekiska konstruktion kan ej efterbildas i svenskan: Joh. 4: 35 'beskåden fälten, huru de' i st. f. 'gifven akt på att fälten', Lk. 13: 25, Joh. 5: 42, 9: 8, A. G. 3: 10.

12. Oratio recta och indirecta. *13. Ellipser.*

14. Satsbyggnad. Bland de ur Ö. 1883 anförda exemplen på oriktig satsbyggnad må påpekas Mt. 9: 6 'Men på det att I mån veta, att Människosonen har magt på jorden att förlåta synder — då sade han till den lame: Stå upp etc.', Knös med Myrberg etc.: 'Men . . . förlåta synder, så — nu ställde han sitt tal till den lame — stå upp etc.'

15. Partiklar. Om öfversättningen af καί, καὶ γάρ, δέ, ἀλλά, ἤδη, οὖν och ὑπέρ.

16. Lexikaliska grecismer. Af de uppräknade tjugo exemplen äro mest i ögonen fallande Mt. 26: 15 'Och de uppvägde åt honom trettio silfverpenningar', Mk. 4: 29 'Men när frukten erbjuder sig', Mk. 15: 26 'Och öfverskriften om hans sak var så skrifven', jfr Ö. 1861 'Och var den sak, för hvilken Han anklagad var, skrifven i denna öfverskrift.'

I slutorden betonar förf. vikten af att öfversättningen af N. T. är utförd på god svenska. Han uttalar den farhågan, att där kvarstående grecismer kunna menligt inverka på vårt eget språk och vår egen litteratur. Denna farhåga kan jag ej dela i betraktande af arten af de exempel, som i arbetet uppvisats. Hvad beträffar danismerna och germanismerna i svenskan, hvilka anföras som paralleler, så behöfver knappt påpekas, att vid dem förhållandena äro och varit helt annorlunda. Om grecismernas undanrödjande kan dock naturligen ej mer än en mening råda. *Otto Lagercrantz.*

LUNDIN, C. Fr., *Kyrkohistoria för hemmet.* Första delen. Andra och tredje häftet. Medeltidens kyrka. Pris för båda häftena tillsammans 5,50. P. A. Norstedts & Söners förlag. 1897, 1898.

Redan förut har undertecknad i Kyrklig Tidskrift anmält första häftet af Lundins kyrkohistoria. Det berömmande omdöme vi då gåfvo ha vi all anledning att nu upprepa och i viss mån stryka under.

Det säger sig självt, att detta arbete måste betraktas närmast ur den synpunkt, som förf. själf anger på titelbladet, då han kallar det »Kyrkohistoria för hemmet». Just ur denna synpunkt räkna vi såsom en särskild förtjänst, att förf. gifvit

en efter omständigheterna rätt utförlig skildring äfven af sådant, som icke alltid blir tillfyllest beaktadt i den historiska framställningen. Vi nämna exempelvis medeltidskyrkans författning, kult, poesi och konst samt medeltidskyrkan såsom folkuppfostringsanstalt. Förf:s hänsyn till svenska kyrkans förhållanden är ock värd allt erkännande. Naturligtvis saknas icke områden, där man kunnat önska en ännu utförligare behandling, men en sådan anmärkning förlorar i betydelse, då man bedömer arbetet i stort sedt.

Den sakliga behandlingen är god. Undertecknad har dock icke kunnat frigöra sig från intrycket af något i vissa stycken konstladt och långsökt i det sätt, hvarpå förf. sammanställer en del händelser och förhållanden. Frånsedt detta torde det icke vara lämpligt för ett arbete af den natur, som det ifrågavarande har, att utkasta en del påståenden och tankar, som förf. naturligt nog icke har tillfälle att närmare utreda. Vi hänvisa blott till förf:s skildring af förhållandet mellan Islam och Europa (s. 244), hans uppfattning af grekiska kyrkan såsom ett första led i *den* opposition mot hela det katolska kyrkoväsendet, hvilken, om än behäftad med många orena tillsatser, dock i mycket förde den evangeliska innerlighetens talan och så förberedde sextonde århundradets stora reformation (s. 251). o. s. v.

Det är tydligt, att förf. med kärlek hängifvit sig åt sin uppgift. Detta ger ock åt framställningen ett lif och en hänförelse, som rycker läsaren med. Någon gång kan dock förf. öfverraska med omotiverade idéassociationer, såsom då han på tal om sæculum obscurum utbrister: »det leder tanken till det mörkaste Afrika» (s. 293), eller när han vid skildringen af inkvisitionens fasor hänvisar sina läsare till att besöka ett af våra moderna vivisektorers operationsrum (s. 565).

I noter under texten har förf. lämnat många värdefulla förklaringar. Ett och annat är dock uteglömdt, som för fullständighetens skull bort vara med. Luperkaliefesten t. ex. (s. 462) torde väl behöfva en förklarande not med hänsyn till en del af den allmänhet, för hvilken arbetet är afsedt.

För öfrigt kunna vi icke annat än glädja oss åt förf:s verk och önska, att han måtte få tillfälle att rätt snart fort-

sätta och fullborda det. I färdigt skick lofvar det att på ett förträffligt sätt fylla ett tomrum i den kyrkohistoriska litteraturen på svenskt tungomål. *Otto Norberg.*

BOEHMER, P., lic. theol., d:r phil. Pfarrer, *Die Keime der Seelsorge im alten Testament.* Ein prakt. theol. Studie. Leipz. 1898. Verl. A. Strauch. M. 1,50.

Författaren ställer sig på deras sida, hvilka erkänna blott »das einzelne Gemeindeglied» (till skillnad från »der christliche Hausstand und die Gemeinde als Ganzes») såsom objekt för själavärd i egentlig mening. Och äfven vår öfvertygelse är, att ingen annan ståndpunkt gifves, från hvilken poimeniken, utan att bryta med logiken, principiellt kan begränsas gent emot den praktiska teologiens öfriga discipliner. Likaså tro vi, att förf. har den heliga historien med sig, da han säger den gammaltestamentliga själavården »noch nicht auf *die Individuen als solche* sondern auf das Heilsvolk und die Träger seiner heilsgeschichtlichen Bedeutung gehen». Men att under sådana förhållanden de gammaltestamentliga »Keime der Seelsorge», han menar sig hafva upptäckt, endast kunna vara af en mycket obestämd och outvecklad art, är uppenbart.

Såsom den gammaltestamentliga själavårdens initiativa *subjekt* anges Jehovah själf; såsom dess bestämmande *objekt* Israel som folk; såsom dess *organ:* husfadern, prästen och »religionsläraren».

En lucka synes mig vara, att förf. icke (t. ex. i samband med framställningen af prästen såsom organ för själavården) framhåller de allmängiltiga själavårdsprinciper och djupt pastorala tankar, hvilka den israelitiska offerinstitutionen gömmer. Ty denna gällde dock till stor del äfven det *individuella* gudsförhållandet (privatoffren). Ja, kanske var det just här, den gammaltestamentl. själavården fann sitt rikaste, mest direkta uttryck, för så vidt som här åtminstone Jehovah mötte den enskilde israeliten — icke såsom »Träger der Heilsgeschichte Israels» utan såsom »Individuum als solches».

Förf:s rent historiska behandling af det gamla testamentets »Seelsorge» erbjuder mycket af intresse. Väl kan ett och annat yttrande vid första påseende synas något starkt och

främmande (såsom när t. ex. p. 16 säges, att »die Fortdauer, welche der Fromme mit aufrichtiger Sehnsucht verlangte, war nicht seine eigene im Jenseits, sondern das Fortleben in den Nachkommen»). Men får blott förf. tala till punkt, torde vi i de flesta fall få medgifva, att öfver den gammaltestamentl. trosåskådningen mången djup skugga faktiskt hvilade, hvilken vi varit alltför benägna att upplösa i nytestamentligt ljus.

O. Q.

EGER, P., Pfarrer, *Wegweiser durch die volkstümliche Missionsliteratur,* unter Mitwirkung anderer bearbeitet. Hrsg. v. Vorstande der Missionskonferenz der Prov. Sachsen. Berlin, M. Warneck, 55 s. 8:o. 50 Pf.

STRÜMPFEL, E., Pfarrer, *Wegweiser durch die wissenschaftliche u. pastorale Missionsliteratur,* unter Mitwirkung v. Fachmännern bearbeitet. Hrsg. v. Vorstande etc. Berlin, M. Warneck, 1898, 104 s. 8:o. 1 M.

Bland Kyrklig Tidskrifts läsare finnas säkerligen många missionsvänner — så våga vi åtminstone hoppas. Äro de rätta missionsvänner, instämma de nog i påståendet, att missionskärleken vidmakthålles och stärkes genom ett grundligt missionsstudium. Med glädje hälsa vi därför hvarje ny värdefull tillökning af den svenska missionslitteraturen. Denna är dock ännu helt naturligt till omfånget ganska ringa i jämförelse med t. ex. den tyska, som är så rik, att det mången gång kan falla sig svårt att träffa ett godt och lämpligt urval. Härvid erbjuda emellertid de båda skrifter, hvilkas titlar ofvan anförts, god ledning. Under det den förra af dem tager hänsyn hufvudsakligen till de *populära* missionsskrifterna, lämnar den senare anvisning rörande den mera *vetenskapliga* och för den prästerliga verksamheten ägnade delen af missionslitteraturen. 249 skrifter af förra slaget och 264 af det senare äro här omnämnda.

Vägvisaren genom den *populära* missionslitteraturen meddelar först en förteckning öfver alla skrifterna, ordnade efter de olika missionssällskap, som utgifvit dem. För hvarje skrift bifogas en mycket kort karakteristik af dess innehåll och värde.

Därpå följa 3:ne register, det första omfattande alla *biografiska* skildringar, det andra ordnande de olika skrifterna efter de länder och orter, hvarom de handla, det tredje grupperar dem efter deras lämplighet för barn, för vuxna, för folkbibliotek, för fruntimmersföreningar, för bildade.

Den *vetenskapliga* och pastorala missionslitteraturen åter, ifråga om hvilken karakteristikerna (förf. af Warneck, Merensky, Burkhardt m. fl.) äro något vidlyftigare, är uppställd under följande hufvudrubriker: 1) missionsteori, 2) missionshistoria (hvarje särsk. område för sig), 3) missionslifvets vård i hemlandet, 4) tidskrifter. Enligt prof. Warnecks i A. M. Z. lämnade vitsord »torde intet i någon mån betydande alster här vara förbigånget».

Vi önska de båda i sitt slag värdefulla skrifterna äfven bland svenska missionsvänner all den spridning, de så väl förtjäna. *J. T. B—g.*

WERMCRANTZ, EDV., *Det kristna prästämbetets härlighet.* Föredrag vid Skara stifts prästsällskaps årsmöte i Skara den 6 Juni 1898. Göteborg 1898. 23 s. i 8:o, pris 0,40 kr.

Gentemot den på vissa håll gängse underskattningen af prästens ämbete har förf., som är både teol. lektor och kyrkoherde, häfdat dettas betydelse med hänsyn till dess ursprung, auktoritet och uppgift. Han vill uppvisa, hurusom det nya testamentets prästämbete *härstammar* från Herren Kristus själf, icke från innehafvaren, ej häller från församlingen. Direkt sker detta genom uttrycklig utsaga i skriften om ämbetet såsom en gudomlig institution, indirekt i dess framställning af förhållandet mellan ämbetet och församlingen i allmänhet. — I fråga om *auktoriteten* framhålles, att prästerna äro i kraft af sitt ämbete och bortsedt från deras personliga egenskaper i öfrigt Jesu Kristi representanter i församlingarna, samt att ämbetets fortbestånd i världen skall förmedlas, icke genom församlingen, utan genom ämbetet själft i det lagligen bestående kyrkosamfundet. »Den, som utan att innehafva ämbetet gör anspråk på dess auktoritet och handlar, såsom om han ägde den, upphäfver ämbetet, så vidt på honom an-

kommer, och uppreser sig således mot den, som instiftat det». Det allmänna prästadömet innefattar icke något ämbete med befullmäktigande att förrätta den tjänst, till hvars förrättande ett särskildt ämbete är af Gud förordnadt. — Ämbetets härliga uppgift är att vara sändebud i Kristi ställe och verka för samma mål som han.

Sådana uppsatser som denna förtjäna att spridas både bland präster och lekmän, icke i hierarkisk syftning (sådant är tydligen för förf. främmande), utan för att visa församlingen, hvilken Guds gafva hon äger i ämbetet (Efes. 4: 8—12), och mana oss, som *rite vocati* (Augsb. bek. 14) innehafva det, till att med allt större ödmjukhet, trohet och kärlek tjäna församlingarna, icke af tvång, utan självfmant, icke för slem vinning, utan beredvilligt, icke såsom herrar öfver församlingarna, utan såsom föredömen för hjorden. *E. H.*

BRING, J. C., *Vid Jesu fötter.* En årgång högmässopredikningar, utgifven af samfundet Pro fide et christianismo, Stockholm, F. & G. Beijers bokförlagsaktiebolag. H. 1.

Den predikosamling, hvars första häfte härmed erbjudes vår kyrkas medlemmar, behöfver ingen annan rekommendation än den, som ligger i den för ej länge sedan hemgångne, djupt saknade författarens namn. Han hade, såsom i förordet angifves, själf förberedt och planlagt densamma, och dess utgifvande kan således anses vara ett utförande af ett den vördade lärarens testamente. Man kan därför vara viss om, att intet skall i densamma inflyta, som icke förf. själf trott kunna tjäna till sann uppbyggelse. Och med kännedom om d:r Brings samvetsgrannhet kan man vara öfvertygad om, att han gifvit oss det bästa, han ansett sig kunna åstadkomma. Och detta vill säga icke så litet. Ty B. ägde en rikedom af andlig kunskap och erfarenhet i förening med formell begåfning, som ingalunda hörde till det vanliga. Förträffliga äro också i själfva verket de nu utkomna predikningarna, och fortsättningen skall utan allt tvifvel icke medföra något, som ej skulle förtjäna samma vitsord. Vi möta här ett vittnesbörd lika enkelt och okonstladt som präglädt af på samma gång djup, evangeliskt mild innerlighet och ett heligt tuktande

allvar, som både bringar själen att »vara tyst inför Gud» och låter henne förnimma ett välgörande intryck af något verkligt sundt och hälsosamt. Textbehandlingen är mycket god. Den innefattar en utläggning, som i homiletiskt afseende, enligt min mening, är nära nog mönstergill. Den vittnar särskildt om en förmåga att finna träffande, ej sällan originella synpunkter, som förmedla lika träffande användningar. Stilen är vårdad, klar och jämn. På kraft*uttryck* är den icke synnerligt rik, men den kraft, som osminkad sanning, i lefvande trosöfvertygelse framburen, äger, saknas ingenstädes.

Samlingen bär namnet: »Vid Jesu fötter». Där var den bortgångnes käraste plats. Dit vilja ock dessa predikningar ledsaga sina läsare. Måtte de få leda många dit! Där och endast där är oss alla godt att vara. *Nby.*

FEHRMAN, C., kontraktsprost och kyrkoherde. *Predikningar och skriftetal.* På begäran utgifna efter förf:s död. Göteborg 1898. 150 s. 8:o, pris: 1,50.

Styrkan i den äkta lutherska evangeliipredikan ligger i dess beprisande af Jesu Kristi offergärning såsom enda salighetsgrund. Hvarje fulltonigt vittnesbörd i sådan riktning är en skatt, som i församlingen bör värderas så mycket mer, som det i denna tid af starkare andliga motströmningar blifvit sällsynt. Sådan predikan söker icke insöfva människan i vare sig katolskt eller reformert gärningsväsende för att under namn och sken af helighetssträfvan rycka undan den allena gällande frälsningsgrunden för salighetssökande själar. Ej heller har den en del moderna storstadspredikanters sätt att söka intressera och förnöja ett publikum genom att »i en lätt konverserande ton tala om kristendomens hufvudsanningar.» Utan den är mättad med kraftig och mustig bibelsanning, sättande yxan till roten af de obotfärdiges lifsträd och pekande med allvar på Kristus, Guds lamm, och på hans offeraltare: Golgathakorset, såsom enda vägen för nödställde syndares räddning. Lifsföreteelserna betraktar den djupare, än hvad som ofta annars sker, och sätter dem i samband med tron — eller otron.

Till sådana predikningar kunna de tolf, jämte två skriftetal, hvilka återfinnas i detta häfte, författade af framlidne prosten

C. Fehrman och på hans församlingsbors begäran efter hans död utgifna, utan all fråga räknas. Man kunde kalla dem ett enda koncentreradt lutherskt evangelium; och man må blott beklaga, om det ej låtit eller låter sig göra att ur förf:s efterlämnade manuskript bekomma en fullständig argång, hvilket alltid voro lättare för dess spridning och läsning, än da blott strödda predikningar utgifvits. Med predikningarna, hvilkas form kanske här och hvar skulle något omgestaltats, för så vidt förf. själf varit betänkt på deras utgifvande, äro förenade dels ett företal af *J. H. Hägglund,* dels en kort lefnadsteckning öfver förf., skrifven af en honom nära stående ämbetsbroder, båda belysande dessa predikningars tillkomst och förf:s fasta, lutherskt-kyrkliga ståndpunkt.

Ur den predikan, han höll vid visitationen i Trässlöf 1894 öfver Rom. 1: 17: *Den rättfärdige skall lefva af sin tro,* vilja vi anföra följande, för förf. karakteristiska, kraftiga passus: s. 136: »Det sitter djupt hos frälsningsbekymrade människor, att de vilja i salighetssaken se efter och förlita sig på något hos sig själfva. Fast de icke företaga gärningsöfningar på romerskt vis i fastor m. m., så hafva de annat eget, som de syssla med. När en bekymrad människa ser efter sådant, som hon gör eller har själf, när hon ser efter, huru mycket hon förmår öfvervinna synden, när hon vill känna förändring i sitt hjärta, när hon vill hafva vissa erfarenheter till att antingen sörja mer eller till att känna en ljufligare tröst, innan hon vågar hoppas någon frälsning, så är detta att gå Kristus i hans gärning förbi, att bygga på och umgås med sitt eget, i stället för att i tron på Jesus Kristus sätta hela sitt hopp på hvad han har gjort och hvad han därför är. Men då kommer den lutherska reformationen i afseende på alla sådana gärningar, i afseende på allt hvad en människa vill finna hos sig själf för att hafva det att lita på, med ett kort, men storslaget: bort det, bort det, att berömma sig af något annat än Jesu Kristi kors, af Jesus Kristus allena. Den visar, att hon skall se efter och tro på Jesus Kristus i det som han har gjort, att hans gärning är den enda grunden, så att en annan icke kan läggas o. s. v.»

Huru djupt rotad förf. själf var i denna vår lutherska kyrkas grundlära, fick den som skrifver detta och som genom skickelsen var den siste lutherske präst, med hvilken han i det främmande landet utbytte tankar i frågan, tillfälle att konstatera några dagar före hans död. Ty omgifna som vi voro af Maria-dyrkare och sådana, som med allt sökte öka på sina förtjänster inför Gud, dröjde vi med så mycket större tacksamhet vid den *Enes förtjänst,* som allena gäller. Och F. uttalade sin vissa förtröstan till denna, mot hvilken all mänsklig förtjänst bortbleknar. Må det därför beskäras den så snart därefter hemgångne att få med sina predikningar tala, ändock han är död (Ebr. 11: 4), och må Guds Ande genom tron gifva vittnesbörd om hans gåfva till att ära vår Herre Kristus och hans förtjänst allena! *E. H.*

For Kirke og Kultur. Udgivet af Christopher Bruun og Thv. Klaveness. Kristiania, Steenske forlagsboghandel, 1898. Pris 5 kr.

Här föreligger femte årgången af ofvan nämnda förtjänstfulla tidskrift fullbordad. Äfven denna årgång erbjuder ganska mycket af intresse både i speciellt kyrkligt och i allmänt kulturellt hänseende.

Den inledande uppsatsen med öfverskrift *Sola fide* har väsentligen framkallats af S. A. Sørensens af oss i föregående årgångs fjärde häfte anmälda bok »Retfærdiggjørelsens subjektive betingelser efter den lutherske kirkes bekjendelseskrifter.» Det är en kraftig ev.-luthersk ande, som här blåser oss till mötes gent emot den åt romerskt håll gående förmedling, som i doktor Krogh-Tonning har sin främste norske målsman. »Vi har nærmet os Rom mere end nok», säger författaren, den andre af de båda ofvan nämnde utgifvarne; »vi bør nu begynde at besinde os paa, hvor veien gaar til Wittenberg.» Visserligen erkänner Klaveness det af sagde förmedlingsteologer städse framhållna behofvet hos vår tid af moralisk kraft, men han påvisar tillika, hurusom den starkaste bland alla moraliska krafter just är en fullviss och glad tro på Guds kärlek i Kristus Jesus, sådan Martin Luther frimodigt bekänner den. »Vor dannelse stønner og gisper i

pessimisme og troslede. Vore fromme sukker i utryg uvished om sin sjæls frelse og kirkens fremtid. Baade her og der træthed og modløshed. Den prædikant, vi maa bede om og vente paa og stunde efter, som vægterne paa morgonen, er den, som formaar at løfte sola-fide-raabet med Luthers djerve dristighed.» — Den sålunda inledda diskussionen fortsättes af R. Moe med svar af inledaren samt doktor E. J. B. Horn och Axel Andersen.

J. Wallinders i näst föregående årgång började redogörelse för Sveriges moderna litteratur fortsättes med en intressant parallel mellan ett par representanter för tvenne hos oss och »utan tvifvel äfven annorstädes» förefintliga litterära riktningar, den religiöst moraliska, företrädd af den välkända pseudonymen Horatio, och den ensidigt estetiska, för hvilken han i Gustaf af Geijerstam med rätta ser en typ. Ganska träffande karakteriseras här hvarderas förtjänster och fel på grundvalen af de bägge litteraturalstren *Under svärdet* och *Vilse i lifvet*. Det senare arbetet är, säger rec., trots den afsedda tendensfriheten i själfva verket lika afgjordt bestämdt af författarens lifsåskådning, som det förra medvetet är det. Ingen vore »så totalt öfvergifven och tillspillogifven af lifvets goda makter, att han icke med en smula vilja, som utan tvifvel stod till hans disposition, har haft anledning och tillfälle att anknyta sitt lif till ett räddningens anbud, hvarigenom hans lefnadssaga skulle kunnat lösas i harmoni, eller ock att afslå dessa anbud och blifva tragiskt skyldig». Men detta hindrar instinktmässigt Geijerstams deterministiska författarestandpunkt honom att erkänna, icke mindre än tron på en gudomlig försyn utgör den medvetna utgångspunkten för Horatios författarskap.

Den korta uppsatsen med öfverskrift *Hvem skal have del i kulturen?* af en norsk bonde ingifver en mycket hög föreställning om det norska bondeståndets bildningstörst och förmåga att gifva uttryck åt de andliga behofven. En vackrare apologi har väl knappt blifvit skrifven för vår tids sträfvan efter popularisering af lärdomens »udbytte», så vidt möjligt, än denna vädjan till dem, som bor paa højderne og ser saa vide, at ikke glemme os, som gaar vor enkle, ens-

formige gang bag plog og harv! Let ogsaa os» — fortfar förf. — »faa del i eders store syner. Da løftes vort sind, vi føler, at Gud har skabt os til noget mere end bare at grave i mulden; der bliver aand ogsaa over vort vesle uansenlige yrke.»

Huru omväxlande tidskriftens innehåll är, framgår otvetydigt af ett förhållande sådant som det, att närmast efter sistnämnda uppsats följer professor S. Michelets föreläsning för teologisk doktorsgrad öfver ämnet: *Har vi en paalidelig fremstilling af Guds aabenbaring for de første mennesker?* Här lämnas en i anslutning till så positiva teologer som Delitzsch och Zöckler mycket god, ehuru sammanträngd, redogörelse för den nutida bibelkritikens forskningsresultat i afseende på ett det mest grannlaga ämne. Visserligen medgifver förf., att den bibliska framställningen af urhistorien har en »iklædning i symbolsk dragt af bestemte realiteter», men den vore icke dess mindre fullt tillförlitlig, enär de religiösa realiteterna, som framställas, innebära full verklighet och ingalunda några inbillningar. »Fortællingens religiose hoihed skinner endda tydeligere, naar man lader være at forudsætte, at dens naturvidenskabelige detaljer er aabenbarede.» Utan att därför lägga någon vikt därpå, erinrar förf. likväl om det faktum, att »trods den uhyre omveltning, som er foregaaet i vore forestillinger om verden og dens tilblivelse, eftersom aarhundrederne og aartusinderne er gaaet, saa *kan* der dog i vort aarhundrede strides om, enten fremstillingen stemmer med vor tids naturvidenskab eller ikke». Hvad som däremot ligger förf. synnerligen om hjärtat är, att »denne symbolske fremstilling ikke faar fortsættes med at omtyde ogsaa Kristi forsoningsdod og hans guddom», hvarpå i allra egentligaste bemärkelse hela vårt salighetshopp hvilar.

Mycken finhet i uppfattning och framställning röjer den serie artiklar om *Aandslivet i Europa,* som insändts till tidskriften af den rysk-franske författaren Ossip Lourié och i norsk öfversättning intagits i icke mindre än fem af årgångens tio häften. Förf. kallar sin korrespondens för kåserier, och helt visst är den benämningen icke oförtjänt. Men syftet därmed är ingalunda blott att underhålla och roa, utan att

gagna och i sin mån söka reformera en tid, som han ser uppfylld af »sociale og moralske onder, for talrige til at tales om her». »Europa är sjukt», säger han; och en annan gång: »Europa er en underlig personlighed, nervos, uberegnelig, det ved ikke hvad det vil, en ubetydelighed kan sætte det paa hovedet.» Det behöfver få renhet genom konsten, klarhet genom tanken, men då måste hos både konst och tanke finnas ett innehåll, ägnadt att väcka vår vilja, enär »kun de tanker er smukke, som bliver til virkelighed, og hertil kræves vilje. Idealet i og for sig, fuldkommenheden i og for sig indeslutter det sande, det smukke, det gode i en altbeherskende harmoni og enhed, kaster noget af det uendelige ind i vor samvittighed, skaber den moralske og ophoiede godhed, kilden til al vor lykke. Og de, som forstaar denne lykke, har som opgave at sprede sit lys over de smaa, over de ringe, over de uvidende paa jorden. De kan gjøre det ved at leve efter samvittigheden.» Å andra sidan erkänner förf. i anslutning till den ryske tänkaren Vladimir Soloniow, att »i de moralske ideers rige afhænger tanken af viljen, som stræber henimod det gode». Men »menneskets naturlige gode folelser strækker ikke til for at naa livets hoiere maal; der kræves dertil endnu en moralsk undervisning, som har til maal at styrke menneskets naturlige folelser og grundlægge en slags moralsk enhed, som er istand til at lede saavel det individuelle som det sociale liv. Denne undervisning er nødvendig for alle mennesker, selv for den lille udvalgte skare, som af sig selv er istand til at analysere de moralske problemer». Här hade rätta platsen varit att fortskrida till behofvet af Guds bistånd på den öfvernaturliga uppenbarelsens väg, fortskrida till allas vårt behof af försoning såsom den enda dugande grunden till förlossning för tanken lika väl som för viljan. Men i stället kommer en hänvisning till »frelsen *i* os», och därmed är bristfullheten i förf:s lifsåskådning uppenbar. Väl talar han om tron, men därmed förstår han »det gode, det er sandheden», ett mångtydigt uttryck, som hos förf. visar sig icke föra utöfver subjektivismens lösa ståndpunkt.

Med stort nöje läser man *Thorvaldsen og hans kriste-*

lige kunst af Andreas Jynge, vare sig vi företrädesvis fästa oss vid den allmänna motsättningen mellan den tid, hvars barn vi själfva äro, och den, hvilken Thorvaldsen tillhörde, eller vid den karakteristik, förf. gifver af hans mästerverk i Frue kirke. »Tidens søgende tendenser har hos os udviklet sig til en nervøs uro, og endnu videre til en noget svævende og ufrugtbar mysticisme», hvadan vi ej längre kände oss rätt förtrogna med eller tilltalade af en tidigare tidsålders store titaner, hos hvem kunsten som livet midt under striden aander af dyb, harmonisk ro, hvorpaa en af de beste eksempler er netop Thorvaldsen». Ja, denne vore »et af de store universelle genier, som ikke behøver at sees blot i sin tids lys». Väl bragte han studiet af antiken åter till heders, men i förening med den innerlighet, som utmärker den kristnade lifsåskådningen öfver hufvud och i det danska skaplynnet har en djupt liggande naturlig anknytningspunkt. Härpå grundade sig ock den för honom egendomliga konstuppfattning, som tagit sig uttryck i Frue kirkes Kristus, apostlarne och Johannesgruppen. Med varm medkänsla betraktar förf. samtliga dessa sköna bilder, framför allt några af den sistnämnda gruppens bifigurer, äfvensom Jakob den äldre och Jakob den yngre, Simon Zelotes och Andreas, samt först och sist Frälsarens egen bild i dess oförlikneliga skönhet, »kjærlighedens og barmhjertighedens dybe, rene symbol, han, som favner al verden, idet han siger: Kommer hid til mig alle, som arbeider og er besværede, og jeg vil give eder hvile».

För ett par uppsatser af den man, hvars namn intager första platsen bland utgifvarnes, skulle vi gärna vilja äfven något redogöra, om icke fruktan att taga för mycket af vår tidskrifts utrymme i anspråk afhölle mig därifrån, nämligen dem, som hafva till öfverskrift: »*Ny grund*» och *Den apostoliske trosbekjendelse*. De innehålla båda en rikedom af väckande tankar, som skulle väl förtjäna att upptagas till närmare behandling. Däremot känna vi ej samma frestelse i afseende på den af samme Christopher Bruun annorstädes väckta frågan om »den ugifte stands høie fortrin», som gifvit anledning till rätt mycket onödigt ordande uti den föreliggande årgången om en efter vår mening ganska klar sak.

Lika litet finna vi skäl att ingå på här behandlade speciellt norska spörsmål, sådana som om munkväsendets återinförande i ett protestantiskt land eller de klassiska språkens aflägsnande från »den høiere almenskolen», eller »presternes forhold til den nationale bevægelse», så mycket mindre som saken äfven i dessa fall är från vår ståndpunkt tämligen oomtvistlig. Ej heller anser jag mig böra förlänga denna anmälan med något ingående på de många förträffliga personalskildringar, äfvensom bokanmälningar, referat och kritiker af nyutkomna arbeten, hvilka i denna årgång likasom i de föregående finnas.

Vi lyckönska *For Kirke og Kultur* till den betydelsefulla insats tidskriften sålunda ånyo gjort på de områden, där den satt sig till uppgift att verka, och som af hvarje med förhållandena förtrogen måste erkännas höra till det, hvarutinnan vår tid göres synnerligt behof att erhålla vägledning.

G. v. S.

Neue Kirchliche Zeitschrift.

Vid årets början vilja vi åter påminna om denna utmärkta tidskrift. Den redigeras af professor G. Holtzhauser i München och utgifves i Erlangen och Leipzig. Medarbetare i den äro flere af Tysklands framstående män i de teol. fakulteterna och i kyrkan. Dess mål är att vara ett organ för den positivt kristliga riktningen inom kyrkan. Denna sin uppgift fyller den ock på ett mycket förtjänstfullt sätt. För tidens stora kyrkliga och teologiska spörsmål har den öppen blick och vaket intresse. På alla viktiga punkter passar den på att gendrifva nedrifvande och rationalistiska åsikter. Men den gör det ej med gamla förrostade vapen, som ej bita på denna tidens människor, utan med vapen, hemtade ur den moderna vetenskapens rustkammare. Man känner alltjämt vingslagen af den moderna vetenskapens ande. Gamla teorier träda i skuggan, och nya träda fram på skådeplatsen. Men ändock är det den gamla biblisk-lutherska kristendomens ande, som för striden och, just därför att den förmår kläda sig i tidsenlig vapenskrud, för den med framgång, t. ex. mot Ritschlianismens angrepp på sanningens eviga fästen, mot den mo-

derna bibelkritikens falskhet och öfverdrifter. Denna tidskrift är i sin mån en profetia om en ny tid inom teologien, då flere oväsentliga gamla teorier försvunnit, under det den eviga sanningen lefver.

Under det sistförflutna året har tidskriften såsom förut innehållit uppsatser från olika områden, exegetiska, kyrkohistoriska, dogmatiska o. s. v., och man har fått se uppsatser af den ansedde orientalisten F. Hommel, professorn i grekiska i Halle F. Blass, som gjort sig känd inom den teologiska världen genom en utmärkt grammatika till nya testamentet och genom sina undersökningar om Lukasskrifternas text, den lärde exegeten E. König, professor Knoke m. fl.

Den som skaffar sig denna tidskrift skall finna, att han gjort en god vinst. Själfva tidskriften kostar 10 mark för år.

F. A. J.

Äktenskapslagstiftningen inför 1898 års kyrkomöte.

Ehuru det senast församlade kyrkomötet icke kom att behandla äktenskapslagstiftningen i någon större omfattning, har det dock genom sitt samtycke till tvenne af k. m:t framlagda, af riksdagen för dess del förut antagna lagförslag bidragit till att i tvenne enskilda punkter undanrödja afsevärda olägenheter, och genom att afslå tvenne af enskild motionär väckta förslag har mötet i tvenne särdeles ömtåliga frågor uttalat sig för fortsatt samverkan mellan stat och kyrka på äktenskapslagstiftningens område.

Af de två förstnämnda lagförslagen afsåg det ena ett tillägg till kyrkolagen kap. 15 § 18, det andra ett tillägg till kyrkolagen kap. 15 § 19. Båda blefvo af kyrkolagsutskottet enhälligt tillstyrkta, af mötet utan omröstning antagna och hafva nu blifvit upphöjda till lag genom Kongl. Förordningarna den 14 oktober sistlidet år. En redogörelse för deras innebörd torde så mycket mera vara på sin plats, som båda de nya lagarna, i synnerhet den senare, varit föremål för icke ringa missförstånd.

Genom den förra lagen har förordnats, att, om i någon församling å söndag eller helgdag, då lysning till äktenskap skall ske, prästen af sjukdom eller annat hinder varder urståndsatt att fullgöra sin tjänst i kyrkan och annan behörig person ej kan för gudstjänstens förrättande anlitas, lysningen skall verkställas af församlingens klockare. Uppslaget till

denna lag gafs af 1893 års kyrkomöte, som med sin underdåniga skrifvelse till k. m:t hufvudsakligen åsyftade att förebygga, att, då messfall inträffar, lysning, som ägt rum redan en eller två söndagar, afbrytes och därför måste pa nytt företagas från början. Härtill ansågs lagstiftningsåtgärd vara nödig. Under kyrkomötets förhandlingar hade nämligen uttalats, hvad ock af erfarenheten blifvit bestyrkt, att ej ringa olägenhet kan uppkomma af dylikt afbrott. Visserligen torde s. k. mässfall ganska sällan förekomma, men de olägenheter, som af desamma föranledas, borde dock på lagstiftningsväg afhjälpas. Att anförtro detta uppdrag åt församlingens klockare låg ju nära till hands, då denne är skyldig att alltid under gudstjänst vara i kyrkan tillstädes och såsom anställd i församlingens tjänst är underkastad tjänstemannaansvar. Klockaren har ju ock af ålder tillagts befogenhet att, vid mässfall, för de närvarande åhörarne uppläsa en ur postilla hämtad predikan äfvensom böner (s. k. klockaregudstjänst).

Klockarens lagliga befogenhet att sålunda afkunna lysningarna för dagen är emellertid inskränkt till verkliga mässfall, d. v. s. då hvarken präst (jfr kyrkolagen 15: 18) eller annan, som enligt kyrkolagen äger att predika (jfr kyrkolagen 19: 4), finnes till hands för gudstjänstens förrättande. Att icke *laga* hinder funnits för församlingens präst att inställa sig, inverkar emellertid, trots de valda ordalagen, icke på lysningarnas giltighet.

Under diskussionen öfver denna fråga vid 1893 års kyrkomöte förutsattes af några talare, att ifrågavarande afbrott kunde uppkomma icke endast vid mässfall, då till följd af plötsligt påkommen sjukdom, naturhinder eller annan orsak en församlings prästerskap blifvit urståndsatt att fullgöra sin tjänst i kyrkan och annan behörig person icke kunnat för gudstjänstens förrättande anlitas, utan äfven då söndaglig gudstjänst icke förrättades i hvarje församlings kyrka inom

ett pastorat, utan skiftevis genom s. k. alternering mellan de olika kyrkorna. På sistnämnda fall äger dock den nya lagen ingen tillämpning. Någon lagstiftningsåtgärd ansågs icke heller vara behöflig i detta hänseende. Den församling, inom hvilken gudstjänst icke hålles, är nämligen, såsom inom kyrkomötet och sedermera äfven vid lagärendets förberedande behandling i statsrådet framhållits, för den söndagen hänvisad till en annan af pastoratets kyrkor, där följaktligen äktenskapslysningar, som böra ske i förstnämnda församlings kyrka, skola med laga verkan afkunnas. I enlighet med denna uppfattning har ock i särskildt mål, på underdånig hemställan huru med äktenskapslysning borde förhållas, då mellan två församlingar i anseende till rådande prästbrist träffats öfverenskommelse att gemensam gudstjänst skulle hållas två söndagar i den ena och den tredje söndagen i den andra församlingens kyrka, k. m:t den 20 mars 1863 förklarat, att, enär jämlikt omförmälda öfverenskommelse de gudstjänster, som tvenne söndagar hölles i den ena församlingen och tredje söndagen i den andra, voro för båda församlingarna gemensamma, särskild föreskrift icke vore erforderlig (se Naumanns Tidskrift för lagstiftning, lagskipning och förvaltning 1864 s. 228).

Den senare lagen, som innefattar vissa bestämmelser om styrkande af hinderslöshet till äktenskap, har utfärdats såsom tillägg till kyrkolagen kap. 15 § 19. Med upphäfvande af de k. brefven den 26 okt. 1791 och den 12 dec. 1798 har därigenom förordnats, att svensk man eller kvinna, som vill ingå äktenskap, men icke kan på det i 15 kap. 19 § kyrkolagen föreskrifna sätt styrka sin hinderslöshet, skall äga genom tillkännagifvande, som tre gånger införes i allmänna tidningarne, kungöra sitt förehafvande, med fullständig uppgift om sitt namn, sin ålder och sin födelseort samt om de orter, där han eller hon vistats, så ock med anvisning, hos

hvilken församlings präst och inom hvilken tid äktenskapshinder bör anmälas. Tiden för sådan anmälan skall utgöra, där sökanden icke vistats utom Sverige, Norge, Danmark och Finland, minst tre månader och i annat fall minst sex månader från det att tillkännagifvandet sista gången införts. Har icke inom sålunda utsatt tid äktenskapshinder hos prästen anmälts eller eljest blifvit för honom kunnigt, får lysning för sökanden i vanlig ordning utfärdas.

Genom denna lag, som skall träda i kraft den 1 januari nästkommande år, hafva de med hänsyn till nutidens snabbare och lifligare samfärdsel onödigt långa tiderna för anmälan af jäf emot ett tilltänkt äktenskap, som i allmänna tidningarna kungjorts, blifvit förkortade. Dessa tider, förut tre till sex månader för dem, som icke utom riket vistats, och ett år för andra personer, hafva nedsatts till respektive tre månader och sex månader. Härvid har den regeln vunnit tillämpning, att svenska undersåtar, som icke vistats utom Skandinavien och Finland, skola i afseende på tiden för anmälan af jäf emot deras tilltänkta äktenskap vara likställda med sådana, som allenast från Sverige bort vara attesterade. På samma gång hafva, till förekommande af de vådor, som uppbudstidens förkortande möjligen skulle kunna medföra, bestämmelserna om tillkännagifvandets innehåll och sättet för dess kungörande blifvit förtydligade och i någon mån skärpta.

Visserligen äro de nya tiderna af tre och sex månader endast minimitider. Såsom stadgandena affattats, torde dock den pastor, hos hvilken lysning begärts, icke, såsom fallet varit med den hittills jämlikt k. brefvet den 26 okt. 1791 föreskrifna tiden af tre månader, få förlänga de nu stadgade tiderna af tre och sex månader. Med afseende på denna fråga gifver professor Winroth i sitt nyligen utgifna arbete »Äktenskaps ingående och upplösning» (s. 267) följande anvisningar: »Så framt vederbörande nupturient icke själf vill

härutöfver utsträcka tiden, kan han allt efter omständigheterna begränsa anmälningsrättens begagnande till den ena eller den andra af sagda tidsperioder, vederbörande naturligen öppet att under lysningarna och ända till vigseln i vanlig ordning framställa jäf. Men, om den pålysta tiden utgått, utan att äktenskapshinder anmälts eller prästen eljest därom vunnit kunskap, har nupturienten rätt att få lysning utfärdad.»

Den nya lagen gäller endast svenska undersåtar. Enligt det nu upphäfda k. brefvet den 12 dec. 1798 har utländsk man eller kvinna, som minst två år vistats här i riket, kunnat på samma sätt som svensk undersåte styrka sin hinderslöshet genom uppbud. Vid lagärendets förberedande behandling ifrågasattes, att jämväl den sålunda stadgade tiden af två år borde förkortas. Då emellertid i förevarande hänseende förhållandena kunna vara olika beträffande särskilda staters undersåtar, ansågs lämpligast att åt konungen förbehålla rätt att på grund af sin ekonomiska lagstiftningsmakt förordna, i hvilka fall de för svenska undersåtar gällande bestämmelser angående uppbud skola äga tillämpning i fråga om utlänningar. Ett sådant förbehåll har ock gjorts i den nya lagen af den 14 okt. sistlidet år. Med stöd af detta förbehåll utfärdade k. m:t samma dag en administrativ stadga, hvarigenom förordnades, att hvad i nämnda lag är angående svensk undersåte stadgadt skall äga tillämpning jämväl i fråga om utländsk undersåte, som vistats här i riket under minst ett år näst före första införandet i allmänna tidningarne af det i samma lag omförmälda tillkännagifvande.

Till undanrödjande af det missförstånd, som gjort sig gällande, må anmärkas, att genom denna nya lag icke någon förändring skett i hittills gällande föreskrift om »borgensförbindelse» såsom medel att styrka hinderslöshet till äktenskap. Berörda föreskrift innehålles nämligen icke i de nu upphäfda k. brefven den 26 okt. 1791 och den 12 dec. 1798, utan i

kyrkolagen kap. 15 § 19, hvari ingen ändring skett genom den såsom *tillägg* till denna paragraf utfärdade lagen den 14 okt. sistlidet år. Riksdagen hade visserligen i sin underdåniga skrifvelse den 5 maj 1897 ifrågasatt en mera vidtgående lagändring, men dess framställning vann icke i alla punkter nådigt afseende. Så yttrades af justitieministern vid ärendets behandling i statsrådet den 5 nov. 1897: »I riksdagens skrifvelse har ifrågasatts, dels att den i 15 kap. 19 § kyrkolagen förekommande bestämmelse om rätt att genom vittnesbörd af trovärdige män styrka hinderslöshet till äktenskap måtte såsom olämplig upphäfvas, dels att de tider, hvarinom i särskilda fall, sedan tilltänkt äktenskap blifvit jämlikt nådigt bref den 26 okt. 1791 kungjordt, jäf emot äktenskapet bör anmälas, måtte väsentligen förkortas. Den förra delen af framställningen finner jag, i likhet med flera af de i ärendet hörda myndigheter, icke böra till någon vidare åtgärd föranleda. Genom upphäfvande af ifrågavarande bestämmelse skulle personer, hvilka ej kunna erhålla vanligt hinderslöshetsbevis, för framtiden beröfvas den utväg, som nu står dem till buds, att utan längre tidsutdrägt inga äktenskap, hvilken förändring, såsom i vissa af de afgifna yttrandena framhållits, antagligen skulle ej sällan föranleda olaga sammanflyttning eller andra för sedlighet och allmän ordning menliga följder. Visserligen har det anmärkts, att hinderslöshetsintyg af enskilda personer icke alltid kan anses tillförlitligt och stundom meddelas, utan att undertecknarne äga någon verklig kännedom om de förhållanden, som i intyget afses. Emellertid kan fullständig visshet om hinderslösheten tydligen ej heller vinnas genom det uppbudsförfarande, som, efter det nuvarande bestämmelse om intyg blifvit upphäfd, ensamt skulle tillämpas. Missbruk af rättigheten att medelst intyg styrka hinderslösheten synes också kunna i afsevärd mån hämmas genom en noggrann pröfning af utfärdarnes trovärdighet. Att

det för närvarande åtminstone i allmänhet faktiskt icke är allt för lätt att anskaffa sådant intyg, som af prästerskapet godkännes, lärer framgå redan däraf, att uppbudsförfarandet ganska ofta anlitas».

Då vi i det ofvan skrifna satt ordet »borgensförbindelse» inom citationstecken, hafva vi därmed velat antyda, att detta uttryck, som i förevarande sammanhang ingatt i språkbruket, dock är oegentligt. I de fall da ministerialböckerna icke kunna betraktas såsom fullgiltiga intyg om hinderslöshet och pastor icke vågar lita till sin egen kännedom därom, utfärdas enligt vedertagen praxis ledighetsbetyg, om två för pastor kända trovärdiga män ikläda sig »borgen» för den ifrågavarande personens hinderslöshet såsom en af dem känd och bevittnad sak, för hvars följder de ikläda sig laga ansvar. Denna praxis med »borgen» har dock icke direkt stöd i lag, ty det af Wexiö domkapitel år 1791 därom framställda förslaget blef ej af k. m:t stadfäst (se Rydholms kyrkolagsedition s. 92 not 1), utan den stöder sig på det i kyrkolagen kap. 15 § 19 befintliga alternativa stadgandet om *vittnesbörd af några tillstädesvarande trovärdige män.* Trovärdiga personers intyg med försäkran om hinderslöshet är i detta sammanhang en mera adekvat beteckning än ordet borgensförbindelse. Denna åsikt bekräftas af professor Winroth i hans nyssnämnda arbete »Äktenskaps ingående och upplösning», där det heter (s. 101 f.): »Att formulären, såsom oftast sker, äro affattade i form af borgensförbindelser, har ej något stöd i lag och leder ej heller till något. . . . Om präst finnes böra dragas till ansvar, kan han ej, särskildt på grund af borgensförbindelsen, väcka någon regresstalan mot dem, som undertecknat densamma.»

Det är ofvan nämndt, att kyrkomötet genom att afslå tvenne af enskild motionär väckta förslag, uttalat sig för fort-

satt samverkan mellan kyrka och stat på äktenskapslagstiftningens område.

Det förra förslaget gällde den mycket grannlaga frågan om frånskilda makars vigsel. Redan 1883 års kyrkomöte hade, efter en långvarig, uttömmande diskussion och ett med två rösters öfvervikt fattadt beslut, aflätit en underdånig skrifvelse med anhållan, »det täcktes k. m:t vidtaga åtgärder för vinnande af sådan lagbestämmelse, att äktenskap, som person, hvilken självilligt och utan att vara föranledd af horsbrott å den andra partens sida, vållat ett föregående äktenskaps upplösning, önskar ingå under förra kontrahentens lifstid, icke må såsom kristligt äkta förbund utlysas eller med kyrklig vigsel stadfästas.» Då emellertid denna för 15 år sedan aflätna underdåniga skrifvelse icke föranledt någon lagstiftningsåtgärd, sannolikt på grund däraf att 11 konsistorier afstyrkt bifall till kyrkomötets hemställan, som icke af något konsistorium blifvit i oförändrad form tillstyrkt, föreslog motionären, att 1898 års kyrkomöte måtte till k. m:t ingå med förnyad underdånig anhållan af alldeles enahanda lydelse. Såsom motionens syfte angafs, att man ville »befria prästerna från tvånget att på grund af kyrkolagens bud, men i strid med Kristi tydliga ord i Matt. 19: 9, jämförda med Mark. 10: 11, 12, Luk. 16: 18 och 1 Kor. 7: 10, såsom kristligt äkta förbund vid lysningens afkunnande beteckna och vid den kyrkliga vigseln behandla ingåendet af ett äktenskap, som Kristus själf betecknat såsom äktenskapsbrott.» Motionen afstyrktes nu, såsom 1883, af kyrkolagsutskottet, och mötet beslöt efter en långvarig diskussion med 35 röster mot 16 att med afslag å motionen bifalla utskottets hemställan.

Den omhandlade frågan hör tvifvelsutan till de mest grannlaga och svårlösta, hvilka kunna komma under ett svenskt kyrkomötes behandling. Ingen kyrkans vän torde kunna annat än erkänna och behjärta, att djupt beklagansvärda miss-

förhållanden af motionen beröras. Oförnekligt är nämligen, att i vårt land för närvarande äktenskapsskillnader ej sällan tillåtas och rättighet att därefter ingå nytt äktenskap meddelas i sådan ordning och på sådana grunder, som ur bibliskt-kristlig synpunkt icke kunna godkännas*. Upprörande bevis härpå anfördes under diskussionen i kyrkomötet. Så yttrade t. ex. den valde representanten för Stockholms stads prästerskap följande: »Jag ber att få nämna en liten tilldragelse ur min egen ämbetsförvaltning såsom en illustration till denna fråga. För några år sedan inkom på min pastorsexpedition en man, som företedde intyg om att han i Danmark hade ingått äktenskap med en svensk kvinna, med hvilken han före äktenskapet hade två barn, och begärde, att detta äktenskap skulle i kyrkans böcker antecknas. Jag antecknade äktenskapet, som var afslutadt inför dansk präst. Efter ett halft år kommer mannen tillbaka och begär ledighetsbevis för att ingå äktenskap i annan församling, och tillika företer han vederbörligt intyg därom, att hans äktenskapsförbindelse var i behörig ordning upplöst. Hustrun hade gift sig med honom för att få de före äktenskapet födda barnen erkända såsom äkta, legaliserade och berättigade att ärfva, hvarefter hon, såsom jag sedan erfor, hade enligt öfverenskommelse öfvergifvit och förlupit mannen mot kontant erkänsla från hans sida: — mannen var förmögen. Nå väl, jag måste utfärda lysningsattest åt honom, och han ingick äktenskap uti en annan församling. Omkring ett halft år efter detta nya äktenskaps afslutande kommer den nya hustrun till mig och begär, att jag skall kalla mannen för att af mig såsom församlingens pastor erhålla varning och tillrättavisning, enär ett samlif med honom vore för henne outhärdligt. Mannen ville genom sin brutalitet tvinga den nya hustrun att själfmant öfvergifva och förlöpa honom, på det att han själf skulle få ingå ett tredje äktenskap. Jag kallade honom, men han un-

* Se not. sid. 116.

dandrog sig kallelsen genom att flytta till en annan församling. Hustrun flyttade emellertid efter; de fingo inför kyrkorådet i vederbörlig ordning varning och förmaning för oenighet i äktenskapet, och så blefvo de skilda åt. Nu är mannen, efter hvad man sagt mig, gift för tredje gången, kanske också för fjärde, man kan ju ej så noga veta. Nå väl, för hvarje gång har denne man hört sitt äktenskap från predikstolen utlysas såsom ett kristligt äkta förbund, och för hvarje gång har han hört prästen säga: 'Hvad Gud har sammanfogat, må människan icke åtskilja. Betänken dessa Herrens, Jesu Kristi, ord! Förgäten aldrig, att edert äktenskapsförbund är oryggligt!' Jag frågar eder, mina herrar, har icke motionären rätt i, att ett sådant tvång är en förnedring för prästen själf, är en förnedring for det prästerliga ämbetet och en förnedring för kyrkan?»

Missförhållanden af denna art föranledde 1879 års riksdag och 1888 års kyrkomöte att hos k. m:t göra underdåniga framställningar i syfte att åstadkomma en revision af nu gällande bestämmelser om äktenskapsskillnad. De i dessa framställningar gjorda anmärkningar mot vår nu gällande äktenskapsrätt voro i främsta rummet riktade mot den tillämpning, som åtskilliga underrätter gifvit lagens stadgande om egenvilligt öfvergifvande såsom orsak till äktenskapsskillnad (G. B. 13: 4). Ett af senaste kyrkolagskommitté utarbetadt förslag till ändrad lydelse af nämnda lagparagraf, hvars nuvarande affattning lämnat rum för en med äktenskapets helgd oförenlig lagtillämpning, blef dock af 1898 års riksdag förkastadt. Detta måste så till vida beklagas, som den föreslagna lagen onekligen var ägnad att motverka skilsmässor i obetänksam öfverilning och dessutom skulle åstadkommit en likformig rättspraxis. Att lagförslaget i dessa afseenden innebar en förbättring, erkändes af riksdagens lagutskott, som likväl icke ansåg sig kunna tillstyrka detsamma, då det icke

syntes lämpligt, att endast *en* af bestämmelserna rörande skillnad i äktenskap underkastades ändring, utan alla dithörande stadganden borde genomgå samtidig revision. Då den k. propositionen blef på denna grund enligt utskottets hemställan af riksdagen afslagen, var det att vänta, att vid innevarande års riksmöte förslag skulle väckas om en fullständig revision af denna del af äktenskapslagstiftningen. Så skedde ock i båda kamrarna, och riksdagen har redan beslutat att i skrifvelse till k. m:t anhålla om granskning af gällande stadganden om skillnad i trolofning och äktenskap samt om förslag till ny lagstiftning härutinnan. I hvilket syfte denna revision bör verkställas, är icke i riksdagens skrifvelse uttaladt. Visserligen borde man kunna hoppas, att den nya lagstiftningen komme att gå i sådan riktning, att äktenskapets sedligt-religiösa helgd, hvars upprätthållande såsom en af grundvalarne i folkets lif bör ligga lika väl det borgerliga samhället som det kyrkliga om hjärtat, icke motverkas eller försvagas. I detta afseende äro dock tidens tecken visserligen icke i allo löftesrika. Då t. ex. motionären i första kammaren vid det nu församlade riksmötet slutar sin motivering med en förklaring, att »ett angifvande af den riktning, i hvilken omarbetningen bör gå, synes på detta stadium icke vara lämpligt», är ståndpunkten redan sväfvande; men då motionären i andra kammaren uttalar, att lagstiftningsarbetet icke bör bestämmas »af någon viss förkärlek för den i svensk lag ogillade åsikten om äktenskapets oupplöslighet», har han åtminstone fritagit sig från beskyllningen att uttrycka sig tvetydigt.

Från hvilken synpunkt man än betraktar saken, kan det icke förnekas, att vi befinna oss i en skickelsediger vändpunkt i den svenska äktenskapslagstiftningens historia. Skulle icke den förestående utvecklingen leda därhän, att vårt folk närmar sig till en kristlig äktenskapslagstiftning, utan tvärt om allt mera aflägsnar sig därifrån, skall närmaste följden snart nog blifva

den, att dylika konflikter äfven bland oss inträffa, som redan i utlandet förekommit och hvilka vållats därigenom, att präster af sin kristliga öfvertygelse ansett sig nödgade att vägra vigsel i hvarjehanda fall, då de till en sådan vägran icke äro enligt allmän lag berättigade.

Skola emellertid antydda missförhållanden förekommas och ett för vårt folk lyckligt resultat vinnas, får icke den kyrkliga äktenskapslagstiftningen gå en väg och den borgerliga en annan, utan kyrka och stat måste samverka med hvarandra. Bådas gemensamma uppgift är ju att genom sina lagar befordra äktenskapets och familjelifvets helgd och ordning. De kunna och böra sålunda räcka hvarandra handen i sträfvandet att uppnå detta i religiöst och sedligt hänseende viktiga ändamål och därvid handla efter samma grundsatser. Företrädesvis bör en sådan samverka äga rum, där, såsom hos oss, kyrkan icke är ett sektartadt samfund utan en folkkyrka. Den har ock under århundraden ägt rum ibland oss till välsignelse för vårt land, och så förtviflad är ännu icke ställningen, att det svenska folket förklarat sig icke vilja förblifva ett kristet folk, att den svenska staten uppsagt den historiskt vordna förbindelsen med den svenska kyrkan eller genom sin äktenskapslagstiftning omöjliggjort en fortsatt samverkan med henne. I närvarande kritiska tidpunkt behöfver staten mer än någonsin det understöd, som kyrkan ensam kan gifva, och illa skulle kyrkan fylla sin folkpedagogiska uppgift, om hon under sådana förhållanden droge sig tillbaka för att låta staten och dess lagstiftning gå sin egen väg.

Härmed hafva vi redan antydt vår ställning till den ifrågavarande kyrkomötesmotionen. Huru lifligt vi än behjärta de i sanning svåra och bekymmersamma missförhållanden, hvilkas afhjälpande motionen åsyftade, befara vi, att, om man ville afhjälpa dessa på det sätt, som i motionen föreslagits,

andra och ännu större svårigheter och förvecklingar skulle uppkomma. Hade motionären föreslagit kyrkans representanter att förnya 1888 års kyrkomötes underdåniga anhållan hos k. m:t, »att lagstiftningen angående äktenskapsskillnad måtte underkastas revision, i syfte att förebygga, det äktenskap må utan fullt giltiga skäl upplösas», hafva vi ingen anledning att betvifla, att kyrkomötet skulle nu hafva lika enhälligt som år 1888 räckt en hjälpande och stödjande hand åt de många goda krafter inom det borgerliga samhället, hvilka till värnande af äktenskapets helgd äro verksamma i enahanda riktning. Genom bifall till den väckta motionen skulle kyrkomötet däremot hafva slagit in pa motsatt väg och för sin del bidragit till att söndra stat och kyrka från hvarandra. Den föreslagna lagförändringen innebar nämligen, såsom kyrkolagsutskottet anmärkte, »att ett äktenskap, som enligt statens lag vore tillåtet, af kyrkan betraktades såsom ett brott och därför icke af hennes tjänare finge med vigsel afslutas — en olikhet i uppfattning, som skulle fordra och väl äfven leda till, att staten och kyrkan i fråga om lagstiftningen för äktenskapet fullständigt åtskilldes, ty icke kunna stat och kyrka samverka på ett område, där den förra tillåter hvad den senare förkastar såsom brottsligt äfven inför den lag, som kyrkan såsom yttre samhälle anser sig skyldig att uppehålla.» En sådan söndring, som skulle medföra tillämpning af civiläktenskapet icke blott såsom nu i sådana undantagsfall, då det af trosskiljaktigheter nödvändiggöres, utan i hela dess vidd, bör icke utan tvingande skäl af kyrkans representanter framkallas, då erfarenheten nogsamt ådagalägger, att den kyrkliga vigseln i hög grad tjänar till att hos vårt folk väcka och underhålla vördnaden för äktenskapet såsom en gudomlig stiftelse.

Att tvingande skäl till ett sådant steg skulle vara förhanden i de af motionären åberopade omständigheter, ville

kyrkolagsutskottet icke medgifva, utan uttalade gent emot motionärens ofvan citerade anmärkningar följande: »Så vidt utskottet förstår, är det ingalunda den heliga skrifts mening, att dess etiska grundsatser skola vare sig af stat eller kyrka omedelbart förvandlas till positiva lagbud, utan de äro fastmera att förstå såsom konkreta, specialiserade uttryck af heliga principer, hvilka sträfva att förverkligas redan i tiden, men hvilka till följd af människosläktets ofullkomlighet ej här kunna komma till sin fulla verklighet. Att ett äktenskap sasom kristligt utlyses och genom kyrkans välsignelse bekräftas, kan därför ej anses innebära, att det ifrån början fullkomligt motsvarar Herrens heliga fordringar, utan att det från början ställes under inflytelsen af kristendomens nyfödande och helgande krafter. . . . Skall för öfrigt, såsom motionären förmenat, Frälsarens ord i Mattei evangelium 19 kap. 9 vers anses innehålla ett speciellt lagbud, fordrar konsekvensen förbud mot vigsel ej blott för den make, som vållat upplösningen, utan jämväl för den andre maken».

Bortsedt från alla principiella betänkligheter bidrogo motionens formella brister till dess fall, och det framgick af diskussionen, att mer än en, som behjärtade motionens syfte, likväl röstade däremot på grund af förslagets formulering. Då nämligen i den föreslagna lagbestämmelsen icke angafs, hvad därmed skulle förstås, att en person *själfvilligt* vållat ett äktenskaps upplösning, skulle en lag, affattad i de af motionären föreslagna ordalagen, sannolikt komma att i tillämpningen ofta föranleda stor osäkerhet och tvetydighet. Så lärer, såsom utskottet anmärkte, vid malitiosa desertio erfarenheten nogsamt bestyrka, att det ingalunda alltid är den, som, juridiskt sedt, vållat äktenskapets upplösning, på hvilken det moraliska ansvaret därför faller. Äfven vid skilsmässa af andra orsaker skulle mången tvifvelsutan både af sig själf och af flere anses såsom den där varit *nödsakad* att söka äkten-

skapskillnad, under det att andra skulle beskylla honom för att hafva vidtagit åtgärden »*självvilligt*». Dessutom äro de fall visst icke sällsynta, då *båda* kontrahenterna i ett upplöst äktenskap möjligen kunna betraktas såsom hafvande »självvilligt» föranledt äktenskapsskillnaden. Huru skulle då afgöras, om så verkligen är förhållandet? Och skulle äfven i sådant fall samma lagbestämmelse gälla, som i motionen payrkats blott för den händelsen, att allenast *endera* kontrahenten vallat skilsmässan? I detta afseende lider motionen af oklarhet. Lika litet lämnar den ett tillräckligt upplysande svar på den frågan, huruvida i de af motionären åsyftade fall den oskyldiga kontrahenten skulle äga rättighet att efter skilsmässan, men under den andra kontrahentens lifstid, ingå nytt kyrkligt äktenskap. Dylika formella brister äro med afseende på förevarande motion så mycket mera afsevärda, som den sak, hvilken där omhandlas, är så ytterst grannlaga.

En med senast omskrifna ämne besläktad motion väcktes af samme motionär med hemställan, att kyrkomötet måtte i underdånig skrifvelse anhålla om »sådana lagstiftningsåtgärder, att personer, som, ehuru de i det yttre kvarstå inom statskyrkan, dock, på grund af öppet uttalad fientlighet mot kristendomen och kyrkan, förklara sig vid äktenskaps ingående icke vilja undfå kyrklig vigsel, måtte få sig medgifven rättighet att ingå borgerligt äktenskap». Till stöd för motionen åberopades hufvudsakligen, hurusom lagens föreskrift, att svenska kyrkans (konfirmerade) medlemmar skola med kyrklig vigsel besegla sitt äktenskapsförbund, kan kringgås och faktiskt har kringgåtts, därigenom att den ena kontrahenten före äktenskapet, endast för att undgå den kyrkliga vigseln, anmält sig vilja öfvergå till främmande kristet trossamfund. Motionen afstyrktes af kyrkolagsutskottet och blef af kyrkomötet utan omröstning förkastad.

I likhet med den förra motionen berör äfven denna be-

kymmersamma missförhållanden, men jämväl här kan anmärkas, att det föreslagna medlet till deras afhjälpande vore ägnadt att skapa nya fall af inre konflikter, då man ju måste förutsätta, att mången, som gent emot kristendomens och kyrkans grundsater må hysa någon skiljaktig åskädning, hvarken skulle vilja eller kunna betyga »*fientlighet* mot kristendomen och kyrkan». Dock skulle, enligt motionärens förslag, de medlemmar af svenska kyrkan, hvilka i motionen åsyftas, icke få ingå borgerligt äktenskap, med mindre de inför vederbörlig myndighet afgifva en förklaring af just den lydelse, som i motionens slutkläm angifves. I hvarje fall torde lagstiftaren ur folkpedagogisk synpunkt finna det i högsta grad betänkligt att själf framkalla en dylik förklaring af »fientlighet mot kristendomen».

Huru än en lagbestämmelse af den föreslagna lydelsen blefve tolkad och tillämpad, visst är, att den komme att inom svenska kyrkan utvidga området för civiläktenskapet och kanske rent af införa fullständig valfrihet mellan kyrklig vigsel och borgerligt äktenskap. På grund däraf gjorde kyrkolagsutskottet mot bifall till motionen samma invändningar, som riksdagens lagutskott upprepade gånger anfört mot de inom andra kammaren väckta motionerna om införande af ett fakultativt civiläktenskap för svenska kyrkans medlemmar. Utskottet anförde i detta afseende följande: »När staten för stiftandet af ett lagligt äktenskap bestämt en viss form, hvilken den från sin synpunkt funnit vara den mest värdiga för en i samhället så väl som den enskildes lif så djupt ingripande handling som ingåendet af en äktenskaplig förening, bör staten heller icke göra den eftergift till förmån för ett fåtals subjektiva uppfattning, som medgifvande af en dylik valfrihet onekligen skulle innebära. Utan att ingå i någon pröfning af frågan, huruvida den kyrkliga eller borgerliga formen för äktenskaps afslutning är den med handlingens inre väsen mest öfverensstämmande, anser

sig utskottet likväl böra erinra, att den kyrkliga formen enligt gällande lag är den regelmässiga, medan den borgerliga allt fortfarande har karakteren af undantag, som lagstiftaren, därtill manad af omsorgen för upprätthållandet af det organiska sambandet mellan stat och kyrka, sett sig föranlåten att medgifva. Redan hänsyn till denna omständighet borde, enligt utskottets förmenande, väcka betänkligheter mot en sådan valfrihet. Ännu betänkligare varder ett dylikt steg, om man i likhet med utskottet beaktar, hurusom uppfattningen af äktenskapet och utsikterna för förverkligande af dess uppgifter i ej ringa mån bestämmas af det sätt, hvarpå äktenskapet ingås. Detta sätt bör nämligen framför allt vara i sin mån ägnadt att väcka och underhålla en allvarlig uppfattning af äktenskapet, men om redan i fråga om sättet för ingåendet af en äktenskaplig förbindelse ett visst godtycke får göra sig gällande, lärer sådant snarare komma att undergräfva än stärka en dylik uppfattning. Det torde jämväl kunna befaras, att nämnda valfrihet skulle komma att framkalla allehanda slitningar emellan kontrahenterna och deras anhöriga, äfvensom inverka störande på den religiösa och moraliska uppfattningen hos vårt lands befolkning».

Under diskussionen i kyrkomötet uttalade motionären sina sympatier för införande af ett obligatoriskt eller fakultativt civiläktenskap i hela dess vidd, men ansåg, att direkt framställning därom icke borde utgå från kyrkans representation. Själf hade han enligt sin egen förklaring »tagit saken ur rent kyrklig synpunkt», och i motionens motivering sammanfattar han sina anmärkningar mot gällande äktenskapsrätt i följande ord: »Det är icke kyrkan värdigt att söka *påtvinga* till myndig ålder komna, själfansvariga människor sina nådegåfvor och sin välsignelse, då de öppet visa och förklara, att de vilja vara dem förutan. Det är tvärt om kyrkan värdigt att bereda sådana människor tillfälle att utan ett mindre ärligt

kringgående af lagen kunna befria sig från hvad som för dem är utan värde, ja, en osanning.»

Dessa anmärkningar innesluta en allvarsam anklagelse mot vår svenska kyrka — en anklagelse, hvars befogenhet dock bör undersökas. Gör sig verkligen vår svenska kyrka skyldig till ett sådant *ovärdigt* handlingssätt som att *påtvinga* människor, som vilja ingå äktenskap, den kyrkliga vigseln? Nej, den framkastade beskyllningen beror på missuppfattning af förhållandet mellan den kyrkliga och den borgerliga lagstiftningen. De lagbestämmelser, hvaröfver motionären fäller sin dom, tillhöra icke kyrkans, utan statens lag, och de lagstiftningsåtgärder, till hvilka han uppfordrar kyrkans representation att taga initiativet, falla inom civillagstiftningens råmärken, alltså inom ett område, där enligt grundlagens föreskrift konung och riksdag äga att gemensamt stifta lag, utan att därtill erfordras samtycke af allmänt kyrkomöte. Det är statens rätt att i civillagen ensam föreskrifva de villkor, hvarunder staten från sin synpunkt vill erkänna en förening mellan man och kvinna såsom ett i laga ordning fullkomnadt äktenskap. Till dessa villkor hörer icke blott allt hvad som angår personernas behörighet att med hvarandra knyta en äktenskaplig förening, utan ock de formaliteter, hvilka åsyfta att göra äktenskapets afslutande till en notorisk handling, hvarigenom den tidpunkt blir allmänt bekant, då äktenskap skall anses taga sin begynnelse och alla rättsföljderna däraf träda i verksamhet.

Nu har den svenska staten såsom kristen stat efter en månghundraårig utveckling, som betecknas af kristendomens växande inflytande såsom en hela det mänskliga lifvet, således äfven samfundslifvet med dess lagstiftning och lagskipning, helgande surdeg, föreskrifvit och föreskrifver enligt gällande lag, att den kyrkliga formen för äktenskaps afslutning är den regelmässiga och, då kontrahenterna äro (konfirmerade)

medlemmar af den svenska kyrkan, den enda lagliga. Staten har åt kyrkan uppdragit, att, på samma gång hon för kontrahenterna framhåller äktenskapets etiskt-religiösa kraf och helgar deras förening med kyrklig välsignelse, äfven gifva äktenskapet dess borgerliga giltighet. I denna samverkan med kyrkan ser sig staten bäst kunna fylla sina sedliga och religiösa uppgifter, ty, såsom riksdagens lagutskott uttalat, »bestämmas uppfattningen af äktenskapet och utsikterna för förverkligande af dess uppgifter i ej ringa mån af det sätt, hvarpå äktenskapet ingås.»

Betraktar man den utveckling, som lagstiftningen på detta område tagit i vårt fädernesland, visar det sig, att i äldre tider vissa rättsseder hade utbildat sig i privaträttsligt hänseende, hvilkas ändamål var att utmärka begynnelsepunkten för äktenskap och den därmed förknippade juridiska verkan. Vigseln infördes här först genom den kanoniska rätten, men det lyckades aldrig medeltidskyrkan att få den erkänd såsom nödvändigt villkor eller ens såsom den regelmässiga formen för ett lagligen fullbordadt äktenskap. Hvad som icke lyckades den romersk-katolska kyrkan i Sverige lyckades den evangelisk-lutherska i kraft af hennes naturliga tendens och förmåga att genomtränga det mänskliga samfundslifvets alla områden, således äfven statslifvet med dess olikartade organer och former. Äfven detta skedde på den successiva utvecklingens väg. När 1571 års kyrkoordning stadgade, att äktenskap skulle genom vigsel fullkomnas*, blefvo likväl de privaträttsliga följderna icke genast förbundna med den religiösa akten, utan kvarstodo förenade med de urgamla plägseder, som lands- och stadslagarna upptagit och bibehållit. Rättsuppfattningen gick emellertid i ofvan angifna riktning, och genom 1734 års lag påbjöds i den civila lagstiftningen såsom

* Jfr 1571 års kyrkoordning, kap. 18: "Ingen skall saklöst sänggå med sin fästekvinna, förr än de hafva varit till kyrka och annammat der allmans vittnesbörd och kyrkans välsignelse."

regel, att äktenskap skulle med kyrklig vigsel fullkomnas och att äktenskapets alla juridiska följder skulle inträda från och med den dag, då vigseln ägt rum.

Den ofvan relaterade utvecklingen, hvars stadier beteckna nya insatser af kristendomens och kyrkans inflytande på den borgerliga lagstiftningen, söker man i våra dagar föra tillbaka genom förslag att i mer eller mindre vidsträckt omfång införa civiläktenskapet. Den svenska staten har dock icke velat beträda denna väg annat än för de undantagsfall, som påkallats af omsorgen att upprätthålla det organiska sambandet mellan stat och kyrka. Motioner, som afsett att ytterligare vidga området för det borgerliga äktenskapet, hafva blifvit afslagna af riksdagarna 1890, 1891, 1892, 1896 och 1898. Hade det under sådana förhållanden anstått kyrkans representation att hos k. m:t begära ett upphäfvande af de civila lagbestämmelser, i hvilka staten ser en garanti för äktenskapets helgd, och detta under en tid, då lösliga uppfattningar af äktenskapsbandet tyvärr allt mera utbredas och äktenskapskillnader höra snart sagdt till ordningen för dagen? Vore det »kyrkan värdigt» att undandraga staten sin tjänst på ett område, där stat och kyrka hotas af gemensamma faror och hafva samma plikter att fullgöra mot vårt folk? I högsta grad beklagligt är det visserligen, att i många enskilda fall kontrahenterna hvarken mäkta eller ens vilja uppfatta och erkänna den kyrkliga vigselns betydelse. För individuella missförhållanden böra dock icke stora samhällsintressen uppoffras. I detta afseende innebära utlandets erfarenheter, särskildt från det tyska riket, ett *varnande memento*. *H. W. Tottie.*

* Prof. Winroth skrifver i anförda arbete (s. 117): "Upplösning af äktenskap erhålles hos oss för närvarande lättare än i något annat europeiskt land . . . Förut hafva Preussen och de tyska stater, som anslutit sig till dess rättsregler i ämnet, härutinnan täflat med Sverige. Ändring kommer för de förras del att ske, då med 1900 den 1896 för Tyskland utfärdade "Bürgerliches Gesetzbuch" träder i kraft."

Ett nytt uppslag i Uppenbarelsebokens tolkning.

I Meyers bekanta kommentarsamling till Nya Testamentet utkom år 1896: *Die Offenbarung Johannis*, neu bearbeitet von *Wilhelm Bousset*, Professor in Göttingen. Denna kommentar, hittills i Sverige föga uppmärksammad, torde dock vara ett af de märkligaste försök, som blifvit gjorda att lösa Uppenbarelsebokens (Apokalypsens) stora gåta, och kan därför äfven här äga rätt att päräkna större intresse än flertalet af de senare årens många tyska nytestamentliga undersökningar. Här föreliggande uppsats vill vara ett försök att i enhetlig form sammanföra ett och annat af det utomordentligt rika material, som i Boussets »Offenbarung» framlägges, och dymedelst gifva en inblick i den nyaste forskningens metod och några af de medels densamma vunna resultaten. Nedanstående framställning är sålunda till sitt sakliga innehåll blott ett referat, med undvikande af kritik eller beröm, för att om möjligt låta Bousset själf med sina tankar och i sitt arbete framstå lefvande för läsaren. – De inledningskritiska sporsmålen, hvilka på det närmaste sammanhänga med hela den Johanneiska frågan*, ha vid detta tillfälle måst lämnas ur sikte, på det att ej uppsatsen måtte svälla ut öfver det omfång, som i en tidskrift lämpligen kan gifvas.

* * *

Kännedomen om tolkningens historia är den nödvändiga förutsättningen för att rätt förstå de nyaste undersökningarna.

De äldsta utläggningar, vi äga i behåll af Apk., finnas i skrifter af kyrkofäderna Ireneus och Hippolytus, samt i en i sin äkta gestalt nyupptäckt kommentar från omkr. år 300 af biskop Viktorin af Pettau (i nuv. Steiermark). Dessa utläggningar

* Se härom Stave: "Ur reseberättelsen", Kyrkl. Tidskr. 1898.

hafva sitt hufvudsakliga intresse, emedan de kunna förutsättas hafva bevarat något af de släktens tolkning, för hvilka boken ursprungligen var skrifven. Här visa sig nu hos dessa äldsta utläggare tvenne gemensamma drag: de tyda de märkvärdiga bilderna på historiska händelser från 1:sta århundradet; och de visa sig äga kunskap om och vid tolkningen använda gamla folkberättelser, judiska och kristna folksagor, hvilka sedermera råkat alldeles i glömska*. Hos ofvannämnda utläggare tolkas nu kvinnans flykt undan draken (kap. 12) såsom de kristnas flykt undan förföljelserna; det första vilddjuret (kap. 13) är kejsar Nero, om hvilken en allmänt utbredd sägen fanns, att han efter sin död skulle komma åter och låta en svår förföljelse inbryta; det andra vilddjuret var lögnprofeten eller Antikrist, som enligt gammal judisk folkåskådning skulle komma från stammen Dan (Ireneus; däraf Dans saknande bland Israels 12 stammar, kap. 7) och drifva sin ondska i Jerusalem kort före den stora domen. Apk. i sin helhet förkunnade för de kristna en svår förföljelse från den återuppståndne Nero och Antikrist; sedan skulle första domen komma och 1,000-åriga riket, hvilket äfven detta togs efter orden, d. v. s. fattades som en verklig salighetstid här på jorden under 1,000 år. De båda vittnena i kap. 11 vore Elia och Henok**, hvilka skulle komma åter kort före domen o. s. v.

Hos dessa utläggare möter oss ett sinne för verkligheten, för den tanke- och föreställningsvärld, inom hvilken Apk. rörer sig, hvilket snart spårlöst försvann.

Den strängt spiritualistiska tolkningen. Kort efter år 300 och långt framåt pågick en stundom blodig strid mellan biskopskyrkan och donatisterna. Bland dessa förföljda dona-

* Vid valet af exempel ur den af Bousset gjorda rikhaltiga sammanställningen för att åskådliggöra olika tolkningsmetoder väljer jag företrädesvis Apk:s centrum, kap. 12 och 13.

** Enl. Viktorin Elia och Jeremia.

tister fanns en man, Ticonius, hvilken företog sig att (omkr. år 380) skrifva en kommentar till Uppbb.* Ticonius omtydde Apk. helt och hållet till en profetia om donatisternas lidanden och förhoppningar. De båda förbundna djuren i k. 13 voro de mot donatisterna förbundna makterna, den världsliga makten och biskopskyrkan. De båda vittnena i k. 11 voro den rätta kyrkan, som predikar genom gamla och nya testamentet o. s. v. Här är helt och hållet brutet med den äldsta, historisk-realistiska uppfattningen; allt blir spiritualiseradt.

Genom denna kommentar åstadkom donatisten Ticonius en fullkomlig omhvälfning äfven i de kyrkligas sätt att utlägga Apk. och har haft det största inflytande ända in i vår tid.

Augustinus, Hieronymus m. fl. de största kyrkofäderna följa mer eller mindre afgjordt Ticonii metod, blott att de i stället för donatisterna sätta kyrkan. Allt förlorar mer och mer sin konkreta gestalt och går upp i allmänna begrepp. Antikrist är ej längre en person, utan en sammanfattning af de gudafientliga krafterna i världen; kiliasmen försvinner; 1,000-åriga riket är blott kyrkans allmänna seger o. s. v. I korthet sagdt: ett skede af Apk:s utläggning begynte, hvilket fortsatte utan motsägelse långt in i medeltiden, och under hvilket Uppbb. fattades såsom en abstrakt profetia om striden mellan kyrkan och världen, men hvarje försök till historisk tolkning afvisades.

Vid omkr. år 1000 utbredde sig bland de kristna folkens breda lager en våldsam, eskatologisk rörelse, enär man beräknade, att tidens ände och domen omedelbart stundade. Denna stämning, detta blickande mot den snart stundande änden behärskade under ett par århundraden massorna. Och

* Kommentaren själf har gått förlorad, men på grundvalen af prof. Haussleiters undersökningar har Bousset, särskildt med hjälp af spanske presbytern Beatus' Apk-kommentar af år 776, lyckats vinna nästan fullständig kännedom om Ticonii märkvärdiga arbete.

ur denna stämning framväxte omkr. 1200 en ny utläggning af Apk., hvilken slog in på nya banor. Den märkvärdige eremiten Joachim af Floris, Franciskus' af Assisi andlige fader, var författaren.

Med honom begynner, i bjärtaste motsats till föregående skede, den i egentlig mening *fantastiska utläggningen*.

Kyrkan från början till slut har enl. Joachim 6 lidandestider, och Apk. sönderfaller i 6 delar, hvilka profetera om hvar sin lidandestid:

1) kap. 1—3: om förföljelse från judarne
2) » 4—7: » » » romarne
3) » 8—11: » » » arianerna
4) » 12—14: Islams framträngande
5) » 15—16: om förtryck från tyska riket
6) » 17 ff: om Antikrist.

Slutligen kommer i en 7:de och 8:de del afslutningen: den eviga hvilan.

I samklang med denna uppfattning blir första djuret i kap. 13 muhammedanismen; djurets dödssår korstågen; det andra djuret blir patarenernas månggestaltade sekt, som vid 13 årh:s början anses hafva i verkligheten behärskat större delen af Europas djupare folklager. På samma fantastiska sätt utläggas alla detaljer i Apk.

Framgången af Joachims af Floris metod var utomordentlig. Antingen i Ticonii eller i Joachims spår vandra nu alla de talrika uttolkarne fram till reformationstiden. Och ur den senares metod framväxer snart den utbildade *världshistoriska* och *kyrkohistoriska tolkningen.* De utläggare, som sluta sig till denna, se i Uppbb. en profetisk förkunnelse af de viktigaste tilldragelser, som redan inträffat eller framdeles skola inträffa i världshistorien eller kyrkans historia under tiden mellan Johannes apokalyptikern och yttersta domen.

Och dessa metoder framkalla tolkningar, än djärfvare än

den gamle Joachims. Den lärde Nikolaus af Lyra, som utbildade den världshistoriska metoden, såg t. ex. i kap. 13 Muhammed, i kap. 14 Pipin och Karl den store, i kap. 15 korstågen, ja, till och med i kap. 20 (satans bindande) förmådde han utläsa den bekanta striden mellan Calixt och Henrik V af Tyskland.

Luther och reformatorerna följde helt och hållet Nikolaus af Lyra. Luther med sin djärfva, starkt subjektiva bibelkritik erkände till en början knappast Apk. såsom kristen bok och gaf den (jämte Jak. Jud. Hebr.) i sin stora bibelöfversättning plats efter allt annat utan numreradt sidoantal, ungefär som ett sorts apokryf. Men sedermera ansag han dock hufvudpunkterna af Apk. vara värda att utläggas. Och då blefvo de båda vilddjuren (kap. 13) påfvedömet och kejsarmakten, hvilka på riksdagen i Augsburg slutit sig samman mot protestanterna. Antikrist är påfven själf. Det 1,000 åriga riket skall räknas från Johannes till Luthers egen tid; Gog och Magog, som efter dess slut (i kap. 20) uppträda, äro turkarne.

Hörnstenen i all protestantisk utläggning af Apk. blef efter Luther under ett århundrade: *påfven är Antikrist.*

Sina vildaste former tog emellertid snart den fantastiska utläggningen i de engelska kommentarerna. Joh. Napeir bringar metoden till vansinne. Han finner i Apk:s profetior en bestämd kronologi. Den första basunen begynner med år 71, och därpå följa öfriga syner med sina bestämda antal år. Världens undergång skall inträffa mellan 1688 och 1700.

Efterföljarne bestämma tiden ännu noggrannare. Enligt en kommer yttersta domen 1734, enligt en annan 1866, 2010 o. s. v. Det var framför allt i början af 18 årh., som dylika gissningar i England florerade.

Spetsen på allt detta nås emellertid af den berömde Bengel. Han lyckades upptäcka en skillnad i det apokalyptiska och det borgerliga årets längd och sålunda uppbygga

en ny kronologi. Världens ände skulle enligt honom ha inträffat 1836.

Det märkliga är att, fastän öfverallt annorstädes, i katolska som protestantiska världen, detta sätt att tolka Apk. blifvit fullkomligt besegradt, de engelsk-amerikanska forskarne fortfarande hålla fast därvid om än med vissa modifikationer.

Under det att sålunda protestanterna i början sväfvade ut i fantastiska gissningar, blef det deras värste motståndare, jesuiterna, förbehållet att grundlägga ett vida noggrannare och mera fruktbärande studium af Apk. Jesuiterna begynna den tidshistoriska och den sluthistoriska (eskatologiska) metoden. Med den *tidshistoriska metoden* menas, att man försöker i Apk:s berättelser och bilder finna historiska personer och händelser i tiden före och vid bokens nedskrifvande, försöker finna historia klädd i profetians form. Banbrytande var här Ludovicus ab Alcasar, Apk:s förste vetenskaplige bearbetare. Han förde dock Apk:s profetior ända fram till Konstantins tid.

Redan före Alcasar hade emellertid den berömde Franciskus Ribeira slagit in på en delvis annan väg, tolkande tidshistoriskt blott första hälften af boken; den andra hälften vore ren framtidsförkunnelse. Men den framtid, som förkunnades, tillhörde ej historien; här funnes intet sagdt om påfvar och kejsare, korståg och turkar; allt som förutsades rörde de händelser, hvilka utgöra slutet på all historia, öfvergången till en annan världsålder. Intet af allt det, som förutsäges i Apk., kommer att ske, förr än vi stå inför världens snara undergång. Detta är den *eskatologiska eller sluthistoriska tolkningen.*

Jesuiternas grundliga och nyktra arbeten höllo efter en tid sitt segertåg äfven inom den protestantiska teologien. Om vi bortse från engelsmännen, hafva sedan midten af förra århundradet de flesta vetenskapsmän slutit sig till endera af dessa två riktningar, som jesuiterna utbildat. Särskildt under

vårt århundrades förra del ville de fleste i Apk. se första århs historia i profetisk omskrifning. Men när det gällt att bestämma, hvilka personer och tilldragelser inom denna historia i Apk. beskrifvas, då finnas bland dessa lärde få, som äro ense. I 6:te inseglet skildras t. ex. en stor jordbäfning. Genom de klassiska författarne känna vi ett 20-tal jordbäfningar under tiden 40—100 e. Kr., och hvar och en af dessa har framhållits såsom den åsyftade. Vilddjurets sårade hufvud (kap. 13) har uttydts på hvar och en af de många mördade kejsarne under 1:sta årh. o. s. v. Virrvarret af gissningar bland de tidshistoriska forskarne står ej långt tillbaka för det visserligen ännu större bland de fantastiska utläggarne. Dessa sistnämnda hade ännu i midten af vårt årh. äfven i Tyskland en betydande representant i Auberlen, hvilken sökte rädda principen i den världshistoriska tolkningen genom att bortslipa de värsta gissningarna och i Apk. blott se profetior om hufvudpunkterna i kyrkans historia. Den af honom härmed grundade s. k. *rikshistoriska tolkningen* fann visserligen anhängare, men var af öfvergående betydelse och blef såsom i princip sammanfallande med den rent fantastiska tolkningen snart tämligen allmänt öfvergifven utom af engelsmännen och deras lärjungar.

De flesta vetenskapsmän af rang, katolska som protestantiska, hvilka velat rädda Apk:s egenskap af verklig framtidsförkunnelse, ha allt sedan Kliefoths dagar mer eller mindre konsekvent följt den sluthistoriska tolkningsmetoden; och att de härvid delvis äro inne på rätt väg, skola vi snart få se.

Sedan midten af århundradet pågick alltså striden i fråga om Apk. egentligen blott mellan den tidshistoriska och den sluthistoriska skolan. Då framkom år 1882 en holländsk lärd Völter med ett nytt uppslag till undersökningar. Han och hans efterföljare fästade sig vid de många synbara motsägelserna i Apk. Så påvisades, hurusom de 144,000

tecknade i kap. 7 otvifvelaktigt äro judar, i kap. 14 däremot lika säkert kristna; hurusom i kap. 1: 9 Apk:s syner hänföras till Johannes vistelse på ön Patmos omkr. år 90, under det att kap. 11: 1 ff. en syn om templets uppmätande gifves, som otvifvelaktigt härstammar från Jerusalems belägring år 70; hurusom stycket kap. 10—11: 13 på ett i ögonen fallande sätt afbryter sammanhanget mellan 6:te och 7:de basunen o. s. v. På grund af dessa och många andra iakttagelser kommo dessa kritiska forskare till det resultat, att Apk. ej är en enhetlig bok. Völter själf antog visserligen blott en urapokalyps med 3 till 4 öfverarbetningar, men de följande nöjde sig ej med så litet, och snart hade man i Apk. en mängd författare och redaktores. Eberhard Vischer utkastade 1886 den förmodan, att grundstommen till Apk. vore judisk; och denna hypotes vann tämligen allmänt bifall bland kritici. Den grundligaste och mest betydande utläggningen inom denna moderna *litterarkritiska metod* är Strassburgerprofessorn Spittas »*Offenbarung des Johannes*» (1889). Han lyckas finna en kristen och två judiska källskrifter samt en kristen redaktör.

Detta kritiska söndringsarbete har rastlöst pågått under de sista 15 åren. Många nya synpunkter ha härunder framdragits och gjorts fruktbärande; bilder och syner, som förut varit dunkla, ha blifvit klart belysta, då de betraktas genom judiskt synglas; parenteserna i Apk:s komposition ha blifvit framdragna och starkt betonade.

Men dessa eljes så skarpsinniga litterarkritici ha förbisett två viktiga faktorer:

1. Apk., om man bortser från några parenteser, är fullkomligt enhetligt sammanfogad och visar en jamn handlingens utveckling.

2. Ordförrådet och det grammatiska språkbruket är högst säreget och lättigenkänligt och genomgår alla delar af

Apk. (t. ex. det genomgående bruket af preposit. ἐκ i st. för ἀπό; verbets ställning före sitt substantiv, alltid före objektet; den nästan totala saknaden af partiklar utom καί etc.).

Med dessa två viktiga fakta för ögonen måste man säga, att litterarkritici trots allt skarpsinne ingalunda kommit Apk:s stora gåta närmre in på lifvet, då de måst lämna de mest i ögonen fallande faktorerna oförklarade.

Så stod saken för fyra år sedan. Besinningsfulla vetenskapsmän kunde ej längre acceptera någon af de metoder, som hittills erbjudits för tolkningen af Apk. Beträffande de fantastiska och tidshistoriska metoderna, lag deras oförmaga att lösa gåtan uppenbar redan i det ständigt växande virrvarr af gissningar, som de skapat. Och dock hade den tidshistoriska forskningen framdragit vissa fakta, som ej längre läto sig förnekas, och som därmed ock omintetgjorde möjligheten att ens med den sluthistoriska metoden kunna till fullo blotta Apk:s mysterium. Så var numer otvetydigt fastslaget, att kap. 12 innehöll berättelsen om kristna församlingens första förföljelsetid och ingalunda en profetia om tidens slut, att talet 666 var Nero o. s. v.

Då gafs för fyra år sedan uppslaget till en ny väg att vinna allsidig förståelse af det myckna gåtlika och dunkla i Apk. År 1894 utkom ett arbete af den unge, snillrike men hänsynslöse Berlinerprofessorn Gunkel, hvilket bar den egendomliga titeln »*Schöpfung und Chaos in Urzeit und Endzeit*». Gunkel ville däri bevisa, ej blott att till grund för Genesis kap. 1 ligger en gammal babylonisk skapelseberättelse, utan äfven att samma berättelse ligger till grund för Apk. kap. 12, här blott flyttad från världens början till dess slut. Och han sökte bilda en beviskedja genom att följa nämnda babyloniska skapelseberättelses historia, uppvisande, hurusom den går in i den judiska folkföreställningen, spåras genom hela Gamla Testam. och slutligen användes af Johannes. Gunkels

hypoteser äro ofta allt för djärfva och obevisbara, stundom alldeles misslyckade; men hans storverk är att genom denna bok hafva skapat en helt och hållet *ny metod* vid förklaringen af det dunkla i Apk. Denna metod kan kallas den religionshistoriska eller rättare *den traditionshistoriska*. Till sin fulla utveckling bragtes den af professor Bousset genom specialundersökningen: »*Antikrist*» (1895) och »*Offenbarung Johannis*» (1896); och är det särskildt Boussets förtjänst i sistnämnda arbete att hafva bragt den nya metoden i rätt förhållande till de äldre genom att från dem upptaga de berättigade momenten, med utsöndring af det ensidiga. — Därmed äro vi inne på det nyaste uppslaget i Apk:s tolkning.

(Forts.)

Kirkelige Meddelelser fra Danmark i 1898.

(Forts.)

Et Udslag af Indre Missions Magtfølelse er dens Optræden i dette Aar imod »*Dansk Missionsselskab*». Denne Forening for Kristendommens Udbredelse blandt Hedningerne er allerede stiftet 1821, og det er den, som i mangfoldige Aar har virket i Sydindien, i de sidste Aar ogsaa i Kina. I Indien holder den 11 Missionærer, hvoraf 5 i Madras og 6 i Omegnen, foruden nogle indfødte Hjælpere; Tallet paa samtlige døbte Kristne er 979. I Kina holder den 5 Missionærer, men denne Mission, der først blev begyndt 1892, er hidtil gaaet uheldigt. Først var Hankow i det midterste Kina Virkepladsen, men det vanskelige Klima og de urolige Forhold gjorde, at man opgav den. Nu er man flyttet til Halvøen Liadung i Nordkina, paa hvis sydligste Spids Port Arthur, der er kommen i Russernes Hænder, ligger. Her findes for Tiden 5 danske Missionærer, men da Rusland kun tillader den »orthodoxe» Kirke at missionere, ser det haabløst ud for de danske.

Vilh. Beck har længe betragtet »Missionsselskabets» Fremgangsmaade som forfejlet, og iaar har han offentlig fremsat sine Anker imod det. Om Pengekassens daarlige Tilstand siger han, at den hidrører fra »Dumheder». Der er udsendt adskillige uheldige Personer som Missionærer, hvilket han i sin Tid uden Nytte har paatalt. — Dette er meget muligt, men med Hensyn til en af dem, som han haardt angriber, er det siden oplyst, at han netop har øvet en trofast Gerning blandt de ukultiverede Folk paa Nilgherry Bjergene. Her er der ved ham dannet flere smaa Menigheder, anlagt Missionshuse og paabegyndt Borneskoler, alt med Indfødte til Hjælpere, en Gerning, som endog har vakt nogen Opsigt blandt Englænderne. — Mere begrundet synes det at være, naar Beck bebrejder Bestyrelsen, at den har været altfor eftergivende overfor Missionærernes Fordringer. Disse forlove sig, siger han, gerne strax, naar de blive optagne paa Missionsskolen, og holde Bryllup, naar de rejse ud. Missionen maa bekoste disse Kvinder først uddannede, derefter udstyrede; der skal bygges passende Boliger for Ægtefolkene derovre, Kvinderne taale som oftest Klimaet daarligt og maa jævnlig tage Rekreationsophold i Bjergene. Hvert 10:de Aar har Missionæren Ret til at rejse hjem med sin Familie og blive hjemme et Aar. Alt dette koster mange Penge, og Beck mener da, at det var langt bedre, naar Missionærerne ikke maatte være forlovede eller gifte, naar de rejste ud, og nærmest være henviste til at tage sig indfødte Hustruer.

Ogsaa Uddannelsen er unødvendig kostbar og altfor meget en Efterligning af vore Præsters. I 3 til 4 Aar varer Forberedelsen i Missionsskolen, hvorefter de maa underkaste sig en Examen ved Universitetet, ved hvilken de ganske overflødigt ogsaa maa gøre Rede for Kundskab i Græsk. Først ovre paa Missionspladsen skulle de begynde at lære det Sprog, som de skulle virke med. Beck mener, at der kunde slaas

meget af i Fordringerne til theologiske Kundskaber, men at de burde lære Indisk (eller Kinesisk) ved en dertil ansat indfødt Sproglærer her i Danmark. — I meget af dette har han upaatvivlelig Ret.

Men Beck gaar videre. Han mener, at Missionen i det hele drives paa en forkert Maade. Herrens store Missionsord lyder jo paa, at Folke*slagene* skulle gøres til hans Disciple ved at døbe dem og lære dem at holde, hvad han har befalet. For at blive virkelig troende Kristne maa de altsaa først genfødes i Daaben, hvorved de faa den Helligaands Kraft dertil. Saaledes var ogsaa Praxis fra Begyndelsen, hvor Apostlene uden videre Betænkeligheder døbte alle dem, der ønskede det, ja endog paa én Gang henved 3,000 paa Pinsefesten. Det vedblev man ogsaa ned igennem Tiderne, og her hjemme i Moderlandene bærer man sig jo lignende ad. Det er en ny og uheldig Skik, naar man forlanger, at Hedningerne skulle være ret omvendte og troende, før de maa døbes. Det er, siger han, ligesaa vanvittigt, som hvis man vilde forlange, at Folk skulde være levende, før de bleve fødte. Nej, først i Daaben faar man Evnen til at være ret troende. Men hvis nogen af vore Missionærer vilde bære sig ad, som Herrens Befaling anviser os, vilde der strax rejse sig et højt Skrig imod ham. Der var et Par af dem, der begyndte paa denne Maade, men der hævede sig strax Protest fra nogle i Missionsbestyrelsen. Naar man siger, at en Hedning maa have en alvorlig, dyb Syndserkendelse, før han kan døbes, da maa man nok spørge: hvorledes skulde han vel faa den? Nej, man maa kun forlange, at han har tabt Troen paa sin forrige Religion, sine Afguder, og at han har den Overbevisning, at Kristendommen er den sande Religion. Videre kan man ikke komme, saalænge man ikke er døbt; først naar man er døbt, kan man have Troen paa Jesus Kristus som Guds Søn. — Men ogsaa overfor de døbte derude maa man lære at stille

smaa Fordringer; man maa ikke forlange, at disse forhenværende Hedninger alle skulle blive levende, troende Kristne, og hos dem, der ere det, maa man ikke kræve, at deres Trosliv skal være efter samme Maalestok, som det kan findes hos troende her hjemme. Der vil nemlig altid hænge noget af det gamle Hedningevæsen ved dem. — Saaledes viser det sig, at V. Beck er ret rummelig paa dette Omraade.

I Juli holdt »Dansk Missionsselskab» et med adskillig Spænding imødeset Bestyrelsesmøde i Aalborg, ved hvilket alle de mange Kresforeninger vare repræsenterede. For V. Beck var Hovedspørgsmaalet, der her skulde afgøres, dette: Skal Selskabet vedblive som hidtil at ledes halvt af Indre Missions Mænd og halvt af andre, eller skal Indre Mission helt komme til at raade over det? Det viste sig, at Strømmen gik i den af ham ønskede Retning, idet 3 Mænd af den yderlige Indremissions-Gruppe bleve valgte ind i Hovedbestyrelsen. V. Beck opkastede det Spørgsmaal: Skal da Indre Mission alene drive denne Ydre Mission? Og han svarede selv derpaa: De hellige, ja de alene skulle drive Missionen! Imidlertid formaaede Modstanderne dog saa meget, at dette kun blev et foreløbigt Resultat, et Slags midlertidigt Forretningsudvalg, og den endelige Afgørelse blev udsat til et senere Møde hen mod Aarets Slutning i Odense. Men ved dette sejrede Indre Mission. Den er saaledes eneraadende, men hvorledes den vil enes indbyrdes eller med Missionærerne, der langtfra alle skulle være glade ved Forandringen, maa Fremtiden vise. Det er især den konservativ-kirkelige Retning, der nu er sat ud af Spillet, thi af den grundtvigske vare kun faa med i denne Mission. Begge disse Grupper kunne derimod i Fællesskab arbejde for Santhalmissionen.

Under Aarets skarpt spændte Partiforhold kunde det se ret mistligt ud med det *almindelige Kirkemøde* (Bethesdamøde, som det gerne kaldes), som i denne Forsommer efter Turen

skulde holdes i Aarhus. V. Beck havde i Forvejen erklæret, at hvis »Bibelkritiken« ikke blev optaget som Forhandlingsæmne, vilde han ikke deltage i det, og da dette ikke skete, raadede han offentlig sine Venner til ligeledes at blive borte, hvilket ogsaa mange gjorde. Indre Missions folkelige Organ »Kristeligt Dagblad« — et meget ungdommeligt og hidtil lidet betydende Blad — sluttede sig ivrigt til ham, medens en af Indre Missions betydeligste Mænd, Provst Bluhme, erklærede, at han ikke tog imod nogen Parole og vilde give Møde. Med Rette blev det sagt, at naar V. Beck havde anført imod Bethesdamøderne, at disse ikke havde ført til større Fred og Forstaaelse mellem Partierne, da bar han selv en Hovedskyld derfor; men uden Virkning i saa Henseende have de dog heller ikke været. Bibelkritiken egner sig, i al Fald for Tiden, ikke til at gøres til Forhandlingsæmne ved et stort Møde, hvor en Mængde Mennesker komme, der mangle Forudsætninger til at forstaa den. Og V. Beck, der er en saa fremragende Prædikant, har ikke Gaver til Diskussion, men bringer ofte Forstyrrelse ind i en saadan.

Altsaa holdtes Bethesdamødet i de første Dage af Juni og var besøgt af saa mange, som Lokalet kunde rumme, i alt 1400, hvoribland 300 Præster. Det forløb i Fred og god Forstaaelse, uagtet ikke faa af Indre Mission deltog i det, og man kunde kun være tilfreds med, at de radikaleste holdt sig borte. Formen for Mødet var den samme som tidligere, idet hvert Æmne blev indledet af to Talere fra forskellige Grupper, hvorefter en fri Forhandling om det fandt Sted. Der ankes dog over, at Indledningsforedragene, skønt de gennemgaaende vare fortræffelige, optog for megen Plads, saa at der ikke blev Tid nok til Diskussionen. Det første Æmne var *Menighedens Omsorg for de unge*, indledet af Sognepræst Poulsen og Professor la Cour. Medens den første nærmest holdt sig til Betydningen af de bestaaende Ynglinge- og Pigeforeninger (der er i alt

170 saadanne), talte den sidste om Hjemmenes Betydning, om den rolige Væxt, om ikke at paaskynde Udviklingen, ikke at undersøge Spirerne for at se, om de komme frem. En altfor ensidig religiøs Paavirkning paa Børn og unge er ikke heldig, men et Hovedpunkt er at lære dem at kende Menneskelivet og give dem Lyst til et godt og ædelt Liv. Pastor Johannes Clausen, i sin Tid Medstifter af Indre Mission, hævdede ogsaa Betydningen af »det menneskelige».

Det andet Æmne var »*Kristelig Selvtugt*», indledet af Pastor Schack fra København og Valgmenighedspræst Karl Poulsen fra Ryslinge. Den første talte om praktisk Selvtugt i det daglige Liv, saasom i Nydelsen af Mad og Drikke, Anvendelse af sin Fritid, Læsning af Aviser, som der ofte ødes for megen Tid paa, og endelig med Hensyn til Bønnen. Den anden gik ud fra et Ord af Grundtvig: det djævelske skal dødes, dræbes og forsages, det menneskelige skal renses, frelses og forløses, det dyriske skal tøjles, aves og tugtes, det guddommelige skal tilbedes. Han betonede, at hele Menneskets Væsen ikke er Synd, skønt Omvendelse er nødvendig. Men det er overfladisk at betragte denne som noget, der kan ske én Gang for alle; der kræves en fortsat, daglig Omvendelse, ligesaavel som der daglig skal drikkes af Troens Kilde. En Hovedsag i al Selvtugt er, at vi aldrig glemme, at vi ere Tjenere. Dr. Nørregaard fremhævede, at Troskab i Arbejde avler Glæde, men Glæden skal igen være til Gavn; enhver Glæde, som ikke kan have Gavn til Følge, maa vi give Afkald paa. Pastor Krag fra København talte om Selvtugt i Tale.

Det tredie og sidste Æmne: *Hvorledes Folkekirkens lutherske Præg bedst kan bevares*, indledes af Biskop Schousboe fra Aalborg, der betonede, at Hus- og Hjemlivet var det første og vigtigste og at Forsamlingslivet ikke burde svække dette. Pastor Krag hævdede, at det almenkristelige

altid maa gaa forud for det særlig lutherske og at en frugtbar Virksomhed udad altid er nødvendig. Mange fandt, at dette sidste Æmne blev for svagt behandlet, da alle de Missionsuger, Bedemøder og Eftermøder, som afholdes, have et ikke luthersk men methodistisk Præg. — Iøvrigt var der kun en Mening om, at Kirkemødet, der aabnedes med en Gudstjeneste og sluttedes med opbyggelige Taler og hvori ogsaa flere andre Ting forhandledes, havde været et godt og styrkende Møde.

Den stærke kirkelige Spænding har i dette Aar ogsaa givet Anledning til, at den *grundtvigske* Gruppe efter mange Aars Hvile atter har holdt et særligt Møde. I Grundtvigs sidste Leveaar begyndte man fra 1863 af at holde saakaldte »Vennemøder», i Regelen med et Par Aars Mellemrum, men den politiske Strid greb snart saa stærkt ind iblandt Grundtvigs Tilhængere, hvoraf nogle hørte til »Højre», andre til »Venstre», at de store Vennemøder maatte høre op, medens mindre dog af og til holdtes. Nu er Sagen taget op igen, og det Møde, som holdtes i September iaar, blev udtrykkelig betegnet som det første i en ny Række, da der nu er Udsigt til, at Sagen vil kunne gaa en mere uforstyrret Gang. Det manglede ligesaa lidt paa Deltagere i dette Møde, der holdtes i »Bethesda» i København, som i noget af de andre, der ere holdte iaar, idet hele Lokalet var fuldt optaget af de 1800 Deltagere, som det kan rumme, deriblandt en Mængde Præster. Man lagde Mærke til, at en Del Præster af den 3:die Retning, den konservative, deltog i det, vistnok som en Følge af, at Grundtvigianismen nu fremtræder mere afdæmpet, medens de føle sig frastødte af Indre Missions Yderligheder. Mødet blev indledet ved en Gudstjeneste i Vor Frelsers Kirke paa Christianshavn, der har det historiske Minde, at Grundtvig var Kapellan ved den fra 1822—26, da han saa nedlagde Embedet for 6 Aar efter at begynde en fri Prædikegerning

ved den anden Kirke paa Christianshavn, Frederiks, hvorfra han endelig 1839 gik over til at blive Præst ved Vartov Hospital, hvor han forblev til sin Død 1872. En af de Præster, der altid stod Grundtvig nærmest, Peter Fenger, var ogsaa i mange Aar Præst ved Vor Frelsers Kirke.

Ved Mødet, der indlededes af den nuværende Præst ved Vartov, den sindige og fredelige Pastor Hoff, talte Valgmenighedspræst Fr. Jungersen om »Trosordet», der var Kærnen i Grundtvigs Forkyndelse, altsaa om de tre Trosartikler som det af Herren selv givne Grundord for hele hans Menighed, som det Ord, der er den faste Klippgrund og som giver Svar paa alle Hjertets Spørgsmaal. Dr. Nørregaard vilde fastslaa, at Grundtvigs Venner intet havde opgivet af deres Syn paa »Trosordet» som givet af Herren selv, og at det tilkom Modstanderne at bevise, at dette var urigtigt. — Forholdet mellem *Kirke og Kultur* blev behandlet ved et Møde den følgende Dag. Dr. Nørregaard, som var den ene Indleder, paaviste i et udførligt historisk Foredrag den Vexelvirkning, der bestandig har hersket mellem disse to Faktorer, og Højskoleforstander Schrøder supplerede ham siden. Den anden Indleder var Kristoffer Bruun fra Christiania, tidligere Højskoleforstander, nu Præst, kendt hernede fra sin Deltagelse i den 2:den slesvigske Krig. Han talte om, at der er en Kultur, som vil skyde Kristendommen til Side og naa frem uden den, og der er en Kristendom, som vil skyde Kulturen til Side. Den første fornægter Moralen, som er en Grundfaktor i Kristendommen, den anden fører ind i aandelig Usundhed. I den derefter følgende Forhandling betonede Biskop Skat Rørdam, at Kulturen skal være Kirkens Tjener, ligesom vi i det hele i alt skulle have for Øje at tjene Herren. — I et saa at sige lukket Møde, idet der nemlig intet Referat maatte gives af det, gav den nordslesvigske Frimenighedspræst Poulsen fra Bovlund en Skildring af de nyeste Begivenheder i hans Hjemstavn. —

Ved det sidste Møde forhandledes der om de Kristnes Stilling overfor Nutidens sociale Spørgsmaal, ved hvilket det stærkt fremhævedes, at man har den Pligt at sætte sig ind i disse og arbejde med paa deres Løsning.

At Forholdet mellem Kirke og Kultur var et Hovedæmne ved dette »Vennemøde», var saa at sige en Selvfølge, da det man kan kalde »det menneskelige» nu i mange Aar har staaet paa den grundtvigske Retnings Program. Gennem sine mangfoldige Højskoler og sine mange andre Foredragsmøder staar den i den nøjeste Forbindelse med det kulturelle. Hvorvidt den indtager et solidt kristeligt Standpunkt overfor »Kulturen», er draget i Tvivl af en Mand som Pastor Schack, der har hævdet, at Indre Missions Modsætningsforhold til den er langt rigtigere, fordi saa meget af Nutidens Kultur væsentlig er hedensk. I visse Tilfælde kan han have Ret, thi det er ikke vanskeligt at paavise »Populærgrundtvigianere», der ere gaaede over Stregen, men i det hele og store har han ikke Ret. Det maa netop betragtes som en af Grundtvigianismens Fortjenester, at den paa en sund Maade har hævdet Forbindelsen mellem Kirke og Kultur. Og det er tydeligt at mærke, at den nu har et langt skarpere Blik for et falsk Kompromis med Kulturen end den for en Del Aar siden havde.

At den grundtvigske Gruppe skulde være i Tilbagegang, er noget der ofte bliver sagt, og vistnok ikke med Urette, naar man ser hen til dens Udbredelse i den yngre Slægt, men der er umiskendelige Tegn paa, at den tager sig sammen. Den har aabenbart haft Gavn af den Indre Mission, der skønt den sidder inde med en mindre baade kristelig og almenmenneskelig Dannelse dog ved sin Energi har overfløjet den. Dette føle de Grundtvigske og lægge derfor ud med større Kraft. I disse Dage er der udgaaet en Opfordring til alle dem i Landet, der mest føle sig i kristelig Overensstemmelse med dem, om at danne en Forening for gensidig at stötte hver-

andre. Denne Forening skal være ren kirkelig og paatænkes ordnet i Krese. Der skal virkes ved jævnlige store Vennemoder for hele Landet, Fællesmoder for flere Krese, hyppige mindre Moder i hver enkelt Kres, dels i Kirken, dels i Hjemmene, dels i Præstegaardene. Endelig ogsaa ved Bogsalg. Undtagelsesvis vil man udsende provede Lægmænd som Forkyndere, men med Indre Missions mange Fejlgreb paa dette Omraade for Øje vil man vise Forsigtighed. Det vil kort sagt blive en Slags grundtvigsk Mission. Det betones forøvrigt, at dette Foretagende ikke vil blive paa Strid med nogen, og det er ogsaa sikkert, at en forsonlig Stemning overfor anderledes tænkende Kristne er raadende.

Valgmenighederne synes at trives vel; flere Steder udvide de sig ved at bygge nye Kirker og gore de gamle storre. En Fremtoning fra grundtvigsk Side i Literaturen, som har vakt Opmærksomhed, er en Bog om Augustinus' Betragtning af den apostoliske Trosbekendelse, hvoraf det skal fremgaa, at denne Kirkelærer har haft et lignende Syn paa denne som Grundtvig havde. Bogen er af dennes yngste Søn, som for Tiden er Præst i Nordamerika.

Den saakaldte 3:die Retning indtager i Sammenligning med de to andre et tilbagetrukkent Standpunkt, men den føler vistnok ogsaa Trang til en Forandring. Der er saaledes fremsat Ønske om, at den nu burde have et kirkeligt Organ, thi mærkeligt nok har den ikke noget for Tiden. Naar undtages i Hovedstaden og en Del Kobstæder, har den ondt ved at hævde sin Stilling, og dog er den uundværlig, naar vort Kirkesamfund skal trives vel.

Richard Petersen.

Genmäle.

I en ton, som torde vara mindre vanlig, till och med om man har att göra med uppenbara kristendomsfiender, har hr prof. Danell i sista häftet af Kyrklig Tidskrift för 1898 gått till rätta med min skrift öfver 1 Joh. 5: 7. För min egen del hade jag ju gärna kunnat lämna denna recension obesvarad; men för *sakens* skull torde jag dock något böra bemöta densamma och anhåller därför om plats för efterföljande anmärkningar.

Prof. D. synes icke hafva gjort tillräcklig skillnad emellan hvad jag framställt såsom faktiska förhållanden och hvad jag anfört såsom varande åtminstone i viss mån hypoteser. Jag har icke begagnat mig af några hypoteser vid bevisandet af ifrågavarande ställes äkthet, utan har jag hållit mig till fakta, hufvudsakligen de latinska öfversättningarna och de latinska kyrkofädernas citater samt stället självt, dess text och kontext. Först efter framställningen häraf och under förutsättning, att ställets sannolika äkthet härigenom har blifvit bevisad, har jag tillåtit mig att andraga något af mera hypotes-natur, men detta icke för att bevisa äktheten utan för att förklara, huru stället, om det ursprungligen funnits, har under ett senare tidsskede kunnat försvinna. Är detta ett fel, så gör prof. D. sig skyldig till detsamma, ty äfven han anlitar denna utväg. Han har tillegnat sig Semlers hypotes om versens införande först i marginalen och sedan i texten, ett antagande, som icke är rimligare än mitt förmenande, att den stundom blifvit öfverhoppad vid afskrifningar, men väl osannolikare, i det ett sådant införande, om det ägt rum, lättare skulle bemärkts och blifvit stämpladt som textförfalskning. Men mina hypoteser äro ju endast »värdelösa och orimliga fantasier»? Detta är dock ett bra raskt afgörande. Jag tror, att, om mina antaganden äro riktiga, de då också verkligen förklara saken. Men för möjligheten af deras riktighet tala både analoga förhållanden och åberopade historiska vittnesbörd, som icke låta aflägsna sig genom maktspråk. Att jag begagnat mig af flera hypoteser, kan jag omöjligen hålla för något fel. Jag har uppvisat flera faktorer, som under en längre tid kunna hafva medverkat därtill, att stället blifvit mer och mer sällsynt, till dess Eusebius synes hafva lagt slutstenen. En enda hypotes förslår icke här af det enkla skälet, att ett sådant utplånande icke kan hafva skett på en gång och genom ett enda medel, om versen annars funnits i de äldsta, vidt och bredt spridda handskrifterna. Men om flera möjligheter kunna uppvisas, och ännu mer om flera vittnesbörd kunna åberopas för ett sådant utplånande, så måste väl utplåningshypotesen därigenom vinna i sannolikhet.

De fakta, jag anfört för äktheten, affärdar prof. D. helt

lösligt. Det är, säger han, icke säkert, att stället ursprungligen funnits i Itala, enär vi endast känna denna öfversättning genom handskrifter från 6:te eller 7:de århundradet. Ja, på det sättet kan man nästan förneka hvad som hälst. Men hvad skäl har man dock att misstänka Itala-handskrifterna mer än andra från samma tid, helst de äro fullkomligt enstämmiga? Att antaga, att versen mellan 2:a och 6:te århundradet inflickats i Itala, blir ju en ny hypotes utan all annan grund än den, som hämtas af versens frånvaro i grekiska handskrifter, vida yngre än den ursprungliga Itala-öfversättningen. Hade blott kod. D. varit fullständig, så hade man kanske äfven på detta ställe funnit bekräftelse på förvantskapen mellan dess grekiska textform och Itala.

Mitt åberopande på Tertullianus afvisar prof. D. med en beskyllning för advokatyr. Jag vågar hänvisa till hvad jag verkligen sagt, hvilket icke vederlägges blott med ett fult ord. Men skulle här vara advokatyr, så härrör denna icke från mig utan från en man, som kände Tertullianus bättre än jag, nämligen Cyprianus, som anför just detsamma som T., men riktigt och redigt, och därigenom visar, huru T. bör fattas. Gifver man akt på detta, torde icke kunna nekas, att äfven T. röjer kännedom om vår vers.

Det ännu tydligare vittnesbördet hos Cyprianus söker prof. D. göra om intet genom åberopandet på ställets frånvaro i de grekiska handskrifterna, på de grekiska fädernas obekantskap därmed samt på Facundi tolkning. Därför att stället saknas i de grekiska handskrifterna, som alla äro af ett senare datum, och hos de grekiska fäderna, skulle alltså icke gamle Cyprianus kunna hafva känt det. Men om han ändå faktiskt har gjort det? Motsatsen har icke blifvit bevisad. Prof. D. har knappast vidrört, än mindre vederlagt de skäl, jag anfört därför, och så länge håller jag på dem utan att låta förbrylla mig af blotta påståenden. Att Cyprianus åsyftar vår vers, har för öfrigt icke bestridts af teologer, som eljest icke vilja erkänna det ifrågavarande ställets äkthet, såsom Meyer, Ebrard och Vilmar. Betydelsefullt är det i alla händelser, att Itala och Afrikanerna, som begagnade denna öfversättning, här öfverensstämma, så att följaktligen stället måste antagas på dessa fäders tid hafva stått i Itala. Mot den oundviklige Facundus och hans orimliga förklaring tillåter jag mig åberopa följande ord af en af hans samtida, Fulgentius af Ruspe: »Beatus enim Johannes apostolus testatur, dicens: Tres sunt, qui testimonium perhibent in coelo, Pater, Verbum et Spiritus; et tres unum sunt, quod etiam beatissimus Martyr Cyprianus — — — confitetur, dicens: — — — Dicit dominus: Ego et Pater unum sumus; et iterum de Patre, Filio et Spiritu Sancto scriptum est: Et tres unum sunt». Hvarför får icke Fulgentius vara med, då man gör så stort nummer af Facundus?

Den bevisning, jag hämtat från ställets text och kontext, affärdar prof. D. med några få rader, som, på samma gång de framställa saken oriktigt, mynna ut i en anklagelse emot mig för djärfhet och konstigheter. Prof. D. låter mig här sätta likhetstecken mellan subjekterna i v. 7 och 8. Detta har jag emellertid aldrig gjort. Det har Facundus gjort, och det på ett så konstigt sätt, att Anden ej fått betyda Anden utan Fadren. Jag har icke sagt, att vattnet betyder (=) Fadren etc.; men jag har sökt visa, att det ena svarar emot det andra och bildar underlaget därför. Jag har funnit ett inre tankesammanhang emellan bägge verserna, men jag har icke allegoriserat. Jag hänvisar för öfrigt till boken själf och tillåter mig därjämte åberopa, hvad Beck skrifver, då han anför stället och motiverar detta just därmed, att *ännu alltid de inre grunderna tala för dess äkthet.*

I sammanhang härmed torde det tillåtas mig att anföra ett par omdömen om mitt lilla arbete af norska författare, särdeles som dessa, om än de icke varit helt öfvertygade om ställets äkthet, likväl ställt sig på min sida i fråga om versens bibehållande i våra biblar. Märket N. H., bakom hvilket en mycket framstående man döljer sig, skrifver i Luthersk Kirketidende ²⁶/11 bland annat: »Förf. er mest tilbøjelig til at anse de omtvistede ord for ægte. Hvorvel det ikke har lykkes ham at *bevise* Ægtheden — — — — forekommer det dog Anmelderen, at hans ingaaende og interessante Undersøgelse i ethvert Fald har godtgjort, at Stedet ikke uden videre kan afvises som interpoleret. Det vil derfor neppe være forsvarligt ganske at udelade Stedet af vor Bibeloversættelse; det bor blive staaende om end i Klammer og med Bemerkning etc.» Och pastor Belsheim, som väl här må kunna åberopas som auktoritet, skrifver enskildt till mig följande: — — »De har virkelig lagt megen Flid og Arbeide i dette indgaaende, grundlige Skrift — — — Jeg er fremdeles af samme Mening, som da jeg udgav min lille Bog — — —. Stedet tror jeg ikke kan helt ud forsvares med, hvad der nu kjendes af Dokumenter; men jeg finder det lige saa lidet forsvarligt at lade Stedet sporløst ude af Bibelen. At indtage Stedet — om man vil i Klammer — det kan ingen Skade gjøre. Men aldeles at udelade det, kan volde megen Skade og Forvirring og vække Forargelse hos mange».

I sista tredjedelen af sin recension har prof. D. gifvit mig en saken föga vidkommande personlig uppsträckning. Till en början har hr prof:rn här sammanfört en del yttranden i min skrift, hvilka lösryckta från sitt sammanhang, gifva ett helt annat intryck än det, som ett uppmärksamt och fördomsfritt genomläsande af boken i dess helhet otvifvelaktigt skall lämna och faktiskt har lämnat hos olika läsare. Jag hänvisar därför opartiska läsare, som kunna läsa hvad som står skrifvet, och som

icke på förhand vilja hafva ett sådant försvar för bibeln, som är blottadt på all bekännelse, till boken själf. Att utgångspunkten för angreppet på vår vers har varit den angifna, det har jag i den historiska afdelningen ådagalagt, och det står jag vid. Att stämpla Luther såsom en afgjord och verklig motståndare till 1 Joh. 5: 7 är, såsom jag visat, icke korrekt. Men att alla, som förkasta versens äkthet, skulle vara misstänkta, det har jag aldrig sagt. Jag har uttryckligen uttalat mig i motsatt riktning både i allmänhet sid. 9, 13, 21 och särskildt sid. 25 f., 28, noten, beträffande prof. Warholm, mot hvilken jag isynnerhet vändt mig.

Hvad prof. D., skrifver med afseende på Viktor Rydberg träffar icke mig. Jag har icke med ett ord angifvit, att man icke skall erkänna en *sanning*, därför att den omfattats af en kristendomens motståndare. Prof. D. identifierar sin uppfattning med sanningen. Hans uppfattning är nu en annan än min i denna fråga, men jag får väl ock hafva min mening, och denna får väl ej helt enkelt göras till osanning, så länge intet bevis i den riktningen föreligger. Jag har varit och är öfvertygad, att V. R. i denna fråga icke har befunnit sig på sanningens sida utan både haft orätt i sak och uppträdt utan att hafva reda på saken, och för denna öfvertygelse har jag gifvit skäl och torde därför icke hafva öfverskridit min befogenhet, fastän det gällt en så afgudad person som V. R. För öfrigt skämmes jag icke att bekänna, att jag i fråga om Guds ord och hvad därmed sammanhör icke anser personligheten vara utan betydelse och därför, där sanningen icke är fullt uppenbar, hellre följer t. ex. Gudsmannen Bengel än hvilken tids- och världsandens man som helst. En demonstrativ anslutning till en kristendomens motståndare tilltalar icke mig i min enfald, och jag tror hvarken, att Herren därigenom blir ärad eller att fienderna därigenom vinnas.

Prof. D. ordar om den evangeliska friheten t. o. m. gent emot bibelkanon och min från den lutherska friheten himmelsvidt skilda åskådning samt om den »sanningens och frihetens friska luft», som är något helt annat än »den unkna, instängda luften hos den lagiska, trälaktiga kristendom, som påträffas i både frireligiösa och qvasikyrkliga kretsar». Här får jag således besked icke blott om värdet af min bok utan också om min allmänna andliga åskådning, min egen kristendom och min kyrkliga ståndpunkt. På hvad sätt jag genom mitt här ifrågavarande arbete förbrutit mig mot den kristliga frihetens sunda grundsatser, förstår jag verkligen icke, helst jag alldeles icke velat hafva saken betraktad såsom afslutad utan uttryckligen uttalat mig för en fortsatt, grundlig undersökning från alla sidor och icke med inskränkning till det gamla vanliga. Jag erkänner gärna, att jag icke är någon vän af den moderna bibelkritiken, och att jag icke vågar skryta med någon djärfhet gent emot det gudomliga ordet: men

det är *i detta fall* icke *jag*, som velat nedtysta undersökningen, icke *jag*, som på förhand velat bestämma resultatet. Är det min obenägenhet att onödigtvis offra ett bibelställe, som utgör min ofrihet? Jag får då försöka att fördraga förebråelsen. Är det själfva resultatet, hvartill jag kommit, som icke finge tillåtas, då saken kanske skulle varit för alltid så afgjord, att någon »revision» ej fått ifrågasättas? I så fall, hvad blefve då af friheten?

Men min kyrkliga ståndpunkt då? Ja, jag får nu icke veta, till hvilket läger prof. D. vill hänvisa mig, de frikyrkliges eller de qvasikyrkliges; men hvilketdera hr prof:ns mening nu är, så är det ju i grunden lika illa, ty jag vistas ju i hvilketdera fallet som helst i en unken och innestängd luft och utmärkes af en lagisk och trälaktig kristendom. Då jag emellertid anser, att detta alldeles icke hör hit, så behöfver jag icke tvista härom. Må det blifva mig mer och mer gifvet att fatta och fasthålla den kyrkliga ståndpunkt, som finnes skizzerad i Ap. G. 24: 14, 15, 16, så skall jag icke bekymra mig om hvilka attributer, som gifvas mig af dem, som synas göra anspråk på att ensamme innehafva patent på en verklig kyrklighet, men öfver hvilkas kyrkliga ståndpunkt jag icke vill döma, allra minst så, att jag därvid också skulle våga afgöra om halten af deras egen kristendom.

Den afvisande ton, hvarmed hr prof. D. tagit till ordet emot mig och mitt lilla arbete, gifver intrycket af att man i vissa lärda kretsar illa upptager de små försöken af det ute i församlingarna tjänstgörande prästerskapet, åtminstone om detta icke går i de anvisade spåren och gör tjänst såsom vägrödjare af ett visst slag. Vi få, om så är fallet, söka finna oss häri och kunna icke häraf låta oss afhållas från att inom vår krets och för dem, som vilja höra oss, äfven, där det är oss möjligt, förmedelst det tryckta ordet göra hvad vi kunna till försvar för vår bibel och vår däri inneslutna allra heligaste sanning. Icke för det, att vi skulle anse oss kunna motsvara det, men för det, att det uttalar ett kraf, som särskildt den närvarande tiden, affallets tid, lägger med blytyngd på oss, drista vi här anföra v. Zezschwitz' yttrande: »Der Schwerpunkt liegt heute in einer glaubensmutigen Pfarrerschaft.» *L. Norborg.*

Beklagande, att genmälaren missuppfattat min recension, såsom skulle den afsett att fälla omdömen om en för mig okänd persons personliga ställning, och likaledes beklagande, att han därigenom låtit förleda sig till flera, saken ej vidkommande uttalanden, som vittna om ett mindre godt humör, inskränker jag mig till att i korthet erinra om följande:

1) Min recension innehåller ett sammanfattande referat af förf:s bok, och såsom sådant vågar jag tro det vara riktigt, hvarom för öfrigt den för saken intresserade kan bilda sig ett eget om-

döme genom att jämföra det med förf:s bok. Så har jag t. ex. verkligen skiljt mellan faktiska förhållanden och det sätt, hvarpå förf. söker förklara dem.

2) Det måste fortfarande betecknas såsom äfven *historiskt* ogrundadt att söka ett stöd för bibelställets äkthet i den omständigheten, att »angreppet» på detsamma utgått från ett mot skriften fiendtligt läger. Så har t. ex. verkligen redan Luther utelämnat stället i sin öfversättning och i sin första utläggning till brefvet rent ut betecknat de ifrågavarande orden såsom oäkta. I sin andra utläggning har han däremot utlagt dem, sannolikt därför att han där lade till grund den senare Erasmiska texten af 1522, hvilken upptog de omtvistade orden; i sina tidigaste upplagor har däremot äfven Erasmus utlämnat dem.

3) De *yttre* skälen mot ställets äkthet — dess fullständiga frånvaro i alla den grekiska grundtextens handskrifter intill 1500-talet samt de grekiska fädernas tydliga obekantskap med detsamma under den arianiska striden — äro så starka, att de endast af mycket starka motskäl skulle kunna kullslås. Men de motskäl, som anföras, äro långt ifrån starka. Det kan icke förnekas, att Itala-öfversättningen ej är känd i någon tidigare text än från 6:te århundradet och att vi intet veta om ställets förhandenvaro däri under 2:dra eller 3:dje årh. Hvad det åberopade stället hos Tertullianus beträffar, så säger dock Tert. själf, så vida man vill läsa orden såsom de stå där, att han åberopar Joh. 10, 30, (icke 1 Joh. 5, 7): hvilka tre äro ett, icke en (qui tres unum sunt, non unus), *såsom skrifvet är: Jag och Fadren äro ett*». Betoningen af *unum* i motsats till *unus* förklaras också fullt nöjaktigt af uttryckssättet i Joh. 10, 30. — Hvad Cyprianus-stället beträffar, så måste jag fortfarande vidhålla, att den af mig anförda förklaringen däraf är den naturligaste, om man verkligen tager opartisk hänsyn till *alla* för oss bekanta fakta i denna fråga. En möjlighet finnes naturligtvis, att Cyprianus kan ha haft framför sig den omtvistade versen och att han således icke symboliskt fattat och återgifvit τὸ πνεῦμα, τὸ ὕδωρ och τὸ αἷμα. Men äfven om detta skulle antagas, så är versens ursprungliga tillhörighet till texten därmed visst icke bevisad. Skälen däremot stå kvar allt för starka. Och såsom saken nu står, måste hvarje sund historisk forskning stanna därvid, att versen icke är säkert känd förr än mot slutet af 5:te årh., och då ej ännu på länge tillhörande den grekiska grundtexten.

4) Äfven de *inre* skälen mot versens äkthet äro mycket starka. Om versen står där, så afbryter och förstör den sammanhanget, ty på sammanställningen mellan den väsentliga och den ekonomiska triniteten — något annat har jag ej velat angifva med mitt af förf. klandrade likhetstecken — borde väl dock ingen nutida teologiskt bildad kunna på allvar tro. För

min del tror jag icke ens, att »vattnet» och »blodet» syfta på sakramenten, utan på Jesu dop genom Johannes och hans död på korset. På så sätt och med den gnostiska doketismens villolära för ögonen får jag ett enkelt och godt sammanhang.

5) Icke en »saken föga vidkommande, personlig uppsträckning» har jag velat gifva, men väl uttala en allvarlig protest dels mot den i förf:s bok framträdande, stygga tendensen att vilja förklara versens uteslutande ur vår öfversättning med hänvisning till dåliga bevekelsegrunder, dels mot den äfven i förf:s bok skönjbara oevangeliska uppfattning, för hvilken en mekanisk bokstafsinspiration af skriften eller kanske rättare af en viss textform mer eller mindre medvetet synes vara kristendomens hörnsten. Och däremot inlägger jag fortfarande min protest och vill allt framgent efter förmåga strida mot berörda oevangeliska riktning lika mycket som mot de angrepp, hvilka ske från den mer nakna rationalismens sida. *Hj. Danell.*

Tidskriftsöfversikt och strödda meddelanden.

Om **prästernas själfkommunion** har en rätt liflig diskussion allt sedan nyåret förts i den norska »Luthersk Kirketidende». Pastor Gustav Jensen har i en artikel tagit till orda för införandet af sådan själfkommunion i den norska kyrkan och har därvid äfven uttalat den önskan, att sådan må tillåtas *utan* betoning af att den må ske undantagsvis, såsom den sedan 1886 varit medgifven i den danska kyrkan. Vikten af att prästen får tillsammans med sin egen församling begå Herrens nattvard är, säger han, så stor, att någon dylik begränsning ej bör göras, utan saken bör hänskjutas till prästernas frihet och samvetsgranna afgörelse. — En författare har yrkat, att prästens själfkommunion ej må tillåtas, men han utgår därvid icke från några skäl af principiell art, utan endast därifrån att det nuvarande ritualet förmenas ej kunna utan stora förändringar, hvilka ej kunna begäras eller väntas, medgifva nämnda frihet. — Andra författare ha lifligt förordat prästens rätt till själfkommunion, men kritiserat ett framställdt förslag till böneformulär vid denna själfkommunion. Under det att ett par, bland dem Jensen, anse ett sådant böneformulär önskligt, har en annan författare ansett detsamma onödigt.

Ett förslag till ny kyrkoordning i norska kyrkan har af en teol. kand. Homme insändts till odelstinget. Förslagets förord redogör för grunddragen i den tilltänkta kyrkoordningen och gifver vid handen, att mycket egendomliga förändringar önskas. Så skulle t. ex. familjen bilda den första kyrkliga samfundskretsen med rätt för hvarje fader eller moder att döpa sitt barn; äfven nattvarden skulle få atnjutas i husen utan prästs hjälp. En andra krets skulle bildas af flere närboende familjer med bönehus som samlingslokaler; äfven där skulle nattvarden få utdelas. Den tredje kretsen skulle bestå af socknen med centrum i sin kyrka, och vid de tre stora högtiderna borde alla samlas där till högtidlig mässa. Den femte kretsen skulle vara fylket, den sjette biskopsstiftet, och den sjunde hela landskyrkan med sin nationalhelgedom i »Nidaros», där biskoparne och andra af de främsta prästerna i landet skulle hålla allmän landskyrkomässa ett par gånger om året; dit borde också hvarje människa i hela landet komma minst en gång i sitt lif. — Förslaget är för öfrigt affattadt på norskt landsmål och åberopar ofta gammaltestamentliga förebilder.

(Efter »Luthersk Kirketidende» n:r 6.)

En medlem af norska stortinget har väckt förslag om **försäljande af alla landets prästgårdar**. Därigenom skulle bildas en fond till aflöning af prästerna. Bostad och trädgård skulle dock bibehållas för prästernas räkning.

(»Luthersk Kirketidende» n:r 7.)

I Januari-häftet af **The Expositor** har prof. J. Armitage Robinson gjort till uppgift att utforska första sparet af LAUDAMUS inom den kyrkliga literaturen. Han tror sig hafva funnit detta spår i slutorden till Polycarpi bön (*Martyrium Polycarpi* 14: 15): »διὰ τοῦτο καὶ περὶ πάντων σε αἰνῶ, σὲ εὐλογῶ, σὲ δοξάζω». Han jämför dessa ord med *Apost. Constit.* VII: 47: »Αἰνοῦμέν σε, ὑμνοῦμέν σε, εὐλογοῦμέν σε, δοξολογοῦμέν σε . . . . .»

Den s. k. **ritualistiska** (ytterligt högkyrkliga) **rörelsen** i England antager allt större dimensioner. På ett massmöte d. 31 jan. i Albert Hall (London), understödt af öfver 100

lorder och parlamentsledamöter, enades man under högljudd entusiasm om följande telegram till drottningen:

»Tiotusen lojala undersåtar, församlade i Albert Hall, uppfördt till kärleksfullt minne af H. K. H. prins Albert, bedja underdånigst, att Ed. Maj:t värdes nådigst mottaga ett exemplar af Mr. Walter Walsh's bok, *Oxfords-rörelsens hemliga historia*, samt värdes nådigst uppmana sin inrikesminister att vid nästa parlamentssession vidtaga nödiga åtgärder till undertryckande af de nu i tusentals kyrkor brukade romerska ceremonier, hvilka i nämnda bok beskrifvas; liksom äfven tillhålla biskoparne att lyda Ed. Maj:ts nådiga förordningar, hvilka numera i hvarje stift öppet trotsas, och så bringa till slut den anarki och laglöshet, som upprör och söndersliter vår folkkyrka, hvars högsta myndighet Ed. Maj:t är, och afhjälpa de bittra bekymmer, som drifva hennes lojala medlemmar att från landets ena ända till den andra resa sig upp emot ett romaniserande prästerskaps oärlighet och tyranni.»

Granskningar och anmälningar.

CREMER, H., *Die christliche Lehre von den Eigenschaften Gottes* (Beiträge zur Förderung christlicher Theologie. Erster Jahrgang. 1897. Heft. 4.) Gütersloh, Bertelsmann 111 sid. M. 1,60.

Sedan nu redan andra årgången af den skriftsamling, för hvars första årgång prof. Cremers anförda skrift utgjorde en af de förnämsta prydnaderna, föreligger afslutad, kan en anmälan af detta arbete synas komma något *post festum*. Det bidrag, som den berömde Greifswalder-teologen här lämnat till den lutherska dogmatiken är emellertid af långt mera än efemär betydelse, och de tankar, som han däri uttalat, torde eller åtminstone borde ännu länge komma att spela in i de teologiska debatterna på detta område. Därför kan måhända ännu alltjämt ett påpekande af skriften och ett kort referat öfver dess grundtankar försvara sin plats i denna tidskrift.

Ett sådant påpekande kan ytterligare motiveras därmed, att den titel, som prof. Cremer gifvit sin skrift, ej just är

egnad att locka många till läsning af densamma. »Die christliche Lehre von den Eigenschaften Gottes» är sannerligen ej i våra dagar ett populärt thema. »Detta lärostyckes ofruktbarhet», så börjar ock prof. Cremer sin framställning, »i dess hittillsvarande behandling i dogmatiken och i den kyrkliga undervisningen är en offentlig hemlighet.» Till belysning häraf hänvisar han på det lösa sammanhang, i hvilket egenskapsläran i regel står med dogmatikens öfriga delar, samt därpå, att af alla dogmatikens utsagor de, som röra Guds egenskaper, minst återklinga i den kyrkliga förkunnelsen och i församlingen mötas med det minsta intresset. Hvarpå beror detta, om dock egenskapsläran är en väsentlig del af den kristliga läran om Gud? Hvarpå beror det särskildt att detta lärostycke ej löser, utan tvärtom i hög grad *stegrar* svårigheterna i kristologiens problem? Utsagor öfver Gud, som ej stå i direkt samband med vår frälsning, äro ju dock obrukbara för tron och trosläran. Är det verkligen *egenskaper* hos Gud, om hvilka vi tala, då borde vår framställning af dem låta vår frälsning framträda såsom produkten af utöfningen af dem alla.

Men en sådan behandling af egenskapsläran är möjlig endast om vi utgå från *uppenbarelsen*, från det Guds handlande, som genom och i den varit verksamt och som i sammanhang med den blifver verksamt på oss. Vi känna Gud endast genom hans handlande för oss och med oss, vår tro verkas blott genom sitt objekt. Därför kunna vi intet utsäga om Gud, som vi ej erfarit objektivt genom hans förhållande till oss, subjektivt genom den därigenom verkade tron, alltså så, att prioriteten ligger på Guds sida. Att hafva förbisett detta är den förebråelse som genomgående måste riktas mot behandlingen af egenskapsläran.

Detta förbiseende är i grunden ett arf från den gamla kyrkans apologeter. I stället för att i kampen med den hednisk-filosofiska bildningen ställa sig fast på uppenbarelsens ståndpunkt och af den lära sig såväl den riktiga formuleringen som lösningen af världsgåtan, förblefvo de själfva i denna bildnings trollkrets och nöjde sig med att i uppenbarelsens Gud uppvisa den länge sökta verkligheten för den hedniska

filosofiens sista tanke — det rena varat, det absoluta. Däraf dessa, för själfva tron så främmande, men i dogmatiken ständigt återkommande frågor, om man öfverhufvud har rätt att tala om egenskaper hos Gud o. s. v., däraf denna underliga blandning af *articuli puri et mixti*. Att *tro* på det rena varat, det absoluta är i grunden omöjligt, och det var endast den omständigheten, att man identifierade det med den i Kristus uppenbare Guden, som räddade lifvet åt ett begrepp, som allt dittills dock ej besvarat utan endast skärpt den efter Gud sökande andens fråga — samma begrepp, som sedan ständigt ånyo, och det på grund af *religiösa* motiv, tvungit dogmatiken att i strängare eller mildare form uppta filosofiens gamla sats om Guds »Eigenschaftslosigkeit».

Men *tron* kan aldrig afstå från att tala om och att prisa Guds egenskaper. Därmed är också redan sagdt att ej heller *trosvetenskapen* kan eller får det. Och hvarje skäl för denna att så göra försvinner ock, så snart hon blott gör sig klart att hon liksom tron har att göra med en helt annan gåta än den hvars lösning den gamla filosofien sökte — ej med det relativa varats eller naturens gåta: den löser sig själf, om den andra, oändligt mycket större gåtan är löst, den egentliga världsgåtan, för hvilken den gamla världen ej hade något sinne: historiens gåta.

Denna gåta består *ej* i förhållandet mellan ande och natur, *ej* i frågan, huru det blir möjligt för anden att gentemot naturen häfda sin självständighet — *det* är blott en annan form för naturens gåta. Historiens gåta är denna: huru kan en värld bestå, som dock måste gå under genom sig själf, *ej* genom sin ändlighet och förgänglighet utan genom den i henne härskande syndens och dödens lag, genom historiens däraf behärskade sammanhang? På den frågan gifver oss *allenast* uppenbarelsen ett svar, därför är trosvetenskapen liksom tron bunden vid uppenbarelsen. Icke därför, att denna ger oss vissa upplysningar, som förnuftet ej af sig själf skulle kunna finna, utan emedan vi där ha *Guds verklighet*, en verklighet som visar oss frågans rätta formulering och på samma gång ger oss svaret. I uppenbarelsen lära vi oss ej så mycket, att Gud är — det är åtminstone mycket för litet sagdt —

utan hvem Gud är, och hvad han är för en Gud. Vi göra detta därför, att Gud där träder oss *handlande* till mötes, och, väl att märka, handlande hän emot ett bestämdt mål. Men är det så, då är ock klart, hvarför uppenbarelsens Gud ej kan tros, därför icke heller tänkas, öfverhufvud icke vara utan egenskaper eller bestämningar hos hans vilja och makt. En Gud, som ej kan handla, är ej lefvande, ej Gud. Den Gud, som handlar, som sätter och förverkligar *mål*, kan lika litet vara utan egenskaper som hans handlande kan det. Men hör det till Gud att vara verksam, och är hans frälsningsverksamhet den verksamhet, i hvilken han visar sig såsom Gud, det är såsom den, vid hvilkens vilja, makt och förhållande världen är obetingadt bunden, så äro de egenskaper eller bestämningar i hans vilja och makt, som i denna hans verksamhet gifva sig tillkänna, tillika hans *väsens* egenskaper. Uppenbaras det genom hans verksamhet, att och huru han är Gud, så äro hans egenskaper sådana, som endast tillkomma honom, som ej inskränka utan uppenbara honom — egenskaper i *den* mening i hvilken subjektet öfverhufvud ej kan vara utan sådana, *ej* i mening af *attributa accidentalia*, tillfälliga egenskaper, om hvilka naturligen endast där kan vara tal, där skiljandet mellan släkte och individ har någon mening.

Närmare kunna vi bestämma begreppet: Guds egenskaper, om vi betrakta Guds väsende, sådant det ger sig till känna för oss i hans uppenbarelse i Kristus. Där framträder och handlar han nu, såsom den, som är helt och hållet *kärlek*, ej blott har eller hyser kärlek, utan *är* det, som, det ligger däri, för oss vill vara och är *allt*, hvad han är, och vill hafva oss för sig, eller som helt och hållet uppgår däri att vilja vara och att vara för oss och i gemenskap med oss — det är hans väsen, hans innersta, annorledes känna vi och hafva vi honom icke. Därför hör ock hans förhållande till hans *väsen*, och *hans förhållandes bestämdhet genom hans väsen* — det är hans *egenskaper*, i hvilka Guds olikhet med oss utpreglar sig i alla de relationer, som genom detta förhållandes faktum äro gifna. Men höra Guds förhållande och väsen på detta sätt samman, då är det klart att de egenskaper, som utmärka hans förhållande till oss, också äro *väsens*-egenskaper — och all

möjlighet att indela Guds egenskaper efter sådana kategorier som »Abgezogenheit» och »Bezogenheit», »Selbstbeziehung» och »Weltbezogenheit» försvinner — försvinner så mycket mer, som hans *väsende* som *kärlek* för med sig, att i hvarje genom hans förhållande till oss gifven relation, och alltså i hvarje *egenskap, hela* hans väsen kommer till uttryck.

När Guds väsen bestämmes såsom kärleken, då är därmed ock den frågan besvarad, som lämnas utan svar, när man såsom t. ex. Herrmann bestämmer det såsom »der persönliche Wille des Guten» — den frågan, hvad då *innehållet* i det högsta goda är? Gud är det högsta goda, kärleken är det högsta goda, och såsom det högsta goda uppenbarar sig Gud i Kristus, ty han uppenbarar sig där och är där verksam i sin motsats mot det som fördärfvar oss och låter oss gå under: mot synden, det onda. *Att* han måste bringa denna motsats till uttryck i sitt handlande, det ligger i hans väsen, att han gör det på ett så underbart sätt: detta *huru* — ja, det sammanhänger därmed, att han vill vara, hvad han är, ej *mot* oss utan *för* oss. Så blir då den afslutande definitionen på Guds egenskaper denna (vi våga här ej någon öfversättning): dass sie die Bestimmtheit der Erscheinung Gottes in seinem Verhalten durch sein Wesen als Liebe sind.

Det är afhandlingens första kapitel, hvilket har till öfverskrift »*Begriff der Eigenschaften Gottes*», hvars tankegång vi nu sökt i korthet återgifva. I sitt 2:dra kapitel öfvergår prof. Cremer till frågan om »*Ableitung und Ordnung der Eigenschaften*».

Klart är att hvarje försök att med Areopagitens metod: via negationis, eminentiæ och causalitatis finna Guds egenskaper måste från denna ständpunkt vara utesluten — på den vägen vinner man öfverhufvud ingen kunskap om Gud, finner ej ens naturgåtans lösning än mindre lösningen af historiens gåta. Men ej heller om en härledning ur uppenbarelsen kan vara tal i *den* meningen, att vi ur Guds där sig uppenbarande väsen skulle erhålla dess egenskaper genom en logiskt tvingande tankeutveckling. Detta uteslutes redan af den vunna insikten om Guds väsende såsom *kärleken*. Ty höra ock kärlek och kärleksutöfning tillsamman, så utesluter dock å

andra sidan kärlekens väsen: att vilja sig själf för andra, hvarje tanke på nödvändighet. Kärleken, om något, är *fri*. *Tron* på Guds kärlek kan omöjligen söndras från medvetandet om denna Guds kärleks frihet. Och är detta omöjligt för tron, måste det ock vara omöjligt för *trosvetenskapen*. Svårt kan det väl blifva för henne att fasthålla denna Guds kärleks frihet, särskildt vid tanken på, att vi dock af *evighet* äro dess objekt, men så länge hon är trosvetenskap, kan hon dock ej uppge den tanken, hon måste då vara beredd att erkänna Guds upphöjdhet öfver hvarje lag, sedelag, naturlag, logisk lag — erkänna den såsom en upphöjdhet, som dock ej är ett förnekande, tvärtom en bekräftelse af hvarje sådan lag, för det område, inom hvilket den gäller.

Fullständigt klar blir denna den gudomlige kärlekens absoluta frihet, om vi fatta den verklighet i ögonen, där denna kärlek träder oss till mötes, dess uppenbarelse i Kristus. Redan den gudomliga kärlekens faktum är motsatsen till allt som forskningen i tingens sammanhang dittills funnit. Men det, som denna kärlek gör, dess *huru*, är ännu mycket mer än blott motsatsen till forskningens alla dittillsvarande resultat — är motsatsen till all logisk och sedlig konsekvens. Icke blott så att den går ut öfver allt hvad som utan sådan uppenbarelse kunde tänkas, utan så att den, äfven *sedan* den blifvit uppenbar, ständigt af oss kännes och upplefves såsom motsats till det, som vi *alltjämt* måste erkänna såsom följdriktigt. Det går sannerligen ej an att, med Kaftan betrakta Kristi uppträdande »primärt under synpunkten af fulländningen af mänsklighetens utveckling», så att den motsats i hvilken den gudomliga kärleken ställer sig, blott vore motsatsen till inskränktheten i våra föreställningar om Gud. Ty uppenbarelsen själf bekräftar ej blott att vårt samvete har rätt i sin uppfattning af hvad som vore följdriktigt, utan gör oss denna uppfattning till plikt, fordrar och framkallar själf först ett följdriktigt sedligt tänkande i dess fulla styrka. Införandet af utvecklingstanken fördärfvar öfverhufvud taget förståendet af uppenbarelsereligionen. »Jag är kommen för att söka det som förloradt är, att kalla syndare och ej rättfärdige», säger Kristus. Det är den skarpaste motsats till hvarje utvecklingstanke och

hvarje följdriktighet — huru följdriktigt Guds, den trofaste Gudens, handlande till vår frälsning i sig än är. Blott därför att Guds kärlek är upphöjd öfver följdriktighetens lag, kan den frälsa, blott därför kunna vi tro på den, vore den det ej, då sutte vi fast i utvecklingshistoriens sammanhang med dess slutresultat på den yttersta dagen.

Så måste vi ock fullständigt afstå från försöket att följdriktigt härleda Guds egenskaper ur hans väsen, måste inskränka härledningen till att endast ur Guds eget förhållande hämta våra utsagor öfver detta förhållandes egendomliga art. Detta torde lätt medgifvas i fråga om *de* egenskaper, som blott genom uppenbarelsen bli oss kunnige — t. ex. heligheten. Men äfven i fråga om de egenskaper, om hvilka man äfven i viss mening vet att tala utanför uppenbarelsens område, kan det ej vara på annat sätt, vi ha äfven här ej mer än en kunskapskälla. Begrepp, sådana som Guds allmakt, allestädesnärvaro etc., förbli, liksom självfva gudsbegreppet, tomma abstraktioner, så länge vi ej lärt oss, hvad de innebära, ur den verklige Gudens verkliga handlande med oss. Häraf följer ock den riktiga ordningsföljden för det följande: först »Die in der Offenbarung sich erschliessenden Eigenschaften Gottes», sedan »Die in dem Gottesbegriff enthaltenen Eigenschaften im Lichte der Offenbarung.»

Under den förstnämnda rubriken behandlar författaren nu i sin skrifts tredje afdelning Guds helighet, rättfärdighet och vishet. Vid utredandet af *helighetens* begrepp utgår förf. därifrån, att den gudomliga kärlekens fulländade uppenbarelse i Kristus är något så underbart, att det ej blott behöfs uppenbarelse, för att vi skola kunna *tänka* oss det, utan att det framförallt behöfves något särskildt, för att vi skola kunna *tro* det. Detta särskilda är erfarenheten däraf, att vi här ha att göra med det fulländade utöfvandet af Guds motsats mot vår synd. Däri ligger hans uppenbarelses förpliktande och tillika öfvertygande kraft. Vi se oss förpliktade att *böja oss* för den som låter oss så känna och genomlefva denna motsats; men då det just är den förbarmande *kärleken*, som brukar detta, så se vi oss ej blott berättigade utan åter *förpliktade* till att *tro* på henne. Detta: att icke undandra sig genomlefvandet af

Guds absoluta motsats till synden och att dock ej förtvifla utan förtrösta — det är den kristliga trons särkännetecken, och *Guds i enheten af dom och nåd sig bevisande motsats till synden* — det är hans *helighet*. Tydligt torde vara, att denna egenskap i sin motsats mot all följdriktighet endast där kan bli känd, där Gud uppenbarar sig. Före kristendomen finna vi därför kännedomen därom endast hos Israel — medvetandet om Guds helighet är rent af grunddraget i Israels religion. Guds helighet kommer till uppenbarelse i Gamla Testamentet ej i främsta rummet i lagen utan framförallt i Israels *utkorelse*. Ty skarpare kan ej Guds uteslutande motsats mot synden och därför mot den syndiga världen komma till uttryck än däri, att gemenskap med honom blott är möjlig därigenom, att han af fri kärlek utkorar någon. Guds helighet är den grundläggande principen för hans förbund med människorna. Ingalunda är det nu så, som man sagt (Ritschl m. fl.), att detta skulle vara en väsentligen gammaltestamentlig föreställning, som ej mer skulle svara mot Nya Testamentets gudsbegrepp. Visserligen talas där endast sällan och hufvudsakligen i gammaltestamentliga citat om Guds helighet. Men i stället är heligheten där det stående predikatet för »den helige Ande», den Ande, genom hvilken uppenbarelsen af Guds på en gång nådefulla och dömande motsats till synden kommer till sin fulländning. Och likaså förblir det därför äfven i N. T. vid utkorelseidén — den är ej ett uttryck för judisk partikularism som måste vika för nya testamentets universalism.

Där Gud uppenbarar sig såsom den helige där blir han ock känd såsom domare: med tanken på hans helighet förbinder sig därför oafvisligt tanken på hans *rättfärdighet*. Ty Guds rättfärdighet är utöfvandet af hans makt uti dömande i enlighet med hans helighet, till deras förmån, som han utkorat, och som med sin tro på denna utkorelse ha rätt midt i en värld, som måste förgås genom sin orätt och den i henne härskande syndens och dödens lag. Guds helighet och rättfärdighet förhåller sig till hvarandra såsom vår utkorelse och vår rättfärdiggörelse. Hvarhelst skriften talar om Guds rättfärdighet är det den dömande rättfärdigheten som menas: *dömande* — men ej blott *straffande* gentemot dem som ha orätt

utan tillika *räddande* gent emot dem som hafva rätt. Hafva rätt, ja, ty detta är verkligen möjligt för människor, nämligen objektivt på grund af Guds i hans helighet grundade utkorelse, subjektivt på grund af trons fasthållande vid denna. Genom detta bibliska rättfärdighetsbegrepp träder författaren i opposition mot dels den utombibliska definitionen af rättfärdigheten såsom den högsta, allomfattande etiska dygden, dels mot den *under*bibliska uppfattningen, för hvilken Guds rättfärdighet visserligen är en dömande, men en ensidigt straffande rättfärdighet. Fasthåller man den bibliska uppfattningen, försvinna alla svårigheter, att med rättfärdighetens begrepp förena *nådens* — och därmed ock alla frestelser att på socinianskt sätt utbyta den mot det försvagade begreppet: billighet. Rättfärdigheten är här själf nåd.

Guds *vishet* bestämmer förf. såsom upphöjdheten hos hans, mål utstakande och medlen därför verkande, kärlek öfver följdriktighetens lag, sådan hon, utan att upphäfva eller förneka denna lag, är verksam till den syndiga världens frälsning och därvid på samma gång verkar och fordrar vår tro.

De egenskaper, som utom dessa tre: helighet, rättfärdighet, vishet, skulle kunnat väntas behandlade i denna afdelning, äro, påpekar förf., endast särskilda uppenbarelseformer af de nämnda egenskaperna: så Guds »Unverletzlichkeit» och renhet af hans helighet; godheten, barmhärtigheten, troheten och sannfärdigheten af rättfärdigheten; långmodet och tålamodet af visheten.

I sin boks 4:e afdelning öfvergår nu förf. till att undersöka hvilket innehåll de *i gudsbegreppet inneslutna* egenskaperna: allmakt, allestädesnärvaro, evighet och oföränderlighet få, då de förstås såsom egenskaper hos uppenbarelsens Gud. På ett synnerligen slående sätt uppvisar förf. huru dessa egenskaper här få en helt annan innebörd än annorstädes — en annan, *därför*, att kunskapen om dem *för den kristne* vinnes på en helt annan *väg* än genom reflektion öfver gudsbegreppet. I sina centrala lifserfarenheter har han omedelbart *erfarit* dem alla (äfven t. ex. Guds evighet och oföränderlighet). *Där* är centralpunkten för deras uppenbarelse, och om sedan den kristne (liksom t. ex. i fråga om Guds vishet) spårar dem

äfven på andra, på *alla* lifvets områden, så kan han dock göra detta endast genom det ljus, han *därifrån* hämtar.

I en femte afdelning påpekar förf. slutligen, huru på hans ståndpunkt alla sådana den gamla dogmatikens tvistefrågor som om motsatsen och därför behofvet af en utjämning mellan olika Guds egenskaper, om Guds själfinskränkning o. s. v. af sig själf bortfalla. Ty här framträda dessa egenskaper från början såsom en enhet, där i hvarje egenskap alla de andra ständigt äro med inneslutne. För denna enhet finner förf. i bibeln begreppet: »Guds härlighet» utpregladt.

Utrymmet har ej medgifvit oss att någorlunda fullständigt följa ens utvecklingen af förf:s grundtanke. Än mindre har referatet kunnat ge någon som hälst föreställning om arbetets rikedom af originella och väckande tankar, hvilka ofta sprida ett oväntadt ljus äfven öfver andra frågor än den närmast behandlade. Vid en och annan punkt kunde man ju nog känna sig frestad till att sätta ett litet frågetecken. Så vill det af ett par yttranden synas, som om författaren åt begreppet: det absoluta ej ville medge rätten till *någon som hälst* plats i den kristliga läran om Gud. Är denna uppfattning riktig, så hafva vi här *en* punkt till de många andra, där författaren i sina *metoder* lifligt påminner om en teologisk riktning, till hvars åskådning han eljes står i skarp motsats: den Ritschlska skolan — ett vittnesbörd tillika om, huru många fruktbärande inlägg den Ritschlska teologien dock gjort i den vetenskapliga diskussionen på den systematiska teologiens område. Inom den Ritschlska skolan synes man emellertid blifva allt mer benägen att låta detta förskjutna begrepp komma till heders igen — vi hänvisa blott till Kaftans under förra året utgifna dogmatik. Röjer sig häri en riktig insikt, så ligger däri tilllika en påminnelse — skäligen obehöflig förresten — om, att bakom det svåra problem, som prof. Cremer här så mästerligt behandlat, nog dölja sig ännu svårlöstare.

Genom hvad han gifvit har prof. Cremer emellertid i alla händelser åter förvärfvat sig nya och stora anspråk på vår tacksamhet. En njutning är det att följa och aktge på det sällsynta mästerskap hvarmed den systematiska teologiens metoder här användas och genomföras, en glädje att

åter en gång i ett konkret exempel se ådagalagdt — hvad som för den lutherska kyrkan i grunden är självklart — att den dogmatiska vetenskapen icke behöfver vara en för det kristliga och kyrkliga lifvet ofruktbar vetenskap, att äfven dess, såsom det synes, mest abstrakta och »opraktiska» delar *kunna* få en sådan behandling, att det icke längre är *dogmatikens* skull, om dess utsagor ej, för att åter citera prof. Cremers ord ur inledningen, »återklinga i den kyrkliga förkunnelsen» eller »mötas med intresse i församlingen». Till sidoantalet öfverstiger skriften föga »broschyrens» gränser, till sitt innehåll är den vida mera än en tillfällighetsskrift. Det vore ett olämpligt smicker mot prof. Cremers landsmän att påstå, att de alltför mycket vant oss vid att i de skrifter, som de sända till oss, finna *det* förhållandet mellan innehåll och omfång.

E. Bg.

KÄHLER, MARTIN, Prof., *Der lebendige Gott.* Fragen und Antworten von Herz zu Herz. 2:te durchges. Aufl. Leipzig, Deichert, 1897. 72 s. 8:o. Pris 1,20 M.

Enligt hvad förordet till denna apologetiska skrift gifver vid handen, är ursprungliga anledningen till dess författande att söka i »schmerzliche Hilferufe einer erschütterten und um den Kinderglauben bangenden Seele». Den gör icke anspråk på att vara ett afrundadt helt, utan »endast några variationer öfver ett tema», men dock på samma gång »Früchte, mit dem Saft des innersten Lebens getränkt».

Boken sönderfaller i fyra kapitel med öfverskrifterna: »Zweifel eine Thorheit», »Der bekannte Gott», »Der verborgene Gott», »Der lebendige Gott». I den första, inledande afdelningen påvisas, huru innersta roten till allt tvifvel är det jordiska sinnet — »ty tvifla är att rota sig i jorden och tro är att stiga upp på himmelsstegen»; därför höfves icke »högaktning» inför tviflet, men väl en hjärtlig barmhärtighet såsom mot den fattige tiggaren. — I det följande stycket om »den kände Guden» erinrar förf. först om förefintligheten hos alla folk af något slags gudsföreställning, och likväl — hur

okänd är han icke äfven för dem som väl veta hans namn. Men i hjärtats djup bor en outsläcklig längtan efter Gud. Denna möter Kristus med sitt: »Jag känner honom! Hans gudsåskådning är roten till hans världsåskådning, den är måttstocken, med hvilken han mäter allt, nyckeln, som för honom löser alla kunskapens gåtor. Och han går själf med sitt lif i borgen för sin förkunnelse. Han bevisar icke, han vittnar: »Kom och se!» heter det. Huru »den fördolde Guden» i Kristus möter människan, visa de båda sista afdelningarna. I hans kärlek finner hon hvad hon söker. Han sätter henne i gemenskap med Gud såsom den *lefvande*, om än i viss mening allt fort såsom den *förborgade*. Då har man funnit honom, när man med Tomas kan tillbedjande utropa: »Min Herre och min Gud».

Förf:s stil och hela framställningssätt hör ej till de lättlästa, och hans bok lämpar sig därför ej såsom folkskrift; men bildade, tänkande läsare torde ur den kunna hämta god vägledning. *J. T. B—g.*

Nordisk Missionstidskrift (Ny följd) I årg. I h.

Som det torde vara bekant för dem, hvilka intressera sig för missionen, har den af numera aflidne prosten J. Wahl förut utgifna missionstidskriften efterföljts af ofvan nämnda Nordisk Missionstidskrift, hvars 1:sta häfte utkommit. Äfven denna utgifves i Danmark, men fasta medarbetare från alla de tre skandinaviska länderna göra den så att säga till en gemensam egendom för nordiska missionsvänner. Utgifvare äro Vilh. Sörensen, Sognepræst i Husby, (för svenska missionsvänner bekant från senaste nordiska missionsmötet) och Ferd. Munck, resid. Kap. (= komminister) i Nakskov. Svenska medarbetare äro: Regementspastor J. Th. Bring; e. o. prof. Hj. Danell; svenska kyrkans missionssekreterare, pastor G. Hogner; Ev. Fosterlandsstift:s sekreterare, docenten A. Kolmodin och pastor Efr. Rang. Bland norske medarbetare torde norska missionssällskapets sekreterare, pastor L. Dahle, vara för oss väl känd och bland danskarne domprosten, teol. licentiaten A. T. Poulsen, ordf. i danska Israelsmissionen, vara mest bekant.

Dessa namn böra borga för att tidskriften skall väl fylla sin uppgift, att »blifva ett band mellan de tre nordiska rikenas missionsvänner och bidraga till att stärka missionskärleken och främja missionskunskapen». Denna sin behjärtansvärda uppgift vill tidskriften söka förverkliga dels genom missionsteoretiska artiklar och skildringar från missionens förflutna och närvarande tid, dels genom direkta meddelanden från nordiska missionärer och redogörelser för missionslif och arbete i hemlanden, dels ock genom orienterande öfversikter öfver världsmissionen och anmälningar af missionsliteratur.

Tidskriften har i detta sitt 1:sta häfte otvifvelaktigt gjort en god början. Dess ene utgifvare (V. S—n) behandlar i en väl skrifven artikel den viktiga frågan: »Den rette Dom over Missionens Arbejde». Man märker, att författarens ståndpunkt är en frukt af både tänkande och studier i ämnet. Pastor Bring behandlar klart, kraftigt och bibliskt det centrala ämnet: Kristus och missionen, och missionär P. Larsen från Madras gifver en intressant och på nära bekantskap hvilande framställning af den s. k. nyhinduismens uppkomst och egendomlighet. Artikeln utgör ett af de tre föredrag, som förf. hållit vid »det videnskabelige Præstekursus» i Köpenhamn (okt. 1898) öfver denna märkliga företeelse, som i vissa afseenden påminner om nyplatonismen. Slutligen innehåller detta häfte en kortare literaturanmälan.

Att det i vår på missionens område så rörliga tid är af vikt särskildt för församlingslärare att i afseende på denna gren af församlingslifvet äga en i kärlek och kunskap väl grundad ståndpunkt, behöfver ej framhållas. Denna Missionstidskrift bör i detta afseende kunna blifva till särskild hjälp och ledning.

Tidskriften utkommer med 6 häften om året, och prenumeration kan ske på hvarje postkontor; priset är 3 kr.

E. H—m—n.

SAABYE, H. G., *När du en gång har blifvit omvänd, så styrk dina bröder!* Ett konventsföredrag. Öfversättning. Stockholm 1898.

Ofvannämnda konventsföredrag grundar sig bland annat på ett arbete af G. Warneck: »Hvarför uträttar vår predikan

så föga?» och innehåller många behjärtansvärda vinkar och varmhjärtade maningar till ordets förkunnare. Det talas om predikans realism, om betydelsen för förkunnelsen af det enskilda kärleksarbetet i församlingen, om prästens omvändelse, tro och kristliga lif såsom nödvändiga villkor för arbetets rätta kraft. »Den icke brinner, han ingen vinner».

Vid ett och annat, där författaren synes oss nära att »slå öfver», kunde måhända sättas ett frågetecken. Så, då det vid polemik mot »docerandet och dogmatiserandet» i tämligen allmänna ordalag förklaras, att bevisföringen och beviset icke höra till trons område. Det beror på hvad man menar med orden i fråga — man behöfver ju blott lyssna till Kristus och Paulus för att finna, att de icke voro rädda för »bevisföring». — Då det är fråga om att sträfva från det dogmatiska till det etiska och praktiska, så har en dylik maning helt visst sitt berättigande. Men det beror något på, hur den uttalas; det kan vara en fråga, om icke svagheten i mycken modern predikan rent af beror just därpå, att den saknar hvad man kunde kalla »en dogmatisk botten». — Att det specifikt prästerliga är det i trängre mening pastorala, den enskilda själavården — något som drifver författaren att klaga öfver, att vår kyrka saknar biktstolen — är måhända också något starkt. Under den berättigade ifvern för enskild själavård, för diakoni och sådant kan det vara en fara att förgäta, att den centrala arbetsplatsen för oss protestantiska präster dock måste vara vår predikstol. — Vilseledande är uttalandet om att vi skola i ordets sanna mening vara »hvad S. Kierkegaard bespottade, men Martensen på rena allvaret häfdade, vi skola vara sanningsvittnen». Det ger, för den som icke känner saken närmare, en skef uppfattning af hvad det var Kierkegaards »bespottelse» gällde. *J. A. E—d.*

Der Brief an Diognet, »die Perle des christlichen Altertums», übersetzt und gewürdigt von D:r WILHELM HEINZELMANN, Professor. Erfurt 1896. 32 s. in 8:o. 1.

Det apologetiska drag, som genomgår vår tid, har drifvit flera af dess teologiske forskare in på ett allvarligt studium af den patristiska literaturen. Namnen *Harnack, Cremer,*

v. Gebhardt m. fl. å den protestantiska sidan, *Hettinger, Scheurer, Sporer* å den katolska, för att nu ej nämna de äldre gammalkatolske *Döllinger* och *Friederici*, äro alla välkände. Till dessas forskningsarbeten på patristikens område sluter sig värdigt prof. *Heinzelmanns* monografi öfver brefvet till Diognetus. Under öfverskrifterna »Allgemeine Gesichtspunkte» och »Zur Einführung in der Brief» visar förf. sin förtrogenhet med de apologetiska skriftställarne från samma tid, samt lämnar en text-historisk öfversikt. Tiden för denna anonyma skrifts tillkomst har han dock, lika litet som sina föregångare, kunnat med afgörande visshet fixera. Sannolikhetsskäl tala för dess författande under andra seklets första hälft. Till öfversättningen, som skett med synnerlig omsorg, äro värderika noter bifogade, innehållande talrika hänvisningar till nytestamentliga parallelställen. De tolf kapitel, i hvilka brefvet fördelats och af hvilka de två sista af språkliga skäl torde nu mera enhälligt erkännas såsom oäkta, äro af öfvers. alla försedda med öfverskrifter. Såsom sitt slutomdöme uttalar öfvers., att detta bref står i betydelse nära det nya testamentets bref, samt bör anses såsom en gemensam skatt för hela kristenheten och för alla tider. Den djupa och ädla tanken om det kristna helgelselifvet är, som bekant, återgifven i *Richters* psalm, öfversatt af *Wirsén* (N:o 283 i psalmboksförslaget af 1889): »Hos kristna det inre, förborgade lifvet» o. s. v.

E. H.

JENSEN, GUSTAV, *De nuværende Vilkor for den norske Kirkes Præstetjeneste*. Forelæsninger ved Præstekurset i Kristiania Oktober 1898. Kristiania, Grøndahl & Søn. 58 s. 8:o. Pris 80 öre.

JENSEN, GUSTAV, *En Folkekirkes Betydning og Opgaver*. Foredr. i Kristiania Indre Mission. Kristiania, Lutherstiftelsen. 15 s. 8:o. Pris 20 öre.

Hvar och en som studerat G. Jensens »Inledning i Præstetjenesten» samt »Gudstjeneste og Menighedsliv — och åt den, som icke gjort det, rekommendera vi på det varmaste ett sådant studium — han vet, att man af denne förf. kan

vänta gediget gods, och att han med vaken blick och varmt klappande hjärta följer tidens företeelser, icke minst på det kyrkliga området. Därom bära äfven dessa båda skrifter förnyadt vittnesbörd. Inom ett begränsadt område erbjuda de en mångfald af väckande och undervisande tankar.

I den senare af de båda skrifterna framhåller förf., huru genom folkkyrkan kristendomen blir en makt i folket, huru det äkta kristendomslifvet inom henne har ett värdefullt skydd mot hednisk besmittelse, huru hon är ett uttryck för Guds allmänneliga kärlek; men han döljer icke heller dess svaga sidor, fastän han häfdar dess betydelse som arbetsform och arbetsstoff för Kristi sanna, andliga kyrka. Såsom eftersträfvansvärda mål framhållas: en närmare sammanslutning af de mera medvetna och afgjorda kristna, allt flere fromma, dugliga och verksamma prester, delning af de för stora församlingarna samt en kraftig inre mission. I hvad mån förf. tänker sig lekmannapredikan ingå i den sistnämndas verksamhet, har han icke uttalat.

Ehuru närmast afsedd för norska prester, har den förra af de båda skrifterna mycket att lära äfven oss. Förhållandena i de båda grannländerna likna ju ock på det hela taget hvarandra, om än den fara för separatism, som synes stå hotande för förf:s blick, när han ser ut öfver sin kyrka, i vårt land längesedan blifvit mer än en framtidsutsikt. Ur fyra synpunkter skärskådar förf. sitt ämne. I första afdelningen om »Præstetjenestens økonomiske Vilkaar» påpekar han fördelarna af det i Norge ännu helt nya aflöningssättet med ett bestämdt belopp utan alla »extra sportler» och erinrar tacksamt om en man, som på sin tid mycket arbetat för denna reform, näml. Joh. Fredr. Monrad. Den andra afdelningen sysselsätter sig med »Præstetjenesten og det sociale Liv, særlig dens Forhold til de afhængige Klasser». Här framhåller förf. med kraft vikten af att klyftan mellan prästerskapet och de arbetande klasserna allt mer måtte utjämnas, så att prästernas försteg i bildning och lefnadsvanor ej måtte göra dem främmande för menige man, utan i stället tagas i andens och kärlekens tjänst till deras bästa. Särskildt varnar förf. prästerna för att intaga någon politisk partiställning eller kasta sig in i dagens

strider, utan koncentrera sin kraft på sitt egentliga ämbetes mångfaldiga uppgifter och nöja sig med att i det offentliga, hvar så behöfves, häfda sanningens och rättfärdighetens, kärlekens och barmhärtighetens grundsatser.

I tredje afdelningen om »Præstetjenesten og Menighedslivet» fäster förf. uppmärksamheten på den passivitet, som länge tryckt sin prägel äfven på den evangeliska, liksom förut på den katolska kyrkans lif. Prästen har kommit att stå allt mer isolerad, och hvad som bort vara församlingsarbete har upptagits af allehanda kretsar och föreningar. Men dessa sammanhållas egentligen af den ena eller andra egenheten, under det församligen representerar det för alla kristna enande och gemensamma. Föreningslifvet kan därför aldrig ersätta församlingslifvet. Hvad som gäller är, att församlingarna komma i aktivitet i syfte att allt fullständigare genomtränga sig själfva med Kristi evangelii lifskrafter.

Slutligen sysselsätter sig förf. med frågan om »Præstetjenesten og Theologien». Klargörande och uppmuntrande ord uttalar han här beträffande den teologiska vetenskapens utveckling i våra dagar, då snart sagdt alla kristliga läropunkter tyckas få gå genom eld. Detta behöfver dock ej betyda tillbakagång, utan fastmer framsteg för kristendomen själf, blott prästerna intaga den rätta ställningen till teologien. »Og egentlig», säger förf., »burde der vel stikke en Smule Theolog i enhver Prest».

Vi tillönska förf. många eftertänksamma läsare bland svenska präster och teol. studerande. Men vi skulle ock vilja önska vårt prästerskap ett »Præstekursus» med så lärorika föredrag som de här anmälda. *J. T. B—g.*

Ett omtvistadt manuskript.

År 1744 utkom i Köpenhamn en skrift med följande titel: *Anders Rydelii. Hans Kongl. Majestæts af Swerrige etc. Landt-Græve til Hessen etc. For-dom Tro-mans och Biskops öfwer Skåne och Blekingen samt ock Pro-Cancellairens wid Carolinska Universitetet i Lund, och S. S. Theologiæ Doctorens, Så kallade Andeliga Memorial. Af wælbemelte Herre sammanskrifwit til 1738 åhrs Ricks-Dag, då Han såsom Herredags Man, för Lunds Stift, ærnade sig til Stockholm, men blef på resan död uti Osby Præstegård: Så wæl til mit Fæderneslands-Lands Tienst, som ock uppå Mångas, af thet Högaehrewyrdiga, och Höglærda Præsterskapets åstundan ut-Rikes ei mindre, æn in-Rikes, J Dags-Ljuset framgifwit och på egen Bekostnad uplagt af Giöran Larsson Brantingh. S. S. Theol. Stud. och Phil. Candidat wid Smålenska Landskapet. i Lund åhr efter Christi Börd 1744.**

Här föreligger alltså ett arbete, som gör anspråk på att vara af biskop Rydelius »til 1738 åhrs Ricks-Dag sammanskrifwit» (ehuru på grund af hans under resan timade död aldrig framlämnadt). Och detta utan att öfver publikationen någon som helst anonym tvetydighet hvilar. Utgifvaren

* 1777 utgafs en ny upplaga af samma bok under titel: *Biskopens i Lund Doct. Anders Rydelii Så kallade Andeliga Memorial, af Honom sammanskrifwit til 1738 års Riks-dag.* Men då denna upplaga, med undantag af stafningens och ordböjningens modernisering, är ord för ord blott aftryck af 1744 års upplaga, taga vi här till den ej vidare hänsyn.

utsätter fastmer både namn och adress med all önsklig tydlighet*.

Icke desto mindre möttes boken alltifrån början med en viss misstro. Den som först oss veterligen gaf offentligt uttryck åt denna misstro, är *Gustav Sommelius*. ‹In Fac. Philos. Docens & Rector Scholæ Lund.› I en akademisk disputation af 1757, *In Historiam Academiæ Lundensis*, yttrar han p. 47: »*Extant etjam bini Tractatus Posthumi, quorum utrumque in lucem publicam prodire curavit Georgius L. Brantingh; vocatur vero alter: Andreæ Rydelii S. S. Theol. D. etc. Epistola Testamentaria, quam, dum adhuc viveret, Professorio munere fungens, at in vicinia mortis aliquando constitutus — conscripserat. Atque hunc genuinum esse testantur, qui intime beato viro usi sunt, iidemque mihi affirmarunt, alterius, cui hæc inscriptio: Andreæ Rydelii etc. Så kallade Andeliga Memorial, sammanskrifvit til 1738 års Riksdag etc. Kiöpenhamn 1744 4:to primas tantum lineas cum duxisse, ab aliis vero interpolatum vel auctum & in hanc formam redactum esse hoc scriptum*».

Detta vissnesbörd må nu icke utan vidare skjutas åt sidan såsom blott ett försök att beröfva vissa memorialets för dåtidens lärdom besvärliga sanningar auktoriteten af Rydelii vidtberömda namn. Rektor Sommelius var en grundlärd och högt aktad man, hvilken dessutom såsom akademisk bibliotekskarl var van att handskas samvetsgrant och noggrant med böcker och författarenamn. När därtill han här åberopar intyg af män, »*qui intime beato viro usi sunt*», är enligt vår öfvertygelse stort afseende att fästa vid detta uttalande.

* Samme G. L. Brantingh har utgifvit ännu ett annat manuskript af Rydelius (*Epistola testamentaria* etc. Lund 1742 & Köpenh. 1744). Prof. Sam. Älf i sitt företal till Rydelii *Opuscula Latina* yttrar om honom: "*plura Auctoris* (scil. Rydelii) *Scripta a se collecta edere, in animo habuit*".

Hvad ha då dessa Rydelii närmaste umgängesvänner att säga oss om vårt memorial? Jo, att Rydelius visserligen skrifvit ett *utkast* (»*primas tantum lineas duxisset*»), som legat till grund för den tryckta texten, men att främmande händer sedermera bearbetat hans manuskript eller åtminstone tillagt åtskilligt, som icke härrörde från Rydelius (»*ab aliis vero interpolatum vel auctum & in hanc formam redactum esse hoc scriptum*»).

Alltså ännu icke någon misstro till själfva *hufvudinnehållet:* blott en tämligen obestämd antydan om en formell öfverarbetning af främmande hand: så föll utslaget 19 år efter Rydelii död från hans närmaste umgängeskrets.

Den, som härnäst (så vidt vi känna) upptar frågan, är domprosten i Linköping, professoren dr. Samuel Älf (son till Rydelii brorsdotter). I sitt företal till Rydelii *Opuscula Latina* yttrar han 21 år senare härom: »*Haud quidem cogitasse nostrum de his privatis Meditationibus suis publicandis, quibus nec ultimam limam adhibere licuit, credibile perquam est, & fidem præterea fecit, tamquam testis e domo. Celeberrimus Virque Optimus N. N. qui etiam Scriptum Cetera pium & egregium Spirituale sic dictum Memoriale, licet de Auctore dubium non sit, variis tamen locis interpolatum esse, quale nunc impressum legitur, me pridem edocuit*». Såsom vi höra: blott ett mildradt eko från Sommelii disputation. Alltjämt är man villig att »utan tvekan» hänföra det *väsentliga* författarskapet till Rydelius; men man reserverar sig fortfarande mot slutredaktionen, i hvilken man (»*variis locis*») spårar interpolation. Och detta från särdeles trovärdigt håll (»*celeberrimus virque optimus, tamquam testis e domo*», citerad af en Rydelii nära släkting).

Följa så samtidigt tvänne nya inlägg i den tämligen ensidigt förda striden. Två täflingsskrifter öfver Rydelii »*Minne*» inlämnas nämligen år 1782 till »Uppfostringssällskapet», den

ena af dåvarande Fil. Adj. i Upsala Daniel Boëthius och den andra af Hist. Prof. i Lund Erl. S. Bring; och båda inlåta sig i förbigående på memorialets autenticitet.

Af särskildt intresse är den förstnämnda skriften (Sthm 1783) såsom innehållande ett helt och hållet nytt uppslag i frågan. Enligt Boëthius var nämligen *Rydelii Andeliga Memorial, utgifvet af Branting i Köpenhamn, icke författadt at ingifvas vid Riksdagen år 1738, såsom allmänt blifvit föregifvet, utan det var skrifvet långt förut och innan Författaren ännu var präst, då de Pietistiska oroligheterna först yppades i Skåne*». (p. 28.)

Hvarifrån har Boëthius hämtat denna oväntade uppgift? Såsom källa uppgifver han »*Braads Ostrogothia Lit. i M. S.*»; hvartill han fogar denna upplysning: Ibland ännu lefvande Rydelii Disciplar är Prosten och Theol. Doct. Hr. Pehr Westelius i Össtra Ryd, en värdig Tolk af sin fordne Läromästares förtjenster, hos hvilken äfven en del af Rydelii Manuscripter finnas, och hvilkens underrättelser om Biskop Rydelius, dem framledne Assessor Braad i Norrköping förvarat i sin Ostrogothia Literata, jag har at tacka för flere uplysningar om Rydelii Lefnad».

Jag har å Upsala Universitet tagit kännedom om ifrågavarande manuskriptsamling och där mycket riktigt i marginalen till Rydelii biografi funnit flera af främmande hand tillagda meddelanden angående hans mer enskilda lif och bland dessa äfven följande: Detta memorial war skrifwit långt förut, och under de pietistiska rörelser, som först upkommo i Skåne. Han war ännu då icke Prest, men ansågs såsom en hemlig medhållare med pietisterne. Häraf kan dömas huru absurd den beskyllningen är, som tillägges honom i Tolstadii lefwernes Beskr.»

Närmast är vid detta uttalande att märka, att (förutsatt vi enligt Boëthii ord i denna hand få igenkänna den ännu

1782 lefvande prosten Pehr Westelius) vi här för första gången möta ett *namngifvet* vittnesbörd, Och detta af bestämdaste art: denne Rydelii »discipel» menar sig med full visshet kunna påstå, att den Rydelii handskrift, som legat till grund för Köpenhamns-upplagan, förefanns redan före 1725 (Rydelii ordinationsår enl. Biogr. Lex.) och således ursprungligen måst sakna hvarje samband med 1738-års riksdag. Ett vittnesbörd alltså af ej ringa betydelse.

I motsats till samtliga föregående vittnesmål förklarar åter prof. Bring s. å, (*Minne öfver And. Rydelius.* Sthm 1806 p. 35 fr. slutet), »*at Rydelius ej haft den minsta del i det så kallade Andeliga Memorialet*», och åberopar sig härvid på »en, som ej annat kan än hafva sig den Saken noga bekant». Allt för många, hvilka såsom Rydelii lärjungar och släktingar äfvenledes måst haft »sig den saken noga bekant», ha dock vittnat i motsatt riktning, för att vi kunna vid denna sena, tämligen löst framkastade beskyllning för genomgående falsarium fästa vidare afseende. Helst som i hela denna strid icke ens en antydan förefinnes om någon tvetydighet i kand. Brantings karakter.

För så vidt de anförda vittnesbörden (med undantag af ett) få gälla, skulle alltså saken gestalta sig på följande vis.

Redan vid »de pietistiska oroligheternas» första uppträdande i Skåne har Rydelius i anledning af dessa nedskrifvit en del tankar och reflexioner, hvilka han delgifvit sina vänner och lärjungar och kanske till afskrifning utlämnat. Detta ännu utan hvarje tanke på 1738 års riksdag.

Men rörelsen växer och har vid tiden för denna riksdag blifvit dagens stora, kyrkliga fråga. Såsom biskop var Rydelius själfskrifven riksdagsledamot: skulle han kunna undgå att uttala sig i en sådan fråga? Enligt Branting svarar R. egenhändigt i den ursprungliga öfverskriften till Memorialet: »*Provisionaliter utkastadt til at framwisa på Naestkommande An-*

deliga Riks-Dag». Om vi nu icke äro redo att mot Branting rikta den anklagelsen, att han i spetsen för sin fromma publikation ställt *en medveten osanning* (»Auctorens Egen Öfwerskrift»), måste vi antaga, att åtminstone dessa ord äro Rydelii egna. Men då blifva de äfven i högsta måtto betydelsefulla för vår undersökning. Ty vi äga i dem i så fall *ett Rydelii omedelbara uttalande* i frågan. Och detta af följande innebörd: till skillnad från det af Boëthius omnämnda och af Rydelii lärjunge, prosten Westelius, intygade manuskriptet från tiden före Rydelii ordination *(hvilket icke var författadt at ingifvas vid Riksdagen år 1738)* har R. någon tid strax före denna riksdag* »Provisionaliter utkastat» en ny skrift i samma ämne *att å nämnda riksdag »framvisa»*.

Vi äro sålunda 2:ne *skilda* manuskript på spåren: ett tidigare, hvilket enligt bestämdt och tillförlitligt intyg *icke* var afsedt för 1738 års riksdag; ett annat senare, uttryckligen af R. själf angifvet såsom för denna riksdag afsedt.

Men om så: hvad naturligare än att 1738 Rydelius framtager sitt manuskript från 1720-talet öfver samma ämne, bibehållande somligt, uteslutande annat, tilläggande, omskrifvande? Framförallt tyckes det vara nästan naivt att, emedan hans vänner sett den *äldre* men icke den *yngre* redaktionen, blott *därför* göra denna senare misstänkt. Ett skäl bland andra till mindre meddelsamhet med hänsyn till denna senare kunde ju ligga däri, att enligt Rydelii egenhändiga öfverskrift hans afsikt var att *anonymt* inlämna sitt memorial (»af en Sannings-Kiær Politicus»)**.

Vi måste alltså (med P. G. Ahnfelt, M. I. J. Weibull m. fl.) antaga Köpenhamns-memorialets äkthet, då faktiskt

* Märk: "*naestkommande* Andeliga Riks-Dag".

** Detta i likhet med R:s motståndare Dippel, som under pseudonymen *Democritus* "på Riksdagen i Stockholm år 1727 utgaf en hop otryckta frågosatzer" (se Företalet till Rydelii *Anmerkningar til Demonstratio Evangelica*).

intet enda objektivt bevis för den motsatta åsikten föreligger, under det att däremot mycket starka skäl tala för dess autenticitet.

Så långt med ledning af den tillgängliga, tryckta literaturen i denna fråga.

Men nu framträder helt oförmodadt ett *tredje* manuskript. Och det är detta nya uppslag, som hufvudsakligen framkallat denna uppsats.

För helt kort tid sedan anträffades nämligen i ett af hufvudstadens antikvariat ett manuskript, bärande denna prydligt präntade titel: »*Biskopens Doctor Andr. Rydelii Andeliga Memorial Til 1738 års Riksdag*». Manuskriptet är numera i undertecknads ägo.

Det visade sig strax, att denna handskrift icke var blott afskrift af de tryckta upplagorna. Ty på samma gång innehållet är väsentligen detsamma, förekommer knappt en enda mening, som icke är mer eller mindre ändrad, liksom talrika tillägg gjorts (mot slutet t. o. m. 10 för det tryckta memorialet helt och hållet främmande sidor). Men icke häller kan det vara det *ursprungliga* memorialet. Ty detta representerade ju (enl. Sommelius, Älf m. fl.) den *kortare* texten i förhållande till Köpenhamns-memorialet (»*ab aliis vero auctum*»); under det att åter vårt manuskript representerar den vida *rikare, fullständigare* texten. Det måste alltså vara en *tredje*, fullt själfständig redaktion, som här föreligger.

Vi anföra några exempel på denna själfständighet.

1744 års upplaga.	Stockholms-manuskriptet.
Exempel på uteslutningar:	
p. 41. (saknas helt och hållet).	»Så tror jag dock oförgripligen, at alt för skarpa lags Prädikningar i desse tider, äro et minus malum och mindre ondt, än alt för lena, emedan

de säkres hop är större än de blödiges, och de förres siäla fara större än de senares, dock är medelrummet mellan 2:ne mala bäst».

p. 42 (saknas helt och hållet).

»Jag talar om sådane, som icke äro fallne i upsåteliga samwets Synder, utan räknar allenast sina swagheter för sådana».

p. 44 (saknas helt och hållet).

»Orsaken till sådane swåra omdömen är, at denne proflären fordrar ett mycket noga syndernes Beskrifwelse och lika som visitation, den de af så många falska prejudicier intagne wärldzlige sinnen icke kunna tåla; och sanningen at säga, äro icke månge Prester, som förstå sig uppå denna syndenes anatomie».

Exempel på ändringar:

p. 44. »At heta swag saeger jag aer i Guds Ord icke något forsmaedeligit Namn. Men i wår Tid belägges then swage o. s. v.

»At heta swag, säger iag, är i Guds ord icke något Smädenamn, men i wår tijd talar man med en annan tunga, ty nu belägges the swaga o. s. v.

p. 45. »Man super, courtiserar, skaemtar, glaspar och skrattar på et laettfaerdigt och Hedniskt Saett».

»Man siunger, skämtar, super och skrattar på ett lättfärdigt, ja hedniskt wis».

p. 46 »Jag kan fuller intet begripa, huru thet kan och Praxi thetta skådet (?) Men thet stanar dock hos the Flesta i Thesi och saegas skola ske af Christelig Frihet, som så nödigt synes, och så högt recommenderas. Men thet woro aentå önskeligit, at the Andeliga wille följa i Hypothesi och Praxi thetta Rädet. Men thet stadnar dock hos the Flæsta i Thesi och Theoria. Gifwe Gud! at thet trogna Witnet Lutherus fingo nu någon liten Tid sin Anda igien . . .»

»Jag kan fuller intet begripa, huru thet i närwarande församlings tillstånd, kan ske aldeles af Christelig frihet, som så nödigt fijnnes och så högt orecmmenderas: men thet wore doch önskeligit, at the andelige wille följa detta råd i praxi och afhålla sig ifrån de wärldsliga tings missbruk, men stannar doch hos de flesta i Thesi och Theoria. Om thet trogna wittnet Lutherus finge någon tijd sin anda igen . . .»

De anförda citaten torde tillräckligt åskådliggöra de vidtagna ändringarnes karakter. I allmänhet ange dessa en korrigerande, ofta utvecklande, stundom modererande *öfverarbetning*, allt tydande på Köpenhamns-manuskriptets »priorité de date». Någon genomförd tendens kan icke i dem spåras.

Men huru nu förklara tillvaron af ännu ett 3:dje manuskript utöfver de 2:ne redan omnämnda?

Det är bevisligen *icke* skrifvet med Rydelii egen hand*. Men för såvidt afsikten verkligen var, hvad titelbladet anger,

* Åtskilligt tyder på, att renskrifningen skett efter *diktamen.* Man har eljest svårt att förklara, hvarför ej på något enda ställe en textens fördelning i särskilda stycken förekommer, under det att både i Köpenhamns-upplagan och i Rydelii skrifter för öfrigt en dylik uppdelning flitigt brukas. Han skulle i så fall blott följt sin samtidas, biskop Benzelii exempel, som d. 31 oktob. 1733 skrifver till sin bror: "jag hafver så mycket ökt henne (min Historiam Sveo Gothicam), och måste aldeles ändras både till ordningen och styln; ty then var hastig, när nu varande Borgmästaren i Upsala, H:r Stolzer, skref henne efter som jag läste". (*Brefwäxling imellan Ärke-biskop Eric Benzelius den Yngre* o. s. v. Link. 1791 pag. 135).

att framlägga just detta exemplar inför riksdagen, var en renskrifning så godt som oundgänglig. Särskildt visa änuu bevarade, egenhändiga manuskript af Rydelius från 1730-talet en så osäker och grumlig stil, att allraminst han kunde undvara den officiella renskrifvaren, när det gällde att träda inför Sveriges riksdag*.

Hvad åter de nya ändringarne och icke obetydliga tillläggen vidkommer, torde redan det numera fullt utsatta författarenamnet nogsamt motivera dessa. »*Biskopen Dr. Andreas Rydelius*» måste dock på ett helt annat sätt väga sina ord inför Rikets Ständer än en anonym »*Sannings-Kiær Politicus*». Frågan var ju för öfrigt ytterligt ömtålig och kräfde därför in i det sista kritisk bearbetning och sofring. Att en dylik omarbetning af äldre manuskript icke var Rydelius främmande, visar en hans handskrift å Upsala Bibl. (*Wänligit Samtal:* Lidénska Handskr. P. 17). Ända till oigenkännlighet är här ändradt och öfverstruket, på samma gång talrika tillägg gjorts i den mycket breda marginalen.

Så tyckes ej ringa historisk sannolikhet vara för handen, att vi verkligen återfunnit Rydelii Andliga Memorial i dess afslutade gestalt, såsom det på hans resa upp till Stockholm legat färdigt i hans kappsäck. Alla såväl inre som yttre tecken peka åt detta håll; under det att för dess förhandenvaro, utan denna förutsättning, någon rimlig förklaring svårligen torde kunna gifvas**.

---

* Upsala Bibl:s Rydeliana äro om hvarannat än egenhändiga, än renskrifna, det senare dock mestadels.

** P. G. A(hnfelt) i sin biografi öfver Andr. Rydelius i *Biogr. Lexikon* omnämner i en not, att han var i besittning af Rydelii s. k. Andeliga Memorial "i mscpt". Men då ingen vidare upplysning lämnas om manuskriptets art, huruvida det var egenhändigt eller möjligen blott afskrift af det tryckta memorialet, blir oss upplysningen af ringa nytta. Omöjligt är dock icke, att det är just detta memorial, som på omvägar förirrat sig till ett af Stockholms antikvariat.

Jag trodde, att min undersökning härmed vore afslutad. En ny fnurra på den trassliga härfvan sätter dock pennan åter i gång. Man har nämligen fäst min uppmärksamhet på, att lektor Hj. Nordin i sin afhandling *De ecklesiastika deputationerna under Fredrik I:s regering* (Strengn. 1895 p. 132) omnämner ett manuskript i Link. Gymn. Bibl., som äfvenledes utger sig för att vara Andr. Rydelii »*Andliga Memorial*». Genom sagda biblioteks godhetsfulla tillmötesgående har jag varit i tillfälle taga närmare kännedom om äfven detta aktstycke.

Det är sammanbundet med ett annat manuskript, »*Probsten Eurenii Betänckande om Prästaämbetet framgifvit på Riksdagen 1723*», och bär signaturen »Sam. Älf 1778» på pärmen. Titeln lyder: »*Andeligt memorial angående Några Satans farliga strek hwarmed han griper de i sin inbilning kloka menniskior i denna werldenes sidsta tid, att framwisa på nästa andeliga Riksdag: af Andrea Rydelio*». Det är icke egenhändigt.

Jämföra vi till en början denna nya handskrift med Köpenhamns-upplagan, skola vi strax finna, att den till denna intager en fullt lika självständig ställning som Stockholms-memorialet. Den innehåller därtill det för detta senare egendomliga sluttillägget.

Men nu inträffar, hvad vid första påseende synes nästan oförklarligt: *äfven från Stockholms-texten afviker den gång på gång*. Det är alltså icke nog med 3 skilda redaktioner. Här kommer nu en *fjärde* till!

Vi lämna åter några exempel, utan urval hämtade från de 6 första sidorna. För åskådlighetens skull indela vi dem i 2:ne skilda grupper*.

1. Ex. på sådana afvikelser från K.M., hvilka med be-

* Härvid betecknar *K.M.* Köpenhamns-Memorialet; *St.M.* Stockholms-Memorialet; *L.M.* Linköpings-Memorialet.

stämdhet angifva, att St.M:s text måste legat till grund för L.M.: K.M. »then *Theologiska* Sanningen»; St.M. och L.M. »den *himmelska* sanningen». K.M. »nogrant *synes*»; St.M. och L.M. »nogrant *finnes*». K.M. »*uptænker* sina Försåt»; St.M. och L.M. »*upställer* sina försåt». K.M. »och *Physici* ware allena»; St.M. och L.M. »och *Philosophi* vare allena». Lägges nu härtill, att St.M. och L.M. gemensamt innehålla 10 skrifna sidor, hvilka i K.M. helt och hållet saknas, så kan i denna punkt ej gärna något tvifvel råda.

2. *Ex. på afvikelser från St.M.* (hvarvid är att märka, att när helst L.M. afviker från detta memorial, St.M. har, utan ens ett enda nämnvärdt undantag, städse K.M. på sin sida, ett betydelsefullt faktum, för så vidt som härigenom 2 redaktioner stå gent emot 1 och af dem den, öfver hvars äkthet något rimligt tvifvel näppeligen hvilar).

Köpenhamns- och Stockholms-texten:	**Linköpings-texten:**
»Ty det är hans (Satans) ordning at wända up och ned på all ordning.»	»Det är hans (Satans) ära at befordra Guds wahnära.»
»at hålla honom (Satan) för Bönås i sin konst.»	»at hålla honom (Satan) för enfaldig i sin konst.»
»Han ser thet går inthet längre an, at giöra sig till en Gud, emedan then gambla widskieppelsen alt mer och mer aftager».	»han ser at det ej går så wäl an, til at giöra sig till en Gud, som i hedendomen.»
(Förekommer ej i K.M. och St.M.).	»hvilka och i dessa sidsta Christendomstider så wäl hafwa honom lyckats, att i det stället hos våra förfäder en Atheist war et sällsamt djur; och myc-

ket sällan någon Christen fants, som med de gamla Saducæer twiflade om andarnes warelse, nu altförgodt förråd är uppå sådant folck, i synnerhet ibland dem, som wilja hetas wara naturkunnige.»

»Men then som med förnuft betracktar the många twister, som alla tider swäfwat uti Guds församling, finner prof af samma swaghet uti Theologien, alla Articulos fidei igenom.»

»men hvem ser icke, at denna sjukan går widare, och wågar sig innom det andel. Ståndets gräntser.»

Redan den stilistiska klangen och färgen i dessa citat från L.M. synas oss mer erinra om den senare hälften af 1700-talet än den förra. Särskildt tycka vi oss i dem skönja en sträfvan att mildra, utvattna de Rydeliska kraftuttrycken (t. ex. »befordra Guds wahnära» i st. f. »wända up och ned på all ordning»; »hålla Satan för enfaldig» i st. f. »hålla honom för Bönås» o. s. v.).

Samma sidor innehålla emellertid äfven en annan kategori af citat, som enligt min mening ännu bestämdare pekar i samma riktning. Jag menar den i L.M. ständigt framskymtande tendensen att i »*Physiocorum*» och »*Theologorum*» intresse något mildra skärpan i Rydelii polemik gentemot dessa. Äfven härpå må några exempel anföras.

Köpenhamns- och Stockholms-texten:

»emedan de (the Lärde) gemenligen hafwa så stora inbilningar om sin egen försicktighet.»

Linköpings-texten:

»emedan *många* af dem hafwa så stora inbilningar, om sin egen försicktighet.»

»i thet ställe Physiocorum ändamåhl borde wara, at öka Guds ähra, och borttaga widskieppelsen. Det är intet nytt, at Physici hafwa förachtat Gud och alla under, efwen sina egna Siälar, emedan the intet äro synliga som then andra naturen, then the betrachta, och under hwilkens domstol the af förmäthenhet wilja alt draga.»

»Men som then gamla draken, hafwer förmärkt, at thet nya sättet, at utföra naturens krafter iginnom experimenter gemenligen mycket mehr upblåser deras sinnen, som hafwa tillfälle at grubla i Physica, än thet gemena sättet at Audera theruti; och at så många Physici inclinera nu till at tro, ingen diefwul wara till, utan i the räddas hierna.»

»i det stället, dess högsta ändamål borde wara, att se och androm wisa Guds härlighet, som lyser i Naturen; så at han allena, må hafwa tack och ähra för sitt wärck, och ej något Creatur.»

»Men som den gamla draken, som hafwer macht (tydligen felskrifning i st. f. märkt) at det nya grepet til at utforska naturens krafter, genom diupare ransakningar, konstigare experimenter, och flitigare försök: sätter dess fördolda egenskaper mer i dagsliuset, än den gamla naturkunnigheten; men gör naturen förunderlig, och dess mer gifwer dem lärdom tillfälle, till at kunna förklara et och annat för naturligit, som tilförene är räknadt för öfwernaturligit el. onaturligit. Så hafwer och han, genom detta medlet, satt mången i twifwelaktighet, om andarnes warelse, och i synnerhet brakt altför många i den tanken, at ingen ond ande är til, utan i de räddas hierna.»

I all synnerhet synes mig det sista citatet talande. Ty, såsom vi finna, säges här icke blott något helt annat, än hvad vi läsa i K.M. och St.M.; hela dess argumentation går därtill i en riktning, som är för dessa texter främmande, snarast försvarande, hvad de angripa. Tendensen tyckes oss här ligga i öppen dag. Det är tydligen neologiens jämkande mellan »upplysning» och uppenbarelse. Och det på ett sätt, som är för Rydelii åskådning oändligt främmande.

Betecknande synes oss äfven, att L.M. utesluter ställen lika dessa i K.M. och St.M.: »en rätt Lärdom är aldrig utan rätt försichtighet, och then är en sälsam fogel ibland them som heta lärde»; »Jag will nu allenast nämna några nya Exempel therpå, som äfwen wåra Orthodoxis kunna till warning tiena. Thet första är thet, som rätt nu berättades om Physicis, at the så lätt falla från widskieppelsen till at förgäta Gud och hans försyn.»

Det anförda torde vara nog till stöd för antagandet, att L.M. är en *senare* bearbetning än St.M. Tendenser skimra här igenom, som icke blott äro främmande för Rydelii åskådnings- och uttryckssätt öfver hufvud, utan därtill tämligen genomskinligt röja en senare tids intressen. M. a. o.: här skulle verkligen anklagelsen »*interpolatum vel auctum*» vara befogad*.

Vi sluta med att i korthet angifva hufvudinnehållet af denna i så många hänseenden märkliga skrift, Rydelii *testa-*

* Icke alldeles utan skäl torde någon misstanke härvid falla på det namn, manuskriptet bär: *Sam. Älf.* Professor Älf, latinskalden, f. d. medlem af fru Nordenflychts vittra sällskap och Lindbloms vän: hur nära måste icke hafva legat för denne finbildade gustavian att i välment intresse för sin namnkunnige släktings namn afrunda ett och annat väl mustigt uttryck samt i allmänhet stämma den gamle karolinens något kärfva språk i bättre samklang med tidens smak? Och detta så mycket mer, som han ju var öfvertygad om, att redan förut den Rydeliska texten undergått främmande bearbetning (se Förctalet till *Opuscula Latina*).

mente i vida egentligare mening än hans flera år förut författade *Epistola Testamentaria.*

Skriften börjar med en kort inledning, i hvilken författaren anger såsom mål för detta »wälmenande Memorial» att »upteckna några Satans mästerstreck, som han i denna nyare tiden har upspunnet, såsom till Valét och til at giöra sista Acten af sin fuhla Commedia desto artigare.»

Bland dessa »mästerstreck» anföres främst, att »han finner större fördehl theraf, at menniskian håller honom för et *non Ens;* ty på thet sättet har han så mycket friare händer, at spela sine helfwetes intriguer, som det alt sker incognito.»

Att det dock icke är »Physici» utan »Wåra Theologi och Orthodoxi», R. egentligen vill åt, framgår däraf, att han redan den 7:de sidan lämnar de förre för att i stället rikta sina ord mot de senare och sedan icke ett ögonblick släppa dem ur sikte.

Den första anklagelsen, som riktas mot tidens herskande teologi, är, »at somblige oförsicktige Theologi, i thesse tider, handtera en på Siälenes wägnar, blödig och bedröfwad menniskia, nästan på samma sätt, som the flästa Medici, the alt sådant gemenligen hålla för naturligt melancholie, som icke kan eller bör med andelig, utan med lekamlig medel botas . . . The agera ock sielfwa såsom Medici, med sine råd, i thet the förmana them at resa till Surbrunnen, söka lustiga sällskap, och ibland roa sig med et glas win och annat sådant som kan fördrifwa melancholiska griller.»

Härifrån öfvergår R. till ett annat tidens andliga lyte: »man börjar, twärt emot Guds ord och et sundt förnuft, skatta förståndets lius högre, än wiljans förbättring, ther likwäl wettenskapen i förståndet kan hafwa fördömmelsen på hälarne, men aldrig wiljans förbättring.» Härom har R. många och allvarliga ord att säga: »man sätter Christendomen på then breda wägen, dock under et skeen 2 Tim. 3: 5 som then

woro then smala, emedan troon och kundskapen i förstondet är orthodox, fast wiljan tager sit höfliga afträde och wandrar en annan wäg» . . . »Ty kunde man med större billighet påstå, at wiljans förbättring är af större wärde än förståndets uplysning, men the må wähl stå tillsammans med hwarandra, och lärer ingendere förtryta, när the uti en Siäl sammanfogas» . . . »Några orthodoxi lärare finna wäl i sit samwete, huru liten lust the hafwa, at efterfölja Christi fotspår, then the hafwa kundskap om, och wilja likwähl Passera för store och hederwärde män i Guds församling, thet the i sanning ej äro; men the förfäckta dock sin ära och myndighet i det högsta under Orthodoxiens glorieuse titul» . . . »Det wil wisserligen en fast större Sublimité fordras at disputera med sina och andras synder, och at uptäcka deres förborgade Sophismata, som äro upletade af djupaste hälfwete, än at disputera med en wilfarande Theoretico och uplösa et Sophisma som hafwer quatuor terminos» . . . »Det är ock så en billig orsak, hwarför iag altid har tyckt, at Lutherus wida öfwergåt alla sina efterkommande disciplar, som här tils drifwit articulos Fidei, emedan han aldrig stannat uti Theoria, utan med oförliknelig sinrikhet dragit Theoriam til Praxin».

Hvad »orda formerne» vidkommer, anmärker R. med finhet, att det är »et mycket obilligt tilbud at wilja twinga Eloquentiam Ecclesiasticam, som til affecternas rörelser behöfwer någon frihet, til de Leges, som flyta af Aristotelis och Scholasticorum träl methode, så at man i prädikstolen skal wara så bunden, som uti Cathedern och moraliska skrifter.»

Denna anmärkning ger R. anledning att inlåta sig på den akademiska prästbildningen. Här beklagar han »högeligen, at man vid academierna så ganska sällan finner, at Theologien drifwes Practice. Man hörer ju intet annat der, än Controversier, men inga hiertelige warningar, til at waekta sig för de tre stora inwärtes Fiender, diäfwulen, wärlden och sit egit

kiött; inga rätt alfwarliga förmaningar til et rätt Christeligit lefwerne; ingen trogen underwisning huru en futurus sacerdos skal lära at känna och pröfwa sig sielf och andra . . . hvarom så ganska nödigt wore, at den studerande ungdomen, besynnerl. Theologiæ Studiosi fingo en rätt grundelig och hierterörande kundskap» . . . »Man skulle hafwa ett stort haf fullt med tårar, om man wille nogsamt begråta en sådan andelig fåkunnoghet».

Efter att hafva inlagt ett ord till försvar för »then trogna Johan Arndt, som så många tusende siälar wärwat til Guds rike, men ingen förwändt ifrån Gud», samt i förbigående hafva snärtat till en del »omogna och unga Theologi, som intet annat efterstträfwa, än at de må med sina Controversier och de gudälskandes förkättrande, såsom med wingar, ju förr, ju hälre, flyga högt up och blifva andeliga meteora»; anger R. grunden till den nämnda »wilfarelsen». Detta beror till stor del därpå, att »Aristotelis Distinction emellan de Theoretiske och Praktiske wettenskaper hänger folcket alt för starkt i hufwudet». R. erkänner, att denna distinction »i sig sielf är oskyldig och kan hafwa sin nytta»; men han anser, »at man wid academierna sätter et så fint råmärke imellan Theoriam och praxin, at den som hanterar en Theoretisk wettenskap, nepligen tör beflita sig om något som hörer til praxin».

Härefter kommer *gudstjänsten* på tal. R. vänder sig här å ena sidan mot sådana, som »der med bemantla sin afsöndring ifrån den almänna gudstiensten, den de äfwen hafwa så liten lust til, som til den inwärtes, neml. til at gifwa Gudi sitt hierta, att utwärtes Krus, som består i Ceremonierna, är af intet wärde»; å andra sidan mot dem, som »göra sig wärkeligen samvete at wistas i en Församling, derest de se så många wärldenes barn, fulla af ögonens lustar och högfärdigt lefwerne, finna I Joh. 2: 10 (?), och derest ofta en ogudacktig lärare, på et bedröfweligit sätt, missbrukar Guds ord.» Om

dessa senares ansvar yttrar sig dock R. på ett mycket försiktigt sätt. »De», säger han, »stå under Guds egen dom. Jag wil intet tilwälla mig den friheten at döma huru högt denna swagheten hos Gud räknas, fast iag wäl finner, att de härutinnan fela, i det de i oträngde mål gifwa förargelse och förorsaka split och söndring i Guds Församling. Jag wil intet i förberörda mål wara deres advocat, icke eller deres harda anklagare» *.

Slutligen kommer R. in på *chiliasmen*. Han var själf icke alldeles främmande för det slags »chiliasm», som han härvid skildrar **. Det låter därför nästan såsom en half självapologi, när han skrifver: »Jag lämnar androm till at dömma, om alla wåre nye Theologi disputera så försichtigt med sine wederparter de spe meliorum temporum som the borde, men i praxi går wisserligen så till, som nu sagt är, at ingen kan med någon särdeles ifwer klaga öfwer wåra tiders ondska, fast mindre önska, en bättre och christeligare tid, utan at blifwa berycktad för chiliast. Jag will gierna kasta hela thenna skulden pa rycktet, såsom en gammal calumniantska; men lärde Theologi skulle wäl finna medel at styra munnen på den skamfläcken, om the icke (jag säger icke alla dock en stor del) sågo altför mycket genom fingren med henne».

Till sist sammanfattar R. sin ståndpunkt i följande punkter: »Nu wore wist hög tid at söka i Praxi en endelig medelwäg, som sannerligen ännu icke är träffad emellan en dubbel Charybdis och en dubbel Schyllam, på den ena sidan först, at icke någon wilfarelse uti Theorien må inkomma och inrita sig, och i synnerhet at icke menniskans orena förtienst på något sätt må inmängas i det heliga och gudomeliga rättfärdiggörelsens wärk, under sken til gudacktighet: på den andra

* Upplagan 1744: "icke heller theras hårda Anklagare, utan snarare Beklagare".

** Jfr *Opuscula Latina* p. 325 f.

sidan, at icke en rätt gudsfrucktan under skenhelighets namn, må få fritt försmädas och undertryckas, som nu i praxi sker alt för gement». Och något längre fram: »Wi hafwa twå andra stötestenar at taga oss til wara före, den ena är, at göra sig samwete öfwer tillåteliga ting, den andra at se alt för mycket genom fingren med sitt egit samwete och der af falla i öfwerdåd och säkerhet . . .»

Vi afbryta här våra citat, så frestande det än vore att ytterligare öka dem för att få ett desto rikare och allsidigare intryck af denna på en gång manligt storslagna och barnsligt fromma personlighet. Vi bindas dock af tidskriftens utrymme. Dessutom äro vi i tillfälle att hänvisa dem, som önska höra mera af och om denne alltför litet beaktade storman inom den svenska teologien, till en nyligen utkommen skrift af J. A. Eklund: *Andreas Rydelius och hans lifsåskådning.*

Till sist blott en fråga: skulle det verkligen vara troligt, att sådana mannaord med sin djupa bakgrund af rik, mognad lifserfarenhet och innerlig hjärtefromhet skulle i oärligt syfte helt eller delvis vara hopdiktade af en ung, okänd »Theol. Stud. vid Smålenska Landskapet i Lund»?

Oscar Quensel.

Ett nytt uppslag i Uppenbarelsebokens tolkning.

(Forts.)

Johannes Uppenbarelse tillhör enligt Bousset den stora apokalyptiska litteraturen.

Sedan Deuterojesaia fört den gammaltestamentliga profetian till dess högsta höjd, afmattas den åter hastigt, till dess slutligen den profet, som skrifvit första delen af Zakarjas 13:de kapitel, i känslan af sin och sina kamraters växande ovärdighet uttalar den gammaltestamentliga profetians dödsdom.

Men därmed slutade ingalunda de religiösa och för den messianska framtiden intresserade judarne att skrifva. Tvärt om: en stor utombiblisk eskatologiskt-religiös litteratur uppväxte, som äfven fann väg inom den nybildade kristendomen och där fortsatte långt inåt medeltiden, den s. k. *apokalyptiska litteraturen.* Man sysslade nu, när den profetiska ingifvelsen ej längre fanns, vid försöken att tyda framtiden uteslutande med sträfvan att uppspåra den dolda undermeningen, den förborgade visheten i alla de märkvärdiga bilder och talesätt, hvarmed de förra profeterna uttryckt sina tankar och förutsägelser. Och dessa böcker äro alla pseudonyma; deras vishet lägges i munnen på berömda män från forntiden, Henoch och Moses, de 12 patriarkerna och Salomo, Jesaia och Daniel, Esra och Baruch. Självständiga nya tankar skapas ej i dessa böcker; de äro sterila alster af en vidtsträfvande och dock vid det gamla bunden fantasi.

På gränsen till denna litteratur står Daniels bok. Dess författare är inspirerad profet, men han är äfven apokalyptiker. Blott ett bekant och mycket belysande exempel härpå må nämnas: Jeremia hade förutsagt, att babyloniska fångenskapen skulle räcka 70 år. Daniel söker den fördolda visheten i detta tal och finner den vara 70 årsveckor. Detta är apokalyptik.

Daniels bok blir den källa, ur hvilken hela den framvällande apokalyptiska strömmen ytterst flödar, af hvilken alla senare författare på detta område äro beroende, ej minst Uppenbarelseboken. Själfva sättet för Danielsbokens komposition blir afgörande. Denna är med stor sannolikhet skrifven omkring år 167 a. C. och är en ljungande profetia om den förföljelse, som under den grymme Antiochus IV Epiphanes skulle gå öfver judarne och om den därefter inträdande Messianska tiden. Profetian är lagd i munnen på den vise Daniel i Babel. Författaren låter emellertid först denne Daniel under de välbekanta bilderna af olika djur o. s. v. skildra historiens gång från babylon. fångenskapen till författarens egen tid. Detta är historia iklädd profetians form. Först med den sista halfva årsveckan och förödelsens styggelse i templet börjar framtidsförkunnelsen.

Efter detta mönster komponera nu de apokalyptiska författarne sina skrifter. De skildra historien till sin egen tid med underliga bilder, lånade från alla håll: Gamla Testamentet, folkberättelser, de vidunderliga gudamyter, hvarom de hört berättas i andra religioner. Men när de skola öfvergå till den messianska framtiden, då måste de i saknad af profetians ande följa den väg, som Daniel anvisat, och i profeternas och främst Daniels egna bilder söka den underförstådda visheten; ty det gemensamma draget för dem alla är, att all underförstådd vishet gäller den yttersta tiden. Beträffande tiden för dennas inträdande blir Daniels halfva årsvecka (= $3^1/_2$ år) det alltid återkommande talet. Och på grund af skillnaden mellan de äldsta profeternas realt historiska messiasväntan (jfr Jes. 7: 14 ff.) och Hesekiels och de senare profeternas utomhistoriskt eskatologiska messiasväntan (jfr Hes. kap. 38 och 39) utbilda apokalyptici en dubbel framtidsbild: Jesaias m. fl:s reala messiastid blir en förberedande lycklig tid på jorden,

det 1000 åriga riket; Hesekiels m. fl:s utomhistoriska messiastid blir den slutliga och eviga salighetstiden.

Dessa apokalyptiska berättelser om underfulla och oerhörda ting, om drakar och vilddjur, om änglar och demoner, om den kommande frälsningens dubbla härlighet, slukades med begärlighet af det judiska folket. De sammansmälte med eller utbildade sig till en mängd folksägner, fast inrotade, hvilka från judarne öfvergingo till de äldsta kristna och där länge bibehöllo sig. Som nyss nämndes, kunde alltså dessa föreställningar och sägner ofta ursprungligen vara lån från andra religioners myter, ehuru sambandet naturligen var förgätet och de alla numera rörde sig om hvad som skulle ske i pröfningstiden vid Messias' ankomst.

Ett led i denna apokalyptiska litteratur med dess folksägner är nu, som redan sagdt, *Johannes Uppenbarelse*. Äfven den skildrar historien före författarens egen tid i bilder, lånade från folkföreställningen; äfven den öfvergår från historien direkt till yttersta tiden och målar denna i bilder och taluppgifter, hämtade från Daniel och gängse apokalyptiska föreställningar. Men härtill kommer ett ytterst viktigt moment, som redan vid en flyktig jämförelse faller i ögonen: Johannes Uppenbarelse är likasom Daniels bok ej blott apokalyptik, den är tillika *en profetia*, en skrift ingifven af Guds ande, en uppenbarelse, som bringar nya religiösa tankar och sanningar i dagen.

Om vi nu åter draga oss till minnes, hvad som kännetecknade den apokalyptiska litteraturen med dess folksägner, dubbla framtidsbild och traditionella taluppgifter; då blir det ock klart för oss, hvaruti uppgiften för en modern forskare består. Han måste först och främst undersöka, hvar Apk. med sina bilder omkläder *historia*, och hvar han omkläder *eskatologi*. Dessa bilder skall han därpå följa i deras historia både framåt och tillbaka i den kristna och den judiska litteraturen och får ej släppa dem, äfven om de skulle föra in i

andra religioner. Är denna undersökning verkställd, då blir nästa uppgift jämförelsevis lätt, nämligen den att i Apk:s bilder särskilja de drag, hvilka helt enkelt äro ett orubbadt lån från annat håll, och de drag eller hela bilder, som Johannes själf omdanat eller nyskapat. Blott här, där Johannes apkl. framträder såsom själf omdanande eller skapande, kunna vi vänta att finna den väldige profeten; här hafva vi *a priori* att söka hans verkliga framtidsförkunnelser, de nya religiösa sanningar, han bringar.

Men skall detta arbete med framgång kunna bedrifvas, då måste forskarens kännedom omfatta alla de religioner, med hvilka judarne kommo i beröring, och dessa andra folks religiösa föreställningar och folksagor. Dessa senare måste följas under deras gång från den ena religionen till den andra, tills de inträda i judarnes tankevärld; här skola de vidare följas genom den utombibliska judiska litteraturen och folktraditionen fram till den äldsta kristna tiden; och slutligen skall undersökas, om och i hvilken form de göra sitt inträde i Nya Testamentet.

Det är ett oerhördt arbete, som här ligger framför forskaren, och blott början är ännu gjord. Ännu är tiden egentligen icke inne att skrifva en sammanhängande kommentar till Apk., och Bousset själf betraktar sin »Offenbarung Johannis» såsom blott ett utkast, viktigare genom sin metod än genom de däri vunna resultaten.

Och dock må här ett par redan vunna resultat i korthet framställas till belysning af det sätt, hvarpå denna traditionshistoriska metods teori i praktiken tar sig ut och kommer till användning.

Först må då anmärkas, att genom densamma ett bredt streck är draget öfver alla de moderna litterarkritiska sönderplockningsförsöken, och Apk:s *enhet* ställd öfver allt tvifvel; om författaren lånat sina bilder än från den kristna föreställ-

ningsvärlden, än från den judiska, än t. o. m. från den hedniska, förklaras härigenom naturligen, hurusom formella ojämnheter och oegentligheter kunnat insmyga sig i det eljes så enhetliga verket. Och med denna gamla men nu åter tillämpade visshet är ett kraftigt uppslag gifvet till förnyad ompröfning af hela den Johanneiska frågan.

Men än mer: man kan våga påståendet, att ljus redan är bragt öfver själfva *medelpunkten* i Apk., kap. 12 och 13, kanske förut dess mest dunkla parti, och att därmed ock ny klarhet kunnat vinnas öfver Apk:s allmänna komposition och ledande grundtanke.

Nyss nämndes, att ett af den *tidshistoriska* forskningens säkraste resultat vore, att kap. 12 innehåller den äldsta kristna kyrkans historia. Kvinnan, som skall föda, är otvifvelaktigt det ideala Israel, d. v. s. enligt urkristen åskådning *den kristna kyrkan.* Gossebarnet som födes, är *Messias* (jfr v. 5 och kap. 19: 15 och Jes. 66, där redan den messianska tiden framställes såsom framfödd af kvinnan Israel). Draken, som förföljer kvinnan, betecknas ju i kapitlet själf såsom *Satan;* och kvinnans flykt är otvifvelaktigt de kristnas flykt undan de första förföljelserna.

Men därmed är det ock slut med den tidshistoriska forskningens resultater. Inför den massa af bilder och egendomliga drag, hvaraf kapitlet är uppfyldt, står den liksom alla de äldre metoderna rådlös. Först den traditionshistoriska har här fört saken vidare. Som redan nämndt är, trodde sig Gunkel i detta kapitel återfinna en gammal babylonisk skapelseberättelse. I denna berättelse gör det stora sjuhöfdade sjöodjuret (jfr 12: 15) Tiâmat uppror mot de himmelska gudarne och sopar med sin stjärt stjärnorna från himmelen. Här ha vi tydligen förklaringen på det hittills obegripliga i v. 4. Men i öfrigt är denna babyloniska myt åtminstone ännu alltför fragmentariskt känd för att kunna gifva vidare upplysningar; och Gun-

kels försök att konstruera fram dylika sväfvar nästan helt och hallet i luften. Däremot tyckes Bousset ha funnit lösningen till hela kapitlet genom att fullfölja skapelsemytens gång genom andra religioner. Den möter oss inom den egyptiska mytologien i berättelsen om den stora gudamodern Hathor, som föder solguden Horus. Modern Hathor är höljd i solen (jfr v. 1); Öknens gud Typhon afbildad såsom en eldröd drake (jfr v. 3), förföljer Hathor, som lyckas fly i en papyrus-båt och på en ö framföder solguden Horus. Denne dödar sedermera draken Typhon.

Ett steg vidare för oss samma myt inom den grekiska religionen, sådan den i Mindre Asien, Apk:s affattningsort, var gängse vid tiden för Kristi födelse. Jordens son, draken Pytho, fick veta, att en kvinna Leto skulle föda en son, hvilken skulle blifva hans baneman. Pytho förföljde då kvinnan Leto; men gudaörnen Boreas förde henne på sina stora vingar (jfr v. 14) till en ö; hennes son blef ingen mindre än solguden Apollo, som sedan dödade draken. — Slutligen finnas inom den judiska litteraturen paralleller i Zephanjas apk., vidare i Hermasboken.

Efter allt detta kan ej längre något tvifvel gärna råda om kap. 12 i Apk. Författaren har här tydligen användt en för olika religioner gemensam och i judendomen inträngd *solmyt* för att därmed omkläda Messias' födelse och frälsning från djäfvulen genom himmelsfärden, samt den unga kristna församlingens räddning undan Satans anlopp. I hela kap. återstå blott ett par detaljer, som ännu ej fått sin förklaring.

Och om nu frågas: hvad åsyftar Johannes apkl. med dessa underliga detaljer, drakens röda färg, 7 hufvuden, örnens stora vingar o. s. v.? — något hvarpå de fantastiska och tidshistoriska forskarne uttömt sina gissningar; så svaras till en början, att *om* härmed något bestämdt åsyftas, måste det enligt hela

kapitlets karakter vara historiska händelser under 1:sta århundradet. Mera öfverensstämmande med Johannes framställningssätt i öfrigt, liksom med hela den apkl. litteraturen, är dock att anse de välkända dragen från solmyten äfven i Apk. vara upptagna utan vidare, för att gifva bilden mera lif och åskådlighet.

Först när denna enkla princip för tolkningen af enskildheterna i Apk. genomgående blifver tillämpad, skola vi blifva befriade från det virrvarr af gissningar, som ännu så ofta gör Apk:s studium ofruktbart.

Sedan Johannes sålunda på äkta apokalyptiskt vis skildrat Jesu historia och de kristnas öden till sin egen tid, öfvergår han i kap. 13 till att i konkreta drag teckna den snart stundande trångmålstiden före Messias' återkomst. Och därvid bygger han sin framställning på *tvenne folksägner*, en hednisk och en judisk, men dock så att det profetiska elementet nu klart framträder. Jag måste här utelämna bevisföringen och helt kategoriskt relatera resultaten.

Strax efter Neros död uppstod en sägen, att han i verkligheten ej blifvit mördad utan gömt sig undan. Man kunde ej fatta, att den gamla kejsarsläkten verkligen kunde dö ut. I denna form är sägnen nationelt-romersk och omtalas af Suetonius och Tacitus. Sagan om den återkomne Nero begynte strax utöfva sin trollmakt öfver massorna och bibehöll den mer än ett årtusende fram i tiden.

Från sin första enkla form tog Nerosagan snart bestämdare konturer. Nero troddes hafva flytt till de vid romerska rikets östra gräns hotande, i 1:sta årh. mäktiga parterna, och därifrån skulle han återkomma med väldig härsmakt för att förstöra Rom. De apokalyptiska sibyllinska böckerna visa tydligast Nerotraditionen i dess olika facer på judisk och kristen mark.

I Sibyllinernas IV:de bok, skrifven omkr. år 80 i Mindre

Asien (Apk:s hemort) framträder med full tydlighet sagans andra utvecklingsgestalt; författaren är jude. Och den likaledes judiska V:te boken samt den kristna VIII:de boken, från Hadrians tid, visa oss det 3:je och slutliga utvecklingsskedet af Nerosagan. När så lång tid förflutit, att Nero ej längre kunde tänkas lefva, blef den väntade återkommande Nero en spökgestalt, ett vilddjur, som skulle uppstiga ur afgrunden och strida mot Gud själf. Äfven denna gestalt af Nerosagan ligger enligt Bousset klar i 17 kap. (se v. 8, 11 och 14). Och det är just denna form af Nerolegenden, som i kap. 13 användes vid skildringen af den kommande trängmålstiden. (se vers 3 och 12). *Det första vilddjuret är Nero redivivus.*

Af hela det sätt, hvarpå Johannes tecknar denne Nero redivivus, framgår nu uppenbarligen, att han i honom ser en personifikation af romerska kejsarkulten, af den romerska statens fordran att i kejsaren och kejsarens bild dyrkas som Gud. Johannes profeterar i kap. 13 om en svår förföljelse, åsyftande att tvinga de kristna att dyrka kejsar Nero redivivus (se v. 7 och 15).

Men hvem är då det andra vilddjuret, som eger det förstas makt och tvingar människorna att tillbedja Nero redivivus? Närmast sedt är svaret lätt. Om vi fasthålla, att det första vilddjuret är Nero redivivus, och tänka oss in i den historiska situationen, så blir det tydligt, att det andra vilddjuret för Johannes har varit *kejsarprästerskapet i provinserna*, dessa präster, hvilkas speciella uppgift var att uppspåra de kristna, släpa dem inför kejsarens bildstod och låta dem välja mellan att offra eller dö. Men detta är blott det allmänna svaret, hvilket ännu ej gifver någon förklaring på de många underbara enskildheterna i teckningen. I den första hälften af kapitlet förklarades detaljerna till fullo ur Nerosägnen; för den senare hälften räcker denna ej till.

Bousset har löst gåtan: det andra vilddjuret, kejsarpräs-

terskapet, är af författaren identifieradt med *Antikrist själf*. Det är Antikristsägnen i sin gamla gestalt, som här i senare delen af Apk:s 13 kap. föreligger oss.

Troligen i anslutning till den okände fienden från norden i Jeremias' 8:de kapitel, uppstod under den senare Makkabeertiden en apokalyptisk tradition om en fruktansvärd person, som kort före Messias' ankomst skulle framträda som dennes intensivaste motståndare, som Anti-Krist. Genom apokalyptiska tolkningar af den fördolda visheten i flere andra profetiska utsagor (Dt. 33: 22, Gen. 49: 17) stöddes denna tro på Antikrist; hans framträdande omgafs af all den vidunderlighet, som judisk fantasi kunde skapa. Berättelsen om Antikrist blef snart judarnes allra mest omtyckta folktradition, upptogs med lika begärlighet af de första kristna, och bibehöll sig både inom judendomen och kristendomen langt in i medeltiden. Äfven Paulus använder den II Thes. 2 kap. Och i Johannes' uppenbarelse är traditionen om Antikrist i dess olika momenter den källa, ur hvilken författaren lanat flertalet af sina bilder, och hvilken mest inverkat på hela skriftens komposition. — Såsom af betydelse för kap. 13 må nu blott nämnas, att Antikrist i folksägnerna later eld falla ned af himmelen (jfr v. 13), att under hans tid en stor hungersnöd inbryter, så att blott de som hafva hans tecken, få köpa bröd (v. 17) etc.

Antikrist skall tvinga människorna att taga det första vilddjurets märke, 666 (helt visst = נרון כבר, Nero redivivus). Så skola då enligt Apk. 13 Nero redivivus och Antikrist i förbund låta den stora slutförföljelsen gå öfver världen före domen; och den hotar redan, ty änden är nära.

Kapitlen 12 och 13 ligga nu framför oss i ny klarhet; och från dessa sprider sig ljuset ut öfvet hela Apk. Vi kunna därför till sist upptaga till behandling frågan om Apk. såsom helhet, den fråga, hvaruti hela den föregående undersökningen ytterst resulterar.

Johannes apokalyptikern stod vid 1:sta århundradets slut, när den romerska kejsarmakten började nå sin högsta utveckling. Hans genomträngande tanke förstod, att denna makt för sin egen oinskränkta tillvaros skull ej länge kunde fördraga de kristnas växande parti, och inför denna hotande situation fyldes hans sinne af en mäktig, profetisk själfkänsla; hans inspererade själ kände redan vindkasten, som förebådade den annalkande förföljelsestormen.

Enstaka utbrott hade redan skett i en och annan provinsstad (se sändebrefven till Pergamon, Smyrna, Philadelphia och kanske Efesus). Värst hade emellertid Nero farit fram i Rom. Denne grymme kejsare hade i sin vansinniga själfförgudning förkroppsligat den stora tanke, hvaruti den antika världsåskådningen kulminerade: stadsidéens och religionens förening i kejsarkulten. Romerska staten är Gud själf, och *kejsaren såsom den förkroppsligade staten skall tillbedjas.* Romarrikets invånare må gärna dyrka hvilka gudar de vilja, blott de erkänna statens eviga gudomlighet genom att offra åt kejsaren.

Och alla romare offrade villigt åt kejsarne; blott de kristna vägrade. Milda kejsare såsom Vespasianus och Titus hindrade väl ännu svårare förföljelser. Men länge kunde ej vägran ostraffad få fortgå. Under Trajanus kom det kejserliga budet: *hvar och en som vägrar att offra åt kejsaren skall dö.* Och så bröt striden ut mellan den romerska statsfordran: »Gifven kejsaren hvad Gud tillhörer»; och den kristna riksprincipen: »gifven kejsaren hvad kejsaren tillhörer, men Gud hvad Gud tillhörer». Det blef en 200-årig strid intill blods.

Johannes stod vid ingången till denna hemska kamp, och hans gudaingifna öga skådade densamma. Det var för honom, som om med Neros gudafordan Nero själf verkligen stått upp från afgrunden, som om i det hedniska prästadömet Antikrist själf kommit att i Neros tjänst om möjligt förföra

äfven de trogna; och han grep pennan och nedskref sina syner, skref Uppenbarelseboken.

Uppenbarelseboken är en enda stor profetia om den snart stundande förföljelsen och Kristi slutliga seger.

Förföljelsen förkunnades ej för att skrämma eller nedsla de kristnas mod. Nej, Guds stora hemlighet, som ännu kap. 10: 7 är fördold, blir i kap. 12: 9 uppenbarad: satan (draken) *är* redan besegrad i himmelen, och hans tid på jorden är kort; den som håller ut intill änden, han skall få lifvets krona. Så blir Uppenbarelseboken en lofsång öfver martyrskapet.

Nu förstå vi ock denna underbara boks gärning i historien. Johannes står inför sammanstötningen mellan tvenne världar. Hans Uppenbarelsebok är den klart och vidt ljudande basunstöt, som kallar de första århundradenas kristna upp till den stundande 200-åriga kampen; den är det banér, som i denna strid bärer deras mod, värmer deras hjärta, leder deras tåg genom döden in i lifvet. Åter och åter ljödo från bålen eller pinolägren dessa mäktiga, för hedningarne obegripliga ord, hvarmed Uppbb. gifvit martyrlösen: »*Saliga äro de döda, som i Herren dö härefter. Ja, säger Anden, de skola hvila sig ifrån sin möda, ty deras gärningar följa dem efter*».

Så var Uppenbarelseboken under två århundraden martyrkyrkans starkaste bärkraft, och därmed har den utfört ett verk i världshistorien, som få andra böcker.

Och ännu den dag som är, talar den till oss i sin stundom oförlikneliga skönhet och ädelhet med ord, som aldrig kunna förgätas. Har väl någon stått, där döden gått fram, och hört orden från 7 kapitlets sista hälft, utan att de klingat såsom harposlag från en öfverjordisk värld?

Och först och sist visar oss Uppenbarelseboken det väldiga ansvaret inför Guds dom, den oafvisliga fordran att vara

trogen, trogen intill döden, ja om så fordras intill blods, om segerkronan i det himmelska Jerusalem skall vinnas.

Härmed äro grunddragen af Boussets framställning angifna. Om och i hvad mån denna traditionshistoriska forskningsmetod kan bringa svar på Apk:s många frågetecken, därom skall framtiden döma. Entusiastiska anhängare har den redan vunnit, men är dock ännu för ny för att hafva hunnit genomgå kritikens skärseld från deras sida, hvilka på andra vägar sträfva mot samma mål.

Med Boussets forskningar har ett nytt ljus flyttats in i Apk:s helgedom med dess halfdunkel, mörka skuggor och obelysta vrår; ögat har ännu ej fullt vant sig vid den nya belysningen; men ett och annat ligger dock inom ljusskenet, och kanhända är vägen angifven att så småningom vinna noggrannare kännedom och däraf ökad trygghet. I alla händelser utgör denna tolkning en kraftig impuls till förnyadt och fördjupadt studium af den underbara Uppenbarelseboken.

Hela Nya Testamentet andas i väntan på parusien såsom nära förestående. Men lika visst som Jesu eskatologiska tal Matt. 24 i analogi härmed närmast knyter sig till Jerusalems förstöring; lika uppenbart synes vara, att hans framställning understundom antager så gigantiska proportioner, att den pekar ut öfver den närmaste hemsökelsen hän emot en långt bakom liggande och helt annorlunda beskaffad domstid. Ej annorlunda förhåller det sig med Bibelns sista stora profetia. Mera gripande har aldrig den orubbliga tilliten till Jesu snara ankomst tagit sig uttryck; och dock ha här kanske mer än någonstädes eljes de profetiska framtidsbilderna tagit sig former, som genom sitt oändligt rika innehåll visa utöfver sig själfva, utöfver det otvifvelaktigt närmast åsyftade, och låta

framskymta grunddragen af Hans handlande, för hvilken tiden blott är medlet, evigheten uppfyllelsen. Denna synpunkt framgår med förnyad klarhet ur ofvan refererade undersökningar; och i den meningen är Uppenbarelseboken ännu för oss profetia.

Hj. Holmquist.

Ett bidrag till Anders Pedersson Kempes historia.

I sitt arbete »Ur gamla papper», tredje serien, har professor Schück under rubriken »en fantast på Karl XI:s tid» tecknat några drag ur artillerilöjtnanten Anders Pedersson Kempes (Kämpes) lif och åsikter. I sin skildring nämner professor S., att Kempe upprepade ganger kallats in för de kyrkliga myndigheterna att varnas för sina djärfva uttalanden. Vi ha oss icke bekant, om professor S. haft tillgång till några originalurkunder rörande underhandlingarna mellan K. och de kyrkliga myndigheterna. Huru som hälst har han dock icke meddelat några detaljer från dessa. Det torde emellertid icke vara utan intresse att följa ett förhör, som hölls med K. inför Hernösands konsistorium. I och för sig har det icke så mycket att betyda, men det utgör dock ett bidrag till belysning af den tid, från hvilken det härstammar, och till kännedomen om en man, som på sin tid gaf både kyrkliga och borgerliga myndigheter rätt mycket att beställa. Vidare förutskicka vi, att efterföljande skildring hvilar på anteckningar ur Hernösands domkapitels protokoll för åren 1663 och 64 samt »ett kort Memoriale-Extrakt om de villfarelser, som Paulus Felgenhauer* vidhåller och Kämpen efterföljer».

Under sin tjänstgöring på Frösö skans hade K. redan

* Se Adelung, Geschichte der menschlichen Narrheit, D. IV s. 388 f.

tidigt väckt uppmärksamhet på sig dels för sina många processer och tvister, dels och icke minst för vissa egendomligheter i sin åskådning. Det beställsamma ryktet nådde äfven till konsistorium i Hernösand, hvars uppgift var att strängeligen vaka öfver det religiösa och kyrkliga lifvet inom stiftet. Man visste dock till att börja med icke mycket mer än att — helt allmänt taget — »han både själf uti en villfarande religion stadder var och hos andra hade sig utlåtet att vilja ock flera draga till sig.» Om Hernösands konsistoriales af bekvämlighetsskäl eller annan hänsyn trodde sig kunna sluta döförat till för de inkommande ryktena, så nödgades de snart till verksamhet, då det förspordes, att K:s villfarelser icke voro obekanta för riksens höga herrar, som undrade öfver, att man i H. »satt så sömnig och inte ville taga däruti». Vederbörande prost fick i uppdrag att hålla en förberedande undersökning. Denna kom dock icke långt, enär K. förstod att visa ifrån sig de allvarliga spörsmålen med »bara delusioner». Så mycket tyckes dock prosten ha inhämtat, att K:s åskådning »icke allenast ej var af och i någon dryckenskap uppvuxen, utan hans fulla allvar». Konsistorium såg sig emellertid förorsakadt att anställa förnyad ransakning och skickade för det ändamålet lektor Johannes Vibonius till Jämtland. Huruvida denne var rätter man, kan med skäl dragas i tvifvelsmål (Jfr Norberg, Hernösands k. gymnasium s. 48 f., 114). Så mycket är visst, att han åstadkom icke mer än prosten. Det återstod under sådana förhållanden intet annat än att kalla K. inför konsistorium att där svara för sina meningar.

Som ordförande i konsistorium satt vid denna tid det nybildade stiftets förste superintendent, den för sitt outtröttliga, fromma nit kände f. d. Strängnäslektorn Petrus Steuchius. Denne hade ett förberedande samtal med K. i Säbrå superintendentsgård. Emellertid var den utsatta dagen inne, och

konsistoriales samlades. Sedan superintendenten redogjort för sitt samtal med K. och konsistorium beslutat »de modo, huruledes med Kämpen förhör skulle anställas», meddelar protokollet: »hisce sic præfatis hades Mons. Kämpen före». Denne erinrades först om gällande religionsförsäkran, och därefter vidtog förhöret.

Det var svåra förvillelser, som lades K. till last. Han beskylldes för att hylla »de Sabellianers, Valentinianers, Kalvinianers, Mahymetisters och fleras villfarelser». Dessa flera skulle efter Memoriale-Extraktet hafva varit Socinianer och Weigelianer. Förhöret skulle emellertid efter den uppgjorda promemorian begränsas till tre punkter.

Första frågan gällde treenighetsläran. Superintendenten gör en kort framställning af kyrkans bekännelse, bevisar ur Deut. 6: 4, att Gud är »en enig Gud uti varelsen», samt ur Mt. 3: 16, 17, Ps. 33: 6, att han dock är »trefaldig till personerne». De tre symbola uppläsas därjämte och uttydas af superintendenten. Å andra sidan uppläser rector gymnasii Olaus Lidman den mening, som Felgenhauer hade i samma sak, och nu skall K. göra sitt val. K:s sätt att svara vittnar icke om öfverdrifvet stort krigarmod. Det lider intet tvifvel, att han redan hängifvit sig åt den svärmiskt-panteistiska lifsaskådning, som han endels tillägnat sig af Felgenhauer och åt hvilken han sedermera gaf uttryck äfven i skrift. Men han vill icke vidgå det. Ett erkännande var ju också förenadt med stor risk. Han gör därför några lofvar i hopp att finna någon passage, hvarigenom han kunde slippa ut ur situationen. När detta misslyckades, blir han kyrkans lydige son. I öfverensstämmelse härmed svarar han först undvikande: »Säger ock Skriften således (som superintendenten sagt) om Gud, så tror jag ock det». Sedan superintendenten klargjort för honom, att om Skriften icke använder ordet person, den likväl använder ett därmed jämförligt uttryck (Ebr.

1: 3), tvingas K. att besvara frågan, om han tror, att Skriften säger detsamma, hvilken fråga nu besvaras med ja.

Den andra frågan gällde Kristi person och återlösning. I denna punkt beskylldes han för likhet med Valentinus och hans meningsfränder. Dessa förnekade bland annat Kristi sanna mänsklighet. Äfven i denna punkt var han en lärjunge af Felgenhauer. K. begagnar samma omvägar som förut. Han tror allt som Skriften säger och som står uti den apostoliska tron. Och när ett mera distinkt och klart svar affordras honom, da blef detta slutligen till vederbörandes fulla belåtenhet.

Ett kort afbrott inträder här i förhöret. Samtliga konsistoriales börja förehålla K., att han höll sig till »slika galna böcker som Felgenhauers äro», hvarjämte han »förmantes att bortkasta sådana och slik onda nyfikenhet af vägen skaffa.» K. förnekar hvarje sorts gemenskap med F., men kan ej bestrida, att han äger dennes skrifter. Han söker dock trösta vederbörande med det föga sägande tillägget, att han »gärna läser den heliga skrift, när han någon tid hafver.» Vid detta fick bero, och förhöret öfvergår till den tredje punkten.

Denna gällde nattvarden, »hvarvid F. är mäkta grofver». Men hade konsistoriales väntat sig att få klarare besked nu, sa misstogo de sig. K:s enda auktoritet är f. n. bibeln. »Jag tror — försäkrar han — enfaldeligen, som orden lyda.» Emellertid har K. veterligen afhållit sig en längre tid från nattvardens begående, och detta gaf vederbörande i en tid, som så noga kontrollerade den enskildes lif, anledning att begära en förklaring. K. ursäktar sig med »de många trätor, som han i kongl. hofrätten hängiande hade». Svaret tillfredsställde föga konsistorium. Om en träta uppkommer — förmanar superintendenten — skall man först söka förlikning. Är detta ej möjligt, skall man först bedja Gud om en rätt dom, sedan befalla domaren saken och sist vara personens

vän och sakens ovän. Sedan kunde man tryggt gå till nattvarden. K. åtvarnas för sitt handlingssätt. »Sådant är satans pust, skadar den sig förföra låter och gifver en stor förargelse församlingen.»

Sist tillfrågades K., »om han allt detta af ett uppriktigt hjärta utan någon förborgad mening eller glossa hafver bekänt.» Härtill svarade han: »Ja, jag står här inför Gud.» Tillspord, om han ansåg lutheraner, papister, kalvinister och F. likställda, svarade han: »Om jag så hafver talt, hafver där ingen mening varit med; jag minns bättre, Gudi ske lof, min Lutheri catechismum än någon annan.»

Förhöret var härmed slut, och K. afträder. För honom hade denna ransakning inför Hernösands konsistorium ingen annan påföljd än den som låg i den vid själfva akten gifna varningen och förmaningen. Den tid han tillhörde är beskylld för hänsynslös rigorism icke minst inom det religiösa området. Under sådana förhållanden står man öfverraskad inför det nästan blöta sätt, hvarpå det ortodoxa 1600-talets kyrkliga målsmän i Hernösand handlade ett ärende, som redan hunnit så långt, att det väckt allmän förargelse. Och för så vidt det vore fråga endast om ofvan skildrade ransakning, kan man icke förklara K:s hätska sinne mot kyrkan. Det skulle också visa sig, att lekmännen öfverträffade de kyrkliga myndigheterna i bemödandet att kraftigt värna kyrkan mot alla skadliga noviteter. Öfversten i Jämtland fann t. o. m. skäligt att frambära klagomål inför själfva rikskanslern grefve Magnus Gabriel De la Gardie öfver de förargelser, som utgått från såväl ofvannämnde löjtnant Kempe som äfven kommendanten på Frösö skans, öfverstelöjtnant Drakenstjerna. Rikskanslern skall därvid hafva fällt det märkliga yttrandet, att konsistorium i Hernösand »skall en gång hårdt nog svara oss därför, att de det oväsendet ej hafva allvarligen företagit.»

Om denna affär hade något efterspel, är oss ej bekant.

Hernösands konsistorii arkiv saknar alla protokoll från april 1664 till 1693. De ha sannolikt gått förlorade vid någon af de eldsvådor, som hemsökt Hernösands konsistorium och gymnasium, hvilka båda vid denna tid bodde inom samma väggar.

Otto Norberg.

Några ord till förklaring.

Med anledning af en i Kyrklig Tidskrift, 1899, h. 1 och 2, intagen granskning af min skrift »Grecismer i 1883 års öfversättning af Nya Testamentet» anhålles vördsamt om plats för följande rader, som möjligen i någon mån kunna tjäna till att belysa några i granskningen afhandlade spörsmål.

Rec. finner ingen skillnad i Joh. 6: 55 mellan »*sann* mat» och »*den sanna* mat*en*». Jag får då vädja till läsaren. Någon kommer för att betala sina kronoutskylder, men får af uppbördsmannen svaret: »Detta är icke rätt dag. I dag är roten I kallad, och Ni tillhör roten II.» Han kommer åter, och om han då på sin fråga får svaret: »ja, detta är *rätt* dag», eller: »ja, detta är *den rätta* dag*en*» — finnes mellan dessa båda svar ingen skillnad? Såsom det synes mig, innebär det förra svaret, att äfven en annan dag kan vara rätt dag, d. v. s. mer än *en* dag är utsatt för uppbörd af kronoutskylderna (för det och det året) för roten II, men i det senare svaret, att det är *den rätta* dag*en*, ligger, att det är *den* dag, som för uppbörd inom roten II blifvit bestämd, d. v. s. endast *en* dag är utsatt för nämnda uppbörd. Man säger: »detta är *sann* händelse», ty många händelser äro sanna, men »detta är *(det) sanna* förhålland*et* med denna sak, ty ej mer än *ett* förhållande med en och samma sak kan vara sant. Dock medgifves, att man stundom får, måhända särskildt i juridisk stil, höra och se sådant som »Hofrätten är i detta mål *rätt* forum», men detta synes härstamma från mera allmänna uttryck i lagspråket. Rec:s exempel med en superlativ är föga bevisande. — Rec. synes anse så väl »Gud är kärlek» som »Gud är kärleken» för osvenska uttryck. Undertecknad instämmer i afseende å det förra, men håller före, att man kan säga om en person: »han är försiktigheten» ehuru man hellre och vanligare säger: »han är själfva försiktigheten» el. dyl. Jämför t. ex.: han var alltid *glädjen* i laget, eller: af dessa är den ena för oss *minnet*, den andra *hoppet*. — Myrbergs tolkning Mt. 2: 6 »du Betlehem i Juda land» har ingalunda, såsom rec. förmodar, undgått mig. Men jag kan

icke godkänna hans förklaring af det grekiska uttrycket. (Den nya proföfvers. af N. T. granskad, Sthlm 1883, s. 16.) Han menar, att »staden Betlehem» ej kan kallas »ett land» och talar om en »nominativus absolutus», som är något för mig obegripligt. Jag tror, att man skulle kunna i högstämd stil på svenska säga t. ex.: Hell dig, du på klippor och holmar tronande Stockholm, du svenska land (jord), du mångbesjungna vidtfrejdade Mälaredrottning. Stockholm är icke 'ett land', men väl en del af det svenska landet, likasom Betlehem är en del af Juda land. I och med Betlehem (Stockholm) hälsas och tilltalas Juda (Sveriges) land. — Vidkommande Filipp. 1: 21 må i korthet anmärkas, att om orden τὸ ζῆν och τὸ ἀποθανεῖν här få fattas om andeligt lif och lekamlig död, är parallellismen mera skenbar än verklig, och hvad τὸ ζῆν här betyder, det må bedömas af sammanhanget och en jämförelse med Pauli skrifsätt. — A.G. 26: 29: Blass' öfversättning »durch wenig, viel» synes stämma med den af mig föreslagna öfversättningen, men att fatta ἐν ὀλίγῳ i föregående vers i en annan betydelse förefaller underligt. Det blir då endast en ordlek. Rec:s förslag till öfversättning »vare sig förr eller senare» synes föga tilltalande. Hvarför skulle Paulus ej önska, att hans åhörare ju förr dess hellre blefve kristna?

V. Knös.

Tidskriftsöfversikt och strödda meddelanden.

I n:o 9 af *Luthersk Kirketidende* finnes införd en artikel af J. Jansen med titeln »Videnskab». Den innehåller en kraftig uppmaning till de i det praktiska arbetet stående prästerna, en uppmaning, som säkerligen äfven hos oss förtjänar att hörsammas. Det heter där bland annat: »Det er jo først efter Eksamen, at man rigtig kan studere; men mon ikke mange af oss i altfor høi Grad afslutter sit Studium med Eksamen? Det er det jeg hjertelig vil advare mod. Det er ikke nok at læse Kirketidenden og »For Kirke og Kultur». Man maa læse videnskabelige Værker i en eller anden Retning, og ikke alene læse, men »studere», ved egen Undersøgelse og Tænkning søge at komme til et selvstændigt Resultat . . . Videnskabeligt Studium adler Prestegjerningen. Det er saa, att den eneste Adel, som ikke kan undværes, er Omvendelse, μετάνοια, og jeg vilde heller bidrage til en Prests Omvendelse

end til ti Presters Studium. Men gid de norske Prester ogsaa maatte have den Adel, som videnskabeligt Studium giver. Videnskab kan paa den anden Side baade fordybe Omvendelsen og værne den mod utilborligt Sværmeri. Videnskabeligt Studium giver en Styrke og Holdning i Gjerningen af høit Værd, og hvad der kanske ikke burde nævnes sidst, det hindrer en Prest fra den aandelige Synken, som i Sandhed især for en Landsprest er en stor Fare . . . Mange vil indvende: 'Det blir ikke Tid for en virksom Prest til videnskabelig Læsning og Studium'. Jeg tør svare: Det *blir* Tid, naar man vil, og uden at Menighedsgjerningen forsømmes. Man kan, for at nævne det mindste, altid finde en 5 à 6 Timer i Løbet af Ugen eller en halv Dag en Gang om Ugen til sin Videnskab.»

Birgittinerklostret **Syons** (Isleworth, Engl.) bokkatalog från början af 1500-talet har nyligen utgifvits i Cambridge. Den antyder samma litterära intresse, som utmärkte det svenska moderklostret. Klosterbiblioteket räknade 1,421 volymer. Bland dessa funnos 104 arbeten i kyrkorätt; 88 patristiska verk; 232 exegetiska arbeten; 77 böcker af grammatikaliskt eller allmänt litterärt innehåll; 46 filosofiska skrifter o. s. v.

(Journal des Savants. Févr. 1899.)

Evangelisk rörelse i Österrike. Icke blott i Frankrike förspörjes sedan någon tid tillbaka en kraftig evangelisk rörelse, utan äfven i Österrike, där den t. o. m., sammanflätad som den är med tysk-nationella frihetssträfvanden, synes antaga vida större dimensioner. Många hafva redan öfvergått till protestantismen, flere väntas följa exemplet. På ett stort möte i Wien d. 15 jan. d. å., i hvilket omkring 800 personer deltogo, beslöts t. o. m. enhälligt ett massutträde ur rom. kyrkan, så snart 10,000 personer förklarat sig vilja däri deltaga. Från evangelisk sida har rörelsen delvis rönt vänligt tillmötesgående, särskildt i det att en del präster genom föredrag o. s. v. i de af rörelsen berörda trakterna sökt sprida klarare kännedom om evangelisk tro och sed. Delvis åter har man ställt sig mera kyligt afvisande; så det evang. Oberkirchen-

rath i Wien. Understöd har lämnats både af Ev. Bund och Gust. Ad. Verein. Naturligen gör man från katolsk sida allt för att hämma och bekämpa rörelsen, ofta med motsatt resultat. Närmare underrättelser lämnar en af Lic. Bräunlich utg. skrift: »Die neueste katholische Bewegung zur Befreiung v. Pabstthum.»

(Efter Chron. der chr. Welt.)

Chrétien français, den franska evang. rörelsens organ, har nyligen offentliggjort ett af 7 f. d. katolska präster undertecknadt upprop om understöd från andra evang. kristna för det evangelisationsarbete, de fortfarande ärna utföra i Frankrike. Förutom den nämnda tidningen utkommer nu äfven en månadsskrift med titel: »Le Prêtre Converti» och motto hämtadt från Joh. 8: 31 f.

(Chr. d. chr. W. 1899, n:o 8 o. 13.)

En Lutherförening i Budapest bildades jubileumsaret 1883 och har till uppgift att utgifva evangeliska folk-, skol- och uppbyggelseböcker på ungerska, tyska och slaviska språken. Bland hittills utg. skrifter märkes bl. a. en biografi öfver Gustaf II Adolf.

(Chron. d. chr. Welt 1899, n:o 8.)

En judisk diakonissorden skall hafva bildats i Jerusalem, bestående af judiska kvinnor, som för lifvet eller för en tid vilja ägna sig åt de sjukas eller ungdomens vård. Deras arbetsfält skall närmast vara Palestina, men ej uteslutande trosförvanter. Som kännetecken bära de en sexuddig stjärna med ordet Zion i hebreiska bokstäfver.

(Chr. d. chr. Welt 1899, n:o 9.)

Präster och munkar i Spanien. I rundt tal finnas i Spanien 94,000 präster, 68,000 munkar och 32,000 nunnor. Enligt ett yttrande af general Blanco, den forne generalguvernören på Filippinerna, innebär mängden af munkar en tillräcklig förklaring till det spanska väldets förfall.

(Chron. d. chr. W. 1899, n:o 9.)

Granskningar och anmälningar.

LAE, M., Pastor. *Syndfloden. et indlæg i striden mellem videnskab og bibel.* Alb. Cammermeyers forlag. Kristiania 1898. Pris 8 kr.

I ett rätt utförligt förord gör förf. närmare reda för sin föresatta uppgift att i en viss fråga bilägga den strid, som förefinnes mellan vetenskap och bibel. Vi ha sett en anmälare af arbetet neka, att någon sådan strid öfver hufvud finnes till, hvarmed således skulle vara sagdt, att detta arbete i dess helhet vore förfeladt. Däri kunna vi visserligen icke instämma; men nog förefaller det oss tvifvelaktigt, om uppgiften skulle kunna på det af förf. framställda sättet lösas. Och härmed afse vi ingalunda blott den angifna lösningen själf, hvars hållbarhet säkerligen får blifva å båda sidorna starkt ifrågasatt, utan tillika själfva problemet, som här blifvit så uppställdt, att någon lösning af det torde vara rent af omöjlig.

Förf. utgår från det obestridliga faktum, att tvenne motsatta tidsströmningar i våra dagar kämpa om herraväldet inom den civiliserade kristna världen, en andlig, för hvilken anden är en full verklighet, den enda eller högsta verkligheten, och en sinnlig, som icke känner något verkligt utanför sinnenas sfer, utan att fördenskull vilja neka dess tillvaro, hvilket ju ock skulle förutsätta en viss kännedom därom. Att, såsom förf. gör, kalla denna senare för naturalism, tyckes redan det svårligen gå för sig, enär väl icke all naturalistisk världsåskådning är agnostisk, d. v. s. medgifver möjligheten af en öfversinnlig värld; men ännu mindre kunna vi ingå på den identifikation af naturalism med vetenskap, som förf. törmedelst sitt språkbruk gör gällande.

Hvad åter angår den förra af de bägge angifna tidsriktningarna, så är det nog sant, att den i bibeln har sitt främsta och yppersta stöd; men icke heller därvidlag kunna vi gifva förf. obetingadt rätt, då han nämligen identifierar den andliga världsåskådningen med bibeltro och härmed förstår en oinskränkt öfvertygelse om den bokstafliga riktigheten af hvarje

enskild bibelutsaga. Oafsedt den vansklighet, som i vissa fall är förbunden med afgörandet, hvad som verkligen står i den heliga boken skrifvet, då ju samma sak där är på skilda ställen skiljaktigt framställd och rätta ordaförståndet dessutom icke alltid är lätt att fastställa, så hade vi hittills verkligen icke föreställt oss, att det efter Gaussens död gafs någon vetenskapligt bildad person, som kunde med godt samvete vilja häfda en sådan bibeltrosståndpunkt, som den hvilken här möter oss.

Vid sitt försök att lösa den förmenta striden mellan bibel och verklig vetenskap utgår förf. från en, såsom oss synes, fullt berättigad kritik af den nu för tiden icke ovanliga utvägen att söka bilägga den genom att åt hvardera anvisa olika områden, som vore till väsendet så skilda från hvarandra, att någon beröring dem emellan icke behöfde eller ens kunde äga rum. Men lika litet antaglig förefaller författarens egen förklaring, att bibelns karakter af gudomlig uppenbarelse innebär en osviklig pålitlighet i afseende på rent jordiska ting likavisst som i afseende på de himmelska tingen. Bibeln omhandler saaledes de religiose forhold paa noiagtig samme maade som de historiske og naturvidenskabelige, og den vil aabenbarlig ikke have noget paalideligere att sige inden det første af disse omraader end naar det handler om hvad der er af specifikt religios art; den vil ligesaavel være inspireret historie, inspireret anthropologi og geologi, som den vil være inspireret theologi». Visserligen skall både det ena och det andra inskränka sig till »oplysning om de store grundforhold: ogsaa naar den omhandler enkeltheder, sker det for derved at give belysning over denne dens grundbetragtning af tilværelsen, men aldeles paa samme maade er det den handler om de oversandselige ting». Afser då icke det kopernikanska systemet ett likadant grundförhållande inom sinnlighetens område som den kristna försoningsteorien inom det öfversinnliga området? Och hvad var det väl, som räddade själfva upphofsmannen af detta världssystem från ett liknande öde med det, hvaraf systemets utvecklare Galilei träffades, om icke försiktigheten hos utgifvaren af den förres verk att framställa hela saken såsom en vetenskaplig hypotes trots den obestridligt fullt vetenskapliga bevisningen, som var af honom däri gifven?

Hvad vidkommer bokens egentliga innehåll, så måste vi inskränka oss till ett angifvande af detsamma i allra största allmänhet. Sedan förf. gjort reda för de nyare hypoteser om syndafloden, enligt hvilka denna icke behöfver ha omfattat stort mer än Eufratdalen, som väl ock, så vida den bibliska förhistorien skall förstås alldeles bokstafligt, utgjorde den enda del af jorden, som ännu hunnit befolkas, så öfvergår han till en mycket vidlyftig vederläggning af dem, med rätta häfdande bibelns uppgift, att hela vår jord blef af sagda flod hemsökt. Detta sker först på historisk väg, hvarvid en stor mängd urgamla berättelser fran alla jordens delar till bevis härför framdragas. Därpå fortskrider förf. till att redogöra för de naturvetenskapliga bevisen, hvilka han finner i isperiodens inverkningar, äfvensom i åtskilliga skelett af utdöda djurarter, hvilka blifvit funna i jordhålor, diluviallager och hvarjehanda slags breccier, på de mest skilda orter men icke dess mindre af sins emellan liknande beskaffenhet, som tyder på, att sagda djurformer samtidigt gatt under till följd af någon väldig naturkatastrof. Hvari nu denna bestått, är den stora frågan, at hvars besvarande förf. offrat otrolig möda. Öfver dess värde må sakkunnige på samma område döma. Oss har det blott förvånat, att förf. kunnat från sin bibelkritiska ståndpunkt antaga förhandenvaron af flera tusen år mellan Noah och Abraham.

För en teolog, som icke kan göra anspråk på att tillika vara naturforskare, erbjuder bokens sista större afdelning, som innehåller en tolkning af syndaflodsberättelsen Gen. 6—8, mest af intresse. Med obetingad trohet mot bibelordet förenar förf. äfven här stor grundlighet i frågans behandling. All tanke på äktenskaplig förbindelse mellan änglar och människor blir af honom förkastad, på samma gång han erkänner utan all tvekan, att »skulde der findes udtalelser i det nye testamente, som begunstigede den opfatningen, da maatte denne opfatning trods allt ansees for at være den rigtige».

Man må nu tänka hvad man vill om icke blott hvarjehanda enskildheter utan delvis äfven grundåskådningen i detta arbete, ett mycket välgörande intryck gör det att här lära känna en författare, som aldrig sticker under stolen med det

kraf, som en gudomlig uppenbarelse måste i sig bära på absolut auktoritet, alltså på människoandens ovillkorliga underordnande, i motsats mot det i våra dagar tyvärr alltför vanliga tillvägagående att vilja bibehålla namnet, under det att man släpper saken. Det beror blott på hvad som blifvit oss af Gud uppenbaradt. Därom tänka vi med förf. olika, i det att vi icke anse den gudomliga uppenbarelsens område ligga utanför hvad som rör det eviga lifvet och tillhör själens frälsning.

G. v. S.

ÖBERG, FERD., kyrkoherde, *Kristi öfversteprestadöme enligt Ebreerbrefvet.* Stockholm, Fosterl.-stift:s förl.-exp. 1898. 232 s. Pris h. 1,50; inb. 2,25.

MURRAY, ANDREAS, *Der grosse Hohepriester.* Eine Erklärung des Briefes an die Ebräer. Aus d. holländ. Original übers. v. E. Wolff. Kassel, Röttger 1897. 631 s. Pris M. 4.

SAPHIR ADOLF, d:r, *Ebreerbrefvet.* Öfvers. af Teod. Lindhagen. Stockholm. N. J. Schedin. Utgifves i omkr. 22 h. à 25 öre. 17 h. utkomna, omfattande 546 s.

I en 1892 års årg. af »Neue kirchl. Zeitschrift» inledande uppsats yttrar den nyligen bortgångne framstående praktiske teologen d:r Buchrucker bl. a. följande: »Hvad romare- och galaterbrefven voro för reformationstiden, det är ebreerbrefvet för vår tid. — Frågar man historien, hvilken predikan som under tryckta tider åter fyllt templen, så skall man finna, att det alltid varit den af den personliga bekännelsens kraft burna förkunnelsen om den evige öfversteprästen på Guds högra sida. Äfven ungdomens undervisning måste koncentrera sig kring honom. — Det är ej nog att genomgå de enskilda styckena hvar för sig, hvarje stycke måste syfta på honom och hans kyrka: han måste vara målet för den bibliska historien, medelpunkten för katekesen» (N. K. Z. 1892, s. 7, 9). Behjärtas den sanning, som här meddelats, måste hvarje nytt värdefullt bidrag till den exegetisk-praktiska tolkningen af ifrågavarande betydelsefulla bibliska skrift hälsas med glädje och tacksamhet, framför allt af dem, som fått det ansvars-

fulla värfvet att i predikan och ungdomens undervisning peka på och leda hän till »den store öfversteprästen». Vi önskade därför fästa uppmärksamheten på de trenne ofvannämnda arbetena, hvilka hvart och ett i sitt slag förtjäna beaktande. Kyrkoherden *Öbergs* bok, som enligt förordet utgör en omarbetad och förenklad upplaga af hans vid prästmötet 1897 i Hernösand ventilerade afhandling, är på en gång den kortaste och den till formen och anläggningen mest systematiskt-vetenskapliga af de anmälda utläggningarna. Detta utesluter ej dess praktiska värde, helst för dem, som äga förmågan att själfva på sig tillämpa en klar och grundlig, undervisande biblisk framställning. Författaren visar, att han uppmärksammat äfven den nyare teologiska forskningen och upptager till bemötande bl. a. Ritschls i »Rechtfertigung u. Versöhnung» framställda offerteori. De båda andra arbetena, *Murrays* och *Saphirs*, visa sig genom hela sin anläggning vara afsedda för praktiskt-uppbyggligt bruk, hvilket här åter igen ingalunda innebär, att de icke skulle på ett utredande och undervisande sätt föra in i ebreerbrefvets läroinnehåll. Den i Sydafrika verksamme holländske pastor *Murray* är för den svenska allmänheten ej okänd. Flere smärre, uppbyggliga arbeten af honom äro öfversatta till vårt språk, men så vidt vi funnit, kan intet af dem i grundlighet och värde mäta sig med här påpekade. D:r *Saphir* († 1891), till börden jude och genom flere på svenska utgifna böcker (»Kristus och skriften», »Den korsfäste Kristus», »Bibelns gudomliga enhet») förut väl känd bland oss, ägde tvifvelsutan särskilda förutsättningar för att kunna tolka en biblisk skrift med så allt igenom israelitisk prägel som ebreerbrefvet. Hans utläggning däraf har blifvit kallad »hans största och kanske mest djupgående arbete» (jfr lefnadsteckn. i »Korsblomman» 1895). *Saphirs* betraktelser öfver ebreerbrefvet äro jämförelsevis långa (omkr. 20 s. hvardera), men den lifliga, stundom af hänförelse glödande stilen i förening med det gedigna innehållet gör, att man ej känner det så. *Murray* behandlar i korta betraktelser på c:a 4 sidor några få verser i sender och sammanfattar vid hvarje betraktelses slut dess innehåll i några korta satser, som alltid hafva en direkt praktisk, personlig färg.

Under det att *Saphir* icke — så vidt arbetet hittills fortskridit — gör något försök att efter några vissa synpunkter uppdela och ordna brefvets innehåll i hufvud- och underafdelningar, förekomma sådana hos *Öberg* och *Murray*. I det stora hela synes den senares indelning oss mera tillfredsställande, om än bådas försök i detta hänseende visa, huru svårt det är att inpressa ett apostoliskt bref inom ramen af något visst på förhand af förf. uppgjordt system. Kyrkoh. Öberg har tre hufvudafdelningar. Den andra af dessa (k. 4: 14—10: 18) skulle handla om »Kristus såsom det nya förbundets store öfverstepräst» (sål. egentl. = brefvets innehåll i det hela). M. synes oss här klarare disponera innehållet. Öbergs 1:sta hufvudafdeln. (k. 1: 4—4 :13) angifves handla om »Kr. i hans oändl. företräde framför englarne och i hans tillfälliga fornedring under dem». Häri ingår då det stycke (k. 3: 1 ff.), hvilket M. med all rätt skiljt från det föregående och gifvit öfverskriften »Kristus större än Moses» (så äfven Kübel i Strack-Zöcklers komm.). Äfven i 3:dje hufvudafdeln. synes oss Murray bättre hafva träffat det rätta än Ö., liksom hos den förre brefvets förmanande delar tydligare skilja sig fran de mera undervisande.

I dessa och andra frågor må ju emellertid åsikterna vara olika. Så mycket mer torde man kunna enas om, att den yttre utstyrsel — vi tänka på omslaget! — som gifvits svenska upplagan af d:r Saphirs bok, är i hög grad misslyckad och vanprydande, och vi ville gerna till öfversättare och förläggare uttala den önskan, att de utlofvade permarna måtte få ett annat och värdigare utseende. Att äfven förf:s bifogade porträtt kunde och borde varit bättre utfördt, visar en jämförelse med den reproduktion af samma bild, som återfinnes i 1895 års årg. af kalendern »Korsblomman».

J. T. B—g.

BALTZER, OTTO, lic. theol., *Beiträge zur Geschichte des christologischen Dogmas im 11:ten und 12:ten Jahrhundert.* Leipzig, Deicherts förlag, 1898, 78 s. Pris M. 1,60.

Nämnda arbete ingår såsom 3:dje bandets 1:sta häfte i den af Bonwetsch och Seeberg utgifna, synnerligen förtjänst-

fulla serien »Studien zur Geschichte der Theologie und der Kirche», och sker påpekandet af Baltzers skrift äfven för att fästa uppmärksamheten vid denna teologiska skriftserie i allmänhet.

Det är sant, att den gamla kyrkans dogmatiska arbete är vida betydelsefullare än medeltidskyrkans; och detta gäller icke minst arbetet inom kristologiens område. Men medeltidens teologi har äfven sin icke ringa betydelse och sitt icke ringa intresse. Det var en tid vanligt, och många torde ännu dela denna mening, att anse medeltidens teologi liktydig med skolastik och skolastik liktydig med en ofruktbar förståndsverksamhet, hvars enda egentliga betydelse var att framvisa prof på en tom tankegymnastiks spetsfundigheter. Det obefogade i en sådan föreställning torde dock mer och mer erkännas; särskildt har Adolf Harnack i sin Dogmengeschichte kraftigt bidragit till ett rättvisare bedömande af den medeltida teologien. Baltzers skrift är ägnad att stärka öfvertygelsen om den medeltida teologiens verkliga betydelse för tillägnelsen af kristendomens sanningar.

Förf. visar först, huru den kristologiska dogmens historia under 11:te årh. fortlöper i 3 facer: den Berengarska nattvardsstriden, uppvaknandet af en ny fromhet inom det kyrkliga reformparti, hvars viktigaste representant var Petrus Damiani, samt det försök, som gjordes af Anselm att gifva en enhetlig framställning af den kristologiska dogmen. Sedermera öfvergår förf. till redogörelse för den synnerligen intressanta striden i 12:te årh. mellan å ena sidan dialektikerna, framför allt Gilbert de la Porrée och den ännu betydelsefullare Abälard, samt å den andra sidan den nya kyrkliga fromhetens representanter, bland hvilka Bernhard af Clairvaux höjer sig öfver alla de andra. En förmedlande ställning intager Hugo af S:t Viktor, och sedan vinner kristologien tills vidare sin afslutning sålunda, att Abälards inflytande trots allt motstånd mot honom visas ha varit synnerligen stort och hans åskådning förklaras vara grundvalen för kristologiens vidare utbildning. De s. k. sentensböckerna användas i synnerhet som bevis för omfånget af Abälards inflytande. Petrus Lombardus har egentligen endast ställt motsatta åsikter bredvid

hvarandra, utan att söka en förmedling eller erbjuda en lösning af problemet; likväl är Abälards inflytande märkbart äfven hos honom, och han har för den följande tiden förmedlat öfverförandet af Abälards grundåskådning, om än icke ogrumlad. Och den lombardiska skolans formulering blef för lång tid gällande trots häftigt motstånd från den högkyrkliga riktningen, representerad af Gerhoch och Arno af Reichersberg samt de senare Viktorinerna.

Baltzers skrift kan betraktas såsom ett närmare utförande af motsvarande afdelning i Harnacks dogmhistoria. Det är också tydligt, att B. rönt intryck af den grundåskådning med hänsyn till dogmens betydelse, som möter hos Harnack, enligt hvilken dogmutvecklingen förer och bör föra till en dogmens upplösning eller utmynning i protestantismen. Men äfven om man icke kan godkänna den Harnackska ståndpunkten, erbjuder studiet af det lifliga dogmhistoriska arbete, som till väsentlig del genom åsyftade teologiska riktning framkallats, mycket af förblifvande värde. Baltzers skrift är i sin mån ägnad att vidga blicken för betydelsen af gångna tiders teologiska arbete på en viktig punkt.

Hj. D.

Luthersk Kirketidende. Et Ugeblad til Menighedens Oplysning och Opbyggelse. Udgiven af Presterne J. G. Blom, Andreas Hansen og Gustav Jensen. Kristiania, Lutherstiftelsens forlag. Femte Række, 21:ste—24:de Bind.*

Sedan vi i Kyrklig tidskrift III: 235 ff. anmält den ofvannämnda tidskriftens föregående årgångar, hafva ånyo fyra halfårsband fullbordats. Samma erkännande, som då af oss gafs, känna vi oss äfven nu uppfordrade att gifva åt det sätt, hvarpå den söker upprätthålla diskussionen om dagens aktuella frågor samt ådagalägga, huru Kristi kyrka skall enligt sin anda gå framåt i den närvarande tiden och med tillhjälp af denna tid bättre än förr bevisa sig såsom den andemakt, på hvilken både den enskilde och samfundet böra bygga sitt hus.

För att rätt förstå ett dylikt program bör man dock be-

* Denna anmälan, som bort förekomma i ett tidigare häfte, har i följd af bristande utrymme ej förr kunnat införas. *Red.*

akta sådana förklaringar häraf som den, hvilken gifves i biskop *Bockmanns* korta men innehållsrika artikel »Svar till sogneprest Klaveness» vid början af 1897, där han skrifver: »Det er slet ikke sikkert, om ikke mangen en prest, som sidder afglemt i en krog, vover sin trøje i kampen mod tidens onde magter ligesaa meget som den, der sidder i Kristiania og skriver i blade og tidskrifter. Det er svært godt, at kirken har mænd, der er kaldet og dygtige til at tage kampen op paa denne maade; och Gud give dem baade kraft og visdom til at føre den ret. Men jeg tror nok, de vilde udrette lidet, hvis der ikke var mangfoldig flere, som førte den samme kamp paa sin maade i det stille ude i menighederne. Jeg tror saa vist — tillägger han om den moderna bibelkritiken og dogmatiken — at meninger som disse kan være forenet med personlig tro baade paa skriften som Guds ord och på Guds frelsning i Kristus, men kun ved en indre modsigelse, hvor hode og hjerte gaar hver sin vei og standpunktet i længden bliver uholdbart.»

Luthersk Kirketidende vill obetingadt häfda en ortodox ståndpunkt. Huru den förut angifna tidsenligheten skall kunna med en sådan positiv kristendom förenas, visar Leyden-professorn *Gunning* i ett tal om »Social evolution og kristelige theologers opgave», hvilket i samma häfte finnes på norska återgifvet. För öfrigt har detta principiella spörsmål blifvit behandladt i den diskussion, som framkastats af bemälte Thv. Klaveness' i tidskriften *For kirke og kultur* nyssnämnda år införda afhandling om »Fri videnskabelighed på kristentroens grund». Genom en egendomlig tillfällighet hade samtidigt signaturen *G.* i Luthersk Kirketidende skrifvit en uppsats om »Opløsningstilstanden i den lutherske kirke», hvari han skarpt angriper den löshet, som hos många den norska kyrkans tjänare förefunnes i deras uppfattning af sina förpliktelser mot den kyrkliga bekännelsen, och slutar med de orden: »Er bekjendelsen kastet tilside, kan der vel endnu eksistere menigheder, men et lutherskt kirkesamfund findes ikke mere.» Med fasthållande af denna bekännelsetrohet låter han sin motståndare veta, att dennes fordran på vetenskaplig frihet för teologien innebär en ren orimlighet, om man med honom utsträcker

friheten i berörda fall ända därhän, att »det vil sige: altid og paa ethvert punkt at søge sandheden uden hensyn til noget andet, søge bare sandheden, slig som den virkelig er, uanseet alt andet». Ty det vissaste i världen, det som är grundläggande för all visshet och allt vetande, nämligen tron, kunde till sist icke böja sig för det mindre vissa, det sekundära, det af tro härledda, vetenskaplig kunskap och insikt.

I sak härom med författaren ense, skulle vi dock icke velat kalla den vetenskapliga kunskapen och insikten mindre viss, hvilket uttryck lätteligen kan medföra missförstånd, utan blott framhålla trosvisshetens större rikedom och liffullhet, hvarigenom den i annat afseende och på det hela har ett ännu högre värde. Det är väl också detta, som biskop Bockmann åsyftar, då han i fråga om det uppkastade spörsmålet förklarar det kunna vara illa nog, om kyrkans män blifva efter i vetenskaplighet, emedan det kan försvaga kraften hos dem; men detta vore dock icke det värsta, ty ännu värre skulle det vara, om de förlorade sin tro och därmed miste *all* kraft. För att icke göra Klaveness orätt, får likväl aldrig glömmas, hvad hans motståndare ej heller lämnat oanmärkt, att han anser hvarje präst vara moraliskt förpliktad att nedlägga sitt ämbete, så snart han finner sin uppfattning komma i strid mot bekännelsens grundtankar. Själf förklarar han det bero på fullständigt missförstånd, då man påstått honom »for kirkens tjenere forlange den fuldeste frihed i deres forskning og ret ogsaa til frit at forkynde sin forsknings resultater». Äfven efter hans mening äro prästerna genom sin ämbetsförpliktelse härifrån förhindrade.

Af nutida företeelser inom den norska kyrkan intaga de s. k. *prästkurserna*, som emellanåt under ett par veckor på hösten vid universitetet hållas, ett framstående rum. När man läser så väl beskrifningarna däröfver som reflexioner efteråt af dem, som däri deltagit, förefaller det önskvärdt, att äfven i Sverige något liknande måtte komma till stand. Det ligger nog mycken sanning i, att på sådant sätt kunna undfås många intryck »til frugt og belivelse i vort liv og gjerning», på samma gång prästen bör känna sig ännu lyckligare, när han vändt tillbaka till sitt kall och däri erfar »pulsslagene fra Guds

levende menigheds hjerte. På sista tiden har ock föreslagits, att i stiftsstäderna liknande prästkurser måtte hållas, jämte det att gemensamma sådana med vissa mellanrum anordnas vid universitetet för hela landets prästerskap. Ett annat godt föredöme lämnar vår brödrakyrka i det arbete för åstadkommande af nödig hvila och vederkvickelse för prästämbetets innehafvare förmedelst *Reisetilladelse for prester* och *Presterekreationsfondet*, hvarom tidskriften har att förmäla. Det är ju ock något liknande, som kyrkomötet hos oss åsyftat med den underdåniga framställning om beredande af resestipendier åt svenska präster, som det 1898 beslöt att hos Kongl. Maj:t göra och hvaråt nästan alla kyrkliga myndigheter i vårt land (med ett enda undantag) gifvit sitt förord.

De länge nog i Norge förda striderna om *rättfärdiggörelseläråns* berättigande gentemot reformerta inflytelser, äfvensom om den likaledes reformert färgade *pietismens* värde och faror ha fortgått äfven i föreliggande årgångar af Luthersk Kirketidende. I förra afseendet har provst *Landstad* trädt fram med ett medlingsförsök genom att fatta de goda gärningarna såsom en »lydighedsudvikling», förmedelst hvilken människan väl icke inlägger någon förtjänst hos Gud, men hvartill Gud likväl tager hänsyn vid rättfärdiggörelsen så till vida, som lydnaden för Guds bud är det oundgängliga beviset på den botfärdighet, hvarförutan visserligen ingen syndare lär blifva af Gud hvarken en första gång eller framgent rättfärdiggjord. Ett beaktansvärdt inlägg i saken, hvilket dock ej fört till något positivt resultat, har gjorts af distriktslæge *Chr. Lund* genom en uppsats med titel »Lidt om tro og gjerninger». Därjämte har denna sak blifvit klargjord genom professor *Lyder Bruns* i anledning af Paul Wernles »Der Christ und die Sünde bei Paulus» gifna utredning af »hvorledes Paulus ser paa synden hos den kristne». Här framhåller Brun i äkta luthersk anda Guds trofasthet samt tron på hans Andes och nåds kraft att skapa en ny människa, som sig om goda gärningar beflitar, såsom innebärande den principiella lösningen af den skenbara motsägelse, som synes äga rum mellan hvad bibelns helige författare och bland dem framför alla Paulus lära, dels om gärningarnas betydelselöshet med hänsyn till rätt-

färdiggörelsen, dels om samma gärningar såsom de, hvarefter äfven den rättfärdiggjorde en gång skall dömas. Härtill skulle mahända ock kunna läggas, att de goda gärningarna, i och med det att de vidga själen för mottagande af större nåd, medföra en ökad nådelön (Luk. 19: 12—27).

I afseende åter på pietismen i våra dagar har en *Lægmand fra Vestlandet* uppträdt, som, på samma gång han varnar för, att gränsen mellan Guds barn och världens alldeles utplånas, hvaraf följden lätt kunde blifva en ytterst farlig sammanblandning af det som skriften alltid håller åtskildt från hvartannat såsom ljus och mörker, likväl medgifver, att denna gräns kan dragas och kanske delvis verkligen blifvit dragen allt för skarp. Ett sådant medgifvande från detta håll, den goda, fromma lekmannaenfaldens, är lika tacknämligt som ovanligt. Det är just hvad konkordieformeln gör, då där å ena sidan talas om »renati, quatenus adhuc carnales sunt», och å den andra om »credentes in Christum, quatenus sunt renati». Emellertid tyckas erfarenheterna i Norge med afseende på »pietisterne netop i deres nyeste fase» vara vida mer glädjande än i Sverige, då *En prest*, som äfvenledes skrifvit i detta ämne, kan förklara dem vara »kjernen i vore menigheder. Gaar de bort, bliver der neppe mange kirkegjængere igjen ud over landets bygder. Vi mener, at pietisterne er prestens bedste medhjælpere, og dersom han vil lægge sit øre op til deres hjerte, skal han ikke frygte for noget trykkende herredømme, men heldre modtage livsimpulser, nyttige for ham selv og hans gjerning.»

I den brännande frågan om den nyare bibelkritikens resultat och det hot, som däri innebäres för tron på bibeln såsom Guds ord, förekomma under de bägge år, denna anmälan omfattar, flere lärorika uppsatser. Främst däribland torde förtjäna nämnas den nyss nämnde professor Lyder Bruns tillträdesföreläsning om *Det kirkelige skriftprincip og det historiske studium af det nye testamente*. Med trohet mot den kyrkliga skriftprincipen förenas här öppen blick för betydelsen af biblisk, namneligen nytestamentlig historieforskning. Väl låg en dragning därtill dold redan i protestantismens uppfattning och bruk af sagda skriftprincip, men den har dock först

i de sista århundradena kommit till verkligt genomförande. Till en början stannade man inom den ev. lutherska kyrkan vid en lefvande, personlig erfarenhet af »den umiddelbare kongenialitet med skriften, som var given i og med selve det nye religiøse gjennembrud». I den glada känslan af denna andefrändskap häfdade man gent emot de romerske skriftens klarhet och sökte aflägsna återstående dunkelheter genom det i den egna kristna trosvissheten inneboende ljuset förmedelst en tolkning enligt trons analogi i riktning af det centralt kristliga. Helt naturligt trädde sålunda i mån af det praktiska intressets öfvervikt öfver det vetenskapliga intresset den religiösa intentionen i den historiska forskningens ställe. För faran af denna forskning, sedan den numera i fullaste mått kommit till heders, den fara, som ligger i att låta blicken stanna vid de nytestamentliga tankarnas tidshistoriska dräkt i stället för att tränga fram till deras religiösa kärna, saknar föreläsaren ingalunda blick, men han gör icke dess mindre med styrka gällande den öfvervägande förmån, som ligger uti den sålunda vunna möjligheten »at af disse skrifter udlede de formende grundsætninger for den kristelige troslære. I almindelighed maa vi sige», tillägger han, »at erkjendelsen af det eiendommelige og karakteristiske i nævnte tanker, erkjendelsen af deres originale kraft, netop først ved kjendskabet til det tidshistoriske milieu bliver fuldt muligt». Men för att detta verkligen skall ske, fordras nödvändigt jämte humanistisk bildning tillika den ofvan nämnda kongenialiteten, en religiös andefrändskap, som är gifven allenast i och med den personliga tron på Gud, såsom han uppenbarat sig i Kristus, en tro, som väckes och utvecklas blott under beröring med kristliga personligheter, i ett kyrkligt samfundslif. Denna sista synpunkt har blifvit särskildt utförd af provst *E. Skavlan* i hans afhandling om »Betydningen og gavnet af at være et lem af kirken».

Vid sidan af det myckna goda, vi sålunda i dessa båda årgangar funnit, står ett och annat, som vi icke kunna fullt godkänna. Ett exempel därpå är Kirketidendens uppsatser rörande 1884 års riksrättsdom, mot hvilka det norska *Morgenbladet* inlägger en, såsom oss synes, mycket berättigad gen-

saga. Detta försök att hölja hela saken i »Taage» tro vi skola tillfredsställa klarsynte och rättsinnade norrmän lika litet, som det tilltalar äfven den bäste svenske norskvän. *G. v. S.*

RINDOM, A. F. L., Sogneprest, *Elleve af Herrens Apostle* efter det nye Testament. Kjobenhavn, Bethesdas Boghdl, 1897. 191 s. 8:o. Pris 2 kr.

Evangeliernas berättelser lämna i själfva verket icke tillräckligt stoff till en fullständig »Jesu historia» eller en hans lefnadsteckning, ordet taget i modern mening. På sin höjd kunna de spridda dragen samlas till en karaktersbild, i hvilken personligheten såsom en helhet träder oss till mötes. Något liknande gäller ock om de meddelanden, det Nya testamentet lämnar rörande Herrens apostlar. Om ingen af de tolf veta vi ens så mycket som om Paulus, och likväl saknar icke heller hans lefnadshistoria betydande luckor. Det kan emellertid hafva sin betydelse att söka till ett helt samla de spridda karaktersdrag i de olika apostlarnes bilder, hvilka evangelierna här och där, liksom mera i förbigående, meddela. Dylika försök till bibliska karaktersteckningar af t. ex. en Petrus eller en Johannes, för att icke nämna Paulus, torde icke vara så sällsynta. Mindre vanligt är att, såsom förf. af ofvannämnda arbete företagit sig, söka teckna bilderna af en Tomas, en Andreas, en Filippus, en Matteus, en Judas Iskariot, o. s. v. Att den senast nämnda teckningen upptager jämförelsevis stort utrymme i förf:s skrift, är förklarligt nog. Dels finnes det, såsom förf. erinrar, ingen af de tolf, med undantag af Petrus, som så ofta omtalas i N. Test., som just Judas; dels resa sig ju just vid bestämmandet af Judas' karakter och grunderna för hans handlingssätt åtskilliga frågor, som väl tarfva ett svar, men som icke äro så lätta att besvara och som i följd häraf också blifvit under tidernas lopp mycket olika besvarade.

Förf. håller sig noga till den bibliska framställningen, och om än hans apostlabilder hufvudsakligen äro historiska, underlåter han ej att på lämpliga punkter infoga praktiskt uppbyggliga tillämpningar. Hans bok bjuder visserligen ej något egentligen nytt, men kan likväl läsas med behållning.

J. T. B-g.

SCHÄFER, THEODOR, Pastor, Vorsteher der Diakonissen-Anstalt zu Altona, *Die innere Mission in der Schule.* Dritte verbesserte Auflage. Gütersloh, Bertelsmann, 1896. 239 s. 8:o. Pris M. 2,40.

År 1887 utkom 1:sta uppl. af prof. G. Warnecks sedermera till vårt språk öfverflyttade handbok Missionen i Skolan (Sthlm, Fosterl. stiftelsen), som sedermera i förf:s hemland upplefvat icke mindre än 7 upplagor. Redan dessförinnan hade pastor Schäfer, enligt hvad han i sitt förord upplyser, umgåtts med tankar på och förarbeten till en för skolan afsedd bok rörande såväl *yttre* som *inre* missionen. Helt naturligt kom han emellertid sedermera att inskränka sig till den senare uppgiften, och hans bok om »den *inre* missionen i skolan» framstår nu i allo som ett värdigt sidostycke till prof. W:s nyssnämnda arbete, om den än till både anläggning och utförande visar sig fullt självständig. Den sönderfaller i en *allmän* och en *speciell* del, den förra besvarande och belysande frågorna: Hvad är den inre missionen? och: Hvad har skolan med den inre missionen att göra? — under det den senare lämnar anvisning och handledning i och för den inre missionens behandlande såväl i samband med religionsundervisningen som »im Sach- und Sprachunterricht». Näppeligen kan annorstädes erhållas en på en gång så kortfattad och dock så konkret och liffull skildring af hela den verksamhets historiska utveckling från kristna kyrkans äldsta tider intill nu, som plägar sammanfattas under namnet »inre mission».

Förf. har uttryckligen tillägnat sin bok ej blott åt skolans, utan äfven åt kyrkans män med särskild tanke på konfirmandundervisningen. Skall denna, såsom den förvisso bör, bära icke blott en kristlig, utan en evangeliskt *kyrklig* prägel, så får man ej försumma att åtminstone i någon mån göra konfirmanderna förtrogna med kyrkans *verksamhet*, både inåt och utåt, både såsom diakoni och såsom hednamission. Bättre källor att därvid anlita — när det icke särskildt blir fråga om förhållandena i vårt land, då ju uppgifterna måste sökas på närmare håll — veta vi icke än Warnecks och Schäfers härmed påpekade och till det bästa rekommenderade handböcker.

J. T. B—g.

Studier öfver våra kyrkoårs-kollekter.

Såsom bekant, innehåller svenska kyrkans evangeliebok för hvarje sön- och helg-dag under kyrkoåret förutom de för dagen bestämda bibelperikoperna äfven tvenne s. k. kollekter eller korta böner, af hvilka den ena har i evangelieboken sin plats näst före episteln, den andra näst efter evangeliet. De efter evangeliet placerade kollekterna pläga stå i nära relation till dettas innehåll; hvaremot de närmast före episteln stående mestadels hafva ett innehåll af mer allmän karakter. Evangeliekollekterna härröra från den ev.-luth. kyrkans tidigaste skede och äro ursprungligen författade på tyska. De korta *collectæ de tempore,* som vi finna närmast före episteln, äro däremot af ojämförligt tidigare ursprung. Deras första upprinnelse förlorar sig för våra blickar långt borta i dunklet af den äldsta medeltidskyrkan; ja, delvis härröra de t. o. m. från fornkyrkans dagar. Liksom den klara friska bäcken springer fram djupt inne i urskogens hemlighetsfulla djup, som människofot sällan eller aldrig beträdde, men, framkommen till mer befolkade bygder, släcker så mången vandrares törst, så är det med dessa kollekter: deras första ursprung är okändt — liksom den äkta folkvisans och den med henne besläktade kyrkopsalmmelodiens — men i all sin sammanträngdt knappa form, i ofta oskenbart och litet käril, inrymma de en fullhet af innerliga evighetssuckar och vederkvicka bedjande hjärtan, hvilkas djupaste åstundan de återgifva icke

sällan lika träffande som skönt. Ursprungligen äro de författade på latin, det gamla ekumeniska kyrkospråket; och en rik samling af dem har under seklers lopp förvarats i medeltidskyrkans missaler. Från dessa hafva de i öfversättning flyttats öfver till den evangeliska reformationens kyrka liksom så många andra klenodier ur medeltidskyrkans kult. Egendomligt nog har dock den evang.-lutherska kyrkan i reformationens egentliga fosterland icke gjort bruk af dessa bönsuckar, ehuru hon ju i öfrigt intog en pietetsfull ställning till medeltidskyrkans och den äldsta kristenhetens liturgiska tradition. Endast nordens lutherska kyrka eller, noggrannare uttryckt, blott den svensktalande lutherska församlingen har förstått att taga vara på dem. Bland de reformerta kyrkorna har blott en, den engelsk-episkopala, förfarit på liknande sätt. Först under de allra senaste årtiondena har man inom Tysklands evangelisk-lutherska kyrka börjat fästa sin uppmärksamhet vid i fråga varande böner och har äfven börjat här och där göra praktiskt bruk af dem, särskildt vid s. k. liturgiska andaktsstunder. Löhe, Schöberlein och Max Herold hafva i det hänseendet största förtjänsten.

I denna tidskrift, årg. 1896 sid. 127 följ., publicerade den ene af dess utgifvare, professor O. Quensel, en uppsats med denna öfverskrift: »*En oegentlighet i svenska kyrkans evangeliibok.*» Omfattande föga mer än trenne sidor, innehöll den dock ett mycket betydelsefullt uppslag till närmare studium af de kollekter, om hvilka nu är fråga. Förf. fäster uppmärksamheten vid det förhållandet, att betydlig skiljaktighet i afseende på ordningsföljden eger rum mellan vår evangelieboks kyrkoårskollekter, sådana de i sin äldsta svenska språkdräkt föreligga i »*Een liten Songbook*» af 1553 och sådana de än i dag begagnas i vår högmässa, å ena sidan och

sådana de meddelas i det å Upsala kgl. universitetsbibliotek förvarade *Missale Upsalense* å den andra. Prof. Q. jäfvar ej den på goda grunder fotade meningen, att utgifvaren af nyss nämnda »Songbook» var Sveriges förste evangeliske ärkebiskop, reformatorn Laurentius Petri, och anser det sannolikt, att just nämnda medeltidsurkund, Missale Upsalense, legat framför ärkebiskop Lars' ögon såsom det original, hvarutur han verkställde sin öfversättning af dessa kollekter. I sagda uppsats gör dess förf. ett försök att förklara den skiljaktighet, som råder mellan original och kopia, i fråga om det sätt, hvarpå särskildt Trinitatistidens kollekter äro i hvartdera af de båda verken fördelade på söndagarne. Och enär svenska kyrkans evangeliebok obetingadt följt den af Laurentius Petri uppställda ordningsföljden, hvilken betydligt afviker från den af Miss. Upsalense representerade katolska kyrkotraditionen i detta stycke, framhåller förf. den häraf förorsakade olägenheten, att *»i strid med så väl romersk som engelsk-episkopal praxis nästan samtliga trinitatiskollekterna i Sverige (och i Finland?) läsas på orätt dag.»* Förf. slutar sin uppsats med följande ord: »Mycket vackert har sagts om värdet af den ekumeniska tanken, att midt i all splittring för öfrigt dock trenne kristenhetens hufvudkyrkor hvarje söndag bedja åtminstone *en* bön gemensamt. Men strängt taget gäller, hvad oss angår, denna sköna tanke endast kyrkoårets förra hälft.»

Det förhållande, hvarpå prof. Q. härmed fäste uppmärksamheten, föreföll mig så öfverraskande och tillika så intressant, att jag ej kunde motstå lusten att vid lägligt tillfälle taga det i närmare skärskådning. Resultatet af denna tillåter jag mig att på nästföljande sidor framlägga, så vidt som jag hittills vid mitt på mellanstunder mellan ämbetsgöromal företagna forskningsarbete hunnit bringa något resultat till stånd.

Prof. Q. riktade sin undersökning på de i Upsala uni-

versitetsbibliotek förvarade exemplaren af Missale Upsalense. Han antog, såsom vi hörde, att något af dessa utgjort det original, hvarefter den svenska öfversättningen i »Een liten songbook» blifvit utförd. Därjämte förutsatte samme forskare, såsom det tyckes framgå af hans yttranden i slutet af ofvannämnda uppsats i denna tidskrift, att någon mera genomgripande olikhet icke rimligtvis kan antagas hafva förefunnits mellan missalerna i de olika kyrkoprovinserna inom den för liturgisk enhet vidt berömda romersk-katolska medeltids-kristenheten; att således samma liturgiska tradition i fråga om högmässokollekternas ordningsföljd och fördelning utöfver kyrkoårets söndagar, som Miss. Upsal. företer, måste utan väsentliga afvikelser återfinnas jämväl i alla andra missaler från medeltiden.

Äfven jag hyste ända intill senaste tid samma föreställning, emedan jag icke förut haft tillfälle och anledning att granskande jämföra medeltida missalurkunder från olika håll med hvarandra. Under sistförflutna månader har emellertid den förmånen varit mig beredd. Genom välvilligt tillmötesgående hos Upsala univ.-biblioteks styrelse, mot hvilken jag känner mig djupt tacksam, har det varit mig tillåtet att låna till min stiftsstad ett af de i sagda bibliotek befintliga exemplaren af *Missale Upsalense*, som finnes vara på ärkebiskop Jacob Ulfsons beställning *tryckt i Basel år 1513**; likaledes äfven nyss nämnda klenod från vårt reformationsårhundrade »*Een liten Songbook til at bruka j Kyrkionne. Anno MDLIII.*» (Tryckorten ej angifven.) Därjämte har jag i min stiftsstad

* Titelblad saknas. Men vid slutet af missalets sista sida läses följande: Anno ab incarnatione verbi millesimo qvingentesimo decimo tertio jussu gratiosissimi dom:i domini Jacobi Ulphonis et apostolicæ sedis gratia archiepiscopi upsalensis impressum est hoc missale secundum ritum almæ ecclesiæ upsalensis omni qua potuit diligentia Basileæ per magistrum Jacobum de Pfortzheim, artis impressoriæ laudatissimum, finitumque est feliciter in vigilia sancti Mathiæ apostoli, anno qvo supra.

haft att tillgå det unika exemplar af det genom Strängnäsbiskopen Conrad Rogge ombesörjda *Missale Stregnense*, som tillhör Strängnäs domkyrka och i hennes museum för kyrkliga antikviteter förvaras såsom en af dess värdefullaste märkvärdigheter. Att döma af en vers på sista sidan af denna foliant är *tryckåret 1487**. Tryckorten är icke angifven — traditionen uppgifver Lübeck —; något titelblad finnes ej. Genom benägen tjänstvillighet af teologie docenten dokt. M. Pfannenstill i Lund har jag dessutom haft tillfälle att inhämta kännedom om kollekterna jämväl i *Missale Lundense*, en af rariteterna i vårt sydsvenska universitets bibliotek. Dess ordning har under medeltiden varit följd vid mässan i Lunds domkyrka; och på föranstaltande af därvarande ärkebiskop Birger Gunnarsson blef det tryckt i *Paris år 1514*.

Först och närmast fann jag det vara af intresse att anställa en jämförelse emellan de båda första af nu nämnda medeltidsdokument, *Missale Upsalense* och *Missale Stregnense* för att få utrönt, huru de förhålla sig till hvarandra beträffande användningen och fördelningen utöfver kyrkoåret af det kollektförråd, hvaröfver den katolska medeltidskyrkan hade att förfoga. Vid denna jämförelse — hvarvid min blick, så vidt

* Genom delvis starka förkortningar är den icke alldeles lätt att återgifva. Om jag riktigt förstått den, är dess lydelse följande:

Virginis a partu numeris dare cum juvat annos
Mille qvadringentos septem simul octuaginta
Ecclesiæ Gothan strengnensi Bartholomæus
Impressit centum missalia septuaginta
Ipsa modo rituque pari fabrefacta librantur
Qvando sub officiis pariformibus officiantur
Præsul Conradus holmensis sollicitavit
Cujus proposito cleri concordia favit
Unde suis sacer Eskillus meritis operetur
Ante Deum tutando reum et gratia detur.

möjligt, äfven varit fastad vid *Missale Lundense* har det visat sig, att båda de förstnämnda missalerna i allmänhet visa noggrann inbördes öfverensstämmelse i afseende på kollekterna under kyrkoårets förra, festliga hälft t. o. m. Trinitatissöndagen, och att äfven Miss. Lundense på sagda område företer samstämmighet med den uppsvenska kollekttraditionen, för så vidt denna är representerad af Upsala- och Strängnäs-missalerna. Någon gang förefinnas dock undantagsvis divergenser. Så t. ex. hafva *Upsala* och *Strängnäs* för nyårsdagen (*D. circumcisionis Domini*) följande högmässokollekt gemensam: *Deus, qvi nobis nati salvatoris diem celebrare concedis octavum, fac nos, qvæsumus, ejus perpetua divinitate muniri, cujus sumus carnali commercio liberati.* (Str. har h. l. *reparati*)*. *Lund.* erbjuder däremot på nämnde dag denna romerskt färgade kollekt: *Deus, qui salutis æternæ beatæ Mariæ virginitate fecunda humano generi præmia præstitisti: tribue, qus., ut ipsam pro nobis intercedere sentiamus, per qvam meruimus auctorem vitæ suscipere, Dominum nostrum Jesum Christum etc.*

En helt annan bild företer däremot kyrkoårets senare hälft, den s. k. Trinitatistiden. Till att börja med äro missalerna ense. För själfva Trinitatissöndagen hafva *Str., Ups., Lund.* denna gemensamma kollekt: *Omnipotens, sempiterne Deus, qvi dedisti nobis, famulis tuis, in confessione veræ fidei æternæ trinitatis gloriam agnoscere et in potentia majestatis adorare unitatem, quæsumus, ut ejusdem fidei firmitate ab omnibus semper muniamur adversariis.* Likaledes stämma de för 1. och 2. söndagen efter Trin. Från och med 3. sön-

* Vid kollekternas meddelande beriktigar jag de ortografiska oegentligheter vid latinets skrifvande, som i ej ringa mängd förekomma i de gamla missalerna, och utför de talrika sammandragningarna och förkortningarna af enskilda ord. — För korthetens skull betecknar jag vid den följande framställningen de trenne här ofvan angifna medeltidsdokumenten sålunda: *Str.* (Miss. Stregnense); *Ups.* (M. Upsalense); *Lund.* (M. Lundense).

dagen efter Trin. ändrar sig däremot förhållandet. Här dela sig vägarne, så att Str. och Lund. gemensamt gå sin, Ups. åter sin väg. För 3. söndagen har *Str.* och *Lund.* denna kollekt: *Protector omnium in te sperantium Deus, sine qvo nihil est validum, nihil sanctum, multiplica super nos misericordiam tuam, ut te rectore, te duce sic transeamus per bona temporalia, ut non amittamus æterna. Ups.* har däremot för samma söndag (3 eft. Trin.) i stället för den nu anförda infogat en kollekt af följande lydelse: *Deprecationem nostram, qus., Domine, benigne exaudi, et qvibus supplicandi præstas affectum, tribue defensionis auxilium.* Från och med 4 söndagen efter Trin. har *Ups.*, utan att det ringaste akta den gjorda inskjutningen, för serien af Trinitatistidens söndagar i ordning efter hvarandra användt Strängnästraditionens kollekter, men — väl att märka! — dessa räknade icke från och med den *fjärde*, utan från och med den *tredje* sönd. efter Trin. Detta förfarande, för hvilket ingen rimlig förklaringsgrund eller motivering lär kunna upptäckas, har naturligtvis haft till följd, att *Ups.* för hvarje söndag i Trinitatisserien föreskrifver *den* kollekt, som enligt den äldre, af *Str.* och *Lund.* representerade traditionen tillhör näst föregående söndag; och att således, omvändt, *Str.* och *Lund.* för hvarje söndag kommit att hafva *den* kollekt, som *Ups.* anbragt på närmast följande söndag. Så t. ex. har *Ups.* för 4 söndagen efter Trin. den kollekt som enligt *Str.* och *Lund.* tillhör 3 efter Trin.; på 5 efter Trin. har *Ups.* den kollekt, som enligt *Str.* och *Lund.* tillhör 4 efter Trin. o. s. v.

Men äfven oafsedt nu påpekade förhållande förekomma vid enskilda söndagar i Trin.-serien ganska påfallande olikheter mellan *Ups.* å ena sidan och *Str.* och *Lund.* å den andra. Så är förhållandet exempelvis vid 16 och 17 efter Trin. För 16 söndagen har *Str.* denna kollekt: *Fac nos, qus., Domine, tibi prompta voluntate subjectos et ad supplicandum tibi nostras semper excita voluntates.* Denna tyckes vara

för *Str.* egendomlig och återfinnes ingenstädes i *Ups.* På 17 sönd. efter Trin. använder nämligen *Ups. icke* — såsom man skulle ha väntat enligt den vanliga gången — den, som *Str.* och *Lund* hafva på 16 söndagen, utan i stället en för *Ups.* egendomlig kollekt, som ingenstädes återfinnes i *Str.* och som har följande lydelse: *Tua nos, Domine, quæsumus, gratia semper præveniat et sequatur, ac bonis operibus jugiter præstet esse intentos.* Slutligen kasta vi en blick på de sista söndagarne efter Trin. från och med den 23:e, härvid erinrande oss, att den afrundade struktur af kyrkoåret, som ev.-luth. kyrkan genomfört i afseende på dess sista söndagar, i det dessa nu med sin eskatologiska karakter bilda en afslutning af hela kyrkoåret, under medeltiden ännu icke i nämnda stycke förefanns. Här visa sig nu åtskilliga divergenser mellan missalerna i fråga. På 23 sönd. efter Trin. använder *Ups.* enligt sitt vanliga sätt den kollekt, som enligt *Str.* tillhör 22 söndagen: *Deus, refugium nostrum et virtus, adesto piis ecclesiæ tuæ precibus, auctor ipse pietatis, et præsta, ut qvod fideliter petimus, efficaciter conseqvamur.* På 24 söndagen använder *Ups.* däremot *icke* den som *Str.* och *Lund.* ha för den 23 utan i stället följande: *Excita, qvæsumus, Domine, tuorum fidelium voluntates, ut divini operis fructum propensius exseqventes, pietatis tuæ remedia majora percipiant.* På 25 söndagen begagnar *Ups.* icke heller den af *Str.* och *Lund.* för den 24 anvisade: *Omnipotens, sempiterne Deus, misericordiam tuam ostende supplicibus, ut qvi de meritorum qvalitate diffidimus, non judicium sed indulgentiam sentiamus.* I stället har *Ups.* för nämnda söndag (25 efter Trin.) denna kollekt: *Excita, qus., Dne., potentiam tuam et veni; et qvod ecclesiæ tuæ promisisti, usque in finem sæculi clementer operare.* För denna samma söndag (25 efter Trin.) återigen ha *Str.* och *Lund.* den kollekt, som *Ups.* användt på den 24 söndagen *(Excita, qvs., Dne, tuorum fidelium voluntates etc.).* Hvad ändtligen

26 söndagen efter Trin. angår, förefinnes i *Str.* för denna söndag hvarken kollekt eller öfver hufvud något material för högmässa. *Ups.* däremot har för denna söndag, om ock mycket knapphändigt, sådant och upptager däribland såsom kollekt den bön som *Str.* och *Lund.* ha för den 23 söndagen men som *Ups.* icke enligt den annars vanliga tabulaturen upptagit för 24 söndagen, utan där utbytt mot en annan (se här ofvan!). Denna kollekt har följande lydelse: *Absolve, qvs., Dne, tuorum delicta populorum, ut a peccatorum nostrorum nexibus, qvæ per nostram fragilitatem contraximus, tua benignitate liberemur.*

* * *

Vi vända oss nu till ett moment i föreliggande undersökning, som särskildt för oss, den svenska kyrkans söner, är af intresse: det är frågan, hvad ställning vår svenska evangeliska kyrka kommit att intaga gent emot den, såsom vi funnit, delvis ganska osäkra och inbördes divergerande medeltidstraditionen i afseende på kyrkoårets gamla högmässokollekter. (Om de smärre helgdagarnes kollekter skall jag nedanför göra meddelanden.)

Så vidt man vet, föreligger den tidigaste svenska öfversättningen af medeltidskyrkans latinska kollekter i det ytterst betydelsefulla liturgiska verk på svenska, som jag ofvanför omnämnt, nämligen: *Een liten Songbook MDLIII,* ett verk, som på goda grunder tillskrifves den svenske reformatorn, vår kyrkas förste evangeliske ärkebiskop Laurentius Petri, (för korthetens skull beteckna vi detta arbete i den nu följande framställningen med *L. P.*). Den jämförelse, jag anställt mellan denna "*Songbook*" å ena sidan och båda de medeltidsmissaler, jag haft tillfälle att själf genomgå (*M. Stregn.* och *M. Upsal.*), å den andra, ställa det utom allt tvifvel, att *det original, som bemälde ärkebiskop Lars vid sitt öfversättare-*

arbete egentligen haft för ögonen, icke var Miss. Ups. utan Miss. Str. Därmed skall dock ej vara förnekadt, att denne förste öfversättare af våra kollekter naturligtvis haft tillgång jämväl till Miss. Ups. och äfven i enstaka undantagsfall gjort bruk af detta. Bevisningen för hvad jag här yttrat har jag nu att lämna.

Innan jag skrider härtill, blott ännu ett ord! I självfva verket bör det väl redan på förhand synas mycket naturligt, således alls icke vara oväntadt, att Laurentius Petri, denne son af Strängnäs stift, som där hade tillbragt sin gosseålder och ynglingatid och som tvifvelsutan, äfven sedan han bosatt sig i Upsala, förblef i trägen förbindelse med sin fosterbygd och dess katedralkyrka, närmast har rådfrågat den liturgiska tradition, han där i yngre åren hade lärt känna, när det nu för honom gällde att åt den evangeliskt nydanade svenska kyrkan rädda och till vårt tungomål öfverflytta dessa dyrbarheter från den äldre kyrkan, om hvilka nu är fråga.

För de fyra *söndagarna i advent* har L. P. samma kollekter som Str. och Ups. *Juldagens* högmässokollekt har enligt Str., Ups., Lund. denna lydelse: *Concede, qus., omnipotens Deus, ut nos unigeniti tui nova per carnem nativitas liberet, qvos sub peccati jugo vetusta servitus tenet.* Denna har L. P. icke användt, utan har i stället i fritt reproducerande öfversättning begagnat sig af den kollekt, som missalerna anvisa för juldagsvigilian och som lyder så: *Deus, qvi nos redemptionis nostræ annua expectatione lætificas, præsta, ut unigenitum tuum, qvem redemptorem læti suscipimus, venientem qvoque judicem securi videamus.* För *Stephanusdagen* (2 dag Jul) meddela missalerna en kollekt, så lydande: *Da nobis, qus., Dne, imitari qvod colimus, ut discamus etiam inimicos diligere, qvia ejus natalitia celebramus, qvi novit etiam pro persecutoribus exorare.* L. P. har för Stephani dag ingen särskild kollekt, men vid slutet af sin »Songbook», efter kyrkoårets sön- och högtidsdagars kollekter, har han i analogi med hvad som

var bruk i de gamla missalerna en särskild samling kollekter under den gemensamma rubriken »*De sanctis*»; och bland dessa finnes bl. a. en »*collecta de martyribus*», som i vår evangeliebok blifvit använd på Stephani dag. Den är en fri sammanarbetning af några bland de katolska missalernas utomordentligt talrika kollekter för martyrfesterna*. För *nästa söndag efter Jul* (»Dom. infra octavas nativitatis Domini») har L. P. samma kollekt som Str. och Ups. och som ännu af oss användes på denna söndag. För *nyårsdagen* har jag ofvanför meddelat den för Str. och Ups. gemensamma kollekten. Den kollekt, som L. P. meddelar för nyårsdagen och som vi ännu begagna, är sannolikt författad af honom själf. För *nästa söndag efter nyår* (»Dom. infra octavas Epiphaniæ») och 1 sönd. efter Epiph. (»Dom. I post oct. Epiph.») är traditionen i missalerna något vacklande i afseende på kollekternas fördelning. Den, som L. P. och efter honom vår evang.-bok användt för sönd. efter nyår, är emellertid föga lämplig för det evangelium, som vår kyrka till den dagen förlagt: om Kristi dop. Däremot synes för denna söndag (nästa efter nyår) följande kollekt, som missalerna erbjuda för »Octava Epiphaniæ», vara med ringa retouchering ganska passande: *Deus, cujus unigenitus in substantia nostræ carnis apparuit, præsta, qus., ut per eum, qvem similem nobis foris agnovimus, intus reformari mereamur.* Den kollekt, som L. P. upptagit för *Epifaniasdagen* är gemensam för Str. och Ups. på sagda dag. Hvad beträffar *Söndagarne efter Epifanias* har L. P. anslutit sig till den för Str. och Ups. här samstämmiga kollektanordningen, hvilken också återfinnes i vår evang.-bok. Detsamma gäller äfven om söndagarne *Septuag., Sexag.* och *Fastlagssöndag* (Qvinquag.).

* Så t. ex. kollekten på den *h. Cecilias dag:* Deus, qui nos annua beatæ Cæciliæ virginis et martyris tuæ sollennitate lætificas, da, ut qvam veneramur officiis, etiam piæ conversationis seqvamur exemplo; samt koll. på den *h. Clemens' dag:* Deus, qvi nos — — lætificas, concede propitius, ut cujus natalitia colimus, virtutem qvoque passionis imitemur.

På *1 sönd. i Fastan* meddela Str. och Ups. en kollekt i romersk anda* som af L. P. utbytts mot den (af honom författade?), som vi ännu återfinna i vår evang.-bok för nämnda dag. För alla de följande (2—5) *söndagarne i Fastan* sammanstämma Str. Ups. och L. P. För *Palmsöndag* (som i missalerna är särdeles rikt försedd med kollekter, fördelade utöfver högmässan med anslutning till dess olika akter) upptaga Str. och Ups. såsom egentlig söndagskollekt följande: *Deus, qvem diligere et amare justitia est, ineffabilis gratiæ tuæ in nobis dona multiplica; et qvia fecisti nos in morte unigeniti tui sperare qvod credimus, fac nos eodem* (Str. har: *in eodem*) *resurgente pervenire qvo tendimus.* I stället för denna har L. P. en säkerligen af honom själf författad, som vår ev.-bok ännu anvisar för ifrågavarande söndag. För *Långfredag* meddelar L. P. ingen kollekta. (För denna dag — Dies Parasceves — anvisa missalerna i stället för den vanliga högmässoliturgien material till en liturgisk läse- och bön-gudstjänst med en hel rad korta, sköna förböner, ungefär motsvarande litanians innehåll). För *Paskdagen* meddela Str., Ups., Lund. samstämmigt följande kollekt: *Deus, qvi hodierna die per unigenitum tuum æternitatis nobis aditum devicta morte reserasti, vota nostra, qvi præveniendo aspiras, etiam adjuvando prosequere.* L. P. har för *Påsk* (»In festis paschalibus») upptagit tvenne kollekter, af hvilka den första i sin begynnelse innehåller en reminiscens af nu anförda, till följd af egendomligt koncist uttryckssätt något svårtolkliga, kollekt. Denna kollekt har hos L. P. följande lydelse: »O Gudh som idagh lät tin eenfödda Son Jesum Christum vinna segher offuer dödhen och öpna oss veghen til evigt lijff, giff oss at vij måghe stadheligha hålla oss widh honom och vndkomma ther med then ewigha dödhen och få leffua medh honom föruthan enda.»

* Deus, qvi ecclesiam tuam annua qvadragesimali observatione purificas, præsta familiæ tuæ, ut qvod a te obtinere abstinendo nititur, hoc bonis operibus exsequatur.

Den andra af L. P. anvisade påskkollekten (utan tvifvel författad af honom själf) är den, som vår evang.-bok än i dag meddelar såsom gemensam för båda påskdagarne. Att så låta 2 dag Påsk låna kollekt från Påskdagen är emellertid en både onödig och olämplig anordning. Hellre må man då gifva den andra påskdagen den nyss citerade kollekt, som synes ligga till grund för den, hvilken hos L. P. intager första platsen bland de båda påskkollekterna och som, fritt reproducerad, torde kunna så tolkas: »O Gud, som genom din enfödde Son har öppnat oss vägen till en salig evighet, sedan han på denna dag (hellre: i sin uppståndelse) vunnit seger öfver döden, vi bedja Dig, att liksom Du har själf uppväckt i våra hjärtan begär efter evigt lif, Du ock värdes bistå oss, så att vi dit framkomma.»

För de härefter följande sön- och helgdagarne t. o. m. *Pingstdagen* sammanstämma L. P:s kollekter med missalernas. För *2 dag Pingst* anvisar L. P. alls ingen kollekt. Vår evang.-bok låter ock därför denna helgdag låna sådan från första Pingstdagen. Äfven här gäller dock detsamma, som vi nyss gjorde gällande i afseende på 2 dag Påsk. För Pingst, liksom öfver hufvud för de stora högtiderna, innehålla de gamla missalerna liksom vår ev.-luth. kyrkas samlingar från äldre tider en hel skatt af mestadels mycket sköna kollektböner. Långt ifrån att behöfva stå rådlösa af förment brist på högtidskollekter hafva vi snarare anledning att stå villrådiga vid valet inför den flödande rikedomen af sådana. Jag tillåter mig ur medeltidsmissalerna föreslå denna: »Allsmäktige Gud, förläna oss, som nu fira Pingst, att vi, upptända af himmelska begär, må törsta efter lifskällan, vår Herre Jesus Kristus, som med Dig samt den Helige Ande lefver och regerar i evighet. Amen.» Önskar man i stället för eller vid sidan af denna någon annan (från tiden efter reformationen), så tage man t. ex. följande: »Käre himmelske Fader, Du

som genom din Enfödde Son har återlöst världen och genom din Helige Ande helgar och regerar hela kristenheten, gif oss nådeligen, att vi må rätt fatta din frälsning och såsom ljusets barn tjäna Dig i endräktig tro och sanningens lydnad.» Till grund för den af L. P. för *Trinitatissöndagen* anvisade kollekten ligger den för Str., Ups., Lund. gemensamma, hvars lydelse (på latin) blifvit i det föregående meddelad.

Hvad beträffar kollekterna för *Trinitatistidens söndagar,* har jag ofvanför fäst uppmärksamheten vid det öfverraskande sakförhållandet, att en snart sagdt genomgående skiljaktighet råder emellan Str. och Ups. i sättet, hvarpå hvartdera missalet fördelar kollekterna på de särskilda söndagarna. Frågas nu, hvad ställning L. P. intager till nämnda båda missaler beträffande särskildt Trinitatistidens kollekter, eller m. a. o., hvilketdera missalet L. P. här lade till grund för sin till svenska öfverflyttade kollektsamling, så har det spörsmålet i det föregående redan besvarats, men då endast med ett naket påstående utan bevisning. Bevis åligger det mig att nu lämna.

Jämför man de ifrågavarande missalen med L. P. särskildt i afseende på *kollekterna under Trinitatistiden,* så finner man, att *L. P.* — med undantag af tvenne söndagar, om hvilka jag strax skall tala — *har söndag efter söndag konsekvent följt den kollektanordning, som Str. erbjuder.* För ingen enda bland alla dessa söndagar efter Trinit. (med undantag af den 1 och 2 sönd., där Ups. stämmer öfverens med Str.) befinnes L. P. hafva samma kollekt som Ups.*. Däremot — jag upprepar det — har L. P. i regeln för hvarje af de

* Jag bör försiktigtvis tillfoga: *det exemplar af Ups.,* som jag f. n. har till låns från Upsalabiblioteket. Jag förutsätter, att äfven de båda öfriga exemplar af Upsalamissalet, hvilka nämnda bibliotek förvarar, med detta öfverensstämma, enär de ju, om jag ej misstager mig, förskrifva sig från ungefär samma tid (början af 1500-talet), då det ex., som f. n. står till min disposition, befinnes vara tryckt.

25 söndagarne efter Trin. samma kollekt som Strängnäsmissalet. Dock, såsom sagdt, med ett par undantag. För 19 sönd. efter Trin. har L. P. följande kollekt: »O Herre Gudh, hör mildeligha til våra bön, och then tu giffuer sinne och wilia til at bidia, giff ock fullbordan til thet the bidia.» Denna bön motsvarar hvarken den kollekt, som Str. har för denna söndag, ej heller den, som Ups. för samma söndag upptagit. *Här* har L. P. i stället — öfverraskande nog — fritt återgifvit den kollekt, som Ups. har på 3 sönd. efter Trin.: *Deprecationem nostram, qvs., Dne., benigne exaudi, et qvibus supplicandi præstas affectum, tribue defensionis auxilium.* (För denna 3 sönd. efter Trin. däremot har L. P., liksom i regeln, troget följt Str., hvars kollekt för denna dag jag i det föregående meddelat: *Protector omnium in te sperantium etc.)* Den andra afvikelsen hos L. P. från Str. gäller 21 sönd. efter Trin. Här har L. P., likaledes högst oväntadt och utan förklarlig orsak, begagnat en kollekt ur Ups., men, väl att märka! icke den, för 21 söndagen, utan den, som Ups. anvisar för *17 sönd.* efter Trin. och som har denna lydelse: *Tua nos, Dne, qvs., gratia semper præveniat et seqvatur, ac bonis operibus jugiter præstet esse intentos.* Denna har L. P. fritt tolkat på följande sätt: »O Herre Gudh, lät tina nådh alstädhes förekomma oss och sedhan fulfölia sitt verk j oss, at vij altijdh måghe til godha gerningar benegne wara.

* * *

Innan jag afslutar jämförelsen mellan missalerna inbördes samt framställningen af L. P:s förhållande till dem, bör jag nu korteligen fullfölja mitt ämne jämväl i afseende på de *smärre högtidsdagar,* hvilkas perikoper och kollekter vår svenska kyrka upptager såsom en särskild grupp efter de egentliga kyrkoårsperikoperna.

På *Jungfrun Marias kyrkogångs dag* (D. purificationis) har L. P. förträffligt reproducerat den kollekt, som i Str. och Ups. har alldeles enahanda lydelse. L. P:s kollekt för denna helgdag hafva vi i förvar uti vår evang.-bok.

För *Jungfrun Marias Bebådelsedag* har L. P. på det sätt, som vår evang.-bok utvisar, i evangelii anda omdanat missalernas kollekt, hvars slut (i originalet) ej lämpligen kunde användas i en evangelisk kyrka.

För *Johannes Döparens dag* hafva Str. och Ups. hvartdera tvenne kollekter, den ena afsedd för vigilian, den andra för högmässan. Den förra af dessa, vigiliekollekten, lyder sålunda: *Præsta, qus., omnipotens Deus, ut familia tua per viam salutis incedat et beati Johannis præcursoris hortamenta sectando ad eum, qvem prædixit, secura perveniat.* Denna är det, som L. P. tyckes hafva lagt till grund för den kollekt, hvarmed han försett ifrågavarande helgdag och som vår evang.-bok förvarar.

För *Ängladagen (Michaelis dag)* och *Allhelgonadag* återgifver vår evang.-bok kollekterna nästan ordagrant enligt den lydelse, de hafva hos L. P. Denne har fritt ombildat missalens så lydande ängladagskollekt: *Deus, qvi miro ordine angelorum ministeria hominumque dispensas, concede propitius, ut a qvibus tibi ministrantibus in coelo semper assistitur, ab his in terra vita nostra muniatur.* — Allhelgonadagens gamla kollekt kunde L. P. däremot ej använda, enär den har färg af den romerska katolicismens otillbörliga betonande af helgonen såsom medlande förebedjare för oss hos Gud.

* *
*

Efter föregående redogörelse för mina studier öfver kollekterna, denna viktiga detalj i de äldre liturgierna, torde jag utan att behöfva frukta missförstånd våga uttala, att man vid

närmare bekantskap med källorna på sagda område känner sig i ett hänseende ganska gäckad i sin förväntan. Man hade påräknat att här i det stora hela finna samstämmighet och endräkt. Man hade hoppats att i högmässans kollekter, dessa kristenhetens mestadels urgamla bönsuckar, liksom i Herrens bön, äga uttryck för den ekumeniska tanken, att Kristi församling i världens skilda trakter i vissa moment af sin kult sedan urminnes tider tillbaka frambär sina böner på samma dagar med samma ordalag inför sin gemensamme Herre och Gud. Men vid närmare betraktande finner man ingalunda sådan enighet, utan i stället ej ringa skiljaktighet. Och hvad som gör läget ännu mera betänkligt: man kan blott med möda värja sig för det intrycket, att en viss godtycklighet samt tillfälliga omständigheter i hänsvunna tider i ej ringa mån synas hafva varit bestämmande vid fördelningen af kyrkans kollektförråd utöfver kyrkoårets sön- och helgdagar. Detta gäller emellertid egentligen blott dess senare hälft. Glädjande är den iakttagelsen, att inom det förra halfåret, där de stora högtiderna äro belägna, i allmänhet en afgjord samstämmighet råder mellan de gamla urkunderna inbördes; äfvensom att kollekterna på detta område mestadels förete tydlig relation till den innevarande helgdagens eller åtminstone den innevarande kyrkoårstidens karakter, sådan den framträder isynnerhet i dess perikoper.

Hvad däremot Trinitatistidens söndagskollekter angår, är förhållandet, såsom vi funnit, långt ifrån tillfredsställande. Oafsedt smärre oregelbundenheter af mera extraordinär art, föreligga här, såsom det visar sig, tvenne fortlöpande kollektserier, i hvilka själfva materialet d. v. s. innehållet och ordalydelsen af de enskilda kollekterna visserligen i allmänhet är detsamma i de olika missalen, men fördelningen på de särskilda söndagarne däremot är i hög grad olika. Att uteslutande på den kulthistoriska forskningens väg få det afgjordt,

hvilkendera serien är den genuina och mest korrekta, torde svårligen lyckas. Att vinna klarhet i saken genom att undersöka, hvilkendera kollektserien jämförelsevis bäst stämmer med innehållet i de respektive söndagarnes perikoper, är, också det, förenadt med stor svårighet och torde knappast kunna leda fram till fullt afgörande visshet, enär kollekterna under denna del af kyrkoåret mestadels hafva tämligen generellt innehåll.

På enstaka punkter kan man likvisst med tämligen stor tydlighet konstatera, huruvida en kollekt passar väl eller mindre väl för det eller det söndagsevangeliet. Så lär man väl t. ex. icke kunna förneka, att Str.-kollekten för 7 sönd. efter Trin. (= denna söndags kollekt i vår evang.-bok) är ganska väl passande, men att Ups.-kollekten för samma 7 söndag efter Trin. (= kollekten på 6 sönd. efter Trin. i vår evang.-bok) icke lämpar sig för dagens evangelium om bespisningsundret Mk. 8, 1 f. Likaledes tyckes Str.-kollekten för 10 sönd. efter Trin. (= denna söndags kollekt i vår evang.-bok) lämpa sig väl för samma söndags evangelium om Kristi tårar öfver Jerusalem, men Ups.-kollekten för denna söndag (= koll. på 9 sönd. i vår evang.-bok) däremot icke vara lämplig. På 11 sönd. efter Trin. (farisén och publikanen) är Str.-kollekten (= vår evang.-boks) synnerligen passande, men Ups.-kollekten ej i samma grad. På 12 söndagen är Ups.-kollekten (= vår evang.-boks för 11 sönd.) föga öfverensstämmande med evangeliet om den döfstummes botande. På 19 sönd. (evang. om den borttagne) är Str.-kollekten särdeles passande; hvaremot Ups.-kollekten (= vår evang.-boks för 18 sönd.) med dess allmänna karakter synes vara föga lämplig o. s. v. Öfver hufvud tyckes nog de tidigare missalernas fördelning af Trinit.-tidens kollektserie vara mera lämplig än den, som möter oss i vissa vid själfva utgången af medeltiden (omedelbart före reformationen) tryckta

missal såsom t. ex. i Upsala-missalet af 1513 — något Ups.-missal af högre ålder eller, rättare sagdt, af tidigare tryckningsår har jag, såsom nämndt, för närvarande ej att tillgå*. Lägger man nu härtill, hvad jag förut uppvisat angående det mekaniska, snart sagdt våldsamma sätt, hvarpå nyssnämnda Upsala-missal (1513) har brutit med den af Str. och Lund representerade kollektfördelningen under Trinit.-tiden, då finner man sig ej sakna anledning att gifva afgjordt företräde åt den sistnämnda.

Men därmed har man då äfven gifvit sitt afgjorda erkännande åt den mans insikt och urskillning, som för första gången lät dessa kollekter framträda i vårt modersmåls dräkt, och som vi i främsta rummet hafva att tacka därför, att svenska kyrkan än i dag har den stora förmånen att i sin högmässa äga i behåll dessa värdefulla stycken ur den gamla kyrkans kult. Någon väsentlig rekonstruktion i fråga om fördelningen af dessa våra gamla kyrkoårskollekter synes alltså icke vara af nöden, *icke ens hvad Trinitatistiden beträffar*; ty i det stora hela taget, befinnas de, från kyrkoårets begynnelse intill dess slut, stå i god samklang med medeltidskyrkans tidigare och tvifvels utan äfven riktigare kollekttradition.

Den rättmätiga pieteten för denna vördnadsbjudande tradition samt för den likaledes vördnadsbjudande auktoriteten hos en af vår fosterländska reformationshistorias störste män bör emellertid icke förleda oss att intaga en ställning af mekaniskt, slafviskt och ängsligt beroende till de

* Märkas bör likvisst, att bland de vid medeltidens utgång *till tryck befordrade* missalen det gifves äfven sådana, där kollektanordningen snart sagdt fullständigt stämmer öfverens med den tradition, som jag vågat beteckna såsom den (sannolikt) äldre och genuina, och som återfinnes i Strängnäsmissalet af 1487. Detta är t. ex., såsom i det föreg. påpekats, förhållandet med Miss. Lundense, hvars *tryckningsår,* såsom här ofvan nämnts, är så sent som 1514.

nämnda källorna för våra kollekter. Troheten mot de gamla originalen bör gå hand i hand med tillbörlig hänsyn till nutidens kyrkliga och språkliga kraf; enär ju en revidering af våra kollekter företages icke i antikvariskt, utan i praktiskt-liturgiskt intresse och i det syftet att bringa dem närmare våra nutida församlingar, att dessa måtte använda dem med större kärlek och klarare förståelse. Och skulle någon gång de latinska originalbönerna vid deras första öfverflyttande till vart språk befinnas hafva förlorat ett och annat drag, som var ägnadt att åt kollekten förläna mer utpräglad individualitet, stundom kanske äfven något fylligare innehåll, då är det icke blott vår rättighet, utan ock vår plikt att i det hänseendet försöka något bättre träffa likheten med de mestadels beundransvärda originalen. Det latinska kyrkospråkets oförlikneliga pregnans och dess likt kyrkomusik klingande numerositet och välljud förmår dock intet nyare folkspråk återgifva.

U. L. Ullman.

Må det tillåtas undertecknad att i särskildt en punkt något vidare utföra det intressanta uppslag, biskop Ullmans ofvanstående uppsats innehåller.

I denna tidskrifts andra årgång (s. 127 f.) har jag fästat uppmärksamheten på det egendomliga förhållandet, att alltifrån 1500-talet en annan ordning blifvit följd inom trinitatistidens svenska kollektaserie än den, som i 3:ne af våra 4 kända medeltida missaltyper iakttages (*Missale Upsalense vetus; Missale Upsal. novum* och *Missale Aboense*). På samma gång försökte jag framställa en hypotes till förklaring, huruledes man skulle kunna tänka sig denna egendomlighet hafva tillkommit. Denna min hypotes har emellertid af biskop Ullmans meddelande helt och hållet kullkastats.

Ty så snart uppvisadt blifvit, att vid tiden för de medeltida kollekternas införande i Svenska Mässan åtminstone *ett* inhemskt missal förefanns (*Missale Stregnense*), i hvilket samma ordning som i denna iakttagits; då är naturligtvis både den enklaste och sannolikaste förklaringen, att den svenske öfversättaren känt och helt enkelt följt detta eller ett likartadt missal. Det vill med andra ord säga: följt den typ, som plägar betecknas såsom *Ordo Romanus*. Ty åtminstone i ifrågavarande punkt öfverensstämmer Stregnense med denna*.

Emellertid kvarstår det intressantaste faktum oförklaradt: att trinitatiskollekterna i 3:ne af våra 4 kända medeltidsmissal äro med några få undantag regelmässigt *en söndag efter Ordo Romanus* (fr. o. m. 4:e trinitatissönd. t. o. m. 23:e). Hvarifrån denna oväntade afvikelse från allmän romersk praxis?

Såsom jag redan i min förra uppsats framhöll, följer än i dag den anglikanska kyrkan samma afvisande ordning. Detta föranledde mig att åt detta håll rikta min uppmärksamhet, när det gällde söka ett svar på den framställda frågan. Och jag har härvid gått så långt tillbaka, som tillgängliga källor gjort mig möjligt, nämligen till ett af de 3 enda kända anglosachsiska missalen: *Missale Vetus Leofrici* (1050—1072)**. Och redan här återfann jag verkligen (t. o. m. sönd. XVI) Upsala-missalens ordningsföljd.

I hvad mån detta kan innebära något urgammalt, anglosachsiskt inflytande på den svenska kulten, vågar jag (åtminstone för närvarande) icke afgöra; liksom jag ej ännu

* Så redan *före* Tridentinum enligt ett föreliggande missal "*secundum morem s. Romane Ecclesie*" af 1493. Och härmed rättas en felaktighet i min föregående uppsats. Ty då jag där af öfverensstämmelsen mellan *samtliga* å Ups. Bibl. förefintliga svenska medeltidsmissal lät förleda mig att taga deras ordningsföljd såsom uttryck för *allmän* romersk praxis, har vid närmare granskning detta visat sig vara ett misstag.

** Oxford at the Clarendon Press 1883.

varit i tillfälle att efterforska möjliga, ytterligare analogier inom den fornengelska kultlitteraturen. För denna gång får jag därför inskränka mig till att blott konstatera anförda sakförhållande. *O. Q.*

Diakonissors anställande för kyrklig kärleksverksamhet.

1. Inledning.

Kommunala och kyrkliga åtgärder för de nödställda.

En mycket glädjande företeelse i vår tid är *den i allt bredare lager framträdande medkänslan för dem, som genom sjukdom, fattigdom, olyckor och annan nöd hafva det trångt i världen.* Denna medkänsla har visserligen aldrig helt och hållet saknats, allra minst i kristenheten, men nekas kan icke, att den nu visar sig mycket varmare och allmännare än t. ex. under detta århundrades förra hälft.

Detta varmare deltagande uppfordrar särskildt kyrkan till verksamhet för sina lidande och nödställda medlemmars bästa. Det har i alla tider varit hennes ära att åtaga sig det svaga på jorden. Henne måste det räknas till förtjänst, att äfven det borgerliga samfundet känt sig uppfordradt att genom lagstiftningsåtgärder och ändamålsenliga anstalters upprättande draga försorg om fattiga, sjuka och andra vanlottade. Kyrka och stat, församling och borgerlig kommun hafva härvid räckt hvarandra handen till välvillig samverkan. Om resultaten häraf bära de många storartade sjukhus och hospitaler, döfstumme- och blindinstitut, anstalter för andesvaga, äfvensom de många fattiggårdarne och försörjningsinrättningarna ett tydligt vittnesbörd. De visa, att hvarken omtanke eller medel sparats, då det gällt att omhulda samhällets olycksbarn.

Särskildt storartad i sin omfattning är *den kommunala fattigvården.* Vi, som från barndomen känt till den och för hvilka den är en alldaglig företeelse, äro måhända snarare böjda att se dess brister än dess förtjänster. Vi förstå föga, hvilken *ärestod* den svenska staten uppreste åt sig, då den första gången nedskref i sin lagstiftning: »befinnes minderårig eller den, som i följd af ålderdom, kropps- eller sinnessjukdom, vanförhet eller lyte är oförmögen att genom arbete förvärfva, hvad till lifvets uppehälle oundgängligen erfordras, sakna egna medel samt underhåll och vård af annan; då skall nödtorftig fattigvård honom lemnas». Det var en ärestod af enahanda slag, som den svenska kyrkan förvärfvade åt sig, då hon i sin lagbok bestämde, att genom hennes tjänares och föräldrarnes gemensamma bemödanden hvarje hennes medlem skulle beredas tillfälle att lära sig läsa i bok.

Lagen är god, men den skall äfven rätt brukas. Det lärer icke kunna nekas, att *fattigvårdslagstiftningens tillämpning på många ställen i vårt land lämnat mycket öfrigt att önska.* Det har händt och händer utan tvifvel ännu ofta, att den kommunala allmosan framräckts af ett själfviskt hjärta med kall hand. Den har då icke häller kunnat värma den mottagande till någon större tacksamhet. Så har ett missförhållande inträdt mellan fattigvårdens handhafvare, som sett allt under kommunens synvinkel och velat lätta det allmännas bördor, och den fattige, som med icke mindre själfviskhet sökt komma åt så stor hjälp som möjligt. Allmosan har sålunda verkat söndring i st. f. förening, ett fjärmande mellan samhällsklasser i st. f. ett närmande.

Men icke får systemet klandras, därför att dess tillämpning i många fall varit förfelad. Icke blefve saken heller hjälpt därmed, att kyrkan öfvertoge all fattigvård. Vi älska så gärna att mana fram bilderna af fornkyrkans fattigvård, grundad på en innerlig kärlek mellan förmögna och behöf-

vande. Det är något hänförande skönt, då en Laurentius för den förbittrade romerske prefekten visar kyrkans skatter, de af kyrkan underhållna eländа. Ingalunda vilja vi på något sätt minska den väckelse, som ligger i dylika bilder. Men om nutidens kyrka ville företaga sig att helt enkelt efterbilda fornkyrkan i hennes välgörenhet, skulle hon snart finna, att hon missräknat sig. Det är verkligen icke lika lätt för oss att i dessa förnedrade lastens offer, som *tvinga* sig in på våra försörjningsinrättningar vid vinterns inträde, se kyrkans skatter, som det var för Laurentius, då det gällde krymplingar, halta, blinda och ålderstigna, hvilka voro medhjälpare eller förebedjare i den kristna församlingen. Nu har kyrkan icke minst bland de eländа många barn, *som måste fostras med tvång och stränghet.* Det är godt, att det *borgerliga samhället åtagit sig denna delen af de fattiges fostran* tillika med omsorgen om, att *äfven välsinnade fattige få sin nödtorftiga bärgning.* Därigenom ha kyrkans plikter blifvit väsentligen lättade. De äro dock i alla händelser fullt tillräckliga för hennes krafter, om hon eljest skall fylla dem på ett fullt tillfredsställande sätt.

Hvad som här sagts om fattigvården gäller i lika mån om varden af sjuka, vanföra, blinda, döfstumma, andesvaga o. d. I fråga om alla dessa är det värdefullt, att *stat och kommuner besörja den mera yttre och materiella delen.* Så mycket mera *kan då kyrkan samla sin kraft för de sedliga och religiösa uppgifter,* som de eländas vård alltid har i sitt följe och hvarförutan den varder alldeles förfelad.

Svenska kyrkan är en statskyrka. Många olägenheter har detta med sig, men ock åtskilliga beaktansvärda förmåner. En af de viktigaste bland dessa är den direkta uppfordran hon i och genom sin ställning har att med kristendomens anda genomsyra samhället och dess inrättningar. I hvarje förekommande fall bör hon bemöda sig att följa

denna uppfordran, men detta i all synnerhet i fråga om de eländas vård, hvilken särskildt ställer kraf på den kristliga kärlek och barmhärtighet, som kyrkan har till uppgift att framalstra och underhålla.

Lyckligtvis *har staten* äfven *lämnat dörren öppen för kyrkans inflytande på sina humana kärleksverk.* I hvarje fattigvårdsstyrelse är församlingens kyrkoherde självskrifven ledamot, hvarje större anstalt eller inrättning har en präst till predikant och själasörjare. Den förre har alltså osökt tillfälle att genom ord och exempel visa, huru äfven kommunens nödtorftiga gåfva med godt hjärta och varm hand kan framräckas. Han kan äfven verka för att fattigvårdsstyrelsen skaffar sig tillräckligt många och möjligast lämpliga medhjälpare, så att hvarje fattig har någon att tillgå, som har tid att taga reda på hans behof och önskningar och villighet att, så långt lagen medgifver, gå dem till mötes. Hvad anstaltsprästerna beträffar, så kräfver deras tjänst att de vårda sig om de själar, som blifvit dem anförtrodda, och med uthållig herdetrohet uppsöka, igenhämta, förbinda och stärka, allt efter som det behöfves. Själavård och fattig- och sjukvård äro sålunda redan med hvarandra förbundna.

2. Behof af personer med kärleksverksamheten som lefnadskall.

Dock brister så mycket. Kyrkans män göra icke allt hvad de kunna, statens och kommunens icke allt hvad de böra. Missnöje jäser i de eländas led. Dessutom sträcker sig det mänskliga eländet mycket längre än staten kan gå, och är äfven i det fall, att det genom mänsklig hjälp kan lindras eller botas, mycket för omfattande för kyrkans hittillsvarande resurser.

Hvilka äro då kyrkans resurser till de eländas hjälp?

— Jo, först och främst *verksamheten genom dess prästerskap*, som genom heligt löfte förbundit sig »att bära kristlig omvårdnad om de fattiga, sjuka och värnlösa samt af den nåd Gud förlänar, hugsvala och upprätta bedröfvade och bekymrade hjärtan.» Men äfven under förutsättning att prästerskapet är begåfvadt med smörjelse från ofvan och besjäladt af nit att fullgöra sina åligganden, räcker det icke till att fullgöra kyrkans plikter mot de nödställda. Om också församlingen är så liten, att prästen hinner besöka hvarje nödens hem, så kan han icke lägga hand vid alla de yttre göromål, som möjligen kräfvas, om hjälpen skall blifva fullständig. I denna händelse har han närmast att söka uppväcka *frivilliga krafter till sin hjälp*. I många fall torde detta lyckas honom, så att andra åtgärder icke äro af nöden. Men oftast lyckas det icke. I alla händelser är den frivilliga hjälpen, som man aldrig får försumma att påkalla, endast *tillfällig* och *oberäknelig*. En mängd svenska församlingar äro dessutom så stora, att prästerskapet icke hinner uppsöka alla nödställda. Visserligen kan man då i predikningar och vid husförhör gifva allmänna förmaningar till välgörenhet, men tiden medgifver icke att *hänvisa de enskilda hjälparne till bestämda nödställda*. Följden blir, ty värr, att de allmänna förmaningarna hafva föga verkan. När nästa tiggare kommer, ger man kanske en slant, eller lägger ett större bidrag än vanligt i söndagens kollekt för att därmed fullgöra sin välgörenhetsplikt. Men därvid får det stanna. Skall en *fortsatt och planmässig verksamhet från kyrkans sida komma till stånd för de nödställdas bästa*, så måste prästen vid sin sida hafva *någon person, som har vården om de elända till sitt lefnadskall*. Så var det i fornkyrkan. I de större församlingarna åtminstone är det icke mindre behöfligt i den närvarande tiden.

Af flere skäl kan man *ännu* icke påräkna att få *män* anställda såsom kallelsemässiga medhjälpare i kyrkans kärleks-

arbete inom församlingarna. Hvarken är arbetsfältet så upparbetadt i den riktningen, att där finnes tillräckligt utrymme för mannens arbete, ej heller hafva vi några män utbildade för sådan verksamhet. Med så mycket större glädje se vi då, hurusom redan hundratals *kvinnor* inträdt i den kyrkliga kärlekstjänsten och där utföra en synnerligen beaktansvärd gärning. Vi tänka härvid på våra diakonissor, särskildt *församlingsdiakonissorna.*

3. En församlingsdiakonissas uppgifter.

Här torde man fråga: om den kommunala fattigvården på ett humant och värdigt sätt fullgör sina åligganden — och för att detta måtte ske, bör man i första rummet verka — hvad återstår väl då för en församlingsdiakonissa att uträtta?

Har icke du, som så frågar, understundom råkat på *familjer, som varit försänkta i armod, fast de icke så mycket låtsat därom?* Känslan för det *hederliga uti att reda sig utan fattigvårdens anlitande* är ännu stark hos dem. Och den känslan bör man på allt sätt akta sig att försvaga, ty däri har man en god bundsfövandt, då det gäller att moraliskt hålla människor uppe. Tror du icke, att det är godt att i församlingen hafva en vän till de fattiga, som genom sin verksamhet lätt kommer i beröring med sådana familjer och genom sina förbindelser kan förskaffa dem någon hjälp vare sig penningar eller arbete, men i sådan form, att den icke sårar deras hederskänsla? Skulle det icke vara en kristlig plikt att verka för anställandet af en sådan person inom församlingen för att därigenom blifva bättre i stånd att i nödens stund räcka dylika hederliga fattiga en hjälpsam hand?

Vidare är det icke någon ovanlig företeelse att träffa på familjer, som genom *vårdslöshet och oordentlighet städse*

befinna sig i fattigdom och elände, utan att den kommunala fattigvården vare sig kan eller bör taga hand om dem. Det är icke fattigunderstöd, som här behöfves, utan en *uppryckning* ur dåsighet och slarf till intresse för hushållsaktighet och ordning. Ofta beror eländet inom dylika familjer på *husmodern.* Här kräfves då hjälpen af *en kvinna,* som vill påtaga sig det stora tålamodsarbetet att i kärlek och grannlagenhet söka gifva den håglösa husmodern goda intryck och genom fortsatt och uthållig påverkan söka fostra henne till ett bättre förhållande. Sådant har i åtskilliga fall lyckats, och därigenom har en mycket värdefullare hjälp lämnats, än hvad en tillfällig penninggåfva skulle hafva varit.

Behöfver det väl påpekas, huru betydelsefullt *inflytandet af en kristlig personlighet, som särskildt helgat sig åt barmhärtighetens tjänst, är äfven i sådana fattiga hem, som stå i beroende af den kommunala fattigvården,* och hvilket värde detta kan hafva äfven ur ren fattigvårdssynpunkt? Ty huru högt det än bör skattas, att kommunen räcker de nödlidande medel till nödtorftig föda, kläder och husrum, så är dock allt, som innebär en *religiös och sedlig lyftning,* af ännu högre värde. Den sanningen, som snart öfvergått till ett bevingadt ord: »själavården är själen i all fattigvård», är allmängiltig. Många vägar har ock en diakonissa att öfva inverkan på de fattiga hemmen. Ett vänligt ord, en liten handräckning vid hemmets iordningsställande, lagning af barnens kläder, nyanskaffning o. d. öppnar kanske hjärtedörren. Så kan hon möjligen finna rum för en god berättelse, en kort betraktelse eller ett enkelt vittnesbörd om den Herre hon tjänar. På vissa tider har hon mahända möten med fattiga mödrar, där de uppmuntras och handledas att sy, sticka och laga för sina hem och där ur någon lämplig bok gifves dem någon väckelse och lärdom för deras själar eller med hänsyn till deras husmoderskall.

Det gifves alltså rum för en församlingsdiakonissas verksamhet i fattigvården, utan att hon på något sätt behöfver störande ingripa i de kommunala fattigvårdsorganens ämbete. *Ännu bättre utrymme finnes för henne i sjukvården.* Man kan ju ingalunda sända alla sjuka till sjukhuset; icke ens i en stad kunna alla fattiga sjuka sändas dit. På landsbygden är detta mycket mindre möjligt. Men huru många blifva icke i sina hem vanskötta, icke precis på grund af likgiltighet, men så mycket mer i följd af okunnighet från omgifningens sida! Därigenom utsättas de sjuka för en mängd onödiga lidanden, och detta bör väl den kristliga barmhärtigheten anse sig uppfordrad att förhindra. Därtill kommer, att det i fattiga hem saknas mycket af hvad som är nödvändigt vid sjukdomsfall. Det fattas ofta sängkläder och rent sänglinne, sjukvårdspersedlar och lämplig föda. Äfven om man skulle kunna ställa medel till förfogande för anskaffande af dylika ting, så har omgifningen icke något rätt begrepp om hvad som bör anskaffas. Det är under sådana förhållanden ovärderligt att hafva en sakkunnig person att tillgå, som är förberedd på dylika händelser och förstår att finna lämpliga utvägar.

Om fattigvård och själavård böra vara med hvarandra förenade, så är detta i ännu högre grad fallet med *sjukvård och själavård.* Prästen får emellertid ofta icke veta om sjukdomsfallen; endast få, korta stunder har han tillfälle att besöka hvarje särskild sjuk. Han behöfver därför en diakonissa till hjälp. Hon skall vid själasörjarens sida vara församlingens ombud i de lidandes boningar för att där bringa tröst, lindring och vederkvickelse. Hennes uppgift är att, jämte den lekamliga hjälp hon kan skänka, låta en kärlekens solstråle tränga fram till sjuklägret samt därigenom, om möjligt, komma den sjuke att bakom så väl lidande som helbrägda-

görelse skymta Guds förbarmande fadershand. Och detta behöfves, ty *nöden tjänar ofta att tillsluta hjärtan.*

Såsom exempel härpå må anföras en berättelse ur en pastors* erfarenhet. Han skrifver: »Jag kom in till en 20-årig kvinna, som länge legat till sängs af lungsot. Hon låg ensam i det tarfliga rummet, det fanns eljes ingen människa att se i huset. Hennes anlete var blekt och dystert samt icke utan en anstrykning af bitterhet. Hon svarade icke ett ord på åtskilliga frågor om huru hon hade det. Men då jag begynte tala om Guds kärlek, afbröt hon mig strax och sade: det är godt, om det finnes kärlek hos Gud; hos människor finnes det ingen. Tror du på Guds kärlek till dig? frågade jag. Därpå svarade hon: huru kan jag tro på kärlek, när jag icke ser någon kärlek? Den är försvunnen, åtminstone från jorden».

Detta fall är för visso icke enastående, äfven om icke alla lidande lika bjärt gifva luft åt sina känslor. Det behöfves alltså, att församlingen har något ombud att bringa ljusglimtar af kärlek till sjukbäddarne. *Kan den sjuke bringas till tro på kärlekens tillvaro på jorden,* så lär han sig måhända sedan att *hitta vägen till kärlekens källa,* där hans själ kan finna bot för sitt onda. En vägledning därtill kan diakonissan möjligen blifva i tillfälle att gifva genom att föreläsa för den sjuke ur bibeln eller någon annan god bok eller genom att samtalsvis föra den sjukes tankar till den rätte hjälparen. Äfven bör hon gifva församlingens pastor underrättelse om sjukdomsfallet. På det sättet gör hon denne en stor tjänst, ty sjukbädden är ett ställe, som själasörjaren icke blott känner sig af sin plikt manad att uppsöka, utan dit han af egen drift gärna begifver sig, enär han där åtminstone hoppas att finna ett villigt öra för evangelii budskap.

* Provst P. Strømme i Elverum (Norge), ur hvars bok "Om frivillig fattig- och sygepleie" så väl detta som ett par citat längre fram i denna uppsats äro hämtade.

Vi skulle kunna framdraga många andra angelägenheter, som lämpligen kunna anförtros åt en församlingsdiakonissa, såsom *fosterbarnsvårdens öfvertagande*, arbete för *den kvinnliga ungdomens sedligt-religiösa tillvaratagande* m. m.; men vi förbigå detta för att blott dröja vid den hjälp hon kan lämna vid *den privata välgörenhetens ordnande* eller i allmänhet för att föra dem, som äro i stånd att hjälpa, tillsamman med de hjälpbehöfvande.

Församlingsdiakonissan är nämligen icke till för att befria de öfriga församlingsmedlemmarne från deras rätt och plikt att personligen öfva välgörenhet. *Hon måste* tvärtom *känna det som en af sina hufvuduppgifter att väcka den privata välgörenheten* i st. f. att stäcka den. Hon bör flitigt använda hvarje sig erbjudande tillfälle att intressera dem, som något hafva eller något förmå, för kärleksverksamhet bland fattiga, sjuka eller i öfrigt hjälpbehöfvande. Idealet för en god församlingsordning är ju, att den rike gärna hjälper den fattige, den friske vårdar den sjuke, den erfarne stöder oerfarenheten, den starke räcker en hjälpande hand åt svagheten, den, som står, söker upprätta den fallne.

Församlingsdiakonissan har många sätt att föra den privata välgörenheten in på rätt spår. Ett sådant är att hos välgörande personer anmäla familjer och enskilde, som förtjäna att hjälpas. Alltid finnas några, som utan eget förvållande genom ogynnsamma yttre förhållande kommit i nöd. Här har en husfader genom sjukdom eller olycksfall beröfvats sin arbetsförmåga, där sitter en fattig enka med en mängd oförsörjda barn, på ett annat ställe åter är barnskaran så stor, att husfaderns mest ansträngda flit och all upptänklig sparsamhet å husmoderns sida icke göra till fyllest att förskaffa familjen dess nödtorft. Här är ett fält för den privata välgörenheten. Församlingsdiakonissan bör passa på att hos den gifmilde människovännen anmäla dylik oförvållad fattig-

dom, och det äfven om den kommunala fattigvården ingripit. Ty äfven i detta fall erfordras ett *fyllnadsbidrag* för beredande af *så drägliga lefnadsvillkor, som det hederliga armodet förtjänar.*

Det finnes äfven en och annan, som har god tillgång på penningar och ägodelar, men föga tid att själf utskifta af sitt öfverflöd. I sådana fall är församlingsdiakonissan en lämplig mellanhand. Hon har alltid de fattiga hos sig, men tillräckliga medel att hjälpa med har hon tyvärr icke alltid.

Församlingsdiakonissan bör söka skaffa sig biträden äfven vid den *personliga* hjälpbevisningen. Hon bör med glädje mottaga den hjälp hon kan erhålla af äldre. Men särskildt bör hon lägga an på flickor, som hunnit öfver konfirmationsåldern och hafva tid till öfverlopps, att bispringa henne med ett och annat, som de kunna uträtta. Det behöfves t. ex. en grundlig städning hos en fattig sjuk husmor, som icke har någon att sätta till det arbetet; en åldring har glädje af att se ett ungt ansikte och höra föreläsas ur någon uppbygglig bok; på ett annat ställe tarfvas nattvak o. s. v. För sådant äro äfven mindre öfvade krafter användbara. Diakonissan bör då ock vinnlägga sig om att bruka dylika krafter. *Ty för församlingslifvets uppryckande är det af icke mindre vikt, att där utbildas ett kärleksfullt och tjänstaktigt sinne än att de nödställda blifva hjälpta.*

4. Huru skall man få församlingsdiakonisser anställda?

Detta är en fråga, som man efter det anförda närmast måste göra sig. Den innesluter flere frågor, hvaraf här till besvarande må upptagas två: huru skall man få de lämpliga personerna och huru de erforderliga medlen?

De *lämpliga* personerna! Dessa äro för hvarje kall svåra att komma åt; och diakonisskallet ställer icke de minsta

krafven på sin innehafvare. Låtom oss höra, hvad förutnämnde norske pastor därom yttrar. »Församlingsdiakonissan, säger han, måste hafva en *frisk kropp*. Tjänsten är i det hela tung, vi måste säga — uppslitande. Mycket arbete, mycket nattvak*, ofta långa strapatser. I en frisk kropp bör bo en *sund själ*. Hon bör hafva goda anlag, goda kunskaper, vara sund i sin kristendom och redo att aflägga räkenskap för det hopp, som är i henne. Det händer nämligen icke sällan, att sjuka och friska sätta hennes andliga mogenhet på prof. Hon bör hafva ett *»godt vittnesbörd»*, så att hon ock därigenom kan »bana sig en god väg och förvärfva sig stor frimodighet i tron på Jesus Kristus» (1 Tim. 3: 13, norska öfvers.). Hennes *kärlek till Frälsaren* skall vara oskrymtad, och det är godt, om hon icke nyligen blifvit hans lärjunge. Den ringe och fattige Jesus måste hafva vunnit gestalt i henne, så att hon kan vistas bland de elända och lidande med glädje och godt mod och med outtröttlig lust att tjäna de ringaste för hans skull i renhet och heligt allvar. Hon skall vara *en karaktersfast personlighet* och dock vänlig, tålig, utan att påverkas af de lidandes nycker. Hon bör hafva *anlag för sjukvård* och städse söka göra sig dugligare för denna. Då hon under sina besök rundt om i församlingen ser och hör mycket, som icke är tillbörligt att omtala, bör hon *första konsten att tiga* och hålla sig fri från sladder. Hon kan eljes komma att blanda sig och andra in i förvecklingar, hvaraf kan framkallas förargelse inom församlingen och vanära för Herrens sak. Då hon för att vara de fattiga till hjälp och stöd måste äga de bättre lottades välvilja, så att dessa kunna vinnas för den sak hon tjänar, må hennes uppträdande vara *taktfullt* och hennes »tiggeri» akta fromt. Det är ock godt, om hon är kunnig i hushållsgöromal och

* För nattvak kan väl en diakonissa icke helt och hållet förskonas, men hon bör dock så mycket som möjligt skonas. Not af N. L.

andra husliga sysslor, då hon ofta måste öfvertaga en husmoders gärning. Likaså bör hon äga färdighet i sömnad. Hon kan då på lediga stunder både hafva en passande sysselsättning och vara skickad att vägleda barn och äldre i deras arbete. Foga vi härtill, att hon icke får blifva inbilsk eller fåfäng, om hon lyckas uträtta något för Herren eller någon smickrar henne, och icke heller modlös, då hon ständigt gör nya erfarenheter af sin egen skröplighet och af andras brist på vilja och förmåga att förstå hennes uppoffrande kärlek, hängifvenhet och självförnekelse, så hafva vi antagligen nämnt det viktigaste. Det lärer väl synas mycket, men Herren är rik och gifver allt detta och ännu mera, eftersom hans tjänarinna behöfver.»

Ja, detta är höga fordringar. Hvar skall man väl finna någon, som motsvarar dem?

De, som icke äro inne i ställningen, torde svara: vi hafva ju en *diakonissanstalt*. Därifrån skola vi söka få församlingsdiakonissor. Ty värr kan dock denna anstalt redan nu icke på långt när bevilja alla ansökningar om diakonissor. *Efterfrågan öfverstiger vida tillgången.* Ännu mera skulle detta blifva fallet, om man både i stads- och landsförsamlingar finge blicken mera öppen för värdet af en ordnad församlingsdiakoni. Många tecken tyda äfven på, att kärlekstjänsten i församlingen allt bättre förstås och uppskattas. Man måste därför redan nu *vara betänkt på åtgärder för fyllande af de ständigt växande behofven af församligsdiakonissor.*

En utväg därtill föreslår samme norske pastor, som vi nyss hafva anfört. Han skrifver: »hvarifrån skola skickliga och villiga krafter komma för denna tjänst? — Från Herren. Man säger ofta, att man skall söka efter dem, att man må se till, huru man kan »draga dem fram». Bortsedt därifrån, att det alltid är lyckligast att först bedja och därefter söka, har det sina stora betänkligheter att här bruka många före-

ställningar. Gärningen är så allvarlig och ansvarsfull, att man icke förmår hålla ut, så vida man ej i tro och kärlek mottagit sitt kall från Herren. Och för sakens framgång inom församlingen är det af högsta vikt, att man är lycklig i valet af arbetande krafter, icke minst i början. Bättre ingen än en, som icke är ställningen någorlunda vuxen. Låt det blifva bekant i församlingen, att man önskar en troende kvinna för en sådan ställning, låt ställningens härlighet och allvar blifva klart framhållna, låt det äfven blifva kändt, att man beder Herren sända henne. Finnes hon då inom kretsen, så lärer hon antingen anmäla sig, eller ock får man höra, att hon har angelägenheten under öfvervägande. Då är tidpunkten kommen till att vägleda och uppmuntra henne. Och så får man trösta sig med, att hon under ett års vistelse vid diakonissanstalten skall blifva utvecklad och dugliggjord. Under för öfrigt lika omständigheter bör en, som är född inom församlingen och på förhand känd som en hederlig kvinna samt förtrogen med förhållandena, föredragas.»

Hvad som här är sagdt om den *rätta personens sökande i enskild och gemensam bön,* gäller naturligtvis obetingadt äfven i fråga om våra förhållanden. Bönhörelse kan ju Herren gifva på många olika vägar. Sedan en lämplig person är funnen, behöfver denna nödtorftig utbildning icke mindre i Sverige än i vårt broderland. Den vanliga diakonissutbildningen tager emellertid alltför lång tid i anspråk, för att man skall kunna hoppas, att flertalet skall vilja genomgå den. Vid svenska diakonissanstalten ställa sig förhållandena så, *att ett antal elever årligen kan mottagas* för en kurs, hufvudsakligen i sjukvård, men äfven i husliga värf, behöfliga för en församlingsdiakonissa. Möjligen kan ock någon teoretisk utbildning gifvas eleverna. Om dessa tillfällen till utbildning ej visa sig förslå, har man orsak att hoppas, att genom stöd från diakonissanstalten bli i tillfälle att öppna andra öfningsfält. Skulle det

t. ex. icke låta tänka sig, att man *vid något eller några sjukhus, där en diakonissa är öfversköterska, kunde få unga kvinnor intagna som sjukvårdselever* under lämplig andlig vård och att efter sjukvårdskursen sådana elever någon tid *finge öfva sig i församlingsdiakoni på plats, där äldre bepröfvade församlingsdiakonissor finnas?*

Helt naturligt skulle de på detta sätt utbildade icke träda i samma förhållande till diakonissanstalten som de egentliga diakonissorna. Då de icke förbundit sig att tjäna anstalten, kunde deras utbildning ej gifvas gratis, ehuru afgiften väl komme att sättas så lågt som möjligt*. Från anstalten eller de resp. utbildningsstationerna kunde de fa betyg öfver fallenhet och duglighet för sitt kall, men i öfrigt torde anstalten icke kunna ikläda sig något ansvar för dem. Med välvilja och intresse komme väl deras verksamhet att följas från anstaltens sida, men de kunde icke på samma sätt som diakonissorna i anstalten hafva ett hem, icke heller vid sjukdomsfall eller invaliditet påräkna att där blifva mottagna, utan *den församling de tjäna skulle hafva att draga försorg om dem*

Vi komma nu till den andra frågan: *huru skall man få de erforderliga medlen dels för församlingsdiakonissans utbildning och underhåll, dels för hennes verksamhet?*

Svaret blir i första hand detsamma som på föregående fråga: *från vår Fader i himmelen.* Han är rik för alla dem, som åkalla honom. — Medlen kunna blott fås på frivillig väg, från enskilda eller från församlingen. Under alla förhållanden *bör diakonissan anställas i församlingens tjänst* såsom pastors biträde. Först i den ställningen blir hennes tjänst rätt samlande och fruktbringande. Då är det äfven möjligt för kyrkostämman att helt eller delvis bekosta hennes underhåll. Del-

* I händelse en elev icke själf kunde betala denna afgift, så finge den församling eller de personer, som föranledt hennes inträde i utbildningskursen, ikläda sig ansvaret därför.

vis, ty det inträffar nog, att äfven en medelstor församling drager sig för kostnaden. Men det torde finnas många enskilda, som äfven vilja bidraga. Här är en, som ställer en mindre *fond* till disposition för ändamålet; där andra, som åtaga sig *årliga bidrag*. På landsbygden torde man lätt kunna påträffa någon, som för Herrens skull och för att tjäna sina medmänniskor, gratis upplåter *bostad* för diakonissan o. s. v. — På samma sätt kunna medel hopbringas för bestridande af de utgifter, som alltid äro förbundna med diakonissans gärning, om den fullt skall komma till sin rätt. I detta fall äro de *tillfälliga* gåfvorna särskildt på sin plats. Här är det ock, som tillgången och nöden skola föras tillsamman på det sätt, som förut vid teckningen af församlingsdiakonissans uppgifter närmare antydts.

Församlingsdiakonien skall för öfrigt vara ett arbete i *tro* på samma gång som i kärlek. Den måste därför, huru väl ordnad och förutseende den än må vara, dock *alltid räkna med tillgångar, som icke synas.* Trons bön skall framkalla dem ur Guds förrådskammare i rätta stunden och på rätta platsen.

Det är ock af vikt, att i denna angelägenhet något *snart* göres. *Kyrkan bör taga vara på det intresse för de nödställdas vård och hjälp, som just nu allt mäktigare griper omkring sig,* att det icke må förirra sig på falska stigar. Hvarför skola vi, som älska vår lutherska tro, drifva offervilligheten att ställa rika medel till den katolska propagandans förfogande, endast därför att vi äro så senfärdiga? Vi hoppas och önska, att det icke må dröja länge, innan församlingsdiakonien blir mera verksam och ordnad öfverallt i vårt land.

Den, som gifver de fattiga, lånar åt Herren. I detta fall bör vanlig mänsklig klokhet kunna räkna ut, att uppoffringarna skola komma åter med ränta. Den moraliska inverkan, som församlingsdiakonissan utöfvar bland de fattiga,

måste hafva till resultat, att åtskilliga af dessa få större angelägenhet och ifver att genom arbete och omtanke hålla sig uppe, så att de icke behöfva ligga den kommunala fattigvården till last. Offren på ett håll minska utgifterna på ett annat.

5. Församlingsdiakoniens organisation.

Anställande af en särskild person för utöfning af kyrklig kärleksverksamhet kommer utan tvifvel att hafva till följd en sådan utveckling af denna verksamhet, att den behöfver *en särskild organisation.* Medel inflyta för diakonissan och hennes arbete; för dem kräfves *en kontrollerad förvaltning.* Olika verksamhetsgrenar växa fram: modermöten, ungdomsmöten, symöten till förmån för fattiga och sjuka m. m. Frivilliga medhjälpare erbjuda sig eller måste uppsökas. *För sammanhållning och klok ledning af allt detta behöfver pastor rådgöra med intresserade och sakkunnige män.* Äro dessa till finnandes i *kyrkorådet,* så är det godt, om detta vill utsträcka sin omtanke äfven till församlingsdiakonien. I större stadsförsamlingar, ja måhända äfven i stora församlingar på landet torde emellertid kyrkorådet icke vara villigt att påtaga sig större bördor, än det enligt lag har. Mångenstädes är ställningen äfven af den natur, att man icke kan påräkna att i kyrkorådet erhålla tillräckligt intresserade medlemmar. I båda dessa händelser måste pastor se sig om, huru han skall kunna få till stånd *ett särskildt diakoniråd,* där han naturligen bör vara själfskrifven ordförande.

Sätten härför kunna ju vara många. Kan val af diakoniråd med trygghet lämnas åt kyrkostämman, så bör detta ske, så framt stämman vill åtaga sig det värfvet. I en stor del fall torde emellertid kyrkostämman vara mindre lämplig för diakoniråds utseende. Kyrkorådet är då icke heller någon rätt användbar valkorporation, enär det torde få betraktas

som ett uttryck för kyrkostämmans anda. En utväg att i dylika fall tillgripa må här förslagsvis angifvas.

Inom en kyrkoförsamling framträder alltid en motsats mellan *kyrkligt vakna och intresserade medlemmar* och sådana, som äro mera likgiltiga eller rent af fientliga. De förra träffar man regelbundet i den allmänna gudstjänsten, ofta vid nattvardsbordet. Enligt min mening bör det ligga en pastor om hjärtat att ägna denna del af sina åhörare* en särskild omvårdnad, besöka dem i deras hem, inbjuda dem till samtal om så väl kristliga lifsfrågor som viktigare församlingsangelägenheter. Det faller af sig själft, att hvarje kotteribildning härvid bör förekommas, och detta torde icke heller erbjuda några större svårigheter. Har det nu blifvit vanligt i en församling, att de kyrkligt intresserade emellanåt komma tillsamman, så bör det vara lätt, att *vid en dylik sammankomst åstadkomma val af diakoniråd.* Röstberättigad skulle därvid t. ex. *hvarje till myndig ålder kommen man eller kvinna vara, som är en flitig gudstjänstbesökare och veterligen under* — låt oss säga — *det sist förflutna kalenderåret varit gäst vid Herrens bord.* Valbarhet skulle tillkomma *hvarje röstberättigad man, som gjort sig känd för en kristlig vandel och intresse för hvad som hör till Guds rike.* Ville man ställa valet af diakoniråd under kontroll af kyrklig myndighet för att dymedels slå en brygga mellan den fria och officiella kyrkliga verksamheten, så kunde man betrakta det på förenämnda sätt åvägabragta valet såsom *ett förslag, som borde stadfästas af kyrkorådet* för att blifva giltigt. Vägrade kyrkorådet i något fall stadfästelse, så kunde det stå församlingens pastor eller de kvarvarande ledamöterna i diakonirådet fritt att för den gången fylla den eller de lediga platserna med andra personer än de af kyrkorådet refuserade. Antalet leda-

* I norska skrifter har jag sett namnet *nattvardsförsamlingen* användt om denna del af församlingen.

möter i diakonirådet bör naturligtvis icke bestämmas till högre siffra, än att möjlighet finnes att på mer än ett sätt få det godt sammansatt.

All ekonomisk kontroll bör man söka få kyrkostämman att öfvertaga. Lyckas icke detta, så må man öfverlämna äfven den ekonomiska kontrollen åt de vid val af diakoniråd röstberättigade.

Med hänsyn till tiden, för hvilken val till diakoniråd sker, och diakonirådets arbetssätt må gälla hvad för kyrkoråd är föreskrifvet.

Detta är nu blott ett förslag. Såsom allmän grundsats må framhållas, att församlingsdiakonien blir *så offentligt och samfundsmässigt ordnad och ledd, som förhållandena medgifva,* men ock att den må hafva sin *tyngdpunkt inom den kristligt och kyrkligt mest intresserade och vakna delen af församlingen.* Alltid må man ihågkomma, att huru viktig än organisationen är för hvarje verksamhet inom Guds rike, den dock är af föga värde, i fall den icke får vara form för ett af Guds Ande verkadt lif. *Kristi kärlek skall vara den drifvande kraften i all vår kärleksverksamhet.*

Till sist ett ord till den ärade läsaren. När du genomgått denna uppsats, kommer du utan tvifvel att tänka: hvad var det värdt att kosta tid på dess läsning? Framställningen var icke nog varm för att elda, icke nog stark i kritiken öfver det bestående, icke nog praktisk i nya förslag, icke tillräckligt klar för att vara vägledande. Jag är med om allt detta. Jag vill icke heller, att du gör det allra minsta endast på grundvalen af hvad här är sagdt. Innan du företager dig något, så läs en annan bok, som du alltid har till hands, och hvilken är tillräckligt både drastisk, praktisk och belysande.

Denna bok utgör ett stycke af det verkliga lifvet, nämligen de fattigas, lidandes, värnlösas, andligen bortkomnas lif. Läs den boken sida för sida med eftertanke och samladt sinne. Väckes du icke då till åstundan att råda och hjälpa, att stödja sviktande knän och lätta nedtryckande bördor, ja, då torde det löna föga att *tala* till dig om nöden. Men har du hjärtat på rätta stället, jag menar, är ditt hjärta genomträngdt af Kristi kärlek, då läser du icke nödens och eländets bok synnerligen länge, innan du vill draga ditt strå till arbetet för de hungrigas mättande, de naknas klädande, de husvillas härbergerande, de sjukas vårdande, de värnlösas skyddande, de fallnas upprättande. Kan du då hitta på mera praktiska åtgärder för detta ändamål än de här föreslagna, så bruka gärna dem och gif oss andra del af dina rön. Då är i alla fall syftet med dessa rader vunnet. Ty detta syfte har endast varit att uppväcka till bättre efterföljd af den apostoliska förmaningen: *varen fasta, orubbliga och öfverflödande i Herrens verk alltid.* Följer du denna förmaning får du äfven taga at dig till uppmuntran det löftet, som ligger i de därpå följande orden: "*vetande, att edert arbete icke är fåfängt i Herren.*"

Nils Lövgren.

En pastoral bild från höga norden.

Det var en vacker vårdag 1896. Uppe på Gellivare-Dundret kvarlåg ännu snön och glittrade i växlande färger; men nere i dalen vid kyrkbyn hade våren hållit sitt intåg på allvar. Där nere stodo redan Lapplandssälgarna i full blomma, och på en och annan fläck lyste Phyllodocens gredelina blommor.

Jag satt vid skrifbordet, upptagen af något tillfälligt

arbete. Tankarna hade svårt att följa med pennan, ty doften af vårblommorna inträngde i rummet; och uppe i den höga furan utanför fönstret sjöng i trädtoppen en blåhakesångare. Allt var ägnadt att föra bort tanken från det arbete, som förelåg.

Jag steg upp och gick fram till fönstret för att gifva akt på den lilla sångaren. Ännu hade jag ej lyckats få blicken riktad på honom, då jag hörde smygande, tassande steg bakom mig, kommande från sängkammaren. Då jag vände mig om för att se, hvem som besökte mig på en så obehörig väg, studsade jag tillbaka för den figur, som mötte mig.

Midt på golfvet stod en egendomlig gestalt, en sådan, som man endast får skåda i aflägsna trakter af höga norden. Det var en fullkomlig vildmarkstyp. Mannen, som befann sig framför mig, bar alla märken af att vara en son af den ensliga skogs- eller fjällbygden. Ett långt, oredigt hår hängde ned öfver halsen. Ansiktet var bredt och brynt af sol och vind, och kindbenen ägde de här i dessa trakter så ofta förekommande utstående kindkotorna. Dräkten var den, som vanligen brukas af fiskarlappar och somliga nybyggare: kolt knäbyxor och bandskor.

Karlens gestalt var kort och satt. Då man såg densamma och ansiktsuttrycket hos mannen, kunde man läsa en lång, sorglig historia, en historia om försakelse och brist, om möda och kamp mot armodet, korteligen om umbäranden af mångfaldig art, om hvilka flertalet af vår tids människor icke hafva någon aning.

Han kom ej ensam. Efter honom smögo sig in med samma tassande, tysta steg tvenne ynglingar — en linhårig och en mörklagd — samt en flicka, hvilka syntes vara i åldern mellan 15—18 år.

Mannen hälsade, stod därefter en stund tyst och stilla på golfvet.

»Hvad önskar ni?» frågade jag, sedan hälsningen besvarats.

»Är det här pastorn?»

»Ja.»

»Jo, det var de här tre barnen jag skulle tala vid pastorn om. Flickan och den där gossen — han pekade på den ljushårige — är mina barn, och de vilja så gärna gå i nattvardsskolan här i Gellivare; och det vill den andra gossen också.» — Mannen tog nu plats på en stol, som jag pekade på.

»Hvarifrån är ni?»

»Vi äro från Soutaure i Jockmocks socken. Vi ha rest hit på järnvägen, och nu tänkte jag be, att barnen ska få gå i pastorns nattvardsskola. Här är deras prästbetyg.»

»Kom fram ni, gossar, och du också!» sade jag till flickan. »Jag vill höra, hvad ni kan.»

Men barnen stodo fortfarande stilla. De vågade af blyghet ej sätta sig på den stoppade soffan, som de stodo bredvid. Först en ny uppmaning, och sedan satte de sig — mycket, mycket försiktigt och varsamt.

Nu fingo de läsa innantill i ett testamente. Därefter gjordes några frågor öfver det upplästa. Innanläsningen gick hjälpligt, fast uttalet hade en främmande brytning. Men med hufvudfrågorna blef det värre; endast ett och annat entonigt svar erhölls från två af barnen: den linhårige var stum som en fisk.

»Ni hör själf», sade jag till mannen, som såg orolig ut och ibland sökte genom något lapskt ord leda barnen till rätt svar. — »Ni hör själf, att barnen ej förstå mig. De kunna alltför lite svenska. Jag kan svårligen låta dem läsa tillhopa med de svensktalande nattvardsbarnen. Ha de ej fått lära sig svenska i skolan?»

»Go'a pastorn», svarade gubben, under det han ifrigt kramade sin bruna tobakspung, som hängde ned på bröstet;

go'a pastorn, de här barnen äro födda i en afkrok af världen och där ha de alltid bott. Vi bo fem eller sex mil från kyrka och fjärran från någon skola. Det de gått i skola, har varit ringa. Mor har mest läst med dem ...»

»Och under den lilla tid» — fortsatte han — »de gingo i skolan, fingo de i början läsa lapska. Men sedan kom det bud från prästen, att de inte skulle få läsa annat än svenska ... Då fingo de börja med *det*. Det var alldeles nytt för dem. Men se'n de kom från skolan, ha de aldrig hört ett svenskt ord. Och nu ha de glömt ... glömt! De ha glömt nästan allt, utom innanläsningen, ser pastorn, för den sitter kvar! Men de kan också finska; den ha de lärt i grannbyn åt Gellivaresidan till. Finska och lapska och lite grand svenska — det kan de. Så är det!»

»Ja, då kunna de gå i nattvardsskolan i vinter tillhopa med finnbarnen.»

»Kära pastorn, jag är en fattig man. Har inte råd låta barnen gå i vinter: då skola de ha bättre kläder än nu om sommaren. Tjocka, bastanta kläder ... men dyra ... dyra kläder! Har inte råd, ser pastorn! Inte råd! Inte råd! Inte ...»

De sista orden dogo bort i en djup suck.

»Men edra barn kunna ju gå i skriftskola i er egen socken, i Jockmock!»

»Voj! Voj!» sade gubben; »det blir ändå dyrare, mycket dyrare. Där ha de fem, sex mil till kyrkan ... Och inga vägar dit! Inga vägar! Hvad skall det bli af? Inga pengar ser pastorn, att hjälpa dem dit med! ... Inte råd att bo där! Inte råd! ... Nej! Nej! ...»

Den gamle var gråtfärdig och vred sig af och an på stolen, där han satt.

På min uppmaning lugnade han sig något och fortfor:

»Om jag bara kunde tala om för pastorn, hur det är!

Men... men det går inte... rakt inte! Jag talar svenska dåligt! Men tänk blott på dessa stackars barn! Kan de hjälpa, att de ä' så fattiga? Inte rå de för, att de bo i en afkrok af världen! Inte rå de för, att de kan bara finska och lapska och så lite svenska! Ska de inte få gå till Herrens bord för detta? De vill så gärna... De ä' så gamla... Ska de nu aldrig få gå till Herrens dukade bord, därför att de ä' så fattiga! Voj! Voj!...»

Gubben gret, då han talade. Han visste ej själf, huru vältalig han var. Så mycket hade han troligen aldrig sagt förr på en gång i hela sitt lif. Hvem kunde stå emot ett sådant vältalighetsprof? Väl var hans svenska usel; men faderskärlekens språk är alltid skönt.

Jag sade efter en stunds öfvervägande: »Två af barnen — de som åtminstone kunna litet af språket — få stanna. Den tredje — jag pekade på den linhårige — förstår mig inte alls. Han måste vänta.»

Gubbens ansikte lyste upp af glädje, och den sorgsna blicken fick lif och värme.

»Tack, goda pastorn!» utropade han. »Gud vare tack för det! Han kan ge utväg, när det är svårt. Ja, han kan... Tack!»

Därmed tog gubben min hand, sade farväl och smög ut lika tyst och ljudlöst som han kom.

Följande dag började skriftskolan. När jag trädt in i läsrummet, där skolan hölls, och barnens namn skulle antecknas, fick jag se en syn, som jag aldrig skall glömma.

Dörren var på glänt. Utanför densamma stod min bekante från gårdagen, vildmarksmannen. Han tog just afsked af barnen. Hans ena hand hade omfattat gossens, den andra var lagd på flickans hufvud. Hans darrande läppar framhviskade ord på en främmande dialekt, som jag icke för-

stått, om än mitt öra uppfångat dem. Och dock förstod jag dem: det var ju faderskärlekens urgamla språk!

Strax därefter smögo sig de bägge skogsbarnen in i salen, tysta, ljudlösa som andar. De satte sig på en bänk bredvid sörlänningarne, mot hvilka deras utseende och åtbörder bildade en sällsam kontrast.

Af hvilken race voro nu dessa bägge nya? Till hvilken nationalitet borde de räknas? Månne de voro lappar, månne finnar eller svenskar? Hvem annat än vildmarken kan säga det? Jag såg på dem för att finna svaret, men fann det ej. Men ett såg jag tydligt: gossens ögon voro fuktade, och utför flickans solbrynta kinder föllo klara tårar.

Ty äfven vildmarksmänniskor kunna känna, känna lika djupt, ja djupare än kulturmänniskan. *Erik Bore.*

Otto Ferdinand Myrberg.

Den som på 1850-talet studerade teologi i Uppsala, kunde därvid säkert icke blifva obekant med en ung teolog, O. F. Myrberg, af Göteborgs nation, som sedan 1852 var docent i teologiska prænotioner, ett ämne, som då, jämte kyrkohistorien, var förenadt under en professur, hvilken innehades af dåvarande professorn, sedermera statsrådet och biskopen Anjou. Myrberg lefde ett ganska tyst och tillbakadraget lif, men träffades någon gång i teologiska kretsar, t. ex. i den dåvarande professor Beckmans gästfria hem eller tillsammans med pastor Hultkrantz, som då ännu studerade på sin teologie kandiatexamen. Dessa båda teologer bodde för

öfrigt då i samma hem, den s. k. Sundska gården vid Öfre Slottsgatan, där ett äldre fruntimmer, mamsell Hanna Håkansson, uppfostrad i den göteborgska kristendomsriktningen, var liksom en studentmoder, som samlade en del unga teologer omkring sig. Då Myrberg i sådana kretsar yttrade sig, skedde det med mycken klarhet och bestämdhet. Men hvad den anspråkslöse, tystlåtne mannen egentligen bar inom sig, visste man ännu föga.

Myrberg var sedan 1851 filosofie doktor och var känd för att äga en god klassisk och filosofisk bildning. Hans gradualdisputation var på latin, en mindre kommentar öfver profeten Joel. På 50-talet skref han, likaledes på latin, två teologiska afhandlingar, den ena öfver den donatistiska schismen 1856, den andra en kommentar till 1 Johannes epistel 1859. Den senare var hans egentliga prof till en akademisk adjunktur, som han sökte i Lund, hvarvid han äfven uppfördes på förslag 1859. Han höll i samma syfte två profföreläsningar, sedan tryckta: »Om protestantismens princip» samt »om den gudomliga nådens och den mänskliga frihetens förhållande till hvarandra». Till den nämnda adjunkturen utnämndes emellertid en hans medsökande.

Omkring medlet af 50-talet ådagalade Myrberg, att han mottagit kraftiga inflytelser från den danske författaren Sören Kirkegaard. I sammanhang med dennes kort före sin död 1855 begynta allvarsamma angrepp på den danska statskyrkan och dess brister, uppträdde Myrberg i tidningen Väktaren med åtskilliga artiklar, som visade, att han djupt kände mycket af det berättigade i dessa angrepp, och att han hyste sympatier för Kirkegaard. Dessa inflytelser hafva säkert i sin mån bidragit att befordra den böjelse för en strängt individuell kristendom, som Myrberg bar inom sig själf. Man vet, huru ett af Kirkegaards hufvudbegrepp var »den Enkelte».

Vid denna tid synes Myrberg också hafva blifvit bekant

med Tübingerprofessorn Becks person och skrifter. Hvad som först inledde honom i denna bekantskap, känna vi icke. Möjligen var det just professor Beckman, som efter en resa till Tyskland under 1850-talet hemkom med de lifligaste och varmaste intryck från Tübingen och meddelade dessa åt sina kamrater och lärjungar. Senare vistades Myrberg under någon af sina utländska resor en längre tid i Tübingen. Att han sedan blef en kraftig förkämpe för hvad man kallar »den bibliska teologien», berodde säkert till icke ringa del på denna bekantskap. Därigenom drogs han äfven till den med samma riktning befryndade professor Ingman i Helsingfors.

Ett tredje håll, hvarifrån Myrberg också mottog inflytelser, ehuru sannolikt af senare datum, var Erlangerprofessorn v. Hofmann. Däraf bära i synnerhet hans öfversättningar af Nya Testamentet prägel.

I början syntes Myrberg vara en ganska bekännelsetrogen luthersk teolog. Redan före sin utnämning till docent hade han öfversatt och utgifvit professor Thomasii skrift, »Den evangelisk-lutherska kyrkans bekännelse i öfverensstämmelse med dess princip», en skrift af strängt luthersk hållning. Och i början af 60-talet, då han redan blifvit utnämnd till teologie adjunkt i Uppsala, uppträdde han bestämdt och skarpt såväl mot den Boströmska filosofien i en skrift: »Om förhållandet mellan teologi och filosofi i allmänhet och om den Boströmska filosofien i synnerhet», och särskildt mot den rationalistiska riktning, som representerades af komministern i Katarina, Ignell, mot hvilken Myrberg skref »Om den Ignellska teologien i dess förhållande till bibeln och kristendomen», af år 1862.

Snart röjde sig emellertid hans afgörande riktning till den rent bibliska teologien, i hvilken han ville gå sin egen väg. År 1863 utgaf han »Bidrag till en biblisk teologi», en skrift, som hufvudsakligen innehöll några öfversättningar, dels

från Beck, dels från dennes lärjunge Wächter, men där Myrberg likväl ganska bestämdt prononcerade sin egen nya ståndpunkt. Och år 1864 öfverraskade han det teologiska publikum med utgifvandet af en ny, själfständig tidskrift, »Vittnet». Denna utkom sedan under ett år i tolf häften och fortsattes efter ett afbrott 1866—1869 i tvångsfria häften, af hvilka dock blott tre utgåfvos. Låtom oss kasta en blick på denna tidskrift. Redan i dess anmälan angifver Myrberg sin ståndpunkt, under hänvisning till de redan utgifna bidragen. »Det gäller att mot den falska utvecklingens och fortskridandets idé, som på vår tid och i vårt land har sina ropande röster, ställa idéen af den sanna utvecklingen och den sanna rörelsen i framåtskridande riktning äfven på kristendomens lifsområde, så vida man skall finna vägen till människornas hjärtan ...» »Det gäller att icke så förskansa sig inom skollärdomens gebit, att man icke har sinne för denna lifvets makt och verklighet ...» »Det torde vara klart, att utgifvaren icke är någon vän af det teologiska formelväsendets missbruk, som onekligen äger rum på mera än ett håll inom den kyrka, hvilken reformationen grundat. Hvad han vill är *sanning*, och ett allvarligt sökande efter denna sanning förstår han att värdera äfven hos dem, hvilka icke kommit till samma kunskapsöfvertygelse i mycket som han. Men hvad han hatar är pratet, det innehållslösa ordandet i kristliga ting, som upprifver sig själft och dem, som däraf hämta sin näring, den uppblåsta tomheten i lysande klädnad, sammansatt af idel falska beståndsdelar, som locka och berusa och fördärfva människors själar. Till det är han och skall alltid genom Guds hjälp förblifva en afgjord fiende.» — Därpå tar han i flere nummer en öfverblick öfver den närvarande ställningen inom kristenheten. Han anställer därvid en räfst med åtskilliga af dagens företeelser på det teologiska området. Så t. ex. med Renans skrift om Jesu lif, och än ytterligare

med Ignell. Då denne författare under denna tid dog, yttrar sig Myrberg om honom på följande sätt. »Det vore oförståndigt att neka, det äfven i Ignells skrifter förekomma enskilda sanningsmoment eller enskilda sanningar, värda att uttalas; ty det är på sanningen villfarelsen lefver likasom rosten på metallen eller mögelsvampen på det växtämne, där den blifvit bildad. Men *sanningar* äro icke detsamma som *sanning* och åt sanning var icke I:s penna helgad. Få hafva gått längre än han att förtyda bibelns ord, få så långt att träda det eviga och den Eviges rättigheter för nära under upphöjande af tidsandan och dess åt det timliga vända, jordiska riktning.» — Ett annat arbete, hvarmed han håller den strängaste räfst, är Viktor Rydbergs bekanta bok »Bibelns lära om Kristus». Hvad beträffar det af Rydberg så mycket till sin förmån begagnade bibelstället i 1 Joh. 7: 5—8 (om de trenne, som vittna i himmelen) säger Myrberg, att det så mycket mindre kan falla honom in att uppträda till dess försvar, som han långt före V. R. i tryck förklarat sig mot detsamma (i sin kommentar till 1 Joh. epistel). Men i det hela blir denna Rydbergs skrift behandlad med skoningslös stränghet.

För öfrigt innehåller »Vittnet» smulor af en biblisk dogmatik i samtalsform (särskildt om nya födelsen och dess förhållande till dopet), äfvenså en artikel *om pietismen*, riktad mot en afhandling med samma titel i Teologisk tidskrift af professor Cornelius. Myrberg visar härvid, huru den senare ganska mycket misstagit sig i sitt ogynnsamma bedömande af pietismen. I sammanhang härmed kan nämnas, att Myrberg blott skrifvit några få artiklar i de första årgångarna af den nämnda tidskriften, utgifven af Beckman och senare af Johansson, men att han längre fram höll sig på bestämdt afstånd från densamma. Liknande var förhållandet med den

senare af v. Schéele utgifna tidskriften »För kristlig tro och bildning».

I slutet af »Vittnets» första årgång kastar Myrberg en blick på »några af hufvuddogmerna i vår lutherska kyrkolära, som företrädesvis varit och äro hemsökta af det artificiella väsendet i vår kyrkliga teologi», hvilket M. förut skildrat. Härvid genomgår han dopet, nattvarden, rättfärdiggörelsen och tron samt försoningen i Kristus.

De tre häftena af Vittnets senare årgång innehålla följande afhandlingar: *Om de symboliska böckernas betydelse och bindande kraft*, sändebref till biskopen i Göteborgs stift doktor Björk, hvari Myrberg utvecklar sin friare ståndpunkt gent emot dessa skrifter; *Om det bibliska sanningsbegreppet*, akademiskt inträdestal, en mycket högstämd och intressant framställning; samt *Den heliga skrifts lära om försoningen genom Jesus Kristus*, afhandlad i samtal mellan A. och B. Den sistnämnda är senare utgifven såsom en särskild skrift. Och i denna framställer nu Myrberg en egen uppfattning af försoningen.

Myrberg var nu sedan 1866 professor i exegetik. Och från denna tid framträdde allt bestämdare hans egendomliga skaplynne. I sin inledning till Romarebrefvet 1868 och sin utläggning till nämnda bref 1871 utvecklar han sin egendomliga uppfattning af rättfärdiggörelseläran. År 1873 angrep han i en liten skrift skarpt det nya katekesförslaget, i hvilket professor Hultkrantz varit en af hufvudarbetarne. Men sin förnämsta kraft nedlade dock Myrberg från denna tid i öfversättningar af bibliska böcker. En af hans lifs önskningar var att kunna afsluta en hel bibelöfversättning. Först utgaf han de Paulinska brefven i åtskilliga upplagor (den första år 1880) städse med förbättringar, sedan hela nya testamentet 1890. Af gamla testamentet utgaf han först Salomos ord-

språk 1875, sedermera profeten Esaias med förklarande anmärkningar 1887, Predikareboken 1889, Psaltaren 1892, samtliga profetiska böcker 1895. I tidskriften Bibelforskaren äro äfven öfversättningar af Jeremias och Hesekiel intagna. Men till ett slut fick Myrberg icke bringa detta arbete under sitt lif. Den betydelsefullaste af hans utläggningar synes oss vara hans kommentar till Johannes' uppenbarelse 1888. Ingen skall kunna läsa denna bok utan att känna, att han åtminstone fått flera väsentliga uppslag till ett närmare förstående af denna hemlighetsfulla profetiska skrift.

Synnerligen afvogt stämd var Myrberg mot den nya bibelöfversättningen af nya testamentet, som antogs på kyrkomötet 1883, och skref allvarsamt ogillande om densamma. Äfven den nya bibelkommissionens öfversättning af psaltaren fann han icke tillfredsställande. Hans anmärkningar mot denna hafva för öfrigt gifvit bibelkommissionen anledning att i den senare upplagan af densamma införa i någon mån den strofindelning, hvarpå Myrberg lade sådan vikt. Om bibelkommissionens bibelöfversättning af gamla testamentet i sin helhet har Myrberg icke hunnit yttra sig.

Ett af Myrbergs hufvudarbeten under senare år har varit tidskriften *Bibelforskaren*, årgången 1884—1895. En stor del af denna tidskrift upptages emellertid af de redan nämnda bibelöfversättningarna och bibelutläggningarna, hvilka sedan blifvit utgifna såsom särskilda skrifter. Dock innehåller Bibelforskaren många andra ganska förtjänstfulla artiklar, dels original, dels öfversättningar från goda tyska författare. Myrberg visar sig här fortfarande hafva ett vaket, kritiskt öga för tidens andliga företeelser. Och han uttalar i anledning af dem månget djupt behjärtansvärdt och allvarsamt ord. Mot den moderna bibelkritiken har Myrberg själf förhållit sig ganska kritisk. Så t. ex. mot S. Fries' arbete öfver Israels historia.

Det är icke vår mening att här ingå i någon närmare utveckling eller bedömande af Myrbergs teologiska ståndpunkt. Dess förtjänster kunna i största allmänhet betecknas såsom en sträfvan att åtkomma den rena, bibliska sanningen, oberoende af alla dogmatiska utvecklingar. I hvad mån Myrberg i detalj lyckats i detta och i hvad mån han varit fullt rättvis mot den kyrkliga bekännelsen, vilja vi här icke afgöra. I mer än ett stycke torde nog hans åskådning behöfva att beriktigas eller fullständigas. Och om han i många punkter har uttalat stränga ord mot kyrkans ortodoxa åskådning, så måste erkännas, att han själf icke var mindre strängt ortodox i sin egen uppfattning. Och icke alltid är han lycklig i sin egen exeges, då han vill bevisa sin bibliska uppfattning. Emellertid skall visst icke nekas, att Myrberg gifvit ganska viktiga insatser i vår teologi, i synnerhet i riktningen af en djupare uppskattning af det etiska och till en förenklad åskådning.

I många af tidens frågor har Myrberg för öfrigt afgifvit yttranden i olika smärre tidskrifter. Så t. ex. om sedlighetsföreningarna, betänkanden i konfirmations- och nattvardsfrågorna m. m. Flera af sina viktigaste afhandlingar har han samlat i ett större arbete: »Röster ur den heliga skrift» af år 1877.

Såsom akademisk föreläsare var Myrberg ganska utmärkt och hade alltid ett uppmärksamt auditorium. Såsom adjunkt var han äfven kyrkoherde i Uppsala-Näs och såsom professor kyrkoherde i Trefaldighetsförsamlingen. Här uppträdde han, ehuru mycket sparsamt, såsom predikant. Hans framställning utmärkte sig för djupt allvar, flärdlöshet, klarhet och bestämdhet; formen var alltid fint mejslad. Men en folklig predikant blef han aldrig. Med det pastorala och den enskilda själavården befattade han sig alls icke. Ett icke ringa antal af hans predikningar äro utgifna, till en stor del i Bibelforskaren.

Myrberg var för mycket självständig, för stark individualist för att omkring sig bilda någon skola. Dock fanns det alltid bland ungdomen några studerande, som närmare grupperade sig omkring honom.

Sina sista år sedan 1892 tillbrakte Myrberg såsom emeritus. Han bodde då, liksom äfven såsom professor, på landet utanför Uppsala. Hans lefnadssätt var ytterst enkelt och tillbakadraget. Ett framstående drag hos honom var kärlek till sanningen och stor afvoghet mot allt, som på något sätt kunde få karakter af sken. Därvid skulle man emellertid hafva önskat hos honom en större innerlighet i väsendet. Han hade emellertid flera älskvärda sidor, var deltagande för behöfvande medmänniskor och enkel och naturlig i sitt umgänge, då han icke kände sig stöta på dogmatiska afvikelser från sina älsklingsöfvertygelser. Ty då kunde han vara, isynnerhet i skrift, både skoningslös och hänsynslös.

Man kan äfven anmärka, att han var alltför mycket teoretiker, lefde för mycket i sina tankar och böcker och därför icke hade nog blick för det praktiska lifvets behof och det tålamod man på detta område måste öfva mot mänskligheten.

Hvad man icke kunnat vänta hos honom var emellertid, att han äfven hade rätt mycket sinne för det estetiska på vissa områden. Han var verkligt musikalisk, och det var ett nöje att höra, med hvilken korrekthet han själf på pianot föredrog stycken af klassiska författare. Och sitt sinne för naturen ådagalade han i tidigare år genom icke ringa kunskap i botanik.

Till och med för de mera mysteriösa lifsområdena var han icke främmande. Därmed sammanhängde hans bekantskap och vänskap med den egendomlige kamrer Lindauer i Stockholm, en man, som lefde mycket i andarnes värld och som efterlämnat en stor bok med ande-meddelelser och uppen-

barelser. Myrberg förrättade jordfästningen efter denne gamle man och höll därvid ett erkännande graftal.

Myrberg hade i allmänhet en svag hälsa, men afled utan föregående egentlig sjukdom hastigt och oförmodadt af hjärtförlamning aftonen den 22 Mars detta år, nära 75 år gammal. Med honom har en betydande kraft bortgått från den svenska teologiska världen. Säkert är, att han menade något med sitt lif och sin teologiska verksamhet. Måtte det myckna goda han skrifvit och uttalat icke blifva förgätet, måtte det blifva upptaget och fortbildadt af andra. Äfven om honom gäller naturligen det apostoliska ordet: »Vi förstå endels och profetera endels.» *W. Rudin.*

Gustaf Emanuel Beskow.

Sorgebudet om hofpredikanten G. E. Beskows den 11 sistlidne april timade bortgång ur detta lif var budskapet om förlusten af en man, hvars lifsgärning, om också icke af i djupare mening genomgripande betydelse, dock har lämnat spår efter sig, hvilka sent skola utplånas, och med hvars död en lucka har uppstått i de icke alltför täta lederna af trogna arbetare i Guds vingård, hvilken ej torde bli så lätt att fylla. Ej underligt, att underrättelsen om den ännu, trots de 65 åren, i full mannakraft stående, varmhjärtade och begåfvade predikantens och själasörjarens bortkallande från arbetet i mångas hjärtan, ej blott i hufvudstaden utan öfver allt i landet, väckte djupa känslor af sorg och saknad.

Född d. 24 febr. 1834 i Stockholm ämnade Beskow

efter att ha genomgått Stockholms gymnasium ingå på den sjömilitära banan och inträdde i denna afsikt år 1850 i krigsakademien å Karlberg. Efter tvenne år afbröt han dock sin kurs därstädes och tog 1852 studentexamen i Uppsala, där han till hösten 1854 studerade för med. fil. kandidatexamen. Under den religiösa väckelse, som vid denna tid mäktigt grep många uppsalastudenter, blef äfven B. förd till angelägenhet om sin själs frälsning, och på samma gång vaknade hos honom åstundan att ägna sig åt Guds rikes tjänst. Han öfvergick därföre till teologiens studium och aflade år 1857 de för inträde i prästämbetet erforderliga examina. I följd af åtskilliga, först småningom vikande, betänkligheter angående prästeden mottog han icke prästvigning förr än 1859. Därefter tjänstgjorde han med framgång och under växande förtroende hos en allt större åhörarekrets såsom pastorsadjunkt i flera af Stockholms kyrkor. Sannolikt i följd däraf, att han förnam åtskilliga kyrkliga förhållanden såsom ett hans fria rörelse hindrande tvång, väcktes och mognade hos honom tanken på att skaffa sig en egen kyrka, där han, oberoende af det kyrkligt territoriella väsendet och befriad från de mångfaldiga det prästerliga ämbetet eljest åtföljande icke prästerliga bestyren, kunde med odelade krafter ägna sig åt predikan och själavård. I tron på Guds hjälp grep han verket an. 1868 kunde den nya kyrkan invigas, och B. mottog af Stockholms konsist. förordnande att vara dess predikant med skyldighet att uppehålla högmässogudstjänsten därstädes. Från den stunden blef »Blasieholmskyrkan» det rum, där B. ända till sin död med aldrig tröttande nit uträttade en evangelisk predikares verk.

Men redan innan Blasieholmskyrkan uppläts till gudstjänstligt bruk, hade Beskow fattat och förverkligat en annan plan, hvars genomförande minst lika mycket som hans kyrkobyggnad vittnade om hans praktiska förstånd och stora energi. Det sätt, hvarpå kristendomsundervisningen i många elemen-

tarläroverk bedrefs, hade väckt hans bekymmer, och detta jämte hans lust och håg för barnaundervisning föranledde honom att år 1867 öppna en privatskola för gossar. Han själf blef dess föreståndare och tog kristendomsundervisningen på sin lott. Då han visste att förskaffa skolan en förträfflig studiedirektor och för öfrigt var synnerligt lycklig i sitt val af lärare, vann läroverket snart ett högt anseende. Ett framstående bevis därpå var, att det innan kort bland sina lärjungar räknade konung Oscars fyra söner. Sitt goda rykte har skolan, äfven sedan B. upphört att leda den, vetat att bevara. Den är sedan 1876 fullständig på den klassiska linjen, och från och med 1873 började latinundervisning meddelas redan i första klassen.

Varm vän af en kyrkovänlig lekmannaverksamhet omfattade B. Evang. Fosterlandsstiftelsen och dess sträfvande med lifligt intresse. Från år 1866 var han ledamot af dess styrelse, blef tio år därefter dess v. ordförande och till slut dess ordförande. Den aktning, hans fromhet, redbarhet och praktiska duglighet förskaffat honom, föranledde hans val till riksdagsman under åren 1880—84. Hans inlägg i de politiska debatterna, hvarvid hans ståndpunkt nästan lika mycket kunde sägas vara moderat konservativ som moderat liberal, andades varm fosterlandskärlek och framburos med på samma gång en öfvertygelsens kraft och en lidelsefrihet, som ingaf aktning.

Till sin öfriga verksamhet lade B. ett icke obetydligt författareskap. Hans »*Reseminnen från Egypten, Sinai och Palestina*» motsvara visserligen icke anspråken på gedigenhet, men åskådligheten i hans skildringar, och den fromma anda, som går genom det hela, förskaffade dem en stor läsekrets. År 1876 utgick boken i en åttonde upplaga. (Huruvida den sedermera sett nya upplagor är mig icke bekant.) Hans »*Sabbatsstunder i Blasieholmskyrkan*», innehållande pre-

dikningar öfver båda årgångarne af de nya texterna (1870—74), ha ock vunnit stor spridning. Ytterligare uppbyggelseskrifter äro: »*Den korsfäste. Passionspredikningar*» (1875); »*Utläggning öfver Petri epistlar*» (s. å.); »*Herren är öfversteprästen.*» »*Betraktelser öfver Ebr. 9 kap*» (s. å.). Dessutom var B. åren 1865—68 redaktör af tidningen »Stadsmissionen» och sedan början af 1876 har han utgifvit »Fridsbudet, kvartalsskrift för uppbyggelse i hemmet». Af apologetiskt-polemisk karakter äro; »*Betraktelser öfver P. Waldenströms skrift: Om försoningens betydelse*» (1873) och »*Om försoningsnåden, med anledning af lektor Waldenströms senaste skrifter.*»

Beskow var en ödmjukt troende kristen. För djupsinniga teologiska spörsmål ägde han intet sinne, och troligen visste han icke mycket af de ofta förtärande inre strider, som bruka pläga mera inåtvända, grubblande naturer. Han höll sig med en enkel fast tro till Guds ord och sin frälsare, och ehuru han ej var hvad man kallar en strängt kyrklig man, så var han likväl vår kyrkas bekännelse orubbligt tillgifven. I den waldenströmska striden om försoningsläran intog han en deciderad ståndpunkt gentemot W., och ehuru denne i sina svar behandlade honom med en nästan föraktfull öfverlägsenhet, så torde dock hans med stor trosvisshet uttalade öfvertygelse i afseende på det viktiga ämnet ha uträttat icke så litet till mångas befästande i »den gamla tron».

Som predikant var B. enkel och flärdlös. Hans förkunnelse rörde sig alltid omkring det centrala i kristendomen; hans textutläggningar voro i allmänhet goda, enkla, klara och praktiska. Djupa tankar, nya synpunkter och fina vändningar finner man icke i hans predikningar, och en skarpsinnig andlig psykolog var han ej. Men den hjärtlighet och trosplärofori, den liflighet och värme, hvarmed han talade, gjorde honom icke desto mindre till en predikant, som under mer än tre decennier förmådde hålla intresset vid makt hos en

talrik åhörarekrets af olika bildningsgrader och stånd. Det förtroende, han åtnjöt, föranledde många att söka hans enskilda själavårdande ledning, och han var outtröttlig att besöka sjuka och döende, som kommo inom hans synkrets.

Konfirmandundervisningen var en betydelsefull och af B. mycket älskad del af hans verksamhet. Han var ingen vän af minutiösa dogmatiska begreppsbestämningar, och den antagna katekesförklaringen begagnade han väl icke synnerligen flitigt. Bibeln torde vid hans undervisning ha varit den egentliga läroboken, men denna förstod han att begagna på ett sätt, som medförde välsignade frukter hos många af hans lärjungar. Åtskilliga af de ynglingar, hvars lärare han varit, ha blifvit nitiska präster i vår kyrka.

Ehuru B. var känd och aktad af många personer i hög samhällställning och särskildt värderades af den kungliga familjen, kom dock inga yttre utmärkelser honom till del, icke emedan sådana ej tillbjödos honom, utan emedan han inga ville mottaga. Han lät dock slutligen förmå sig att blifva e. o. hofpredikant (1879), men nordstjärnan, ehuru honom tillbjuden, undanbad han sig. Han var för öfrigt en personlighet, som ingen vid närmare bekantskap kunde låta bli att älska. Det var hos honom en manlig öppenhet och frimodighet, som aldrig förfelade att göra intryck. Hans väsen präglades af en ungdomlighet och friskhet, det var, så att säga, något af »kadett» hos honom, som i förening med ett drag af godmodig humor förlänade hans personliga umgänge ett älskvärdt behag, under det att hans kristliga allvar aldrig förnekade sig. Det var därför ingen konventionel fras utan verklig, djup sanning, då det i hans dödsannons hette: »*saknad i döden som han var älskad i lifvet.*» *Nby.*

Tidskriftsöfversikt och strödda meddelanden.

I finsk **Teologisk Tidskrift** N:o 4 har prof. Rosenqvist under mottot: *Animus ad amplitudinem mysteriorum pro modulo suo dilatetur, non mysteria ad augustias animi constringantur* — begynt en artikel om »Auguste Sabatiers kristologi», hvilken inledes med följande ord:

»Det har från visst håll icke sparats med loford öfver detta arbete, hvilket man velat göra till något exceptionellt och epokgörande. Och nekas kan icke, att boken i formellt afseende eger stora förtjänster. Ett tankedigert innehåll torde sällan hafva blifvit framställdt i en så mästerlig och njutbar form.' Näppeligen hafva många af den franska framställningskonstens dygder varit frånvarande vid utgestaltningen af dessa klara tankar. Men ett litterärt verk, särskildt om detsamma behandlar lifvets viktigaste frågor, måste dock i sista instans uppskattas och bedömas efter innehållets valör. Och i sistberörda afseende skall helt visst omdömet öfver Sabatiers arbete icke lika odeladt vara lofprisande. Redan hvad originaliteten beträffar, torde detsamma alldeles icke vara något af första rang. En tysk vetenskaplig litteraturtidning, och det en »frisinnad» sådan, skrifver, efter att hafva påpekat den uppmärksamhet och det erkännande som kommit Sabatiers arbete till del: »Die deutsche Wissenschaft darf sich dieses Erfolges freuen; denn es sind im Wesentlichen deutsche Gedanken, die uns bei Sabatier begegnen, allerdings in geistvoller und glänsender Bearbeitung».

»En glänsande bearbetning af tyska tankar! Vi skulle tro, att detta omdöme tämligen nära träffar det rätta, åtminstone kommer sanningen betydligt närmare än de panegyriker och reklamer, hvilka kommit ifrågavarande skrift till del.»

Vid ett i London nyligen hållet, antiritualistiskt möte under **biskopens af Hereford** ledning fattades följande beslut:

1:o) Vi här församlade medlemmar af engelska kyrkan, bedröfvade och orolige öfver de faror, hvilka så allvarligt hota den fortfarande, sunda utvecklingen af den reformerta grenen af den allmänna kyrkan, förbinda oss härmed att samman-

sluta oss till att med alla lagliga och kristliga medel upprätthålla vår kyrkas protestantiskt vidhjärtade karakter, sålunda värnande och vårdande det reformationens stora arf till det engelska folket af religiös frihet och utveckling, som, riktadt af 3:ne århundrades anglikanska tanke och lif, den närvarande generationen har att förvalta för efterkommandes andliga, sedliga och intellektuella väl;

2:o) då vi hålla före, att Herrens reala närvaro i hans lekamens och blods sakrament är af rent andlig art och att ingen annan uppfattning erkännes af den engelska kyrkan, anse vi det vara hvarje kyrkomedlems plikt att, så långt han förmår, rädda kyrkan från de försök, som inom en del af vårt prästerskap förehafvas att återinföra en obiblisk, materialistisk uppfattning af nattvarden tillika med ett ritual, som föga, om ens något, skiljer sig från den af reformationen förkastade romerska mässan;

3:o) vi hålla vidare före, att alla sanna och trogne medlemmar af kyrkan böra upprätthålla den engelska kyrkohandbokens lära om bikt och aflösning samt med alla lofliga medel mota och bekämpa införandet i våra församlingar och hem under någon som helst form af bikten inför prästen liksom den farliga och vilseledande läran, att öronbikten är nödvändig eller ens gagnelig för det sunda, kristliga lifvet; och vi vädja på det allvarligaste till våra biskopar att efter förmåga hindra, att någon engelsk präst begagnar sin ställning till att påtvinga den unge eller oerfarne detta bud;

4:o) då enligt vår mening de konsekrerade elementens bevarande strider mot den engelska kyrkans formulär, uppmana vi allvarligt våra biskopar att tillämpa det förbud häremot, hvilket vår handbok innehåller och vår bekännelse förutsätter;

5:o) vi anse slutligen, att det är i statskyrkans sanna intresse, att den slutliga afgörelsen af kyrkliga mål afkunnas af drottningen i sittande råd; och vi beklaga och skola fortfarande bekämpa de af ett visst kyrkligt parti framställda anspråken på andliga frågors uteslutande afgörelse af det andliga ståndet.»

Missionär Carey uppskattade år 1790 de kristnas antal till 170 millioner, hvilket likväl torde hafva varit något rundligt tilltaget. År 1860 hade deras antal stigit till 335 millioner och år 1876 till 390 millioner. Nu vid århundradets slut bekänner sig en tredjedel af jordens befolkning tillhöra den kristna kyrkan. På Europa komma 365 millioner, af hvilka 92 millioner äro protestanter; på Asien 23 1/2 millioner, däribland 1 1/2 millioner protestanter; på Afrika 7 3/4 millioner, däraf 2 millioner protestanter; på Amerika 133 1/2 millioner, däribland 65 millioner protestanter; på Australien 4 3/4 millioner, hvaraf 3 1/2 millioner protestanter — inalles 535,250,000 kristna, hvaraf 164 millioner äro protestanter. Enär jordens invånareantal uppgår till omkring 1500 millioner, blir det ungefär en tredjedel, som bekänner sig till Kristus. Judarnes antal uppgår till öfver 10 millioner, muhammedanernas till 175 och hedningarnes till 823 millioner, de senare till största delen boende i Asien och Afrika. (Ev. Luth. Missionsblatt)

— — —

Granskningar och anmälningar.

STEINMETZ, R., *Die zweite römische Gefangenschaft des Apostels Paulus; eine kirchenhistorische und neutestamentliche Untersuchung.* Leipzig, A. Deichert 1897, 8 + 244 s. Mark 3: 60.

Ett af de spörsmål, hvilka den nytestamentliga forskningen för närvarande med särskild ifver behandlar, är frågan om *Pauli andra fångenskap* och *Pastoralbrefvens äkthet.* Bådadera förnekades ännu för några år sedan oftast, eller stannade man åtminstone vid ett: non liquet. Nu är striden för och mot liflig, både i digra arbeten och i den tyska vetenskapliga tidskriftslitteraturen. Orsaken härtill sammanhänger med det nyvaknade intresset för Apostlagärningarnas kronologi. Se härom Stave: Ur reseberättelsen (Kyrkl. Tidskr. 1898), der särskildt Harnacks viktiga inlägg i hithörande frågor i Geschichte der altchristl. Litteratur, Band II 1897 framhålles.

Samma år, som Harnack med denna bok gjorde sin i många afseenden uppseendeväckande framställning, framkom oberoende af honom en annan ej oviktig undersökning på här ifrågavarande område: pastor Steinmetz arbete om Pauli 2:dra fångenskap.

Författaren kallar boken en kyrkohistorisk och nytestamentlig undersökning; och han synes mig handla metodiskt fullt riktigt, när han i förra delen af sitt arbete lämnar det omtvistade spörsmålet om Pastoralbrefven helt ur sikte, och på rent kyrkohistorisk väg söker framleta sanningen eller sannolikheterna i fråga om Pauli 2:dra fångenskap.

Hvad han finner är i korthet följande. Den äldsta källan för undersökningen, *Novum självt.* (und. past. brefven), lämnar oss alldeles i sticket. Af Apostlag:rs abrupta slut låter sig blott den slutsatsen dragas, att efter Pauli 2-åriga fangenskap en afgörande vändning inträdt, men ingalunda huruvida den skett till frihet eller död. Mot P. οἶδα Apg. 20: 25 att han ej mer skulle komma åter, står lika bestämdt hans οἶδα Filippbr. 1: 25 om befrielsen ur romerska fångenskapen. Lika litet bevisande äro alla andra skäl för och mot, hvilka man sökt framleta ur Nya T.

Vi måste då gå till *kyrkofädernas vittnesbörd.* Säkert bevittnadt (Clemens af Rom, Ignatius, Dionysius af Korinth, Ireneus etc.) och allmänt erkändt faktum är, att P. lidit martyrdöden i Rom under kejsar Nero. Men när under Neros regering? Eusebius i sin Hist. eccl. II: 22 berättar, att P. i en *andra* fångenskap afrättats under den neronska förföljelsen ungef. samtidigt med Petrus. Detta låter sig emellertid ej förena med den gängse kronologien till Apostlag., hvilken äfven Steinmetz gillar, och enligt hvilken redan slutet af P. första fångenskap sammanfaller med året för neronska förföljelsen (år 64). Därför måste Eusebii uppgifter i något afseende vara oriktiga, och Steinmetz finner detta gälla kronologien, ej 2:dra fångenskapen, för hvilken Eusebii vittnesbörd äger beviskraft. Senare fäders uppgifter äro alla beroende af Eusebius och därför här utan betydelse.

I äldre tid hafva vi däremot 2 synnerligen viktiga uppgifter. I Clemens Romanus' berömda bref till Korinth läses,

att P. dog efter att hafva undervisat hela världen καὶ ἐπὶ τὸ τέρμα τῆς δύσεως ἐλθών. Dessa ords enkla innehåll förblir det, att P. kommit ända till Spanien. Här är sålunda från omkr. år 100 ett bevis för en P. verksamhet bortom första fångenskapen. — Clemens' ord få nu ett viktigt stöd i det af Muratori utgifna canonfragmentet, hvars original är från omkr. år 190 (Harnack). Detta talar om »profectio Pauli ab Urbe ad Spaniam» som ett historiskt faktum. — Denna P. redan i N. T. antydda spanska resa har eljest icke lämnat några spår efter sig, men detta kan bero på förhållanden, som äro oss fullkomligt obekanta. För att mot ofvannämnda tydliga vittnesbörd förneka resan fordras starka skäl. Ingående visas, att sådana icke finnas eller åtminstone icke ega beviskraft.

Det anförda må vara nog. Den kyrkohistoriska undersökningen har enligt Steinmetz visat, att för P. andra fångenskap finnes en sannolikhet, som gränsar till visshet.

Med denna fasta utgångspunkt vinner den hittills uppskjutna undersökningen af Pastoralbrefven nytt intresse. Dem ägnas den senare och större delen af boken. Ett ingående på de exegetiska detaljer, hvarpå bevisföringen här ytterst hvilar, kan emellertid ej ifrågakomma i ett summariskt referat. I en lång undersökning visas först, att Past.br. under hela 2:dra årh. af kyrkofäderna ansetts och användts som äkta paulinska. Kättaren Marcion har blott af dogmatiska grunder utsöndrat dem ur sin kanon. Huru olika är icke Hebreerbrefvets historia!

Kunna då tvingande *inre bevis* anföras för den så länge antagna oäktheten? Den historiska situationen låter sig förvisso i intet af brefven inpressas i den oss bekanta tiden af P. lif; *äro Past.br. äkta, så äro de ett otvetydigt bevis på en P. andra fångenskap* (författarens framställning är på denna punkt kanske mest fängslande och beviskraftig). Och nu visar detaljexegesen, att paulinsk affattning, under förutsättning af en 2:dra romersk fångenskap, väl låter sig försvara.

Man har icke lyckats hänvisa *irrlärorna* i Past.br. till 2:dra årh., (gnosticism o. d.). Äfven von Soden, den mest framskjutne bekämparen af äktheten, har här måst retirera. *Församlingsorganisationen* visar ej ut öfver apostoliska tiden;

Timoteus och Titus ha ännu ej monarkisk ämbetsställning; biskopar och presbyterer äro ännu identiska begrepp o. s. v. Härmed skall ej förnekas en viss olikhet i det hela med de stora paulinska brefven. Past.br. gifva oss en blick in i själfva blifvandets process, därur en senare tids fasta former skola framgå, men däri de ännu saknas.

Past.brs *lärotropus*, teologi, afviker visserligen ock från de stora paul. brefven, men ej så som ensidigt blifvit betonadt. Den »sunda läran» träder i förgrunden; tron är oftast = öfvertygelse om denna lära, men finnes äfven på flera ställen i den specifikt tekniska betydelsen: rättfärdiggörande tro. Det *etiska momentet*, de goda gärningarne, betonas mera än förut; men tillika betonas starkt, att saligheten vinnes allenast genom Guds fria nåd. — Denna ändring på vissa punkter ligger för öfrigt fullkomligt i tidsomständigheternas kraf och brefvens egenskap af privatbref. — De få utsagor i lärofrågor, som eljes finnas, gå i de kända paulinska spåren; särskildt gäller detta eskatologien. Om *stilens* olikhet behöfver ej mycket sägas. Att däraf draga slutsatser våga nu ej manga, när t. o. m. Kolosser- och Efeserbrefven allt mera allmänt erkännas som äkta paulinska.

Past.brefven i sin helhet äro utan tvifvel af paulinsk halt. Då har både den kyrkohistoriska och den nytestamentliga undersökningen gifvet vid handen tillförlitligheten i traditionen om aposteln Pauli 2:dra romerska fångenskap.

Så långt Steinmetz. Hans bok hör ej genom nya uppslag till de viktigaste inläggen i frågan; ofta framträder en viss tvärsäkerhet i slutsatserna och ett förringande af dock obestridliga svårigheter, stundom ock bundenheten vid en redan förut fattad önskan att nå ett visst resultat, hvilket allt förråder en icke fullt skolad forskningsmetod. En punkt må här anföras. På grund af sin anslutning till den traditionella kronologien kan författaren af Eusebii ofvan refererade uppgifter blott godkänna den om en 2:dra fångenskap. Men därmed sönderslites den innerligt sammanväfda traditionen om 2:dra fångenskapen och om martyrdöden jämte Petrus i neronska förföljelsen; och då vackla *alla* E. uppgifter. Ur denna svårighet visas kanske rätta vägen af den s. k. Harnackska

kronologien, som daterar P. första fångenskap 5 à 6 år tidigare än den traditionella (se Stave a. a.). Men å andra sidan är framställningen lättläst och flärdlös, öfverskådligheten öfver det ingalunda ringa eller enkla materialet stor, behandlingen allsidig, och resultaten i allmänhet välgrundade, hvadan boken synes anmälaren vara den så vidt han känner bästa vägledningen för dem, som vilja erhålla noggrannare kännedom om Past.brefven och frågan om Pauli 2:dra fångenskap.

Hj. Ht.

EKLUND, J. A., *Andreas Rydelius och hans Lifsåskådning.* Stockholm. N. J. Schedins Förlag. (1899).

Hvarje vän af svensk odling kan ej annat än glädja sig åt det intresse, som på senaste tid egnats åt denna. Vi hafva ändtligen slutat att blott *tala* om våra stora minnen, och vi hafva äfven gripits af lust att lära känna dem. Vi hafva sent omsider fått ögonen öppna för, att äfven den svenska kulturen äger sitt Norrland, hvars slumrande skatter det är forskningens plikt att tillgodogöra sig, personligheter, hvilka förtjänat ett bättre öde än att glömmas bort, blott därför att de verkat hos ett litet folk. För dessa »minnen», särskildt kanske för den svenska kyrkans, har i våra dagar gjorts mycket, och lyckligtvis hafva de ej förlorat på att ställas i den samvetsgranna och oväldiga forskningens ljus. Icke blott vetenskapen har vunnit på dessa undersökningar, utan det har också gjort vårt hjärta godt att lära känna män som Olavus Petri, Laurentius Paulinus Gothus, Johannes Rudbeckius, Jesper Svedberg och Haquin Spegel. De äro minnen, som icke blott lysa, utan äfven värma.

Till dessa undersökningar sälla sig nu också doc. J. A. Eklunds biografi öfver Andreas Rydelius. Till formen skiljer den sig något från andra samtida biografier. Den tunga, vetenskapliga apparaten kommer ej till synes i noter och specialundersökningar, och åt det rent biografiska har författaren ej egnat någon större uppmärksamhet, måhända med stöd af den bekanta satsen, att en filosofs lif är hans tankar. Hufvudvikten lägges därför på en redogörelse för Rydelius' åsikter, och Doc. Eklund vill så mycket som möjligt låta den

gamla filosofen själf i egna ord framlägga sina åsikter och precisera sin ståndpunkt. I allmänhet är ju detta en god metod, men kanske har Doc. Eklund här gått väl långt. Att biografiska detaljer ofta blott tynga framställningen och göra denna mindre njutbar, är sannt, men de bidraga dock att gifva en lefvande bild af personligheten, och det är ju icke blott dennes tankar, som intressera oss, utan vi önska äfven känna den källa, ur hvilken dessa tankar sprungit fram; mänskligheten lefver kanske mindre af de stora tankarne än af de stora personligheterna. Först därigenom att de vetenskapliga teorierna knytas fast till en konkret personlighet och framträda såsom yttringar af dennes individualitet, blifva de för oss fullt lefvande och fruktbärande.

Att icke i egna ord och enligt egna synpunkter relatera en författares åsikter, utan låta honom själf föra sin egen talan, är otvifvelaktigen mest objektivt, men då det gäller äldre författare har metoden sina vanskligheter. Dessas mångordighet döljer ofta hufvudpunkterna, och läsaren har ej alltid så lätt att följa med, som då biografen leder hans uppmärksamhet. De gamla forskarnes sätt att formulera sina åsikter äro äfven ofta så stridande mot vårt sätt att uttrycka samma sak, att vi ej alltid märka, att de i grund och botten behandla samma frågor, som än i vår tid stå på dagordningen.

Doc. Eklund har tenderat till detta mera objektiva behandligssätt och citerar gärna Rydelius' egna ord, men om än citaten utan olägenhet för framställningens öfverskådlighet kunnat sammanträngas, kan man dock ej säga, att den bild, Doc. Eklund lämnat af den gamle karolinen blifvit dimmig eller opersonlig, och såsom en gifven förtjänst hos arbetet vill jag framhålla de ofta förekommande parallelerna mellan Rydelius' åsikter och de filosofiska eller teologiska teorierna i våra dagar. Dessa jämförelser vittna icke blott om en öppen och fri blick för vår tids andliga lif, utan belysa också förträffligt Rydelius' eget århundrade. Framställningen är flärdlöst enkel, och den vackra syn, författaren har på sin egen samtid, den medkänsla, han röjer för den karolinska tidens i det yttre så barska, men i grunden så barnafromma personligheter, gör läsaren redan från början sympatiskt stämd mot honom, och

då man lägger boken från sig, är det i känslan af att hafva gjort bekantskap icke blott med en af den karolinska kyrkans kraftfullaste och bästa målsmän, utan äfven med en älskvärd och nobel författare från vår egen tid, en man, som tänkt och forskat utan att falla för svagheten att vilja lysa med sin lärdom.

I en kortfattad inledning påpekar författaren kultursamhörigheten mellan Rydelius' tid och vår egen: »oss synes, som hade just i den tid Rydelius tillhör först formulerats de problem, med hvilka tanken och tron än i dag arbeta. Den moderna filosofien hade formulerat sina första satser. Naturvetenskapen hade vunnit sina första segrar. Kritiken hade redan, stundom i ett självsvåldigt ungdomsöfvermod, uttalat sina första negationer mot den fastslagna tidsuppfattningen.»

I det första kapitlet redogör författaren för Rydelius' lefnad och andliga utveckling. Några nya undersökningar tyckes han här ej hafva gjort, utan i det hela nöjt sig med det material, som äldre biografer samlat. Enligt min tanke skulle dock, såsom jag nyss sökt utveckla, framställningen hafva vunnit, om författaren ställt Rydelius i en fylligare tidsmiljö. Den polemik mot skolastiken, som Rydelius förde och som författaren betecknar såsom epokgörande, skulle då måhända te sig på ett något annat sätt. Män som Olaus Rudbeck och framför allt Urban Hjärne stodo i detta fall på samma ståndpunkt som Rydelius, och genom hela 1600-talet går en praktisk-utilistisk strömning, ehuru denna visserligen först under frihetstiden bryter fram i sin fulla kraft. Men för att rättvist bedöma öfvergångsmän som Rydelius fordras att hafva blicken öppen äfven för dessa företeelser.

De följande fem kapitlen egnar författaren åt Rydelius' filosofiska system. Rydelius var väl allt för mycket teolog och hade allt för starka praktiska intressen för att vara någon hänsynslöst djärf och fördomsfri tänkare. Slutpunkten för hans tankeoperationer var alltid på förhand gifven, och då tanken hotar att föra in på en väg, som leder bort från trosläran, varnar han den kristne för att hängifva sig åt en dylik »subtilitas». Till naturen och människoförnuftet har han ännu de gamla teologernas misstro. »Naturen måste

vi bruka såsom skaparens morgongåfva eller första gåfva, så långt hon räcker. Men på evighetens väg räcker hon ej långt.» Väl vill han därför vara filosof, men endast kristen filosof, och däraf — tillägger författaren riktigt — »har filosofen lidit mer än den kristne». Men ej dess mindre är han en intressant företeelse från den tid, då 1700-talets filosofi började bryta sig mot 1600-talets sträfva teologi.

Medeltidens skolastik hade icke fallit för renässansen, och på bakvägar hade den ånyo trängt in i 1600-talets ortodoxa teologi. Den polemik mot denna, som 1700-talets tänkare började, består därför till en stor del i återupprepandet af synpunkter, som vi redan känna från renässansen. Rydelius, som delade det nya århundradets ovilja mot 1600-talets benhårda skolastik, erinrar därför icke så litet om de äldre renässansförfattarne, hvilka — äfven de — trots sitt hat till skolastiken framför allt ville vara kristna filosofer. I likhet med dem var han en afsvuren fiende till skolastikens barbariska terminologi, till denna falska subtilitet, som ofta blott var det tomma intets täckmantel, eller — som Rydelius uttryckte denna tanke — till de lärdes »långa och invecklade ordaträtor om vetenskapernas art och natur.» »Ju bättre principer — yttrar han — ju mindre regler, mindre fjäs och vidlyftighet i kunskapen; ju sämre principer, ju flera spörsmål, skrupler, frågor och tvifvelsmål.» Liksom för renässansens män var äfven för Rydelius filosofiens mål företrädesvis praktiskt, och ej heller han var någon vän af skolastikernas läromästare Aristoteles.

Rydelius bryter också med skolastiken däruti, att han erkänner den experimentella metodens betydelse och däri, att han såsom antropolog visar sig taga hänsyn till den fysiologiska forskningens resultat. Stundom tycka vi oss vara midt uppe i frihetstidens andliga atmosfär. Docenten Eklund anför här en ytterst belysande anekdot rörande det sätt, på hvilket Rydelius uppfattade sin tids svärmare. Då tvenne dylika, studenterna Leopold och Stendahl, insattes på Bohus fästning, ville Rydelius undersöka, om deras fäder eller förfäder varit bekajade med någon sjukdom, huru deras föregående hälsotillstånd varit och om de »någonsin haft starkt näseblod eller homorrhoider.»

Alldeles nya voro dessa synpunkter dock icke, ty vi återfinna dem äfven hos äldre svenska kartesianer, exempelvis Hoffwenius och Hiärne. Mera ny är däremot hans uppfattning af logiken såsom en företrädesvis pedagogisk disciplin, ty däri röjer sig frihetstidens starka utilitarism.

Såsom metafysiker saknar Rydelius egentlig originalitet, och till hela sin åskådning var han, såsom nyss påpekats, mera teolog än filosof, ehuru han först på äldre dagar egnade sig åt de rent teologiska studierna. Såsom Doc. Eklund påpekar blef han häri dock icke någon banbrytare: »Såsom dogmatiker var han bunden af 1600-talets ortodoxism. Det var icke tillåtet att komma med några novationes. Och denna bundenhet var för Rydelius ej en yttre: han var öfvertygad om det kyrkliga lärosystemets riktighet i alla väsentliga punkter.» Hans mest betydande inlägg såsom teolog består i hans stridsskrifter mot Dippel, och onekligen ligger det något karolinskt i hans polemik mot uppfattningen af Gud såsom »idel kärlek».

»Det är visst nog — säger Rydelius — att sorg öfver en tillfogad orätt gemenligen hos människorna är blandad med någon hämdgirighet och således förgiftad, men det är dock icke omöjligt, med Guds bistånd, att behålla ett tåligt och godhjärtadt sinne mot sin plågare såsom en David mot Simei och dock likväl gärna se, att Gud ville för sin äras skull ställa sanningen i dagsljuset och med en rättfärdig dom i saken låta världen se sitt nit om rätten och rättvisan.»

Doc. Eklund öfvergår därefter till en redogörelse för Rydelius' pedagogiska åsikter och yttrar med rätta, att Rydelius på detta område var en framtidsman — före sin tid både i praktik och teori. Bl. a. framhåller Rydelius med skärpa uppfostrarens skyldighet att taga hänsyn till barnets individuella begåfning — en skyldighet, hvilken, såsom författaren anmärker, ännu ej till fullo blifvit insedd. »I våra stora undervisningsverk ljuder maskintakten allt starkare. Ännu länge skola nog många nödgas känna sig såsom halfva brottslingar och idioter, emedan de icke hafva ingenium mathematicum och ännu skola helt visst oändliga kraftmassor slösas bort för att till någorlunda jämngodhet söka upparbeta det anlag, som

är svagast — eller åtminstone i skenet åstadkomma någorlunda jämnlikhet.»

Stundom gör den gamla psykologen här nästan intryck af en fullt modern pedagog, såsom t. ex. då han yttrar de tänkvärda orden: »Jag påminner, att man alldeles intet bör bry ett spädt hufvud med saker, som äro alltför generala och abstrakta. Detta är ock orsaken, hvarföre man i själfva språken bör spara reglor. Ty reglerna äro generales och abstracta; men exempla äro singularia.»

I det nionde kapitlet behandlas Rydelius såsom prosaförfattare och skald. Måhända öfverskattar Doc. Eklund här något Rydelius' svenska stil, och för sin del står anmälaren ännu på den ståndpunkt, mot hvilken författaren polemiserar. Liksom för 1600-talets män var — synes det mig — äfven för Rydelius latinet det litterära modersmålet, och bredvid Dalins svenska prosa förefaller Rydelius' stammande och osäker. Däremot gör han intryck af att vara vida mera obesvärad, då han begagnar sig af det bundna talet, och hans poesi hör onekligen till denna tids bättre; den är glad, from och sund som den karolinska tiden själf.

Arbetet afslutas med en sammanfattande framställning af Rydelius' betydelse för vår andliga odling.

H. Schück.

HAGSTRÖM, K. A., *Strengnäs stifts herdaminne*, häftena 4—13. Strengnäs 1897, 98.

I tredje årgången af denna tidskrift s. 318 ff. förekommer en granskning af de dittills utkomna trenne första häftena af föreliggande arbete. Med anledning af denna recension yttrade *Historisk Tidskrift* (1897, s. 71): »Strängnäs stifts nya herdaminne väckte af mer än en anledning, icke minst genom den bristande noggrannheten, som icke doldes af frasrikedomen, i biskopslängden, ett visst beklagande uppseende bland vännerna af den biografiska litteraturen.» Den i Kyrkl. Tidskr. förekommande granskningen får därefter vitsordet att vara »så humant skrifven, som omständigheterna medgifva.»

Nya omständigheter, som tyvärr måste betecknas såsom för herdaminnets förf. försvärande, ha emellertid sedan dess

(1897) inträffat. Icke mindre än tio nya häften af arbetet ha nämligen numera sett dagen, och författaren visar sig i dessa, synbarligen utan tagen hänsyn till den föregående kritiken*, oförskräckt fortgå på den en gång inslagna vägen. Samma brister, som vidlådde verkets början, framträda äfven i fortsättningen, delvis i till den grad ökadt mått, att äfven det erkännande, som vi i föreg. granskning gåfvo arbetet, endels förefaller oberättigadt. En i någon mån sakförståndig läsare kan — hur välvillig han än vill vara — icke annat än smärtsamt beröras af förf:s lättvindighet såväl med hänsyn till kompositionen af vissa biografier som med afseende på ett flertal förment faktiska uppgifter och påståenden. Helst skulle också undertecknad icke vidare hafva velat yttra sig i föreliggande fråga; men då beskaffenheten af våra herdaminnen är en för den kyrkohistoriska forskningen ingalunda likgiltig sak, känner han sig af sin ställning uppfordrad att ägna fortfarande uppmärksamhet åt det sätt, hvarpå ifrågavarande arbete fortskrider. Redan af utrymmesskäl kan emellertid en utförligare recension ej komma ifråga. Det må vara nog att med några få exempel bland de många belysa halten af det nya herdaminnets fortsättning.

Här och hvar röjes en öfverraskande okunnighet om allbekanta historiska eller kyrkohistoriska sakförhållanden. Så t. ex. talas II, 183 om det »mäktige rådsherreregemente», som påstås ha ägt rum vid slutet af frihetstiden (1768) och I, 131 beskylles Karl XII fullkomligt obefogadt för stor egenmäktighet vid »biskopssysslornas bortgifvande», emedan »lag föreskref, att biskop skulle af stiftet väljas». Hvilken lag? Förf. borde icke ha varit okunnig om, att konungen åtminstone ända intill 1759 hade i kyrkolagen sig tillförsäkrad rätt att till biskop utnämna vare sig någon af de till obestämdt antal af »kapitlet och klerkeriet» föreslagne »eller ock någon annan». I föreliggande fall ägde så mycket mindre någon egenmäktig-

* Jfr II, 71 där de oriktiga uppgifterna om Canutus Petri *Wesmannus* Ström upprepas, oaktadt felaktigheterna, då de förekommo redan I, 269, i den föreg. recensionen anmärkts. Ehuru tvenne delar af arbetet nu afslutats, spanar man förgäfves efter några med anledning af de mot arbetet riktade anmärkningarna, införda "rättelser". Måhända sparas de dock till sista delen.

het å konungens sida rum, som Nordlindh, enligt hvad förf. själf uppgifver, erhållit röster af stiftsprästerskapet och salunda hörde till de föreslagne. — II, 144 påstås, att Joh. Baazius från och med år 1643 studerade »latin» i Uppsala »för den ryktbare klassiken Johan Gezelius» — en i sanning märkvärdig uppgift. Skulle J. Gezelius d. ä., som förmodligen afses, före sin biskopstid i Åbo ha varit professor i Uppsala? Med »den ryktbare klassikern» menas förmodligen prof. Freinshemius, under hvilkens ledning Baazius verkligen bedref studier i Uppsala, ehuru förf. ej har ett ord att säga därom. Om möjligt ännu märkligare är den följande sida förekommande uppgiften om Baazii studier vid universitetet i Dresden, som till yttermera visso säges vara ett »universitet med berömda traditioner och utmärkta teologer» (sic!). Om Baazii studier i Helmstädt nämnes däremot ej ett ord. — II, 139 säges, att »de teologiska föreläsningarna» i Uppsala 1593 och följande år »bestredos af de ortodoxe professorerna Henrik Gadolenus och Petrus Jonæ», hvilka i verkligheten redan i början af 1580-talet lämnat Uppsala. Själf uppgifver ock förf. på ett annat ställe (I, 291), att Gadolenus år 1587 erhöll Bälinge pastorat. Äfven denna uppgift är emellertid oriktig, då protokollet för prästmötet i Strängnäs 1582, vid hvilket Gadolenus förde presidiet, ådagalägger, att han redan då är kyrkoherde i nämnda församling. Och enligt förf:s egen framställning I, 58 ff. och såsom allmänt kändt är, verkade ej heller Petrus Jonæ efter 1593 som prof. i Uppsala utan som biskop i Strängnäs.

Några ytterligare exempel på onöjaktigheter må här få plats. — I, 261 uppgifves, att en viss komminister underskref »Upsala mötes beslut» af år 1587. Det bekanta protestmötet mot liturgien i Strängnäs nämnda år göres sålunda här till »Upsala möte», men på andra ställen t. ex. III, 30 och III 34 till ett möte i Södertälje (!). Sådant slarf tyckes dock ha *kunnat* och *bort* undvikas. — I, 292 omtalas kyrkoherden Timannus Laurentii, men I, 89 kallas samme man Laurentius Tideman. — I, 438 uppgifves, att E. P. Ljung blef fil. mag. 1735. Det skedde $^{13}/_{7}$ 1734. — I, 294 säges P. Steuchius först 1632 hafva blifvit magister, men enligt Strängnäs kons.

prot. $^{11}/_{10}$ 1629 är han det redan sistnämnda år. — I, 474 uppges oriktigt, att Ericus Olai Angermannus prästvigdes 1611. Det skedde i verkligheten $^{7}/_{11}$ 1613. — I, 490 säges tiden för P. Nicolai' ordination vara obekant. Den ägde rum $^{29}/_{1}$ 1612. Hade förf. i detta liksom *i en mängd andra fall* mödat sig att rådfråga den i Strängnäs domkapitels arkiv numera befintliga (förut i Wäxjö förvarade) foliovolymen n:o 7, skulle förf. kunnat dels justera många af sina egna uppgifter dels högst väsentligt komplettera dem. — Strängnäs konsistorie- och prästmötesprotokoll synas också lämnats i det hela oanvända. Pastors- och komministers-serierna äro på grund af denna uraktlåtenhet för den äldre tiden långt ifrån fullständiga. Exempelvis bör före den såsom n:o 2 upptagne kyrkoherden i Aspö (I, 273) en »Dominus *Johannes* in Aspö» införas, hvilken i prästmötesprotokollet 1582 är upptagen bland »pastores præsentes» i Strängnäs. I, 416 saknas komministern *Johannes Petri* i Åker, som 1612 utsågs att vara respondent vid nästa prästmöte. I, 393 saknas en komminister *Benedictus*, † 1610, o. s. v.

Det visserligen något reserverade erkännande, som förut gifvits (Kyrkl. Tidskr. 1897 s. 318 ff.) åt förf:s stil och sträfvan efter en rätt fördelning af mörker och ljus i de prästerliga biografierna, nödgas jag ytterligare reducera. II, 33, 34 är en ovärdig och delvis rent af sorgligt rå skrifvelse in extenso införd, som dessutom egentligen icke har det ringaste att skaffa med den ifrågavarande personens biografi. Af inre grunder kunde man för öfrigt vara böjd att anse hela episteln såsom understucken. Saken är emellertid omöjlig att kontrollera, då förf. här liksom nästan öfverallt underlåter att angifva sin källa. — Förf:s egen stil är ofta svamlig och själfsvåldig, för att icke säga något värre. Om en kyrkoherde († 1827) säges, I, 344, att han »var bekant för sin beska min, som gjorde honom mindre njutbar för en mängd folk» och i fortsättningen talas om hans »hvassuddiga språk och egna besynnerliga sätt att taga saker och ting». I biografien öfver prosten Grandelius heter det bl. a. II, 464: »Men fick G. slita en hund under studieåren, så fick han det så mycket bättre sedan»; och s. 465, att »hans anseende växte med åren, ju

mera han åldrades». III, 24 nämnas rimsmidare, som »i sina öfverspända poetiska utgjutelser ville fara upp» i höjden, men »föllo ned som pannkakor». Trots en sådan malheur behöfdes det, att »Leopold dräpande affockade» (!) en sådan poet med det »korta, men uddhvassa» kväde, som förf. så anför. Leopolds bekanta straffdikt mot P. Enbom är dock icke fullt så kort, som förf. menar, och det är icke ens kvädets mest »uddhvassa» eller »hvassuddigaste» del, som i herdaminnet anföres.

Som exempel på den rent af häpnadsväckande lättvindighet, med hvilken förf. understundom gått till väga vid sammansättandet af sina biografier välja vi dem öfver kyrkoherdarne *Ericus Fabricius* i Nyköping (II 299 ff.) och *Olaus Johannis Luth* i Ytterselö.

Den förstnämnde, som var född i Stockholm och dog i Nyköping på 1630-talet, identifieras med den tyskfödde hofpred. *Jacobus Fabricius* († såsom generalsuperintendent och professor i Stettin 1654), hvars hela verksamhet föll *utanför* Sveriges gränser. En del af biografien kommer salunda verkligen att röra *Ericus F.*, men ungefär hälften af densamma har icke det minsta att göra med honom. Kyrkoherden F. i Nyköping befann sig alltså i verkligheten hemma i Sverige, medan förf. låter honom uppträda inför Gustaf Adolf i S:t Anna kyrkan i Augsburg och hålla en skön predikan, o. s. v. Men äfven den del af lefnadsteckningen, som torde böra hänföras till Ericus Fabricius, lämnar mycket öfrigt att önska. Af de sedvanliga fraserna i E. Fabricii kyrkoherdefullmakt drages först den naiva slutsatsen, att F. måtte »ha varit en mycket framstående man». Vidare heter det: »Kort efter sitt tillträde till detta pastorat hedras han af sin biskop med förtroendet att kallas till præses vid prästm. i Str. 1630, men uteblef af okänd anledning, då i hans ställe presiderade teol. lektorn . . . J. Westhius.» Det är verkligen icke mycket i denna mening, som är riktigt, ty: 1:o var det ej biskopen, såsom numera är vanligt, utan prästmötet självt (1629), som utsåg Ericus F. till preses vid en kommande synod; 2:o utsågs han aldrig till preses för 1630 års synod, utan för det följande årets (1631); 3:o var E. Fabricius närvarande vid 1630 års prästmöte; 4:o presiderade icke J. Westhius vid sistnämnda

års prästm. i Strängnäs, utan den ordinarie preses Olaus Lundius, som därtill utsetts 1629. (Se prästmötesprotokollen.) Så låta vi förf. fortsätta. »Vid prästm. 1632 se vi F. som preses utveckla sin teol. lärdom öfver ämnet: de cultu sanctorum. Men s. å. är han — af hvad orsak är okändt — 'stämd inför konsistorium'». Fabricius hade dock ej tillfälle att vid det ifrågavarande prästmötet utveckla sin lärdom, enär han af sjukdom hade blifvit urståndsatt att där infinna sig. Orsaken till hans instämmande till konsistorium framgår för öfrigt ganska tydligt af Strängn. kons. prot. för den $^{19}/_{9}$ 1632.

Om möjligt ännu mer misslyckad är biografien öfver Luth (I, 351 ff.). Äfven här har förf. sammanslagit tvenne skilda personer till en, och sålunda fått till stånd ett tämligen besynnerligt mixtum compositum. Kyrkoherden i Ytterselö *Olaus Johannis Luth,* som först 1610 slutade sin skolgång i Strängnäs och afled 1633, identifieras nämligen med sin farfader, den för sitt deltagande i den liturgiska striden bekante Uppsalaprofessorn *Olaus Jonæ Luth*, som förf. annorstädes i sitt arbete (II, 307) verkligen i en hastig vändning låter dö redan år 1578 och på ett annat ställe (I, 291) år 1589. Ledsamt nog är emellertid icke heller någon af dessa sistnämnda uppgifter riktig, enär det var år 1580, som prof. Ol. Luth bortrycktes af pesten. (Annerstedt: Univ. hist. s. 71.) Sammanslagningen leder naturligtvis till en hel del besynnerligheter. Man får af biografien till att börja med intrycket, att personen i fråga måste ha varit alldeles ovanligt långlifvad. Emellertid är det ungefär ett halft sekel, omfattande den mellersta delen af den skildrade personens lif — månne den kraftigaste mannaåldern? — om hvilket förf. ej har någonting att meddela. Efter en utförlig skildring af professor Luths deltagande i de kyrkliga striderna på 1570-talet, göres nämligen ett alldeles oförmedladt hopp omkring femtio år fram i tiden, då det heter: »På äldre dagar antog Luth år 1620 kon. Gustaf Adolfs utnämning till Y. Selö pastorat, där han lefde och verkade till sin död.» — Hm — ja, nog måtte det ha varit »*på äldre dagar*». Onekligen förefaller uttrycket i förf:s mun något svagt. Månne icke »*utgammal*» eller något dylikt passat bättre? Det är verkligen förvånande, att förf. ej af en sådan omständighet

som denna eller t. ex. den, att kyrkoherden O. Luth i Ytterselo enl. förf:s framställning skulle hafva varit gift med på samma gång sin egen farmor som sin mormors syster, föranledts att underkasta sin något egendomliga »lifsbild» en uppenbarligen välbehöflig revision.

De anförda exemplen torde vara tillräckliga för att lämna en föreställning om det sätt, hvarpå det nya herdaminnet hittills redigerats. Det är verkligen att beklaga, att det maktpåliggande arbetet icke anförtrotts åt en med den historisk-kritiska forskningens kraf mera förtrogen person. Och dock saknas ej sådana män inom det strängnensiska prästerskapets led. Vi tänka härvid särskildt på författaren till det förträffliga arbetet öfver den kateket. undervisningens hist i Sverige.

I det nya herdaminnet säges någonstädes (I, 381): »Hvarje tid har sin vurm, och den vurmen att skrifva äreminnen kan ju synas ganska oskyldig; den har likvisst åstadkommit ganska stor ödeläggelse på historiens och särskildt biografiens område . . .» Osökt frågar man sig, om ej den måhända icke heller alltid så helt oskyldiga »vurmen» att skrifva dilettantmässiga herdaminnen hotar med än större förödelse på den biografiska litteraturens fält.

Herman Lundström.

MORTENSEN, JOHAN. *Medeltidsdramat i Frankrike.* IX. Populärt vetenskapliga föreläsningar vid Göteborgs Högskola. Göteb. 1899. Wettergren & Kerber. Pris 2: 25.

Vi vilja blott med några ord fästa uppmärksamheten på tillvaron af detta arbete. I ett klart, fängslande språk redogör det med mycken åskådlighet för forskningens närvarande resultat inom angifna område. Då medeltidsdramat till hufvudsaklig del bar rent kyrklig karakter, är ämnet af direkt liturgisk betydelse. Flera dunkla drag i medeltidsgudstjänsten erhålla här sin förklaring.

Hvem skulle tro, att vårt moderna drama ytterst kan räkna sina anor från Jerusalems tempel? Så är dock faktiskt förhållandet, för så vidt som de antifonier, ur hvilka doc. Mortensen med ovedersäglig historisk evidens härleder hela medeltidsdramats utveckling, utan hvarje tvifvel äro (formellt) direkt arf från den levitiska tempelgudstjänsten.

O. Q.

JENSEN, GUSTAV, Prest, *Prædikener* paa Kirkeaarets Søndage og Helligdage. Kristiania, Grøndahl & Søn, 1898. 443 s. 8:o. Pris 5 kr.

JANSEN, J., Kyrkoh. i Röken, *Strödda Predikningar.* Med förf.:s tillstånd öfversatta. Sthlm, Fosterl. Stiftelsen, 1898. 117 s. 8:o. Pris 75 öre.

Tvenne norska predikosamlingar önskade vi härmed påpeka för Kyrkl. Tidskrifts läsare. Det för dem båda gemensamma torde, bortsedt från nationaliteten, kunna sägas vara ett rent och oförfalskadt frambärande af evangelium. Eljes äro de hvarandra mycket olika. Mest i ögonen fallande är måhända olikheten i omfang, i det att Jansens predikningar blott utgöra ett fåtal, inalles 11, under det G. Jensen lämnat en fullständig predikoårgång. Men denna olikhet visar sig dock vid närmare betraktande vara af jämförelsevis mindre betydenhet i förhållande till åtskillnaden i fråga om innehållet.

J. Jansen framträder icke nu för första gången inför svenska läsare. En liten samling predikningar af ungefär samma omfång som nu föreliggande, utkom redan 1894 under titel »Personlig Kristendom». Originalet till de nu utkomna »Strödda Pred.» hade emellertid redan förut sett dagen under titeln »Hverdagsprædikener». Dessa gåfvo på sin tid inom förf:s hemland upphof till åtskillig kritik, hvarpå förf. svarade med en sedermera i broschyrform utgifven artikel: »Hvorledes bør der prædikes?» Däri gjorde han gällande principerna för sitt predikosätt, för hvilket han åberopade dels gammalkyrkliga, dels moderna engelska mönster. Han säger sig hafva gjort det till föremål för sarskildt studium och öfning att tala så, att han »komme i korrespondens med sina åhörare och finge dem under inflytelse af det talade». Detta menar han vara hvad som fattas den allmänt gängse predikometoden. Den konsten bör läras af statsmän, advokater och lekmannapredikanter. Predikan bör stiga ned och lära af *samtalet* med hänsyn till uttryck och framställning. Talets värdighet behöfde, menar han, ej lida därpå, och hellre finge något knappas af på värdigheten än på verkan. — I föreliggande predikningar äro nu dessa förf:s homiletiska principer realiserade. Onekligen äro de praktiska, realistiska och

i bokstaflig mening tilltalande. Att mången af dem fått väckande intryck för lifvet, betvifla vi ingalunda. Men å andra sidan kunna vi omöjligt värja oss för känslan af att det vore föga önskvärdt eller hälsosamt att söndag efter söndag lyssna till en sådan predikan, liksom vi äfven storligen befara, att förf:s principer, praktiserade af andra med mindre andlig och språklig takt än den han i allmänhet visar sig besitta, skulle mera skada än gagna predikan, i stort sedt. Väckande impulser kan man emellertid hämta af Jansen.

Ännu mycket mer hafva vi dock, synes det oss, att lära af *Jensens* predikningar. Framför allt har deras anspråkslösa, gedigna enkelhet gjort ett starkt intryck på oss. Lugnt och jämnt flyter förf:s framställning framåt, liksom en bred flod i sin väl begränsade fåra. Det är en hvila att sitta ned och lyssna till det varma, fulltoniga evangeliska vittnesbörd, som här ljuder oss till mötes. Man märker föga af oratorisk konst, än mindre af oratoriska konstgrepp, alls intet af utnött fras, men så mycket mera af djup, andlig erfarenhet och förmåga att i ordets ljus pröfva och bedöma tidens tecken. På hvarje predikan trycker den förevarande texten helt och hållet prägeln; ämnet angifves ofta snarast i form af en konstlös öfverskrift till texten, delarna angifvas sällan uttryckligen, men fortskridandet i ämnets utveckling är tydligt och klart. Predikningarna, som omväxlande behandla högmässo- och aftonsångstexter ur alla tre årgångarna, äro i allmänhet mycket korta, sällan eller aldrig omfattande mer än tre blad hvardera. Ofvan hvarje predikan är texten utförd. Såsom af flere norska recensenter framhållits, äro kristendom och humanitet på ett sällsynt sätt förmälda i Gustav Jensens förkunnelse. Blifve den känd och kär för dem äfven i vårt land, som vilja vara och ju mer och mer blifva både *människor* och *kristne!*

J. T. B—g.

Till . . . vid deras vigsel. Till . . . vid deras barns döpelse. Till . . . vid . . . begrafning. Stockholm. Vårt Lands tryckeri.

Vi fästa härmed uppmärksamheten vid trenne små blad med ofvannämnda öfverskrift. De äro ämnade att af själa-

sörjaren kunna lämnas såsom ett förblifvande ord vid vigslar, dop eller begrafningar. Att innehållet är synnerligen godt och stilen flärdlöst klar och ren, vet en hvar på förhand, då han får veta, att författaren är den högt värderade, nu hädangångne D:r J. C. Bring. Bundtar om 12 exemplar till ett pris af 50 öre (på enklare papper) eller 75 öre (på finare papper) pr bundt erhålles vid rekvisition från Vårt Lands blankettexpedition, Stockholm. *Hj. D.*

Kirkeleksikon for Norden. Häftena 10—14.

Vi begagna tillfället att påminna om detta utmärkta och väl behöfliga verk, som hvarje präst skulle ha godt af att äga. Då det utgår häftesvis, behöfver ej kostnaden för det kännas dryg. I korta, väl skrifna uppsatser får man här ett samladt vetande i de olika grenarna af den teologiska vetenskapen. Och man får kunskap om åtskilligt, som är mera periferiskt, hvilket är en förtjänst. Så t. ex. finner man i dessa häften en artikel om den tyske målaren Cornelius, som haft betydelse för den kyrkliga konsten, en artikel om Cromwell o. s. v. För öfrigt nämna vi bland betydande artiklar i dessa häften en om Jakob Böhme (började i häftet 9), en utförlig, synnerligt väl skrifven om Calvin, Comte m. fl.

F. A. J.

Om Gamla Testamentets skrifter.

I.

För närvarande pågår inom den teologiska vetenskapen en uppseendeväckande rörelse angående dessa skrifter, och den rörelsen fortplantar sig så småningom ut till de bredare lagren. Man undrar hvad den innebär och hvilka konsekvenser den skall få för kyrkan, kristendomsundervisningen och det kristliga lifvet. Och många äro färdiga med en skarp dom öfver densamma såsom ett nedrifningsarbete af farligaste art.

Frågan är af ofantlig vikt, och det är på tiden, är nödvändigt, att sarskildt prästerskapet får någon kännedom om densamma, för att dess medlemmar skola veta, huru de skola ställa sig till den. Detta är närmaste anledningen till dessa uppsatsers tillkomst. Härvid vill jag först be dem, som läsa dessa uppsatser, tänka på följande. Ofta fattas och framställes saken så, som vore representanterna för den nämnda rörelsen ett sällskap af vådliga personer, som göra till sin uppgift att fördärfva tron på Guds uppenbarelse i Gamla Testamentet. Häri ligger nu en osanning. Visserligen är det så, att många af dem äro rationalister, som gå för långt i kritiken och göra stor skada. Men sådana har man på alla områden. Rörelsen såsom sådan och i dess helhet får ej bedömas efter dessa män. Rörelsen såsom sådan är ett ärligt vetenskapligt arbete, som söker efter sanningen. Och den representeras af många verkligt religiösa män. Så t. ex.

hörde den gamle fromme Delitszch till densamma. Ja, den är ett vetenskapligt arbete, som utvecklar sig, såsom allt sådant arbete gör. Till en början, när en ny vetenskaplig verksamhet kommer i gång, så gör man en mängd misstag, man gör en del ej nobla anfall på det bestående, hvars män ej sällan genom kortsynthet bidraga till att framkalla anfallen. Men så småningom utjämnas tvisterna, man får mera förstånd å ömse sidor. Det nyas män bli mer besinningsfulla, det gamlas män ge med sig ett godt stycke, och bäst som det är, har man ett nytt stort resultat. Det gamla är för alltid borta i dess gamla form, många af de nya omogna hugskotten ha upplösts till intet, och visserligen ha flere lidit på saken — såsom alltid sker — men det stora hela har gjort en ny vinst.

För att nu få en fast och klar utgångspunkt vill jag erinra om följande. Den nämnda rörelsen är blott en del af den stora rörelse, som i vår tid pågår i fråga om hela bibeln, hvilken rörelse sammanhänger med sträfvandena efter historiska, lefvande uppfattningar af sådant, som hör till Guds rike. Vi veta ju alla, hvilken ställning man i forna tider intog till skriften. Man antog riktigheten af en viss inspirationsteori, en viss säger jag, ty felet låg ej däri, att man ansåg skriften inspirerad, hvilket den ju är (se min afhandling om inspirationen), utan däri, att man hade en *abstrakt* inspirationsteori. Så lefde man i och fortplantade den tron, att skriften innehöll en samling af läror, som inneslötos i ord, hvilka voro ofelbara, voro liksom nedkomna från himlen. Så lösslet man skriften från hela dess historiska grund, från det lif, ur hvilket den sprungit fram.

Vår tids sträfvan i detta fall är att sätta skriften i lefvande förbindelse med de människor, med hvilkas lif skriftens uppkomst står i närmaste sammanhang. Härvid kommer man att finna än det ena än det andra. Man finner, att

skriftens författare lefvat i och varit beroende af en viss tids sätt att tänka och lefva, att de talat sin tids språk och sitt eget individuella tungomål, att skriften innehåller ofullkomligheter, oegentligheter, ja oriktigheter i sina uppgifter, m. m., m. m. Nu är det visserligen lätt att vara tämligen okunnig om dessa ting och ligga på en soffa och uttala hårda domar öfver dem, som påstå sådant. Men det är ej så lätt för dem, som ha den dryga uppgiften att arbeta i dessa ting, som ej kunna undgå att se de nu påpekade *fakta*, och som måste ärligt och samvetsgrant bemöda sig om att reda ut sakerna så godt de förmå.

Många anmärkningar och invändningar ha människor att göra om dessa ting. Somliga mena, att det vore bäst att tiga och låta människorna lefva i de gamla föreställningarna. Nå, detta är en utväg, som somliga vilja använda i fråga om lifvets alla områden, en utväg, som lika säkert leder till fördärf, som nya omogna, osanna meningar göra det. Om det fins en sanning i det nya, skall den ej vara helsosam, liksom all sanning är det? Och för öfrigt, hur vill man bära sig åt för att hindra nya idéers ström att flöda ut och bli känd? Då är det väl det bästa man kan göra, att med förtroende sluta sig till dem, som med tro på uppenbarelsen, med besinning och med lust att ge människor den rätta insikten taga saken om hand.

En anmärkning, som man ofta får höra, är denna: rör man vid ett i skriften, så kan det lätt hända, att alltihop ramlar. En sådan anmärkning visar, huru litet man i själfva verket tänkt sig in i saken, huru otillräckligt förstånd man har på hvad skriften verkligen är. Jag skall blott ta ett exempel. Om det skulle vara så, att Simsons historia vore delvis sagolik, ramlar därmed hela vår tro på, att Israels folk funnits till och haft kunskap om den lefvande Guden? Jag har sett många förklara Simsons historia för saga eller myt, men jag

har ej sett någon förneka, att Israels folk funnits till och haft en viss så och så beskaffad religion. Och att så göra skulle vara lika vist som att förneka, att svenska folket finns till, emedan berättelsen om Ragnar Lodbrok är en saga.

Det är så långt ifrån att en vetenskaplig undersökning af de h. skrifterna kommer allt att ramla. att en sådan tvärtom är ett af de förnämsta medlen att vinna verklig visshet och säkerhet om dem. Om jag söker att försvara deras värde med en abstrakt inspirationsteori och en annan kommer och påvisar bestämda spår af mänsklig svaghet i dem, påvisar dessa spår såsom uppenbara *fakta*. hvart kommer jag då med min inspirationsteori, huru hjälper den mig att reda mig mot dessa fakta? Men däremot, om jag kan peka på, att detta och detta är visst och sannt i följd af verklig och samvetsgrann undersökning, detta och detta är oförnekliga *fakta*. då har jag en fast position, en säker grund att stå på, ty vi observera, att den enda säkra grunden är verkligheten, det som *verkligen är*. Detta skola vi nu belysa och bekräfta genom att gå till och närmare se på vår fråga, frågan om det Gamla Testamentets skrifter.

Här börja vi med följande observation. Antagom, att dessa skrifter vore *på det sättet* inspirerade, att hvarenda uppgift vore ofelbar, allt hade liksom ett slags gudomlig fullkomlighet. Så fråga vi oss: hvarifrån ha dessa skrifter närmast kommit? Svar: från det israelitiska folket. Men var detta ofelbart? Ingalunda, det visa oss tydligt dessa h. skrifter själfva. Då skulle vi stå inför den besynnerligheten, att ett folk, som hade sina mänskliga fel liksom andra folk, hade frambragt en samling af alldeles ofelbara skrifter. När män af detta folk gjorde än ett än ett annat, så kunde de fela, men när de satte sig ned att *skrifva,* så kom en ande öfver dem ofvanifrån, som gjorde dem ofelbara. Är detta möjligt, är det mening i sådant? Detta skulle bl. a. innebära, att

hela detta folks lif såsom ett verkligt mänskligt lif försvunnit ur dess litteratur, hvilken vore blott en samling af lärdomar ofvanifrån. Men detta är ju ej möjligt. Vi måste väl fatta saken så, att när israelitiske män gjorde något, så gjorde de det liksom andra människor såsom fritt tänkande och handlande varelser. Så då de talade, så då de skrefvo o. s. v.

Vi måste utgå därifrån, att Gamla Testamentets skrifter äro samlingen af det israelitiska folkets litteratur, hvilken, sedd från dess mänskliga sida, tillkommit på samma sätt som andra folks litteratur. Och om någon bestrider detta, så ändras ej *faktum* genom ett sådant bestridande. Men äro dessa skrifter folkets efterlämnade litteratur, så är det naturligt, att vi i den litteraturen skola finna hvarjehanda yttringar af folkets lif, både dess religiösa lif och dess jordiska lif, liksom förhållandet är med andra folks litteratur. Man kan öfverallt i dessa skrifter söka blott ett religiöst innehåll, om man är beherskad af den nämnda abstrakta inspirationsteorien, t. ex. i Höga Visan förhållandet mellan Kristus och församlingen.

Vi finna olika sidor af det israelitiska folkets lif afspegla sig i dess skrifter. Så finna vi där folkets historia i dess olika perioder och så framställd, att vi kunna följa folkets utveckling från dess första begynnelser under patriarkernas tid. Och vi finna den framställd på olika sätt, allt efter som historiens ljus faller svagare eller starkare på olika punkter. Så är det en stor skillnad på patriarkberättelserna i Genesis, som ej äro betydelselösa sagor, men ej heller ha den rena historiska framställningens form, och Esra-Nehemia böcker, som vilja vara stränga historiska dokument, upptecknade med ledning af allehanda källskrifter och notiser, författaren kunnat skaffa sig.

Vidare finna vi i dessa skrifter flerehanda rent jordiska och mänskliga förhållanden behandlade. Så ha vi samlingar af lagar, som reglera det borgerliga lifvet. Så finna vi den

fromme israelitens sinne för naturens härlighet och storhet afspegla sig i flere psalmer. Så finna vi, att de mänskliga känslornas spel låter höra sin röst, t. ex. den äktenskapliga kärleken i Höga Visan.

Men framför allt har denna litteratur ett religiöst-etiskt innehåll. Och här möter oss den stora egendomligheten i densamma, ett uttryck för, att det israelitiska folket hade en särskild uppgift i detta afseende. Det religiösa behärskar detta folk i dess bästa representanter. Religiösa känslor genomströmmade brösten, religiösa tankar fyllde deras tankevärld. Det religiösa lifvet genomgick de rikaste skiftningar, den djupaste sorg, den renaste glädje, den största visshet, djupa tvifvel, kärlek till Gud, fruktan för hans straffdomar.

Om vi nu fråga oss, hvad det är som dessa skrifter gifva oss såsom fast och visst, trots det att de innehålla åtskilligt, som är felaktigt och oegentligt, så kunna vi i korthet svara härpå följande. Vi få af dem ett bestämdt vetande om, att det israelitiska folket funnits till och lefvat ett så och så beskaffadt lif i olika perioder och olika former. Vi få veta, att detta folk haft sina särskilda egenskaper och uppgifter. Och härvid få vi framför allt veta, att detta folk haft en religion sådan som intet annat folk haft, att det känt den lefvande personlige Guden, som skapat världen, som sätter en bestämd skillnad mellan sanning och lögn, mellan godt och ondt, och att dess hela lif varit beroende af denna kännedom. Vi få veta, att detta folk ej självt uppfunnit den Guden och de stora sanningar, som det fått tillsammans med kännedomen om honom, utan att han själf på olika sätt uppenbarat sig för dess fromme män. Vi påträffa hos detta folk en mängd fromma män, sådana som vi ej träffa hos något annat föregående eller samtida folk, män, som lefvat sitt lif i den sanne Gudens tjänst och stridt mot allt falskt och syndigt väsen. Detta och mycket därmed besläktadt få vi med viss-

het veta af dessa skrifter, och var det då mer vi skulle veta, är det mer vi behöfva veta i detta afseende, ramlar nu allt, om den eller den notisen skulle ramla?

Nej, så långt därifrån, att det som för oss är hufvudsaken, blir fastare och vissare på detta sätt. Vi behöfva blott belysa detta med forskningen på alla andra områden. Den leder alltid till större klarhet och visshet. Efter långa tiders forskningar i Sveriges historia t. ex. ha vi nog bättre kännedom om vår medeltid, om vår reformationstid o. s. v., än man hade för en hundra år sedan. Ju mer vi forska i de gammaltestamentliga skrifterna, desto bättre insikter få vi i det israelitiska folkets historia. Men har detta någon betydelse för vår tro på Guds uppenbarelse, frågar man kanske. En underlig fråga. Den israelitiska religionen var ju folkets religion, liksom lutherdomen är den form, i hvilken vi här i Sverige ega kristendomens religion. Då måste en kännedom om den israelitiska religionen sammanhänga med kännedom om folket och dess lif i dess helhet.

Just genom att studera detta underbara folks historia i dess konkreta former, i folkets samband med andra folk o. s. v. får man en riktigt klar blick i den stora olikheten mellan dess religion och andra folks religioner. En sådan Gud hade intet annat folk, en Gud, som är fullkomligt mäktig, god, rättfärdig o. s. v. Vi se här, huru en religion kommer ned från himlen och griper ett folk, som den uppfostrar under långa tiders lopp, så att den religionen och det folket bli föregångare till vår Frälsare, som anknyter sitt verk vid Guds verk i Gamla Testamentet. Vi se, huru Gud själf lefver och verkar bland detta folk ett heligt verk, som ingen människa kan göra af eget förnuft och egen kraft. Vi se, huru han gör något, som är bestämdt att ha betydelse för alla tider. Och till detta hör ock, att han låter det folket efterlämna heliga skrifter, som skola bära Guds namn och kunskap till eftervärlden. Gud

verkar hos det folket, men han infattar sitt verk i mänskliga lifsformer. Så ock de heliga skrifterna. De skrifvas med mänskliga händer och bära spår af folkets utvecklingslif, de äro det folkets litteratur. *Men eftersom det folket hade kunskap om den sanne Guden, så är den kunskapen genom Guds ledning och anordning nedlagd i dessa skrifter.* Där finna vi den lika säkert, som vi finna folkets yttre historia. Lika visst t. ex. som det är, att David och Salomo o. s. v. funnits till, lika visst är det, att Israels folk hade fått uppenbarelse om den sanne Guden, som bland detta folk skapade ett nytt lif, hvilket skulle fortplantas till kommande släkten, och lika visst är det, att vi få kunskap om denne Gud och hans verk i de gammaltestamentliga skrifterna. Hvad är det mer vi behöfva i denna sak?

Nästa gång komma vi närmare till dessa skrifter.

F. A. Johansson.

Meddelanden om luthersk ortodoxi, synkretism och pietism i Estland under det svenska väldets tid.

Redan 1561, då Estland underkastade sig Sveriges rike, tillhörde så godt som hela dess befolkning den lutherska kyrkan. Till denna fortforo också innevånarne att höra under den tid, som det svenska väldet varade. Andra religionssamfund räknade icke många medlemmar. Kalvinister i större antal omnämnas endast någon gång bland legotrupper, som voro förlagda i landskapet. Af den romerska katolicismen funnos under det svenska väldets första dagar några öfverlefvor ännu kvar, såsom domkapitlen i Reval och Hapsal samt

det präktiga, ett stycke utom Reval belägna Birgittinerklostret, hvilket dock redan öfvergifvits af munkarne. Dessa inrättningar gingo emellertid sin undergång snart till mötes. Det katolska domkapitlet i Reval sprängdes förmodligen 1561 och det i Hapsal 1563. Angående klostret meddelade Erik XIV år 1561 sin befälhafvare Klas Kristersson (Horn), att han ville hålla detsamma vid makt, om systrarna afstode från sina papistiska ceremonier och den falska gudstjänst, som de dittills hade brukat. Under denna förutsättning skulle de få lof att mottaga såväl barn till undervisning som ålderstigna kvinnor, hvilka önskade gifva sig till dem[1]. Antagligen hafva de gått in på konungens villkor, ty stiftelsen fortfor att ega bestånd. Efter några års förlopp drabbades den likväl af ett i högsta måtto tragiskt öde, i det att ryska horder år 1575 öfverföllo klostret, dödade nunnorna eller bortförde dem i fångenskap samt skadade byggnaderna. Hvad som var öfrigt, förstördes af ryssarne, då dessa tvenne år senare belägrade Reval[2]. Äfven de grekiska katolikerna, hvilka i Ingermanland voro så talrika och vållade så mycket bekymmer, voro i Estland svagt representerade. Utom i Reval, där ryssarne egde en föga begagnad kyrka, förekommo de blott i provinsens östligaste del. Så omtalas i Jewe pastorat några byar, hvilkas befolkning i slutet af 1600-talet åt sig uppförde ett grekiskt kapell och betjänades af en på ryskt område boende pop.

Om den stora massan af de estniska bönderna gäller det visserligen, att deras känslor för den lutherska religionen voro skäligen ljumma, men de högre stånden hyste däremot en varm tillgifvenhet för densamma. Säkerligen gillade ock inom sistnämnda klasser de flesta, att provinsens kyrka mer och mer anslöt sig till den strängt ortodoxa åskådning, som under 1600-talet rådde i Sverige. Ännu 1561 tyckes icke någon bestämd trosbekännelse varit antagen, ty i Erik XIV:s stadfästelse af samma år på de adliga privilegierna är det icke tal

om någon sådan, utan stadgas det blott, att alla i Herrien, Wierland och Jerwan, som Sveriges krona underdåniga voro, skulle bibehållas vid »evangelii hälsosamma lära»[3]. Ehuru det icke kan betviflas, att den Augsburgiska bekännelsen åtnjöt ett stort anseende i landet, härskade således i läran en viss obestämdhet liksom samtidigt i Sverige, och denna brist blef icke hastigt afhjälpt. När Johan Robert von Geldern 1569 förordnades till biskop af Johan III, fick han sig väl ålagdt att tillse, det Guds ord förkunnades i öfverensstämmelse med bemälda skrift,[4] hvadan alltså konungens mening då var, att densamma skulle betraktas såsom en trosnorm. I bekräftelsen på det estländska ridderskapets privilegier af 1570 nämnes den däremot icke, utan gifves allenast ett löfte, att de svenska undersåtarne i provinsen skulle bibehållas vid »den rena läran efter de profetiska och apostoliska skrifterna»[5]. Till följd af denna sväfvande bestämmelse var den protestantiska religionens säkerhet verkligen på ett mindre tillfredsställande sätt tryggad, och att detta innebar vådor, skulle snart visa sig. Konung Johan lät nämligen biskop Agricola 1583 utfästa sig till liturgiens efterlefnad[6]. Men som biskopen redan följande år afled, torde han icke hunnit göra något försök att infria förbindelsen.

Huru härmed än må vara, bör ridderskapet likväl af de religiösa tvisterna i Sverige under Johans tid hafva förstått, att äfven en svensk konung kunde sätta Estlands lutherska tro i fara, och ännu tydligare måste detta hafva blifvit, sedan den katolske Sigismund bestigit sin faders tron. Att man nu beslutit skaffa sig bättre skydd mot påfviska stämplingar, än man förut egt, framgår däraf, att Sigismund i sin konfirmation af den estländska adelns privilegier 1594 utlofvar att bibehålla provinsens innevånare vid deras religion *efter den Augsburgiska bekännelsen,* »såsom den i vår faders tid varit öflig och i bruk hos dem»[7]. Förmodligen har det uttryckliga erkännandet af

den Augsburgiska bekännelsen såsom rättesnöre för läran blifvit konungen aftvunget af de ombud från ridderskapet, hvilka infunnit sig i Sverige för att bevista Johan III:s begrafning och Sigismunds kröning. Klart är, att den sistnämnde icke kunde afslå sändebudens fordran, då han samtidigt såg sig nödgad att bekräfta Uppsala mötes beslut[8].

På detta sätt erhöll den Augsburgiska bekännelsen sin officiella sanktion såsom läronorm. Hvad de öfriga bekännelseskrifterna i konkordieboken angår, vunno äfven de, ehuru långsammare, symboliskt anseende i landet. Vi veta, att biskop Jhering lät prästerna vid ordinationen med ed förbinda sig att lära i enlighet med hela konkordieboken,[9] och på samma sätt hafva väl också hans efterträdare förfarit. Af betydelse är också, att i den af Krusenstjerna under drottning Kristinas styrelse utförda omarbetningen af landträtten inskärpes, att innevånarne skulle förblifva vid Guds ord, Augsburgiska bekännelsen, Luthers katekes och konkordieformeln[10]. Ehuru nämnda lagbok begagnades vid rättsskipningen, var den likväl icke stadfästad af regeringen, och först år 1663 föreskref denna, påverkad af de synkretistiska stridigheterna, att undersåtarne och framför allt de, som tillhörde keroståndet, skulle hålla sig icke allenast till »primitivæ ecclesiæ symbola» och den oförändrade Augsburgiska bekännelsen, utan ock till dess försvar, Schmalkaldiska artiklarne, Luthers båda katekeser och konkordieformeln. Att stadgan äfven skulle gälla Estland, kan icke betviflas, så mycket mindre som synkretistiska rörelsen hade yppat sig likasåväl där som i Sverige. Trots religionsplakatet af 1663 talas emellertid i fullmakterna för de båda biskoparne Pfeiff och Helwig ej om andra symbola än de trenne uråldriga och »den på Uppsala möte gillade Augsburgiska bekännelsen»,[11] men slutligen blef det genom Karl XI:s kyrkolag fastslaget, att alla de i religionsplakatet uppräknade

bekännelseskrifterna skulle vara bindande för kyrkoläran i alla delar af den svenska monarkien.

Äfven på mångahanda andra sätt än genom konkordiebokens påbjudande till efterlefnad ådagalade den svenska regeringen sin nitälskan för renlärighetens bevarande i Estland. Åtminstone en god del af de i Sverige gällande religionsstadgarne tyckas hafva blifvit tillämpade äfven i den underlydande provinsen. Mot främmande trosbekännare visades ej mycken tolerans, utom mot de grekiska katolikerna, och med ängslighet vakade man öfver, att icke några misshagliga åsikter skulle insmyga sig i landet. Ej nog med att styrelsen sökte öfvervaka den offentliga lärareverksamheten, utan äfven på den enskilda hade den sin uppmärksamhet fästad. Så förordnade t. ex. regeringen 1666, att biskopen och prostarne skulle vid visitationerna göra sig underrättade om deras lära och lefverne, hvilka innehade platser på herrgårdarne såsom informatorer[12], och sedermera påbjöd Karl XI, att ingen studerande skulle på landet få anställas i nämnda egenskap utan att förut hafva undergått examen inför kyrklig myndighet[13].

Trots alla försiktighetsmått kunde det likväl icke förhindras, att meningar, som afveko från den härskande religiösa åskådningen, gång efter annan insmögo sig och vållade oro. Detta är lätt förklarligt till följd af den lifliga beröringen med Tyskland, hvarest protester mot ortodoxismen allt emellanåt höjdes och stundom vunno en ansenlig tillslutning. Bland dylika från Tyskland inträngande meningar vilja vi särskildt framhålla synkretismen och pietismen.

Calixti åsikter synas hafva blifvit spridda i provinsen genom studenter från Helmstadt. Under de år, då Andreas Virgin innehade biskopsämbetet (1658—1664), erhöllo många studerande från just detta universitet förmånliga platser såsom lärare i förnäma familjer[14], och torde man häraf kunna sluta, att åsikterna vunnit insteg bland adeln. Bland prästerna var

förhållandet detsamma. Ja, vid synoden 1661 skola synkretisterna till och med haft öfverhanden[15]. Såsom deras förnämste kämpe utpekades den tyske pastorn vid domkyrkan i Reval J. H. Oldekap, en utan tvifvel duglig, men också synnerligen härsklysten och grälsjuk människa, som ådragit sig mångas fiendskap. Oldekap har visserligen yttrat, att han aldrig deltagit i de Calixtinska kontroverserna, men han väckte misstankar hos de ortodoxa, genom sin lära de peccatis actualibus infantium. I motsats till de ortodoxa teologernas mening, att ouppsåtliga verksynder kunde finnas öfven hos de små barnen, påstod nämligen Oldekap enligt hans motståndares framställning, att för en verksynd fordrades såväl fri vilja som föregående öfverläggning (deliberatum consilium), hvadan sådana synder ej kunde finnas hos de små barnen. Han inskränkte sålunda verksyndens begrepp mera än de ortodoxa, ja, mera än Calixtus själf. I öfverensstämmelse med denna sin åsikt höll han före, att barnen genom dopet blott undfinge förlåtelse för arfsynden, medan äldre personer däremot genom detsamma äfven befriades från verksynd. Från sin ståndpunkt förkastade han därföre de i den då brukade dopbönen förekommande orden »was er selbst dazu gethan hat», hvilka enligt de renläriges uttalanden syftade på ouppsåtliga synder, ej på uppsåtliga[16].

På grund af denna lära blef Oldekap anklagad för att vara en anhängare till Calixtus. Superintendenten i Revals stad Gabriel Elvering (1658—1670), som af ifver mot synkretismen under 3 års tid hållit förklaringar öfver den Augsburgiska bekännelsen, begärde hos Revals myndigheter, att borgerskapet måtte afhållas från domkyrkan för att ej besmittas af Calixti villfarelser[17]. Härtill inskränkte han sig dock icke. År 1662 författade han mot den kätterske dompastorn en efter guvernören Bengt Horns utsago mycket hård skrift, hvari han tog äran af den andre och bland annat med vidlyftigt dedu

cerande» sökte göra honom misstänkt för Calixtinska irrläror [18]. Biskop Virgin ålade den anfallne att rentvå sig från denna beskyllning [19] och fann äfven för godt att i ett cirkulär år 1662 varna de estländsla prästerna för Calixti meningar. Visserligen nämnde han icke Oldekap i skrifvelsen, men denne ansåg likväl åtgärden riktad mot sig och vållad af stadssuperintendentens råd. Han trodde sig vara föremål för en personlig förföljelse, hvilken afsåg att drifva honom ur landet [20]. Han var dock icke den man, som godvilligt gaf vika. Väl lämnade han Elverings skrifvelse obesvarad i 10 månader, men därpå afgaf han ett svaromal, hvars make i grofhet och afskyvärdhet den lutherska kyrkan aldrig skådat, om man får tro de revalska prästerna, och till råga på allt sände han sitt opus till superintendenten själfva Trefaldighetssöndagen 1663, »en dag, då kristenheten betraktar treenighetsundret med ödmjukt sinne och behjärtar sin plikt att såsom kristna vara eniga i tron, eniga i kärleken och eniga i försonlighet [21]. Detta förfarande uppretade stadssuperintendenten och Revals prästerskap på det högsta. Den förre hopsatte ett nytt aktstycke mot Oldekap, kalladt Primum specimen dogmatis Calixtini a mag. J. H. Oldekap defensi detectum et refutatum, i hvilket hans präster instämde, och hvilket sökte framhålla Oldekaps meningar såsom stridande mot den Heliga Skrift, apologien och konkordieformeln. Med detta arbete infann sig Elvering hos guvernören Bengt Horn och bad honom tillställa Oldekap detsamma, men guvernören vägrade och föreställde superintendenten, hvilket dåligt exempel de stridande gåfve det öfriga prästerskapet. Förgäfves sökte han emellertid bilägga denna »prästträta», hvilken han ansåg egentligen bero på den gamla afundsjukan mellan prästerna på domen och i Revals stad [22].

Helt annorlunda än guvernören uppförde sig biskop Virgin. Medan den förre sökte nedtysta grälet och ålade kämparne tystnad vid K. Maj:ts högsta onåd, äggade den senare

till strid. Han mottog Elverings skrifvelse, sände densamma till Oldekap och befallde denne att svara. Det hjälpte ej en gång, att Oldekap undskyllde sig med, att sådant var honom å konungens vägnar förbjudet. Den envise biskopen tillställde honom skriften ännu en gång, uttryckligen tillsägande honom att den besvara, så vida han icke ville hållas misstänkt för de mot honom riktade beskyllningarna[23]. Han afgaf äfven ett betänkande om Oldekaps lära, som utföll i öfverensstämmelse med superintendentens. Guvernören var synnerligen missbelåten med hans hållning och rapporterade för regeringen, att han mera befordrade dessa trätor än afstyrde dem. I följd häraf kunde man icke använda hans auktoritet för att bringa de oroliga sinnena till lugn.

Detta måste regeringen själf göra, till hvilken både guvernören och biskopen inberättade tvisten i augusti 1663. Styrelsen, som ytterst ogärna såg några religiösa strider uppkomma inom Sveriges gränser, och som denna tid oroades af Joh. Matthiæ's och Terseri uppträdande, gaf sin vilja tillkänna i åtskilliga bref d. 18 sept. 1663. Biskopen befalldes tillsäga Oldekap, att han icke fick inlåta sig i några religiösa dispyter. Om han eller Elvering skrefve eller lärde något, som strede mot »vår religion, den Augsburgiska bekännelsen eller hvad i våra kyrkor vore vedertaget bruk», ville regeringen därom underrättas, och skulle då strängt beifra deras handlingssätt. Samtidigt tillsades borgmästare och råd i Reval att tysta stadssuperintendenten. Lydde ej denne, hotades han med K. Maj:ts högsta onåd och straff[24]. På detta sätt åvägabragtes stillhet. Revals präster ursäktade sitt uppträdande därmed, att deras nit för den rena läran nödgat dem till opposition mot Oldekap, hvarjämte biskop Virgin uppmanat dem att gripa till pennan[25]. Någon förföljelse mot Oldekap kom icke i fråga, utan utnämdes han tvärtom år 1665 till superintendent på Ösel. På ett ofördydbart sätt ådagalade regeringen härigenom, att den icke

ansåg honom såsom en irrlärare. Oldekap skildes emellertid genom denna befordran från Estland, hvarest några synkretistiska stridigheter ej omförmälas efter 1663.

Äfven af pietismen blef Estland före skillsmässan från Sverige berördt, dock, så vidt vi kunnat se, långt mindre än Livland. Några spår af riktningen hafva vi icke upptäckt före 1693, då en pietist uppgafs lefva i Hapsal [26]. Särskilda åtgärder mot de förmenta villfarelsernas utspridande vidtogos först med anledning af Karl XII:s beryktade skrifvelse d. 7 juli 1706. Den dåvarande biskopen Lang var så strängt ortodox, att han förklarade, det man »absque omni conditione» kunde svära på de symboliska böckernas sanning [27], och skulle säkerligen icke tvekat att på det strängaste tillämpa nyssnämnda förordning, om anledning därtill hade gifvits. Från sådana sorgliga rättegångar som den mot professor Folcker i Pernau blef emellertid Estland förskonadt. En och annan studerande uppväckte väl biskopens och konsistoriets misstankar genom att uppehålla sig vid illa anskrifna akademier i Tyskland, men blott med en enda har undersökning hållits rörande pietistiska åsikter. Denne ende var den unge teologen Henrik Gutsleff, som redan 1707 hade ådragit sig stiftsstyrelsens stora ovilja genom att begifva sig till Tyskland med den nyss afslutade estniska öfversättningen af Nya Testamentet i akt och mening att af konungen utverka tillåtelse och medel till arbetets tryckande i utlandet [28]. Under sin vistelse därstädes uppehöll han sig länge i Halle, hvilket ökade hans ogunst, och först 1709 synes han hafva återvändt till sin hemort. Han blef då först nekad rättighet att förkunna Guds ord, men efter en tid upphäfdes nämnda förbud trots innehållet i det kungliga ediktet af 1706 [29]. Genom en predikan, i hvilken han skall hafva framställt en icke fullt luthersk mening om rättfärdiggörelsen, blef han likväl ånyo föremål för misstankar och förekallades till förhör i konsistoriet d. 27 april

1710. Vid detta tillfälle anmärkte pastorn i St Olai församling i Reval, Blanckenhagen, att han förnekat ordspråket: ju längre man lefver, ju längre syndar man. Härpå genmälte Gutsleff, att ordspråket vore fördärfligt, ty det gjorde människan säker, så att hon icke bekymrade sig om bättring. Det vore henne möjligt att synda mindre, ju längre hon lefde, ja, att under sitt lif bringa det därhän, att hon blefve utan synd. Härför åberopades Johannes' första bref kap. 3 vers 9. Vid framhållande af arfsyndens och de finare verksyndernas betydelse modifierade han likväl sitt yttrande därhän, att han medgaf, det arfsynden förblefve, men påstod, att den troende gjorde ingen synd, d. v. s. ingen fördömlig synd. Måhända var hans mening riktigare än hans uttryck. Konsistorium uppsköt sin resolution, tills han yttrat sig öfver några teser, hvilka skulle honom tillställas. Den 15 juni 1710 hölls med honom ånyo å samma ställe en teologisk diskussion. Man sade honom då, att man trodde honom hysa följande föreställningar: 1) att han själf nått en sådan fullkomlighet, att han ej kunde synda; 2) att en pånyttfödd människa kunde göra fullkomligt goda verk, och 3) att prästerna i Estland predikade en tom tro utan eftertryck. Härpå svarade Gutsleff, att han visst icke ville försvara de båda första satserna och att han icke kunde döma, om prästerna predikade med eller utan välsignelse. Han släpptes då med en förmaning att uttrycka sig tydligt i sina föredrag och att icke söka sin uppbyggelse i Speners och med honom liktänkande mäns arbeten, utan i andra författares skrifter[30]. Kort härefter föll Estland fullständigt i ryssarnes händer, och därmed börjar ett nytt skede i provinsens utveckling. Detta gäller äfven om de kyrkliga förhållandena. Efter skilsmässan från det ortodoxa Sverige begynte pietismen och sedan herrnhutismen att mäktigt gripa kring sig.

G. O. F. Westling.

—

Anmärkningar.

Förkortningarnas betydelse: R.reg. = Riksregistraturet i riksarkivet i Stockholm; Liv. = Livonicasamlingen i riksarkivet; R.St.A. = Revals stadsarkiv; R.R.A. = Ridderskapets arkiv i Reval; R.K.A. = Konsistoriets arkiv i Reval.

[1] Erik XIV till Klas Kristersson (Horn) d. 30 aug. 1561, Schirren, Archiv VIII, s. 77.

[2] Rüssan, Livl. Chronik, s. 208 och 209.

[3] Erik XIV:s konfirm. d. 2 aug. 1561. Att Augsburgiska bekännelsen skulle tillförsäkrats estländarne, såsom uppgifves bland andra af Dalton i Verfassungsgeschichte der evang. lutherischen Kirche in Russland 1, s. 76, är oriktigt.

[4] Johan III:s förordnande d. 13 aug. 1569. Pastoren Personalien 1529—1600, R. St. A.

[5] Johan III:s priv. d. 9 okt. 1570. Hupel, Neue Nord. Misc. XI och XII, s. 363 ff.

[6] Min afh. Kyrkolagen och Kyrkolagsarbeten i Estland etc., s. 7.

[7] Sigismunds konfirm. af d. estl. adelns priv. d. 10 april 1594. Ewers, Ritter- und Landrechte, s. 87 ff.

[8] Under de estländska sändebudens vistelse i Stockholm framlade några präster för dem Uppsala mötes beslut, anmodande dem att underskrifva detsamma. Detta vägrade de dock, emedan deras instruktion ej innehöll något därom, men lofvade de att alltid förblifva vid den Augsburgiska bekännelsen. Samson, Utdrag ur protokoll och akter 1562—1651., s. 35, R.R.A.

[9] Flere prästeder i Elabarat. och vocat. 1641—1656. R.K.A. Stadsprästerna i Reval uppgifva i en skrifvelse d. 5 aug. 1663, att de besvurit konkordieformeln. Liv. 348.

[10] Ewers, anf. arb., s. 467.

[11] Fullmakter d. 15 febr. 1665 och d. 14 mars 1677. R.reg.

[12] Res. d. 24 juli 1666. R.reg.

[13] Förkl. öfver kyrkolagen d. 30 nov. 1692. Liv. 350.

[14] I ett bref d. 3 juni 1662 berättas det, att ej mindre än 10 studenter anländt från Helmstadt, och att några af dessa redan erhållit konditioner, Kons. konc. 1662—1663. R.K.A.

[15] Knüpfer, Beitrag zur Gesch. d. Estn. Prediger-Synodus, s. 13.

[16] Primum specimen dogmatis Calixtini a J. H. Oldekap pertinaciter et infeliciter defensi detectum et refutatum nomine Rev. ministerii Revaliensis. Liv. 348.

[17] Oldekap t. guv. B. Horn. d. 2 sept. 1662. Liv. 348.

[18] B. Horn t. reg. d. 12 aug. 1663. Liv. 137.

[19] Virgin t. Oldekap d. 7 okt. 1662. Kons. konc. 1662—1663, R. K. A.

[20] Oldekap t. B. Horn d. 2 sept. 1662. Liv. 348.

[21] Virgin t. K. Maj:t d. 7 aug. 1663; Elveringius t. Virgin d. 10 aug. 1663. Liv. 348.

[22] B. Horn t. reg. d. 12 aug. 1663. Liv. 137.

[23] B. Horn t. K. Maj:t d. 24 okt. 1663. Liv. 137.

[24] Skr. t. Virgin och t. borgm. och råd i Reval d. 18 sept. 1663. R.reg.

[25] Sup. och präster i Reval i nov. 1663 t. K. Maj:t Liv. 348.

[26] Kons. prot. d. 18 jan. 1693. R.K.A.

[27] Kons. prot. d. 31 juli 1707. R.K.A.

[28] Se min afh. om Förarbetena till den estniska öfversättningen af N. Testamentet 1715, s. 37.

[29] Kons. prot. d. 8 sept. 1709. R.K.A. Äfven andra studenter, som vistats i Halle, fingo venia concionandi.

[30] Kons. prot. d. 27 april och d. 15 juni 1710. R.K.A.

Huru predikade C. J. L. Almqvist?

Ehuru Almqvist i 14 år (1837—1851) tillhörde det svenska prästerskapet, söker man förgäfves bland alla de mångskiftande skrifter, han under dessa år utgaf, ett enda prof på hans homiletiska författareskap. Och lika tysta äro i detta hänseende hans biografer. Åtminstone har det icke lyckats undertecknad att hos dem påträffa en enda antydan om Almqvists predikosätt, såvida man ej såsom sådan vill räkna följande, knapphändiga notis: »Enligt uppgift af en då befälhafvande officer vid kgl. lifbeväringen höll Almqvist ännu ett par dagar före sin rymning en ypperlig predikan, men kom af sig i Fader vår.» *(C. J. L. Almqvist, hans lif och verksamhet.* Af Arvid Ahnfelt. Sthlm. 1876 p. 218).

Och dock måste Almqvist varit en fängslande — om än, såsom alla stämningsmänniskor, troligen ojämn — företeelse på predikstolen. Hans predikan med sin dunkla bakgrund af svärmisk mystik och sitt pointerade, glödande språk måste åtminstone hållit åhörarne i spänd uppmärksamhet. Redan i det sätt, på hvilket han föreläste en bibeltext eller en psalmvers, lärer legat något gripande. »När han läste de vanliga bönerna eller ett kapitel ur bibeln eller någon af våra

härliga psalmer», skrifver en hans lärjunge från rektorstiden, »var det, om än man kunde det utantill, något alldeles nytt, förut ohördt: då först tyckte man sig fatta det soliga och upphöjda däri» *(A. Th. Lysander: C. J. L. Almqvist*, p. 332). Och kändt är, huruledes hans predikogåfvor ända därhän imponerade på Upsala-teologerna, att han 1837 »på några veckor undanstökade» icke blott dimissionsexamen utan äfven den praktisk-teologiska examen *(A. Ahnfelt* a. a., p. 131).

På flera orsaker torde nämnda lucka i Almqvist-litteraturen bero.

Först och främst var Almqvist en stor del af denna tid icke i prästerlig tjänstgöring, dels på grund af gång på gång frivillig upprepad tjänstledighetsansökan och dels på grund af sin konflikt med Upsala Domkapitel i början af 1840-talet. Från och med d. 27 okt. 1846, då han utnämndes till »regementspastor vid kungl. lifbeväringen», bör han dock tämligen regelmässigt ha predikat den tid, beväringen var samlad.

Ett annat skäl torde vara, att Almqvist efter all sannolikhet i ordets hela bemärkelse predikade *ex tempore*.

Det djupaste skälet var emellertid nog af *inre* art. Oaktadt nämligen sina »Kristus-sånger» och sin »fullkomliga öfverlåtenhet åt Gud» måste Almqvist i dessa stunder varit djupt medveten om klyftan mellan sina religiösa törnrosfantasier och bibelns verkliga kristendom, mellan sin ihåliga Rousseau-moral och bibelns höga, genomträngande etik. Hans ställning på predikstolen måste därför alltid varit mer eller mindre disharmonisk. Ej ofta lärer han utan nödtvång bestigit den, och blott föga lär han varit hågad att efteråt skriftligt fixera sina erfarenheter däruppe.

Men skall då denna fråga: *huru predikade C. J. L. Almqvist?* för alltid blifva obesvarad? Icke helt och hållet.

I ett häfte af Törnrosens bok, *Kapellet*, äga vi nämligen åtminstone utkastet till en predikan af Almqvist. Huruvida

denna predikan någonsin hållits, betyder för oss föga.* Hvarje tankeskiftning, hvarje ordvändning så omisskänligt Almqvistsk, att man utan minsta tvekan säger sig själf vid bokens nedläggande: »just så måste Almqvist hafva predikat!»

Jag har därför tänkt, att en redogörelse för detta enstaka minnesmärke af predikanten Almqvist icke skulle vara utan intresse, helst som mig veterligen han aldrig från denna synpunkt förut behandlats.

Den af Almqvist själf med mästarehand tecknade situation, ur hvilken i fråga varande predikan framgått, var i korthet följande.

En solklar söndagsmorgon lämnade »en tjugutre års man med ett ganska godt ansikte och en öppen, glad blick i en schäskärra af torftig beskaffenhet» Kalmar. Han var nyss prästvigd och skulle denna dag hålla sin första predikan. Vägen gick genom välkända trakter: förbi Ljungby biskopsgård och genom Vernanäs herresäte. Här röra vi oss ännu alltigenom på verklighetens grund. Ty drag för drag skildrar Almqvist 1836 i ett bref från Ronneby till sin hustru samma färd (*A. Ahnfelt* a. a., p. 127).

På vägen erhåller emellertid den unge prästen underrättelse om mässfall i moderförsamlingens annex ute i skärgården och anmodas att i stället för i hufvudkyrkan där predika. Vi låta honom själf skildra sina känslor inför denna plötsliga omkastning af uppgifter.

». . . Adjunkten såg sig omkring under sin långsamma vandring fram på kyrkogången till sakristian: han såg sig om för att få ögonen på sitt blifvande auditorium . . . Han på en gång djupt rördes och förskräcktes vid anblicken af alla de

* Alldeles utan betydelse i detta hänseende torde ej vara, att Kapellet utgafs året efter Almqvists ordination. Såsom vi strax skola finna, beskrifver han nämligen här den *nyvigde* prästens första erfarenheter på predikstolen. Att A. härmed skildrar åtminstone den *stämning*, i hvilken han första gången beträdde predikstolen, är i hög grad sannolikt.

omgifvande gestalterna: ytterst långhakiga, bleka, skalliga eller testhåriga, rödögda eller halfblinda, antingen snipnäsiga eller högst uppnästa, till det mesta krokryggiga alla, men försedda med ovanligt stora och klumpiga händer, såväl karlar som qvinnor — förmodligen en följd af yrket. Hvart han vände sig, skramlade litet smått i bänkarne, antingen af en medförd käpp, eller af något knotigt knä, som darrade mot en bänkdörr eller kanske icke kunde hålla sig stilla emot sin egen make. Vid åsynen af alla dessa skrofliga, nästan spöklika figurer, gick en kall svett fram i adjunktens panna, då han påminde sig den predikan han skrifvit och som här nu skulle föredragas. Hvad är vanligare och naturligare för unge nyblifne prestmän, då de författa sitt koncept, i synnerhet när de ämna göra inträde sommartiden i stora och folkrika kyrkor, i vackra och förmögna nejder, för åhörare till hälften bönder — det är sant — men också till en god del herrskap — hvad är naturligare, än att de utsmycka sitt blifvande tal med ett blomstrande språk, fullt af lif och lust, öfverflödande på täcka bilder och ljufva liknelser? . . . Men nu! För hvad eller för hvilka skulle detta glimmande koncept nu uppläsas? . . . Han var ju dessa utlefvades, dessa halfkrymplingars predikant i dag? och de hade väl rätt af honom höra Guds ord?» . . .

»Medan klockaren var derute och sjöng, föll den nyinvigde, oförfarne prestmannen ned på sina knän derinne för sig sjelf i sakristian. I större och mer skakande förlägenhet har ingen redlig menniska känt sig. Han bleknade som ett lärft, när han hörde predikstolsversen utsjungen. — Nu var intet mera qvar deraf! — Han måste ut — han *måste* — han måste predika!»

»Och han bemannade sig hastigt och gick ut; han gick upp. Han stod redan på predikstolen.»

»Så tyst, så utan ringaste kny har ingen församling emottagit sin prest. Icke blott för att han var dem så ny, så ung

— men en underbar gloria af andelig försynthet — af hög skam — sken omkring honom. Det var en ring af blygsel om honom, ej af tölpighet — men, ännu en gång sagdt, af skam — denna hemlighetsfulla förvåning, som ett ungt sinne känner, då det i hast befinner sig stå inför himmelen och inför jorden — och vara Guds taleman!»

Och nu börjas predikan, hvars inledning ordagrant anföres.

»Slutligen öppnade han sina läppar med en blick åt höjden: »*Fader, jag har syndat, inför dig har jag illa gjort*» — yttrade han med en svag, men melodisk och därför ganska hörbar stämma.»

»Var detta hans ingångsspråk? Det naturligaste hade väl varit, att han sträckt sin hand in i sin ficka, upptagit sitt koncept och predikat utur det. Men — han hade knäppt sina händer tillsammans och kunde ej öppna dem — han mindes ej ett ord ur sitt koncept — han kunde icke tänka på, att det ens fanns till i verlden.»

»Han teg åter, efter de der orden, och såg sig omkring. Församlingen väntade förgäfves, att han som öfligt skulle säga sitt citat, hvar ingångsspråket stod. Orden stodo skrifna i hans hjerta, men han citerade icke det.»

»*Fader, jag har syndat! jag har illa gjort inför dig och inför menniskor.*» — — Åter teg han . . .»

»Tredje gången öppnade han sina läppar och sade: »Fader, förlåt mig! förlåt mig för det jag har vågat — jag har dristat stiga fram att vara förkunnaren af dig bland menniskor här! Och jag är en syndare — jag som står för eder att tala; och I ären syndare, I som sitten och af mig förvänten tröstens och nådens ord. Hvad skola vi då säga hvarandra? Låt oss bedja tillsammans. Herre Gud, himlarnes och jordens konung! härarnes Gud, Zebaoth! se icke på vårt elände. Vår skröplighet ligger inför dörren till ditt hus: våra

ben äro förkrossade, och dödens ängel blåser på vår förvissnelse. Men du, Herre, trampar icke på den som ligger, den rökande veken utsläcker du ej, och den som äter bland hundarne sänder du mat ifrån ditt bord. Till dig komma vi, hungrige, nakne, i mörker sitter vår själ, och i köld vår kropp. Jesus Christus, du nådenes sol, gå upp och lys öfver de förtappades land — marken är torr, och dess vida remnor gapa af törst. Våra vattubäckar gifva intet vatten, och skyarne äro förseglade, att de icke regna. Men så är det sagdt, att du har älskat oss! Du har icke försmått de usla — o Herre, hur kunde du se till oss? Du har nedstigit och varkunnat dig öfver den blinda, den spetelska har du helat, och den döda uppväckt. Du har icke räknat för rof att äta bland syndare — vår vän är du! Du har bedt för oss hos din Fader — du har svettats blod af djup ångest, du har gifvit dig i dina fienders händer för vår skull, och korsets träd har du icke skytt. Dig, o Son! som har öfvervunnit döden, dig, Jesus Christus, har min håg utvalt i dag, och mitt hjärta älskar dig, att jag får vara delaktig af din seger — jag tror, att jag får vara din, och du är min hälsa. Borta, borta är nu den försvunna rök, som hette synd: dig, Herre, älskar jag öfver allt, öfver allting i himmelen, och öfver allting på jorden — och du är den, som gör allting ny åt mig. Förkrossade voro mina lemmar, men det är såsom det intet var. Jag tror på dig, att du vill älska mig! Hädanfaren är då plågan, och det förmultnade har fått en uppståndelse i min själ. Si, svarta voro min andes kläder — men jag vill aflägga mitt onda väsende och fly mina gerningars gamla gestalter. Men hvad kan jag? Du är ensam den som förmår, låt ditt blod i mina ådror, att jag blir en ny menniska, sådan som jag förr aldrig varit.»

Onekligen ett stämningsfullt exordium, framför allt i sin början uppburet af verkligt, enkelt pathos. Och dock icke

ens bönen alldeles fri från detta retoriska koketteri, från hvilket Almqvist aldrig lyckas helt frigöra sig.

Texten var femte trefaldighetssöndagens evangelium (Luk. 5: 1—11, det stora fiskafänget) och ämnet: »*Gud gästar de faderlösa vid sitt bord, och till enkans böner lutar han sitt öra.*»

Själf anger han predikans hufvudsakliga tankegång på följande sätt.

»Han sammanband sitt ämne med texten och talade om, huru Christus också kallat fiskare till sina förste bekännare, och att de skulle vara menniskors fiskare. Men huru skulle de vara det? Icke numera derigenom att de, såsom Petrus, vandrade ut och predikade ibland hedningar, utan derigenom att de inbördes och ibland hvarandra utförde Guds välgerningar, älskande, mättande och klädande hvarandra. Så vunne de hvarandra, och vunnes alla åt Gud. Dymedelst upphemtade de hvarandra, och upphemtades: de voro fiskare, men tillika sjelfva äfven fiskar, tagna i Guds stora notvarp. Och huru gästar nu Herren de faderlösa vid sitt bord? fortfor han. Jo, Gud gästar de faderlösa redan på jorden, då menniskor, fattade af hans ande, gästa de faderlösa i hans namn vid sina bord; ty menniskors inbördes barmhertighet är Guds egen barmhertighet, och han lutar sitt öra till de förkrossades böner, redan på jorden, på det sättet, att hans ande uppmanar, kallar och drifver den menniska, som mera har, att bistå den, som intet har.»

I och för sig är ju intet att säga mot dessa tankar. Åtminstone kunna de med någon utläggning försvaras. Men annat blir intrycket, om vi sammanställa dem med Almqvists trosåskådning öfver hufvud. Då framskymtar bakom hvarje rad det gamla törnrostemat: »Käraste vänner! Allt hvad jag har att säga eder, innesluter sig uti dessa få ord: *vi skola offra rosor åt Herren*» (*Hälsans Evangelium*, p. 112). Det är icke »Evangelium», som numera fångar människorna »i Guds

stora notvarp», nej, det är *vårt* »älskande», *vårt* »mättande och klädande», offret af *vår* kärleks »rosor»! Och själfva Guds bönhörelse tar samma gestalt: om något annat svar »till de förkrossades böner» än åter *vårt* »bistånd åt den, som intet har», höres intet.

Utan tvifvel röra vi här vid själfva grundbristen i den Almqvistska predikan: bristen på verkligt fäste i kristendomen, på en fast, kristlig öfvertygelse. De enskilda tankarne låta kristliga nog. Men himlen där bakom är endast en naturhimmel, byggd af luftiga skyar, såsom dessa fängslande i sin ständiga växling af form och färg men liksom innehållslös, utan fäste, för den gripande handen. —

Då vi här ha att göra med ett blott utkast, är det endast inledningsbönen, som ger oss en vink om Almqvists homiletiska *språk*. Men han har äfven utgifvit några få skrifter, som bära half uppbyggelsekarakter. Och från dessa kunna vi nog hämta en tämligen tillförlitlig föreställning om hans predikostil. Särskildt synes detta gälla om följande citat från en uppsats ur Skandia 1834, *Om människans stöd.*

»Nu talar jag till eder, bröder och systrar! I skolen hålla eder faste vid Christus — vid Honom allenast och beständigt.»

»I samma stund, som I ärligt öfvergifven *hvartenda annat* stöd, och hållen Eder endast med värme och sans vid Herren Jesus Christus: skolen I underbart och mäktigt förnimma, huru Frid, Frihet och Kraft gjuta sig omkring i edra väsenden.»

»Men detta öfvergifvande skall vara *fullkomligt* — annars, ve Eder! Icke önskar jag ve öfver Eder; men jag vet och säger, att med ett *halft* öfvergifvande af allt annat till stöd, än Christus, följer, att I hafven skräck och ve hvilande öfver Eder, och edra väsenden ligga i elände.»

»Om I begynnen fästa Eder vid något enda annat stöd,

skall i samma mån mörker och fruktan börja samla sig omkring Eder. I skolen blifva vacklande och osäkra; I begynnen utgrunda och säga till Eder själfva: »huru skall det nu gå? hur skall detta sluta? hvem skall bistå oss, om . . . om . . . om . . .» Sorg och smärta stå färdiga, att emottaga Eder i sina öppna armar.»

»I Menniskan lefver en ande af förvånande slag, så att intet stöd i hela den vidsträckta verlden är starkt nog att hålla denna ande uppe, när han lutar. Hvarje stöd brister under tyngden af menniskans lutande ande, och åt ingen är det gifvet att hålla den uppe — utom blott Jesus Christus, hvilken med *Korset* kan sätta ett stöd, som bär Menniskans tyngd.»

»I ären tröstlöse, förfallne, osälle, om I blott *sägen,* att I hållen Eder vid Christus, eller, om I ock verkligen gören det, men blott *till en del.* Om I luten Eder till en del emot Honom, och till en del mot något annat i verlden, så skolen I blifva dragne på en gång af Himmelens fordringar och af jordiska kraf. I skolen blifva krossade emellan tvenne sammanstötande verldar. I skolen förnimma hvad det är att sönderslitas till sin själ.»

»Derföre säger jag: I skolen hålla Eder faste vid Christus — vid Honom endast och beständigt.»

För att dock icke på grund af detta obestridligen sköna citat med dess djupt personliga klang möjligen öfverskatta Almqvists allmänna predikostil, må erinras, att det tillhör det tidigaste skedet af hans författareskap (1819) och enligt inledningsorden (»En gång var jag genom djup, förskräcklig sorg tyngd i min själ») stod i samband med en tydligen på fullt allvar genomkämpad inre strid, hvarpå tonens omedelbarhet och innerlighet i någon mån kan bero.

För öfrigt stämma dessa rader rätt väl öfverens med Almqvists egna ord i Kapellet: »Det låg, såsom vi hört,

ingenting ovanligt i prestmannens framställning; om icke det, att han talade till dem, som han talade till, och det rörde dem besynnerligt och eget att behandlas som fiskare, det de alltid varit. Han talade både varmt och med sans; han talade så simpelt som ibland vänner, och han fann det till sluts så lätt på predikstolen, som om han varit i ett godt samkväm, der äfvenledes koncept icke nyttjas. Han yttrade inga märkvärdigheter, ingenting att skrifva upp; men christendomens storhet består i att vara liten, och salighetens väg är såsom den smala, knappt synliga gångstigen genom en grön äng, der ekar växa och några himmelshöga popplar utgöra det fjerran målet.» —

Hvad slutligen Almqvists homiletiska *aktion* vidkommer, ha vi, såsom redan nämnts, att tänka oss hans predikningar fritt utförda, oberoende af koncept. Denna predikans extempore-karakter vill han t. o. m. principiellt försvara. »Den, som talar oförberedd», skrifver han, »har fördelen af att kunna emottaga vexelverkan ifrån dem han talar till och derigenom alltid sättas i förhållande till dem, ja, i förening med dem. Den som utarbetar sitt koncept hemma, är väl säker, att det går ihop hemma; men huruvida det icke skall gå förbi de tilltänkta åhörarne såsom en okänd vind, vet han icke.» —

Med dessa strödda drag af Almqvists homiletiska karakteristik få vi nöja oss, då hans utgifna skrifter (så långt vi varit i tillfälle genomgå dem) icke i denna riktning gå längre.

Oscar Quensel.

För nedanstående har begärts plats i Tidskriften:

Ännu ett par ord angående 1 Joh. 5: 7.

Då jag utgaf min lilla skrift öfver 1 Joh. 5: 7, hade jag icke ännu erhållit det andra bandet af Prof. Zahns omfattande och lärda verk: Einleitung in das Neue Testament, och ännu, då jag insände min uppsats till Kyrklig Tidskrift, hade jag icke *närmare* betraktat de för mig alldeles nya vittnesbörd *för* detta ställe, som här förefinnas. Jag anhåller därför att nu få påpeka detsamma, kompletteradt med af Prof. Zahn på min begäran mig benäget meddelade närmare upplysningar.

Stället hos Zahn (Einleitung II, pag. 575) lyder så: »In Bezug auf das unechte Comma Joanneum von den drei himmlischen Zeugen hinter 1 Joh. 5: 7 genügt es auf Tschd., Westc.-Hort opp. 103, wegen der Literatur auch auf Scrivener Introd. II[4], 401—407 zu verweisen. Doch fehlt dort überall noch das älteste sichere und genauer zu datirende Citat bei Priscill. p. 6.» På min förfrågan angående denna i all sin korthet betydelsefulla uppgift har Prof. Zahn godhetsfullt meddelat följande: »Das Citat in meiner Einleitung II, 575, bezieht sich auf die in dem Wiener-Corpus script. eccles. lat. vol. XVIII erschienene Ausgabe von »Priscilliani quae supersunt... primus edidit G. Schepps» Vindobonae 1889 p. 6. Hinter einem Citat aus Luc. 2: 14 folgt: »sicut Johannes ait: tria sunt, quae testimonium dicunt in terra, aqua, caro et sanguis, et haec tria in unum sunt; et tria sunt quae testimonium dicunt in coelo, pater, verbum et spiritus, et haec tria unum sunt in Christo Jesu.» So schreibt allerdings der berühmte spanische Ketzer Priscillian um 380 in seinem ersten Tractat mit dem Titel »liber apologeticus». Diese und noch zehn andere Schriften desselben wurden 1885 entdeckt und 1889 (s. obigen Titel) zuerst herausgegeben.»

Jag skall icke göra mera af detta citat, än det förtjänar, liksom jag icke förbiser, att Zahn själf fortfarande bekänner sig till sina föregångares åskådning i denna fråga, om än det är omisskänneligt, att han tillmäter det af honom påpekade citatet en viss betydelse. Men det lär icke heller kunna förnekas, att citatet ifråga verkligen har en icke så ringa betydelse. Det är nu alldeles odisputabelt, att vi här hafva ett verkligt citat af den omtvistade versen, och det, när man frånser häntydningarna därpå hos de nordafrikanska kyrkofäderna, som jag för min ringa del fortfarande fasthåller såsom de viktigaste, det äldsta hittills kända, fullt säkra. Uttryckligen angifves också här, att versen tillhör Johannes. Priscillianus måtte sålunda hafva läst den i sin kodex, sin Italahandskrift. Själfva oriktigheten i citatet, synes mig icke

otydligt vittna om en hög ålder hos den begagnade handskriften, i det tillägget »in Christo Jesu» — för öfrigt icke obekant förut — synes vara att förstå närmast såsom ett misslyckadt försök att förklara en sanning, som man ännu, då den afskriften gjordes, icke rätt fattat. I hvarje fall torde följande kunna med säkerhet fastslås: 1) versen fanns säkert minst 100 år före Vigilius af Tapsus, och följaktligen kan han icke vara dess upphofsman; 2) versen måste hafva funnits i Itala på Priscilliani tid, och således äro invändningarna, som grundat sig på Italaafskrifternas sena ålder, härmed till sin betydelse betydligt reducerade; 3) de alldeles odisputabelt säkra vittnesbörden om ställets förekomst ha härmed kommit Cyprianus ett århundrade närmare än förut, och härigenom har hans häntydan på detsamma vunnit ett ökadt stöd, isynnerhet som versens urgamla hemortsrätt i Itala härigenom blifvit säkrare; 4) versen har icke varit okänd på de trinitariska lärostridernas tid; då den utan betänkande anföres af en lekman, kan den icke hafva varit obekant för de stora kyrkofäderna. Att dessa icke hafva citerat en sådan vers, kan väl synas egendomligt; men det kan omöjligen, hvad dem alla beträffar, hafva härrört af okunnighet om densamma. Att de icke hafva citerat en för dem och deras sak så viktig vers, är för öfrigt icke besynnerligare än det lika obestridliga faktum, att arianerna icke hafva bestridt ett för dem och deras sak så olämpligt ställe. Det blir i alla fall ganska märkligt, att vi här hafva ett säkert vittnesbörd om att stället var kändt uti församlingarna i en aflägsen provins vid det andra ekumeniska mötets tid.

Må icke äfven häraf hämtas en förnyad maning att icke ännu utesluta versen ur vår bibel? *L. Norborg.*

Tidskriftsöfversikt och strödda meddelanden.

I finsk **Teologisk Tidskrift** 6:te häftet afslutar prof. Rosenqvist den i vårt förra häfte omnämnda artikeln om Auguste Sabatiers kristologi». Ur hans kritik af Sabatiers kristologiska åskådning anföra vi följande:

»Sabatiers kristologi är icke teocentrisk. Detta är uppenbart. Hos Sabatiers Kristus finns intet, som skulle höja honom utöfver den rent kreaturliga sfären. — — —

Sabatiers Kristus är, ehuru i fromhet exceptionell och såsom sådan epokgörande, dock icke mer eller annat än någon

af oss. Det må räknas Sabatier till förtjänst, att han icke genom något konstladt tal om Kristi gudom söker undanskymma det faktum, att Kristus för honom är en blott människa. Nej, Kristus är ett barn af sitt folk och sin omgifning ända därhän, att vi icke få tillskrifva honom några föreställningar, som hvarken äga tid eller fosterland. Om Kristus var syndfri, blir icke klart af Sabatiers framställning. Visserligen säger han på ett ställe, men dock blott på ett ställe, om Kristus: »*Utan synd*, utan yttre håfvor, utan kunskapens alstring, *är han i sin art af storhet*». Men ingenstädes betonar S. särskildt Jesu syndfrihet, och på ett ställe, visserligen också blott på ett ställe, framhålles den »*sedliga ångern*» såsom moment i Kristi »fullkomliga och eviga fromhets väsen». Måhända skulle ock ett särskildt framhållande af Jesu totala frihet från den universella makt, som under namn af synd binder hvarje människobarn, ofrivilligt föra tanken närmare metafysikens gränser, än denna teologi öfverhufvud finner önskvärdt.

Ett är dock för Sabatier visst, ja, detta utgör själfva kristendomens princip och väsen: Hos människan Jesus framträdde för första gången det religiösa medvetandet i full renhet och sanning. Kristus kände sig stå till Gud i förhållande af son till fader, och han kände Guds faderliga förhållande till honom själf. Detta var det originala draget i hans fromhet. Just detta fromhetsmedvetande är kristendomens princip och väsen. Emedan denna »psykologiska företeelse» är den skapande och begynnande erfarenhet, till hvilken all kristlig erfarenhet, hela den lefvande kedjan af kristlig fromhet, ytterst leder, är Kristi historiska person för alltid förknippad vid kristendomen. Hos kristendomens stiftare möta vi den fullkomliga förening med Gud, den fullkomliga fromhet, som en hvar kristen ännu i dag iakttager hos sig och vet sig hafva fått i Kristi församling.

— — — Men vi komma till hufvudfrågan. Har Sabatier rätt angifvit kristendomens väsen? Kristendomen är en historisk företeelse och bör hafva rätt i likhet med hvarje annan sådan att vara hvad den är, detta må sedan erkännas som sanning eller lögn. — — — Det är dock Kristus och

apostlarna, hvilka skola få bestämma hvad kristendomen väsentligen var, på samma sätt som Plato och Kant äga rätt att afgöra innebörden af sina tankesystem. Vi kunna sedan förhålla oss gillande eller ogillande till det som är och blir ett historiskt faktum.

Hvilken var nu den originala kristendomen, Jesu Kristi och apostlarnas kristendom? Var denna kristendom väsentligen ett med Sabatiers »kristendomens väsen»? Att kristendomen icke låter skilja sig från Kristi historiska person, därom är man ju för närvarande ense inom teologien. Men uppfatt ningen af sambandet blir dock väsentligen olika beroende af uppfattningen af Jesu Kristi person. Hvem var Jesus Kristus? Var han blott en exceptionellt from människa, en religiös genius, ett religiöst snille, hvilket såsom sådant inledt den religiösa utvecklingen på nya banor? Var han blott bäraren af en religiös erfarenhet, hvilken sedan från honom såsom källa fortplantat sig genom generationer och tidsåldrar? Eller var han något annat och mer?

— — — Att Kristi självittnesbörd ställa honom utöfver det blott mänskligas sfär, därom kan icke råda något tvifvel. Ett öfvermänskligt medvetande träder oss här till mötes, och anspråk göras, hvilka måste »blifva till spott och hån», ifall de icke hafva någon annan källa än ett blott mänskligt jag. Kristus uppträder såsom den, hvilken, själf syndfri, förlåter synder ur egen maktfullkomlighet; såsom den, hvilken förkunnar sanningar ur en för honom ensam egen kunskap. Han vindicerar åt sig den gammaltestamentlige frälsningsgudens predikat och lofvar de sina i otvetydiga ordalag en städse personlig närvaro och gemenskap. Han väntar med bestämdhet sin uppståndelse och tillskrifver sig världsherravälde och gudomlig domsrätt. Han ställer sig öfver det högsta i Israel och fordrar, att de heligaste band skola brytas, ifall troheten mot honom så kräfver. Han talar om en gemenskap med Fadren i ordalag, hvilka icke anstå en skapad varelse. Och då han skiljes från de sina, lofvar han dem sin ande, »sanningens ande», som skall vidare utföra och fullborda det af honom påbegynta verket o. s. v.

Och i full öfverensstämmelse med Jesu självittnesbörd

stå äfven hans apostlars vittnesbörd om honom. Att äfven apostlarna, ifall Kristus var en blott människa, skapat en kolossal afgudadyrkan inom mänskligheten, därom borde icke kunna råda något tvifvel. — — — Dyrkan af den upphöjde, förhärligade Kristus från den första församlingens sida är ett af de säkraste styckena i den ursprungliga kristendomen. — —

Af ofvanstående framgår att, mellan den originala kristendomen och Sabatiers kristologi råder en väsentlig dissensus. Jag förstår icke annat än att den förra från ståndpunkten af den senare måste stämplas såsom afgudadyrkan, såsom ett sättande af det skapade på en plats, som ensamt tillkommer Skaparen. Det är fullkomligt omöjligt att här åtnöja sig med att hänvisa till judisk halm och hedniskt strå, som virat sig kring kristendomens sanna princip. — — —

Det står alltså för oss fast, att kristendomen, den originala kristendomen, icke är i öfverensstämmelse med kristendomens princip, sådan Sabatier enligt sin historiska och psykologiska metod utkonstruerat den. Vi möta i Sabatiers kristologi en väsentlig förvanskning af Kristi och apostlarnas kristendom. — — —»

Från Österrike. Sedan nyåret ha i Graz 206 personer, nämligen 147 män och 59 kvinnor, utgått ur den katolska kyrkan för att öfvergå till protestantismen.

Vid konfirmationsfesten d. 14 maj i den evangeliska »stadskyrkan» i Wien upptogos omkring 200 män och kvinnor i den evangeliska kyrkan. Templet var öfverfullt. Pastor Antionus höll konfirmationstalet, hvari han framhöll för konfirmanderna, att dagen fick en säregen betydelse genom dessa många, som följande sitt hjärtas maning hade kommit för att öfvergå till det evangeliska kyrkosamfundet. Därpå hölls kommunion för konfirmanderna och de nya församlingsmedlemmarne. Inalles ha nu öfver 700 katoliker i Wien öfvergått till den evangeliska kyrkan.

(Luthers Kirketidende.)

Granskningar och anmälningar.

HERNER, SVEN, *Den Mosaiska Tiden.* Undersökning af hvad som är mosaiskt i Dekalogerna och Förbundsboken. Akademisk afhandling. Lund 1899. E. Malmströms Boktryckeri.

Förf., som redan förut genom sin gradualafhandling, Syntax der hebreischen Zahlwörter, lämnat ett godt bidrag till hebreisk språkforskning, har under ofvannämnda rubrik i Lunds Universitets årsskrift för 1899 framlagt sina undersökningar i Peutatevk-frågan. Af den vidtomfattande uppgift, som förf. tagit sig före, nämligen att framställa en bild af Israels historia under Moses tid, sådan denna bild låter forma sig af de Peutatevkstycken, som inför kritiken befinnas vara af äkta mosaiskt ursprung, är det föreliggande arbetet visserligen blott en del men dock den ojämförligt viktigaste, eftersom konturlinjerna här bestämmas och den största noggrannhet därför är af nöden.

Den plan, efter hvilken förf. arbetar, är att först genom undersökning af Peutatevkens särskilda lagsamlingar frånskilja de lagrum, som visa sig hafva framkommit i en tidssituation sådan som Moses, för att sedan i denna ram af lagar inpassa det berättelsestoff, som därmed kan öfverensstämma. De lagsamlingar, som i denna första afdelning blifvit behandlade, äro de erkändt äldsta och därför viktigaste, nämligen Dek. (2 M. 20: 2—17), Fbb. (2 M. 20: 22—23: 33) och Dek.[2] (5 M. 5: 6—18).

Men innan förf. lägger hand vid denna undersökning, har han med de olika riktningarna inom den bibelvetenskapliga forskningen en diskurs, därvid han markerar sin egen ståndpunkt såsom närmast sammanfallande med den kritiska högerns. Gentemot den religionshistoriska teori, som af Wellhausen m. fl. drifves och som pressar den israelitiska religionen före skriftprofeterna ner till nivå med de omgifvande hedniska naturreligionerna, framställer förf. följande frågor, på hvilka den kritiska venstern blir svaret skyldig: 1) Kan den kritiska vensterns framställning med tydliga bevis stadfästas?

2) Kan den kritiska venstern tillfredsställande förklara öfvergången från den mosaiska religionen, sådan den själf tecknar densamma, till den profetiska? På den förra frågan blir svaret Nej, därför att redan Amos och Hosea stödja sig på en sedligt religiös grundåskådning, som t. o. m. enligt Hos. 8: 12 då var i lag fixerad, och mot samma sedligt religiösa bakgrund teckna sig Elia och Nathan. Mellan Mose och de stora skriftprofeterna kan man ingenstädes spåra någon gränslinje mellan naturreligion och sedlig religion. Svar samma blir det på den andra frågan, enär Israels historia efter Mose ej erbjuder tillräcklig förklaringsgrund till en så genomgripande religiös omhvälfning.

Efter att med afseende på prioriteten hafva mellan de båda Dekalogtexterna anställt en jämförelse, som utfaller till Exodusrecensionens förmån, uppställer förf. det spörsmålet: Är Dek:s urform mosaisk? Undersökningen gäller här närmast de af Wellhausen anförda skälen mot ett sådant antagande. Gentemot Wellhausens påstående, att Dek:s universella moralföreskrifter förutsätta en teoretiskt utbildad monoteism, som icke kan hafva varit grundvalen till en *nationell* religion, anställer förf. en jämförelse mellan Dek:s bud å ena sidan och de gammalariska rättsbestämmelserna samt de polyteistiska egyptiernas moralföreskrifter i Dödsbokens 125:te kap. å den andra och bevisar, att de förra både äro nationella och kunna stå tillsamman med en praktisk monoteism, äfven om den icke är teoretiskt utformad.

Äfvenledes bemötes den invändningen, att bildförbudet under den äldre perioden var helt och hållet okändt, så att Mose själf berättas hafva gjutit en kopparorm, hvilken ända till Hiskias tid tillbads såsom en bild af Jahve. Utom det att 2 K. 18: 4, hvarpå Wellhausen stödjer anförda påstående, af honom själf förklaras vara från ett långt senare datum, ej före Josias reformation, kan man ingenstädes i urkunderna läsa, att kopparormen betraktades såsom en bild af Jahve.

I sammanhang härmed undersökas de ställen i Israels historia, där bilddyrkan omtalas, och såsom resultat framgår, att på sin höjd notisen om gudabilden i Davids hus vittnar

mot bildförbudets mosaiska ursprung. För öfrigt visar sig Dek:s kärna vara mosaisk.

Det har före Herners afhandling varit vanligt att anse hela Fbb. antingen för mosaisk eller eftermosaisk. Däremot har H. nu sökt skilja mellan det mosaiska och det eftermosaiska i Fbb., och har han s. 93—96 sammanfört de af Fbb:s lagar, som enligt hans mening till innehållet äro mosaiska. Bland resultaten af hans undersökningar må följande framhållas: 2 M. 20: 24 har han tolkat i öfverensstämmelse med Israels historia och alltså här sett möjligheten af flera offerställen, men han har (s. 51—54) undersökt alla de ställen, hvarest offer efter Moses tid omnämnas, och trott sig kunna ådagalägga, att ingen enda sann Jahvedyrkare godtyckligt utsåg någon offerplats. För Moses tid ställer sig då saken pa följande sätt: Den möjligheten fanns visserligen, att Jahve skulle utse flera offerställen, men intet offer fick frambäras utom på det ställe, som Jahve själf utsett. Emedan Jahve emellertid under ökenvandringen talade blott med Mose och Aron och dessa erhöllo sina uppenbarelser vid arken, förrättades *faktiskt* alla legitima offer vid arken. Om förf. till 3 M. 17 härom haft en erinring, är hans framställning af saken ingalunda inkorrekt. För honom gestaltade sig det som lag, hvilket på Mose tid verkligen var ett faktum.

Förstlingslagen och *Högtidslagarne* bilda ett par synnerligen intressanta kapitel.

Fbb. känner ingen animalisk förstlingsfest. Man hade nämligen ej ännu begynt offra förstlingsdjuren vid en allmän fest, utan offrades de ännu på 8:de dagen. Wellhausen har orätt, då han menar, att denna fest hade blifvit förglömd. Det var mot centralisation utvecklingen gick äfven på denna linje i analogi med de stora skördefesterna.

Påsken kan icke hafva uppstått efter Fbb:s tid, emedan den då i analogi med 2 M. 23: 14—17 skulle förlagts till centralhelgedomen. Men då Fbb:s förf. måste ha känt påsken och denna dock ej var någon animalisk förstlingsfest, så måste den förklaras ur en historisk anledning. Följaktligen var den sannolikt mosaisk (s. 68 f.).

Enligt 2 M. 23: 16 offras *förstlingen* af markens gröda

vid pingsten. En skördefest före förstlingsfesten later sig icke tänka, och de osyrade brödens högtid var därför ännu icke en förstlingsfest, då Fbb. skrefs. Äfven den måste således hafva haft en historisk anledning och torde alltså vara mosaisk (s. 73—76).

Festernas historiska utveckling skulle enligt förf:s bevisning vara följande.

»Genom Mose påbjödos påsk- och mazzothfesterna att firas i hemmen. Vidare förordnade Mose, att Jahve skulle hafva förstlingen af boskapen och något af markens gröda. Förstlingen af boskapen skulle offras på 8:de dagen och åkerbruksprodukterna ungefär vid skördetid.

Nästa stadium betecknas genom 2 M. 23: 14—17. Stora gemensamma högtider vid centralhelgedomen eller åtminstone de större lokalhelgedomarna införas. Dit förlägges offringen af åkerbruksprodukterna. Två skördefester skapas, en för förstlingen af skörden och en för den afslutade skörden. I analogi härmed flyttas också mazzothfesten till centralhelgedomen, och man får således tre vallfärdshögtider. Påsken firas fortfarande i hemmen, emedan den ej kunde flyttas till centralhelgedomen utan att i hög grad förändras.

I Dek.[2] har festcykeln än vidare utvecklats. Pingsten är ej längre den egentliga förstlingsfesten, utan frambäres den första kärfven vid Mazzothfesten. — Vidare har bruket att vid en gemensam fest frambära förstlingen af åkerbruksprodukterna dragit med sig ett motsvarande handlingssätt med förstlingsdjuren, och dessa offras därför nu ej längre på 8:de dagen utan vid de redan införda gemensamma festerna. — De stegrade centralisationssträfvandena drogo slutligen äfven påsken till centralhelgedomen. — Påsk-mazzothfesten får nu en fyrfaldig betydelse: Den är påskfest med sitt historiska minne och de osyrade brödens högtid men därjämte animalisk och vegetabilisk förstlingsfest.»

Förf:s bevisning verkar här öfvertygande.

Ej fullt så kraftig synes den vara i fråga om *förhållandet mellan öfver- och underordnade*, hvilka bestämmelser af förf. utmönstras, såsom det synes anmälaren, utan tillräckligt skäl, därför att träldom ej skulle hafva förekommit i nämn-

värd utsträckning under ökenvandringen. Beviset saknas, och då man besinnar, att familjemedlemmarne ganska säkert ej öfverallt räckte till att utföra familjens arbete, ligger det ganska nära till hands antaga, att arbetskraften på annan väg måste anskaffas. Vidare kan ej heller det beviset tillmätas stor betydelse, att Israel nyss sluppit undan träldomen och därför nu utrensade slafveriet. En rakt motsatt verkan af dess förnedrande lif i Egypten låter minst lika lätt tänka sig. Äfven vid några andra punkter sätter läsaren nog sitt sic mot förf:s non och tvärtom. Dock gäller detta hufvudsakligen detaljer, om hvilka full enighet svårligen någonsin kan uppnås.

Arbetet är skrifvet med saklig och klar stil och röjer förf:s grundliga bekantskap med hithörande spörsmål samt ett nyktert, vetenskapligt omdöme. *N. W—r.*

DITLEF-NIELSEN, *Danielbogens Ælde. belyst ved sproghistoriske undersøgelser,* København 1899, 187 sid. 8:o.

FR. BUHL, *Om Sproget i Daniels Bog.* København 1899, 31 sid. 8:o.

Den förstnämnda af dessa båda skrifter har gjort till sin uppgift att på språklig väg bevisa, att Daniels bok, tvärt emot den nutida exegetiska forskningens så godt som enstämmiga vittnesbörd, icke härleder sin uppkomst från det andra århundradet före Kristus (närmare bestämdt från år 168—167) utan från det 6:te århundradet och skrifvits under den babyloniska fångenskapen. En i och för sig omöjlig uppgift, som endast till någon del kan förklaras af förf:s obekantskap med de af den kritiska forskningen använda bevismedlen och af hans naiva tro, att dess uppfattning af denna skrifts tillkomst grundar sig förnämligast på de i den framträdande språkliga egendomligheterna. Ett referat af hr D. N:s arbete kan under sådana förhållanden icke gagna till någonting, så mycket mindre som hans egna språkliga insikter i ämnet förråda en påfallande obekantskap med den senare tidens undersökningar. Och en kritik af boken har professor Buhl redan besparat oss genom den i andra rummet nämnda tillfällighetsskriften, hvilken utgifvits med anledning af D. N:s bok. Buhl visar först, att hela frågan är oriktigt uppställd, i det ingen kritiker

eller öfverhufvud ingen sakkunnig har velat göra den språkliga undersökningen af denna skrift lika litet som af någon annan i G. T:s kanon till det enda och afgörande kriteriet på dess ålder. Äfven om det arameiska språket i Daniels bok skulle visa hän till en äldre tid än den, till hvilken den nutida forskningen förlägger denna skrift, så kunna alla dessa språkliga petitesser, som röra endast underordnade och periferiska saker, ingalunda uppväga ett enda af de historiska skäl, som hänvisa på den af Antiochus Epifanes inledda religionsförföljelsen. Men D. N. har utfört sina undersökningar utan någon blick för dessa reala argument i den kritiska forskningen, något som väl ej varit möjligt, om han ej »stirret sig blind paa sine Pronominer og orthografiske Bagateller». Dock, blindheten sträcker sig ännu längre. På grund af sin obekantskap med språkforskningen och den senare judiska litteraturhistorien tror D. N. bl. a., att den senare arameiskt-judiska litteraturen åtminstone delvis framvisar det arameiska spraket sådant det skrefs på den tid, till hvilken den af honom bekämpade askadningen hänför Daniels bok, medan i verkligheten den äldsta beståndsdelen af denna litteratur är öfver 200 år yngre än denna tid. »Den Slags Ting bør man imidlertid nutildags ikke skrive, med mindre man ønsker at indlægge sig en herostratisk Berømmelse», anmärker hans granskare skarpt, men befogadt. — Resultatet af professor Buhls skrift är, »at det aramæiske Sprog i Dan. er yngre end de oldaramæiske Indskrifter, at det hører til den vestaramæiske Sproggren og her betegner det ældste Trin, i det det er saa godt som identisk med Sproget i Esra og nær beslægtet med de noget yngre nabatæiske Indskrifter, samt at det indeholder nogle græske Ord. Dette Resultat tjener til *Støtte* for den moderne Opfattelse af Bogens Tilblivelse i den første Halvdel af det andet Hundredaar før Kr. Men et i og for sig afgjørende Bevis, end sige det eneste virkelige, er det ikke. Dertil er hele dette Omraade for rigt paa Smuthuller — —.»

Att professor Buhl inlätit sig på en kritik af herr D. N:s arbete, torde väl till någon del ha berott därpå, att denne särskildt omnämner honom såsom en representant för den moderna uppfattningen af Danielsbokens ålder. Men herr D. N.

talar dock om »kritikerne» i en sådan omfattning, att hans argument endast till en mycket ringa del träffa hvar och en särskildt. Hufvudmotivet för prof. B:s uppträdande har, att döma af hans bok, därför varit att afvisa de omotiverade angrepp på den semitiska språkvetenskapen, som herr D. N:s bok innehåller. Sedan man läst denna bok, har man dock svårt att antaga, att detta varit enda orsaken till hans uppträdande. Ty de angrepp och beskyllningar, som denna skrift innehåller mot den nutida semitiska språkvetenskapen, äro lika som angreppen mot bibelkritikerna »hugg i vädret», och bådadera hade därför godt kunnat lämnas obesvarade. Men vi torde icke taga miste, om vi förmoda, att herr D. N:s bok ej blott är ett utslag af undermåliga språkinsikter hos honom själf utan också af den blinda fanatism hos mer eller mindre religiöst intresserade kretsar, som så förälskat sig i skalet, att den ej förstår värdet af kärnan, och i öfverensstämmelse därmed betrakta vi hans granskares uppträdande ej så mycket som ett försök att rätta misstagen hos en ung och hetlefrad studerande utan att med förnuftiga skäl inverka på den större eller mindre kontingent af präster och prästkandidater och andra, som beträffande Danielsbokens ålder hylla herr D. N:s uppfattning. Är detta vårt antagande riktigt, så glädjas vi öfver, att prof. Buhl, trots öfvergången till icke-teologisk fakultet, ännu visar sig intresserad af teologisk debatt, på samma gång vi uttala vårt beklagande, i fall herr D. N:s ståndpunkt i denna sak skulle vara uttryck för den teologiska stämningen i någon större omfattning inom vårt grannland.

E. S.

BERGGREN, J. E., *Olaus Petris reformatoriska grundtankar.* Upsala 1898. (Upsala Univ:s årsskrift 1899). Pris kr. 1: 25.

AHNFELT, OTTO, *Olavus Petris undervisning om menniskans ärliga skapelse, fall och upprättelse samt tvänne fragment om helgon och om änglar, efter författarens egenhändiga manuskript utgifna.* Upsala 1898. (Svenska Literatursällskapets skriftserie 11: 7.)

Det var i samband med aftäckandet af den vackra Olaus Petri-statyn i Stockholm den 30 september förlidet år, som

dessa arbeten utkommo. Båda utgöra festskrifter, ägnade att på ett värdigt sätt hugfästa det stora minnet af svenska kyrkans främste reformator. Långt för detta skulle de också hafva blifvit anmälda i denna tidskrift, om ej mellankomna omständigheter gång på gång hindrat undertecknad från att infria sitt löfte om deras anmälan.

Professor Berggren har icke lämnat någon möda ospard för att djupt intränga i och i sitt genetiska sammanhang framlägga Olaus Petris reformatoriska grundtankar. Flere lyckliga grepp äro härvid att iakttaga. Så har förf., för att blott nämna ett exempel, på ett enligt anmälarens mening synnerligen förtjänstfullt sätt vetat att supplera vår i hög grad bristfälliga kännedom om, hur Olaus Petri blef det han var såsom reformator, eller om det sätt, hvarpå hans utveckling från romersk-katolsk tro till protestantisk försiggått. Det sker namneligen genom den i inledningen lämnade redogörelsen för vissa tilldragelser och förhållanden vid den tyska reformationens härd, hvilka Olaus tydligen har lärt känna under sin vistelse i Wittenberg och som måste förutsättas hafva ägt den största betydelse för hans egen utveckling.

Då det gäller att framställa Olaus Petris reformatoriska grundidéer, så utgöra naturligtvis i första rummet hans egna skrifter och därnäst hans motståndares de egentliga källorna. Med bådadera visar sig ock författaren innerligt förtrogen. Det är då af värde att höra hans omdöme om förutsättningarna för Olaus Petris författarskap. De utgöra — säger han — »dels en öfverlägsen begåfning, dels ett omfattande studium mest på exegetikens, historiens och patristikens område. Att han är mycket förtrogen med Luthers skrifter visar sig lätt . . . Någon gång finner man äfven tankar hos honom, hvilka synas vittna om bekantskap med Melanchton, ja, äfven med Zwingli. — Men han har tillika studerat skrifter af de förnämsta motståndare till reformationen.»

Sedan förf., såsom vi redan sökt framhålla, genom sin inledning låtit ett förklarande ljus falla öfver Olaus Petris tidigare utveckling, öfvergår han till en utförlig framställning af hans förhållande till *den heliga skrift* såsom den kristliga sanningens och det kristliga lifvets källa samt till *den kyrk-*

liga traditionen (»menniskostadgar» etc.). En hufvuddel af arbetet ägnas åt dessa viktiga punkter, och förf. har härvid onekligen förstått att väl tillgodose sitt »intresse att låta läsaren förstå, med hvilken skarpsinnighet, med hvilken historisk och exegetisk lärdom Olaus försvarat skriftprincipen mot alla invändningar från motståndarnes sida.» — Följer så en redogörelse för vår reformators centrala dogmatiska och etiska idéer. Härvid framhålles bland annat, hurusom reformationens djupaste lifsintresse var att gentemot den medeltida fördunklingen af den rent bibliska åskådningen göra densamma gällande framför allt i sådana hufvudpunkter som lärorna om *synd och nåd, skuld och försoning, rättfärdiggörelse och helgelse*. Naturligtvis underlåter icke förf. att ägna omsorgsfull uppmärksamhet åt Olaus' uppfattning och framställning af den bland dessa läropunkter, som de tyske reformatorerna med rätta betraktade såsom »den förnämsta artikeln i den kristliga läran», och som uppvisas äfven för vår svenske reformator hafva varit källan till en ny lifsuppfattning af den mest vidtgående praktiska betydelse. Den skrift, som härvid i främsta rummet kommer i betraktande, är den år 1535 utgifna: *Een lijten Boock, ther vthi forclarat warder, hwar igenom menniskian får Then Ewiga Salighetena, om thet skeer aff hennes fortieniste, eller aff Gudz blotta nåde och barmhertigheet* — »det genomtänkta och mogna uttrycket» för Olaus Petris dogmatiska ståndpunkt. Referatet af detta arbete liksom af andra Mäster Olofs litterära alster är gjordt med utmärkt trohet och samvetsgrannhet. Förf. finner de i nyssnämnda skrift uttalade tankarne förutsätta en fullständig inre frigörelse från den romerska kyrkan och hennes åskådning, men på samma gång utgöra ett troget uttryck för det väsentliga innehållet i protestantismen. »Det gamla är förgånget, se, allt har blifvit nytt.» — I det följande uppvisas, huru den principiella motsatsen mellan det protestantiska och det katolska *lifsidealet* klart framträder i Olaus Petris uppfattning och framställning af »trons frukter, som äro goda gärningar och ett godt lefverne». Slutet af arbetet upptages af en redogörelse för vår reformators ställning till kyrkans författning (namneligen till frågan om förhållandet mellan stat och kyrka)

och kult, klosterväsendet m. m. Präktiga utsagor af Mäster Olof citeras icke sällan ordagrant. Ett sådant kärnord kunna vi ej neka oss glädjen att här anföra. Det lyder så: »*Det är ej stor konst att straffa och nederbryta, ty det kan ock en turk eller hedning göra; men det är konst att slå ned det, som orätt är, och med skäl och förstånd upprätta det igen, som rätt och sant är*» — i sanning gyllene ord, till hvilka också författaren fogar några behjärtansvärda reflexioner. »Själf har han (Olaus Petri) — säger professor Berggren — både nedbrutit och uppbyggt, och han har visat sig förstå, hur så väl det ena som det andra borde ske. Han har nedbrutit hvad som borde nedbrytas och uppbyggt hvad som borde uppbyggas, och hans storhet ligger icke minst i det senare. De mest talande bevisen därpå hafva vi i Thet Nyia Testamentit på Swensko af år 1526, Een Handbock påa Swensko, Then Swenska Messan, hans postilla, hans katekes och hans psalmbok. Man kan ej utan beundran tänka på, hvad han sålunda under en mycket kort tid och under omständigheter, som icke voro de gynnsammaste, har kunnat åstadkomma. Åtskilligt af hvad han »upprättat» står ännu efter mer än tre och ett halft århundrade kvar till uppbyggelse äfven för närvarande släkte. Det är ej företrädesvis genom djuphet i tankarne, genom rikedom på stora, originella idéer han utmärker sig, utan det är genom det friska, sunda, ändamålsenliga i hvad han förkunnar; det är i förmågan att kunna frambära just hvad stunden kräfver han har sin styrka. Det är någonting utmärkande för honom att blott vilja *uppbygga* genom att *undervisa*, att blott genom *förståndet* vilja inverka på *känslan*. Hans reformatoriska verksamhet gick icke ut på att blott bekämpa en eller annan mot skriften stridande lära, att blott bortskära de skadligaste utväxterna och missbildningarna på den kyrkliga organismen, att påtrycka lifvet blott en yttre kyrklig prägel, att framkalla tillfälliga fromma känslor och stämningar, utan hon asyftade framför allt att *inifrån förnya och omgestalta* lifvet, och ej blott den enskildes, utan hela samfundets.» Författaren afslutar sitt arbete med att uttala en önskan, att vårt folk aldrig måtte blifva främmande för, utan i onda och goda dagar

hämta tröst och mod, kraft och lif ur »det rena Guds ord», hvilket det var Olaus Petris höga och heliga mission att för våra fäder förkunna. Och hvem vill icke gärna instämma i denna varmhjärtade önskan!

Utrymmet medgifver icke en utförligare redogörelse för domprosten Berggrens intressanta arbete, som säkert redan vunnit många läsare. Kunde några flere genom dessa rader vinnas, vore det oss en glädje. Det är icke allt för ofta tillfälle erbjudes att vid en så lärd och skarpsinnig ledsagares hand som vår författares stifta närmare bekantskap med den lifsåskådning, som besjälade den ene eller andre af vår kyrkas i eminent mening epokgörande personligheter.

* * *

En sällsynt lycklig upptäckt har det blifvit professor Ahnfelt beskärdt att göra i fyndet af ett hittills alldeles okändt, egenhändigt arbete af Olaus Petri: *Om menniskionnes ärliga skapelse*, *Om menniskionnes fall* och *Om menniskionnes vprettelse* samt tvenne fragment likaledes af hans hand om helgon och om änglar. Upptäckaren förtjänar så mycket större erkännande, som manuskripten voro anonyma och deras egenskap af att härröra från den svenska reformationens främste man först af honom blifvit fastställd på ett sätt, som icke lämnar rum för ringaste tvifvel. Handskrifterna påträffades i den andra volymen af de i riksarkivet förvarade »Collectanea de scriptoribus suecanis». Professor Ahnfelt fann, att handstilen var Olaus Petris, och enhvar kan numera lätt öfvertyga sig om riktigheten häraf, tack vare det facsimile af en sida ur handskriften, hvilket utgifvaren bifogat sin vackra publikation. Möjlighet till jämförelse bereder exempelvis den i *H. Schücks* och *K. Warburgs* Illustrerad Svensk Litteraturhistoria I, 190 efter original i riksarkivet med diplomatisk noggrannhet reproducerade autografen af Olaus Petri.

I den upplysande och sakrika inledningen betecknas den nyfunna skriften med rätta såsom »en af dessa äkta perlor från vår reformationstid, som det är en glädje att kunna framdraga ur glömskans dunkel. — Omisskänneligt röjer sig i

så väl form som innehåll mästaren inom 1500-talets svenska litteratur. Om det också måste medgifvas, att framställningen här någon gång genom en nästan tröttande bredhet skiljer sig från hans mera lärda arbeten, så kan detta ha sin förklaring i hänsyn till bildningsgraden hos den allmänhet, för hvilken skriften var afsedd.» Utgifvaren framhåller vidare den påfallande likheten med afseende på så väl form som innehåll emellan skriften om människans skapelse, fall och upprättelse å ena sidan och de första delarne af den anonyma *Een nyttwg wnderwijsning* å den andra — en öfverensstämmelse, som i inledningen delvis är ordagrann. I sammanhang härmed uppvisas, att Olaus' afsikt var att utgifva en omarbetad upplaga af sistnämnda arbete*. *Därmed har den omtvistade frågan om författaren till den svenska reformationens förstlingsskrift »lika ovederläggligt som oväntadt» blifvit på ett slutgiltigt sätt löst*, om det också redan förut ej gärna kunde råda något tvifvel därom efter den segrande bevisföring för Olaus Petris författarskap, som doktor *Aksel Andersson* lämnat i sin förträffliga inledning till den jubelåret 1893 af honom utgifna upplagan af *Een nyttwg wnderwijsning*.

Men betydelsen af professor Ahnfelts gjorda upptäckt har en ännu större räckvidd. Därigenom har nämligen medelbart, men därför icke mindre säkert, äfven den särskildt i början af 1890-talet så lifligt omdebatterade *frågan om öfversättaren till 1526 års Nya Testamente fått sin definitiva lösning*. (Jfr d:r A. Anderssons nyssnämnda inledning s. LXVII ff.). *Den egentlige öfversättaren är ingen annan än Olaus Petri.*

Huruvida det nyligen diskuterade spörsmålet om en svensk upplaga af Luthers lilla katekes före 1572 (af 1548?) beröres af den nyupptäckta skriften, lämnar utg. för närvarande oafgjordt. Han framhåller emellertid, att Olaus i sitt arbete utlofvar både en utläggning af katekesens 3 första hufvudstycken och (i traktatens slut) en förklaring af katekesens fjärde och femte hufvudstycken. »*Den utlofvade framställningen af de kateketiska hufvudstyckena* — yttras det vidare — *har måhända aldrig blifvit skrifven: i hvarje fall torde den*

* Resultatet af omarbetningen blef dock en till största delen ny, själfständig skrift, såsom utgifvaren äfvenledes framhåller.

icke hafva författats i omedelbar tidsföljd efter de här utgifna afdelningarna, ty i den händelsen borde den hafva börjat på den efter desamma följande tomma sidan i handskriften. Otänkbart är icke, att man beslutit sig för att utgifva Luthers lilla katekes på svenska, och att en annan katekes på den grund ansetts öfverflödig.»

Utgifvaren upptager äfven till undersökning frågan om tidpunkten för författandet af de nyfunna traktaterna och kommer därvid till det resultat, att de antagligen författats före år 1540. Den lämnade bevisningen för detta antagande är dock näppeligen hållbar. Först konstateras, att Olaus i sina bibelcitat här användt 1540—41 års bibel, men utgifvaren framhåller tillika — och visserligen med rätta — att däraf icke nödvändigt följer, att denna bibel var tryckt vid tiden för skrifternas författande. Citaten kunde nämligen vara hämtade ur handskriften till bibelöfversättningen. (Så långt är anmälaren för sin del ense med utg., men icke alldeles så i fråga om det följande.) »Att detta — säges det vidare — verkligen också är förhållandet, göres sannolikt däraf, att förf. på 4 ställen . . . citerar de 4 Konungaböckerna efter Vulgatas anordning, under det att Gust. I:s liksom vår nuvarande Bibel i likhet med Luther har 2 Samuels och 2 Kon. böcker. Det är knappast antagligt, att han skulle hafva nedskrifvit dessa hänvisningar, sedan den svenska bibeln var tryckt, äfven om han hämtat dem från någon skrift, som citerat efter Vulgata.» Af detta förhållande drages nu den anförda slutsatsen om tidpunkten för författandet. — Onekligen förefaller detta resonnemang i och för sig ganska plausibelt. Det vederlägges dock af det faktum, att exempel i mängd från vår reformationslitteratur kunna anföras därpå, att man verkligen citerat de 4 Konungaböckerna i öfverensstämmelse med Vulgatas anordning *långt efter* tidpunkten för fullbordandet af Gustaf I:s bibel. Detta citeringssätt synes rent af hafva varit genomgående regel åtminstone intill 1572. I *Laurentius Petris Oeconomia Christiana* af år 1559 anföras sålunda nämnda bibelböcker på åtminstone fem ställen (se min edition sid. 22, 41 och 48) i den bästa handskriften efter Vulgata och icke efter den svenska bibeln af år 1541. I »*Quæstiones aliquot circa magistratum*».

som författades år 1568, är förhållandet likartadt. På samma sätt förhåller det sig med följande arbeten af Laurentius Petri: »*At thz är rätt och Christelighit bruka Exorcismum widh Döpelsen* . . . Iusti Menij Förklaring. Förswenskat aff Lau. Vp. (Tryckt 1562); *Om Någor stycker wårs Herras Jesu Christi Nattward anrörandes*. Dialogvs. (Tryckt 1562). (Härvid torde böra anmärkas, att *v. Troil* i sina Handlingar IV,216 visserligen låter förf. citera 2 Reg. 5 efter Gust. I:s bibel, men att Laurent. Petri själf enligt originaltrycket därsammastädes citerar efter Vulgatas anordning »*4 Re. 5*»); *Een Predican emoot mandråp*. (Tryckt 1562. Citat ur Konungaböckerna efter Vulgata på mer än ett dussin ställen); samt *Om förbudhen skylskap och swågerskap Een liten vnderwijsning* . . . (Tryckt 1572. Se fol. Gij b)).

Att det nyupptäckta manuskriptet är utgifvet med största tänkbara omsikt och sorgfällighet, torde knappast behöfva sägas. Tillräcklig borgen härför utgör ensamt den omständigheten, att arbetet ingår i den af d:r Aksel Andersson redigerade serien af reformationsskrifter, utgifna af Svenska Litteratursällskapet. Enär handskriften är den enda kända af något af Olaus Petris egentliga arbeten, har det t. o. m. ansetts lämpligt att vid utgifvandet återgifva densammas detaljer »med större utförlighet än en handskrift från denna tid annars kan kräfva». Så hafva författarens egna öfverkorsningar samt tillägg i margen och öfver raden samvetsgrant anförts i noterna o. s. v.

Hvarje vän af vår kyrka eller blott af vår odlings historia öfverhufvud måste vara professor Ahnfelt mycket tacksam för hvad han i och med nu anmälda arbete gifvit. Måtte den vackra gåfvan bland präster och lärare finna det intresserade mottagande, som hon så väl förtjänar. *H. Ldm.*

SÖDERBLOM, NATHAN, *Jesu bärgspredikan och vår tid*. En undersökning. Stockholm, Ivar Hæggströms boktryckeri 1899. 192 sid. 8:o. Pris kr. 3: 50.

Författaren har gjort till sin uppgift att besvara frågan: äro Jesu religion och moral — sådana de möta oss i bergspredikan — verkligen välsignelsebringande och i sin äkta

gestalt förenliga med det praktiska lifvets fordringar. I en första, kortare afdelning lämnas en exegetisk öfversikt af bergspredikan, hvarvid dock förf. endast ingår på en del hufvudpunkter. Den andra, längre, afdelningen, om bergspredikans värde, redogör i en »allmän» del för olika tolkningar af bergspredikan och i en »speciell» del för de viktigare punkter i bergspredikan, som med hänsyn till sin praktiska tillämpning i vår tid synas vålla svårighet. Dessa punkter äro: Jesu ord om äktenskapet, hans utsaga om eden, hans bud att icke stå emot den som är ond och att icke sörja för morgondagen samt hans uppmaning: bedjen och eder skall varda gifvet.

De resultat, till hvilka författaren kommer, äro, kort sammanfattade, följande: Jesus kräfver i sin bergspredikan en moral af *absolut* art utan de begränsningar, som han förefann i den härskande moralen. Så t. ex. fordrar han äktenskapets oupplöslighet; icke ens horsbrott är giltig orsak till äktenskapsskillnad; orden »för hors skull» i Matt. 5: 32 och Matt. 19: 9 måste vara ett senare tillägg, ty det stör sammanhanget. Edsförbudet är också absolut; Tolstoy, kväkare m. fl. ha rätt i denna sin tolkning af Jesu ord. Orden »stå icke emot den som är ond» (τῷ πονηρῷ bör fattas maskulint) och deras fortsättning Matt. 5: 39 ff. rikta sig mot vedergällningsrätten utan hvarje inskränkning; allt självförsvar med våldets vapen, äfven det som sker med öfverhetens hjälp, är uteslutet. Och på liknande absoluta sätt böra orden om att icke hafva omsorg för morgondagen och om bönhörelsen förstås.

På frågan, huruvida denna »absolutistiskt» präglade moral och fromhet har värde för vår tid, svarar förf. ja. Han polemiserar både mot den meningen, att bergspredikan vore tillämplig endast, då den blir »vederbörligen tolkad» (?), enligt förf. detsamma som omtydd (s. 28), och mot den meningen, att den i följd af sin »absolutistiska» form icke duger för vår tid. Men han kan icke heller gilla en Tolstoys med fleres åsikt, att bergspredikan nödvändiggör en revolutionär ställning till samhällets ordningar. Lika litet kan han dela den romerska tudelningen af kristenheten i dem, som följa endast præcepta, och dem, som jämväl följa consilia, d. v. s.

göra allvar af bergspredikans moral, ej heller Luthers tudelning i den kristnes eget lif, i enlighet hvarmed bergspredikan har giltighet endast för den kristne såsom hörande till Guds rike, men icke för den kristne såsom medlem i staten. Förf. vill dock i alla dessa olika ställningar till bergspredikan se berättigade moment och viktiga bidrag gifna till en riktig värdering af bergspredikan, och i synnerhet tillerkänner han Luther en mycket stor betydelse i detta hänseende. Klaven till den riktiga värderingen af bergspredikan för de konkreta samhälleliga förhållandena finner förf. i Jesu ord Matt. 19: 8: »För edert hjärtas hårdhets skull tillstadde Moses eder att skilja edra hustrur från eder, men från begynnelsen var det icke så.» Jesus själf använder således här — säger förf. — en relativ betraktelse (s. 76); åtskillnaden mellan samhällets ordningar, så vidt de komma i strid med hans i bergspredikan uttalade principer, och gudsrikets rättfärdighet beror på ett *nödtillstånd* (s. 78), som visserligen icke kan fullt upphäfvas i denna värld, men som alla sanna kristna måste känna som ett sådant och sträfva att, så långt det är möjligt, upphäfva.

Förf. tillämpar nu denna sats på de speciella, förut nämnda, i bergspredikan gifna principernas användning i lifvet. Trots Jesu ord om äktenskapets oupplöslighet måste staten för hjärtanas hårdhets skull tillåta skilsmässa och därmed följande rätt till nytt äktenskap, ehuru kyrkan icke bör sanktionera verklig skilsmässa i äktenskapet eller med åberopande af Kristi namn gifva sin välsignelse åt nytt äktenskap, medan den frånskilde maken lefver (s. 93). — Eden är oförenlig med gudsrikets rättfärdighet: den utgör ett brott mot Guds höghet och mot sanningsplikten, den är en synd (s. 97). Dock behöfves den af våra samhällen för att framtvinga sanning. När en kristen underkastar sig samhällets ordning, måste det ske med förödmjukelse såsom en eftergift för människohjärtats hårdhet. — Duellen (s. 107 ff.) — ett annat exempel — står i oförsonlig strid mot Jesu ord: »stå icke emot den som är ond». Men i många fall kan den enskilde faktiskt vara nästan tvingad till duell på grund af ståndsfördomarnas och förhållandenas makt. Krig och straffrätt (s. 109 ff.) med våldets medel strida också mot samma Jesu ord, men de äro på vårt när-

varande stadium ett nödvändigt ondt för samhällets bestånd och utveckling, och därför bör en kristen, som troget vill iakttaga Jesu föredöme, för människolifvets nöds skull underkasta sig dem. Dödsstraffet (s. 116) kan icke heller anbefallas från kristlig ståndpunkt och är för öfrigt icke nödvändigt för det nutida samhället.

Vi torde ej behöfva referera mera för att angifva det hufvudsakliga i förf:s svar på den af honom uppställda frågan. Af hvad vi anfört torde äfven framgå, att förf. behandlat flere både viktiga och grannlaga spörsmål. Det är naturligtvis här icke möjligt att vare sig närmare redogöra för eller granska förf:s behandling af alla dessa. Men en hufvudanmärkning vilja vi göra mot förf:s ståndpunkt. Under det att förf. först gör gällande en mycket hög och sträng moral såsom utgörande bergspredikans innehåll — vi bortse härvid från huruvida han i de särskilda fallen gifvit en riktig exeges — gör han sig vid tillämpningen af de etiska grundsatserna på lifvet, på lifvet i de konkreta samhälleliga förhållandena, skyldig till en oväntadt stor undfallenhet och slapphet. Edgång t. ex. är enligt förf. ett brott, en synd, lika väl som kejsarkulten var det i martyrtiden; men icke desto mindre är det en brist på förmåga att tillämpa den »pedagogiska» synpunkten (s. 78), om man vägrar gå en af staten fordrad ed; såsom »solidarisk» med mina bröder bör jag enligt förf. äfven på det sättet bära samfundets börda (s. 96), att jag begår en handling, som jag inser vara en *synd,* ett brott mot »Guds höghet och sanningsplikten» (s. 97); det är sant, förf. vill, att jag skall verka för att oemotsvarigheten mellan den af Jesus kräfda sedligheten och det faktiska tillståndet skall minskas eller upphäfvas (s. 78), men jag bör enl. förf. ej verka i den riktningen genom att manligt träda fram och vägra att gå ed eller deltaga i krig o. s. v.; jag skall sörja öfver, att »många icke ens tänka på att tillämpa bergspredikan» (s. 80), men jag bör själf handla, såsom staten begär, i strid mot Jesu klara bud; jag skall betrakta mitt begående af edens o. s. v. *synd* såsom bärandet af ett mitt »kors», som *Jesus* själf bjuder mig att bära (!!) (s. 80); jag skall betrakta anabaptister, mennoniter och kväkare och andra, som vägrat eller vägra edgång m. m.,

såsom en »påminnelse om att vi icke äro framme vid ett samfundstillstånd, i hvilket kristendomen kan belåten lägga sig till ro»; »om de fått lida för sin trogna tillämpning af Jesu bergspredikan, skola deras namn nämnas i rad med dem, som i en tidigare period af kyrkans historia fingo lida marter och död, därför att de icke historiskt kunde bedöma kejsarkultens mening» (s. 78); men trots denna sin stora betydelse och ärofulla ställning »hafva de — — — blifvit utan eller nästan utan inflytande i staternas och mänsklighetens historia» (s. 78), och böra icke vara våra föredömen. Förf. har stränga ord mot dem, som enligt hans mening omtyda bergspredikan och sålunda försvaga dess moral. Men oss synes, som om förf. själf, sedan han först uppträdt som målsman för en utomordentligt sträng moral, på ett vida betänkligare sätt predikar en den slappaste moral. Ty hvad kan vara mera slappt än att försvara och uppmana till utöfningen af en — märk väl! — *såsom synd och brott insedd* gärning och att till på köpet drista kalla detta ett *bärande af ett kors i Jesu efterföljd!* Nej, är t. ex. edgång en synd *och af mig tydligt insedd såsom synd*, då är saken enkel och klar: det är en synd och ett brott af mig, men ingalunda ett korsbärande i Jesu spår, om jag aflägger en ed. Allt tal om pedagogiska synpunkter och solidaritet med bröderna är härvidlag usla fikonalöf, som ej räcka till att skyla nakenheten. Med sådant resonnemang skulle jag kunna försvara snart sagdt hvilken gängse uselhet som helst. Skall jag protestera mot ett samhälleligt ondt, en samhällelig synd, som jag inser vara en sådan, så skall jag väl i all rimlighets namn icke själf begå den synden och nöja mig med att ha några vackra ord för dem, som i handling protestera, utan jag skall väl själf i *handling* protestera så godt jag förmår. Att i detta sammanhang åberopa Jesu ord »för hjärtats hårdhets skull» vittnar om en farlig tankeförvirring, som för öfrigt synes oss ligga bakom förf:s hela framställning i det afseende, hvarom fråga är. Ett är att i följd af syndens inträde och härskande makt i världen nödgas vidtaga hvarjehanda åtgärder eller tillåta åtskilliga anordningar, som ej behöft komma i fråga under ett motsatt förhållande — därom handlar Jesu åberopade ord — men något annat är det att

begä en handling, som i sig själf är syndig och såsom sådan inses, och så ursäkta eller rent af berömma den med åberopande af vårt samband med en syndig värld. Äktenskapsskillnaden, där den är berättigad, konstaterar en fruktansvärd synd, som brutit sönder det äktenskapliga bandet; men utfärdandet af skiljebref i dylikt fall är ingen syndig handling. Det är härom Jesus yttrar sig i de anförda orden, men aldrig har han velat tillämpa dessa ord, såsom förf. gör, på det andra af de nyss anförda fallen. Nej, därvidlag har det varit i full öfverensstämmelse med Jesu ande, då hans lärjungar alltifrån apostlatiden gjort allvar af grundsatsen: man måste lyda Gud mer än människor.

En annan fråga blir det nu, om förf. riktigt tolkat Jesu uttalanden i bergspredikan. Hvad beträffar frågan om äktenskapsskillnaden, ha vi sett, hurusom förf. helt enkelt förklarar orden »utom för hors skull» i Matteusevangeliet för oäkta, för öfrigt på grunder, som icke synas oss mycket starka (s. 14 f.). I detta sammanhang må ock anmärkas, att förf. på ett allt annat än noggrant sätt refererar en motsatt tolkning, såsom skulle man mena, att syftet med de ifrågavarande orden vore att öppna »en väg ut ur äktenskapet». Det har väl näppeligen någon påstått. Utan man är väl tämligen ense i att medgifva, det Jesus här betonat äktenskapsskillnadens oförenlighet med äktenskapets väsen, ehuru med det parentetiska och fullt logiska tillägget, att äktenskapsskillnad må inträda, där äktenskapets väsen ej mer finns för handen — ty detta senare förhållande menar man då, såsom vi tro, icke med orätt, vara det i den begångna πορνεία, som motiverar äktenskapsskillnaden.

Hvad vidare beträffar orden om edgång, tro vi icke heller dem vara af förf. rätt tolkade. Förf. betonar mycket starkt, att härvid, såsom öfverallt i bergspredikan, Jesu ord gälla *utan hvarje inskränkning* eller måste tagas *ordagrant*. Men förf. har dock därvid icke varit konsekvent; ty vid tolkningen af Matt. 5: 28 »hvar och en som ser på en kvinna» (πᾶς ὁ βλέπων γυναῖκα) inskränker författaren (s. 11) dessa ord så, att han låter Jesus förutsätta, att åtminstone en af de båda parterna är gift. Vi lämna nu därhän, om det verkligen är där inskränkningen skall göras; den skulle väl ock kunna tän-

kas gjord i betydelsen af ἐπιθυμῆσαι: nog af, förf. ser sig, mycket riktigt, af det sammanhang, hvari Jesus talar sina ord och väl äfven på grund af hans åskådning i allmänhet nödsakad att här göra en inskränkning, och han polemiserar riktigt mot en Tolstoys »ordagranna» tolkning af dessa ord, hvarigenom äktenskapet skulle vara dömdt såsom synd. Men då borde förf. ej utan vidare ha afvisat hvarje tanke på möjligheten af en inskränkning i den »ordagranna» lydelsen af orden »I skolen alls icke svärja». Eller riktigare uttryckt, förf. borde väl åtminstone ha frågat sig, om Jesus i detta sammanhang och på grund af sin åskådning verkligen med ordet *svärja* kunnat afse allt hvad vi gemenligen kalla ed eller edgång. En andra brist i behandlingen af frågan om eden synes oss vara den, att förf. icke uppvisat, att enligt Jesu åskådning den ed måste vara synd, hvilken innebär ett högtidligt tillkännagifvande däraf, att man vid ett löftes afgifvande eller i allmänhet ett ords uttalande vet sig stå inför Gud, den himmelske Fadren, hvari för den kristne nödvändigt ligger ett åkallande af hans hjälp, ett neddragande af välsignelsens krafter från höjden, lika väl som medvetandet om Guds nitälskan mot synden och lögnen. Förf. har icke uppvisat, att denna ed — och det är för referenten väsendet i de eder, om hvilka här är fråga — är en synd, ett brott. Och förf. har icke heller *kunnat* uppvisa det, men därmed är ock hela hans framställning af eden vorden skef.

Mycket mera kunde vara att säga, emedan förf. berör många viktiga ämnen, kanske allt för många, för att de skulle bli rätt grundligt behandlade. Så t. ex. kunde det ha sitt intresse att något dröja vid förf:s polemik mot begreppet »kristlig stat», hvarvid han t. o. m. säger, att »de båda begreppen kristlig stat och staten såsom en Guds ordning hafva med hvarandra intet att skaffa» — något som dock ej hindrar förf. att litet längre fram säga, att den moderna staten åtminstone i ett afseende — med afseende på den offentliga rättsutöfningen — »väsentligen förkristligats». Men utrymmet hindrar oss att närmare ingå på vare sig denna eller andra af förf. berörda frågor.

Tilläggas må dock, att, trots de anmärkningar vi haft

att framställa mot förf:s arbete, där finnas partier som äro synnerligen goda. Dit räkna vi isynnerhet hvad förf. har att säga om kulturens värde sid. 130 ff., äfvensom mycket i hans sista kapitel, om bönhörelsen, ehuruväl vid hans i sammanhang därmed gifna framställning af undrets väsen fråga kan uppstå, om han fullt tillfredsställande kritiserat det s. k. fysiska underbegreppet; han må i mycket hafva rätt, men då han själf på annat ställe (s. 120 f.) säger, att Jesu ord om trons makt i den fysiska världen att flytta ett berg äro för honom *bokstaflig* sanning, hade dock kräfts en förklaring af denna utsagas förenlighet med förkastandet af allt hvad som kan kallas fysiskt underbegrepp. Undrets egentliga väsen betecknas af förf. (s. 167 f., s. 169 ff.) såsom ett Guds utomordentliga och verkliga ingripande i en människas lif, som är öppet för hans inverkan, d. v. s. som står bedjande inför honom. Visserligen kunna vi icke gifva förf. i allo rätt i hans sammanställning mellan under och bönhörelse, en mycket viktig fråga, hvars besvarande berör självfva grundvalarna för kristendomen. Med förf:s begränsning af »undrets verkliga väsen» till bönhörelsen (s. 167 f.) — förf. gör i verkligheten denna begränsning, trots sitt förut (s. 152) gjorda tillkännagifvande, att han icke ämnar ingå på en undersökning af den satsen, att det bibliska underbegreppets religiösa innehåll är bönhörelsen — med den nämnda begränsningen torde det bland annat bli svårt att erkänna vare sig Jesu födelse af jungfrun Maria eller hans uppståndelse på tredje dagen såsom verkliga under. Om uppståndelsen talar nog förf. i sitt arbete, men så, att vi ej bli vissa om hans uppfattning däraf; då han säger (s. 174), att »Jesu uppståndelse är ett under, sedt endast af religiösa sinnen *såsom Guds svar på deras* (lärjungarnes) *bön*», så är i dessa ord ej klart utsagdt, huruvida Jesu uppståndelse har verklighet och betydelse såsom ett objektivt faktum, oberoende af lärjungarnes bön och »bäfvande fråga om den korsfäste Jesus». Vi äro icke desto mindre tacksamma för det sätt, hvarpå förf. betonar bönhörelsens verklighet; och i synnerhet i denna afdelning — öfverhufvud taget synas oss de båda sista kapitlen mest tillfredsställande — värmes läsaren af ett om pastoral och personlig erfarenhet vittnande framställningssätt, liksom här äfven

märkes en bestämd och glädjande tendens till en djupare tillägnelse af kristendomens åskådning. På åtskilliga ställen i förf:s bok ha vi dock icke kunnat frigöra oss från intrycket, att stilen är behäftad med ett visst affektsökeri. Kanske vore det dock riktigare att skrifva detta förhållande på räkningen af förf:s lifliga, för intryck synnerligen mottagliga sinne. Exempel på egendomliga, för missförstånd utsatta, uttryckssätt äro: »Jesus drifver — — — — en hänsynslös egoism» (ordet *hänsynslös* synes för öfrigt vara ett riktigt älsklingsord för förf., i bjärt kontrast mot den ofvan påpekade otillbörliga *hänsyn*, som utmärker hans etik); Jesus är »individualisten framför andra»; »Paulus var en äkta rabbin.»

Flere exempel på bristande logik i framställningen — värme och liflighet, kanske ofta väl stor brådska, synas oss vara mer utmärkande egenskaper hos förf. än klarhet och logisk skärpa — skulle kunna anföras, men vi afstå hellre därifrån. I alla händelser har det varit af mycket intresse att läsa förf:s om en ädel anläggning vittnande arbete.

Hj. D.

WEITBRECHT, G., *Minnesord till de unga under konfirmationstiden.* Öfversättning. Sthlm, Fosterlandsstiftelsens Förlags-expedition, 1899. 100 sid., liten 8:o. Pris, kart. 0,75, i klotb. 1 kr.

Den redan förut för svenske läsare väl kände författaren har här lämnat en synnerligen god konfirmationsbok. På ett enkelt, men allvarligt språk gifves här åt de unga en kortfattad, men ganska fullständig sammanfattning af den kristna trosläran enligt katekesens 5 hufvudstycken, med början med dopet, sedan trosartiklarna, bönen, lagen och sist nattvarden. Grundtonen är klart och bestämdt luthersk. Så t. ex. framhålles den lutherska rättfärdiggörelseläran med klarhet; äfven angifves i viktigare frågor, såsom i fråga om nattvarden, skillnaden mellan å ena sidan luthersk och å andra sidan reformert, men i synnerhet romersk uppfattning. Förmaningsord i en varmhjärtad ton åtfölja allestädes de särskilda styckena.

I det första inledande stycket, om konfirmationen, heter det: »hvad våra föräldrar då (vid vårt dop) en gång i vårt

namn sagt och lofvat, därtill sätta vi i konfirmationen likasom vår egen underskrift: därvid är och skall det framgent blifva.» Önskligt hade varit, att öfversättaren på något sätt ändrat eller ock utlämnat dessa ord, emedan denna uppfattning af föräldrarna (faddrarna?) såsom barnens ställföreträdare vid barndopet både är oriktig och för svenska läsare obegriplig, enär numera intet så kalladt doplöfte afgifves af faddrarna i barnens ställe. — Ett svårare tryckfel ha vi observerat: sid. 63 står *bönerna* i st. f. *buden*. På ett och annat ställe, t. ex. mot slutet af sid. 47, är den svenska öfversättningens språk ej fullt klart. *Hj. D.*

SCHACK, A., *Sociale Spørgsmaal i kristelig Belysning*. Fem föredrag. Kjøbenhavn, Lehmann & Stage, 1897. 82 s. lit. 8:o. Pris 1 kr.

Uti sina »Kirkelige Meddelelser fra Danmark» (Kyrkl. Tidskr. 1899, s. 56) har R. Petersen omnämnt dessa föredrag och karakteriserat dem som goda. Utan tvifvel äro de ock förtjänta af detta vitsord. Vare sig det är fråga om »barmhärtigheten och rättfärdigheten i förhållande till den sociala frågan» eller om kyrkans ställning till de fattiga och till den offentliga moralen, vare sig förf. skärskådar »tjänareförhållandet» eller sysselsätter sig med spörsmålet om »förnöjsamhet och lyx» — alltid lyssnar man med intresse till hans framställning. Om han än icke egentligen gifver någon ny eller öfverraskande belysning åt de ämnen, han upptagit till behandling, så vet han dock att med exempel ur lifvet ställa deras praktiska betydelse i dagen, och den ståndpunkt, han intager, visar sig i det hela vida mera sund och moderat än den danska »inre missionens», med hvilken riktning förf. eljes i åtskilligt sympatiserar. Oss har särskildt det första af de fem föredragen tilltalat, där förf. gent emot dem, som på det sociala området kräfva »rättfärdighet, icke barmhärtighet», häfdar den satsen, att barmhärtigheten är det största af allt, men på samma gång kraftigt betonar vikten af, att de, som föra barmhärtighetens talan icke förbise rättfärdighetens kraf, utan med så mycket större eftertryck göra dessa gällande, just på barmhärtighetens grund. *J. T. B—g.*

I sfinxens land.

Ett reseminne.

Mången annan öfverskrift kunde nog vara befogad för de trakter, jag nu går att beröra, men i denna ligger just en antydan om det hemlighetsfulla, gåtlika, aningsrika, som för oss västerländingar åt Egypten förlänar en sådan stark dragningskraft. Det var en märklig sannsaga, att jag nu befann mig i det sagoland, där människoanden tidigast af egen inneboende drift drömde om det företräde han såsom själfmedveten och fri äger framom hela den öfriga skapelsen, drömde om döden såsom allenast en genomgång till andra lifsformer, drömde om en tid, då hemligheten skulle yppas, gåtan lösas, aningen gå i uppfyllelse. Då, när en gång tiden vore inne och sfinxens gåta löst, skulle han själf störta sig i hafvet. Hans tidsålder skulle då vara till ända, och — för att tala med våra förfäder — en ny jord, härligt grön, uppstiga ur hafvet, belyst af en klarare sol än den, hvars sinnebild han var.

Men till detta land hade ju ock i forntiden nått några af de strålar, som bebådade denna nya dags gryning; ja, det landet har fått hälsa en stråle af själfva lifvets och sanningens sol i dess uppgång. Redan Abraham uppehöll sig fordomtima här någon tid, hit flyttade äfvenledes hans sonson Jakob, då bröd ej fanns i Kanaans land. Ty i det landet hade Frälsarens skönaste gammaltestamentliga förebild, vår barndomsvän Josef, såsom konungens högstbetrodde man beredt hem och uppehälle icke blott åt sina bröder, som sålt honom, utan jämväl åt sin gamle fader. Där hade det gamla testamentets medlare Mose fått sin fostran såsom barn och

yngling, samt både rönt och själf utfört stora Guds undergärningar. Till det landet blef ändtligen han, som frälsat världen, själf såsom ett litet hjälplöst barn förd af dem, åt hvilka den himmelske Fadren anförtrott den närmaste vården om sin älskelige Son, undan konung Herodes' mordplaner. Om detta och annat med den heliga historien samhörande fick man här inga eller ringa yttre påminnelser. Men så mycket starkare trädde allt sådant fram för själens inre öga, så jag kunde äfven här känna mig i viss mån stå på helig mark.

I Alexandria blef uppehållet kortare, än den i förväg utgifna prospekten ställt i utsikt. Den afsedda rundturen genom staden måste inställas, och man fick inskränka sig till att se det i närheten liggande mest sevärda, som kunde medhinnas före Kairotågets afgång, en sak, som öfverallt i Österlandet innebär timslång, ja oftast flere timmars väntan. Svårigheten är blott att få veta, hur länge man vågar vara borta, sedan ens plats å tåget blifvit belagd, hvilken åtgärd äfven här ute plägar respekteras.

Redan under det båten passerar genom den inre hamnen, kunna med nödiga hjälpmedel för synen, hvilka en resande sällan är utan, öfver husen till höger skönjas Pompejusobeliskens spets och till vänster vice konungens palats Râs et-Tin (fikonudden). Detta i stadens nordvästliga utkant belägna slott, likasom de numera till största delen utrymda och förfallna fästningsverken i dess grannskap, erbjuder föga af intresse, men så mycket mer själfva färden från hamnen dit genom det muhammedanska kvarteret, hvilken ger ett första intryck af orientaliskt lif och byggnadssätt, orientalisk klädedräkt och orientaliska ansiktstyper, hvilket allt innebär något för en västerländing nytt och främmande. Hvad åter angår förbemälta obelisk, så intresserar den högeligen dels såsom det enda väl bibehållna minnesmärket af det gamla Alexandria, dels med hänsyn till de historiska minnen, som äro härmed

förbundna. Den ur ett enda block tagna pelaren af röd granit är 20,4 meter hög, nedantill 2,7 och ofvantill 2,3 meter i genomskärning, med en groft huggen korintisk kapitäl. I forntiden gällde obelisken såsom en sinnebild af solguden. Den, som här tedde sig för oss, når jämte sockel en höjd af 31,8 meter och gör ett mäktigt intryck. I början af det fjärde århundradet blef detta monument rest af en romersk prefekt vid namn Pompejus till kejsar Diokletians ära, af hvilken själf eller af hvars ryktbara häst en bild sannolikt stått på spetsen. Sagde kejsare skall nämligen, då staden af honom år 296 efter en långvarig belägring intogs, hafva befallt, att blodbadet på de besegrade skulle fortgå, tills blodet af de fallne vätt hans hästs knän. Och detta förmäler sagan skola hafva skett helt snart, i det att hästen snafvade öfver en fallen krigare, med hvars blod knäna på djuret sålunda kommo i beröring.

Färden till Kairo, som med snälltåg tager i anspråk omkring 4 timmar, var högeligen intressant. Hvarken Algeriet eller någon annan ort, jag förut besökt, kan täfla med denna del af Egypten i afseende på sceneriets egendomlighet och behag. Oupphörligt växla föremålen i otrolig mångfald med hänsyn både till natur och människovärld. En sådan skiljaktighet i människors hudfärg, anletsdrag, klädsel (eller frånvaro af allt hvad kläder heter) hade jag icke trott mig kunna möta inom den trånga ramen af några få timmars resa. Och knappast mindre påfallande var skiftningen i den tafla, som de omgifvande naturföremålen erbjödo. Först utmed den hemlighetsfulla, två och en half meter under hafsytan belägna Mariût-sjön eller rättare träsket, hvarifrån underbara fata-morgana-syner oftare än kanske någon annan städes på jorden visa sig för den resande, för hvars inre syn äfven barndomsminnena från sagolandet underbart hägra. Här tyckes sagda fé med sina synvillor i allo härska. Den omedelbart på andra sidan belägna vida sjön Aburkir låter oss tro, att vi en god

stund fara på järnväg tvärs igenom hafvet. Och nu, sedan vi åter kommit riktigt på land, en rad af masttoppar som följa oss milslångt! Det är den från järnvägen icke synliga, för Alexandrias handelsförbindelse med Nilfloden så viktiga Mahmudîjekanalen, hvarå talrika fartyg segla. Om byggandet af denna Egyptens mest betydande kanal, som skedde 1823, berättas det, att omkring 60,000 människor fingo därvid sätta lifvet till genom sjukdom och hunger. För öfrigt passerar tåget åter och åter kanaler, som för landets fruktbarhet äro af högsta vikt. På de af dessa bevattnade fälten, som ofta se ut som sjöar, finna vi hjordar af väldiga, svarta, bredhornade buffeloxar, erinrande om de bibelns »sköna och feta nöt», som Farao i drömmen såg uppstiga ur älfven. Emellanåt skönjas ock vidsträckta fält med »ax, fulla och tjocka». Framför allt fängsla skogsdungarna med sina täta, låga bomullsträd, vid hvilka fellacher (den egyptiska allmogen) synas i verksamhet, likasom vid bevattningen. Denna försiggår mestadels mycket primitivt, i det att ett par i slammet stående eller sittande personer fylla en vid linor eller rep fäst enkel korg af bast med vatten, hvarefter de svänga den upp och tömma den i en något högre liggande ränna. På landsvägen, som långa stycken löper utmed banan, ses ock flerestädes långa rader af kameler, bärande säckar med bomull och andra varor, samt vid sidan af dem deras förare, som genom rop och skrik vidt omkring höras, om man än icke såge dem. På mer upphöjda ställen ligga byar, till allra största delen bestående af de eländigaste lerhyddor med härlig omgifning af höga palmer och vidtutgrenade sykomorer. Här och där skymtar en stad eller större ort fram, utmärkt genom minareter och kupoler samt hvita tak, som sticka upp ur det gröna. Vid städerna Damanhur och Tanta, som banlinjen berör, göres ett något längre uppehåll, hvarunder den resande

åtminstone får vederkvickelsen af att räta på benen, hvartill de trånga, öfverfyllda vagnarna gifva föga tillfälle.

En god stund efter solnedgången kommo vi fram till Kairo, El-Kâhira, d. ä. den segerrika, Afrikas största stad med ungefär en half million invånare, af folket gemenligen Misr eller Masr benämnd. Detta ord, hvarmed fordom hela landet utmärktes, för tanken på Mizraim, ett af det gamla testamentets namn på hela det sagoland, där vi nu voro. I Shepheards rymliga och komfortabla hotell erbjöds oss efter resans strapatser den civiliserade världens hela komfort, hvartill kom en omgifning, som gjorde allt för oss nytt och intresseväckande. Utanför dörrarne till våra sofgemak stodo egyptier, och vid den festliga måltid, som väntade oss i den af ljus och kristall strålande matsalen, blefvo vi uppassade af nubiske tjänare. Till denna diner kl. 10 på aftonen var det tillsagdt att deltagarne skulle infinna sig i högtidsdräkt. Vid desserten utbragte preussiske kultusministern Bosse i väl valda ordalag kejsarinnan Augusta Viktorias skål med anledning däraf, att hon samma dag fyllde 40 år. Efter middagen gjordes en promenad till fots längs Muski, Kairos förnämsta gata — ehuru hvarken rak eller bred eller praktfull efter våra begrepp — och jämväl en af hela världens mest trafikerade gator med en förunderlig blandning af österländskt och västerländskt väsen. Till sent inpå natten sutto vi sedan ute på den vackra terrassen, däri från man hade en förträfflig öfverblick öfver det rörliga folklif, som fördes på den utanför hotellet belägna Esbekîje-platsen af allehanda slags afrikaner i pittoreska dräkter vid sidan af rätt talrika europeer med dessas prosaiska typ. Se där en mörkhyad egyptisk effendi (herreman) med fez på hufvudet, klädd i lång blå rock och vida, gula sidenbyxor, samt straxt bredvid en nästan kopparfärgad fellach i smutsgrå skjorta och för resten endast den lilla filtmössan till hufvudbonad. Den sistnämnde bjuder ut något

krimskrams till en herre i slokhatt och vanlig europeisk kostym. Det tyckes bli affär utaf trots den sena timmen. Lustigt var att iakttaga, hur finurligt fellachen begagnar sig af munnen till börs, i hvilken han stoppar in de penningar, han mottager, och hvarur han hämtar fram något mindre mynt att gifva tillbaka. Och se där den ståtlige araben i brokig turban och fladdrande mantel, hur han tyglar sin eldige gångare ännu vid denna långt framskridna tid på dygnet!

Kl. 7 följande morgon skedde uppbrott till pyramiderna. Åsnor och vagnar i mängd funnos framför hotellet för vår räkning; man hade alltså valet fritt mellan att åka och att rida. Med flertalet valde jag denna gång det förra sättet att färdas såsom det på en gång bekvämaste och snabbaste. Ty vi behöfde i sanning allt, som af tid och krafter kunde stå oss till buds. Araberna, till hvilkas stam så väl körsven som hästar här oftast höra, låta det merendels gå i vildaste fart, jagande fram i galopp för att under rop af *jallah, jallah* komma förbi hvarandra. Det är en verklig kappkörning, hvarvid lif och lemmar icke sällan sättas på spel, hvilket jag och min följeslagare en annan gång fingo bokstafligt erfara. Denna gången gick det lyckligt. Hvarken någon af hästarne stupade eller vagnen välte nu, där jag var med. Den nyanlagda chausséen är utmärkt, och på mindre än 2 timmar voro vi framme, oaktadt ett kort uppehåll gjorts för att få se oss litet omkring i den praktfulla Bûlâk-parken, där de växter, hvilka vi här hemma äro stolta att inom hus äga i ett eller annat föga utveckladt exemplar, prunka såsom höga träd i riklig mängd och yppig skrud. För öfrigt utgjordes en god del af den väg, vi hade att tillryggalägga, af en skuggrik akacieallé, icke sällan på ömse sidor omgifven af vatten, beroende därpå, att Nilen icke fallit mer, än att vattnet på stränderna ännu hade en eller två fots höjd, såsom man kunde af de däri vadande människorna och djuren döma. Egendomligt var tillika

att skada de här och där på vattenytan liksom simmande öar med en växtlighet lik den, som skriften beskrifver såsom utmärkande för herdelandet Gosen, i hvars närhet vi ju ock befunno oss.

Vid Gîseh stannar den väldiga cortègen. Omedelbart framför oss ha vi tre af dessa mångtusenåriga grafkamrar, som foresväfva hvarje skolynglings inbillning sasom nagot allenastående storartadt i sitt slag under namn af Egyptens pyramider. Den största af dem är Cheopspyramiden, till hvars uppförande behöfdes enligt Herodot 100,000 människor under 20 år. Äfven om man härvid måste taga med i beräkning österlandets slöseri med mänsklig arbetskraft i allmänhet och de särskilda egyptiska naturförhållanden, som betydligt fördröjt och försvårat arbetet, kunna dock de angifna siffrorna vara ägnade att gifva en viss föreställning om detta arbetes omfattning. Efter en af våra kunnigaste egyptologers förmenande skall vidden af hvarje pyramid ha berott på regeringstidens längd hos den Faraon, åt hvilken hans grift sålunda i förväg restes, en hypotes, som likväl af andra forskare på detta område förkastas, emedan det inres anordning synes förutsätta, att byggmästaren allt ifrån början noga beräknat det helas omfang. Ifrågavarande företrädesvis af kalksten från de närbelägna Mokattambergen bestående koloss, som ursprungligen mätte 233 meter i genomskärning, mäter f. n. 227,5 meter, med en ursprunglig höjd af 146, numera 137,2. En askådlig föreställning om dess storlek vinnes genom jämförelse med något annat kändt jätteverk, t. ex. Kölnerdomen, som upptager blott en sjundedel af den yta, som Cheopspyramiden betäcker. Den forna polerade granitbetäckningen har fullständigt fallit bort, hvarigenom det blifvit lättare att finna stöd för foten under uppstigandet eller upphalningen på de ofta nära en meter höga blocken.

Cheopspyramiden, likasom öfver hufvud de egyptiska

pyramiderna, har en enda uppgång, nämligen å norra sidan, hvilket jag då ännu icke visste, en okunnighet, som kunnat vålla mig stora obehag, och säkerligen till det minsta skulle ha förorsakat en betydlig penninge-utpressning, om jag icke i tid beslutit förskaffa mig visshet i saken. Ett par beduiner hade nämligen redan fått mig om hand för att föra mig en annan väg upp och den norra vägen ned, på det att »Munsiö» sålunda måtte få se den vackra utsikten från två håll. I parentes vill jag nämna, att förbråkad franska är det språk, hvarpå främlingar här, så väl som annorstädes i de länder, som genom Napoleons österländska fälttåg och dess efterverkningar först kommit i något lifligare beröring med västerlandet, vanligast tilltalas, likasom af främmande mynt det franska än i dag här mest förekommer och helst mottages. Nå, »Munsiö» hade gått ett stycke framåt helt obekymrad, då följeslagarnes alldeles opåkallade försäkringar, att han kunde till dem sätta det fullaste förtroende, just gjorde honom något betänksam och föranledde det ofvannämnda beslutet att först skaffa sig upplysning om både väg och vägvisare af den Scheik, som för tillfället hade detta värf sig anförtrodt. Då bedragarne förstodo min afsikt, gjorde de allt för att afhålla mig ifrån att sätta den i verket, men desto bestämdare blef jag, hvarvid de togo till benen och flydde, eftersom vi ännu icke aflägsnat oss längre bort, än att andra kunde få del af hvad som förehades. Scheiken lämnade den ofvannämnda upplysningen om vägen och anvisade mig andra ledsagare, för hvilka han svarade, förklarande, att *dessa* skulle taga hvarken mina penningar eller mitt lif. Icke gjorde de mig heller något ondt, men nog fordrade de Bachschisch 10 gånger så visst som en under färden, företrädesvis då ingen kunde se eller höra oss.

Blott ett tiotal af resenärerna vågade sig på att bestiga detta af människohand danade branta berg, hvilket skedde

med tillhjälp af beduinerna, som med en katts smidighet klättrade förut och sedan, steg för steg, hulpo oss upp genom att en på hvar sida fatta våra händer. Belöningen för den, som underkastat sig denna icke ringa ansträngning, blef rik, då vi från toppen eller närheten däraf fingo en omfattande öfverblick öfver landskapet, som låg där utbredt under våra fötter. Den utsikten kan, om annars någon, kallas oförliknelig, icke blott genom de åskadade föremålens säregna beskaffenhet i och för sig, utan kanske ännu mer därigenom, att de på så pass nära håll förete en kontrast, hvars like väl knappt kan tänkas och som säkerligen i intet fall lär kunna öfverträffas. En skarp gränslinje i pyramidens omedelbara närhet skiljer Nildalens fruktbara grönskande deltaland, som vi nyss genomfarit, från den Libyska öknens brungula sandfält och nakna klippor. Där framme de förbemälta palmlundarne, för ögat omslutna af solbelyst sjö, och litet längre bort Kairos citadell och glittrande minareter, här åter invid kolossen, på hvilken vi befinna oss, sfinxen, ännu till stor del nedsänkt i sanden, samt hela sträckor med grafvar och förfallna tempelrester.

Ända upp till spetsen hann jag icke, emedan jag föredrog att på återvägen intränga i det inre af pyramiden, en ganska mödosam sak, som jag tror ingen af de öfriga var böjd att underkasta sig, så mycket mer som det skulle inkräkta på den till frukosten anslagna tiden. Vid detta besök i pyramidens inre är beduinernas hjälp ännu mer oundgänglig än till bestigningen. I och för sig är besöket i fråga föga lockande. Genom en flerestädes ytterst trång, mörk gång måste man än krypa, än blott glida utför en glatt yta, på hvilken intet fäste gifves, än lata sig dragas eller släpas uppåt, och detta allt i en utomordentligt het, tryckande atmosfer, med talrikt sällskap af flädermöss. Utaf de tre inuti Cheopspyramiden belägna grafkamrarne erbjuder den nedersta minst af intresse. Den är tom, likasom den mellersta s. k. drott-

ningkammaren. Intressantast är utan tvifvel den öfversta af dessa kamrar, i hvilken befinner sig konung Cheops' numera tomma granitsarkofag. Beundransvärd är den konstfärdighet, hvarmed väggarnes block äro sammanfogade, så att de på det nogaste passa tillhopa. Upplysningen af det mer än 10 meter långa och öfver 5 meter breda och lika höga rummet skedde genom medförd magnesiatråd, som ock under vägen dit in flere ganger patändts. Lyckligt utkommen och hulpen ned, fann jag flere af mina medresande på kameler återvändande från en liten rundtur, hvarigenom de sökt bereda sig någon kännedom om den tafla, fåtalet med mig uppifrån skådat långt både vidsträcktare och mera imposant.

Ännu en vandring återstod mig, till den blott 15 till 20 minuters väg i sydostlig riktning befintliga sfinxen. Vid de förstörda tempel i sfinxens omedelbara närhet, i hvilka säkerligen fordom öfvats en åt de i närbelägna grifter hvilande härskarne ägnad kult, var föga skäl att länge dröja, men dess mer vid sfinxen själf, som täflar med pyramiderna om priset bland denna innehållsrika dags många underbara syner. Jag kan icke säga, hur gripen jag var att sålunda se, verkligen se framför mig dessa vittnesbörd om en för flere årtusen tillbaka här rådande hög kultur, hvarom jag som andra väl hundra gånger läst och hört förtäljas. Nu stod jag inför den världsberömda jättegestalten af detta sagodjur, som i urgamla inskrifter ställes i nära samband med den i himlarymden sväfvande solen. Mot dennas uppgång vänder sig ock det fordom skäggprydda människoanletet (orätt alltså att, såsom merendels sker, fatta och benämna sfinxen feminint) likasom väntande, längtande, spörjande, om dag ej snart skall gry, då dödens skuggor skola vika för den uppgående solens lifgifvande ljus. Detta hindrar dock icke, att Egyptens sfinxer tillika hafva utgjort sinnebilder af de egyptiska konungarnes kallelse att såsom solguden Osiris' efterföljare genom lysande bedrifter förhöja

lifvet i denna dödsskuggans dal, hvilket framgår af flere sfinxhufvudens tydligtvis asyftade likhet med samtida konungar. Längden af denne sfinx' lejonkropp uppgår till mer än 50 meter. Lämningar ha ock upptäckts af ett slags tempel, som stått mellan sfinxens framtassar, och bildats af s. k. steler, hvarmed förstås dörrbildningar, afsedda att symboliskt framställa ingången till dödsriket, som var de gamla egyptierna mer förtroget än något annat af forntidens kulturfolk. Jag måtte ha sett trött ut, då jag slutat mina vandringar, ty helt tvärt fann jag mig fattad under armarne af två beduiner, som, oberörda af mina protester, på detta mycket handgripliga sätt sökte öfvertyga mig om behofvet af hjälp eller, för att säga sanningen, deras behof af »Munsiös» blanka en- eller tvåfrancsstycken.

Efter intagen frukost i det närbelägna präktiga Hôtel Mena House, hvarest man ännu med stolthet talar om att Sveriges och Norges kronprinsessa någon tid där residerat, bar det af till det knappt en half timmes väg härifrån liggande Gîsehmuseet, som allt intill år 1890 förvarades å den förutnämnda Bûlâk-ön, men nu fått sin plats i ett mycket omfångsrikt palats på västra Nilstranden. Och betydande är i sanning det utrymme, som af detta museum tages i anspråk. Vida större betydelse har det dock helt visst genom värdet af dess samlade minnesmärken från skilda tider, hvarigenom det kan sägas utgöra en Egyptens historia i sten och som gjort, att det blifvit karakteriseradt såsom det i historiskt hänseende dyrbaraste i världen. Bland de konstskatter, som här äro förvarade, har jag i en resebeskrifning sett uppgifvas den berömda Rosettestenen, ett block af svart basalt, genom hvars på tre språk utförda inskription (med hieroglyfer, med hieratisk skrift och med grekiska typer) säker grund först blifvit lagd för tolkningen af de äldsta egyptiska manuskripten. Men det måste väl vara allenast en efterbildning, hvarom då

är fråga, eftersom ju originalet finnes i London såsom en af British Museums största dyrbarheter. Det, som här företrädesvis tilldrog sig min så väl som flere andras uppmärksamhet, var mumier och statyer. Bland de förra må nämnas Ramses II:s. Fordom antogs denna vara stoftet af den Farao, som genom sin hårdhet föranledde hebreernas utvandring ur landet under Moses ledning, och hans stränga drag ha nog bidragit till det antagandet. Men en senare forskning har gjort mer sannolikt, att en annan förefintlig stofthydda tillhört sagde tyrann, nämligen Menephtahs, hvilkens ansiktsuttryck likväl vittnar mer om välvillig än grym sinnesart. Och här vid lag kan man icke lösa problemet genom att förutsätta bristande noggrannhet i afseende på porträttlikheten, såsom fallet lär vara med vissa statyer; ty mumierna äro nog äkta. Bland statyerna åter intager den s. k. Schech-el-bened (byfogden) ett af de främsta rummen, där han står med sin långa kommandostaf, så natursann, som såge vi honom lifs lefvande framför oss, trots de årtusen, som ligga mellan hans tid och vår. Denna stod är af trä, delvis restaurerad, med ögon af kvarts; men oftast är materialet kalksten eller alabaster. Den mest betydande stoden, hvars material är en dioritlik stenart, skall vara den, hvilken föreställer uppbyggaren af den näst största af Gîsehpyramiderna, konung Khafras, och som har blifvit funnen i en af de närbelägna tempelruinerna, i olikhet med det vanligaste förhallandet i afseende pa dessa stoder, hvilka mestadels framdragits ur grafvarne. För öfrigt skulle mycket vara att säga äfven om andra här befintliga intressanta föremål, sasom flertusenäriga reliefer, äfvensom papyrusrullar, som innehålla ännu äldre manuskript, tillhörande den s. k. Dödsboken. Det måste väcka åskådarens förvåning, att så mycket af verkliga kostbarheter ännu finnes kvar, då man betänker, för hvilka rofferier af alla slag detta land varit utsatt. Icke blott de europeiska stormakter, som tid

efter annan sköflat landet, utan äfven ett icke ringa antal småtjufvar i otadlig europeisk dräkt ha allt intill våra dagar ingalunda skytt att sätta sig i besittning af de fynd, hvartill särskildt de öppnade grafvarne erbjudit rikligt tillfälle på grund af de gamla egyptiernas tro på de aflidnas förmåga att göra sig till godo medförda gåfvor och löna de på jorden kvarvarande gifvarne därför.

Ännu var dagen icke till ända, och de, som i likhet med mig önskade väl bruka de dyrbara stunder före solnedgången, som voro öfriga, begåfvo sig efter återkomsten till Kairo upp på citadellhöjden, hvarifrån man har den ypperligaste utsikt öfver staden och dess omnejd. Enhvar, som genom de goda beskrifningar, hvilka stå den resande till buds, förut gjort sig någorlunda bekant med Kairos topografi, hade icke svårt att följa med ciceronens utpekande af mer bemärkta platser. För den forne universitetsläraren var det naturligt, att han med synnerligt intresse lät för sig utvisas platsen, hvarest orientens främsta lärdomsanstalt var belägen, där 10,000 unge män få sin utbildning, och hörde i lifliga färger målas den blinda muhammedanska trosifver, som här har sitt starkaste fäste. För öfrigt riktades min blick på de många historiskt berömda ställen i och omkring Kairo, hvilka från denna allt behärskande utsiktsplats kunde delvis oklart skönjas, delvis tydligt ses. Åt nordväst skymtades det ställe, där Napoleons frejdade här den 21 juli 1798, alltså 100 år förut, vunnit det afgörande slaget »vid pyramiderna»; sydost framträdde klart de ej mindre minnesrika mamelukgrafvarne. Framför allt var det här, likasom från Cheopspyramiden, taflan i dess helhet, som fängslade, vare sig blicken hvilade på staden med dess otaliga glänsande moskeer, eller följde i fjärran Nilens breda silfverband och fruktbara omgifning eller möttes af Mokattamkedjan och den s. k. förstenade skogen jämte öknens kullar och hedar.

Till sist gjorde jag ett besök i den omedelbart invid citadellet liggande Gâmi Mohammed Ali, vanligen Alabastermoskén benämnd. Skymningen hade redan fallit på, och templet upplystes af lampor, som, ehuru talrika, spredo ett svagt, mystiskt ljus öfver det vidsträckta rummet. Emedan solen gått ned, måste en rätt dryg afgift erläggas för att vinna inträde. Vi voro därför helt få, som läto påbinda sandalerna och begåfvo oss dit in. En af de medresande yttrade ock skämtsamt till mig, att svenskarne nu som alltid visade sig vara enfaldigt och opraktiskt folk, då jag ej räknade efter, huru många buteljer bier jag kunnat få för den erlagda inträdesafgiften. Emellertid fann jag mina penningar den gången väl använda och skulle icke velat gå miste om denna syn för mycket godt (hvartill jag knappast vill räkna den nämnda prisade drycken, allra minst sådan den bjudes i österlandet). Redan utifrån, sedt från den med en alabasterkolonnad omgifna förgården, gör den väldiga, kvadratformiga byggnaden med sina båda höga, utomordentligt fina minareter ett mäktigt intryck. Men ännu djupare var intrycket af templets inre i den stämningsfulla halfdager, hvari det nu för oss framträdde. Den stora kupolen i midten, uppburen af fyra väldiga pelare, äfvensom det utmed väggarne löpande galleriet och den af ett gallerverk omslutna Muhammed Alis graf till höger om Mimbur (hvad vi skulle kalla altaret eller förbönsplatsen) gifva åt det annars ödsliga templet en viss omväxling, ja ett visst behag vid sidan af sublim högtidlighet. Uppbyggligt är ock att iakttaga den vördnad, hvarmed araberna själfva betrakta och behandla sin helgedom.

Blott några få timmars sömn, och vi befinna oss på återväg till Alexandria. Hvad ett par dagars avtoptisk kännedom kan gifva, som ur en viss synpunkt af inga studier uppväges! Jag var nu ej vidare någon främling där, hvarest jag kort förut känt mig förflyttad likasom till en ny värld! Snart låg

hafvet ånyo spegelblankt framför oss, och Midnight Sun inbjöd angenämt lockande till förnyadt, stilla hemlif efter alla utståndna mödor och ansträngningar. Farväl Egypten, du sfinxens land! Hvad fordom patriarkerna i tron skådat och hvartill äfven dina egna barn i dunkelt aningsfull längtan blickat hän, det äga vi i Jesus Kristus, såsom den, i hvilken en soluppgång från höjden har genom vår Guds innerliga barmhärtighet besökt oss. Farväl Alexandria, du minnesrika, vördnadsvärda stad, där en Origenes, en Athanasius utfört hvar sin stora lifsgärning, den förre genom att gjuta kristendomens läroinnehåll i de af forntidens vise beredda tankeformerna, den senare genom att omkring den sålunda systematiskt utbildade kristna läran resa en oöfverstiglig mur, det ena som det andra till oskattbar välsignelse för all framtid.

K. H. Gez. von Schéele.

Om Gamla Testamentets skrifter.

II.

Större delen af dessa skrifter äro i sin nuvarande form samlingar af skrifter, större verk, som tillkommit genom bearbetning och sammanarbetning af äldre skriftstycken och af traditionselement. Det är ej många af gamla testamentets skrifter som nu äga en ursprunglig enhetlighet och härstamma från blott en författares hand. Dessa förhållanden vittna om, huru jämförelsevis högt uppdrifven den litterära verksamheten var i Israel. Ett folk, som producerar större sammanfattande verk, stödda på reflexion och undersökningar, har nått en hög grad af andlig utveckling. Och dessa större litterära minnesmärkena, bearbetade och sammanarbetade af folket

självt, måste vara ovärderliga hjälpmedel för studiet af det folkets lif.

Vi måste således i det hela räkna det som en förtjänst och fördel, att det israelitiska folket efterlämnat en litteraturskatt af större verk, något som, äfven detta, ingått i Guds plan med detta folk. Härigenom har så mycket bevarats, som säkerligen annars ej blifvit bevaradt, härigenom sättas vi i tillfälle att lära känna detta folks lif och sätt att tänka, såsom vi annars ej skolat kunna det. Men en olägenhet har detta haft med sig, som vi ej må förneka och som ofta vållar bekymmer, nämligen att vi till stor del förlorat de ursprungliga källorna. När man hade de större verken, så prisgaf man lätt de ursprungliga källorna såsom obehöfliga. Detta gör, att man måste nedlägga mycket arbete på att granska, huru senare författare och redaktörer användt de ursprungliga källorna, ett arbete, som medför ej små svårigheter och ofta ger anledning till mycket olika meningar. I detta afseende erbjuder studiet af Egyptens och Babylonien-Assyriens historia ett företräde. Här rör man sig med till stor del ursprungliga källor, alla de många inskrifterna.

De ursprungliga källorna till gamla testamentets skrifter äro för ingen del barn af hypoteser. Antingen skina de tydligt igenom eller äro de tydligt och direkt angifna. Språkolikheter, olikheter i framställningssätt, bristande sammanhang, dubbletter m. m. visa på sådana källor. Lyckligtvis, kunna vi säga, ha författarne ofta användt dem på ett så naivt och oförmedladt sätt, att man i hufvudsak kan särskilja dem.

Vi ge nu akt på några sådana samlingar.

Moseböckerna ha under långa tider ansetts som ett enhetligt verk, till största delen författadt af Mose. Denna mening har ingen grund i böckerna själfva eller någon annorstädes i skriften. Den är en produkt af den senare judiska traditionen, hvilken så småningom kanoniserats till ofelbar

sanning, såsom det så ofta händer den mycket felbara traditionen. Moseböckerna innehålla Israels historia under tiden före och under Mose, och då Mose var den israelitiska statens och lagens store, af Gud sände grundläggare, så har lagen förenats med Moses historia i denna litterära produkt, som kallas Moseböckerna. Men alla de lagar, som finnas här, höra ej till Moses tid.

Moseböckerna, som i deras nuvarande gestalt blifvit färdiga först efter exilen, bestå af flere större källor, som åter i sin ordning författats med hjälp af äldre, ursprungliga, skriftliga och muntliga källor. De förete stora olikheter i språk och framställningssätt.

I Josua- och Domareböckerna skina de ursprungliga källorna ofta på ett tydligt sätt igenom. Likaså i Samuelsböckerna. I Konunga- och Krönikeböckerna, som tillhöra, de förra tiden under eller efter exilen, de senare tiden efter exilen, äro ursprungliga källor direkt angifna. I Esras och Nehemias böcker angifvas ock sådana. Psaltaren, som så ofta gäller för »Davids psalmer», utgör en samling af helig poesi från högst olika tider af folkets lif, med säkerhet från Davids tid ända t. o. m. kanske Makkabeertiden. Ordspråksboken innehåller samlingar af ordspråk från olika tider, äfven fran Salomo och hans tid. Bland de profetiska skrifterna finns det flere, som ha tillsatser till en ursprunglig skrift. Detta gäller i särskildt hög grad om Jesaias bok, som utgör en samling af profetior från olika tider. Här finnas profetior af Esaias, här finnas sådana från exilens tid o. s. v.

Vi skola nu i hufvuddrag redogöra för skrifternas uppkomst under olika tider och samlandet af större böcker, för så vidt man har säkra uppfattningar häraf.

III.

Tiden före konungarnes tid.

Från dessa tider har det funnits källskrifter, som användts vid författandet af Moseböckerna, Josua bok och Domareboken. Att man skref under dessa tider och författade åtskilligt, som muntligen bevarades och sedan upptecknades, är en gifven sak. Dock är det ej så många litterära minnesmärken, som finnas kvar från dessa tider.

För patriarkhistorien uppgifver skriften själf inga litterära källor, som äro samtida med denna historias tilldragelser. Om några sådana funnits, ha alla spår af dem försvunnit. Det sannolika är, att endast muntlig tradition längre tider burit denna historia till eftervärlden. Den är också af den art, att man märker, att samtida skriftliga uppteckningar ej legat till grund för densamma. Å ena sidan ha vi all rätt att tro, att vi här ha sanna historiska reminiscenser från dessa märkliga tider. Det gäller folkets och den sanna religionens allra första grundläggning. Under ledning af den första kända stora uppenbarelsens män, patriarkerna, invandrade folk från Mesopotamien till Kanaan för att där finna ett hem. Denna stora grundläggande tilldragelse har genom sin säregna karakter och sina följder så inpräglat sig i folkets medvetande, att den aldrig försvunnit därur. Hufvudtänkarne ha bevarats, viktiga konkreta drag ha bevarats, men en stor del detaljer ha försvunnit. Och bibelns patriarkhistoria är icke fullt verklig historia i den meningen, att vi ha en med fullt konkreta färger gifven framställning af patriarkernas lif; ej heller är den saga i detta ords vanliga mening, utan den är en på verkligt historiskt underlag baserad ideal och schematiserad skildring af desse store mäns lif och verksamhet. — Sådana framställningar ha vi äfven annorstädes i G. t., något som är att ge akt på, om man rätt vill förstå vissa historiska skrifter.

För berättelserna om invandringen i Egypten och vistelsen där nämnas ej heller några särskilda källor. Det är först från Moses tid, som sådana angifvas. Om Israeliterna kände skrifkonst, då de invandrade i Kanaan, vet man ej. Visserligen kommo de från trakter, där den, kilskriften, var sedan gammalt känd. Men de oredor, som vandringarna medförde och franvaron af det skrifmaterial, som man hade i de mesopotamiska landen, kunde valla, att man åtminstone mycket litet kom att utöfva denna konst.

I Egypten kom man i lugnare förhållanden. Och äfven om folket i allmänhet var tämligen afstängdt fran beröring med egyptierna, sa har detta säkerligen, såsom ock Moses historia visar, ej varit förhållandet med folkets ledare och mera framstående män. De fingo del af den egyptiska kulturen. Äfven lärde de sig att utöfva skrifkonsten. Om Mose säges det vid flere tillfällen, att han gjorde uppteckningar. Man har visserligen bestridt, att Mose kunnat skrifva, men det har skett på så lösa grunder, att de intet afseende förtjäna. Vid Moses tid var skrifkonsten så allmänt känd så att säga på alla sidor omkring honom, att det ej mötte stora svårigheter för en man i hans ställning att göra bekantskap med den.

Då det därför berättas, att Mose skref, så är det något, som man har full rätt att tro. Men då det berättas, att han gjorde uppteckningar, men ej att han skrifvit allt i Moseböckerna, sa inträder svarigheten att afgöra, huru mycket han skrifvit. Och denna svårighet ökas därigenom, att man ej kan angifva vissa stycken, som skulle kunna härledas från honom. Hans skriftliga anteckningar synas ej i sin omedelbara form varit tillgängliga för författarne till Moseböckernas större källor. De hafva gifvit innehåll åt traditionen och försvunnit. Naturligtvis få vi antaga, att Mose antecknat viktiga tilldragelser från utvandringen och ökenlifvet, framförallt att han upptecknat lagar, som han gaf folket, såsom grundstom-

men till de tio buden jämte regler för det kultiska och borgerliga lifvet, hvilka ligga till grund för den israelitiska lagstiftningen.

I Moseböckerna anföras flere poetiska stycken, som angifvas äga en hög ålder, och som påtagligen tjänat såsom källor för författarne. Sådana stycken finnas i Genesis, som särskildt röra sig kring patriarkernas tid, t. ex. i Genesis 27 kap. Vidare märka vi Moses sång i Exodus 15 kap. och citaten ur boken om Herrens krig samt Bileams utsagor i 4 Moseboks 21—24 kapp. Af detta förhållande kunna vi sluta, att man äfven i Israel liksom hos många andra folk genom skaldekonstens produkter sökt föreviga forntidens viktiga tilldragelser.

Att dessa poetiska stycken delvis äro af hög ålder, kan ej bestridas. Men i allmänhet äro de ej att betrakta såsom till sin uppkomst samtidiga med de tilldragelser de besjunga. Deras allmänna karakter och flere detaljer vittna därom, att de äro produkter af en senare tid, som velat förhärliga en föregående. Härmed är ingalunda sagdt, att de skulle vara osäkra källor. Tvärtom anse vi, att de äga en så relativt hög ålder, att de kunna anses hvila på god tradition.

De poetiska citaten i Genesis' 27 kap., som skildra förhållanden mellan Esau och Jakob, äro mycket märkvärdiga och lärorika. De gifva tydliga anvisningar om, huru patriarkhistorien i viktiga afseenden skall uppfattas, anvisningar, som man under århundraden ej förstått, fastän skriften själf så tydligt gifvit dem. Man ser nämligen tydligt, att här talas om Esau och Jakob såsom folk, ej blott såsom enskilda personer. Och här ha vi just en nyckel till att förstå patriarkhistorien från en af dess väsentliga sidor. Här är det fråga om folkförhållan-i flere fall, där berättelsen rör sig med enskilda personer. Dessa poetiska stycken äro följaktligen diktade vid en tid, då man ville fasthålla en gammal tradition, som ännu var lef-

vande i folkmedvetandet. Man satte folkens uppkomst i sammanhang med epokbildande personer i Israels äldsta historia. Vi se intet hinder för, att dessa litterära stycken kommit till före konungatiden.

Moses sång kan i sin nuvarande gestalt ej tillhöra Moses tid. Å ena sidan innehåller den ålderdomliga tankar, men å andra sidan företer den tankar, som tillhöra en senare tid, såsom då det talas om platsen för Herrens boning, helgedomen. Vi få fatta saken så, att man strax efter uttåget ur Egypten diktade en sång för att besjunga den stora tilldragelsen, hvilken sedan bearbetats och utvidgats, något som ej är märkvärdigare än när man t. ex. hos oss moderniserar äldre psalmer.

De poetiska stycken, som anföras i 4 Mosebok, tillhöra dels en samling sånger, som kallas Boken om Herrens krig, alltså en samling hjältedikter, som röra sig om den tid, då Israel stred sina stora strider för att skaffa sig en tillvaro såsom folk, dels utgöra de utsagor af Bileam. Här äro dikter från mycket olika tider. Dikten om henéerna i 24 kap. måste vara jämförelsevis ung, då det var först i en senare tid som man kom i fientlig beröring med Assur. Andra stycken däremot röja en mycket ålderdomlig prägel och tillhöra med all säkerhet den tid, hvarom vi nu tala.

Domareboken har ett särskildt intresse därigenom, att den innehåller en hel del element, som hafva en ålderdomlig och ursprunglig karakter. Berättelserna om Gideon, om Debora, om Abimelek o. s. v. äro äfven af kritiska författare erkända såsom mycket gamla och trovärdiga. Det som i detta fall tilldrager sig största uppmärksamheten är Deboras sång i 5 kap. Den erkännes allmänt, åtminstone till sina hufvudbeståndsdelar, vara ungefär samtidig med de tilldragelser, som den skildrar.

De litterära kvarlefvorna från tiden mellan Mose och

konungadömets införande äro ej många. Men häraf får man ingalunda draga den slutsatsen, att de ursprungligen varit få och obetydliga. Tvärtom är det, som finns kvar, af den beskaffenhet, att vi tro oss kunna däraf sluta, att den litterära verksamheten hos Israel under tiden före konungadömet ej varit obetydlig. Det som återstår, särskildt Deborasången, är så pass fullkomligt, att vi däraf kunna draga den slutsatsen, att man redan på den tiden kunde producera synnerligt utmärkta saker. Och ett folk, som kunde ur sitt sköte låta sådant som Deborasången framgå, kan ej gärna ha stannat vid att frambringa det lilla, som ännu finns kvar. Det som finns kvar är sådant som händelsevis blifvit citeradt och bevaradt af senare författare. Ursprungligen måste mycket mer ha funnits, som gått förloradt.

Härvid må vi ge akt på den omständigheten, att, såsom vi skola se, snart nog inom konungatiden en rätt liflig litterär verksamhet utvecklade sig, understödd af goda hjälpmedel. Men detta förutsätter gärna, att denna verksamhet ej var något alldeles nytt under konungatiden, utan var förberedd och påbörjad under föregående tider, hvilket blir än sannolikare, då vi betänka, att redan före israeliternas invandring i Kanaan, dess folk kunde flitigt öfva skriftlig verksamhet, såsom ju Tell-el-Amarnabrefven visa oss.

Äfven bör man tänka på, att tiden för israeliternas vistelse i Kanaan mellan Mose och konungatiden ej kan ha varit så synnerligen lång, ej så lång, som man trott förr i världen eller som somliga på grund af vissa nyare dokument vilja antaga. Utvandringen kan ej ha skett förrän efter Ramses II, således mellan 1300—1200 f. Kr., ty förut var hela den politiska ställningen sådan, att det ej kan vara tal om, att israeliterna intågat i Kanaan. De bodde där således ungefär ett par hundra år före konungatiden. Om vi då betänka, att israeliterna utvandrade ur ett land, där man skref flitigt, och

invandrade i ett land, där man kände och idkade skrifkonsten, och att de själfva redan under första delen af konungatiden flitigt använde skrifkonsten, så finns ej skäl att antaga, att de första tvenne århundradena varit secula obscura i fråga om litterär verksamhet. Utan, såsom nämndt är, måste vi antaga, att man äfven under denna tid producerat åtskilliga litterära alster, som till större delen försvunnit, och att dessa varit medel för bibehållandet af en god tradition, hvars kvarlefvor vi ha i de nuvarande Mose-, Josua- och Domareböckerna, hvilka därför ge oss betydligt bättre underrättelser om de tider de beskrifva, än många vilja erkänna. (Forts.)

F. A. Johansson.

Religionshistoria såsom teologisk forskningsgren.

I.

Religionshistorien, hvilken såsom särskild vetenskap egentligen utvecklat sig först under vårt århundrade, har icke blott gifvit nya uppgifter, utan ock lämnat nya hjälpmedel åt teologien. Och teologien kan enligt vår mening icke underlåta att i sig upptaga religionshistoria såsom en särskild afdelning. Det kan därvid visserligen icke vara fråga om att utan vidare inom teologiens råmärken inflytta hela det växande stoff, som den allmänna historiska religionsforskningen bragt i dagen och behandlat. Stoffet skulle redan genom sin massa öfverväldiga; och man får ju icke glömma, att teologien alltfort måste förblifva vetenskapen om kristendomen. Men just såsom sådan drifves hon med nödvändighet att söka bestämma den kristna religionens egendomlighet gentemot andra religioner, och detta dess intresse motiverar upptagandet af det stoff, som i detta afseende har betydelse. Därvid kommer

den allmänna religionshistorien, vare sig den framträder såsom en gren af den allmänna kulturhistorien, eller såsom en del af den mera filosofiska religionsforskningen, eller hon, såsom faktiskt i hög grad är fallet, ligger i filologernas händer, att taga karakteren af en hjälpvetenskap, ungefär på samma sätt som historia, filosofi och språkvetenskap sedan gammalt intagit en sådan ställning.

Ett sådant upptagande af den jämförelsevis nya forskningsgrenen inom det teologiska området har ju också faktiskt skett i en eller annan form. Och i vårt land, om vi därvid särskildt tänka på Uppsala universitet, var dess plats inom det teologiska studieområdet tämligen självfallen. Den har helt naturligt kommit att inrymmas inom den disciplin, hvars målsman bär den gamla titeln: professor i teologiska prenotioner, och sålunda bli en del af »den propedevtiska teologien» eller huru man vill nämna denna gren, som ännu icke hunnit till den vetenskapliga namngifningens stadium.

Emellertid är berättigandet af detta adopterande väl icke alldeles obestridt. Man kan till äfventyrs få höra ett sådant bestridande från teologiskt eller kanske rättare icke-teologiskt kristligt håll. Äfven om man icke går så långt, att man anser det vara farligt att vid ett universitet hafva, såsom studenttermen lyder, en »professor i hedendom», kan man måhända vara benägen att anse, att för stor betydelse tillerkännes de icke-kristliga religionerna genom den starka uppmärksamhet, som onekligen i nyare tid börjat riktas på deras utforskande. »Det vore bäst — sade någon — att gräfva ned den gamla hedendomen» i st. f. att gräfva upp den igen. Häremot gäller, vetenskapligt taget, det enkla häfdandet af den sanningen, att det jämförande studiet af människovärldens olika religioner måste bidraga att klargöra uppfattningen af vår egen religion. Ehuru det visserligen icke är sant, att — som Max Müller

uttrycker det — den som blott känner *en* religion, ingen känner, är det dock så, att jämförelsen af flere religioner bör leda till en bättre kännedom om hvad religion är.

Religionshistorici och religionsfilosofer med något af den gamla inrotade misstänksamheten mot allt som nämnes teologi skola mahända också protestera mot religionshistoriens upptagande inom teologien under påstäendet, att man af teologer icke kan vänta en verkligt vetenskaplig behandling af religionerna utanför kristendomen, och förklara användandet af deras forskningar på området såsom usurpation. Hvad det sista betraffar, är det ju klart, att denna förklaring kan till ingen atgärd föranleda. »Man tager» i den fria vetenskapliga världen sitt byggnadsmaterial, hvar man finner det — blott man ärligt talar om, hvar man tagit det. Hvad åter den teologiska forskningens vetenskaplighet angår — särskildt den »opartiskhet», som kräfves, vore atskilligt att säga. När en kristen teolog sysslar med religionshistoria, är det en självklar sak, att han, om han annars tänker kristligt, gör sa äfven under detta studium. För vår del anse vi den moderna visheten, att man skall tänka och tala på ett sätt, när man talar som kristen och teolog, och på ett helt annat sätt, när man blir filosof eller »rätt och slätt vetenskapsman», för ett självbedrägeri. Däri ligger ett förnyande af läran om den dubbla sanningen, som man kom till i slutet af medeltiden. Det normala och sunda är, att det finns enhet i personen och enhet i tänkandet. En människa skall hänga ihop, och vetenskapen skall hänga ihop med människan.

Med afseende pa den fordrade opartiskheten kunna vi tänka oss åtskilliga olika former af personlig ställning till de olika religionerna, hvarmed då också korrespondera olika »vetenskapliga» tillvägagångssätt. Sämst ar det, som i vida kretsar varit gängse såsom ett arf från förra århundradets religionsförakt, och som gick ut på att framdraga ur de främ-

mande religionerna deras afskräckande sidor för att sedan genom okritisk generalisation tillämpa det nedsättande omdömet på all religion och närmast kristendomen, på samma gång man, då man framdrog det goda ur icke-kristna religioner, gjorde detta i tendens att visa kristendomens likställdhet med eller tilläfventyrs underlägsenhet under dessa. Denna anti-religiösa »opartiskhet» är, såsom väl också numera tämligen allmänt erkännes bland verkliga forskare, oförmögen af vetenskapligt arbete på vårt område. Men man kräfver dock fortfarande ofta en ställning, från hvilken det kunde vara möjligt att betrakta alla religioner med samma ögon. Naturligen kunde denna icke vara en sådan, att forskaren på samma gång ser t. ex. i kristendomen hvad den kristne ser i den och i buddhismen hvad buddhisten ser i denna. Ty det skulle förutsätta, att religionsforskaren skulle på samma gång vara både kristen och buddhist, både muhammedan och Indradyrkare m. m. — och ett dylikt monstrum har världen icke frambragt. Visserligen kan man på religionsgränser eller i korsningstider, då olika strömningar komma i beröring och brytas med hvarandra, finna individer, som vilja vara representanter för t. ex. kristendom och hinduism på samma gång. Men det torde väl icke på allvar falla någon in att anse dylika vara de mest vederhäftige vetenskaplige bedömare: i regeln torde de snarast hafva grundligt missförstått endera af eller måhända båda de religioner de velat förena. Den eftersträfvade ståndpunkten blef därför faktiskt en »öfverreligiös opartiskhet»: den ohistoriska rationalismens förnuftsståndpunkt. Denna tillåter många gradationer: från den sympatiske optimistens, som ser väsentligen samma sanna »religion» i alla konkreta religioner, om än fördunklad genom mänskligt oförstånd, ned till den pessimism, som finner öfverallt väsentligen samma former af mänsklig villfarelse. Denna rationalism, hvilken som bekant öfverhufvud visat sig vetenskapligt oförmögen att

förstå historiska företeelser i deras konkreta lif, torde väl i den nuvarande vetenskapliga världen vara jämförelsevis på återtåg. Den opartiskhet man nu fordrar är mera den historiske iakttagarens, som med skarpt öga för verklighetens företeelser konstaterar fakta och sammanställer dem; därvid betonas då ofta såsom nödvändig vetenskaplig förutsättning en religiös indifferentism, som undviker alla värdemätande omdömen. Vi vilja icke bestrida möjligheten af en dylik ståndpunkt och icke heller förneka, att dess forskningsresultat kunna vara förträffliga. Men de passa just enligt vår mening till förarbete — ungefär som krönikeförfattarens samlande af fakta lämnar material åt den pragmatiske historieskrifvaren. När det gäller uppfattandet och bedömandet af religionernas inre lif, sker detta bäst af den, som står *inom* religionen, i personlig kontakt med det faktum, som skall bedömas. Det personliga lifvet är af den art, att det måste fattas och begripas inifrån. Detta gäller om konst och rätt, om sedlighet och tankelif i allmänhet. Det gäller i högsta grad det mest personliga: det religiösa lifvet. Och den kristne, som är öfvertygad om att i och genom sin ställning inom kristendomen stå i själfva föremålets centrum, är just i denna öfvertygelse medveten om sin kompetens att bättre förstå saken än alla som stå utanför. Hans tillvägagående blir rakt motsatt den först skildrade »negative kritikerns». Själfva hans religiösa intresse drifver honom att med skärpt öga se efter det goda allestädes, emedan detta för honom är ett vittnesbörd om religionens värde och människans adelsställning. Men på samma gång är hans öga helt naturligt öppet för det egendomliga i kristendomen. Och bägge synpunkterna: »att se likheter» och att »hålla i sär» äro vetenskapligt lika nödvändiga.

Det blir därför såsom en »jämförande religionsforskning» religionshistorien får sin direkta betydelse för teologien. Hon har af denna jämförelse att vänta ett betydande bidrag till

bestämmande af »religionens begrepp» och lösningen af den gamla frågan om »religion och religioner».

Denna fråga är ju sedan gammalt behandlad inom den kristna teologien. Kristendomen har ju från början framträdt med anspråket på att vara *religionen*, icke blott religionen framför andra utan religionen med uteslutande af andra. Men å andra sidan har medvetandet om, att det utom kristendomens område funnits *något*, som förtjänat namnet religion, aldrig varit helt utslocknadt. Ett bevis därpå är det genom teologiens historia fortgående talet om »den naturliga religionen». Men just beträffande detta begrepp har en strid pågått, som ännu icke är helt afslutad. Det är, enligt vår mening, framför allt denna fråga, som genom den ökade eller i många fall rent af nyförvärfvade kännedom om icke-kristna religioner, som vårt århundrade medfört, kommer i helt ny belysning.

I den medeltida och den äldre protestantiska dogmatiken är »naturlig religion» ett uttryck för de förment allmänneliga, »medfödda» religiösa idéer, som antagas ligga i själfva människans väsen. För vår tids forskning visar sig detta begrepp med dess antagna konstanta innehåll vara ett imaginärt. Hvad man faktiskt ansåg ingå i den naturliga religionen, visar sig dels som en reminiscens från en viss religionsfilosofi, dels en abstraktion ur kristendomen själf, åstadkommen genom utsöndrande af hvad man ansåg tillhöra den »särskilda uppenbarelsen». Man tog för gifvet, att detta, såsom en gemensam egendom för hela människosläktet, borde igenfinnas i alla verkliga religioner. Det var detta allmänna religionsbegrepp, en tankeskapelse utan grundval i historisk kännedom af världens verkliga religioner, som gick i arf från den ortodoxa protestantiska dogmatiken till sjuttonhundratalets rationalism. Af denna senare förklarades så denna naturliga religion vara den äkta och sanna religionen, gentemot hvilken de verkliga, posi-

tiva religionerna, kristendomen inberäknad, vore att betrakta antingen såsom förfalskningar eller på sin höjd såsom tillfälliga omklädnader, ur hvilka förnuftet lätt kunde draga fram, hvad som vore allmängiltigt och förnuftigt.

Att vårt århundrade emellertid icke alldeles skaffat ur världen detta begrepp af religio naturalis, är en känd sak. Det lefver ännu kvar både i teologien och på religionsfilosofiens område. Ja, man kan i själfva den religionshistoriska forskningen bestämdt urskilja två motsatta strömningar med hänsyn till frågan. Den ena tenderar att låta alla olikheter på religionens område försvinna för en enhetlig världsreligion, uppkommen genom en filtreringsprocess, hvarmedelst ur alla de verkliga mer eller mindre lifskraftiga religionerna det gemensamma och väsentliga framdrages. Den andra riktningen tycker sig skönja en oöfvervinnelig, principiell olikhet mellan de skilda religionerna. Dessa olika uppfattningar hafva naturligen icke blott stor teoretisk betydelse, utan tillika vidtgående praktiska konsekvenser, hvilka man också spårar i det faktiska tillvägagåendet. Under det t. ex. missionären i tron på kristendomens universella giltighet drager ut för att eröfra världen för Kristus, är man hemma i de kristna länderna här och där sysselsatt med att söka genom uppblandande af kristendomen med elementer från annat håll åvägabringa en världsreligion, som skall efterträda kristendomen. Frågan är tydligen af den vikt, att den kristna teologien icke kan stå likgiltig inför densamma.

För att angifva nära till hands liggande exempel pa uttalanden från de nämnda olika riktningarna kunna vi hänvisa till olika yttranden vid den religionsvetenskapliga kongressen i Stockholm 1897.

Max Müller uttalar sig upprepade gånger till förmån för hvad man kunde kalla allmännelighetsreligionen*. »Ända sedan

* Religionsvetenskapliga kongressen i Stockholm 1897 s. 31 ff.

aposteln Paulus' dagar har det blifvit oss sagdt, att hedningarne tillbedja samme Gud som de kristna.» »De olika religionerna bland människor stå i samma förhållande till hvarandra som de olika dialekterna i samma språk.» Religionsparlamentet i Chicago skall, menar han, »i historien stå såsom ett minnesmärke, ett triumfmärke — — för alla som lagt större vikt på religion än på religioner, och för alla som tro, att människor kunna erkänna vissa stora religiösa sanningar såsom sanningens helighet, Guds faderskap och människors broderskap, utan rubbning uti nationella traditioner, ceremoniella bruk och filosofiska termer.» »En ny religion är hvad vi egentligen behöfva, fastan den religionen troligen kommer att visa sig vara den äldsta i hela världen. Den borde icke upptaga något annat än det hvar och en af de stora världsreligionernas bekännare kan omfatta utan förfång för hans egen religion.» »Det viktigaste är att få tillsammans en kärna, huru liten den än må kunna bli, bestående af lärosatser, i hvilka alla religioners bekännare kunna instämma, och hvars öppna bekännande gjorde dem till medlemmar af den nya religionen.» »Vi höra ofta sägas, att alla kristna sekter, oaktadt deras skiljaktigheter, äro beståndsdelar i den ena allmänna kyrkan. Hvarför skulle icke samma kyrka kunna anses innesluta olika religioners bekännare? Hvarför skulle de icke kunna känna och bekänna sig såsom medlemmar af en universell och evig religion.» — Med de modifikationer, som större historisk insikt medfört och som bragt den citerade författaren att medgifva åt de speciella trosbekännelserna en viss tillvarelserätt bredvid den af honom postulerade universalreligionen, är tanken tydligen alldeles densamma som den, hvilken ligger till grund för rationalismens teori om religio naturalis. Max Müller är öfvertygad om, att en sådan väsentlig likhet mellan de historiska hufvudreligionerna förefinnes, att de utan att uppgifva sig själfva skulle kunna sammanföras

till enhet. Den tanken, att det t. ex. skulle kunna vara en omöjlighet för en religion att erkänna »Guds faderskap», faller honom icke in. Är begreppet religio naturalis, religiöst taget, en chimär, så har den gamle forskaren denna gemensam med ett helt gånget tidehvarf.

I den omedelbart följande talaren vid sagda kongress, Chantepie de la Saussaye, finna vi en representant för den andra af de angifna tendenserna*. När man i Chicago firade hufvudreligionernas samstämmighet i några viktiga punkter och olika religioners målsmän tillsammans höjde sina händer till Fadren i himmelen, så var detta en god sak. »Men i denna öfverensstämmelse på ytan blifva dock de djupa motsatserna olösta, och bredvid mycket, som fängslar oss, finnes det äfven ett och annat, som bedrager. Det *till utseendet* lika är ofta väsentligen af annan art. Det väsentliga är ej att söka hvarken i det empiriskt allmänna eller i det abstrakt allmänna.» »Genom allmänna tankar utan historiskt förverkligande af dem och utan positiv bestämdhet går trosinnehållets fulla realitet förlorad. Det allmänna är och förblifver endast det positivas *caput mortuum;* af abstraktioner lefver ingen religiös tro.» Religionsvetenskapen ger också anledning till en skarpare uppfattning särskildt af kristendomens egendomliga karakter. Kristendom och buddhism t. ex. hafva många likheter. »Båda utgå från samma behof, båda äro återlösningsreligioner. Men se vi närmare på dessa likheter, så finna vi, att ordet återlösning, som vi använda för bådas principer, är en etikett, som döljer under sig skilda varor.» — Här framträder tydligen en helt annan betraktelse af frågan om religion och religioner, ett helt annat uppskattande af den konkreta gestaltningen på det religiösa området, hvars konsekvens är öfvertygelse om »den naturliga religionens otillräcklighet och den historiska kristendomens lifskraft.»

* Anf. arb. s. 64 f.

För teologien är tydligen redan själfva uppställandet af den berörda motsatsen af djupgående betydelse. Formulerade vi den mycket summariskt och ensidigt genom att säga: »alla religioner äro i grund och botten *en*» och »de stora världsreligionerna äro i sina principer oförenliga såsom eld och vatten» — så är det klart, att man för besvarandet af frågan, åt hvilket håll sanningen ligger, måste först söka taga reda på, hvad som är det principiella i de olika religionerna. Men för att finna detta måste man underkasta dem strängt empirisk undersökning. De båda nämnda satserna stå, förutan en sadan, antingen såsom dogmer eller såsom hypoteser. Försåvidt i dem ingår något af dogm i betydelsen af trossats, kan visserligen den enas eller andras riktighet i sista hand icke empiriskt bevisas, ty man kommer då till slut alltid att stöta på en sats sådan som denna: »jag medger icke, att det är oväsentligt att tro på Gud såsom personlig eller såsom ett opersonligt Brahman». Men äfven i detta fall är det den historiska empirien, som klargör antitesernas innebörd — hvilket alltid är en vinst. Om vi tänka oss satserna i fråga — för att bruka Chantepie de la Saussayes ord i annat sammanhang — såsom »arbetshypoteser», blifva de båda af främjande betydelse. Jämföra vi under deras ledning religionerna, drifvas vi just att skarpt rikta uppmärksamheten såväl på att finna olikheter som likheter, och detta måste bidraga att belysa frågan om »religionens väsen» och kristendomens kraf på särställning. Vi kunna icke annat än se något hoppgifvande för framtiden däri, att dessa båda riktlinier för forskningen äro medvetet formulerade. »Teologen» bör, såsom vi antydt, hafva goda förutsättningar åt båda hållen. Och äfven om en enskild arbetare på forskningsområdet icke kan vara »opartisk» nog att låta båda »arbetshypoteserna» väga alldeles jämnt, så är detta icke så farligt. Det är att vänta, att i hela skaran af arbetare såväl den ena som den andra sidan skall komma till

sin rätt. För att detta skall ske, böra emellertid också de, som hafva skarp blick för olikheterna, vara med i forskningen.

Den jämförande forskning vi kräfva bör taga med vid sin betraktelse alla de viktigaste religionsformerna. För att icke stanna vid allmänna resonemanger, kunna vi såsom ett konkret exempel fran forskningsomradet taga just det af Chantepie de la Saussaye påpekade förhållandet: kristendom och buddhism. Det är i rent allmänt forskningsintresse en af de mest lockande uppgifterna från hela området att sammanställa dessa båda. De intaga ju en centralställning på hvar sitt område. De höra båda till de stora alltfort lefvande »världsreligionerna» och »bokreligionerna.» Deras historiska ställning erbjuder många jämförelsepunkter. Man kan med skäl tala om den indogermanska och den semitiska världen såsom strömbäddarne för de två största religiösa flodsystem i historien. Hinduer, perser, greker, romare, germaner, slaver och kelter äro obestridligen besläktade med hvarandra i religion såväl som i språk, och buddhismen är det mest utbredda af de trossystem, som inom dessa folk haft sin upprinnelse. Och å andra sidan bilda judendom, kristendom och muhammedanism en historiskt sammanhängande strömning, där kristendomen utgör det centrala. Buddhismen och kristendomen framträda båda på en historiskt bedömbar punkt i utvecklingen och hafva bakom sig en känd förberedande utvecklingshistoria. Båda hänföra sin uppkomst till en bestämd historisk personlighet. Och i den fortsatta utvecklingen visar sig den likheten, att de båda gjort sina egentliga eröfringar hos främmande raser och folk, under det de väsentligen gått under i sitt ursprungliga hemland. — Detta förhållande är ett exempel på, att den religionshistoriska forskning, som teologien har anledning att taga befattning med, icke får inskränkas till de religioner, som hafva ett påtagligt historiskt samband med kristendomen. Då det gäller att vinna belys-

ning af »religionens begrepp», är det just af särskildt intresse att taga med vid betraktelsen sådana religiösa företeelser, som stå utan sådan beröring, att man vid påträffade likheter har att tänka på lån. Vill man, för att bruka den gamla formeln, veta, hurudant den religiösa människans lif »af naturen är», bör det visa sig i de fall, då historiskt inflytande från kristendomens sida är uteslutet.

Kristendom och buddhism hafva också faktiskt utgjort älsklingsföremål för den sammanställande och jämförande forskningen. Religionsfilosofien har ej sällan samordnat dem under samma hufvudart. v. Hartmann ställer jämte hvarandra under supranaturalismens kategori »der abstrakte Monismus oder die idealistische Erlösungsreligion», hvars slutpunkt är den absoluta illusionismen i buddhismen, samt »der Theismus», hvilken når sin höjdpunkt i kristendomen såsom »die realistische Erlösungsreligion». Tiele ställer dem bredvid hvarandra såsom »universalistische Religionsgemeinschaften» under rubriken »ethische Religionen». Siebeck betecknar buddhismen såsom »Erlösungsreligion, einseitig im Sinne der Weltverneinung» och kristendomen såsom »positive Erlösungsreligion». Och i populära skrifter af tendentiöst syfte vimlar det af mer eller mindre okritiska sammanställningar af de båda religionerna.

Här — och detsamma gäller mutatis mutandis äfven för andra mindre typiska fall — är det nu, för att rätt kunna »hålla i sär», en oafvislig nödvändighet att vara på sin vakt gentemot förhastade slutsatser från skenbara likheter. Man kunde tala om falska *öfversättningslikheter*. Särskildt i äldre, mindre kritiska arbeten möter man oupphörligen sådana. Man återger utan betänkande de främmande orden med kristliga termer och talesätt. Och då den i kristendomen uppfostrade möter de kända uttrycken kärlek, nåd, dygd, frälsning, salighet o. s. v., inlägger han däri utan vidare den betydelse de äga i kristendomen. Klart är, att man icke får taga saken

så lätt. Den kritiska undersökningen ådagalägger, huru med större olikhet i nationalitet och kultur följer en växande svårighet att korrekt öfverföra ett tankeinnehåll från ett språk till ett annat. Man får icke glömma skillnaden mellan det gamla Indien och det moderna Europa. Instinktmässigt har man t. ex. insett oöfversättligheten af sådana termer som karma och Nirvana. Men i det stora hela glömmer man, att det finnes en mångfald af begrepp af lika specifik art. Man gör ännu icke sällan i det fallet ungefär som man i gamla tider gjorde med främmande folks gudar: Tacitus t. ex. talar utan anstöt om germanernas Mars och Merkurius. Vi kunna icke tillåta oss sådant. Men det är icke blott gudanamn, som äro oöfversättliga. Då man inser detta och naturligen icke kan undgå att tala i sitt eget språk, gäller det alltid att vara medveten om och vaken emot falska slutsatser, som kunna på denna väg insmyga sig. Man får icke glömma, att »öfversättning från ett lägre till ett högre språk är en elevationsprocess».* Icke ens bruket af allmänna filosofiska termer är i detta afseende utan sin olägenhet. De äro alla präglade af den europeiska tanken och åskådningen och framkalla därför en i viss man inadekvat idé af österländingens tankar. Därför äro äfven de gängse slagorden rationalism, panteism, mysticism, naturalism o. s. v. ganska litet sägande, då det gäller att karakterisera specifikt österländska riktningar.

Man råkar ofta ut för något, som man kunde kalla falska *abstraktionslikheter*. Det abstrakta begreppet — och vi tänka därvid icke blott på filosofiska abstraktioner, utan äfven på många allmänna begrepp, som gå såsom gängse mynt i det populära språkbruket — lämna nämligen rum för mycket olikartadt konkret innehåll. Begreppet »gud» är en abstraktion, som rymmer oändliga möjligheter. Och det bedrifves mycket ofog med detta begrepp, då man utan vidare förklaring och

* Gough: The Philosophy of the Upanishads, s. 5.

definition tillämpar det på hvilket religionsområde som helst. Dygden och »det goda», sanningen och »det sanna» eftersträfvas i *hvarje* sedelära och troslära — men det är oändlig skillnad på hvad som i den ena eller den andra räknas för dygd och sanning. Själfva abstraherandet blir, då det är fråga om att betrakta konkreta andliga företeelser i deras inbördes olikhet eller likhet, lätt nog en circulus vitiosus, i hvilken man bevisar likhet genom att utplåna differenser. Man bortser principiellt från olikheter för att finna det för olika föremål gemensamma och glömmer då alltför lätt, att olikheterna kunna vara principiellt lika viktiga. Därför kräfver religionsforskningen en viss psykologisk intuition, en konkret uppfattningsförmåga, ett sinne i någon mån analogt med det vi använda vid estetiska undersökningar — något, som den i abstraktion intensivt öfvade nutidsmänniskan ofta gjort sig af med.

Vi kunde tala om ännu en fara: faran för falsk *extraktionslikhet* — vi be om öfverseende med den barbariska termen. Man »drager ut» det som passar och placerar det efter behag i ny ordning. På den vägen uppvisar man oupphörligen, att kristendomens hufvudläror igenfinnas i främmande religioner. Skulle man tro hvad som säges, ofta med stora anspråk på vetenskaplig giltighet, kunde det t. ex. beträffande utomkristlig uppfattning antagas, att »Guds faderskap», »mänsklighetens broderskap,» »kärleken till nästan» där intaga en ungefär lika central och principiell ställning, som i kristendomen. Man har lätt att samla en del ditåt pekande uttryck. Men om det än är lätt, att med en god slagruta finna vatten här och där i ödemarken, så beror detta på slagrutan och gör icke ödemarken till ett vattenrikt land. Om man, sedan man lärt sig hvad kärleken betyder i kristen världsåskådning, hittar bland tusen föreskrifter en som liknar detta: gör icke mot andra det du ej vill att andra skola göra mot dig själf — det

berättigar på intet vis till slutsatsen, att kärleken till nästan är af någon mera principiell betydelse i systemet. Icke ens i den judiska lagstiftningen betyder budet om kärlek, där det står bland några hundratal andra föreskrifter, detsamma som »det stora budet» hos Kristus. En hel del af, för att icke säga, alla de paralleller till kristendomen, man i buddhismen funnit, är på detta sätt uppletadt, extraheradt och omplaceradt med ledning af kristendomens schema. Man har brutit detaljer ur sammanhanget utan att taga i betraktande, hvilken betydelse de ägt eller kunnat äga i det system de tillhört. Det är ju dock klart, att man icke skall jämföra lösryckta delar af en organism med lika lösryckta delar i en annan, utan att det hela skall sammanställas med det hela.

Genom att utan kritik lämpligen öfversätta med kristna eller indifferenta termer, genom att uttrycka sig lagom abstrakt, och genom att extrahera det, som passar, utan sammanhang med tankegången i dess helhet, skulle man — för att hålla oss till det en gång valda konkreta exemplet — lätt kunna skrifva ett litet Buddhaevangelium, förundransvärdt likt det kristna evangeliet. Buddha, den utlofvade frälsaren, nedsteg i tidens fullbordan från himmelen och tog mandom. Underbart aflad och född till världen, hälsades han såsom en evig konung, en förlossare från allt ondt, en gifvare af frihet, ljus och odödlighet. Redan som barn öfverträffade han sina lärare. Då tiden för hans offentliga uppträdande var inne, fastade han i öknen, badade i den heliga floden och utkämpade en segerrik strid med denna världens furste och öfvervann hans frestelser. Så drog han ut för att predika sitt evangelium. Han vann först fem lärjungar, som följde den nye profeten. Hans evangelium är ett salighetsbeprisande af dem, som lefva i renhet från synd och äro befriade från själfviskhet och högmod. Utan hem, utan maka och barn, fattig och lefvande af andras gåfvor går han omkring på jorden så-

som läkaren, som hjälper alla. Han kallar syndare af alla stånd till sig. Sökan sitter vid hans fötter och hör hans evangelium. För att nå den salighet han förkunnar gäller det för hans lärjungar att ödmjuka och förneka sig själfva, lämna all världslig omsorg, icke smäda igen då man försmädas, att försaka sin käraste lust, att visa oändlig, världsomfattande kärlek i mästarens efterföljd, ja, att mista sitt lif. I liknelser från den växande plantan, från kostbara pärlor och skatter, som ingen tjuf kan stjäla bort, beskrifver han de hemligheter, som icke ögat ser. Med under bekräftar han sin lära. Och där han finner hörande öron, där stannar man hos honom såsom hans lärjunge och tillbeder honom. Sedan han gifvit sin befallning att gå ut i hela världen och predika evangelium, ingår han i hvilan. Och efter döden blef han af millioner människor dyrkad såsom gud. — Likheterna mellan Buddha och Kristus synas stora nog. Och dock blir den på dylikt sätt uppkomna Buddha-bilden, om man icke har medel att kontrollera dess riktighet, en i allt väsentligt falsk bild. Den är långt mindre ett återgifvande af hvad Buddha var än en med Kristusbilden såsom modell malad fantasiskapelse med lämpligen omstufvade ingredienser från Buddhismen. Vi kunna i det afseendet hänvisa till J. A. Ekmans artikel: »Buddhismen och kristendomen» i denna tidskrift *, där förf. efter teckningen af likheter mellan Buddha och Kristus framhåller, att likheterna ofta framträda »vare sig som i viss mån lika ramar kring högst olika taflor eller som enskilda lika drag på sådana olika taflor».** Med hjälp af dylika drag, lagom minutiösa och med vederbörligen sammanställda, lånade färgskiftningar är det nära nog möjligt att måla hvad som helst med ingredienser från hvad som helst. En skicklig tecknare kan enligt denna metod förmodligen åstadkomma ett blodigt slagsmål med

* Årg. 1896. ** S. 318.

ingredienser från ett stilleben. Men sådant är icke vetenskap utan konst.

»Det hela» skall jämföras med »det hela», det klassiska i den ena religionsformen med det klassiska i den andra, den enas principer med den andras, den enas utvecklingsgang med den andras. Först i den belysning, som vinnes genom denna allsidiga jämförelse, får detaljen sin rätta betydelse. Häraf framgår, att vi måste fordra såsom den basis, på hvilken den teologiska jamförande religionsforskningen ytterst skall hvila, en grundlig, omfattande empirisk-historisk undersökning och framställning af hvarje faktiskt religionssystem för sig själft, innan de sammanställas. Vi förneka icke, att då tilläfventyrs skola komma att visa sig öfverraskande öfverensstämmelser mellan vidt skilda religiösa företeelser. Ja, måhända skall man finna, att de yttersta psykologiska och historiska utvecklings lagar, som råda i den religiösa världen, äro rent af desamma. Men äfven i det fallet blir det en fråga, som kräfver sitt särskilda svar, huruvida det lif — det idéinnehåll, den tro och den sedlighet — som strömmar i samma former och normeras af samma psykologiska och historiska lagar, är detsamma eller af väsentligt olika typ — t. ex. så olika, att en »korsning» är omöjlig. Det är, med andra ord, nödvändigt att vid jämförelsen skilja emellan formella och substantiella likheter. (Forts.)

J. A. Eklund

Apostolatet.

(Referat af E. Haupts "Zum Verständnis des Apostolats im Neuen Testament").

Såväl inom den romerska som den protestantiska kyrkan har man genom arhundraden varit ense darom, att apostolatet vore att betrakta som ett af Kristus åt en trängre krets lär-

jungar öfverlämnadt ämbete, hvars innehafvare därigenom blifvit beklädda med en alldeles särskild auktoritet och värdighet. Men äfven här har det varit vår tid förbehållet att ställa upp ett problem och med den kritiska forskningens skarpa och allvar gå detsamma in på lifvet. I bestämd opposition mot den häfdvunna uppfattningen ställer sig — i likhet med Sohm — professor Erich Haupt i Halle i sitt 1896 utkomna arbete: »Zum Verständnis des Apostolats im Neuen Testament», ett arbete skrifvet med varm pictet och tillika utmärkt genom en ovanlig stilens kraft och nerv. Om ock mången torde finna sårbara punkter i bevisföringen eller anse den i åtskilligt förfelad, skall dock ingen kunna beröfva den genialiske författaren äran af att i hög grad ha förstått väcka intresset för och orientera i ett viktigt teologiskt spörsmål. Den tes, hvilken han vill bevisa, är: apostolatet är ej ämbete, utan karisma; hvad om apostolatet i Nya Testamentet säges, kan endast ur denna synpunkt förstås. Underlaget för uppbyggandet af denna sats bilda tvenne, på exegetiskt material rika undersökningar, af hvilka den ena sysselsätter sig med frågan, huruvida några Jesu ord visa på instiftelse af ett visst ämbete och dess öfverlämnande åt en bestämd krets, och den andra skärskådar innebörden och betydelsen af Pauli apostoliska kallelse. Ur de resultat, som af dessa båda undersokningar framgå, söker författaren sedan deducera ett svar på frågan om apostolatets begrepp.

Att Jesus omkring sig haft tolf lärjungar som sina ständiga ledsagare, är ett historiskt faktum, bestyrkt icke blott af de fyra evangelierna utan äfven af Paulus (1 Kor. 15: 5). För att kunna fostra till fullt förstående af Guds rike och dana självständiga bärare af dess sanningar, var det ju ock nödvändigt för Jesus att ur den vidare kretsen af lärjungar utvälja ett visst antal och samla dessa närmaste kring sig till

ett fullkomligt gemenskapsförhållande, så att de med honom bildade s. a. s. en familj.

Men vi finna icke, att Jesus åt dessa tolf till skillnad från andra anvisat en bestämd uppgift som deras speciella verksamhetssfär. Man har ansett dels missionen, dels ledningen af församlingen som sådana uppgifter, öfverlämnade *uteslutande* åt de tolf. Bådadera med orätt.

Mt. 10 åsyftar icke något öfverlämnande af missionen för framtiden åt de tolf. Det är här blott fråga om en helt kort preparatorisk verksamhet, ägnad att förbereda Jesu egen ankomst till de orter, dit lärjungarne sändes. Öfverhufvud kan hvad Jesus under sitt jordiska lif med afseende på missionen sagt ej inskränkas blott till de tolf, hans ord afse församlingen i dess helhet. Hon är den egentliga bäraren af evangelii förkunnelse, hvilken oftast tänkes ej som ett särskildt lefnadskall utan som en de troendes indirekta missionsverksamhet genom ord och gärning. Väl har Jesus i första hand utrustat de tolf att blifva sådana bekännare af hans namn och förkunnare af hans evangelium, men han har därmed ej gifvit *dem allena* ett ämbete vid sidan af andra Guds rikes medlemmar.

Synes dock ej ett motsatt antagande vinna stöd i den uppståndnes ord: Gån ut och gören alla folk till lärjungar? M. a. o., syfta ej dessa ord tydligt och klart på apostlarne och *blott* på dem? Vi måste till en början erkänna, att äfven om dessa ord liksom den följande dopbefallningen äro att betrakta endast som ett extrakt af hvad Jesus efter sin uppståndelse yttrat, de dock uttryckligen vittna därom, att den uppståndne betrott sina lärjungar med en universell mission. Detta står ju ock i full harmoni med hela Jesu lära, som formellt anknytande till förutsättningar, som funnos hos hans folk, reellt var fri från hvarje nationell skranka. Men äfven här tillägga vi: det är ytterst *församlingen* som mot-

tager missionsbefallningen. Orden äro riktade till apostlarne ej som personer utan som representanter för Guds församling. De innehålla ett framtidsprogram, ej en praktisk regel för något, som omedelbart af apostlarne *ensamt* skall utföras. Imperativet innehåller här lika litet någon begränsning till dessa, som tilltalsformen »när *I* bedjen» vill åt lärjungarne förbehålla den bön, Jesus skänker alla sina trogna.

Var således ej missionen något de tolfs speciella ämbete, låg kanske i den ledande ställningen inom församlingen det för dem karakteristiska. Ej heller detta låter sig bevisas. Något stöd lämnar icke Matt. 19: 28, där Jesus lofvar de tolf, att de skola sitta på tolf troner och döma tolf Israels släkter. Ty om orden läsas i sitt ursprungliga sammanhang i Lukasparallellen, framgår, att här ej är fråga om en de tolfs särskilda företrädesrätt utan om ett deltagande i Jesu kommande βασιλεία, hvilket äfven kunde bli andras lott. Därefter fortsätter Jesus: »*hvar och en* som öfvergifvit . . . skall få mångfaldigt igen». Och än mer. Han framhåller uttryckligen de villkor, vid hvilka lärjungarnes framtida lott är fäst. »Många de främste skola blifva de ytterste och de ytterste de främste.» I dessa ord ligger tydligt innesluten en maning till lärjungarne att ej invagga sig i säkerhet. Öfverhufvud finna vi intet ställe i synopsen, som kan berättiga till den satsen, att Jesus åt de tolf anvisat en plats i församlingen, som ej skulle kunna intagas äfven af andra.

En pröfvosten för det vunna resultatet äga vi i hvad Johannes och Ap. Gärn. berätta om de tolf. Ingenstädes träder hos Joh. ett speciellt innehåll i den apostoliska kallelsen oss till mötes. Kpp. 14—17 innehålla intet, som uteslutande kan sägas gälla de elfva lärjungarne, om talet ock närmast riktas till dem. Och de ord af den uppståndne Joh. 20: 21—23: κἀγὼ πέμπω ὑμᾶς, hvilka först synas innebära grundandet af ett speciellt ämbete, tåla ej heller någon inskränkning till

apostlarne. Hvad Jesus säger och lofvar sina lärjungar, det är allt en gåfva åt dem som församlingens ställföreträdare och därmed åt hela församlingen.

Vända vi oss till Ap. Garn., finna vi genast, att det här ej är tal om något exklusivt missionsuppdrag åt de tolf. Vi höra intet om deras missionsverksamhet, med undantag af Petri; fast mera, evangelii tillväxt sker genom sådana, som ej tillhöra deras krets. Man kan häremot ej åberopa sig på det faktum, att Samariens omvändelse ratifierades genom urapostlarne. Det är här ej fråga om apostlarnes prerogativ att öfva evangelisatorisk verksamhet utan om en undersökning af en alldeles ny företeelse. Så ock med Barnabas' sändande till Antiokia. I båda fallen har kristendomen skridit öfver judendomens gränser. Icke att detta skett genom *andra* än apostlarne, utan *att* det öfverhufvud skett, är anledning till ingripandet.

Men äfven föreställningen, att de tolf haft kyrkoledningens ämbete, strandar på Ap. G. Naturligt är, att de drogo försorg om urförsamlingen. Hvilka voro väl närmare därtill? Men som en ämbetsplikt ha de ej ansett sin ledning, hvilken hvilade allenast på en själfskrifven moralisk myndighet. I Ap. G. är urförsamlingen i sin helhet den regerande instansen. Då klagan förspordes öfver bristfällig utdelning af föda, visa de tolf uttryckligen från sig förpliktelsen att sörja för denna. De hade blott διακονία τοῦ λόγου. De sju diakoner som valdes äro således ej att betrakta som apostlarnes ställföreträdare eller delegerade. Ej heller kan presbyteriatet anses som en delegation från de tolf. Det har otvifvelaktigt oberoende af dem framvuxit ur den helt naturligaareställning, som de till åren komne intogo i församlingen, liksom diakonämbetet ur de naturliga plikter, som inom densamma tillkommo de yngre. Och slutligen se vi ju äfven, att Jakob, Herrens broder, alltså en utom de tolf —

afven han blott i kraft af moralisk auktoritet och af sin personlighet — blef församlingens främste man. Ett auktoriseradt ämbete hos de tolf har bredvid honom ej varit nödigt eller ens möjligt.

Framgår således af det föregående som resultat, att de tolf ej fått sig anförtrodt något uteslutande dem tillhörigt missions- eller kyrkoledningsämbete, så tränger sig den frågan än mera inpå oss: hvari låg då den särskilda kallelse, till hvilken Jesus utvalt dem? Först dock, innan svaret gifves på denna fråga, en blick på Pauli apostolat och en undersökning, hur han uppfattat arten af sin kallelse.

I Gal. 1: 11 ff. betonar Paulus, att innehållet i hans evangelium ej var af mänsklig art, och motiverar detta därmed, att han ej fått det af människor utan genom en Jesu Kristi uppenbarelse, hvarmed han tydligen afser synen vid Damaskus. Huru ha vi att tänka oss denna? Som en objektiv, underbar företeelse, i hvilken för Pauli medvetande med ett slag i den uppståndnes bild uppgår en helbild af evangelium. Två punkter äro här att särskildt beakta. Paulus vet med sig, att han skådar den himmelske, upphöjde Kristus. Däri låg omedelbart den vissheten, att Jesus trots all sin förnedring, trots sin korsdöd nu var upphöjd till gudomlig härlighet, och så grusas det jordiska messiasidealet och Paulus förstår intuitivt, att liksom konungen så är ock hans rike andligt och öfvervärldsligt. Men det mest underbara och öfverväldigande var, att denna syn beskärdes *honom*, förföljaren, som kämpat mot Gud och hans rike. Här ha vi att söka källan till Pauli djupa förstående af hvad nåd är, och i den centrala erfarenheten af en sådan barmhärtighet låg ock en värld af konsekvenser. Ty om sådant bevisats honom, om han ej på grund af lagens rättfärdighet utan af idel barmhärtighet blifvit kallad till Guds rike, så följer, att äfven för andra vägen till frälsningen ej behöfver gå genom

lagen, eller m. a. o. möjlighet var gifven äfven för hedningarne att utan omvägen öfver judendomen ingå i Guds rike.

Innehållet i detta Pauli evangelium uttrycker Kol. 1: 25 med orden: Χριστὸς ἐν ὑμῖν ἡ ἐλπὶς τῆς δόξης. Kristus tillhör äfven hedningarne, det var det länge förborgade, nu uppenbarade mysteriet.

Ju mer Paulus var medveten om det nya i detta evangelium, desto mindre måste han tvifla därpå, att han själf vore utsedd att blifva dess förkunnare. Också härleder Paulus sin sändning från kristofanien vid Damaskus. Men vi våga icke säga, att Paulus *redan då* fattade som sin särskilda uppgift att *i första hand* arbeta bland hedningar. Vi måste skilja mellan ett allmänt medvetande att vara kallad till verksamhet för Kristus och det speciella medvetandet att i hednavärlden ha sin egen, särskilda domän. Endast det första kunna vi härleda från Damaskus. Och därvid stödja oss Ap. Gärn:s berättelser om Pauli omvändelse, hvilka i största allmänhet återge omfattningen af hans verksamhetssfär. Enligt kp. 22 skall han predika för »alla människor», i kpp. 9 och 26 äro »Israels söner» och »folket» särskildt nämnda jämte hedningarne som objekt för apostelns verksamhet. Först genom en längre utveckling låter Ap. G. Paulus finna det arbetsfält, som genom de historiska förhållandenas makt blef hans eget. Således: Paulus kände sig efter sin omvändelse förpliktad till tjänst för Kristus *både* bland judar och hedningar. Men hur hans lifsuppgift närmare skulle gestalta sig, det måste lifvet själft lära honom.

Aftalet i Jerusalem med urapostlarne, genom hvilket — enl. Pauli berättelse i Gal. br. — han fått sig anförtrodd ἡ ἀποστολὴ εἰς τὰ ἔθνη, har — så synes det — gifvit aposteln full klarhet öfver hans speciella kallelse. Hädanefter betecknar han sig i sina bref, hvilka ju alla datera sig från tiden efter detta möte, som hedningarnes apostel och ser i predikan

bland hedningar sin särskilda uppgift (se Gal. 1: 16). Hela hans traktan går nu ut på att fullgöra kallelsen med den skarpa begränsning, den genom gudomliga skickelser for honom fått, och under hela detta arbete vet han med sig, att hans predikan är fullkomligt fri och oberoende af urapostlarnes placet.

Hans ställning till församlingarna blef ock en annan än de första apostlarnes. Vi ha sett, att dessa i Jerusalem ej öfvade någon regelmässig ledande verksamhet. En sådan finna vi däremot hos Paulus. Detta beror ej blott därpå, att förhållandena i de hedningkristna församlingarne, hvilka saknade de religiösa och sedliga förutsättningar, som funnos i de judekristna, gjorde ett fortfarande öfvervakande nödvändigt, utan äfven på apostelns egen individualitet. Med en hunger efter fortsatt arbete på nya platser förenade han en sällsynt trohet i fasthållandet af de förbindelser, han en gång ingått, med mycken böjelse för abstrakt tänkande ett lefvande intresse för alla konkreta förhållanden i de församlingar, han grundlagt. Därför var dessas ledning för honom en inre nödvändighet, liksom han ock med sin starka känsla af ansvar inför den, som en gång skall hålla räkenskap, kände den som en bjudande plikt. Sin auktoritet och rätt att ingripa i forhållandena, att tukta och straffa, där så behöfdes, grundade han därpå, att Kristus var den som talade i honom (2 Kor. 13: 3). Beviset, ἡ δοκιμή, för hans rätt ligger därför i den kraft, hans ord hade, hans ἐξουσία beror på hans makt att fullgöra sin vilja.

Som resultat af det föregående framgår alltså, att Paulus lika litet som de tolf vid sitt kallande fått sig något meddeladt angående det närmare innehållet i sin kallelse. Han vet sig sand till evangelii predikan. Allt det närmare uppenbarar for honom den gudomliga försynen först genom de historiska förhållandenas utveckling. Ej heller har Paulus fått särskild

uppenbarelse om de rättigheter, som skulle vara förbundna med hans kall. Han har jämt så mycket rätt, som han för sin verksamhets ändamål behöfver. Han öfvar själavårdande, ledande och straffande verksamhet ej på grund af någon bestämmelse om hvad för en apostels värf kräfves utan på grund af den för hvarje enskildt fall föreliggande nödvändigheten.

Ha vi således hvarken hos de tolf eller hos Paulus funnit något *speciellt ämbete* at dem öfverlämnadt vid deras kallelse, så återkomma vi till frågan: hvad utgör då apostolatets begrepp?

Namnet apostel betyder ej utan vidare en vandrande ordets förkunnare. Ty — enligt allt hvad vi veta — hade de tolf, framför allt Petrus och Johannes, under den första tiden fast bostad i Jerusalem, och i ett namn, som ostridigt tillkom dem, kan således ej ligga begreppet af ett sändande till en annan ort, eller af missionär i vår senare mening. För att finna en analogi se vi oss hänvisade till den betydelse, ordet »sända» redan i G. T. äger, den nämligen af en gudomlig utrustning för en tjänst i hans rike. Se Jes. 6: 8, Jerem. 1: 7. Så är ock i N. T. detta begrepp fast vid Joh. Döp. och framför allt Herren själf. »Såsom Fadern har sändt mig, så sänder ock jag eder.» Lärjungarne veta med sig att vara ombetrodda ett Guds budskap, de ha en analog ställning med G. T:s profeter, äro Guds och Kristi sändebud. Till dem hade närmast Kristi ord riktats; att *de* voro apostlar, stod fast. Fråga blef blott, om de *allena* ägde att bära detta namn.

Vända vi oss till Paulus, se vi hos honom ett vidsträcktare bruk af namnet apostel. Ej nog med att han själf framträder som sådan, han tillägger äfven Jakob, Herrens broder (Gal. 1: 9), Barnabas (1 Kor. 9: 6) samt — enl. sannolik tolkning — (Rom. 16: 7) Andronicus och Junias denna

titel. Öfverblicka vi de paulinska brefvens språkbruk i detta hänseende, finna vi, att Paulus *icke* kallar någon apostel, som arbetar inom hans missionsområde. Den församling, Paulus grundat, betraktar han som sin andliga egendom, ja hela den provins, där denna församling är belägen. Så förklaras, att Epafras, ehuru grundläggare af församlingen i Kolossæ, icke kallas apostel. Barnabas nämnes väl som koordinerad med Paulus, men deras missionsfält skilde sig ju ock, och Paulus kunde anse sig som den ende, som *väsentligen* var hedningarnes apostel. Liksom Barnabas kunna ock Andronicus och Junias tänkas ha arbetat på egen hand i själfständig verksamhet. *Utom* sitt eget område är Paulus således ej exklusiv med apostlabenämningen.

De tolf kunde ej verka öfverallt; detta är utgångspunkten för det vidsträcktare bruket af namnet apostel. Att detta bruk äfven ofta blef missbruk, visa de många falska apostlarne från den första kristna tiden, hvilka i själfbedräglig förtröstan på en inre Guds sändning tillade sig detta namn. Så var möjlighet öppen för strid om apostlanamnets rätt. Det är Paulus som dragit upp de skarpa konturerna och tydligt angifvit linjerna, inom hvilka vi kunna göra oss en föreställning om hvad som konstituerar begreppet apostolat.

Han går därvid annorlunda till verket än man kunde vänta. Han ställer sig ej — som vi redan sett — på den skenbart enklaste ståndpunkten att begränsa apostolatet till dem, som omedelbart kallats af Herren, till de tolf och till sig själf Han tillägger väl denna kallelse ett högt värde (jfr Gal. 1: 1), men han ser ej i den en conditio sine qua non. Ej heller skådandet af den uppståndne utgör för honom, huru stor betydelse han än tillerkänner äfven detta (se 1 Kor. 9: 1), apostolatets *väsen*. Paulus inslår en annan väg och ställer apostolatet under *karismans* kategori.

Med *χάρισμα* förstår han den speciella utgestaltning, som

den Hel. Ande får hos den enskilde genom samverkan med dennes naturliga individualitet. I det något i den enskildes natur gifvet anlag af Anden tages i Guds rikes tjänst och därigenom kristligt fördjupas och förklaras, blir detta naturliga anlag en karisma. För att förstå Pauli lära om χαρίσματα måste man lägga Rom. 12: 6—8 till grund. Vi ha här ej någon uppmaning; såväl språklig som saklig synpunkt tala för versernas fattande som positiv utsago. Meningen kan genom fri öfversättning återgifvas så: »Vi ha nådegåfvor af olika art allt efter den oss beskärda nåden, så har en en profetisk gåfva alltefter måttet af den tro, som finnes hos honom, så har den diakoniens gåfva, som öfvar diakonverksamhet, så har läraren sin gåfva just i lärandet, sa själasörjaren i sin själavård, den som öfvar välgörenhet har sin gåfva i sin gärnings oegennytta, den som intar en ledareställning i den brinnande ifver, hvarmed han hänger sig därat, den som öfvar barmhärtighet i den glädje, som därvid utmärker honom».

Det framgår häraf, att det underbara ingalunda är ett nödvändigt moment i karisman, äfven om naturligt nog under den första tiden andeverkningarna ofta togo en underbar form.

Till dessa χαρίσματα hör nu ock apostolatet, och närmare bestämdt till den art af dem, som utfyller en människas hela lif. I den apostoliska tiden har det öfverhufvud icke funnits ämbeten utan endast χαρίσματα, ur hvilka de senare ämbetena vuxit fram. Man måste fasthålla skillnaden. Ämbetets begrepp hör till rättssfären, och rättens område är den yttre organisationens. Ämbetet omsluter vidare ett begränsadt antal funktioner. Dessa äro det primära, det hvarmed en ämbetsbärare blir beklädd, och hans auktoritet räcker blott så långt han håller sig inom deras skrankor. Men kyrkan kan icke likställas med en rättslig organisation. Äfven där rättsliga

former finnas förhanden, får icke i dem kyrkans *väsen* sökas. Rättens måttstock är för kort att mäta och bedöma religiösa förhållanden. Det religiösa handlandet skall icke födas af bokstafven utan af anden, och därför är det religiösa samfundet ett *andligt* sådant, äfven där det antar rättsliga former. Så visst som kristendomen är personlighetens frigörande från hvarje yttre skranka, så visst hon vet sig bunden allena i Gud, kunna sådana former och organisationer aldrig anses bindande *för sin rättsliga karakters skull*, utan hvad som formellt synes vara rättsanspråk, det iakttages materiellt af den kristne af mycket högre, religiösa motiv.

Så är ock i den kristna församlingen det, som till *formen* synes vara ämbete, till sitt *väsen* något helt annat. Den som i världen innehar ett ämbete, han har troget förvaltat detta, om han fullgjort vissa pliktmässiga åligganden. I den kristna församlingen däremot är det afgörande icke verksamhetens utöfning utan sinnelaget. En persons kallelse till en viss verksamhet inom församlingen sker därför normalt alltid från Gud, vare sig omedelbart genom ett inre nödgande eller medelbart genom församlingen som den Hel. Andes organ. Hvad som i detta senare fall ser ut som ett rättsligt öfverlämnande af ett bestämdt ämbete, är innerst en religiös akt. Därför känner sig ock hvarje rätt ämbetsbärare närmast som en διάκονος Χριστοῦ, som talande och handlande i hans uppdrag. Det afgörande hos honom är ägandet af anden, såsom den där gör honom skicklig till en viss, bestämd gärning. Men detta är just karismans begrepp.

Emedan nu i det yttre den verksamhet, som en församlingsledare utöfvar, liknar en världslig ämbetsmans kall, så fanns det möjlighet att misskänna det karakteristiska i den kristna församlingens funktioner och trycka ned det karismatiska till det rättsligas nivå. Tror man sig *blott* genom församlingsuppdrag göra någon till en Kristi tjänare, då upp-

stä i församlingen blott ämbeten, då sker ett affall från kristendomens sanna väsen och en öfvergång till en katolsk standpunkt. Kristi församling hade gått sin död till mötes, om ej anden lefvat kvar i den och skapat personligheter, som blott i kraft af karismatisk utrustning, oafsedt de hade ämbetet eller ej, satts i stånd att verka rent pneumatiskt. Att i den apostoliska tiden allt fick sitt värde som διακονία πνεύματος och icke γράμματος, d. v. s. icke som ämbete utan som χάρισμα, det är denna tids enastående företräde.

Om det nu om alla verksamhetsgrenar inom den första kristenheten gäller, att de ej hvilade på formell och rättslig auktoritet utan på personlighetens kraft, så gäller detta i högsta måtto om apostolatet. Beviset, att det här ej är fråga om ämbete, är på ingen punkt så lätt som i fråga om detta. I första hand hör ju till apostolatet förkunnande af evangelium för än ej troende. Då dessa ej erkände Kristi eller församlingens auktorisation, så hvilade ju apostolatets auktoritet endast och allena på ἔνδειξις πνεύματος καὶ δυνάμεως. Så ock bland dem, som redan voro kristna. Då Pauli motständare af honom begära ett legitimationsbevis för hans apostolat, så visar han en sådan fordran afgjordt tillbaka. För honom gafs endast ett bevis, *andens och kraftens*, det att han var i stånd att faktiskt genomföra sina anspråk. Därför pekar han på sin apostoliska gärning själf som det afgörande argumentet, därför säger han 1 Kor. 9: 2 ἡ γὰρ σφραγίς μου τῆς ἀποστολῆς ὑμεῖς ἐστε ἐν κυρίῳ. Andra må neka, att han är apostel, korintierna äro själfva inseglet, det ovederläggliga beviset på hans apostolat.

Således ha vi med afseende på apostolatet kommit till samma resultat som med samtliga χαρίσματα. Liksom ὁ διάκονος i själfva sin faktiska gärning, sin διακονία, har beviset för sin karisma, ὁ μεταδιδούς i sitt μεταδιδόναι o. s. v., så äfven aposteln i just hvad han uträttar. Alltså: *icke a priori utan a posteriori*

låter apostolatet bevisa sig. Så ock med de tolf. De åberopa sig ej i sin predikan på Kristi befallning, de förkunna ordet, och deras förkunnelse verkar. För den, på hvilken detta ord verkat, för honom ha de därmed blifvit auktoritet. Just i apostolatet visar sig det karakteristiska hos kristendomen, att den icke på grund af rättsliga instanser utan allena på grund af Guds andes osynliga makt och det af denne ande burna ordet vill och är medveten att kunna verka.

Som resultat framgår alltså: apostolatet har i ämbetet en analogi, delar ock med detta anspråk på auktoritet. Men till sitt väsen är det något helt annat, och dess auktoritet är ej rättslig eller formell, utan *religiös.*

Med det sagda är det genus funnet, till hvilket begreppet apostel hör. Återstår nu att finna den differentia specifica, som skiljer apostolatet från hvarje annan karisma. Apostolatet är *förutsättningen* för alla andra χαρίσματα. I 1 Kor. 3: 10 betecknas det af Paulus som den honom gifna nåden att *lägga grunden.* Men därmed är begreppet ännu ej fullständigt och skarpt fattadt. Vi sägo, att Paulus icke kallar Epafras apostel, ehuru han grundat en församling. Vi kunna därför sluta, att apostolatet icke har afseende på den enskilda församlingen. *Det är icke församlingsgrundläggandets utan kyrkogrundandets* χάρισμα.

Denna bestämmelse löser alla svårigheter, och i dess ljus blir allt klart, hvad N. T. säger om apostlar och apostolatet. Apostlarne ha förkunnat evangelium — det ha ock andra gjort, de ha ingripit ledande i dessas förhållanden — äfven andra ha haft χάρισμα κυβερνήσεως. Alldeles så som barmhärtighetens karisma skiljer sig från den allmänna kristliga dygden barmhärtighet därigenom, att den är förbunden med ἱλαρότης (Rom 12: 6 ff.), så skiljer sig en apostels verksamhet från hvarje likartad sådan därigenom, att allt hvad han gör är ett moment i kyrkans grundläggning. Hvad som

gör honom till apostel är *ej innehållet* af hans gärning utan *betydelsen* af densamma. Apostolatet har att samla det kapital, af hvars afkastning den kristna församlingen skall lefva till dagarnes ände.

Hvad hör då till denna grundläggande verksamhet, som utgör det för aposteln specifika? Först och främst *grundandet* af missionen, banandet af de vägar, på hvilka såväl judar som hedningar skulle föras till Guds rike. Det var icke nödvändigt, att en apostel missionerade i hvarje stad, att han grundade hvarje församling. Men att fastställa, hur evangelium skulle bringas judar och hur hedningar, de stora principerna och grundlagarne för missionen, det var en apostels uppgift.

Den apostoliska kallelsen hade äfven en annan sida. I Jesu person låg en rikedom af konsekvenser. Det gällde att finna de riktiga synpunkterna för dennas samlande. Det gällde vidare att bestämma de nya församlingarnas ståndpunkt gentemot statens och samhällets naturliga ordningar, kort sagdt att gifva en anvisning till hela lifvets och tänkandets genomträngande af kristendomen, och de som arbetade med i detta grundläggande arbete hade ock del i apostolatets χάρισμα. Så framstår som den andra apostoliska uppgiften, den andra betydande gärningen: *Nya Testamentet.* Och särskildt äro evangelierna inseglet på de tolfs apostolat. De synoptiska ev. beteckna utan tvifvel resultatet af den af Jesu utvalda, närmare kretsens gemensamma arbete. Då vi betänka, att ej alla tolf apostlarne hade varit vittnen till hvarje enskildhet, så framgår häraf nödvändigheten af en samverkan. Helt visst ha de enskildes bidrag i detta hänseende varit både kvantitativt och kvalitativt olika. Äfven här besannas ordet om διαιρέσεις τῶν χαρισμάτων. En individualitet med så egendomlig prägel som Johannes har ju lämnat ett karakteristiskt, de öfrigas hela arbete jämbördigt bidrag till förstående af Jesu

historia. Men tillsammans bilda evangelierna — kan man säga — ἡ σφραγὶς αὐτῶν τῆς ἀποστολῆς. De höra i fullaste mening till den kyrkogrundande verksamheten, utan dem hade kristenheten aldrig kunnat blifva hvad den blef. I hvilken grad å andra sidan Paulus genom sina bref vunnit en fundamental betydelse för utbildandet af en kristlig världs- och lifsåskådning, det behöfver ej påpekas. Men äfven författarne af de öfriga brefven och af Apokalypsen ha arbetat med för samlingen af det kapital, hvaraf kristenheten lefver.

Den uppfattning, som i apostolatet ser en kyrkogrundläggandets karisma, sätter oss ock i stånd att bedöma omfånget, i hvilket benämningen apostel kan användas. Då nämligen apostolatet är en grundläggande verksamhet, är det *ej* någon *förblifvande* karisma. Är det öfverhufvud karisma, så är en fortplantning af detsamma utesluten; nådegåfvor kunna icke ärfvas. Hela kyrkans historia protesterar mot den tanken, att apostolatet haft eller ens kunnat ha en likartad fortsättning. Skapande har ingen tid efter den apostoliska på kyrkans område varit. Tvärtom, ju mäktigare religiösa krafter rört sig under en tid, dess starkare har dess medvetande varit, att den egentligen ej frambragt något nytt, utan endast öfvat fortbyggande verksamhet. Därför kan ej det år angifvas, då apostolatet upphörde, ej heller kretsen af dem säkert fastställas, som äga att bära namnet apostel. Om ett antal känna vi, att de ägt apostolisk betydelse, men vi ha ock med stöd af Pauli bruk af apostlabenämningen rätt att som apostel beteckna exempelvis äfven en sådan som den okände författaren till Ebreerbrefvet, hvilken därmed lämnat ett så viktigt bidrag till kyrkans grundläggning.

I ljuset af den nu häfdade uppfattningen af apostolatet förstå vi ock, att de tolf — såsom redan förut påvisats — icke af Jesus fingo sig en verksamhet tillvisad, hvilken icke äfven andra kunde öfva, att Jesus heller aldrig förutsade dem,

att deras betydelse skulle bli högre än andras, utan nöjde sig med att för dem framhålla vikten af *allt* arbete för Guds rike, ett arbete, i hvilket äfven de skulle växa in. Ty Jesus har ej instiftat apostolatet, såsom man instiftar ett ämbete, utan blott skapat de *betingelser*, under hvilka hans lärjungar kunde *blifva* apostlar, framför allt genom sin fostran af dem till grundligt förstående af Guds rikes väsen och lagar. Där dessa betingelser funnos förhanden och där den anförtrodda skatten troget förvarats och ej som hos Judas kastats bort, där realiserade sig äfven karisman sedermera med *inre nödvändighet*.

Blott i ett enda fall har Jesus tilldelat en af de tolf en särskild ställning i församlingen. Han säger om Petrus: »på detta hälleberg vill jag bygga min församling». I det faktum, att Petrus först af lärjungarne på Jesu fråga träder fram med svar, ser Jesus Guds vilja, att han med den kraft och eld, som var honom egen, skall bli den, genom hvars predikan en församling skall grundas. Alltså: att kyrkogrundläggandets uppgift i allmänhet skulle tillhöra de tolf, har Jesus, då han kallade dem som de förste arbetarne för sitt rike, förutsatt; att Petrus först skulle taga detta värf i sin hand, det har han förutsagt.

Slutresultat af hela framställningen är sålunda: kyrkans grundläggning är apostolatets characteristicum. Detta är χάρισμα, ej ämbete, och har således ej sin fortsättning i senare tiders kyrkliga ämbeten. Kyrkan lefver af apostolatet, försåvidt allt hvad hon gör och allt hvad hon blir växer fram ur apostlarnes verk. Hon lefver genom förmedling af den mångfald funktioner, som redan af apostlarne men äfven af andra öfvats, och hvilka bero på *idel karismer*. Af ämbeten lefver hon endast för såvidt deras bärare tillika äro karismatiskt begåfvade personer. Den rättsliga organisationen, i kraft af hvilken dessa ämbeten öfverlämnas, kan kyrkan fordraga, emedan den

icke behöfver utesluta, utan i stället *kan* vara form för en karismatisk verksamhet. *Karisman allena har i kyrkan en verklig* ἐξουσία. *Erik Aurelius.*

Genmäle.

Till Redaktionen af Kyrklig Tidskrift, Upsala.

Må det tillåtas mig att vördsammast beriktiga några felaktigheter i den recension, som det högt aktade märket Hj. D. ägnat min bok om »Jesu bärgspredikan och vår tid» i Kyrklig Tidskrifts sista, nyss hitkomna nummer.

Sid. 348 skrifver Hj. D.: »Förf. betonar mycket starkt, att härvid, såsom öfverallt i bergspredikan, Jesu ord gälla *utan hvarje inskränkning* eller måste tagas *ordagrant*». Nej, det är oriktigt. Sid. 20 ff. i min bok har jag tvärtom utförligt uppvisat, att Jesu ord i bergspredikan och eljest *icke alltid* få tagas ordagrant. Men jag har därtill lagt framhållandet af den som jag tror ofta allt för litet beaktade plikten att icke *godtyckligt* — för att få en plausiblare och lättare mening — utan *efter en noggrann tolkningsmetod* bedöma hvad som är paradoxalt skarpt och kort i Jesu ord och hvad som är att fatta ordagrant. Det är sålunda ej alls någon »inkonsekvens», när jag *på goda grunder,* men icke godtyckligt, tyder Mt. 5: 28 »hvar och en som ser på en kvinna» om fall, där åtminstone endera, den som ser eller den som ses, är gift. Rec. skrifver sid. 349: »då borde förf. ej utan vidare ha afvisat hvarje tanke på möjligheten af en inskränkning af den »ordagranna» lydelsen af orden »I skolen alls icke svärja». Huru har rec. läst min bok? Jag har visst icke »*utan vidare afvisat hvarje tanke på möjligheten* af en inskränkning». Tvärtom, sid. 15—18 har jag diskuterat flere möjligheter och på för mig bindande grunder funnit, att Jesu ord *här i detta bestämda fall,* men ej alltid, måste förstås ordagrant, utan hvarje inskränkning. Det vore alltför lättvindigt, om man kunde utan vidare vare sig medgifva eller utesluta en inskränkning. Jag vill metod och skäl, icke godtycklighet. Och mot min mening böra då ock ställas bestämda exegetiska grunder, icke en allmän möjlighet. I parentes må påpekas, att jag i min tolkning af edsförbudets oinskränkthet fått mot Wellhausen och andra betydande auktoriteter en ny bundsförvandt, sedan min bok var tryckt, en, hvars hemul rec. icke torde jäfva, nämligen prof. Gustaf Dalman i Leip-

zig i den utkomna första delen af hans mästerliga verk Die Worte Jesu.

Rec. skrifver sid. 348 f.: »Vi lämna nu därhän, om det verkligen är där (= i enderas gifta stånd) inskränkningen skall göras; den skulle väl ock kunna tänkas gjord i betydelsen af »ἐπιθυμῆσαι». Men bäste hr rec., huru läser Ni? Slå upp sid. 85 af min bok och läs: »Äktenskapet själft träffas icke af Jesu ord: ἐπιθυμῆσαι = »fatta begär till»; ty den ögonblickets drift, som därmed betecknas, är vida skild från den kärlek, med hvilken en förbindelse för lifvet inledes. Jesus själf visar sig alltigenom såsom en alltför fin och skarp människokännare, för att man skulle kunna tilltro honom att skära dessa känslor öfver en kam» o. s. v. Första villkoret för att recensera ett arbete är att noga och ordentligt läsa det.

Sid. 349 skrifver rec.: »En andra brist i behandlingen af frågan om eden synes oss vara den, att förf. icke uppvisat, att enligt Jesu åskådning den ed måste vara synd, hvilken innebär ett högtidligt tillkännagifvande däraf, att man vid ett löftes afgifvande eller i allmänhet ett ords uttalande vet sig stå inför Gud, den himmelske Fadren» o. s. v. Jo, jag har just gjort noggrann skillnad mellan dessa .två ting: en af samhället fordrad ed för att tvinga till sanning och »ett högtidligt o. s. v. stående inför Gud». Läs t. ex. i mitt arbete sid. 99 not. 1: »Vi tala icke här om sådana fall, där eden endast är en högtidlig form, afsedd att ge religiös helgd åt en sak. Då bör den ersättas med en bön.»

På bristande noggrannhet i läsningen skrifver jag ock följande, som — jämte rec:s allmänna ställning i hufvudspörsmålet i min bok — kanske mest förvånat mig i recensionen. Sid. 349 skrifver han: »Så t. ex. kunde det ha sitt intresse att något dröja vid förf:s polemik mot begreppet 'kristlig stat', hvarvid han t. o. m. säger, att 'de båda begreppen kristlig stat och staten såsom en Guds ordning hafva med hvarandra intet att skaffa' — något som dock ej hindrar förf. att litet längre fram säga, att den moderna staten åtminstone i ett afseende 'väsentligen förkristligats'». Finnes det då en professor och tänkare i teologi, som så sammanblandar de två begreppen »kristlig stat» eller, som jag längre fram säger, »en i något afseende väsentligen förkristligad stat» och — »staten såsom en Guds ordning»? Ja, då var min bok ju icke onödig. Var Neros Rom »en *kristlig* stat», därför att det enligt Rom. 13 var »en *Guds ordning*»? *All* öfverhet, äfven den hedniska, är af Gud insatt. Däremot är *ingenting* alls sagdt om dess *kristlighet*. Det ena: »staten, öfverheten, är en Guds ordning», är en kristen *grundprincip*, oberoende af denna öfverhets beskaffenhet. Det andra: »kristlig stat» är för våra samhällen en lång och svår *uppgift*, som vi

med all makt böra sträfva för, men som det är farligt att tro sig redan ha hunnit fram till. Äfven detta kunde rec. ha utförligt läst om i min bok.

Sid. 350 skrifver rec. på tal om min kritik af det s. k. fysiska underbegreppet: »Då han (= förf.) själf på annat ställe (s. 120 f.) säger, att Jesu ord om trons makt i den fysiska världen att flytta ett berg är för honom *bokstaflig* sanning, hade dock kräfts en förklaring af denna utsagas förenlighet med förkastandet af allt hvad som kan kallas fysiskt underbegrepp.» Detta rec:s yttrande bevisar tyvärr, att han alls icke insett skillnaden mellan hvad jag kallar fysiskt och religiöst underbegrepp. Det är visst inte fråga om någon högre eller lägre grad af förunderlighet! Men det bevisar isynnerhet, att han återigen icke läst hvad jag skrifvit *direkt* till svar på hans begäran om förklaring. Läs sidan 155, där jag behandlar saken: »Den allra mest förunderliga tilldragelse måste han (= vetenskapen) lugnt undersöka till dess verklighet. Är den verklig, måste vetenskapen söka dess orsaker, inordna den i sitt kausalsammanhang, med ett ord, finna sig tillrätta med den. Att fordra af naturvetenskapen, att den skall erkänna något rätt och slätt som stridande mot naturens lagar, utan att söka förklara det, är detsamma som att bedja den dö. Tag ett under, t. ex. det, som Jesus talar om, då han säger, att lärjungarne, om *de hade tro, skulle kunna förflytta berg.* Om en klippa på tillsägelse skulle vandra i hafvet, skulle vetenskapen genast söka förklaringar därtill i *fördolda lagar och krafter* . . . . . Upphör saken därför att vara ett under för den troende, ett bönhörelsens under?» — *Det* är väl dock knappast en förf:s skuld, att rec. icke behagat läsa hvad han skrifvit.

Hvad angår själfva hufvudproblemet i mitt arbete: *förhållandet mellan vår Frälsares absoluta, religiösa kraf och lifvets och samfundens villkor i denna syndens och relativitetens värld,* så är det ju ej fråga längre om beriktigande af felaktig läsning af min bok utan om en viktig meningsskiljaktighet i sak. Därpå vore ytterst lockande att ingå just för sakens skull, som ligger oss alla så nära. Men för tillfället har jag ej tid. Och för min medverkan i Kyrklig Tidskrift har den nuvarande redaktionen stängt sina spalter i strid med biskop von Schéeles åtgörande i den förra serien af denna tidskrift och äfvenledes i strid med Kyrklig Tidskrifts förre, djupt saknade medredaktör, domprosten Sundelin, från hvilken jag kan uppvisa bref från hans sista tid, hvari han direkt uppmanade mig att i artiklar behandla af honom uppgifna ämnen, för att icke tala om andra, äldre, aktade teologer i vår kyrka, som uppmanat mig att skrifva till Kyrklig Tidskrift i ämnen, som de menat min post i Paris gynnsam för att iakttaga, okunniga om en äfven för mig obegriplig förändring i uppfattningen om vårt lands enda teologiska tidskrifts uppgift.

Men däröfver är ju redaktionen herre. Naturligtvis sätter jag aldrig i fråga att få in sådant, som red. afböjer *för dess innehålls eller dess forms skull.* Alltnog, i min boks hufvudfråga vill jag blott tillåta mig att nämna, att denna svårighet för mig synes ojämförligt djupare och verkligare än för rec. och riktningar i kyrkan sådana som mennoniter, kväkare m. fl., som jag sätter högt utan att kunna dela deras mening i denna punkt. Det är lätt att uppställa motsatserna mot hvarandra och i ord eller gärning afhugga dilemmat, såsom gällde det helt enkelt en logisk motsats. För mig är det fråga om något mer, en dualism, som icke utan vidare kan kastas ut ur världen, utan som vi måste lida under, medan vi sträfva framåt mot målet. — Rec. antyder, att jag berör kanske allt för många viktiga ämnen. Hvilket skall då uteslutas? De äro ej godtyckligt valda. Utan — med undantag för sista kap. om bönhörelsen, som kan borttagas, änskönt det ju ock hör till bergspredikan — de höra samtliga till den grundriktning af bergspredikans moral och religion, som det var min uppgift att söka klargöra och vindicera. Måhända har äfven en sådan *sammanfattande* behandling af vår Frälsares rikspredikan i Mt. 5 ff. inför *vår* tids många invändningar sitt berättigande.

Hade emellertid rec. tagit ordentlig kännedom om min bok, skulle han hafva besparat sig att klandra hvad jag *aldrig* har skrifvit eller antydt, t. ex. om Jesu ords ordagranna tolkning utan vidare, eller att klandra frånvaron af det, som klart och tydligt står i min bok, t. ex. om ἐπιθυμῆσαι, ej heller hade han då behöft se »exempel på bristande logik»* (sid. 351) i sådant, där det jämte innanläsning endast behöfs lite närmare eftertanke för att inse sammanhanget, t. ex. i fråga om »kristlig stat» och »staten såsom en Guds ordning» eller om trons makt att förflytta berg. Hur lätt väckes icke genom dessa rec:s förbiseenden misstanken, att möjligen äfven ett och annat i den i hans slutord antydda hemliga dossiern af »exempel på bristande logik» är af samma slag!

Måhända är det just denna brådska i läsning och bedömande, som kommer rec. att här och hvar spåra »väl stor brådska» i ett arbete, som utan tvifvel har dryga fel och brister, för hvilkas uppdagande ingen kan vara tacksammare än förf., men som dock är frukten af mångårigt och noggrant sysslande med det hela och detaljerna af en för mig personligen, liksom för så många, brännande fråga. Brådska kan jag ej skylla på. Låt mig endast hänvisa till mitt i förordet omnämnda franska före-

* Rec. påpekar däremot sid. 350 riktigt, att orden, i hvilka jag anger min afsikt nederst på sid. 152, kunna tydas som inkonsekvens mot det resultat, jag till sist vinner.

drag af 1895 och vidare därtill, att redan en stor del af manuskriptet var skrifven, innan jag hade någon aning om det genom biskop Ekmans utnämning skedda ledigblifvandet i Upsala. En hvar, som själf ägnat mångårigt, mödosamt arbete åt denna eller någon annan af de svåra hufvudfrågorna i kristendomen och drifvits att i skrift behandla den af brinnande begär att få klarhet *i saken*, ej af tillfälliga omständigheter, och som då säkerligen ock fått allt djupare inblick i spörsmålets räckvidd och svårighet, förstår tillfullo, att jag icke skulle vara så tacksam för någonting som för ett grundligt studium af arbetet och för en grundlig kritik, hvilande på känsla af dessa problems verkliga vikt och svårlösthet icke mindre än på god vilja att välvilligt taga i betraktande allt hvad jag sökt efter förmåga förebringa. Jag hoppas nu, att min högt värderade rec. icke måtte räkna dessa beriktiganden, som jag gjort till förmån för en mer fruktbringande recensionsmetod, såsom någon som helst brist på tacksamhet för de vänliga ord, han haft den stora godheten att fälla om min bok.

Calais 16 aug. 1899.

Nathan Söderblom.

Så kortfattadt som möjligt, enär detta slags meningsutbyten ej torde kunna påräkna något större intresse, ber undertecknad att få svara på pastor Söderbloms genmäle.

1) Förf. har verkligen varit inkonsekvent i sitt sätt att tolka Jesu ord i de sex antiteserna i bergspredikan; ty det är om dessa Jesu ord det är fråga, det må här tydligare framhållas än hvad som skett i recensionen. Förf. medgifver visserligen, att det i bergspredikan finnes »paradoxala exempel», som ej få fattas efter bokstafven, men de Jesu ord, som gifva »den fasta regeln» eller de egentliga »föreskrifterna», skola enl. förf. alltid förstås »utan hvarje inskränkning» (sidd. 21, 22, jfr sid. 19). I strid mot denna sin egen med mycken skärpa framhållna grundsats, gifver emellertid förf. åt orden »hvar och en som ser på en kvinna» en inskränkande tolkning, oaktadt dessa ord just höra till själfva »buden» eller »föreskrifterna», icke till några paradoxala exempel.

2) Förf. har visserligen sidd. 16—17 *refererat* andra uppfattningar af edsförbudet än den han själf sluter sig till, men näppeligen »diskuterat» dem, utan just »afvisat» dem, och framför allt uraktlåtit att undersöka, huruvida Jesus på grund af sin åskådning verkligen kunnat med ordet *svärja* afse allt hvad vi nu pläga kalla ed eller edgång — och det är denna brist jag i min recension anmärkt hos förf.

3) Att — såsom förf. framhåller i citatet från sid. 85 — ἐπιθυμῆσαι betecknar driften, icke den personlighetens kärlek, som bör inleda en förbindelse för lifvet, är klart, men först om det därjämte betonas, att den otillbörliga ἐπιθυμία, som här af Jesus stämplas som synd, utgöres — icke af den af Gud själf i skapelsen gifna naturdriften såsom sådan, utan — af denna drift sådan den genom människans affall från Gud blifvit förvänd, besmittad och ställd öfver personligt förnuft och personlig vilja, först då är, menar jag, en »begränsning» af detta Jesu »bud» gifven, som öfverensstämmer med Jesu lifsåskådning. En begränsning i denna riktning *i st. f.* den af förf. sid. 11 gifna har jag i min recension velat sätta i fråga, och jag förstår icke, i hvad mån förf:s erinran om den självklara allmänna betydelsen af glosan ἐπιθυμῆσαι sid. 85 kan förringa behofvet af en förnuftig begränsning i Jesu mening med ifrågavarande ord. Förf:s äfven här upprepade, mästrande ord om, att recensenten ej tagit reda på hvad förf. skrifvit, kunde därför saklöst ha varit borta.

4) Förf. kan väl icke bestrida, att han vid den edgång, som enligt honom är af bergspredikan absolut förbjuden, tänker på sådana bland oss brukliga eder som vittnesed, löftesed eller värjemålsed. Nåväl, väsendet i dessa eder är enligt rec. just detta högtidliga tillkännagifvande, att man vet sig stå inför Gud, åkallande hans hjälp och erinrande sig hans nitälskan mot synden och lögnen. Då är det väl icke för mycket begärdt, att förf. — såvidt hans uppfattning skulle erkännas vara riktig — skulle visat, att en sådan ed är okristlig. Om staten vid vissa tillfällen fordrar en sådan ed, icke lärer detta omintetgöra edens nyssnämnda enligt min mening fullt kristliga karakter. Hvad den citerade och af mig visst icke förbisedda noten å sid. 99 beträffar, så har ju förf. äfven ogillat de där i förbigående omnämnda ederna — hvilka jag för öfrigt ej förmår skarpt skilja från det andra slaget — ty förf. vill ju afskaffa äfven dem och ersätta dem med en bön.

5) Förf. har i sin bok s. 63 ff. helt tvärt afvisat namnet »kristlig stat» såsom en otillbörlig »anspråksfullhet», hvad våra moderna samhällen beträffar; det är om detta påståendes riktighet jag vågat hysa någon tvekan, liksom jag ock djärfts hysa den föreställningen, att begreppen *kristlig stat* och *staten såsom en Guds ordning*, därest verkligen våra stater ha till sin uppgift att förverkliga kristliga tankar och redan i väsentliga afseenden »förkristligats», ej skulle stå så absolut främmande för hvarandra, att de skulle ha »med hvarandra *intet* (kurs. af und.) att skaffa». Jag har nog läst äfven denna afdelning af förf:s bok och äfven där funnit brist på enhetlighet och klarhet, och det var det jag äfven med ifrågavarande ord ville antyda.

6) Förf:s utsaga om den »bokstafliga» sanningen af Jesu ord om trons makt att förflytta berg har synts mig innebära ett erkännande af Guds verkliga ingripande äfven i den fysiska världen. Förf. förnekar emellertid i sin kritik af det »fysiska underbegreppet» ett sådant ingripande, under det att han i stället och i motsättning därtill häfdar bönhörelsen såsom det enda egentliga undret. Just då förf. sid. 155 säger, att det under, som ligger i förflyttandet af ett berg, är endast »ett under *för den troende*» (kurs. af und.), så måste frågas, huru det går med undrets objektivitet, och då måste man *just med anledning af dessa ord* önska en förklaring af öfverensstämmelsen mellan dem och utsagan om den bokstafliga sanningen af trons, d. v. s. detsamma som Guds, makt att förflytta berg — såvida nämligen denna sistnämnda utsaga är något annat än en, i så fall säkerligen utan afsikt kastad, slöja öfver någon tomhet i förf:s verkliga uppfattning af denna sak.

7) Beträffande den hufvudanmärkning jag i min rec. ansett mig böra rikta mot förf:s bok torde vara nog att hänvisa till min recension, enär förf. ej ansett sig böra till något egentligt bemötande upptaga mina skäl. Då förf. i stället funnit lämpligt att andraga åtskilligt annat, som ej hörer hit, så må därpå endast svaras, att red. visserligen gärna intagit och intager i sin tidskrift artiklar af författare med ganska olika meningar, men dock, såsom anmälan gifver vid handen, icke velat redigera en tidskrift utan någon som helst teologisk ståndpunkt, på grund hvaraf red. funnit och finner det ärligast att afböja erbjudet teologiskt medarbetarskap från deras sida, hvilka tydligt prononcera en ståndpunkt, principiellt afvikande från den riktning, i hvilken, enligt Redaktionens öfvertygelse, ett på den evangeliskt lutherska bekännelsens grund utfördt arbete bör gå. Icke genom oklar sammanblandning, utan genom ärligt särhållande af principiellt olika anderiktningar befrämjas bäst det hela.

8) Hvad beträffar den »brådska», som jag trott mig spåra i förf:s arbete, så må erinras, att det finnes en brådska, som står väl tillsammans med t. o. m. mångårig sysselsättning med ett ämne, en brådska i tankegången, som utgör en vanlig egenskap hos personer med ett lifligt temperament och som ofta är förenad med andra — goda — egenskaper, hvilka äfven kunna komma sådana personers författarskap till godo. Det är därpå jag syftat med de af förf. anförda orden, och jag har icke heller underlåtit att påpeka de mer förtjänstfulla egenskaper, som enligt mitt förmenande vid sidan däraf utmärka förf:s arbete.

Hj. Danell.

Tidskriftsöfversikt och strödda meddelanden.

I »*Dansk Kirketidende*» 1898 n:r 45 finnes införd en af en dansk-amerikansk botanist, J. Christian Bay, skrifven uppsats »Tvivlen paa den store Arena», och tillåta vi oss att ur detta af en naturforskare gifna vittnesbörd anföra följande:

»Det mærkes i vore Dage vistnok mere end nogensinde, at saa snart man fra den snævrere teologiske Kres treder ud paa Skuepladsen for den blandede Litteratur, kender man sin Tid som en Tvivlens Tid . . .

Hovedmassen af de store Nationer har i vore Dage et saare og sørgelig svagt Begreb om hvor den religiøse Sandhed skal søges, om Midlerne til at finde denne Sandhed og om de aandelige Evner, hvormed den skal opfattes. Almindelig ytrer denne Usikkerhed sig mindre som Nægtelse af Sandheden end som den ved Huxleys Eksempel saa almindelig udbredte og hyldede Agnosticisme — som almindelig Skepticisme snarere end som Vantro . . .

Det er ikke saaledes, at man paa spodsk Vis fornægter og forfølger de kirkelige Dogmer, eller at man i det hele taget er oplagt til at drive Spot med det hellige . . .

De kirkelige og de kristelige Dogmer løber man ikke som tidligere Storm imod, ikke fordi de allerede er overvundne, som nogle har fundet paa at sige . . ., men fordi Nutiden ikke egentlig er polemisk anlagt. Nej, én Side af vor Tidsalders Tvivl ytrer sig som *ærefrygtsfuld Mangel paa positiv religiøs Overbevisning*.

Nutidens skeptiske Aand er stræng, men ikke bitter i sine Undersøgelser, og den er rastløs uden at være tøjlesløs. Den opfatter sig selv og sit Kald meget alvorligt og anvender sine kritiske og undersøgende Metoder med dyb Ærbødighed — man kunde næsten sige et Skrabud — for Kristendommens dybeste Sandhed, for Guds Tilværelse, Sjælens Eksistens og Muligheden for et evigt Liv. Paa alle Omraader optreder denne Skepsis i et Spørgsmaalstegns Lignelse, og naar den træffer et passende Problem, som synes den værdig til Undersøgelse, spørger den om en positiv og videnskabelig Ud-

lægning og Bevisførelse. Naar disse er givne, spørger den om andre Grunde og sidenhen om atter andre. Med videnskabelig Stringens sammanholdes Historiens Vidnesbyrd med Samtidens Viden — og de Svar, som Religionen har afgivet om vanskelige og paatrengende Problemer i Menneskets Sjæleliv, erklæres utilfredsstillende . . .

Denne almindelige og stærkt udbredte Skepticisme sætter sig naturligvis mange Spor i Litteraturen, der jo er et Udslag af Livet. Den breder sig saa meget desto stærkere, som Videnskaben kommer i højere og højere Kurs blandt den store Mængde, og der jo gærne er nok af videnskabelig Tyrketro, hvor al anden positiv Tro mangler. Den breder sig saa meget desto stærkere, fordi Litteraturen som Kunst aldrig nogensinde har staaet saa højt som netop nu. Aldrig har Litteraturens Love og Midler været bedre forstaaede og øvede end i vor Tid — og aldrig har der været bygget større og bedre Luftskibe, end de, hvori man nu om Dage svæver ud over Tomhedens og Mørkets Afgrunde. Der er næppe nogen Grund til at vente stærke Opsving i den religiøse Følelse hos dem, der spændt iagttager de vekslende Udtryk i en Ibsens eller en Maeterlincks Dødningesmil.

Som Benrade i Purpurkaaber bygger og bor de skeptiske Ideer — de store Tvivl — midt iblandt os. Og der hyles af Fryd over disse Ideer, hvad enten de optræder som levende og maleriske historiske Studier (Renan), som den skæreste Naturalisme (Zola), som psykologiske Romaner (Spielhagen, Paul Bourget og George Eliot) eller som Klarsynets trøstesløse Bedroveliighed (Maeterlinck, Ibsen og tildels Sudermann). Ja, under Henvisning til Ibsens »Dukkehjem», »Gengangere» og »Vildanden» hævder og paaviser endog en meget moderne engelsk Kritiker, at »selv Komedien er bleven Tragedie og Tragedien smudsig og modbydelig».

Tvivlen er ikke en Forbrydelse, men en Sygdom. Derfor bør den *ikke fordømmes*, men *afhjælpes*, og det ganske særlig, naar den drejer sig om religiøse Forhold. Det er kun i deres egne Krese, at kristne bør ytre Frygt for den eller trække medlidende paa Skuldrene ad dens mange underlige Ytringsformer. Og hvad mere er, skal det lykkes Apostlenes

Efterfølgere at standse dens Gang, maa de ganske sikkert først opnaa Forstaaelse af dens Art, Væsen og Oprindelse. Tvivlsygdomme kræver fremfor alt Evne til at stille psykologiske Diagnoser; men den dertil nødvendige Kundskabsmasse kan aldrig vindes af Præster, som stiller sig udenfor Tidens Bevægelser, saaledes som de giver sig Udslag i moderne — mondæne, kunde man næsten sige — Livsytringer . .

Smerten er ikke blot et Tegn paa Sygdom, men ogsaa et Udslag af Liv. Den Pessimisme, som gaar Haand i Haand med det nittende Aarhundredes Skepticisme, er et Raab i Smerte. Det saa en Gang ud, som om denne Pessimisme skulde blive forskaanet for Smerten; thi ved Aarhundredets Gry gik Vantroen frem med Jubel — og Sejrsraab .

Den moderne Skepsis er afgjort pessimistisk; dens Aasyn er som fortrukket i Smerte og vanklædet af Frygtens Rynker . .

De moderne Tvivlere staar ved Opgivelsen af deres Tro ikke med noget andet i Hænderne end den uendelige Nøgternhed og Bedrøvelse, som præger saa megen af vor Samtidslitteratur.

Men naar denne Nøgternhed og Bedrøvelighed drager fra Hovedstæderne ad Provinserne til, bliver det klogeste, der for Sandhedens Skyld fra positiv Side kan gøres, at henvise til den gamle, og dog evig unge Sandhed, at Fortvivlelsens og Mistvivlens Baggrund netop er *Menneskets* Bestemmelse til at *genfødes vet et levende Haab* . . .

Paa den ene Side er alltsaa Uroligheden hos det Hjærte, der ikke kender den levende Gud, Vidnesbyrd om Livet selv; men derfor udslettes naturligvis ikke Tvivlen som Sygdomsfænomen, som den findes, dels hos de enkelte, dels hos Slægten. Hos Digterne kan denne Sygdom blive næsten ædel i sin Skønhed; men Forraadnelsen er alligevel til Stede i det skjulte, i Hjærteslagene; den har vist sig hos næsten alle dette Aarhundredes store Digtere udenfor den rent kristelige Kres, maaske med Undtagelse af Tennyson og Browning, og den fremgaar af de ni Tiendedele af al Nutidens Æsthetik.

Men Tidernes Tegn er Haabets. Det er næppe ligegyldigt, at en saa prøvet Statsmand som Crispi offentlig udtaler, at »Troen paa Gud er Hjørnestenen til alt sundt Folkeliv,

medens Ateismen er Aarsag til uhelbredelig Forraadnelse», — eller — for at blive udenfor den teologiske Kres — at den engelske Sociolog, Benjamin Kidd (Social Evolution, 1894, Side 245) forsikrer, at »siden Mennesket indlod sig i Samfundsliv, er dets Karakterdannelse bleven af mindre Vigtighed end dets religiøse Dannelse», — eller att den berømte Biolog, George Romanes, ædruelig forlader sin gamle Post som Fornægter af al religiøs Aabenbaring og erkender (Thoughts on Religion, Side 106), at »det er rimeligt at være en troende Kristen» . . .

Tvivlerens Frygt er den troendes Haab. Det nittende Aarhundredes Tvivl har affødt en Slægt, hvis Præg endnu er bestemmende for Mængdens; men Tiden er moden, da Tvivlens Sorg er fuldkommen til at afløses af Haabets Glæde. Velsignede er de, hvem Rigets Ord er blevne Livets Fylde; de vil opleve noget af Kornets Modning indtil Høsten!»

I början af sistlidne Augusti föll **det erkebiskopliga utslaget** i den fråga, hvilken såsom ingen annan sedan reformationens dagar upprört engelska kyrkan. Närmast gällde detta utslag lagenligheten af det liturgiska bruket af rökelse och ljus. De båda erkebiskoparna förklarade sig *mot* dess lagenlighet. Deras dom är dock enligt engelsk kyrkolag utan hvarje legalt bindande kraft. Den hvilar uteslutande på den biskopliga auktoriteten öfver hufvud.

En ny volym med facsimile-aftryck ur **det britiska museets papyrussamling** har nyligen utkommit. Den öppnas med det 1888 i Kurnab inköpta exemplaret af *Dödsboken*, »den fullständigaste texten till detta arbete, som hittills upptäckts». Man tror sig med tämlig visshet kunna förlägga dess affattning till 1500 år f. Kr. Bland dess många upphöjda tankar förekommer äfven denna: »Mitt bröd är i himlen hos Ra» . . . »det himmelska brödet utgår af Guds mun».

Den följande papyrus anses skrifven cirka 1370 f. Kr., äfven den rik på höga tankar, såsom framgår af denna lofsång: »Du är himmelens Herre; du är jordens Herre; du är skaparen af dem, som bo i höjden, och af dem, som bo i djupet. Du

är den ende guden, som blef till i tidens begynnelse. Du skapade världen; du formade himlens vattukällor. Du gjorde Hapi (Nilen). Du har framkallat både människor och djur».

I det sista manuskriptet (c:a 100 f. Kr.) möter oss en märklig antydan om den kroppsliga uppståndelsen: »På Ras ord skall din själ lefva och din förgängliga kropp framspira i lif».
(Standard.)

Antalet **mord**, som begås i de olika europeiska länderna, uppgifves i en amerikansk tidskrift på följande sätt. På 100,000 invån. kommo i Italien 96 mord, Ungern 75, Spanien 53, Portugal och Österrike 25, Frankrike och Belgien 18, Sverige och Norge 13, Tyskland och England 5.
(Chron. d. chr. Welt 1899, N:o 25.)

Stadssynoden i Berlin har beslutit att upptaga ett lån på 8 millioner mark till anskaffande af tomtplatser för nya kyrkor och kyrkogårdar i den tyska rikshufvudstaden. För kyrkliga ändamål hafva i Berlin med omnejd under loppet af 10 år uppbragts 24 mill. mark, däraf 8 mill. i frivilliga bidrag. Minst 27 kyrkor äro ytterligare behöfliga. I mer än 29 församlingar komma öfver 10,000 själar på hvar präst.
(Chron. d. chr. Welt 1899, N:o 27.)

Brödraförsamlingens (hvart 10:de år sammanträdande) **generalsynod**, som sammanträdde i Herrnhut d. 16 maj—30 juni d. å., beslöt bl. a. att öfverlåta sitt missionsområde i Grönland åt den danska statskyrkan samt att på missionsfälten i Vestindien, Surinam och Vest-Himalaya upprätta teologiska seminarier för de infödda.
(Chron. d. chr. Welt 1899, N:o 30.)

Vid **Belgiens protestantiska kyrkosynod**, som i juni var samlad i Brüssel, framkastades tanken på en gemensam representation för de olika evangeliska kyrkorna. Förslaget om att utse en kommission för att utfärda inbjudning härtill till samtliga icke-romerska kyrkosamfund i världen antogs att hvila till en kommande synod.
(Chron. d. chr. Welt 1899, N:o 32.)

———

Granskningar och anmälningar.

KÖNIG, ED. Prof., *The exiles' book of consolation contained in Isaiah XL—LXVI.* Edinburgh 1899. T. & T. Clarks förlag. 218 sid.

Devtero-Esaia hör till de partier af Gamla Testamentet, hvilka för närvarande allra mest tilldraga sig exegeternas uppmärksamhet. Är Es. 40—66 ett arbete af en enda författare? När och hvar äro dessa kap. skrifna, och huru böra de tolkas? Detta är frågor, hvilka för närvarande sysselsätta en mängd forskare och erhålla mycket olika svar. Prof. K., den framstående auktoriteten på såväl den gammaltestamentliga exegetikens som den semitiska språkforskningens område, har genom sin bok gjort ett synnerligen gediget inlägg i denna diskussion. Framställningen är tydlig och klar; undersökningen visar stor skarpsinnighet och den samvetsgrannaste omsorg.

K. undersöker först, huruvida Es. 40—66 är ett verk af en enda författare (sid. 1—78). Hans uppmärksamhet är därvid närmast riktad på perikoperna 42: 1—4; 49: 1—6; 50: 4—9; 52: 13—53: 12, hvilka tala om Herrens tjänare (Ebed-Jahve) och därför må betecknas med termen Ebed-Jahve-ställena. K. granskar (sid. 1—71) med stor omsorg alla de skäl, hvilka anförts till stöd för det påståendet, att dessa ställen ej skulle tillhöra samme auktor som de öfriga delarne af Es. 40—66, och kommer därvid till följande resultat: 1) De tre första E.-J.-ställena äro ursprungliga delar af Devtero-Esaia. Endast 52: 13—53: 12 bildar en parallel till 52: 1—12 och är icke en sådan organisk del af Es. 40 ff., som fortsätter tankegången och tages med i betraktande vid den fortsatta framställningen. 2) Beträffande Herrens tjänares verksamhet och frälsningsideal afvika E.-J.-ställena (äfven 52: 13—53: 12 inberäknadt) icke diametralt utan blott gradvis från sina omgifningar.

Sedan K. undersökt E.-J.-ställena, uppkastar han frågan, huruvida de öfriga delarne af Es. 40 ff. äro ett enhetligt verk, och anmärker därvid till en början, att det första tröste- och förmaningstalet sträcker sig blott till 48: 21. Därpå följer en

undersökning af språkbruket i kap. 40—48 och 49—66. K. är den förste, som gjort en i detalj gående undersökning af de språkliga egendomligheterna i Es. 40—48 och jämfört dem med språkbruket i kap. 49—66. Han kommer därvid till det resultat, att kap. 40—48 visa en större öfverensstämmelse med den första hälften af afdelningen 49—66 än med den andra. Detta faktum kan uppväcka tvifvel, huruvida de i 40—66 innehållna talen äro skrifna af en och samme författare. Men vi hafva ej rätt att på grund af de språkliga olikheterna draga några bestämda slutsatser, så länge vi ej påvisat sakliga differenser, hvilka ej kunnat existera bredvid hvarandra under en och samma tid.

Härmed är K. inne på den andra stora frågan: Stamma profetiorna i Es. 40 ff. antingen blott delvis eller också icke alls från den babyloniska fångenskapens dagar? (sid. 79—123). Han sysselsätter sig härvid särskildt med den af Sellin gjorda argumenteringen, enligt hvilken kap. 40—55 ej skulle vara komponerade såsom ett helt förr än under åren 515—500, och hafdar i motsats häremot den åsikten, att de ifrågavarande kap. äro exiliska. Med all sannolikhet gäller detta äfven Es. 52: 13—53: 12.

K:s tredje undersökning (sid 124—175) vill gent emot Sellin m. fl. visa, att Es. 40—55 ej skrifvits i Palestina utan i Babylonien.

Såsom fjärde afdelning har K. en framställning af hufvudtankarne i Devtero-Esaia (sid. 176—194). Den genomgående tanken är att trösta det i fångenskap varande Israel. De tre tröstegrunderna äro, att Israels Gud är naturens och historiens Herre, att Israel är bestämdt till att utbreda den gudomliga frälsningen till jordens ände samt att både de goda och de onda skola få sin lön. Den hufvudsakliga betydelsen af Devtero-Esaia är, att den bättre delen af Jahves folk, hvilken i tro och tålamod bar landsflyktens lidanden, kom att betraktas som en typ af honom, hvilken ehuru fullkomligt oskyldig likväl tog på sig de tyngsta lidanden, på det att han måtte återköpa människosläktet från den verkliga landsflykten, som består i skillsmässan från Gud. Profetian är lik morgonrodnaden, hvilken bebådar dagen. Det profetiska ordet är ett

ljus, som skiner på en mörk plats, till dess det dagas och morgonstjärnan uppgår i edra hjärtan (2 Petr. 1: 19). Profetian är lika så säker, som att daggryningen verkligen kysser solens klädefåll. Dessutom, vore det ingen gryning, skulle det icke blifva någon dag, och morgonrodnadens milda glöd bereder ögat för det klarare ljuset och uppmuntrar hjärtat, som längtar efter dagen. Men morgonens rosiga färg är icke den flammande ljusbringaren själf. Aurora förbleknar, när monarken Sol inträder i sitt strålande herravälde».

Såsom afslutning har K. en vederläggning af Gressmanns m. fl. åsikt att Es. 56—66 ej skulle vara författadt förr än i efterexilisk tid.

Den, som vill hafva en öfversikt öfver de till Devtero-Esaia hörande spörsmålen, kan med synnerlig fördel använda sig af K:s bok, emedan densamma på alla punkter redogör för och kritiserar den nyaste litteraturen. Som bevis på värdet af K:s kritik må nämnas, att åtminstone en af de kritiserade författarne (Sellin) redan uttryckligen erkänt riktigheten af kritiken på en hufvudpunkt.

Till sist må nämnas, att bortåt två tredjedelar af K:s bok återfinnas i »Neue Kirchliche Zeitschrift» nov. och dec. 1898. Det nya, som tillkommit i den engelska upplagan, är hufvudsakligen en undersökning af Bertholets, Cheynes, Gressmanns, Kittels och Leys arbeten, hvilka utkommit sedan sistlidne nov.

S. H—r.

HOLM, OSSIAN, *Confessio augustanas 2 art. om arfsynden.* Afhandling för lektorat i kristendom. Kalmar 1899. 51 sid. 4:o.

Med noggrannhet och själf med varm öfvertygelse intagande den lutherska bekännelsens ståndpunkt redogör förf. för och försvarar hufvudinnehållet i den viktiga 2:dra artikeln i confessio augustana. Bland nyare författare fäster sig förf. isynnerhet vid Ritschl, Kaftan och Krogh-Tonning, till hvilkas åsikter i det ämne, hvarom fråga är, han, utan tvifvel med rätta, finner sig böra intaga en afvisande ställning.

I fråga om sådana svåra spörsmål, som alltid måste behandlas i sammanhang med arfsyndsläran, är det naturligt, att,

äfven om man i det hela är ense med förf., på åtskilliga punkter tvekan kan uppstå, om förf. lämnat en fullt tillfredsställande framställning. Mindre för att kritisera än för att rikta ökad uppmärksamhet på viktiga frågor, påpeka vi ett par sådana ställen.

Förf. vänder sig s. 22 f. mot Ritschls förkastande af läran om en justitia originalis och särskildt mot såväl Ritschls som Kaftans betoning af Jesu lifsbild såsom syndens kunskapsprincip. Förf. säger, att Jesu lifsbild, just därför att den är idealet, icke lämpar sig såsom kunskapsprincip för synden, ty »synden är icke blott en brist eller ofullkomlighet i jämförelse med idealet, som ännu icke blifvit upphunnet, synden är en öfverträdelse af Guds bud, ett uppror mot Gud». Därjämte aberopar förf. vår egen erfarenhet, enligt hvilken vi icke känna oss brottsliga inför Gud, därför att vi icke äro sådana som Kristus var här på jorden. Emellertid erkänner förf., att Jesu lifsbild är den högsta och fullkomliga uppenbarelsen af det sedligt goda, ehuru han riktigt nog tillägger, att den därför icke är den enda, och därför med rätta vänder sig mot Ritschls ringaktning af den före och utanför Kristus vunna syndakännedomen. — Men, fråga vi, om Jesu lifsbild är den högsta och fullkomliga uppenbarelsen af det sedligt goda, är icke då lagen — uppenbarelsen af det sedligt goda — till finnandes just i Jesu Kristi person såsom annars ingenstädes? Men om Jesus Kristus är lagen in persona, om den gudomliga lagen — som är sammanfattningen af Guds bud — är tydligast och fullkomligast känd i Jesu person, bör då icke just Jesu lifsbild, hvartill hörer allt hvad han talat — t. ex. då han i bergspredikan förklarade buden — gjort och lidit, lära oss allra bäst känna hvad synd är? Följer icke detta af förf:s egna premisser? Och hvad erfarenheten beträffar, så torde väl äfven den betyga, att Jesu självframställning af lagen, hans heliga lif, åstadkommer den djupaste syndakännedom. Visserligen känna vi oss icke brottsliga, därför att vi icke hunnit *lika långt* i helighet som Kristus, men väl därför att vi stå i *motsägelse mot* den Guds vilja, som i Jesus Kristus blifvit oss kungjord klarare än annorstädes. Därför att vi af *lagen* lära känna synden, lära vi känna synden bäst inför Kristi bild. Vi tro, att detta borde erkännas,

innan man vänder sig mot de äfven enligt vår mening felaktiga slutsatser, som en Ritschl drager med afseende på justitia originalis.

En annan punkt, vid hvilken vi vilja fästa uppmärksamheten, är frågan om arfsyndens tillräknelighet (s. 38 ff.). Förf. försvarar augustanas bestämning af arfsynden såsom verklig synd, hvari äfven inneligger dess tillräknelighet. Tillräknandet är emellertid enligt förf. att första såsom en imputatio mediata, ett genom släktet och alla släktled ända från stamfadern förmedladt tillräknande; skulden är en *släktskuld*, en »Gesamtschuld». »Vi behöfva således icke något annnat bevis för arfsyndens fördömlighet än det, som ligger i organismens begrepp.» Likväl betonas starkt, att tillräknandet drabbar individen såsom sådan; den i fråga varande imputatio mediata borde, säger förf., snarare kallas immediata, emedan den är Guds *direkta dom* öfver vår syndiga medfödda habitus, en Guds dom öfver *individen* på grund af dess medfödda syndighet. — Det synes ej så lätt att förena denna utsaga med de förra. Om skulden är endast och allenast en *släktets* skuld, så är därmed icke min *personliga* tillräknelighet uppvisad. Förf. klandrar dem, som söka rättfärdiga arfsyndens tillräknelighet därmed, att människans *vilja* redan i sitt embryo är ond och arfsynden sålunda »velad» (non inviti tales sumus); och han säger, att därmed ej mycket är vunnet, »ty viljans onda beskaffenhet är ju ej en följd af fritt val, utan en medfödd nödvändighet». Men kan då icke detta argument lika väl användas mot förf. själf, för så vidt han vill påstå, att arfsynden innebär personlig skuld? Den viljans onda beskaffenhet, som vidlåder mig, är ju, hvad mig personligen vidkommer, ej en följd af fritt val, utan en medfödd nödvändighet; alltså kan den icke tillräknas mig såsom individuell personlighet — så synes man kunna vända förf:s egna vapen mot honom själf. — Med andra ord, det faller sig svårt att med ett så exklusivt betonande af arfsyndens tillräknande såsom *släktskuld* förena påståendet, att arfsynden innesluter *individuell* skuld. Vi tro, att den fingervisning, som gifvits i det gamla ordet »non inviti tales sumus», ej hade bort så utan vidare afvisas. Huru strängt jag än må betona människans ställning

såsom lem i en släktets organism, bör jag dock lika strängt behålla i sikte denna lems egenskap att vara en personlig individ; jag är i hvarje ögonblick det ena och det andra, och det ena *i och med* det andra. Såsom en personlig individ behandlas jag från det första ögonblicket af min tillvaro i denna värld; är nu äfven den ondska, som man kallar arfsynd — om den benämningens lämplighet kan tvistas — en bestämning hos mig *såsom person*, hos *min vilja*, så är därmed åtminstone en antydan gifven om orsaken till den skuld, det tillräknande, som faktiskt — enligt hvarje djupare erfarenhet — tillhör denna ondska. Vi tro, att förklaringen af arfsyndens tillräknelighet skulle vunnit på, om mera vikt lagts vid nu påpekade sida af saken.

Orden »damnans et afferens æternam mortem» hade vi väntat att finna på ett mer ingående sätt behandlade med hänsyn till möjligheten af en *æterna mors* såsom arfsyndens följd och med hänsyn till den mening, i hvilken dessa ord böra fattas. — På förbiseende beror det väl, att upprepade gånger kurfursten Johan Fredrik af Sachsen nämnes i st. f. Johan den beständige såsom den, hvilken vid tiden för riksdagen i Augsburg varit kurfurste af Sachsen.

Vi ha med denna anmälan velat rikta uppmärksamheten på denna afhandling såsom vittnande om intresse för dogmatiska spörsmål och förmåga att behandla dem.

Hj. D.

KROGH-TONNING, K., D:r, *Die Gnadenlehre und Die stille Reformation*, Christiania 1894, (J. Dybwad, 86 s. i stor 8:o.)

KROGH-TONNING, K., D:r, *Den kirkelige Oplosningsproces.* Et Leilighedsskrift med svar til nogle Kritikere. Kristiania og Kjöbenhavn (Cammermeyer 1896, 71 s. i stor 8:o.)

För de kristna partikular-kyrkorna, af hvilka vår evangelisk-lutherska är en, får man aldrig förgäta den ena heliga allmänneliga kyrkan, hvilken, om ej såsom föremål för *skådande*, utan för *tro*, är för handen öfverallt, där Guds ord predikas, och de af Herren Kristus, församlingens hufvud och konung, instiftade sakramenten i heligt syfte utdelas och mot-

tagas. Förbönen, den öfversteprësterliga: *ut omnes unum sint*, hvilken förf. ur Joh. Ev. 17,21 hämtat fram till motto för sitt här ofvan först anförda arbete, har äfven härvid den största betydelse, och hvarje bemödande att bana väg för densammas förverkligande måste icke blott erkännas, utan högt värderas af alla lärjungasinnen.

Huruvida emellertid den väg, den ärade förf. inslagit för att lämna sitt bidrag härtill, är den rätta, synes vid närmare granskning af hans arbeten vara ganska tvifvelaktigt. Ty de gå bägge ut på att bevisa, att skiljolärorna mellan de olika kristna kyrkorna till det mesta äro oväsentliga, och att lärostriderna alltså äro blott strider om ord, under det att utvecklingen, den kyrkliga och teologiska, mer och mer sages ga i den riktningen, att dessa olikheter liksom af sig själfva upplösas, och föreningen mellan de olika kristna kyrkorna anses kunna efter hand helt baseras på en gemensam etiskt-human grund. Ingalunda öfverensstämmer detta med den symbolhistoriska forskningen, hvilken ganska klart uppvisar bestämda gradationer i lärans renhet och skriftenlighet och tydligen ådagalägger, hurusom t. ex. inom protestantismen den kristna lärouppfattningen är i genomsnitt vida djupare och renare, än den är inom katolicismen, samt vidare klargör den egendomliga *karisma*, som historiskt tillhör och utvecklas hos hvarje kristet samfund, som framträdt med en skriftlig bekännelse och därefter normerar sin läroframställning. Rörande detta sistnämnda ämne vet sig den, som skrifver detta, aldrig hafva läst en så klar, allsidig och rättfärdig framställning däraf, som den af teologie professorn *Philip Schaff* vid religionskongressen i Chicago gjorda och hvilken återfinnes i dess äfven till vårt språk öfverflyttade förhandlingar. Att förringa faktiskt för handen varande olikheter i läran genom att söka bevisa deras obefintlighet, därtill ansåg sig denne lärde sakna all befogenhet. Däremot trodde han på ett blifvande, de kristna kyrkornas ömsesidiga erkännande och deras slutliga uppgående på evangelii väg i en högre enhet, om ej före, så vid Herrens Jesu Kristi tillkommelse till det stora fridsriket. Ur denna synpunkt var den kort efter konferensen aflidne, lika ädle som lärde kyrko- och dogmhistorikern en ifrig ar-

betare för den evangeliska alliansen och för religionshistoriska kongresser.

D:r Krogh-Tonning åter, äfven om han erkänner, att det mellan Rom och all protestantism »er en Afgrund, over hvilken der ikke fører nogen Bro: Læren om den pavelige Ufeilbarhed» (Den kirkelige Oplosningsproces s. 67), vill dock i läran för öfrigt finna en enhet, beroende på stora misstag hos *Luther*, hvilka det nu vore på tiden att korrigera, synnerligast med ledning af det kritiska arbete, hvilket redan af *Melanchton* begyntes och sedan fortsattes af synergisterna och den s. k. Filippiska skolan samt *Osiander* och i vårt sekel af *Beck*. Så t. ex. anser han, att reformatorerna rikta anklagelserna för pelagianism och semi-pelagianism med orätt mot skolastiken i dess helhet, i stället för att rikta den endast mot den nominalistiska skolan o. s. v. (s. 10 i Die Gnadenlehre). Detta bevisas med en mängd citat från medeltidsförfattare. Häremot torde böra invändas, att påfvedömet alltid förstått att tolerera olika läromeningar, så framt deras förfaktare ej varit i praktiken alltför exklusiva, då de omedelbart näpsts med bannlysning, och att därför villfarelser och sanningsmoment upptagits sida vid sida, samt, där meningsskiljaktigheten mellan olika grupper inom kyrkan varit för stark, tillräckligt elastiska ord och uttryckssätt för bägges räkning nyttjats såväl i de papala akterna som i de af påfven stadfasta bekännelseskrifterna. Detta gäller framför allt lärorna om förhållandet mellan Guds nåd och människans frihet, m. a. o. de läror, hvilka enligt förf:s påstående visat sig hafva tagit intryck af hvad han kallar »die stille Reformation.»

Så länge synden fattas i dess bibliska verklighetsdjup, såsom sker speciellt i augsburgiska bekännelsen och såsom gentemot all synergistisk åskådning framhålles och närmare utredes i Konkordie-formeln, skall städse det evangelisk-lutherska bot- och tros-medvetandet reagera mot alla försök att vare sig med »våldsam eller stilla reformation» göra den trösterika »rättfärdiggörelsen af tron allena utan lagens gärningar» om intet. Och så länge åt Rom lutande protestantiska teologer parallellisera med hvarandra den romerska »fides caritate formata» och den protestantiska »lefvande och rättfärdiggörande

tron», skall vägen hållas öppen för affall från den djupare uppfattningen af tron och ett nytt insteg beredas för denna betänkliga dragning åt egenrättfärdighet, som är så egendomlig för all katolsk gudsdyrkan; lika naivt som upprörande framträder nämligen ännu i dag de katolska prästernas uppfordran till sina åhörare att med allehanda verk öka på sin »förtjänst» inför Gud. I etiskt hänseende blifva för visso lifsfrukterna rikare hos den, som väntar allt af Guds fria nåd i Kristus, än hos den, som genom goda gärningar, plus Guds nåd och himladrottningens förbarmande, liksom köper sig till evigt lif. Mycket kunde härom vara att tillägga, om det annars lönade mödan, sedan förf., ehuru han förnekar sig vara romaniserande, dock, efter hvad han själf (s. 54 i det sistnämnda arbetet) försäkrar, af en modern katolsk teolog nyligen fått vittnesbördet: »egregie probat». Men det sagda är nog, hälst vi här i Sverige så nyss genom pastor *Skogs* undersökningar påmints om, att Rom alltfort »intet lärt och intet glömt». —

Däremot är det oss ett nöje att instämma med mycket af hvad förf. i den senare skriften nämnt om det kristna prästämbetets ursprung och betydelse samt om åtskilnaden mellan högkyrklig och lågkyrklig åskådning, om den sanna kyrkliga traditionens vikt för det kyrkliga samfundet och om den ömsesidiga växelverkan mellan henne och den kyrkliga bibeltolkningen vid predikan och vid barnundervisningen. Gentemot sektväsendets förvirring och den pietistiskt-subjektivistiska andligheten vill forvisso mången den bestående folkkyrkans medlem och sanne vän gärna säga med förf.:» Hellere end med de Lavkirkelige at stole paa Aanden i *mig*, vil jeg med de Storkirkelige stole paa Aanden i *Guds Kirke*, som er hans Legeme, der har »Aanden uden Maal», hvad der aldrig kan siges om den Enkelte» (s. 29).

Vår evangeliska folkkyrka har emellertid rum för bägge dessa riktningar att, hvar efter sin art, på bibelns och bekännelsens gemensamma grund verka för Guds rikes uppbyggelse. Djupare sedt verkar hon äfven därmed bäst för den allmänkristliga enheten och förbereder uppfyllelsen af Jesu förbön, *att alla må vara ett, såsom du Fader i mig och jag i dig, att ock de må vara ett i oss, på det att världen må tro, att du har sändt mig.* *E. H.*

GRUNDEMANN, R., D:r, *Missionsstudien und Kritiken.* Erste Reihe 1894, 216 s. 8:o (pris 2,80 M.). Zweite Reihe 1898, 252 s. 8:o (pris 3,60 M.). Gütersloh, Bertelsmann.

Måhända kunde, sedan de nordiska ländernas missionslif erhållit ett gemensamt organ i Nordisk Missionstidskrift, denna synas vara rätta platsen för påpekande af ofvanstående arbete. Men då Kyrklig Tidskr. i alla händelser inom vårt land når ut till en vidsträcktare läsekrets, hafva vi ej velat underlåta att äfven för denna erinra om tillvaron af ett på sitt område så betydande verk. Näst prof. Warneck har näppeligen någon nutida skriftställare gjort missionskunskapen och missionsstudiet så stora tjänster som d:r Grundemann. Tvenne gånger (1867—70 och 1896) har han genom en sorgfälligt utarbetad missionsatlas gjort det möjligt för missionens vänner att på ett askådligt och öfverskådligt sätt följa skildringarna från de mest skilda missionsfält. Huru mycket saftigare t. ex. studiet af Warnecks missionshistoria förefaller med hjälp af Grundemanns nya missionsatlas än utan densamma, däraf har anmälaren personlig erfarenhet. Men förutom åtskilliga strödda uppsatser och broschyrer har d:r G. äfven tvenne gånger i sina »Miss.-Studien u. Kritiken» på ett grundligt och ingående sätt behandlat åtskilliga ur missionssynpunkt viktiga frågor.

Anledning till förra delens utgifvande gaf en af förf. företagen studieresa till Indien, och om man bortser från dess första föredrag (»Människors planer och Guds vägar i hednamissionen»), som hölls före resans anträdande, utgöres återstoden af boken utaf efter hemkomsten vid olika tillfällen hållna föredrag, i hvilka förf. från en eller annan synpunkt behandlar intryck och erfarenheter från sin resa. Ett hufvudsyfte för honom synes därvid vara att så vidt möjligt skingra alla idealistiska fantasiföreställningar om missionsarbetet och om de hedningkristna församlingarnas tillstånd och i stället låta verkligheten framstå sådan den är. Framträder detta syfte redan i den gedigna, inledande uppsatsen om »Människors planer och Guds vägar i hednamissionen», så tager det sig ännu klarare uttryck i de därpå följande föredragen om »Hvad jag sett och hört i Indien» samt »Missionen och vanan». Dessutom ägnas ett särskildt föredrag åt »De nuvarande

hednakristna församlingarnas beskaffenhet.» Förf. tröttnar ej att framhålla, det dessa församlingar ej få eller kunna jämföras med små kretsar af väckta och troende kristna i de länder, där kristendomen sedan mer än ett årtusende varit en makt. I genomsnitt taget och bortsedt från vissa anmärkningsvärda undantag, stå de t. o. m. *lägre* än våra folkkyrkomenigheter. Seden och vanan spelar äfven där en betydande roll i kristendomslifvet. Annorlunda kan det icke vara på den grad af utveckling, hvartill dessa hednakristna församlingar hittills hunnit. — Föredraget om »självförsakelse i missionen» pekar å ena sidan på, hvad missionärerna och de hedningkristna *måste* försaka, å andra sidan på hvad den missionerande församlingen *borde* försaka, det senare dels i kärlekens gifvande till missionen och dels i afstående från alla förvända föreställningar om missionsarbetet och dess resultat. I det intressanta och om ganska mycken sakkunskap äfven på det estetiska området vittnande föredraget om »Missionen och konsten» yrkar förf. bl. a. på mera ackommodation från den i missionens tjänst sig ställande kristna konstens sida gent emot de främmande folk, som man söker vinna för kristendomen.

Den senare följden af d:r Grundemanns studier ägnas åt missionslifvets gestaltning inom hemlandskyrkan. Är arbetet därute på missionsfältet missionslifvets *krona*, så är däremot dess *rot* med alla sina olika förgreningar att söka här hemma. Förhållandet mellan »Krone» och »Wurzelleben» och bådas specifika betydelse framhålles på ett kraftigt och lärorikt sätt i uppsatsen »Zur Physiologie in der Mission», medan ett följande föredrag gifver beaktansvärda vinkar rörande »Einwurzelung» af en elementär missionskunskap bland vårt folk. De följande styckena behandla särskildt frågorna om »missionsföredrag», »missionsgudstjänster för barn», (i kritisk anslutning till Th. Meinhold, Sechs Proben für Missions-Kindergottesdienste) samt »missionsgåfvor». Då de särskilda missionsföredragen vanligen blott samla en del af församlingens kyrkobesökande medlemmar, rekommenderar förf. i deras ställe en af honom med framgång använd metod: att t. ex. en gång i månaden omedelbart efter högmässopredikan inför den sam-

lade menigheten afgifva en kort, konkret och åskådlig »Missionsbericht», närmast naturligtvis afseende *den* mission, som inom församlingen företrädesvis understödes. I fråga om »Missionsgåfvorna» kunna vi ej instämma i förf:s förkastelsedom öfver allt tal om »Missions*offer*», såsom varande i strid med en sant evangelisk uppfattning, men gifva honom för öfrigt rätt i det starkt betonade krafvet på *frivillighet,* när det gäller evangeliska missionsgåfvor.

Den afslutande uppsatsen »Zur Mission unter den Mohammedanern» är icke minst intressant genom det prof, den lämnar på äkta tysk humor. *J. T. B—g.*

FINCKH, MARTIN, Stadtpfarrer in Esslingen, *Kritik und Christenthum.* 2:te Aufl., Stuttgart, Fr. Frommann, 1898. 234 s. 8:o. Pris 1,20 M.

Det är något af frisk vårvind, som från denna bok fläktar mot läsaren. Redan språkbehandlingen synes oss i mindre hög grad än vanligt bära prägeln af tysk tungroddhet. Men också själfva innehållet förråder en ljusare blick på tingen och särskildt på den n. v. teologiska utvecklingen, än man oftast påträffar hos allvarliga kristna af positiv riktning. Gent emot dem, som utan vidare frukta och döma snart sagdt all »kritik» på det religiösa området, häfdar förf. på ett slående sätt kritikens berättigande i och för sig. Detta hindrar honom naturligtvis icke att sedan skilja mellan »äkta och oäkta kritik». »Den senare har misskrediterat den förra, liksom bedragarne äro skuld till att man misstror jämväl hederligt folk.» Men just därför varnar förf. eftertryckligt och med anförande af åtskilliga belysande exempel för att utan vidare sammanblanda den äkta kritiken med den oäkta och låta den förra drabbas af samma dom som den senare; och han tillämpar på dem båda Herrens ord om ogräset och hvetet i Matt. 13: 30, och särskildt på den äkta kritiken ordet i 1 Kor. 3: 12, förmenande att så till sist Herrens ord skall bevisa sig som det sju gånger renade silfret (Ps. 12: 7). »Sowenig alle Anatomie der Welt jemals im Stande sein wird mir den lebendigen Menschengeist zu nehmen oder wegzustreiten, so wenig wird es irgend einer Bibelkritik gelingen können, mich an

dem aus der Bibel flutenden Ewigkeitsleben irre zu machen» (s. 74). Förf. anställer en öfverblick öfver de olika mera betydande kritiska frågorna på teologiens och kristendomens område — såsom oss synes, på ett i förhållande till utrymmet ganska grundligt och uttömmande sätt — och söker visa, hvilka konsekvenser deras lösning i ena eller andra riktningen skulle medföra. Öfvertygad är han därom, att sanningen ej kan annat än vinna på att på hvarje punkt noga granskas och skärskådas. Och han håller före, att i regeln till en sund kristlig utveckling hör en kritisk genomgångsperiod, allra helst i vår tid. Ingen har därförutan åvägabragt något betydande på kristendomens område. Förf. är icke blind för vare sig kritikens eller kritiklöshetens faror. Båda menar han böra mötas icke med religionsundervisning i betydelse af meddelande af ett traditionellt lärosystem, utan med »uppfostran till kristendom». Denna kommer till stånd framför allt genom kristendomens framställande i lefvande lif, genom ett personligt vittnesbörd och genom ett objektivt införande i den evangeliska kristendomens »klassiska» skrifter. Utförligt redogör förf. för det sätt, hvarpå han önskar de olika uppfostringsstadierna behandlade i förhållande till kritiken. Här känner man sig mest frestad till gensägelse, och förf. väntar själf, att denna del af hans bok skall bli utsatt för åtskilliga anmärkningar, men ursäktar sig med, att den är ett försök, som slår in på tämligen nya, opröfvade vägar.

Men äfven om vi både här och eljes skulle hafva åtskilligt att erinra mot förf:s framställning, hafva vi dock med lifligt intresse följt densamma, och vi tro, att den äfven från andra håll skulle kunna erhålla samma vittnesbörd, om de som intressera sig för här berörda frågor — och de borde ju i våra dagar påkalla icke minst hvarje på tidens tecken vaken prästs uppmärksamhet — toge närmare kännedom om Pfarrer Finckh's »Kritik und Christenthum».

J. T. B—g.

Rättelser till sjunde häftet.

Sid. 306 rad 13 nedifr. *står:* följande år *läs:* 1586.

På flera ställen i G. O. F. Westlings uppsats *står:* Oldekap *läs:* Oldekop.

Jordfästning enligt gällande svensk kyrkorätt.

Lagen angående jordfästning den 25 maj 1894 har i tillämpningen visat sig innesluta flera omtvistade punkter, hvadan en kortfattad kommentar till densamma torde vara på sin plats i denna tidskrift. Enligt den gamla domareregeln: »den vränger lagen, som icke blifver vid hans mening, som lagen gjorde», skall vid detta försök till lagtolkning genomgående hänsyn tagas till den motivering, som bifogades kyrkolagskommittéens förslag till jordfästningslag, och den inom högsta domstolen anställda granskningen af kommittéförslaget.

Innan vi öfvergå till kommenterande anmärkningar vid de särskilda lagparagraferna, må först redogöras för lagens tillkomst, legislativa karakter och förhållande till den äldre lagstiftningen i samma ämne.

Förslag till lag angående jordfästning afgafs af 1890 års kyrkolagskommitté i dess underdåniga betänkande d. 5 april 1892. Af sammanhanget med den fråga om kyrkotuktens ordnande, hvilken af Kongl. Maj:t blifvit till kommitterade hänskjuten, föranleddes dessa att äfven upptaga frågan om kyrklig begrafning och de olika formerna för densamma. Enligt då gällande bestämmelser var nämligen s. k. högtidlig begrafning förmenad dels sådana personer, hvilka dött under det de stodo i bann, dels äfven vissa andra.

Öfver kommitterades förslag infordrades underdåniga utlåtanden från samtliga domkapitlen i riket, Stockholms stads konsistorium och hofkonsistorium, och sedan dessa inkommit, förordnade Kongl. Maj:t, att öfver förslaget jämväl skulle inhämtas högsta domstolens yttrande.

Detta ärende företogs d. 26 april 1893 till slutlig behandling af högsta domstolen i närvaro af justitieråden Svedelius, Skarin, Lilienberg, Carlson, Afzelius, Isberg och Lindbäck, hvarefter chefen för justitiedepartementet, statsrådet Östergren, i anledning af åtskilliga inom högsta domstolen gjorda anmärkningar lät ändra förslaget i vissa delar. Lagärendet förekom ånyo till behandling i statsrådet d. 11 augusti 1893, hvarvid Kongl. Maj:t på hemställan af bemälde departementschef beslöt inhämta kyrkomötets yttrande, huruvida förslaget, enligt dess dåvarande förändrade lydelse, af kyrkomötet godkändes.

Sedan kyrkomötet i underdånig skrifvelse den 17 oktober 1893 anmält sig hafva med vissa förändringar godkänt förslaget, aflät Kongl. Maj:t följande år, på hemställan af chefen för justitiedepartementet, nådig proposition, hvari Kongl. Maj:t föreslog riksdagen att antaga lagförslaget i dess af kyrkomötet godkända lydelse. På lagutskottets hemställan godkändes propositionen af bägge kamrarna, af andra kammaren dock efter votering med 101 röster mot 42, hvilka senare afgåfvos för afslag å propositionen. Lagen utfärdades d. 25 maj 1894.

I ingressen heter det: *Med upphäfvande af 18 kapitlet kyrkolagen och allt hvad lag och författningar i öfrigt innehålla mot denna lag stridande, varder härigenom stadgadt och förordnadt som följer: . . .*

Kap. 18 kyrkolagen är sålunda helt och hållet upphäfdt icke endast i hvad detta kapitel innefattade föreskrifter angående jordfästning, utan äfven i hvad det innehöll stadganden

rörande begrafning och begrafningssätt. Flera bestämmelser, såsom t. ex. i de två sista punkterna i 4 §, hafva därmed upphört att vara gällande, utan att andra blifvit satta i deras ställe.

I sammanhang med ingressens innehåll bör uppmärksammas förändringen i lagens öfverskrift. Under det att 18 kap. i 1686 års kyrkolag handlar »om kristlig *begrafning*», bär den nya lagen öfverskriften: »Lag angående *jordfästning*». Också afser denna förordning af kyrkolags natur endast den kyrkliga handling, jordfästningens kultakt, som föregår den döda kroppens öfverlämnande åt förgängelsen (undantag göra blott 8 och 9 §§). Däremot var bland bestämmelserna om begrafning i 18 kapitlet af 1686 års kyrkolag åtskilligt upptaget, som icke numera anses tillhöra kyrkolag i statsrättslig mening (R. F. § 87 mom. 2), utan som under rättsutvecklingens lopp öfverflyttats från den kyrkliga lagstiftningen till området för konungens borgerligt-ekonomiska lagstiftning. Vi hänvisa i detta afseende till kap. 18 § 4 punkt 2 och § 8 punkt 1. Platsen för dylika föreskrifter är den af konungen på grund af hans ekonomiska lagstiftningsmakt utfärdade hälsovärdsstadgan för riket.

Utom 18 kap. kyrkolagen har i och med den nya jordfästningslagen upphäfts »allt hvad lag och författningar i öfrigt innehålla mot denna lag stridande». Hit höra föreskrifterna i 5 § 10 kap. kyrkolagen, att den bannlyste, som dött i sin obotfärdighet, icke finge begrafvas af någon präst eller uti kyrkogård, i 4 § K. Förordningen mot fylleri och dryckenskap d. 16 november 1841, att den, som så omåttligt förtärt starka drycker, att han däraf aflidit, skulle i tysthet begrafvas, och i 2 § 2 kap. strafflagen, att den afrättades kropp skall i stillhet å närmaste begrafningsplats jordfästas (jfr lagen ang. jordfästning § 3 p. 3).

§ 1.

När dödsfall timar inom svenska kyrkan, skall detsamma vid den högmässogudstjänst, som näst efter skedd anmälan om dödsfallet inträffar i den församling, där den aflidne var kyrkoskrifven, genom kyrkoherdens försorg tillkännagifvas med tacksägelse i den ordning kyrkohandboken föreskrifver. Sådant tillkännagifvande må dock ej ske i de fall, som här nedan i 5 och 6 §§ omförmälas.

Då denna lag är svensk kyrkolag, afser densamma endast ordningen inom den svensk-lutherska kyrkan. Utsträckningen af dess tillämpning angifves genom begynnelseorden: »När dödsfall timar inom svenska kyrkan». Dessa ord gälla följaktligen icke endast det i 1 § föreskrifna tillkännagifvandet från predikstolen, utan äfven de i följande paragrafer gifna stadgandena angående jordfästning (obs. i 2 § den bestämda formen: »den aflidne», »dödsfallet», »jordfästningen»).

Den kyrkolagskommitté, som d. 2 oktober 1873 afgaf förslag till kyrkolag och kyrkostadgar, formulerade motsvarande lagparagraf sålunda: »Har medlem af svenska kyrkan med döden afgått, skall dödsfallet . . . .» Med den i gällande jordfästningslag gifna formuleringen har området för lagens tillämpning vidgats, så att det omfattar icke endast dem, som dogmatiskt sedt äro medlemmar af den svenska kyrkan d. v. s blifvit genom det heliga dopet upptagna i hennes gemenskap, utan alla, som *kyrkorättsligt* sedt äro att räkna såsom tillhörande den svenska kyrkan, vore det endast på grund däraf att de äro födda af föräldrar tillhörande denna kyrka och icke i laga ordning ur henne utträdt.

Härigenom undantagas främmande trosbekännare, som med stöd af dissenterlagen beviljats rätt till offentlig religionsöfning, ty sådana skola inom sitt samfund af dess föreståndare eller präst jordfästas. Rätten till offentlig religionsöfning innesluter nämligen bemyndigande för vederbörande församling

af främmande trosbekännare att enligt samfundets kyrkobruk utföra alla kulthandlingar, utom vigsel. På grund af sistnämnda handlings rättsverkningar i borgerligt hänseende beror rättigheten för främmande trossamfunds prästerskap att vigsel med laga verkan förrätta på Kongl. Maj:ts bifall till därom gjord *särskild* ansökan jämlikt 5 § K. Förordningen ang. främmande trosbekännare d. 31 okt. 1873.

Huru förfaras skall, när dödsfallet timat inom främmande trossamfund, som icke enligt dissenterlagen sökt och erhållit rätt till offentlig religionsöfning (t. ex. baptistsamfundet), eller när den aflidne i lifstiden anmält sig till utträde ur svenska kyrkan utan att sedan öfvergå till det främmande trossamfund, han uppgifvit, framgår icke uttryckligen af jordfästningslagen. Ingen annan än präst i svenska kyrkan torde dock i sådant fall vara lagligen berättigad att verkställa jordfästningen, och intet hinder i lag möter för präst att på begäran af vederbörande stå till tjänst. Därvid skall akten förrättas enligt kyrkohandbokens föreskrift i 10 kapitlet, och jordfästningsformen bestämmes efter pröfning af de individuella förhållandena.

I lagen bestämmes icke, hvem plikten att anmäla timadt dödsfall åligger eller huru sådan anmälan öfverhufvud bör ske. Då kyrkolagskommittéen icke framställde förslag till kyrkolagsbestämmelse i förevarande fråga, berodde detta därpå, att kommitterade ansågo saken kunna ordnas i administrativ väg. Så skedde likväl högst ofullständigt genom K. Förordningen ang. kyrkoböckers förande d. 6 augusti 1894 (jfr § 31 mom. 1 med § 27 mom. 1). Denna lucka i lagstiftningen har vållat en viss osäkerhet i prästerskapets ämbetsförvaltning och i ett fall t. o. m. föranledt en anmälan hos justitieombudsmannen. En begrafningsentreprenör i Stockholm hade hos denne anmält en kyrkoherde för tjänstefel på den grund, att han vägrat att till entreprenören utfärda grafsedel utan att först hafva satt sig i förbindelse med den aflidnes när-

maste anhöriga för att af dessa erhålla de nödiga upplysningarna. I sin förklaring yttrade kyrkoherden bland annat: »Huru ett dödsfall skall för pastor anmälas, därom stadgar Kongl. Maj:ts förordning ang. kyrkoböckers förande d. 6 aug. 1894 § 31: '. . . *dödsfall . . . vare en hvar som vederbör pliktig att till pastor skyndsamt anmäla*'. '*Den det vederbör*' är gifvetvis lika litet som i andra fall hvem som helst, och pastor torde därför icke vara ens berättigad, än mindre skyldig att mottaga en dödsanmälan af hvem som helst. En sådan anmälan är ofta förenad med omständigheter, som göra vederbörandes egen närvaro vida mer maktpåliggande än vid de tillfällen, hvarom samma förordning § 32 mom. 2 stadgar, att vederbörande skall, därest ej förfall hindrar, själf vara tillstädes. Kyrkobokföringen i en så kolossal församling som N. N., svår nog ändå, blir omöjlig, om lagen tolkas så, att pastor icke kan fordra att få autentiska upplysningar af vederbörande själfva, utan måste nöja sig med beskickningar, som äro alldeles obekanta med det ärende de skola uträtta . . .»* Stockholms stads konsistorium ställde sig uti infordradt utlåtande på kyrkoherdens sida. Justitieombudsmannen ansåg dock de af kyrkoherden åberopade omständigheter, att klaganden (begrafningsentreprenören) ej stod i något närmare förhållande till sterbhuset samt ej heller vid sitt besök hos kyrkoherden var försedd med fullmakt att anmäla ifrågavarande dödsfall, icke hafva utgjort giltig anledning för kyrkoherden att vägra påteckna och till klaganden utlämna den s. k. grafsedeln, likasom justitieombudsmannen saknade skäl antaga, att icke berörda expedition bort utan svårighet kunna omedelbart vid ifrågavarande tillfälle af kyrkoherden meddelas. Då emellertid kyrkoherden, som vid nämnda tillfälle fick af klaganden mottaga de för grafsedelns utfärdande nödiga intyg, sedermera själf ombesörjt, att grafsedel till vederbörande ut-

* Förklaringen är in existenso införd i Kyrka och Skola 1898 s. 363 f.

lämnades, samt det dröjsmål, som, på sätt nämndt är, därmed förlupit, icke vållat uppskof med jordfästningen eller eljest, så vidt handlingarna utmärkte, förorsakat nämnvärd olägenhet, fann justitieombudsmannen klagoskriften icke till vidare åtgärd föranleda.

§ 2.

Den aflidne skall jordfästas inom sex veckor efter dödsfallet, där icke giltiga orsaker till längre uppskof äro för handen. Jordfästningen må ej förrättas af annan än präst i svenska kyrkan.

Denna paragraf afser att bestämma, när och af hvem jordfästning skall förrättas.

I afseende på den tid, från dödsfallet räknad, inom hvilken lik skall begrafvas, var förut i 4 § 18 kap. kyrkolagen stadgadt, att intet lik finge öfver ett halft år stå obegrafvet, där icke desto större och viktigare orsaker vore till längre uppskof. Då det icke afsågs att i denna nya lag införa några föreskrifter angående begrafningen, ansågs det vara tillräckligt att i förordning af kyrkolags natur stadga, att jordfästning bör äga rum inom sex veckor efter dödsfallet, där icke giltiga orsaker till längre uppskof äro för handen. »Då här endast är fråga om jordfästning, lär den bestämda tiden af sex veckor icke kunna i allmänhet anses för knapp» (Kyrkolagskommittéens motiv).

Då jordfästning är en kultakt, en kyrklig handling, är det naturligt, att den ock bör i de fall, som denna lag afser, förrättas af präst i svenska kyrkan. Uttrycklig föreskrift därom saknades förut i kyrkolagen, men är nu gifven genom senare punkten i ofvan anförda lagparagraf. Om annan församlingsmedlem jordfäster eller vederbörande (d. ä. den aflidnes anhöriga) vägra att medgifva jordfästning i den ordning, denna lag föreskrifver, öfverträdes kyrkans lag, och lagöfver-

trädaren gör sig, för så vidt han själf är medlem af svenska kyrkan, förfallen till kyrkotukt (K. förordningen om kyrkostämma samt kyrkoråd och skolråd d. 21 mars 1862 §§ 22 och 28), äfven om han icke kan ådömas borgerligt straff. Väl stadgar 6 § 22 kap. allmänna strafflagen straff för den, som »gifver sig obehörigen ut för ämbets- eller tjänsteman och utöfvar något af hvad till dennes befattning hörer». Men, enligt hvad flera Kongl. Maj:ts utslag visa, ådömes ej ansvar för förrättandet af kyrkliga kulthandlingar (såsom dop, vigsel och jordfästning), då vederbörande lekman icke gifvit sig ut för prästerlig ämbets- eller tjänsteman (Kongl. Maj:ts utslag den 20 juni och den 14 dec. 1881, den 9 febr. 1883 m. fl.).

Till jordfästningens verkställande i laga ordning äger kyrkorådet, vid fortsatt tredska i trots af dess föreställning och varning, vidtaga den ytterligare åtgärd, som med lag och författningar öfverensstämmer (K. förordningen om kyrkostämma samt kyrkoråd och skolrad d. 21 mars 1862 § 28). Denna ytterligare åtgärd torde i detta fall vara begäran hos Kongl. Maj:ts befallningshafvande om exekutiv åtgärd till grafÖppning eller likets utlämnande för jordfästnings förrättande enligt lagens föreskrift (jfr Kongl. Maj:ts Instruktion för landshöfdingarne d. 10 nov. 1855 § 8: »Kongl. Maj:ts Befallningshafvande bör, i allt hvad på honom ankomma kan, tillse, att stadgandena till upprätthållande af religionens helgd, allmänna gudstjänsten, sedlighet och uppfostran behörigen iakttagas, samt, om något däremot stridande sig tilldrager, därom underrätta vederbörande stiftsstyrelse, äfvensom vidtaga de laga åtgärder och lämna den ämbetshandräckning till missbruks och oordningars afhjälpande, som på Kongl. Maj:ts Befallningshafvande bero . . .»).

Vid lagförslagets granskning i högsta domstolen hemställde justitieråden Lilienberg, Carlson och Isberg, huruvida icke stadganden kunde anses erforderliga, genom hvilka be-

stämdes, dels under hvilka förutsättningar svensk präst ägde jordfästa lik efter annan än medlem af svenska kyrkan, och dels huru med jordfästning borde förfaras, då dödsfall timade å fartyg under längre sjöresa. Föreskrifter därom hafva likväl icke blifvit i lagen införda. Hvad den förstnämnda af dessa två eventualiteter vidkommer, måste svensk präst handla efter pröfning i hvarje särskildt fall. Att han, då han af vederbörande (d. ä. den aflidnes anhöriga) anmodas att jordfästa, icke bör vägra att i nödfall verkställa förrättningen, torde vara en naturlig följd af hans ställning som nationalkyrkans tjänare. Lagen lägger intet hinder i vägen därför. Tvärtom förutsättes ett dylikt fall i 13 § K. förordningen ang. främmande trosbekännare d. 31 okt. 1873 (jfr 2 § K. förordn. ang. ändring i kyrkolagen d. 31 okt. 1873). Härvid må ock erinras om det i viss mån analoga fall, för hvilket 8 § 17 kap. kyrkolagen stadgar: »Om så händer, att någon, som icke är af vår religion, fordrar i sin stora sjukdom någon af våra lärare till sig, så skall han intet undandraga sig . . .» Sådan praxis i fråga om jordfästning öfverensstämmer med den utländska lagstiftningen i protestantiska länder. De grundsatser, som i berörda fråga häfdas t. ex. i den tysk-evangeliska kyrkorätten, äro i korthet följande. Ehuru de kristna, som vid dödsfallet tillhört ett icke-evangeliskt kyrkosamfund, äro undantagne från rättigheten till kyrklig jordfästning, äro dock, enligt den evangeliska uppfattningen af förhållandet mellan konfessionerna, undantag från nämnda regel möjliga, t. ex. i nödfall, när präst i det kyrkosamfund, den aflidne i lifstiden tillhört, icke finnes att tillgå, eller omständigheterna äro sådana, att en katolsk kristen af sin egen präst vägras kyrklig jordfästning. I sistnämnda fall må dock jordfästning af evangelisk präst förrättas endast under den förutsättningen att den efterlefvande familjen tillhör den evangeliska kyrkan och den katolske prästens vägran icke har sin grund däri, att den aflidne

genom sedligt lyte väckt förargelse*. Enligt den katolska kyrkorätten däremot vägras kyrklig jordfästning icke endast otrogna, utan äfven heretiker och schismatiker. Denna skiljaktighet mellan katolsk och evangelisk praxis sammanhänger med den olika uppfattningen af den kyrkliga jordfästningen, i det denna inom den katolska kristenheten fattas såsom ett kyrkans handlande och bedjande för den döde, inom den evangeliska (nammeligen den gammalprotestantiska) åter såsom en handling, som afsåge de efterlefvandes uppbyggelse och tröst.

Då dödsfallet timat inom främmande trossamfund, hvilket med stöd af 1 § K. förordningen ang. främmande trosbekännare d. 31 okt. 1873 erhållit rätt till offentlig religionsöfning, skall, såsom ofvan nämndt är, jordfästningen i regeln förrättas af den främmande församlingens föreståndare eller präst. Jämlikt 3 § K. förordningen ang. ändring i kyrkolagen d. 31 okt. 1873 - hvilken förordning innehåller medgifvanden från kyrkans sida gent emot dem, som icke vilja tillhöra henne — äga främmande trosbekännare att, efter anmälan hos vederbörande kyrkoherde, på allmän begrafningsplats erhålla lägerstad för sina döda. Af detta medgifvande framgår väl icke uttryckligen rätt för främmande församlings präst att äfven förrätta jordfästningen på allmän begrafningsplats, och obestridligen föreligger här en oklar punkt i lagstiftningen. Dock antaga vi, att, om ett prejudikat vunnes genom Kongl. resolution, nämnda rätt skulle tillerkännas dissenters. Vi stödja detta antagande på den omständigheten, att gällande dissenterlag har väsentligen utvidgat den rätt till offentlig religionsöfning, som må kunna medgifvas främmande trosbekännare. Den äldre dissenterlagen af d. 23 okt. 1860 innehöll i § 1 följande restriktion: »dock må offentliga kyrkobruk och andaktsöfningar

* *K. Köhler*, Lehrbuch des deutsch-evangelischen Kirchenrechts (Berlin 1895) s. 247.

endast inom dylik församlings kyrka, bönehus eller kyrkogård förrättas». Detta inskränkande tillägg är ej upptaget i nu gällande dissenterlag af d. 31 okt. 1873, och restriktionen är därmed upphäfd. Genom sistnämnda lag upphäfdes ock de inskränkande slutorden i 11 § 18 kap. kyrkolagen: »De af främmande religion, som dö här i riket, njuta fuller kyrkogård och lägerstad, *men ingen skola, sång eller likpredikning.*» (Jfr P. Rydholms kyrkolagsedition s. 128.) Såvidt mig är bekant, har lagen tämligen allmänt tolkats och tillämpats så, som vi antagit vara lagstiftarens mening. Att vi dock här ännu stå inför en omtvistad och outredd fråga, visar det bekanta Halmstadsmålet, som sistlidet år väckte icke ringa uppseende.

Sakens sammanhang var i korthet följande. Den 16 nov. sistlidet år afled en Halmstads metodistförsamling tillhörande kvinna, och nämnda dissenterförsamlings präst gjorde hos vederbörande kyrkoherde hemställan om tillstånd att förrätta jordfästningen. Aberopande § 2 jordfästningslagen bestred kyrkoherden metodistprästens rätt att på Halmstads församlings kyrkogård jordfästa den aflidna metodisten, men framhöll samtidigt, att lägerstad på kyrkogården för den döda och jordfästning af präst i svenska kyrkan icke förvägrades. Öfver denna kyrkoherdens ämbetsåtgärd anförde metodistprästen besvär hos domkapitlet i Göteborg, som resolverade, att, då klaganden icke gittat styrka, att präst i metodistepiskopalförsamling fått laga rätt att jordfästa afliden församlingsmedlem på svensk statskyrkoförsamlings kyrkogård, domkapitlet funnit sig mot kyrkoherdens bestridande icke kunna ålägga honom att medgifva tillstånd till den ifrågasatta jordfästningen, hvadan besvären lämnades utan afseende. Detta domkapitelsbeslut blef icke öfverklagadt hos Kongl. Maj:t, enär före besvärstidens utgång en annan metodistpräst än den i Halmstad stationerade, trots kyrkoherdens af domkapitlet

stadfastade vägran (men, såsom det påstods, under skydd af borgerlig myndighet), verkställt jordfästningen på den allmänna begrafningsplatsen. Vi äro följaktligen fortfarande i saknad af ett i högsta instans gifvet prejudikat. Då, såsom ofvan blifvit anmärkt, jordfästningslagen är svensk kyrkolag och dess föreskrifter äga tillämpning endast »när dödsfall timar inom svenska kyrkan», är det af kyrkoherden i Halmstad till stöd för hans vägran åberopade lagrummet, 2 § i nämnda lag, här icke tillämpligt; men å andra sidan är det obestridligt, hvad ock Göteborgs domkapitel i sin resolution påpekade, att metodistprästen icke kunnat anföra något lagrum, som uttryckligen berättigade honom till att verkställa jordfästning på allmän begrafningsplats. På grund däraf är det så mycket mera önskvärdt i klarhetens och ordningens intresse att vinna ett prejudikat, som berörda fråga under snart halfannat århundrade varit omtvistad och detta redan på en tid, då det var uppenbarligen olagligt, att främmande trosbekännares präst jordfäste på svenska kyrkans begrafningsplatser. Till dylik lagöfverträdelse gjorde sig t. ex. de katolske prästerna i Stockholm så tidigt som på 1760-talet upprepade gånger skyldige, och i trots af de då gällande religionsstadgarna, enligt hvilka de katolske prästerna icke ägde rätt att befatta sig med prästerliga förrättningar utom ministrarnes hus (K. Br. d. 2 okt. 1755 och d. 1 april 1762), stodo de kyrkliga myndigheterna vanmäktiga gent emot det lagbrytande trotset. Tid efter annan anmäldes lagöfverträdarne hos vederbörande fiskal, men de öfverträdde äfven fiskalernas förbud, utan att dessa beifrade sådant*. Saken ordnades slutligen genom K. Kung, d. 24 jan. 1781, det s. k. toleransediktet, hvarigenom tillförsäkrades »dem af främmande religioner», som nedsatt sig eller komme att nedsätta sig i lan-

* *H. Levin,* Religionstvång och religionsfrihet i Sverige 1686—1782, Sthlm 1896, s. 106 ff.

det, att under en fri och otvungen religionsöfning få åtnjuta en fullkomlig samvetsfrihet. I den sålunda meddelade rätten till offentlig religionsöfning för främmande kristna trosbekännare ingick uttryckligt medgifvande, att begrafningar finge verkställas af deras präster enligt samfundets kyrkobruk, dock med den (tydligen underförstådda) inskränkning, att detta finge ske endast inom ifrågavarande församlings egen kyrka eller kyrkogård. Samma inskränkning bibehölls, såsom ofvan nämndt är, i 1860 års dissenterlag och möter oss där expressis verbis, men den uteslöts i den nu gällande dissenterlagen af d. 31 okt. 1873.

Betrakta vi den utländska lagstiftningen i förberörda ämne, må exempelvis påpekas, att enligt den danska kyrkorätten det icke är främmande trossamfunds präst tillåtet att utan särskildt tillstånd förrätta jordfästning enligt sitt kyrkobruk på de allmänna kyrkogårdarne**.

§ 3.

Jordfästning skall äga rum i den församling, där dödsfallet timat; dock må, då lik skall begrafvas i annan församling, jordfästningen kunna förrättas i denna församling, om vederbörande det åstunda.

Jordfästning verkställes å församlingens kyrkogård eller annan begrafningsplats eller ock å rum, som församlingen för jordfästning anvisat. I kyrka må dock endast sådan jordfästning, hvarom i 4 § sägs, äga rum.

Huruvida den, som aflidit i fängelse, å sjukhus eller å annat därmed jämförligt ställe, må därstädes kunna jordfästas, ankommer på Konungens pröfning.

Denna paragraf afser att bestämma, hvar jordfästning skall ske.

* *H. Matzen* og *Johannes Timm*, Haandbog i den danske Kirkeret, Kjøbenhavn 1891, s. 566 f.

Mom. 1. Vederbörande d. ä. den aflidnes anhöriga. I kommitterades förslag hade detta moment följande lydelse: »Jordfästning må ske i den församling, den aflidne i lifstiden själf bestämt eller hans anhöriga bestämma eller, vid saknad af sådan bestämmelse, där dödsfallet timat.» Inom högsta domstolen förenade sig justitieråden Lilienberg, Afzelius och Isberg om följande yttrande: »Det inträffade väl någon gång, att en person i lifstiden förordnade om det ställe, hvarest han önskade varda begrafven, men knappt någonsin torde däremot förekomma, att någon meddelade bestämmelse om den församling, hvarest han ville blifva jordfäst. Vid sådant förhållande syntes första stycket af förevarande § sakna praktisk betydelse och lämpligen kunna utbytas mot ett stadgande, som angåfve, att, om lik skulle begrafvas i annan församling än den, där dödsfallet timat, jordfästningen kunde förrättas i den af dessa församlingar vederbörande åstundade.» Med anledning af denna anmärkning ändrades kommitterades förslag, och paragrafen erhöll ofvanstående lydelse, som dock i visst afseende synes oss vara mindre tillfredsställande än den af kommitterade föreslagna. Därigenom ha nämligen den aflidnes anhöriga förlorat den bestämningsrätt, som i kommittéförslaget tillerkännes dem, och man har uteslutit möjligheten att anordna jordfästningen i annan församling än den, där dödsfallet timat eller liket skall begrafvas. Då nyligen en af vårt lands mest framstående riksdagsmän, med anledning af den allmänna tillslutningen vid hans likbegängelse, jordfästes i en stadsförsamlings kyrka i närheten af den landsförsamling, där dödsfallet timat och den aflidne enligt hans i lifstiden uttryckta vilja skulle begrafvas, torde i och för sig inga betänkligheter kunnat med fog hysas mot en sådan anordning, men den var nu olaglig.

Mom. 2. Enligt 6 § 18 kap. kyrkolagen fick lik, som skulle begrafvas på kyrkogården, icke först inbäras i kyrkan,

utan skulle strax nedsättas i grafven. Rörande denna föreskrift anmärkte kommitterade, att den icke allestädes efterlefdes, och den är nu upphäfd.

Med uttrycket »rum, som församlingen för jordfästning anvisat», hade kommittéen åsyftat särskildt grafkor eller grafkapell. Med anledning däraf anmärkte justitierådet Lilienberg: »Af sammanhanget mellan första och andra punkterna (i detta mom. 2) följde, att det i första punkten använda uttrycket »rum, som församlingen för jordfästning anvisat», måste antagas omfatta äfven kyrka, hvarest enligt andra punkten jordfästning i vanlig ordning finge ske. I motiven hade kommittéen uppgifvit endast särskildt grafkor eller grafkapell vara med nämnda uttryck åsyftadt. På den skiljaktighet, som sålunda förefunnes mellan förslagets text och motiven, ansåg sig justitierådet böra fästa uppmärksamhet.»

Att vid jordfästning några af församlingens medlemmar böra vara närvarande, följer redan däraf, att jordfästningen är en kultakt (obs. begrafningsbönen: »Allsmäktige, barmhärtige och evige Gud» m. m. i 10 kap. kyrkohandboken). Det framgår särskildt af den protestantiska uppfattningen af denna kulthandlings väsen i motsats till den katolska. Olagligt måste det anses vara, om jordfästning förrättas, utan att minst två vittnen äro närvarande (jfr den nedan anförda K. Kung. d. 26 mars 1895).

Mom. 3. Detta moment fanns icke i kommitterades förslag, utan tillades med anledning af en anmärkning af justitieråden Lilienberg, Carlson, Afzelius och Isberg, att det i mom. 2 af kommittéförslaget meddelade stadgandet borde så affattas, att det ej utgjorde hinder för konungen att förordna, det jordfästning kunde äga rum å annan plats än de i stadgandet angifna, exempelvis i fängelse eller å sjukhus, då fråga vore om person, som å sådant ställe aflidit. Genom det gjorda tillägget, den i detta moment gifna föreskriften, har

sålunda i kyrkolagen at konungen forbehållits rätt att på grund af sin ekonomiska lagstiftningsmakt förordna, huruvida den, som aflidit i fangelse, å sjukhus eller å annat därmed jämförligt ställe, ma därstädes kunna jordfästas. Med stöd af detta förbehåll utfärdade Kongl. Maj:t d. 26 mars 1895 en administrativ stadga, hvarigenom förordnades, att, när någon aflidit a sjukhus eller à annat därmed jämförligt ställe, jordfästning må i laga ordning försiggå å därtill vid anstalten särskildt anordnadt och invigdt rum, i närvaro af minst två tillkallade vittnen, och Kongl. Maj:t aflät den 22 mars s. å. nådig skrifvelse till K. Fångvårdsstyrelsen med föreskrift, att å rikets fangelser och tvångsarbetsanstalter aflidne fångar och fångar åtföljande barn få fortfarande inom fängelserna eller tvångsarbetsanstalterna jordfästas.

§ 4.

Jordfästning i vanlig ordning eller så kallad högtidlig jordfästning må ej förvägras utom i de fall, hvilka i 5 och 6 §§ omförmälas.

Denna paragraf uttalar, att s. k. högtidlig jordfästning i regel bör tillkomma afliden medlem af vår kyrka, ja en hvar, som »inom svenska kyrkan» aflidit.

Denna föreskrift om högtidlig jordfästning motsvarar den nu upphäfda bestämmelsen i 1 § 18 kap. kyrkolagen, att begrafning skall ske »ärligen och på behörigt sätt». Sistnämnda bestämmelse var dock gifven under den uttryckliga förutsättningen, att den aflidne »kristligen lefvat», och 5 § 10 kap. kyrkolagen stadgade, att, »dör den bannlyste i sin obotfärdighet, skall han icke af någon präst eller uti någon kyrkogård begrafven varda». Dessa föreskrifter hafva genom jordfästningslagen blifvit upphäfda, utan att bestämmelser af annan art blifvit satta i deras ställe. Sådana hade kommitterade upptagit i förslagen till lag angående kyrkotukt och

till lag om enskild själavård, konfirmation och Herrens heliga nattvard, men dessa lagförslag hafva hittills icke rönt någon framgång. Genom nämnda lagändring har vår svenska kyrkolagstiftning skilt sig från den evangeliska kyrkorätten i reformationens moderländer. Enligt den tysk-evangeliska kyrkorätten bör nämligen kyrklig jordfästning icke tillkomma dem, hvilka blifvit uteslutna från församlingens gemenskap (eller från nattvarden) och dött utan bättring*.

Formulär, efter hvilket högtidlig jordfästning skall förrättas, meddelas i kyrkohandboken, såsom § 7 i denna lag angifver. Huru i öfrigt därvid må tillgå bestämmes i sistnämnda lagparagraf, hvilken hänvisar till de inom svenska kyrkan öfliga ceremonier med klockringning, procession, sorgmusik och sång samt liktal.

§ 5.

I särskild, mindre högtidlig ordning skola dödfödda barn jordfästas.

Här angifves en mellanform mellan högtidlig jordfästning och jordfästning i stillhet. En inskränkning i jordfästningsaktens högtidlighet är här på sin plats. I detta fall finnes dock icke anledning till sådan sorg, som uttryckes genom jordfästningen i stillhet.

I kommitterades förslag lydde paragrafen: »I särskild, mindre högtidlig ordning skola dödfödda barn *och de, som utan döpelse dö,* jordfästas.» Förslaget anslöt sig i detta stycke till den då gällande lagstiftningen, nämligen föreskriften i 9 § 18 kap. kyrkolagen, blott med den skillnad, att de närvarande förhållandena inom kyrkan gjort det nödvändigt att utsträcka förevarande bestämmelse så, att den omfattade icke allenast odöpta barn, utan alla, som doge utan dop. Förslaget stod

* *K. Köhler,* a. a., s. 248. Jfr bland nyare lagar kyrkolagen för Anhalt d. 27 jan. 1889.

ock i full öfverensstämmelse med kyrkliga grundsatser, ty i båda de angifna fallen gäller det, att den döde, ehuru född inom församlingens sköte, ännu icke blifvit upptagen till medlem af den kristna församlingen. Nämnda undantagsställning för dem, som »utan döpelse dö», motsvarar ock den utländska kyrkolagstiftningen. Så är i Finlands kyrkolag af år 1869 föreskrifvet, att i stillhet skall jordfästas icke blott dödfödt barn, utan äfven barn, som aflidit, förr än det döpelsen undfått (88 §). Hvad kyrkolagstiftningen i det protestantiska Tyskland vidkommer, läses i Köhlers Lehrbuch des deutsch-evangelischen Kirchenrechts (s. 247): »Aus dem Wesen der Sache ergiebt sich, dass die kirchliche Beerdigungsfeier nur solchen Verstorbenen gewährt werden kann, die bis an ihr Lebensende der Gemeinde angehört haben. Ausgeschlossen davon sind demnach alle Ungetauften, auch die Kinder christlicher Eltern, welche vor dem Empfang der Taufe verstorben sind» . . .

Då Kongl. Maj:t öfver bemälte lagförslag inhämtade 1893 års kyrkomötes yttrande, afgaf kyrkolagsutskottet i denna punkt följande betänkande: »Genom det i förslaget begagnade uttryckssätt 'de, som utan döpelse dö', utsträckes tillämpningen af ifrågavarande föreskrift, på sätt ock kyrkolagskommittéen i sina motiv erinrat, äfven till sådana inom kyrkan födda personer, som äfven vid en mera framskriden ålder icke undfått döpelsen. Ehuru beaktansvärda skäl härför kunna ur kyrklig synpunkt anföras, har utskottet likväl ej funnit en dylik bestämmelse rätt lämplig; och då ej heller någon betänklighet synes möta däremot, att äfven barn, som framfödts med lif, men i sin spädaste ålder dött utan att hafva undfått dop, erhålla jordfästning i vanlig ordning, har utskottet uteslutit orden 'och de, som utan döpelse dö'.» Utskottets förslag antogs af kyrkomötet med 33 röster mot 19, hvilka senare afgåfvos för bifall till kommitterades förslag

oförändradt. Majoritetens ståndpunkt motiverades af en talare i följande karakteristiska ordalag: »Jag tror, att af alla kyrkliga förmåner borde kyrkan vara mest liberal med denna: högtidligheten med begrafning, särskildt med kyrkklockornas ringning därvid.» — Om än den svenska kyrkolagstiftningen i denna punkt afvikit från en grundsats, som den äldre lagstiftningen häfdat och som i den utländska kyrkolagstiftningen ännu göres gällande, torde kyrkomötets nyssnämnda beslut, att odöpta skola jordfästas i samma högtidliga ordning som de döpta, väsentligen bidragit till lagförslagets framgång i riksdagen. Flera yttranden under diskussionen i riksdagens andra kammare gifva anledning till detta antagande*.

Redan vid lagförslagets granskning i högsta domstolen gjordes anmärkning i nyss omförmälda, af kyrkolagsutskottet sedermera angifna riktning, och det ifrågasattes t. o. m. att helt och hållet utesluta 5 § med förslaget till en jordfästning i mindre högtidlig ordning. Så yttrade justitierådet Lindbäck, med hvilken justitierådet Skarin instämde: »Att, på sätt förslaget afser, i lagstiftningen införa en ny, tredje form af jordfästning, så vidt angår dödfödda och dem, hvilka utan döpelse dö, därtill synas mig tillräckliga skäl icke vara förebragta. Jag hemställer förty, att allt hvad förslaget i sådan syftning innehåller måtte utgå, samt att däremot, i öfverensstämmelse med nu gällande lag, förslagets bestämmelser i fråga om jordfästning i stillhet måtte göras tillämpliga jämväl på dödfödda barn.» Justitierådet Isberg ansåg giltiga skäl ej föreligga att i fråga om dem, som dö utan att hafva undfått dopet, vägra jordfästning i vanlig ordning; och då jordfästning af dödfödda barn, därest sådan öfverhufvud ansåges böra bibehållas i fråga om varelser, hvilka aldrig haft själfständigt lif, enligt justitierådets mening borde, liksom hittills varit fallet, ske i stillhet, hemställde justitierådet, att 5 § måtte utgå

* Andra kammarens protokoll d. 16 mars 1894.

och jordfästning af dödfödda barn upptagas bland de fall, som omnämdes i 6 §. Häraf skulle föranledas vissa jämkningar i redaktionen af 1, 4 och 7 §§.

Enligt 1 § i denna lag skall vid sådant dödsfall, som här i 5 § afses, tacksägelse icke äga rum, ej heller får enligt 3 § jordfästning i denna form ske i kyrka. I afseende på ceremonierna skiljer sig den mindre högtidliga jordfästningen från den högtidligare endast därutinnan, att klockringning därvid ej må äga rum. Vid dödfödda barns jordfästning får följaktligen procession, sorgmusik, sång och liktal förekomma.

Vid denna paragraf må slutligen anmärkas, att jordfästningslagen icke tager särskild hänsyn till oäkta födda och mördade barn, om hvilka 10 § 18 kap. kyrkolagen föreskref, att de skulle läggas afsides på kyrkogården.

§ 6.

I stillhet skall jordfästas den, som blifvit afrättad eller ljutit döden under föröfvande af groft brott, så ock den, som förgjort sig själf; dock att, om den, som förgjort sig själf, var afvita eller, enligt läkares intyg, af sjukdom eller ålderdomssvaghet eller annan, utan egen skuld, iråkad förvirring saknade förståndets fulla bruk, den döde må jordfästas i vanlig ordning.

Denna paragraf angifver de fall, i hvilka jordfästning i stillhet bör äga rum.

Angående denna form af jordfästning yttrade kommitterade i sina motiver: »Åtskillnaden mellan högtidlig jordfästning och jordfästning i stillhet anser kommittéen fortfarande böra inom kyrkan bibehållas. Genom jordfästning i stillhet vill kyrkan ingalunda, såsom understundom förmenats, straffa en afliden eller tillfoga honom skymf; men då dödsfall timar under förhållanden, som kyrkan såsom bärare af

kristlig tro och lifsåskådning måste döma, är det ock i sin ordning, att hon öfver hvad som skett uttrycker sin sorg genom att ålägga sig en inskränkning i den högtidlighet, med hvilken hon eljest följer sina aflidna medlemmar till grafven. Äfven genom en sådan inskränkning aflägger hon ett vittnesbörd om den sanning hon är kallad att förkunna.»

Jordfästning i stillhet skall äga rum, då döden inträffat såsom en följd af eller i närmaste samband med groft brottslig handling af den aflidne. Detta är den allmänna grundsats, som varit bestämmande för stadgandena i denna paragraf. Af de i förut gällande lagstiftning upptagna fall, då jordfästning skett i denna form, hafva två uteslutits:

1) Den i K. Förordningen d. 16 nov. 1841 gifna bestämmelsen, att den, som så omåttligt förtärt starka drycker, att han däraf dör, skall begrafvas i tysthet, har upphäfts, enär denna föreskrift dels vid tillämpningen framkallat betydande svårigheter, dels ock var ganska inkonsekvent. Det var nämligen endast i sällsynta undantagsfall möjligt att få med visshet utrönt, att en person ljutit döden omedelbart såsom följd af ett omåttligt förtärande af starka drycker, under det att å andra sidan författningens ordalag voro sådana, att de icke ägde tillämplighet på personer, hvilka genom dryckenskap under en längre tid ådragit sig döden, så vida de icke dött under rusets omedelbara inflytande*.

2) Tillräckliga skäl hafva icke ansetts förefinnas att förvägra högtidlig jordfästning för vissa förbrytare, som dö i fängelset (Enligt 12 § 18 kap. kyrkolagen skulle de till lifstids straffarbete dömde förbrytare, som i fängelse dö, jordfästas i stillhet). Såsom kommitterade i sina motiver anmärkte, står dödsfallet icke här i omedelbart sammanhang med den aflidnes brottslighet, och ifrågavarande förbrytare kunna ofta, just under straffets inflytande, hafva hunnit till

* Kommitterades motiver s. 82.

ett sådant förändradt sinnestillstånd, att skäl för jordfästning i stillhet icke förefinnas.

Det sist sagda kunde i viss mån synas gälla äfven *afrättade* förbrytare, så vida de före afrättningen visat tecken till sann botfärdighet. Då emellertid sådana förbrytare genom sitt brott självfva ådragit sig döden såsom ett rättvist straff och så till vida stallt sig lika med självmördare, har lagstiftaren ansett, att de böra jordfästas i samma ordning som dessa, hvilka enligt församlingsmedvetandets kraf i allmänhet endast kunna erhålla en jordfästning i stillhet. Samma församlingsmedvetande fordrar dock vid fråga om självmord, att jordfästning i vanlig ordning må äga rum, om det genom läkares intyg ådagalägges, att självmordet begåtts under förhållanden, som visa, att gärningsmannen vid detsamma ej kunnat anses fullt tillräknelig*.

I kommitterades förslag lydde denna paragraf sålunda: »I stillhet . . . läkares intyg, vid gärningens begående var genom sjukdom eller ålderdomssvaghet beröfvad förståndets bruk, den döde må jordfästas i vanlig ordning.» Kommitterade motiverade detta förslag därmed, att de vid bestämmandet af dessa förhållanden begagnat i det närmaste samma ordalag, som användas i 5 kap. 5 § 1 mom. strafflagen vid bestämmande af de fall, då en gärning, som eljest vore att anse såsom ett brott, blifver strafflös. Orden »enligt läkares intyg» hade kommittéen inskjutit för att befria vederbörande präst från en pröfning, som för honom skulle kunna blifva alltför vansklig att utan sådan ledning verkställa. Angående innehållet i denna del af 6 § yttrade justitieråden Lilienberg, Afzelius och Isberg, att jordfästning i vanlig ordning, enligt justitierådens omdöme, borde medgifvas i afseende på den, som förgjort sig själf, så vida han saknat förståndets fulla bruk, ehuru han icke kunde sägas hafva varit alldeles beröf-

* Kommitterades motiver s. 83.

vad sitt förstånd, och jämväl om detta förhållande haft sin grund i en blott tillfällig sinnesförvirring. Dessutom hemställde dessa justitieråd, att orden »enligt läkares intyg» måtte uteslutas, så att prästen blefve i tillfälle att för bedömande af den dödes sinnesbeskaffenhet vid gärningens föröfvande taga hänsyn jämväl till andra omständigheter, som kunde på frågan inverka. »En sådan pröfning — heter det i deras yttrande — borde ej blifva vanskligare, än att den kunde öfverlämnas åt prästen, helst i tvifvelaktiga fall jordfästning i vanlig ordning väl alltid borde medgifvas.» Med anledning af denna anmärkning ändrades lagförslaget i denna paragraf, som i den af Kongl. Maj:t till kyrkomötet aflåtna skrifvelsen erhöll följande lydelse: »I stillhet . . . dock att, om den, som förgjort sig själf, var afvita eller af sjukdom eller ålderdomssvaghet eller annan, utan egen skuld, iråkad förvirring saknade förståndets bruk, den döde må jordfästas i vanlig ordning.» På kyrkolagsutskottets hemställan godkände kyrkomötet detta förslag, endast med förändringen att de uteslutna orden »enligt läkares intyg» åter infördes och pröfningen af en möjlig sinnesförvirring sålunda öfverlämnades åt de i ämnet sakkunnige. Till stöd därför åberopade utskottet: »Pröfningen huruvida en person, som förgjort sig själf, vid gärningens begående haft sitt förstånds fulla bruk, är ofta förenad med betydande svårigheter; och denna pröfnings öfverlämnande åt prästen skulle ofta försätta denne i en mycket vansklig ställning, särskildt gent emot den aflidnes närmaste, hvilka väl i de flesta fall torde önska jordfästningens förrättande i vanlig ordning.»

Jordfästning i stillhet skiljer sig från den vanliga eller högtidliga jordfästningen så till vida, att klockringning, sorgmusik, sång och liktal ej må därvid förekomma (§ 7). Vidare får sådan jordfästning icke äga rum i kyrka (§ 3 mom. 2). Ej heller må tacksägelse enligt 1 § hållas efter den, som

skall i stillhet jordfästas. I lagen har såsom en grundsats uttalats, att vid jordfästning i stillhet ej böra närvara andra än den dödes anhörige samt de personer, hvilka äro oumbärliga för hans jordande (§ 7).

Vid lagförslagets behandling i andra kammaren anmärktes af lektor Waldenström, att stadgandet därom, att vid jordfästning i stillhet ej finge förekomma procession, klockringning, sorgmusik, sång eller liktal, vore af det slag, att det aldrig kunde göras effektivt: »Om det vid en sådan jordfästning skulle inträffa, att äfven några af den aflidnes *vänner* infunne sig, ja, att de uppstämde en sång eller att någon af dem hölle ett sorgetal, så frågas: hvad man kunde eller ville göra för att afstyra detta, eller hvad straff man ämnade ålägga de felande?» Till svar på denna fråga fäste ecklesiastikministern, statsrådet Gilljam, uppmärksamheten på, att det i lagförslaget stode: '*böra* endast närvara' . . . »Man kan naturligtvis icke tvinga folk att vara borta, och därför har också användts ordet 'böra'. Hvad beträffar sorgmusik, sång och liktal, så kan sådant visserligen icke af prästen förhindras; men hvad som kan förhindras, det är att prästen är närvarande därvid. Han går sin väg, innan sorgmusiken, sången eller talet börjar. Klockringning däremot kan ju icke komma i fråga, utan att prästen lämnar sitt bifall.»

§ 7.

De särskilda formulär, efter hvilka ofvan omförmälda olika slag af jordfästning skola förrättas, bestämmas i kyrkohandboken.

Vid jordfästning i vanlig ordning må de i svenska kyrkan öfliga ceremonier med klockringning, procession, sorgmusik och sång brukas, äfvensom liktal hållas af präst, som därom anlitas och därtill finnes villig.

Ej må vid jordfästning, hvarom i § 5 sägs, klockringning äga rum.

Vid jordfästning i stillhet böra endast närvara den dödes anhöriga, om sådana finnas och inställa sig, samt de personer, hvilka äro oumbärliga för den dödes jordande. Ej må vid sådan jordfästning förekomma klockringning, sorgmusik, sång eller liktal.

Under 4, 5 och 6 §§, som handla om de olika slagen af jordfästning, har på hvarje särskildt ställe en redogörelse redan lämnats för det hufvudsakliga innehållet af denna paragraf. Här må endast erinras därom, att jordfästningslagen ej bland öfliga ceremonier upptagit den i 1 § 18 kap. kyrkolagen omförmälda s. k. *själaringningen*. Därmed har, enligt kommitterades motiver, icke åsyftats, att detta fromma och tilltalande bruk skulle upphöra, utan man har endast ansett detsamma icke vara af sådan beskaffenhet, att bestämmelser därom borde inflyta i kyrkolag. »Tydligt lärer vara, att i de fall, där klockringning vid jordfästning ej må äga rum, själaringning ej heller bör förekomma*.»

I lagen har uttryckligen uttalats, att hållande af liktal vid jordfästning icke är att anse såsom en prästen åliggande skyldighet.

§ 8.

Jordfäst lik må icke begrafvas annanstädes än å kyrkogård eller annan plats, som blifvit för sådant ändamål behörigen invigd.

Kyrkogårdar och andra begrafningsplatser skola städse hållas i ordnadt och värdigt skick.

Ehuru denna lag såsom varande af kyrkolags natur hufvudsakligen endast handlar om jordfästning, men icke om själfva begrafningen, har likväl här stadgats, att kvarlefvorna

* Kommitterades motiver s. 84.

efter afliden person skola, sedan jordfästning ägt rum, nedsättas i vigd jord.

Äfven i ett annat afseende har här gjorts ett undantag från den regel, som eljes varit bestämmande för lagens innehåll. I det nu upphäfda 18 kap. kyrkolagen förekommo i 8 § bestämmelser om församlingens skyldighet att hålla kyrkogårdarna i värdigt skick. Då, utöfver hvad hälsovårdsstadgan härom innehåller, någon allmän föreskrift i detta ämne icke annanstädes förekommer, har det ansetts vara nödigt att här intaga ett stadgande därom. Inom högsta domstolen gjordes dock enstämmigt invändning däremot. Så anmärkte justitieråden Lilienberg och Isberg, att sista stycket af 8 § afsåge ett ämne, som icke tillhörde kyrkolagens område. Justitieråden Svedelius, Carlson och Afzelius hemställde, att då annat stadgande om begrafning icke syntes tillhöra den kyrkliga lagstiftningen, än hvad som innefattades i första stycket af 8 §, andra stycket af samma § äfvensom § 9 måtte utgå. Justitieråden Skarin och Lindback hemställde, att 8 och 9 §§ i förevarande lagförslag, hvilka blott innehölle stadganden om begrafningsplatser, måtte uteslutas ur förslaget.

§ 9.

På Konungens pröfning ankommer, huruvida och under hvilka villkor enskild begrafningsplats må anläggas.

Denna paragraf gifver ett bestämdt uttryck i kyrkolag åt ett redan förut bestående förhållande.

De vid denna § inom högsta domstolen gjorda invändningar hafva meddelats under 8 §.

Då Kongl. Maj:t bifaller ansökan att få på uppgifvet ställe anlägga enskild begrafningsplats, plägar det ske under villkor, att ifrågavarande område hålles på lämpligt sätt inhägnadt, och Kongl. Maj:t förordnar samtidigt, att platsen

skall till sin bestämmelse på öfligt sätt invigas (K. Res. d. 23 juli 1892, d. 22 jan. 1897 m. fl.).

Slutligen bör anmärkas, att, äfven då kvarlefvorna efter afliden person skola brännas, jordfästning skall förrättas enligt föreskrifterna i denna lag. Genom K. Res. d. 14 dec. 1888 och d. 24 jan. 1890 har stadgats, att, förr än likbränning företages, skall hos likbränningsföreningen aflämnas vederbörligt intyg, att behörig jordfästning ägt rum; börande för denskull föreningen med någon till svenska kyrkan hörande prästman träffa aftal därom, att han, för den händelse att annan om jordfästningens förrättande anmodad prästman förklarar sig ej vara därtill villig, verkställer jordfästningen. Det åligger likbränningsföreningen att tillse, att askan jämte hvad eljest af liket återstår efter förbränningen ofördröjligen nedsättes i graf på kyrkogård eller annat till begrafningsplats invigdt ställe. Dessa i ofvannämnda K. resolutioner gifna föreskrifter äro ännu gällande endast med den förändring att Kongl. Maj:t har på Svenska likbränningsföreningens framställning förklarat d. 4 juni 1897, att askan, jämte hvad eljest af förbrändt lik återstår, ej ovillkorligen skall i graf nedsättas, utan må inom kyrkogård eller annat till begrafningsplats invigdt område i tillsluten urna förvaras ofvan jord, dock under villkor att urnan erhåller sin plats i öfverbyggdt och instängdt rum*. *H. W. Tottie.*

Religionshistoria såsom teologisk forskningsgren.

II.

För att den »propedeutiska teologien», hvilken vi tilllagga uppgiften att undersöka religionen i allmänhet i intresse

* Kongl. Brefvet d. 4 juni 1897.

att lära känna kristendomens specifika egendomligheter,' skall kunnna fylla denna uppgift, behöfver den gå så väl historiskt, som tetiskt tillväga. Den kommer därför att sönderfalla i tvenne delar, hvilka vi kunna kalla religionshistoria och »religionsfilosofi» — i brist på bättre beteckning. De komma att stå i det förhållandet, att de ömsesidigt förutsätta hvarandra. Vi äro angelägna om, att religionshistorien kommer att ställas först, dels af redan anförda grunder, dels emedan vi anse, att det rätta sättet icke blott i pedagogik, utan i i allt vetande är att låta det konkreta, det enskilda gå före det abstrakta, det gemensamma: åskådningen före begreppet. Däri ligger just styrkan i allt modernt tänkande, att man förstått detta. Och på vårt område, där fråga är om verkligheter af rik mångfald — icke om tankeformer såsom i logik eller matematik utan om konkreta åskådningar — gäller det att gå tillväga »empiriskt» först, d. v. s. först se efter, hvad religionen varit. Men sedan har man på denna grund att fortgå till en systematisk, en »filosofiskt»-tetisk framställning af hvad religionen till sitt sanna begrepp eller sin idé är.

Och dock är det nödvändigt att häfda det förhållandet, att äfven religionshistoria har till sin förutsättning en viss »religionsfilosofi». Man kan icke empiriskt undersöka religionens utveckling utan att hafva någon uppfattning af hvad religion är. Annars skulle man ovillkorligen komma att ge sig ut i historiens värld på måfå och, såsom många gjort, kalla allt möjligt för religion. Max Müller talar med skäl om en »planlös rundvandring», som icke för till något vetande. »Innan vi — säger han * — träda in i de gamla religionernas labyrint, är det därföre oeftergifligen nödvändigt, att vi göra klart för oss, hvad vi vilja se och hvad vi icke vilja se, hvad som är af betydelse och hvad som är utan betydelse, hvad

* Inledning till den jämförande religionsvetenskapen, öfvers. af F. Fehr, s. 138.

som är nödigt och hvad som är umbärligt.» Det kan nu visserligen i viss mening vara farligt att på förhand göra klart för sig, hvad man vill se och icke se, emedan man då, som bekant, lätt ser hvad man vill och icke ser hvad man icke vill. Men det är klart, att man skall åtminstone hafva klart för sig, att man vill se just det som förtjänar namn af religion och det som illustrerar dess karakter och utveckling i världen. Och det betyder: man måste hafva begreppet religion med sig, då man drifver religionshistorisk forskning. »Religionsfilosofi och religionshistoria — säger Chantepie de la Saussaye* — stå i närmaste sammanhang med hvarandra: filosofien vore onyttig och tom, om den, då det är fråga om det begreppsmässiga bestämmandet af religionens idé, lämnade ur sikte det faktiskt föreliggande stoffet; och lika litet kan historien undvara filosofien, emedan icke blott ordnandet och bedömandet af de religiösa fenomenen utan redan förklarandet, att ett visst fenomen är af religiös art, är betingadt af en uppfattning, om också en 'vorläufig', af hvad religionens väsen är.»

Om sålunda religionshistorien både förutsätter och syftar till en religionsfilosofisk uppfattning af föremålet, bör den dock vid sitt tillvägagående följa sina egna principer utan den oklara förväxling af historiskt och filosofiskt tillvägagående, som varit gängse ända till senaste tider. Vi vilja i det afseendet påpeka några omständigheter, som den har att beakta.

En sådan är den, att religionshistorien icke kan börja med religionens första uppkomst. Satsen kan förefalla som ett förnekande af något självklart. Hvar skall en saks historia börja om icke vid sakens början? Vi kunna här åter citera Max Müller**. »Det är ett mycket gammalt påstående, att

* Lehrbuch der Religionsgeschichte 1897 I s. 5.

** Religionens ursprung och utveckling, öfvers. af Pfeiff s. 205.

vi aldrig känna en sak med mindre vi känna dess början. Vi må känna en hel mängd saker om religionen, vi må ha läst alla världens heliga böcker, trosläror, katekeser och liturgier, och dock skall religionen själf förblifva någonting helt och hållet utom vår åtkomst, så framt vi icke äro i stånd att spåra henne tillbaka till de djupaste källor, ur hvilka hon leder sitt ursprung.» Vi få icke fästa oss vid det öfverdrifna i uttryckssättet, som kan vara tillåtet i ett populärt tal — fast nog är det starkt sagdt, att religionen, om vi icke kunde komma åt dess första uppkomst, skulle förblifva något helt och hållet utom vår åtkomst: man hade väl ändå någorlunda reda på Nilen, äfven innan man funnit dess källor. Uttalandet torde emellertid vara ett uttryck för en allmän och skenbart billig fordran. Men vi måste för vår del framhålla: detta, att ordentligt börja från början, är egentligen omöjligt i all slags historia. Och egendomligt nog kunna vi äfven därom anföra ett yttrande af samme Max Müller, där han talar om »den gamla läxan, att vår själ icke är skapad för att fatta begynnelse. Vi äro okunniga om begynnelserna af allting i denna värld, och problemet om språkets uppkomst, som blott är ett annat uttryck för tankens uppkomst, öfvergår vår fattningsförmåga alldeles lika mycket som problemet om uppkomsten af vår planet och lifvet därpå, eller om uppkomsten af rum och tid, vare sig det är att söka inom eller utom oss*.» Man är alltid nödsakad att börja forskningsarbetet i de sfärer, som ligga närmare och äro kända. Egentligen börjar »historien» såsom forskning i midten af den historiska verkligheten och går baklänges. Man går från det mera bekanta till det mindre bekanta, och kommer sist till början, ifall man nu någonsin kommer dit. — Visserligen behöfver och kan icke »framställningen» börja, där forskningen börjat — men den kan naturligen, så vida den såsom historisk framställning vill meddela

* Förhandlingarne vid Orientalistkongressen 1893 I s. 15.

forskningens resultat, icke komma längre tillbaka än denna själf hunnit.

Det är af vikt att framhålla denna begränsning. Det är ett tidsmod på grund af den moderna utvecklingsteorien att börja med den första uppkomsten af allting. Det är samma tendens, fast den på grund af olika förutsättningar gestaltar sig olika, som den hvilken medförde, att man i äldre tider började allting — som bekant äfven skolkriorna — med skapelsen och syndafallet. Likasom detta senare var en tillämpning af trossats, grundad på bibelns auktoritet, så är det förra filosofisk hypotes grundad på modern naturåskådning, hvarvid ofta nog hypotesen upphöjts till dogm. Det är således icke »historia», när Max Müller framtrollar för oss bilder af den ursprungliga människans första religiösa tankar*. Icke heller, när Sabatier beskrifver religionens frambrytande hos den primitiva människan »på det nyss afkylda jordklotet»**. Det är icke heller historia, när i inledningen till J. A. Ekmans »den naturalistiska hedendomen» skildras »humanitetsidéns historiska ursprung***». Den gör ej heller anspråk därpå. Förf. framhåller själf, att full historisk bevisning för att de första människornas tillstånd varit just sådant, som den heliga skrift meddelar, icke kan vinnas genom vittnesbörd af rent historisk art eller slutsatser från historiska fakta†. Det ena så väl som det andra kommer att falla utom den historiska sfären. Man får icke begära af den historiska forskningen det som är »over Evne».

Vi vilja framhålla en annan begränsning af religionshistoriens uppgift, som åtminstone synes oss gagnelig. Den bör, åtminstone med hänsyn till forskningens närvarande ställning, framför allt sysselsätta sig med de religioner, som hafva

* T. ex. i Religionens ursprung och utveckling.

** Sabatier: Utkast till en religionsfilosofi, öfvers. af Söderblom s. 11.

*** S. 12 ff.

† Sid. 14.

en känd historia. I allmänhet begynner man — kanske efter en framställning af urreligionen, huru man nu tänker sig denna — med de s. k. naturfolkens religioner. Därom är i och för sig ingenting att anmärka. Men bakom ligger ofta den åsikten, att man, äfven om man icke vill sätta den s. k. fetischismen såsom religionens början, i dessa folk skall finna representeradt ett äldre stadium i religionens utveckling än hos kulturfolken t. o. m. pa dessas äldsta kända ståndpunkter i religiöst afseende. »Ehuru de afrikanska eller melanesiska vildarnes religiösa åsikter — heter det från denna ståndpunkt — äro kronologiskt vida yngre (än Veda-skaldernas och Confucii lärjungars), så framställa de dock, om vi betrakta den mänskliga andens utveckling, en mycket äldre och ursprungligare period af mänsklighetens tro än till och med Veda*.» Mot detta Max Müllers uttalande kan man emellertid med skäl ställa åtskilligt af det, som yttras i hans förträffliga kritik öfver teorien om fetischismen såsom en ursprunglig religionsform**. Där klandras skarpt de etnologer, som »tala om nutidens vilde, såsom hade han helt nyss blifvit sänd till världen, glömmande, att han såsom ett lefvande species troligen icke är en dag yngre än vi själfva». Och hvad där säges om den för oss okända utveckling, som fört vilden till hans nuvarande ståndpunkt, att den troligen bestått af lika många återgangar som framsteg, borttar grunden för det antagandet, att de ociviliserade folkens religioner skulle betraktas såsom ursprungligare. Tryggast är att följa Müllers råd att, i stället för att försöka ett studium af religionens historiska uppkomst »i Afrikas, Amerikas och Australiens tertiära och kvartära aflagringar», först noga undersöka de områden, »där vi icke blott finna de yngsta formationerna, den pulvriserade ytan, utan där vi tillika kunna se och studera åtminstone

* Max Müller. Inl. s. 19.

** Religionens urspr. s. 54—122.

några af de undre lagren, på hvilka religionens i ytan befintliga matjord hvilar». Med fog rekommenderar den citerade förf. åt religionsvetenskapens vänner »att följa språkvetenskapens förste grundläggares exempel och aftjäna sina lärlingsår med de ariska och semitiska religionernas studium». Ingenting hindrar naturligen, att de s. k. naturfolkens religioner medtagas i en religionshistorisk framställning. De måste, om också ingen egentlig historisk behandling eller ett inlemmande i religionernas historiska system äro möjliga, åtminstone »statistiskt» behandlas i hvarje framställning, som gör anspråk på fullständighet i meddelandet af materialet. Och de kunna där gärna intaga första platsen, blott man vaktar sig för den ofvan kritiserade förutsättningen, att de självklart äro äldre led i den stora utvecklingen. Till äfventyrs vore det dock lika lämpligt att låta framställningen af dem följa såsom ett appendix. De kunna i hvarje fall blott få en episodisk ställning — de kunna, ännu åtminstone, ej infogas i historien, emedan man ej känner deras historia. Chantepie de la Saussaye anvisar med all rätt åt dem ett obetydligt utrymme. »Religionshistorien lämnar visserligen också beskrifningen af religionerna hos de vilda stammarne, de s. k. naturfolken, d. v. s. de delar af mänskligheten, som icke lefva ett historiskt lif; men dess hufvudföremål är den historiska utvecklingen af kulturfolkens religioner*.» Man må här icke låta massan eller mångfalden förvilla sig. Om de »icke-historiska» religionernas antal och former äro många och de historiskt högre utvecklade ett fåtal, så är det dock sannolikt, att det väsentliga är att finna, där det finnes historia. Man lär bättre känna både religionens och människans väsen, där en högre utveckling ägt rum, emedan det hör till självfva väsendet hos människan att utvecklas.

När det blir fråga om det närmare ingåendet på det

* Religionsgeschichte I s. 5.

vidsträckta område, som föreligger till behandling, uppkommer spörsmålet efter den ordning, som bör följas, eller den indelning, som bör läggas till grund. Att söka vinna en tillfredsställande indelning af religionerna är ju en svår uppgift, på hvars lösning vetenskapen redan nedlagt åtskilligt arbete.

Man har därvid oftast sökt indelningar, hvilka mera hafva en religionsfilosofisk än en historisk betydelse. Vi kunna efter Chantepie de la Saussaye kalla dem »morfologiska» klassifikationer. De grunda sig på en uppfattning och uppskattning af de olika religionernas väsentliga egendomligheter och deras olika »värde». Till dessa höra de indelningar, som brukat uppställas i dogmatikens prolegomena under behandlingen af begreppet religion.

Då man skiljer mellan sann och falsk religion, är detta en distinktion, som med nödvändighet göres från den religiöst troendes ståndpunkt, men som i historiskt afseende icke kan grunda en fördelning af området. En annan indelning af liknande art är distinktionen mellan uppenbarade och naturliga religioner. Den lider af den oklarhet, som ligger i begreppet naturlig religion, hvilket sväfvar emellan det af rationalismen fixerade språkbruket, som därunder innefattar den s. k. förnuftsreligionen, hvilken icke sammanfaller med någon särskild historisk religion, och det språkbruk, som därunder sammanslår alla förefintliga religioner med undantag af judendom och kristendom. Men äfven termen uppenbarelse är obestämd. Bortsedt från det förhållandet, att så godt som hvarje folk betraktar sin religion såsom en af gudarne uppenbarad, brukar ju den kristna teologien tala om naturlig eller s. k. allmän uppenbarelse, en uppenbarelse äfven på det utomkristliga området. — Skillnaden mellan folkreligioner och religioner med personlig stiftare är ju af mera historisk halt. Men gränsen är flytande. I flere fall kan man i folkreligionernas historia finna personligheter, som kunna göra anspråk på att

räknas såsom religionsstiftare eller åtminstone reformatorer, under det å andra sidan äfven sådana »religionsstiftare» som Confucius och Muhammed icke göra anspråk på utan tvärtom bortvisa den tanken, att de skulle förkunna en ny religion i st. f. att återföra till en gammal. — Man har vidare gjort gudsbegreppet till indelningsgrund och talat om monoteistiska och polyteistiska religioner. Men — äfven om man medtoge andra termer, t. ex. henoteistiska, dualistiska, ateistiska, för att uttömma sferen — komma i denna indelning icke de olika leden att utesluta hvarandra, då faktiskt i samma religion kunna påträffas polyteistiska, monistiska och ateistiska riktningar. — Man har också talat om mytologiska och dogmatiska religioner, om rationalistiska, etiska och estetiska religioner, allteftersom förståndet, viljan eller känslan är den förhärskande psykologiska faktorn. — Viktigast äro enligt Chantepie de la Saussayes mening indelningarna i partikularistiska och universalistiska samt i naturliga — bättre »naturalistiska» — och sedliga religioner.

Om alla dessa »morfologiska» indelningar kan emellertid i större eller mindre tillämplighet sägas, att de icke äro brukbara för isärhållandet af olika historiska religionsformer, utan snarast representera strömningar, som stå att finna i mer eller mindre utpräglad form hos så godt som alla särskilda religioner. Detsamma gäller ännu mera sådana uttryck som fetischism, animism och totemism, hvilka beteckna vissa fenomengrupper inom den religiösa världen, som kunna påträffas både här och där. Om också somliga af de kritiserade indelningarna äro brukbara, då det gäller att filosofiskt bedöma och klassificera de religiösa fenomenen, så duga de icke till schemata, inom hvilka religionshistoriens fakta skola inpassas. Om så sker, bidraga de att gifva en »hybrid» gestaltning åt den religionshistoriska framställningen: denna kommer hvarken att blifva historia eller filosofi utan sväfva

mellan båda. Däremot kunna de, om de framgå såsom resultat af en historisk undersökning och befinnas vara riktiga uttryck för den ena eller andra religiösa strömningens karakter, få sin rätta plats vid öfvergången till och inom religionsfilosofin.

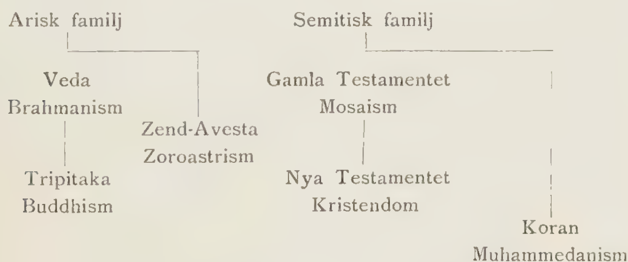
Religionshistorien behöfver närmast en genealogisk eller genetisk indelning, som ger uttryck åt de olika religionernas historiska frändskap. Idealet af en sådan kunna vi tänka oss i formen af ett stamträd, där hvarje religion uppvisades såsom en gren, utgående från en annan gren och där hufvudgrenarne till sist alla förenades i en gemensam stam. Men detta ideal är ännu icke uppnådt, om det ens är uppnåeligt. Ty vi kunna icke historiskt uppvisa släktskapen så långt, att vi förmå konstruera stamträdet. Vi kunna blott i vissa fall uppvisa sammanhanget mellan några af de bäst kända grenarne i den religiösa utvecklingen. Men i hvarje fall är det det enda historiskt riktiga att sammanställa det besläktade så långt det går. Och för öfrigt får man nöja sig med att tills vidare äfven i framställningen låta det stå för sig självt, som i vår erfarenhet står för sig självt.

Frågan huru detta genealogiska sammanhang kan konstateras, där det finnes, besvaras af Max Müller sålunda: »Religionernas enda verkligt vetenskapliga och genetiska klassifikation hvilar på samma underlag som språkens klassifikation, och det på den grund, att i den mänskliga andens tidigaste utveckling språk, religion och folkmedvetande voro på det innerligaste med hvarandra förbundna*.» Och detta utför han så, att det stundom ser ut, som vore språkens historia och religionernas historia nästan sammanfallande till sin indelning. Om ock detta är ett utslag af fackmannens benägenhet att draga allt möjligt under sitt fack, och det ingalunda är så, att man kan låta språkgräns, folkgräns och religionsgräns, än mindre språksläktskap, folksläktskap och religions-

* Inledn. s. 81.

släktskap sammanfalla, har dock Max Müller visat vägen, därigenom att han lämnat, såsom han själf säger, »det första gången försökta utkastet till ett stamträd öfver mänsklighetens religioner*.»

Egentligen blir det dock icke *ett* stamträd. Han har naturligen, icke heller han, kunnat finna den gemensamma stammen. Utan det är egentligen fråga om *två* skilda stammar, och därjämte är religionernas mark s. a. s. beväxt af »buskager», om hvilkas inbördes samband, om de till äfventyrs hafva ett sådant »under jorden», man ännu ingenting med visshet vet. — Korrelata med de två stora hvar för sig historiskt sammanhängande språkfamiljerna, den ariska och den semitiska, angifvas de motsvarande »religionsfamiljerna» af Max Müller på följande sätt:

Här nämnas blott de s. k. »bokreligionerna». Bland dessas klass hafva vi dessutom att såsom fristående bildningar räkna de båda kinesiska religionerna: Confucius' och Laotses. Och dessutom de många religionerna utan egentliga »heliga böcker». I de båda stamträdens schema kan man emellertid med åtminstone hypotetisk giltighet placera de öfriga indogermanska och semitiska religionsformerna. — Vårt syfte är här allenast att visa, i hvilken riktning vi anse det religionshistoriska disponerandet af stoffet kunna och böra gå.

* Ibm. s. 54.

Genmäle.

Till Redaktionen af Kyrklig Tidskrift, Upsala.

Anhålles vördsammast om plats för följande i tidskriften.

I Kyrklig Tidskrifts sista häfte sid. 414 mom. 7) talar Herr Professor Danell om »principiellt olika anderiktningar» för att förklara mitt uteslutande från tidskriften. Detta omdöme skulle jag lämna därhän såsom hans ensak, om icke min ärade interlokutör nyss förut inblandat vår kyrkas bekännelse i olikheten. Mot den grava beskyllning, Herr Professorn sålunda tillgriper, torde det väl knappast nekas mig i min egenskap af kyrkans vigde tjänare att inlägga den allra bestämdaste gensaga i all ärlighets och sann kyrklighets namn. Jag står lika fast och öfvertygadt som någonsin Prof. Danell på den evangelisk-lutherska bekännelsens grund. Och jag ämnar icke låta någon, hvem han vara månde, försöka knuffa mig därifrån. Där finnes rum för oss, Gudi lof. Vår kyrkas bekännelse är för hög och helig för att göras till ett personligt monopol eller till en kotterisak. Har Prof. Danell glömt, hvad han sid. 140 af denna årgång af Kyrklig Tidskrift borde ha lärt sig om dem, »som synas göra anspråk på att ensamma innehafva patent på en verklig kyrklighet»? Man bör inte vara alltför frikostig med gratisbetyg på okyrklighet. Det är ett klent sätt att häfda egen ortodoxi.

Prof. Danells resonnemang vore förklarligt, ifall tidskriften representerade den strängt dogmatiska lutherdom, som ännu har högt aktade målsmän i vår kyrka. Men tidt och ofta göras i tidskriften uttalanden till förmån för en mer historisk uppfattning af Skrift och bekännelse, sådan som äfven jag i min anspråkslöshet vågar finna mer öfverensstämmande med vår evangelisk-lutherska frihet. Inga konstiga »distinguo» kunna *inför sådana uttalanden* upprätthålla den ärade Professorns lösa påstående om min ståndpunkts oförenlighet. Så mycket bjärtare framstår i all sin godtycklighet den personliga ostracism, för hvilken den nuvarande redaktionen finner det lämpligt att göra mig till föremål. Huru länge?

Nathan Söderblom.

Den sak, som pastor Söderblom här berört, är egentligen ganska enkel. Kyrklig Tidskrift vill stå »på den Heliga Skrifts fasta grund och därmed den apostoliska och lutherska bekännelsens». Visst äro vi medvetna om, att på denna grund ganska

olika teologiska meningar kunna och få röra sig, och därpå beror den, om man så vill beteckna den, frisinthet, med hvilken Tidskriftens redaktion intagit artiklar, i hvilka enskilda uttalanden ej alltid varit af den art, att Red. velat svara för dem — något som också är ärligt angifvet på omslaget af hvarje häfte. Men af det gjorda medgifvandet följer icke, att Red. för sin del vågar anse hvilken teologi som helst såsom en teologi, uppvuxen på den nämnda grunden. Och om än förfäktaren af en viss teologisk åskådning själf är aldrig så fast öfvertygad om dess biblicitet och lutherdom, ja, om han ock vore aldrig så många gånger vigd till luthersk präst, så kan det åtminstone icke hindra undertecknad att hafva sin öfvertygelse om hans teologis verkliga art. Och ju mer man äflas att kläda sig i skriftens och lutherdomens dräkt, hvilken man tydligen betraktar såsom en hedersdräkt, men enligt min öfvertygelse i sak förfäktar en lära, som förer bort från biblisk sanning och evangelisk lutherdom, desto mindre benägen vill jag för min del vara att främja öfverskylandet af en verklig och djupgående motsägelse mot biblisk och evangelisk tro. För öfrigt, vore det icke helt enkelt ett erkännande af personlighetens rätt att handla efter sin öfvertygelse, om man utan krumbukter medgåfve en redaktion den rätten, som dessutom icke kan afhändas henne, att undanbedja sig hjälp af dem, hvilkas grundåskådning hon tror stå i strid mot den sak hon vill tjäna? Är det icke å andra sidan — för att icke använda ett starkare uttryck — orätt att ens sätta i fråga, det någon skall befrämja hvad som står i bestämd strid mot hans öfvertygelse?

Hj. Danell.

Tidskriftsöfversikt och strödda meddelanden.

I den norska »**Luthersk Kirketidende**» läses följande prof på den romerska kyrkans, såsom vi dock hoppas, allt för stora förhoppningar med afseende på sin framtid i Skandinavien och särskildt i Norge jämte några däraf föranledda reflexioner angående vikten af den lutherska diakonisaken. Den artikel, ur hvilken nedanstående är hämtadt, har ursprungligen stått att läsa i norska tidningen »Hjælp»:

»Efter hvad der meddeles i en af Kristiania Dagblade*,

* Kristiania Dagsavis.

har den katholske Biskop meget gode Forhaabninger om Katholicismens Seier i Norge. Der er i dette Land, siger han bl. a., 'Fremskridt i Tankegangen, i Menneskesindene, i Opfatningen af Katholicismen, som en Iagttager ikke vil kunne undgaa at bemerke'. — — — — 'Og se nu til de protestantiske Prester! Hvor mange af dem har icke i Skrift og Tale klarnet Forstaaelsen af Katholicismens Væsen'; — — — 'Vi mener kort og godt at erobre hele Landet, vi mener og tror, at Fremtiden er vor'. — — — 'Det norske Folk er mere katholsk i sin Opfatning og i sin Tankegang, end det selv ved af. Tro mig, jeg kjender Jordbunden.' O. s. v.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

Det synes utvivlsomt, att den katholske Propaganda nu samler sig til et Hovedangreb. . . .

Vi lader det katholske Organ 'St. Olaf' tale. Om sin Kirkes Missionsarbeide i Norge skriver dette Blad: 'Missionens Nybygninger skrider raskt fremad. I Fredrikstad er St. Josefsfostrenes Hospital allerede taget i Brug. Prestegaarden med Skolehus er under Tag, og den deilige Kirke i oldnorsk Stil med Taarn og Dragehoveder reiser sig med hver Dag høiere i Veiret. Det hele vil danne en prægtig Bygningsgruppe. Lige fremskreden er den nye Kirke i Drammen, som opføres mellem Bragernæs protestantiske Kirke og Bragernæs's øvre Kirkegaard. Beliggenheden er alldeles brillant, og naar senere Prestegaarden og det paatænkte Sygehus indtager sin Plads paa den rummelige, ganske fritliggende Tomt, saa vil dette Kvarter høre til det smukkeste, Drammen har at opvise. I Bergen vaier Fanen allerede over det nye St. Franciskus Hospitals Tagstol. Den vældige Stenbygning ved Siden af vor monumentale St. Paulskirke vil blive et Sidestykke til Vor Frue Hospital i Kristiania.

Arbeiderne til St. Olafs Kirke med Prestegaard og Skolebygning i Tronhjelm vil ligeledes begynde med det første, idet Tegningerne nu er færdige. Ogsaa det bliver en Stenbygning i romansk Stil. Bygningerne opføres paa den ældre Jernbanestations Tomt tæt vid Nidelven og byder en enestaaende herlig Udsigt. Imidlertid har man allerede taget fat paa en anden Kirkebygning. I Porsgrund holdes Guds-

tjeneste i et provisorisk lidet Kapel, som paa langt nær ikke kan omfatte alle Menighedslemmer. Nu skal denne Menighed faa sig et baade smukt og originalt Gudshus. Mod Vaaren vil ogsaa i Fredrikshald et nyt Hospital, en net og rummelig Stenbygning efter Hr. Arkitekt Suhrkes Tegninger, reise sig. Endelig er der Udsigt til, at i den nærmeste Fremtid en af Vestlandsbyerne, som vi dog ikke endnu kan nævne, faar sin Kirke og Station. Vore Læsere kan nok ane, hvilken uhyre Arbeidslast allt dette paaforer vor højærværdige Hr. Biskop, som er Sjelen og den umiddelbare Leder af alle disse Foretagender.'

Saavidt 'St. Olav'. Som det vill sees, er det et ganske betydeligt Arbeide, Katholicismen tænker at sætte ind. Det vil visselig ikke vare længe, før alle norske Byer har sin katholske 'Station', der kan danne et Støttepunkt for Propagandaens Virksomhed i vedkommende By og det omliggende Landdistrikt. Og at den raader over en sterk økonomisk Magt, synes utvilvsomt. Hospitaler som 'Vor Frue Hospital' i Kristiania og 'St. Franciskus Hospitalet' i Bergen koster mange Penge.

Vi tror, att dette Arbeide fortjener Opmerksomhed fra evangelisk Side. Og det, som vi særlig bør lægge Merke til, er den Iver, hvormed den katolske Kirke tager sig af Hospitalsarbeidet og Sygepleien. Denne Kirkeafdeling forstaar tilfulde Kjærlighedsgjerningernes Betydning for et Kirkesamfunds Anseelse og Fremgang. Til denne Tjeneste sender ogsaa Propagandaen sine bedst skolerede Kræfter, til den knytter den ogsaa sine bedste Forhaabninger.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

Og vor Kirke bør ikke blot følge denne Virksomhed med foroget Opmerksomhed. Den bor ogsaa undersoge, om den er rustet til at mode den Indflydelse i katholsk Retning, som udgaar fra Progagandaens Kjærlighedsarbeide.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

Det mangler endnu særdeles meget paa, at Diakonissernes og Diakonernes Virksomhed er blevet en *Kirkesag*, saaledes som Kjærlighedsgjerningerne er det for den katholske Kirke.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

Vi retter derfor ingen Bebreidelse til nogen Kant. Vi beder kun om, at der *nu* maa tages kraftigere fat med vor Diakonis Udvikling, og vi beder om det i Kirkens egen Interesse. Ingen kan være blind for, at der stunder alvorlige, kampfulde Tider til for den evangeliske Kirke i vort Land. Vi frygter ikke denne Kamp og ser ikke mistrøstig paa den. Vi ved, at Reformationens Kirke har Foryngelsens Kræfter i sin Midte i det livskraftige Evangelium og i de udelte Sakramenter. Men vi ved ogsaa, at skal vor Kirke gaa med hel Seier ud af den forestaaende Kamp, saa maa den have *alle* sine Organer i fuld og usvækket Virksomhed, ikke blot Munden, som forkynder det herlige, frie Evangelium, men ogsaa Haanden, som kan gyde Olje og Vin i vort Folks Saar, og Fødderne, som kan løbe Kjærlighedens Ærinder iblandt det. Men har den det, faar Kjærlighedens Gjerning staa helt ved Siden af Ordets Forkyndelse og støtte denne, da har den intet at frygte, da er Fremtiden *vor* og ikke den katholske Kirkes.»

För den internationella kongress, som på inbjudning af »the National Vigilance Association» den sistlidne 21—23 juni hölls i London, för att motarbeta den form af upprörande osedlighet, hvilken fått namnet »**den hvita slafhandeln**», har nu utkommit en fullständig redogörelse i bokform. Representerade voro följande länder: England, Frankrike, Tyskland, Österrike, Ryssland, Sverige, Norge, Danmark, Holland, Belgien, Schweitz och Nordamerikas förenta stater. Förhandlingarna, hvilka utgjordes af redogörelser, lämnade af delegerade från de olika länderna, rörande tillståndet i förevarande hänseende inom respektive länder, jämte därtill sig anknytande diskussioner, utmynnade i fattandet af följande resolutioner:

»I. *Resolution angående en permanent organisation:*

1. I hvarje land skall finnas en nationalkommitté för bekämpande af den hvita slafhandeln. Samtliga nationalkommittéer konstituera tillsammans kongressen.

   De nu existerande kommittéer, som äro representerade vid denna kongress, utgöra nationalkommittéerna i sina respektive länder, och de ha rättighet att ändra sin

egen sammansättning, om de finna det lämpligt. I andra länder skola kommittéer bildas, och kongressens byrå får i uppdrag att taga initiativet därtill.

2. Kongressen utser en internationell kommitté, bestående af tvenne representanter för hvarje nationalkommitté.
3. Kongressens byrå skall bestå af de två engelska representanterna i den internationella kommittéen och af tre andra personer, valda af »the National Vigilance Association». Men hvarje nationalkommitté kan, om den så finner lämpligt, utse en delegerad, som är boende i London, att bevista byråns möten.
4. Hvarje kongressens möte skall afgöra, när och hvar nästa möte skall hållas, men den internationella kommittéen kan ändra tid och plats, om omständigheterna göra det önskligt.
5. Den internationella kommittéen skall sammanträda på kallelse af byrån; eller den kan vara verksam genom korrespondens. Hvar tredje månad skall korrespondens, som gifver underrättelse från den ena tiden till den andra, äga rum mellan byrån och nationalkommittéerna. Hvarje nationalkommitté skall utse en korrespondent.

II. *Resolution om den hvita slafhandeln.*

Kongressen uttrycker den önskan:

A. Att en öfverenskommelse må komma till stånd mellan regeringarna

1) att straffa, och så långt som möjligt med straff af lika grad, anskaffande af kvinnor eller flickor med våld, list, missbruk af auktoritet eller med något annat slags tvång, i syfte att de skola hängifva sig åt otuktigt lif eller fortsätta därmed; och, i de fall då personer anklagas för detta brott:

2) att företaga samtidiga undersökningar angående brottet, i fall de fakta, som konstituera detsamma, falla inom olika länder;

3) att förekomma hvarje konflikt i jurisdiktion genom att bestämma den behöriga platsen för rättegången;

4) att genom internationella traktater träffa anstalter för den anklagades utlämnande.

B. Att en fast och ständig öfverenskommelse må ingås mellan olika länders filantropiska och barmhärtighetsföreningar att meddela hvarandra underrättelse om kvinnors emigration under misstänkta omständigheter och att åtaga sig att skydda emigranterna vid deras framkomst.

C. Att en noggrann och fullständig förteckning må ombesörjas öfver alla föreningar i olika länder, som äro skickliga och villiga att uppfylla denna förbindelse.

D. Att denna förteckning må sändas till alla regeringar och föreningar.» —

Tillika resolverades:

»Att kongressen förklarar, att de förestående resolutionerna uttrycka endast det minimum af kongressens önskningar, som torde genast kunna ernås.»

Det beslöts också, att nästa kongress skall hållas år 1901 i Schweitz, och skulle den Schweitziska nationalkommittéen närmare bestämma platsen.

Den i Rock Island, Ill. utgifna, äfven hos oss väl kända tidningen »**Augustana**» har ägnat sitt nummer för den 6 sistl. september till »*tacksam hågkomst af Lars Paul Esbjörn på femtionde årsdagen af hans landstigning i Amerika*». Det sextonsidiga, rikt och väl illustrerade Augustananumret gör intryck af verklig festpublikation. Efter ett inledningsstycke på vers, hvars välmening dock tydligen är större än dess poetiska värde, följer en läsvärd minnesteckning öfver Esbjörn, författad af N. Forsander. C. E. Lindberg kastar i en uppsats, benämnd »Efter femtio år», en blick tillbaka på den svensk-lutherska kyrkans utveckling i Amerika under det senaste halfseklet. Följer så en friskt skrifven skildring af d:r G. A. Andreen öfver det besök, förf. sistlidne sommar aflade i Öster-Våla vid aftäckningen af minnesvården öfver Esbjörn. Redaktionen själf ägnar en högstämd artikel åt dagens minne. Att Esbjörns banbrytande arbete bland våra till det nya landet i väster utflyttade landsmän här skall få ett varmt och tacksamt erkännande, är ju naturligt. Red. framhåller ock, hur det arbete, som i stor ringhet och under flerfaldiga lidanden

utfördes af den trosstarke och ödmjuke mannen, burit välsignade frukter i ett mått, som ingen på förhand kunde ana. »Begynnelsearbetet i Andover och kringliggande platser påminner om senapskornet, men från detsamma har uppväxt ett träd, hvars grenar sträcka sig öfver hela vårt vidsträckta land . . . Där för femtio år sedan funnos endast några få spridda och fattiga invandrare utan både lekamligt och andligt hem, där är nu en kyrka, som räknar 8 konferenser, 887 församlingar, 448 pastorer och 192,063 medlemmar. Kyrkornas antal är 735 och pastorsboställenas 315. Inom synoden finnas 5 högre läroverk, 6 barnhem, 2 sjukhus, en diakonissanstalt och ett immigranthem. Nog var senapskornet, som för 50 år sedan såddes, lifskraftigt! Af Herren är det skedt, och han allena skall hafva äran.» — Ett pietetsfullt bidrag till Esbjörns karakteristik lämnas därefter af »en hans forne lärjunge». — Med icke mindre intresse än det, hvarmed läsaren tagit kännedom om de föregående prosauppsatserna, följer han de skilda redogörelserna för Augustanasynodens högre undervisningsanstalter, näml. Augustana College och Teologiska Seminarium, Gustavus Adolphus College, Bethany College, Nebraska-konferensens läroverk och slutligen den »yngste bland Augustanasynodens alla inrättningar»: Upsala College. — Det har varit oss en glädje att taga särskild kännedom om detta gedigna nummer af den alltid bekännelsetrogna »Augustana».

I **Historisk Tidskrift** 1899 h. 2 underkastar E. Hildebrand Joh. Bazii tillförlitlighet såsom kyrkohistoriker en ingående pröfning; och detta med ett resultat, som för Bazius är ingalunda gynsamt. Af en jämförelse mellan vissa — af Bazius såsom *omedelbart referat* medels citationstecken angifna — anföranden och den af honom begagnade *Steno Magnis Kopiebok* framgår nämligen, att Bazius här »icke återgifver själfva aktstyckena» utan antingen har omarbetat dessa eller blott »skänkt oss sina intryck af dem».

Den intressanta undersökningen afslutas med följande ord: »Åtminstone för det parti af kyrkohistorien, som här är i fråga, har dess författare onekligen illa läst sina källor, illa

återgifvit dem, ändrat dem efter sina i hast fattade intryck af innebörden och tillagt fraser eller namn efter behof. Åtminstone hvad detta parti beträffar, synes det som källskrift prisade arbetet vara värdelöst, och citationstecknen eller kursiveringarna imponera ej längre. Här och hvar har han kanske på ett ungefär antydt hufvudmeningen, men ofta har han missuppfattat den; alla uttryckens finesser, liksom många intressanta detaljer, ha försvunnit under den otympliga latinska dräkt, hvari han klädt sitt verk. Jag vågar ej för närvarande säga, att detta omdöme bör utsträckas till arbetet i dess helhet, men visst faller tviflets skugga äfven öfver de delar, där icke källorna längre kunna kontrolleras.»

I **Zeitschrift des Harzvereins für Geschichte und Alterthumskunde** (Jahrg. 30 s. 113—298) har dr. Jacobs gjort »die Wiederstellung des evangel. Kirchenwesens im Erzstift Magdeburg u. Hochstift Halberstadt durch König Gustav Adolf v. Schweden im Jahre 1632» till föremål för en ingående undersökning. Då denna undersökning hvilar på själfständig arkivforskning, är här utan tvifvel åtskilligt för den svenska kyrkohistorien att taga vara på, särskildt med hänsyn till den svenske teolog, som stod i spetsen för det angifna företaget, biskop Johannes Bothvidi. Dennes åtgöranden i saken följas med ledning af hittills outgifna handlingar steg för steg.

Äfven inom **Augustana Synoden** har frågan om revision af katekesen bragts å bane. Såsom hufvudsakligt skäl för en sådan revision anföres den närvarande katekesens längd. Frågan var före vid senaste synodalmöte, men dess afgörande uppsköts till nästa år. En kommitté tillsattes att under tiden utarbeta ett förslag.

Den 10 oktober öppnades **the Church Congress**, hvilken detta år för första gången sammanträder i London. På grund af den engelska kyrkans närvarande kritiska läge motses denna kongress med mer än vanligt intresse.

Granskningar och anmälningar.

SCHLATTER, A., Teologie professor, *Inledning till Bibeln*, öfversättning af P. MONTAN, kyrkoherde. Uppsala, W. Schultz. 502 sid., pris 3 kr. 25 öre.

Detta förtjänstfulla arbete, som redan tio år funnits i tyskt original, har nu i en god öfversättning blifvit återgifvet på vårt språk. Författaren är en af vår tids dugligaste tyska teologer, tillhörande den s. k. positiva (konservativa) sidan, och som synnerligen bemödat sig att i arbeten af mera populär art låta den nyare vetenskapens resultat komma till den bildade allmänhetens kännedom. Vi hafva af honom flera goda utläggningar af böcker i nya testamentet m. m. I ofvannämnda arbete, som hvilar på grundlig lärdom, men framträder utan den tunga lärda apparaten, har förf. med sanningskärlek och ädel frisinthet tillägnat sig de kritiska resultat, som för närvarande kunna anses fullt erkända inom den exegetiska forskningen, men har däremot afhållit sig från framställandet, eller ännu mer tillägnandet, af en mängd hypoteser, som ännu kunna betraktas såsom partiåsikter eller stödjande sig på en förhastad och ingen bevisning. Därigenom skiljer sig denna inledning alldeles väsentligt och till hela sin anda från ett annat nyligen i Göteborg utgifvet arbete, »Nya Testamentets böcker, historisk öfversikt», som förut varit anmäldt i denna tidskrift (se n:o 1).

Vår författares upptagande af vissa moderna kritiska resultat gifver sig tillkänna bland annat vid behandlingen af de mosaiska böckernas källskrifter (t. ex. sid. 12 ff.), af Daniels bok, af senare delen af Sakarjas profetia, äfvensom på det nytestamentliga området i hans framställning af de synoptiska evangeliernas förhållande till hvarandra m. m. Såsom exempel på författarens fasthållande af en äldre mera konservativ ståndpunkt kunna vi anföra hans behandling af Johannesevangeliet, Efeserbrefvet m. fl. Vid behandlingen af Johannes' evangelium skulle vi dock hafva önskat, att författaren åtminstone omnämnt de motsatta uppfattningar, som just för dagen äro under diskussion. Författaren synes emellertid

hafva gjort sig till regel en strängt positiv framställning, något som visserligen bidrager till hans boks uppbygglighet. Där författaren lämnar läsaren frihet att välja mellan olika uppfattningar, uttrycker han sig med största hofsamhet och försiktighet, t. ex. vid behandlingen af pastoralbrefven, sid. 440, vid frågan om Efeser- och Kolosserbrefvets affattningsort m. m. Öfverallt utmärker sig författaren för en värdig ton, vittnande om en fast tro på den bibliska uppenbarelsens gudomliga innehåll. Till hvarje bok meddelar han värdefulla innehållsöfversikter och vi få äfven en ganska god inblick i den historiska grund, på hvilken bibelns böcker uppvuxit.

I allmänhet få vi vid uppskattandet af detta arbete, såsom i så många fall, erinra, huru viktigt det är, dels att akta på den anda, som talar i detsamma, dels att man skiljer mellan hvad som rör de yttre frågorna, hvilka angå böckernas författare, tid o. s. v., och behandlingen af det väsentliga innehållet, hvilket naturligen förblifver detsamma, äfven om en bok skulle visa sig vara skrifven af en annan person eller på annan tid än som den gamla traditionen antagit.

Vi kunna med glädje anbefalla denna Inledning till bibeln till begagnande af såväl teologie studerande och präster som ock af läsare i allmänhet, som önska att erhålla goda öfverblickar öfver de bibliska böckerna äfvensom att utan lärda studier få en inblick i resultaten i dagens vetenskapliga förhandlingar, som höra till den s. k. inledningsvetenskapen. Ingen skall läsa detta arbete utan en reell valuta af ökad bibelkunskap.

Ett tillfälligtvis upptäckt tryckfel vilja vi anmärka på sid 312 rad 12 nedifrån, där det bör vara »fördrog» i stället för »föredrog». För öfrigt utmärker sig arbetet fördelaktigt i typografiskt afseende, och priset måste anses ganska moderat. *W. R.*

NORBERG, OTTO, *Två skrifter från den s. k. likvoristiska striden.* Strängnäs 1899. (XXIII sid.)

Det lilla häftet, som är särtryck ur årsredogörelsen för allmänna läroverket i Strängnäs, utgör ett bidrag till kännedomen om den bekanta tvisten med anledning af vinbristen i 1560-talets Sverige. Visserligen riktas genom detsamma —

såsom utgifvaren själf för öfrigt framhållit — icke vär kunskap om stridens historiska förlopp, men de båda nyutgifna skrifterna äro likvisst af värde, enär de lämna en fullständigare inblick i de exegetisk-dogmatiska och dogmhistoriska grunder, som blefvo bestämmande för den ifrågavarande konfliktens lösning. Den första af de båda skrifterna bär öfverskriften: *Quod Christus dominus noster sacramentum sui sanguinis in vino instituerit*, den andra: *Quod cœna domini sit interdicta in omnibus aliis potibus specie diuersis ab isto, quo usus est Christus dominus in institutione, quodque peccatum sit cœnam dominicam in aliis potibus administrare*. *Tidpunkten* för författandet bestämmes af lektor Norberg pa goda grunder till tiden *efter mars 1564 men före april 1565*. Huruvida utg. däremot har rätt i sitt antagande, att självfva manuskriptet härrör från samma tid, därom är utan tillgång till detsamma icke möjligt att yttra någon bestämd mening. Att den i Strängnäs domkapitel af utgifvaren påträffade handskriften emellertid icke kan vara original utan är afskrift och därtill en ganska bristfällig sådan, framgår af flere omständigheter. Ymnigt förekomma exempelvis språkfel af sådan art, att de äro alldeles otänkbara hos en så insiktsfull teolog, som *författaren* uppenbarligen varit. Så har handskriften panis för *pacis*, contrarius för *contra eius*, sturrilis för *scurrilis*, hæc för *hac*, poculos för *oculos*, ex för *es*, regare för *negare* o. s. v.

Någon bestämd ledning för uppdagandet af författaren har utg. icke lämnat. Gissningen att det skulle vara Laurentius Petri hvilar på mycket lös grund, nämligen dels på antagandet, att de s. k. fundamenta och de nyutgifna skrifterna haft samme författare, hvilket visserligen är möjligt men långt ifrån säkert, dels på förutsättningen, att L. Petri författat fundamenta. Men hemulsman för den senare uppgiften är den i historiskt afseende ovederhäftige Hallman, och uppgiften äger intet stöd i den äldre litteraturen.

De båda skrifternas text är tydligen utgifven med stor sorgfällighet och noggrannhet. Den i inledningen lämnade öfversikten af den likvoristiska striden är god och i det hela korrekt. — I öfverensstämmelse med den sedvanliga framställningen härledes den ursprungliga anledningen till likvoriststri-

den från den vinbrist, som utgjorde en följd af Erik XIV:s krig med Danmark. Att emellertid redan före utbrottet af detta krig (1563) tillgången af kommunionvin var knapp och att redan då förslaget, möjligen äfven bruket, att i nattvarden använda annat ämne än vin, såsom körsbärssaft eller mjöd, framträdt, ådagalägges af ett intressant stadgande vid prästerskapets möte i Stockholm 1562. Det har följande lydelse: »Skall man ock veta, att thet är icke lofligit, att man brukar till messone miödh, kirsedrank eller vatn. Ty när herren Christus hafver thet sielf sticktat i vin, så må och ingen hans ordh ryggia vidh sins siäls salighet till görande. Och ther nöden så kunde händha, att man icke bekomma kunde vin, så måste man låta blifva omässat. Och om så kan hända, thet Gud nådeligen afvende, att någon then tidhen vordo krank eller siuk och så åstundar sacramentet, så skall man trösta honom medh Gudhz ordh, att han sätter sina fulla tro och lit till Gudh, och gifva honom före, att thet är icke verum sacramentum, medh mindre thet sker i vin iuxsta institutionem Christi. Non licet pura aqua, cerevisia, mulsa, aut alio quovis liquore præterquam vini in cœna uti.» (*E. Hildebrand:* Sv. Riksdagsakter, Andra delen, I, 1561—68, Sthlm 1889 s. 60.)

En annan liten anmärkning må göras. I inledningen uppgifves det möte, vid hvilket likvoristfrågan slutligen afgjordes i april 1565, hafva varit en riksdag. Detta är dock oriktigt. Vid nämnda möte i Stockholm voro blott biskoparne och några andra prästmän närvarande (Se Sv. Riksdagsakter, anf. del s. 133).

Lektor Norberg förtjänar tacksamhet af den kyrkohistoriska forskningens vänner i vårt land för detta nya bidrag till belysningen af en kyrklig fejd, som, ehuru lyckligtvis snart öfvergående, var långt ifrån betydelselös.

H. Ldm.

NORDIN, HJALMAR J., Fil. Kand., *Aposteln Paulus och de sexuella frågorna enligt första korintierbrefvet.* En exegetisk-etisk studie. Uppsala, Lundequistska Bokhandeln i distribution, 1899. 48 sid. 8:o, pris 60 öre.

Enligt förf:s ord i företalet framträder denna studie »ej med anspråk på att äga självständig vetenskaplighet eller egentlig originalitet, ej heller med anspråk på att i något afseende uttömma sitt rika, viktiga och svåra ämne». Förf. asyftar ett bidrag till att göra kristendomens, namneligen Pauli, stämma hörd bland sorlet af de röster, som försvara en osedlig teori eller praxis. I detta syfte redogör förf. samvetsgrant för Pauli ställning till de sexuella frågorna, sådan den samma gifves till känna i 1 Kor. 6 och 7. Efter en kort blick på Pauli grundåskådning i detta afseende behandlar författaren hans ställning till de utomäktenskapliga sexuella frågorna (blodskam, onaturliga sexuella laster och skörlefnad), vidare de sexuella frågorna inom äktenskapet, hvarvid särskildt talas om äktenskapsskillnadsfrågan, och slutligen frågan, hvilket enligt Paulus är att föredraga, äktenskap eller icke äktenskap.

Förf. synes oss i stort sedt ha träffat det rätta i uppfattningen af Pauli mening. Så t. ex. i betonandet af att Paulus ingalunda vill nedsätta äktenskapet såsom ett i sig mindre heligt eller sedligt stånd än celibatet.

Ehuru förf., trots den objektivt hållna undersökningen, röjer en tydlig och varm nitälskan mot all sedlig slapphet på det sexuella området, visar han dock å andra sidan en öppen blick för skillnaden mellan det »naturliga» och detta naturliga, taget i den onda viljans tjänst, en viktig skillnad, som tyvärr icke alltid på ifrågavarande område beaktas. Och i fråga om äktenskapsskillnaden aflägger förf. å ena sidan en stark protest däremot, att vår kyrka nu nödgas utan åtskillnad gifva sin välsignelse åt frånskillda, då de ingå nytt äktenskap. Men tillika fattar han på ett enligt vår öfvertygelse riktigt och evangeliskt sätt Jesu ord i bergspredikan angående äktenskapsbrott såsom den enda giltiga orsaken till skilsmässa icke såsom en lagparagraf, utan, såsom t. ex. Martensen gör, såsom uttryck därför, att endast då äktenskapet blifvit i sitt innersta

väsen förstördt, må äfven skilsmässa i det yttre inträda, hvaraf följer, att den därvid oskyldiga parten ej bör förmenas att få ett eventuellt nytt äktenskap af kyrkan välsignadt. Från denna evangeliska ståndpunkt skall man ock enligt vår öfvertygelse kunna med större kraft verka för en välbehöflig ändring i vår lagstiftning.

I fråga om det slags företräde, som Paulus i 1 Kor. 7 gifver åt celibatet framför det gifta ståndet, skulle vi velat ännu mer, än förf. det gör, betona de förutsättningar af temporär art, under hvilka Paulus skrifvit dessa råd och hvilka vi tro måste mycket väl behållas i sikte, så vida Paulus ej skall här komma i strid med sig själf.

Då (sid. 43, noten 1) Martensen säges i sin sociala etik betrakta celibatet såsom ett objektivt högre sedligt-religiöst tillstånd, så må det sättas i fråga, om detta omdöme är fullt riktigt. Visserligen har Martensen utsagor, som synas gifva rätt åt ett dylikt omdöme, men han säger också, att den »högre fullkomlighet», som han i visst afseende är benägen att tillerkänna celibatet, jämväl innebär en »viss inskränkning», enär först i äktenskapet den fullständiga utvecklingen af mannen till man såväl som af kvinnan till kvinna möjliggöres.

Vi ha härmed velat fästa uppmärksamheten vid föreliggande »studie», och göra det desto hellre, som de mycket ömtåliga sexuella frågorna äro behandlade, visserligen osminkadt och öppet, men tillika med grannlagenhet och varm önskan, att äfven på detta viktiga område kristendomens renande och friska ande må härska. *Hj. D.*

BETTEX, F., *Natur und Gesetz.* 4:te Aufl., Bielefeld u. Leipzig, Velhagen u. Klasing 1898. 468 s. 8:o. Pris inb. 5 M.

Man kunde med själ kalla denna bok en högstämd och mangstämmig utläggning af Rom. 1: 20. Det är icke gärna möjligt att med eftertanke läsa den utan att få ett djupt och hälsosamt intryck af den Guds »eviga makt och gudom», hvarom skapelsen på hvarje sitt blad vittnar, men för hvilken tyvärr icke blott hedningarna, utan mången gång kanske än mer vi kristna äro så blinda. Väl vore, om denna bok funne

vägen till mången bland vår tids naturdyrkare och finge tillropa honom ett: Excelsior! — ett: Högre upp! Men väl vore ock, om rätt många af dem, som hafva att för vår tids människor förkunna det eviga evangelium, här lärde att ställa fram äfven naturens alldagliga och dock så ofta förbisedda företeelser i evighetsbelysning. Om det fanns en tid, då hufvudsakligen 1:sta trosartikelns sanningar utgjorde predikans innehåll, så torde de nu icke sällan alltför mycket få stå tillbaka. Men »därmed skadas ock oförmärkt förutsättningarna för allt religiöst lif och kunskap, och denna skada fortplantas sedan till alla öfriga områden af kristendomslifvet» (G. Jensen, Gudstjeneste og Menighedsliv, s. 145). »Det skulle vara godt för oss» — tillägger samme förf. — »och för dem som höra oss, om vi i vår förkunnelse gåfve större ära åt den lefvande personlige Guden, som skapat allt genom sitt ord och människan till sin bild, som uppehåller och styr världen med väldig hand och är herre öfver alla sina verk, så att naturen och dess lagar icke hindra honom, utan äro medel för honom.»

Just dessa sanningar är det, som Bettex på ett så slående, konkret och i sann mening uppbyggligt sätt framhåller i sin »Natur und Gesetz». Boken innehåller fem kapitel under rubrikerna: Naturgesetze, Erde und Organismen, Der Mensch, Mann und Weib, Der Geist. I det första kapitlet hafva vi särskildt stannat inför de stycken, som så gripande framhålla Guds storhet och människans litenhet, liksom ock samma kapitels slut om »lagens» värde och laglöshetens fördärf på alla områden samt om undret. I andra kapitlet erbjuder särskildt hvad förf. meddelar om bergen och hafven mycket af intresse; så ock jämförelserna mellan människan å ena sidan och växten och djuret å den andra. Såsom prof på den tilltalande och sköna form, som präglar förf:s framställning må härifrån anföras följande: »Gud har icke skapat något overksamt. Detta så tysta, orörliga träd lär oss den stilla, ljudlösa handlingens lag, är en underbar byggnad, full af högst sinnrika kemiska och fysikaliska apparater, en fabrik, i hvilken det dag och natt ljudlöst arbetas. Betänka vi antalet växter och deras utbredning öfver hela jorden, så må vi med skäl förvånas öfver fabrikationer af nästan otaliga, organiska produkter ge-

nom plantan, en gudomlig industri, hvilken i fråga om såväl kvantitet som kvalitet ofantligt öfverträffar den mänskliga, ja, af hvilken all industri på jorden utgör en nästan barnslig, högst obetydlig kopia. Denna gudomliga fabrik hänför oss såväl genom proportionernas skönhet och formens elegans som genom färgprakt och vällukt; den åstadkommer inga affall, som förpesta luften eller vattnet, besvärar oss icke genom larm eller buller och utmärker sig genom sina produkters billighet och absoluta äkthet». Skön är ock i tredje kapitlet skildringen af människokroppen såsom en »mikrokosmos», som *in nuce* innesluter alla världsalltets krafter, lagar och principer, liksom hvad i anslutning härtill talas om uppståndelsekroppen.

Men vi skola ej trötta våra läsare med några vidare uppräkningar, utan mana dem att själfva taga boken och läsa. Här som alltid kan nog åtskilligt finnas att anmärka, t. ex. ett stundom väl märkbart beroende af Böhmes m. fl:s teosofi. Men näppeligen skall någon bildad kristen, som älskar naturen, utan god behållning studera det här anmälda arbetet, och kanske skulle det t. o. m. kunna väcka kärlek till naturen, där denna ännu slumrar, kärlek till naturen såsom i både smått och stort förkunnande Herrens ära och lof.

J. T. B–g.

VAN KOETSVELD, C. E., *Religiöse Vorträge.* Aus dem holländ. übers. v. O. Kohlschmidt. Leipzig, Jansa, 1898. 117 s. lit. 8:o. Pris inb. 1,50. M.

I mycket behaglig och tilltalande utstyrsel möta oss här tvenne — eller, om man så vill, fyra — föredrag af den kände, numera aflidne holländske hofpred. v. Koetsveld, hvars barnpredikningar och utläggning af Jesu liknelser förut blifvit i denna tidskrift anmälda. Det förra af de båda föredragen afhandlar »Der Apostelkreis in seiner Verschiedenheit, das Bild der verschiedenen Richtungen in der christl. Kirche der späteren Zeit», och det senare lämnar inom ramen af trenne på hvarandra följande »skizzer» om fariséer, sadducéer och herodianer en belysning af »det kyrkliga lifvet i äldre och nyare tid». I båda uppdragas alltså paralleller mellan nytestamentliga och senare i kyrkans historia framträdande företeelser.

I de hvarandra kompletterande olikheterna beträffande karakter och åskådning inom apostlakretsen söker förf. (gent emot det romerska eller protestantiskt-dogmatiserande krafvet på absolut enhet och underkastelse) ett försvar för de olika riktningarna på det kyrkliga området. Bland dessa nämner han särskildt zelotismen, rationalismen, mysticismen, pietismen och moralismen. Understundom kan man ej undgå att finna, det förf. vid uppdragandet af sina paralleller gjort sig skyldig till väl mycken konstruktion, såsom då han i Tomas ser en typ för den rationalistiska riktningen. Själf nödgas han dock medgifva, att därvidlag blott förefinnes »eine flüchtige Ähnlichkeit.» Genom det hela går en irenisk ande, som söker gifva rätt åt och så vidt möjligt utjämna motsatserna på det kyrkliga området. »Wenn wir einander achten, dann können wir von einander lernen und alle zusammen lernen von dem grossen Lehrer und Heiland der Menschheit.»

Det ojämförligt största utrymmet i boken intages af de tre skizzerna: fariséer, sadducéer och herodianer. Dessa synas oss äfven vara ägnade att tilldraga sig det mesta intresset. Det ligger ett hälsosamt salt icke minst i förf:s teckning af fariseismens »hypokrisis», dess andliga skådespelarväsende, samt i hans tillämpning häraf på nutiden. Mot en punkt i framställningen skulle vi vilja inlägga en bestämd gensaga. Förf. menar, att från fariseismen »ging dieser Proselytismus, dieser Missionsgeist aus, der dem Christentume den Weg bereitete». I likhet med Warneck (jfr hans Missionslehre I, s. 69 ff.) hålla vi före, att fariseismens »Proselytismus» och kristendomens »Missionsgeist» voro lika vidt skilda som fariseismen och kristendomen själfva till sitt innersta väsende. Den judiska diaspora må hafva haft en icke ringa vägrödjande betydelse för kristendomens första utbredning — att den icke uteslutande gynnade denna, visar bäst Ap. Gern:s. berättelse — men till fariseismens proselytväsende står näppeligen kristendomen i skuld vare sig för sin missionstanke eller för sina missionssegrar.

J. T. B—g.

SIEDEL, DR. ERNST, *»Såsom ljusets barn»*. Några ord till unga flickor efter konfirmationen. Fritt öfvers. och bearb. från 4:de tyska upplagan. Sthlm, Fosterl. Stiftelsen. 1898. 8:o. Pris: h. 1,75, inb. 2 à 3 kr.

För icke så länge sedan hade vi glädjen i denna tidskrift anmäla en från samma förlag utkommen, förträfflig bok för ynglingar af G. Weitbrecht med titel: »Ungdomstiden — Herrens tid». Såsom ett värdigt sidostycke till densamma ansluter sig Dr. Siedels för unga flickor efter konfirmationen afsedda »Weg zur ewigen Schönheit» eller, såsom dess svenska titel lyder, »Såsom ljusets barn». Samma förening af djupt, kristligt allvar och ungdomsfrisk glädje, som hos W. verkade så tilltalande, möter äfven hos S. Intet mänskligt är honom främmande, men allt sant mänskligt vill han se helgadt och uppburet af en lefvande trosöfvertygelse. Sköna bilder, men ej ur diktens, utan ur verklighetens värld, håller han fram för de unga, manande dem att inom sitt område och efter måttet af sina gåfvor följa sådana ädla föredömen som dem, hvilka gifvits af en Elisabet af Thüringen, en Amalia v. Lasaulx, en Amalia Sieveking, en Olympia Morata och andra med dem.

Synnerligen tacknämligt i en bok sådan som denna är det kapitel, som bär till öfverskrift: »Haf din kyrka kär!» Skada blott, att öfvers. ansett sig kunna utesluta den till detta kapitel i originalet hörande förträffliga öfversikten öfver kyrkans historia och den lutherska bekännelsens hufvudpunkter. Under sådana förhållanden sväfvar ju maningen till trohet mot denna bekännelse (sid. 123) tämligen i luften. För öfrigt kunna nog åtskilliga berättigade anmärkningar göras mot öfversättningen. Stundom hafva originalets uttryck t. o. m. fullkomligt missuppfattats och i följd häraf oriktigt återgifvits. Så t. ex. i fråga om Theremins yttrande å sid. 10 samt versen å sid. 118. Någon egentlig skada torde dock icke dessa misstag kunna göra, om man än hellre sett dem borta.

J. T. B—g.

Om söndagsfirandet, hufvudsakligen från kyrklig och pastoral synpunkt.

Många olika åskådningar hafva gjort sig kända och gällande angående de kristnas söndag och dess förbindande beskaffenhet. Somliga af dessa åskådningar hafva en strängare, andra en mildare uppfattning, men de förena sig merendels däruti, att de högt uppskatta värdet af den väl använda söndagen. Åtminstone lärer ingen riktning, som äger någon verkligen andlig innebörd, kunna förneka, att ett allvarsamt söndagsfirande förmår gjuta öfver den troende människans lif en sådan fullhet af vederkvickelser, fröjder, krafter och gåfvor, att man särskildt med afseende på sabbatsbudet, när det ses i nya förbundets ljus, må kunna säga: *Gör det, så får du lefva!* Kan väl någon större välsignelse här på jorden tänkas än den att inför Guds allseende ögon troget arbeta i sitt kall under de därtill bestämda dagarne och på samma gång ideligen stärkas af utsikten mot den utlofvade vederkvickelsen på sabbatsdagen och så mer och mer »uppbyggas till ett Guds tempel i Anden?» Kan någon större sällhet på jorden tänkas än det, att med sann självöfverlåtenhet befinna sig stående under en ordning, lika fast som skön och ljuf, en ordning, gifven icke af människostadgar och människohänder, utan af själfva den gudomliga fadershanden? Nu är det sant, att Gud är tillgänglig för oss alla dagar: han är i sitt förhållande till oss icke bunden, hvarken till tid eller rum; det är sant, att han sträcker sina händer emot oss, arma syndare, under alla veckans dagar; det är också sant, att en

samvetsgrann kristen aktar hvar enda dag såsom en helig tid, då han innerst får lyfta sig till det, som ofvan till är och midt under smärtor, mödor, sysslor och bestyr hafva sin själaro i Gud; det är sant, att ur denna synpunkt för Jesu församlings verkliga medlemmar hvarje dag i lifvet är en hög festdag; men det låter icke dess mindre omöjligt förneka sig, att en särskild, gudomlig nåd hvilar öfver Herrens dag.

Men ju heligare Guds ordningar äro, ju mer de hafva en grund i hans oändliga människokärlek, desto större är den förlust, den fara, som åtföljer deras åsidosättande eller försummande. I all synnerhet böra vi, som äro kallade till att vara den kristna församlingens tjänare, aldrig glömma, att kroppsarbetets söner och döttrar stå i en outsägligt viktig förbindelse till Herrens stora hvilodag, enär den dagens helighållande, rätt förstadt, just afser att lossa personligheten ifrån arbetsoket och häfda åt alla i gemen den rena själfkänsla, som bevarar från allt trälande under medmänniskors själfviskhet. Nu är för fattig och rik intet värn mer välsignadt än ett verkligen kristligt familjelif, men detta lif har sin förnämsta rot i ett rätt användande af söndagen. Detta insätter nämligen alla medlemmar af samhället, sa väl de lägsta som de högsta, i deras gemensamma, oförytterliga rättighet såsom människor och såsom kristna. Den ringaste blir, då han fått emottaga en nådesblick af honom, som är härlighetens Herre, därigenom rikare än den rikaste på jorden. Sabbatens fröjd gör en dagsverkare till den mest af lyckan begåfvade medmänniskas vederlike: Guds nåd, uppenbar under nådemedlens stilla bruk, utjämnar på ett fullständigt sätt de olika lotterna. All lutning till socialism, — detta ord, fattadt i dess sämre, ingalunda i dess kärleksfulla och kristliga mening, — undanröjes, förty nådens outsägliga lycka icke endast upplyfter öfver allt, hvad jordiskt är, utan förenar, förbinder och förbrödrar. Men är sålunda den rätta praktiska uppfatt-

ningen af söndagen en frisk källpunkt för allt andligt, sedligt och människan fullvärdigt borgerligt lif, så går tvärtom genom vårdslösande af denna välsignade dag allt sådant slags ädelt lif mer och mer emot sin upplösning. Den hjärtlösa kallsinnigheten emot honom, som älskat oss allt intill blods, den beklagansvärda invärtes obekantskapen med de väsentligaste frälsningssanningarna, den andliga tomheten och blodlösheten, det förskräckliga människoföraktet och människomissbruket, som så ofta påträffats, i stad och på land, allt detta, nekom det icke, har, till en stor del, sin grund i ringaktandet af den gudomliga lifsordning, om hvilken vi gärna ville afgifva ett vittnesbörd. Visst är det, att den alltför ofta förekommande ringaktningen af den från Gud själf härrörande festdagen hämnar sig med andlig förstelning och dödskyla och därmed sammanhändande sedlig förslappning, vanmakt och försämring. Till och med omsorgen om vår hälsa och om vår arbetsduglighet manar till att använda hvilodagen för vinnande af dess hufvudändamål. Erfarenheten lärer, att de, som i sanning helga denna dag, i allmänhet äro ihärdigare, ja, lämna ifrån sig mer och bättre arbete än de, som missbruka denna dag antingen på annat sätt eller med ett arbete, som icke är pakalladt af bjudande nödfall eller af ovillkorligt tvingande pliktkänsla. Och skulle det ock se ut, som om ett rätt söndagsfirande skulle medföra offer och försakelser, hvad skada oss dessa offer, om vi äfven med afseende på det mindre, som blifvit eller varder oss beskärdt, hafva en innerlig fröjd i den store gifvaren? Denna fröjd, denna obeskrifliga förnöjsamhet, hvilken på jorden är den egentliga rikedomen denna fröjd öfver Guds godhet, se där den sanna välsignelsen! Däremot, hvad gagnar oss all fördel af ett ändamålsvidrigt söndagslif, om vi, aflägsnade från eller främmande och ljumma för Gud, icke alls kunna finna någon rätt vederkvickelse i det myckna, som vi på detta sätt förvärfva? Sön-

dagsföraktarens förvärf är ett förvärf, icke kommet från Gud: det är egenmäktigt och därföre utan märg, utan varaktighet, utan värde. Med synd det kom, med sorg det går. Det smälter, det förskingras, det försvinner. Här beröres en af lifspunkterna inom vårt jordiska och andliga samfundsväsende. Hvaraf kommer det, att ibland oss, här och där, Jesu Kristi kyrka, hvilken i och för sig är full af den mest ingripande kraft och lifaktighet, ofta synes ligga nere, hvarifrån denna dådlösa vanmakt, hvarifrån denna här af olyckliga och djupt nödställda, hvarifrån kommer, att brottets barn så mäktigt förökas, att de kunna sägas föranleda ett särskildt samhällsbekymmer? Hvarifrån kommer det att så många odödliga, dyrt återlösta själar, män och kvinnor, gå under i dryckenskap och i annan lika svår brottslighet? Hvarifrån kommer det, att äfven de troendes hop ofta är så svag, ofta så fullkomligt handfallen gent emot själafiendens borgar och fästen, om icke därifrån, att självfva det käril, hvari det öfverjordiska läke- och styrkemedlet i ymnig mån skulle oss tillhandahållas, är ringaktadt och vanvårdadt? Folket i städerna, folket på bygden försmar mångenstädes att begagna sig af Herrens sabbat.

Här hafva vi, som emottagit det största af alla förtroenden, att ropa ur djupet af vårt hjärta, hvar och en till sin stad, sin församling i detta land: *O, att du visste hvad din frid tillhörer!* Vår är plikten att söka återförskaffa det älskade folket dess dyrbara egendom: dess söndag. Oss tillkommer det att förhjälpa de många tusenden af yngre och äldre sabbatskränkare till frid, fröjd, sann hänförelse och kraft så väl mot det onda som till det goda. Oss tillhör det att visa, att den som icke böjer sig för Herren i synnerhet på hans egen dag, hans gudomliga hvilas heliga dag, hans härliga uppståndelses lysande dag, han är eller blir en slaf, antingen han bor i hyddan eller i palatset, antingen de fjättrar, som fängsla honom vid världen, äro begäret efter vinning eller efter njut-

ning eller efter någon annan dåraktig fåfänglighet. Låtom oss tillse, att i synnerhet i de husliga kretsarne Kristi ord begagnas och begrundas! Sabbatens lif och sabbatens fröjd bör lik en ljusflod, så klar, så rik och välsignelsebringande, utgjuta sig öfver Sveriges land och icke allenast i templen, utan ock i husen gifva sig luft och bana väg till helig lycka och stilla, emot himmelen, såsom det rätta hemmet, lyftad förnöjelse. Det gäller här det allra innersta, ty det gäller generationers väl eller ve. Det gäller otaliga själars gagn, det gäller därjämte vårt lands, vårt folks framtida välfärd, framtida lifskraft och verkliga uppblomstring.

För att åstadkomma förbättring i detta hänseende måste vi begynna inifrån med oss själfva. Förmaningar, vare sig offentliga eller enskilda, göra icke tillfyllest. De studsa lätt tillbaka mot det pansar, hvarmed många äro beklädda. I en sådan sak har ofta det personliga större makt än föreställningar och bevis. Det kraftigaste inflytandet ligger i det djupt rotade, jämt återkommande, från hjärtat gående exemplet. Gifver man med sitt eget lif ett exempel af ett icke blott laggrant, utan evangeliskt, fröjdefullt söndagsfirande, så sprider sig sabbatsflamman. Vill man lyfta detta firande, så måste man framför allt själf afhålla sig ifrån sådant, hvarigenom andra kunna hindras från att hvila ut i Herren och från att ösa städse ny kraft ur brunnen. Ju närmare söndagsfirandet är förknippadt med kristendomens innersta, desto angelägnare är det att verka för detsamma icke endast genom allmänna föreskrifter, utan genom bön och förbön och genom ett lefvande kristligt väsen och umgänge. Husfadern bör gifva de sina den andliga näring, som dagen genom sin egendomliga helgd och höghet erbjuder. Allt hvad med hänsyn till lära, undervisning, lof och pris eljest under veckan ljuder från hans läppar, får nu en förhöjd ton: man kan höra på honom, att en fest är inne. Den väl-

signelse, som utgår från ett hus, som högt värderar söndagens himmelska skatter, kan icke annat än rundt omkring utbreda sina glada och välgörande verkningar. Familjens, husfaderns, husmoderns verksamhet tages sålunda på det innerligaste i kraftigt anspråk. Kvinnans mission tränger sig i vår tid mer och mer fram i förgrunden. Hon drifves af en högre skickelse att åt olika håll utveckla sina rika gåfvor. Huru skulle då den uppgift kunna förbises, som bland alla hennes sköna uppgifter är den mest upphöjda och fruktbringande, den att i stilla ödmjukhet för sina barn, tjänare och anförvandter vara en trogen vägvisarinna till den eviga sabbaten, den himmelska fridens land? Men under det sålunda huset, hemmet, förmedelst det omedelbara lifvet gifver vittnesbörd om sanningen, så skall kyrkan med sitt framhållande af de höga, evangeliska verkligheterna så mycket djupare och säkrare finna väg till människornas hjärtan. Tvångslagar kunna här ej särdeles mycket åstadkomma. Från annat håll måste den stora kraften, den stora, nödvändiga undsättningen komma. Det lefvande Guds ord skall däremot icke återvända fåfängt, utan uträtta hans vilja, som utsändt det och alltfort utsänder det. Med detta ord kunna vi förrätta under, med detta ord kunna vi försätta berg. Med ett äkta apostoliskt vittnesbörd och genom ett af heligt allvar uppfylldt utförande af alla de öfriga beständsdelarne af den evangeliska kulten hafva vi att draga människorna till det hus, där ännu alltid, såsom fordom bland de trogna i Israel, en dag är bättre än eljest tusende. Psalmen, kyrkosången, som i vår kyrka nu tager ny fart och mycket lofvande och glädjande ansatser, blifve allt mer vår trogna bundsförvandt i kampen för millioners lycka! Må vi blott själfva förstå och rätt djupt besinna, att vi i vårt förvar besitta de allra yppersta skatter, de allra ljufvaste, högsta och skönaste fröjdeämnen! Må vi själfva rätt lära känna dessas oförlikneliga värde, må vi själfva lefva

i Guds, den härliges, flitiga anropande, i daglig begrundning af det ord, som är vår bekännelses friska springbrunn, så att förlossningshemligheten kan brinna ofördunklad för vår egen syn, må vi tillika lefva i ett sant umgänge med våra åhörare, så att våra ord i det offentliga kunna, jämte annat, blifva en frukt af vår bekantskap med vår församlings egentligaste behof och inre förhållanden! Hafva vi dessutom icke gifvit oss med mindre än det, att vi undfått Guds Andes eldsdop och smörjelse, så att sanningens både förkrossande och saliggörande ord glöda i vårt hjärta, bo på vår tunga och flöda från våra läppar, då kunna vi, i trots af vår ringhet, jämförd med vårt värfs oändliga storhet, i trots af vår personliga vanmakt, dock göra under. Ty saken är Guds, medlet är Guds, äran är helt och hållet Guds. Den oemotståndliga framgangen är Guds. Hans sak går fram, hans såsom en ögonsten älskade kyrkas och församlings sak går fram. Låtom oss blott se till, att vi i sanning blifva Guds verktyg, så skola vi uppnå vårt hjärtas syftemål och få de efterlängtade själarne in i gudaktighetens lustgård, där tusen sinom tusen gyllene frukter glänsa från träden! Ty just därom, och om ingenting mindre, är här frågan. Den åsyftar icke blott att en af de sju veckodagarna nödvändigt skall behålla sin traditionella heder eller att en gammal välkänd sedvänja skall få stå kvar, utan att de dyrt återlösta människorna, som omringa oss, skola blifva vunna, frälsta, tröstade, evigt bärgade och saliga. Sabbaten är nämligen till för människornas skull. En hvar inser således, att här icke är tal om en mer eller mindre gagnande form, utan om en sak af omätlig vikt och betydenhet. Det gäller ingenting mindre än att, om möjligt, rycka otaliga odödliga andar från själafienden och öfverantvarda dem åt den rätte ägaren, åt Honom, som är sabbatens Herre, Jesus Kristus, vår förhärligade Frälsare. Låtom oss akta det för vår allra största glädje och ära att stå på vår post och för-

hjälpa människor från elände till rikedom, från förtappelse till härlighet. Detta slags fäktande för söndagens firande är det som stämmer med vår store anförares sinnelag och vilja.

Jämte det lefvande innehåll vi söka gifva åt den gemensamma gudsdyrkan i templen, böra vi äfven i vår själavård rikta tankarne åt detta ämne. Husförhören äro därtill ypperligt lämpliga tillfällen. Och så visst det är en sanning, att den lekamliga nöden genom sin ytterlighet ganska ofta drager människor ifrån det andliga och jagar sabbatens dufva på flykten från deras boningar, så böra vi vara ifrigt betänkta på att sätta oss i verksamhet för att, där så behöfves, i förbund med andra röja ur vägen de svåraste hindren. Här öppnar sig ofta ett det rikaste fält för den samvetsömme och af Jesu kärlek brinnande själavännens spejande blick. Här visar det sig, i synnerhet i folkrika städer och stora, vidtomfattande arbets- och fabrikspunkter, huru angeläget det är, att vi göra oss till godo de ofta förträffliga krafter, som i församlingarna här och hvar redan förefinnas. Det är ock en stor glädje att se, huru i våra dagar begagnandet af biträdande lekmannaförmågor i kyrkans dyrbaraste intressen kommer till sin i Guds ord väl grundade rätt. Den prästerlige människovän, som nitiskt vill tjäna den gode herden, lär snart inse, att han mer än väl behöfver all den hjälp, som rättsinniga lekmän kunna lämna honom. För honom blir lekmannaverksamheten, i denna ödmjukare, ursprungliga gestalt, obeskrifligt viktig och obeskrifligt välkommen och kär. Kyrkans heliga plikt är att i så rik mån, som ske kan, förskaffa alla sina medlemmar tillfälle att icke blott åtnjuta ett par timmars andakt på den heliga dagen, utan ock en möjlighet att använda den senare delen af densamma på ett dess ändamål motsvarande sätt. Hon förgäte icke, att hon icke blott har att inbjuda sina barn till sig och efter bästa förmåga rusta sig att emottaga sina gäster, utan äfven att, liflig och rörlig,

stiga ner och stiga in till dem, hvilka blifvit ställda eller ställt sig själfva utom inflytelsen af hennes verksamhet. Hon vise med ord och gärning, att allt sådant går henne djupt till sinnes, som står i bestämd motsägelse till Guds afsikter och fridstankar med hänsyn till de dyrt återlösta! Hon är en Guds budbärarinna till alla jordens släkten, hon är det, än på den omedelbara gudstjänstens väg, än med från hjärtat gående kärleksverk, så väl lekamliga som andliga, än med en obesticklig gensaga mot det själfviska, vinningslystna och ytterligt profana världsväsendet. Hon har att medelst sina egentliga organer och genom alla sina lefvande lemmar åt alla sidor utkasta sina nät och kan icke lämna något oförsökt för att samla och åter samla så många som möjligt omkring sitt med himmelska rätter fullsatta bord.

Det torde dock, till förekommande af missförstånd, böra uttryckligen betonas, att vår kyrka, i samklang med vår framste lärofaders friska och manliga uppfattning, icke förbiser, att den vederkvickelse för själ, kropp och sinne, som erbjudes i umgänget med naturen samt i skådandet af Guds godhet, hvilken där framlyser, för ingen del är utelyckt från det sanna kristna söndagsfirandet. Tvärtom, allt, som länder till det heliga namnets pris eller främjar vår egen tillväxt i broderlig kärlek och helgelse, häfdar sin plats i detta firande. Alla den ifrågavarande dagens timmar böra, icke på ett lagiskt, utan evangeliskt sätt, icke slafviskt, utan i fri, glad hängifvenhet vara helgade åt Gud, åt Herren Jesus Kristus, åt själens uppbyggelse i tro och frid, åt nästans sorgfälliga och ömsinta glädjande samt åt evighetslifvet, hvilket så snart inbryter, att det kan sägas hvarje dag stå för dörren.

Måtte fördenskull denna heliga dag blifva hvad den vill vara, ett skuggrikt Elim med svalka och stilla ro för hvarje hjärta! Måtte den rätta sabbatsflakten från ofvan tränga in med ljus och nåd och frid och därjämte med en ny, helig

kraft i alla Sveriges kyrkor, boningar och tjäll! Måtte framför allt vi, som äro kallade till att med himmelska budskap vederkvicka Guds menighet och till att vara skaffare till dess glädje, uppbjuda alla vara bemödanden och våra gåfvor till att göra denna dag, på hvilken alla strålarne af rättfärdighetens sol så gärna sammantränga sig, rätt innehållsrik för dem, som äro oss ombetrodda! Måtte vi själfva på grund af egen erfarenhet kunna, lofsjungande Herren, säga: Detta är den dagen, som Herren gör; låtom oss på honom glädjas och fröjdas! Må den för oss själfva blifva allt kostligare och kostligare såsom det yppersta tillfälle att vara i de ting, som vår Fader tillhöra, och att förhärliga vår store Förbarmare — tills vi mötas inför vår himmelske konungs ansikte!

C. A. Torén.

Den andliga kulturen i Lappmarken.

En mycket betydande del af vårt lands yta upptages af Lappmarken. Dess ytvidd, utgörande nära 1,100 kvadratmil gammalt mått, omfattar något mer än hälften af Hernösands stift och är ungefär lika stor som den sammanlagda ytan för de nio stift, som kunna sägas tillhöra södra Sverige. Lappmarken är fördelad på följande kyrkliga kommuner eller församlingar*: a) i Norrbottens län: Karesuando (50,7), Juckasjärvi (128,8), Gellivare (148,5), Jockmock med Qvickjock (170), Arvidsjaur (53,3), Arjepluog (128,5); b) i Västerbottens län: Malå (17,3), Sorsele (62,6), Stensele med Tärna (66,5), Lycksele (50), Örträsk (4,5), Fredrika (9,6), Åsele (29,5), Dorotea (24,7), Vilhelmina (75,2); i Jämtlands län: Föllinge med Lax-

* Siffrorna inom parentes angifva de resp. församlingarnas areal i gamla kvadratmil.

sjö och Hotagen samt Hotagens lappförsamling (30,3), Frostviken med Frostvikens lappförsamling (42)*.

Den befolkning, som lefver och rör sig på denna vidsträckta yta, och hvilken vid 1897 års slut uppgick till inalles något öfver 60,000, tillhör trenne väsentligen skilda stammar: lappar, finnar och svenskar. Lapparnes antal uppgår till icke fullt 6,000, hvarvid likväl är att märka, det dessutom något mer än 400 lappar äro kyrkoskrifna och hafva sina vandringar i församlingar, som ligga utom Lappmarken, nämligen Hede, Oviken och Undersåker af Jämtlands län. Af lapparne äro endast något mer än hälften nomader och lefva af renskötsel (däri inberäknade äfven de som vistas inom de icke till Lappmarken hörande församlingarna af Jämtlands län); de återstående hafva väsentligen samma näringsfång som den öfriga befolkningen i Lappmarken, jordbruk, fiske, jagt, tillfälligt arbete m. m.; icke så få af dessa äro i ordets egentliga mening »fattiglappar», och deras antal synes ökas i samma mån som lappens ursprungliga näringsfang, renskötseln, aftager. Lapparne förekomma förklarligtvis talrikast i fjällförsamlingarna, mer fåtaliga i de församlingar, som ligga längre ned i landet; i Lycksele, Örträsk, Åsele och Dorotea finnes icke en enda lapp kyrkoskrifven. De renvårdande lapparne vandra naturligtvis på sina tider ned till andra församlingar, understundom ända till kusten, likasom de ock på andra tider ofta gå öfver norska gränsen ända till Västerhafvet. Alla lappar torde förstå lappska språket, men endast ett fåtal har sin språkkunskap härtill inskränkt. Alla till Västerbottens och Jamtlands län hörande lappar förstå och tala svenska språket, detta senare i regeln synnerligen väl; i de tre nordligaste församlingarna (Gellivare, Juckasjärvi och Karesuando) tala lap-

* För jämförelses skull må här erinras att arealen för nedan nämnda *stift* är i jämna tal följande: Linköpings stift 164 kvadratmil, Skara 112, Strängnäs 114, Växjö 164, Lunds 125, Göteborgs 132, Kalmar 51, Visby 27.

parne jämväl finska, någon gång norska eller svenska; det är egentligen endast en större eller mindre del af lapparne i Arvidsjaur, Arjepluog samt Jockmock med Qvickjock som känna allenast lappska språket; dessa, som sålunda äro inskränkta till ett enda språk, anses icke mycket öfverstiga ett antal af 500, och i den mån folkbildningen tilltager blifver antalet alltjämt förminskadt. Finnarne förekomma nästan uteslutande i de trenne nordligaste lappmarksförsamlingarna, hvilkas bofasta befolkning så väl som arbetare hufvudsakligen äro finnar. Deras antal är icke lätt att bestämma, då å ena sidan gränsen mellan finne och svensk ofta nog är tämligen sväfvande, och å andra sidan finnarnes antal i Lappmarken i motsats till lapparnes är stadt i en synnerligen rask tillväxt. Den förnämsta orsaken till detta senare förhållande ligger i grufdriften inom Gellivare församling och den nu pågående järnvägsbyggnaden Gellivare-riksgränsen. Dessa företag draga till sig finnar i stora skaror ej blott från våra finnförsamlingar utom Lappmarken utan äfven från ryska Finland. Enligt senaste officiella uppgifter skulle finnarne inom våra lappmarksförsamlingar knappt uppgå till samma numerär som lapparne; att numera lapparnes antal är vida mindre än finnarnes, kan man taga för alldeles gifvet. Af Lappmarkens finnar känna de allra flesta (säkerligen 5 à 6,000) allenast det finska språket, hvilket sålunda i Lappmarken är det uteslutande språket i en cirka tio gånger så stor omfattning som det lappska. Detta sakförhållande bör så mycket mer beaktas, som det finska språket har ej minst i Lappmarken visat sig äga förmåga att framtränga på svenska språkets bekostnad. Den återstående befolkningen i Lappmarken utgöres af svenskar. En fullt exakt siffra på deras antal kan af skäl, som ofvan antyddes, icke uppgifvas. Då emellertid Lappmarkens hela befolkning vid 1897 års slut, såsom ofvan anförts, besteg sig till något mer än 60,000, torde man kunna antaga, att de i

denna summa ingående svenskar närmade sig 50,000. Att numerären sedan ökats, är visst; och lika visst är, att i mån som järnvägen och grufdriften i Gellivare och Juckasjärvi skrida framåt, den svenska så väl som den finska befolkningen i dessa bygder kommer att mycket snabbt tillväxa. Med en beräkning, grundad på hittills varande folkökning i Gellivare, har man ansett, att den trakt, genom hvilken den under byggnad varande järnvägen går och hvilken för närvarande är så godt som fullständig ödemark, inom ett ganska ringa antal år skall hafva en befolkning på minst 40,000 själar.

Den materiella kulturen i denna vidsträckta landsända går otvifvelaktigt framåt med stora steg. Naturliga förutsättningar för ett sådant framåtskridande förefinnas ock i rikt mått. De dolda skatterna i den högsta nordens berg börja blifva allt mer uppenbara och skola bereda näring och välstånd åt tusenden och åter tusenden. De väldiga skogarne i regionen nedom fjällen lämna redan högst betydande afkastning och inkomst åt staten ej mindre än enskilda personer och bolag, och i Lappmarken är bättre än på flere andra håll genom lagstiftning sörjdt för att denna näringskälla icke utsinar. Flerstädes, särskildt i Norrbottens och Jämtlands län, ligga ock omätliga vidder af obrukad men mycket fruktbar jord, som, behörigen odlad, bör kunna bära snart sagdt oräkneliga skördar i synnerhet af gräsväxter. Man har fått ögonen allt mer öppna för dessa naturtillgångar och börjat tillgodogöra sig dem, och all anledning finnes till det antagandet, att, om Gud förskonar vårt land för krig och pest, Lappmarken i stigande mått skall i materiellt hänseende nå en rik uppblomstring. Huruvida denna uppblomstring också skall varda till sann välsignelse för Lappmarkens inbyggare så väl som för hela vårt land, det beror otvifvelaktigt till stor del därpå, att landsändans andliga kultur blifver tillbörligen tillgodosedd. Det skall icke nekas, att äfven i detta hänseende ett visst

framåtskridande gjort sig gällande; men huru mycket som ännu återstår, torde kunna anas af den kortfattade skildring af det närvarande tillståndet, som nu skall lämnas. Vi skola därvid taga hänsyn dels till anordningarna för själavården, dels till skolväsendet, dels slutligen till det religiösa och sedliga tillståndet inom denna del af vårt land.

I fråga om anordningarna för själavården inom Lappmarken må först uppmärksammas några egendomligheter, genom hvilka de kyrkliga förhållandena, i kraft af det särskilda reglementet för Lappmarks ecklesiastikverk, äro anordnade på ett sätt, som skiljer sig från hvad svensk kyrkorätt i allmänhet stadgar. De viktigaste af dessa egendomligheter äro följande. Domkapitlet har befogenhet att under vissa förutsättningar tillåta, att de årliga böndagarna firas å annan söndag än den genom böndagsplakatet bestämda. — Så kallade klockaregudstjänster, bestående af läsning och bön på sätt prästen bestämmer, må hållas i kyrkan, då präst för gudstjänsts förrättande i kapell eller aflägsna byar eller för annan ämbetsförrättning är från församlingskyrkan frånvarande. — I de församlingar, där någon större del af befolkningen icke förstår det inom församlingen hufvudsakligen gängse språket, böra gudstjänster hållas på de olika inom församlingen använda språk. Nattvardsundervisningen bör om möjligt hållas på svenska språket; men om någon del af konfirmanderna endast förstår lappska eller finska språket, bör särskild nattvardsskola hållas på det för dem begripliga språket. Dessa bestämmelser hafva förklarligtvis betydelse allenast för ett fåtal församlingar; endast i Gellivare måste till följd af sagda bestämmelser gudstjänst och nattvardsskola hållas på alla tre språken. — Utom de vanliga husförhören bör prästerskapet på lämpliga tider anställa kristendomsförhör i kyrkan med den flyttande lappbefolkningen. — Fyra kyrkoherdebefattningar (i Sorsele, Arjepluog, Juckasjärvi och Karesuando) samt en kom-

ministratur och två kapellpredikantsbefattningar (i Qvickjock, Tärna och Hotagen) tillsättas af domkapitlet utan församlingens val; ratio legis är här hufvudsakligen den, att i nämnda församlingar af hvarjehanda skäl, ej minst den nomadiserande befolkningens flyttningar, en ordentlig valkorporation icke gärna kan komma till stånd. — Hvart tredje år skola i alla Lappmarksförsamlingar visitationer hållas af biskop eller kontraktsprost. -- Före utfärdandet af sista lappmarksreglementet innehöllo gällande föreskrifter angående kyrkoväsendet i Lappmarken i långt större utsträckning undantag från den allmänna lagstiftningen i kyrkligt hänseende; i mån som Lappmarken med hänsyn till befolkning, språk och kommunikationer m. m. närmat sig de öfriga delarna af Norrland, har man gjort inskränkningar i undantagslagstiftningen.

Antalet af kyrkor och andra gudstjänstlokaler är mycket ringa. I hvar församling, kapellförsamlingarna inberäknade, finnes naturligtvis en kyrka eller ett kapell. Dessa gudstjänstlokaler utgöra sålunda till antalet 21. Dessutom finnas i några församlingar särskilda kapell, i hvilka församlingens präst några få gånger hvarje år har skyldighet att förrätta gudstjänst och i en församling ett kapell med präst och regelmässig gudstjänst men utan särskild församling (Gellivare Malmberg). De flesta af dessa kapell äro uppförda väsentligen för de nomadiserande lapparnes räkning, men hafva minst lika mycken betydelse för de fastboende. Sammanlagda antalet af dessa gudstjänstlokaler utan församling, däri inberäknad en eljest nedlagd kyrka, utgör 12. Hela Lappmarken har sålunda allenast 33 gudstjänstlokaler, hvadan i genomsnitt på hvarje gudstjänstlokal kommer ett område af vida mer än 30 gamla kvadratmil och bortåt 2,000 själar. Ser man på blott de gudstjänstlokaler, i hvilka efter regeln söndaglig gudstjänst hålles, blifva de motsvarande siffrorna 50 och något mer än 2,700. I en och annan församling blifva olägenheterna

af detta missförhallande sa till vida mindre kännbara, som befolkningen till allra största delen bor på ett jämförelsevis rimligt afstånd från kyrkan och allenast några få litet befolkade byar eller enstaka lägenheter ligga på så långt afstånd från gudstjänstlokalen, att regelbundna kyrkobesök icke kunna komma i fraga. I flera församlingar är förhållandet ett annat. En mycket stor del af församlingen bor på ett afstånd af 3 à 4 intill 10 à 12 mil från församlingskyrkan och har ofta icke ens ett kapell att tillgå. Ett par exempel må belysa detta. I Juckasjärvi höll kontraktsadjunkten sistlidet år i en by på 5 à 6 mils afstånd från församlingskyrkan nattvardsskola med icke mindre än 34 konfirmander, som hade från 6 till 12 mil till närmaste kyrka, och vid utlyst nattvardsgång på samma ställe hade icke mindre an 216 nattvardsgäster infunnit sig. Ett annat exempel kan hämtas från Lycksele, som hittills kunnat betraktas sasom Lappmarkens kanske mest kultiverade ort. I denna församling med sin ytvidd af 50 gamla kvadratmil (lika stor som hela Kalmar stift) och mer än 7,000 invånare finnes blott en enda gudstjänstlokal, nämligen kyrkan; men den stora folkmängden är ganska jämt spridd öfver hela församlingens areal (byarnas antal lär vara mer än 200), hvaraf naturligtvis följer att större delen af den betydande folkmängden endast nagra få gånger om året kan infinna sig vid församlingens gudstjänst. Liknande förhållanden förekomma i flera andra Lappmarksförsamlingar. och säkerligen upprepas där mer än en gång hvad som nyligen meddelats från en till Lappmarken gränsande, till ytan jämförelsevis inskränkt församling, att nämligen barn, som infinna sig vid nattvardsskolan, då för första gången få se en kyrka.

Bristen på ett någorlunda tillräckligt antal gudstjänstlokaler skulle vara mindre betänklig, därest man hade ett skäligt antal präster. Dessa kunde ju då genom flitiga resor i

byar och gårdar i någon man ersätta bristen på kyrka och kapell. Men i detta afseende är det om möjligt ännu sämre ställdt. Tills innevarande år fanns icke i någon enda af lappmarksförsamlingarna mer än en ordinarie prästman. På hvarje sådan kom därför i genomsnitt en folkmängd af mer än 2,800 själar och en yta af öfver 50 kv.-mil. 2 nya komministersbefattningar äro emellertid nu under tillsättning, hvarjämte 6 e. o. prästmän genom anslag af dels staten dels enskildt bolag på sista tiden kunnat anställas. Tagas nu de sålunda uppkommande prästerliga krafterna med i beräkning, komma likväl något öfver 2,000 själar och mer än 37 kv.-mil på hvarje präst. Följden häraf blifver naturligtvis, att det knappt om mer än ett par lappmarksförsamlingar gäller, att de få en själavård, som närmar sig det normala, under det att den i de öfriga är fullkomligt otillräcklig och att i många församlingar en icke obetydlig del af befolkningen är så godt som i saknad af all prästerlig själavård. Detta ligger i sakens natur, särskildt då man betänker, att till en stor mängd byar och lägenheter i Lappmarken alls icke finnes någon trafikabel väg. Äfven denna sak må dock belysas med ett par exempel. I Arjepluogs församling med dess areal af mer än 128 kv.-mil och befolkning af mer än 2,000 själar är befolkningen på den vidsträckta, mestadels väglösa ytan så spridd, att den största byn blott har 8 åbor, under det att flera byar hafva blott 2 à 3 åbor, hvadan det är otänkbart, att den ende prästen, äfven med tillhjälp af den från detta års början anställde kontraktsadjunkten, skulle kunna årligen besöka mer än en mindre del af församlingen. I Juckasjärvi finnes en by, som på öfver 30 år icke haft besök af präst, och en annan, till hvilken ännu icke någon präst kunnat komma. Besöken i de periferiskt belägna byarna i lappmarksförsamlingarna äro af den allra största betydelse för själavården. I all synnerhet gäller detta husförhören, som i stort omfång måste ersätta kyrka

och gudstjänst. Prästerskapet gör ock i regeln sin plikt i detta afseende med berömvärdt nit och drager sig icke heller undan för de försakelser af mångahanda slag, som äro förenade med resorna i de vidsträckta bygderna. Men det faller af sig själf, att krafterna äro otillräckliga och att en mycket stor del af lappmarksbefolkningen nästan bokstafligen kan betecknas såsom en hjord utan herde.

Med afseende på så väl gudstjänstlokaler som prästerliga beställningar är slutligen att märka, att framåtskridandet i dessa stycken alls icke hållit jämna steg med folkökningen. Om man bortser från de få förbättringar, som på det sista året ägt rum, står Lappmarken nu i sagda afseenden på väsentligen samma ståndpunkt som för 3 à 4 tiotal år sedan. Så hade under åren 1864—1898 blott tvenne nya prästerliga befattningar tillkommit, under det att folkmängden samtidigt ökats från 32,400 till öfver 60,000; och under samma tid hade med afseende på gudstjänstlokalerna ingen nämnvärd tillökning ägt rum. För att å ena sidan hålla jämna steg med folkökningen och å andra sidan icke lämna Lappmarkens inbyggare med afseende på gudstjänst och själavård allt för långt efter invånarne i rikets öfriga delar, hade antalet af kyrkor och präster i Lappmarken redan för länge sedan bort högst väsentligt förökas.

Öfvergå vi därefter till anordningarna för folkundervisningen, bör först erinras om de af staten vidtagna åtgärder för utbildande af lärare och lärarinnor. Här bör i främsta rummet nämnas det till Mattisudden i Jockmocks församling förlagda seminariet för utbildande af lärarekrafter för småskolorna i Lappmarken, närmast bland den lappsk-talande befolkningen. Den undervisning, som här meddelas, afser duglighet att undervisa äfven i mindre folkskolor, en skolform, som i Lappmarken i de allra flesta fall måste ersätta folk-

skolorna. Med afseende på detta seminarium äro tvenne väsentliga brister att märka. Den ena att den undervisningskurs, som här genomgås, är för inskränkt för att gifva eleverna tillräcklig duglighet att undervisa i mindre folkskolor. Kursen är blott tvåårig, och då eleverna till följd af folkskoleväsendets i Lappmarken låga ståndpunkt ofta nog vid intagningen i seminariet hafva en mycket svag underbyggnad, är det naturligt, att de under sagda tid icke skola kunna erhålla en för ändamålet erforderlig utbildning. Förslag har därför framställts hos Kongl. Maj:t om kursens utvidgning till treårig*. Den andra bristen afser seminariets läge. Mattisudden är en föga befolkad plats med jämförelsevis svaga kommunikationer. Detta medför stora svårigheter med afseende på elevernas inackordering och kosthåll. Man har därför föreslagit, att seminariet skulle förläggas till Murjek vid banan Boden – Gellivare och att där skulle uppföras så väl seminariebyggnad som bostadshus för eleverna. Äfven detta förslag är underställdt Kongl. Maj:t pröfning. Seminariet i Haparanda, inrättadt för bildande af småskolelärare och lärarinnor i de finsktalande församlingarna, arbetar äfven till gagn för Lappmarken, nämligen för dess finsktalande befolkning. Detta seminarium har treårig kurs och arbetar för öfrigt under mer gynnsamma förhållanden och därför ock med större framgång än seminariet i Mattisudden. Vid stiftets båda folkskolelärareseminarier, det manliga i Hernösand och det kvinliga i Umeå, utbildas lärarekrafter äfven för Lappmarkens folkskolor, och man sörjer för Lappmarkens behof i detta afseende särskildt genom ganska betydande stipendier för elever, som tala lappska eller finska språket.

Hvad skolorna angår, må först erinras om de olika vägar, på hvilka man sörjt för barnaundervisningen i Lappmarken.

* Sedan detta nedskrefs, har sagda förslag blifvit af Kongl. Maj:t gilladt.

Till en början må då nämnas hvad staten gjort för de lappska barnens undervisning. Den har dragit försorg om undervisning för sådana barn antingen i s. k. lappfolkskolor eller genom kateketer eller i allmänna folkskolor. Lappfolkskolor äro inrättade en i hvardera af följande församlingar: Tärna, Arjepluog, Jockmock, Gellivare och Juckasjärvi. Lappfolkskolorna upptaga så väl betalande lärjungar som frielever. Äfven andra än lappska barn kunna vinna inträde i lappfolkskola, så vida genom deras intagande intet hinder för de lappska barnens undervisning förorsakas eller särskild utgift tillskyndas Lappmarks ecklesiastikverk. Särskilda bestämmelser äro gifna för lappfolkskolan i Tärna, hvarigenom denna i större omfattning är tillgänglig äfven för svenska barn. Kateketskolorna afse att meddela barnaundervisning under lapparnes vandringar. De äro följaktligen i ordets egentligaste mening flyttande skolor. Någon gång är kateketundervisningen anordnad för längre tid på samma plats; läroämnen och lärokurser blifva då utvidgade till likhet med hvad som är föreskrifvet för mindre folkskola. Kateketernas antal är för närvarande 13. I allmänna folkskolor sörjer staten för lappbarnens undervisning på det sätt, att i församlingar, som sakna lappfolkskolor, barn, tillhörande fattiga lappar, inackorderas hos hemmansinnehafvare för att undervisas tillsamman med andra barn i allmän folkskola inom distriktet samt i hemmet åtnjuta kristlig uppfostran och omvårdnad samt öfvas i nyttigt arbete. Här bör ock nämnas, att af de folkskolor med svenska språket såsom uteslutande undervisningsspråk, hvilka hufvudsakligen af statsmedel bekostas i de finsktalande församlingarna, omkring $^1/_3$ tillhöra Lappmarken, nämligen 1 i Jockmock och 6 i Gellivare; nyligen har bifall vunnits till en framställning om inrättande af ytterligare trenne sådana skolor i sistnämnda församling. Af statsmedel bekostas ock s. k. vinterkurser vid skolorna i Juckasjärvi och Karesuando. — Några skolor och barnhem äro in-

rättade af enskilda sällskap och enskilda personer. Svenska missionssällskapet har missionsskolor i Gafsele (Åsele församling), Gargnäs (Sorsele), Lappträsk (Arvidsjaur) och Racksund (Arjepluog, nyss bildad) samt barnhem i Bäsksele (Vilhelmina), Karesuando och Änge (Undersåker, utom Lappmarken men för lappska barn); därjämte står en donationsskola för fattiga svenska barn i Bastuträsk (Stensele) under Sv. missionssällskapets ledning. »Lappska Missionens vänner» har ett barnhem i Lannavaara af Juckasjärvi församling. — Utom nu berörda egendomliga skolformer hafva lappmarksförsamlingarna sina församlingsskolor under de vanliga formerna: folkskola, mindre folkskola och småskola, och dessa församlingsskolor äro naturligtvis betydligt talrikare än de förut nämnda af staten och enskilda bekostade skolor.

Kasta vi nu en blick på de skolor, som sålunda i Lappmarken finnas, bör först erkännas, att det för de lappska barnens undervisning är, tack vare uppoffringar på olika håll, jämförelsevis väl sörjdt. I förhållande till lapparnes numerär är skolornas antal tämligen tillfredsställande, och om lapparne, hvilket visst icke alltid är förhållandet, ville troget begagna sig af de tillfällen till undervisning och uppfostran, som erbjudas deras barn, skulle deras behof i detta afseende blifva rätt väl tillgodosedt. Man hör understundom den anmärkningen framställas, att barnen i lappskolorna, ej minst i barnhemmen, lätt vänja sig vid vissa bekvämligheter, som ej stå i öfverensstämmelse med deras blifvande lif såsom nomader, och man har uttalat den farhågan, att nomadlifvet allt mer skulle komma att af det uppväxande lappsläktet öfvergifvas, något som ur renskötselns synpunkt vore så mycket mer att beklaga, som lappbefolkningen i alla händelser icke just visar någon tendens att tillväxa utan mångenstädes snarare tvärt om. För att förebygga denna olägenhet har man ock uttalat den meningen, att undervisningen genom kateketer, vandrande

med lapparne på deras vandringar, borde allt mer utvidgas och träda i stället för undervisning och vård i skolor; så skulle, menar man, lappbarnen aldrig få smaka på det bofasta lifvets bekvämligheter och följaktligen ej heller frestas att öfvergifva det mer obekväma vandringslifvet. För min del kan jag ej dela denna uppfattning. Till en början torde det icke vara så farligt med lappbarnens olust att från skolan återvända till nomadlifvet. De barn, hvilkas föräldrar äga renar, återvända, enligt hvad från tillförlitligt håll uppgifvits, gerna till föräldrarnes yrke och lefnadssätt, hvilket ju ock är något, för hvilket lappnaturen synes vara särskildt danad och böjd. De barn åter, hvilkas föräldrar sakna renar och hvilka följaktligen såsom renvårdare skulle blifva andras tjänare, taga nog ofta, då de slutat kursen i skolan eller barnhemmet, hellre tjänst hos den bofasta befolkningen; men detta lär väl kunna ske, äfven om barnen aldrig gått i någon lappskola. Hvad åter angår den foreslagna utvidgningen af kateketsystemet, så lär bland sakkunnige ej finnas mer än en mening om olämpligheten af en sådan åtgärd. Först är att märka, att det redan nu är kinkigt nog att erhålla tillräckligt antal någorlunda dugliga kateketer. Men därjämte och såsom hufvudskäl måste beaktas, att kåtundervisningen genom kateketer aldrig kan lämna ett tillfredsställande resultat. Såsom en nödfallsutväg, där ordentlig skola ej kan komma till stånd, må kateketskolan tolereras och underhållas; men verklig ersättning för en ordentlig skola gifver den aldrig. Man må blott tänka på å ena sidan kateketernas egen ofullständiga bildning och å andra sidan den omgifning, i hvilken kateketskolan verkar (rökig kåta, skrikande småbarn, larmande äldre, skällande hundar etc.), för att finna, att undervisningen måste blifva ytterst ofullkomlig. Enda sättet vore att upprätta särskilda skolkåtor och af kateketerna fordra vanlig folkskolelärarebildning; men oafsedt andra skäl kan man taga för gifvet, att lämpliga sådana kateketer skulle blifva

ytterst svåra att erhålla och bibehålla. På grund af det sagda måste bestämdt fasthållas, att, om man vill gifva lapparnes barn hvad de hafva rätt att fordra, en undervisning, som är någorlunda jämngod med öfriga svenska undersåtars barn, måste detta ske i det väsentliga så som det nu sker, genom lappfolkskolor, missionsskolor och barnhem samt inackordering i församlingsskolor. Möjligen skulle vid de egentliga lappskolorna barnens uppfostran i något större mått än nu sker kunna riktas så, att den blefve en uppfostran just för nomadlifvet.

Se vi sedan på den mer eller mindre bofasta, finska och svenska befolkningens barn, så måste det erkännas, att för deras undervisning är allt för illa sörjdt, något som i all synnerhet gäller den talrika svenska befolkningen. Först är folkskolornas antal allt för litet. Några exempel må visa detta*. Lycksele med 1,285 barn i skolåldern har blott 1 folkskola, Vilhelmina med 1,127 barn likaledes blott 1 (utom lappskolan); så ock Dorotea med 574 barn; det är mycket sällsynt att i lappmarksförsamlingarna träffa mer än *en* af församlingen underhållen folkskola. De mindre folkskolorna, som i Lappmarken så ofta måste träda i folkskolornas ställe, flytta hvar och en på så många stationer; att undervisningstiden blifver alldeles oskäligt kort. I ingen enda lappmarksförsamling sammanfaller antalet lärare eller lärarinnor vid mindre folkskolor med antalet stationer; ofta är stationernas antal 4 à 5 gånger så stort som lärarekrafternas. Ehuru man sålunda allt för mycket sökt på församlingarnas olika delar fördela de mindre folkskolornas arbete, gå dock stora skaror barn i skoläldern utan årlig skolundervisning. Några af siffrorna fran folkskoleinspektörstabellerna skola i detta syfte anföras. Jag tager där-

* Sifferuppgifterna i det närmast följande äro hämtade från folkskoleinspektörstabellerna för 1897, de senaste som äro tillgängliga för Lappmarken i dess helhet.

vid tillsammans de tre kolumner, som i dessa tabeller betecknas med rubrikerna »undervisning i hemmet», icke åtnjutit undervisning »af annan anledning» och »om hvilka uppgifter saknas», enär man i regeln kan antaga, att alla barn, som komma under dessa rubriker, saknat skolundervisning under årets lopp. Sålunda hafva i Vilhelmina 466 af 1,127 i skolåldern varande barn saknat skolundervisning, i Lycksele 572 af 1,285, i Stensele 260 af 509, i Sorsele 245 af 543, i Jockmock-Qvickjock 236 af 749, i Frostviken 139 af 370, i Arjepluog 159 af 436, i Karesuando 99 af 244. Sådana siffror tala på ett sorgligt sätt för sig själfva, och vi behöfva icke öfver dem anställa vidare reflexioner. Det må blott tilläggas, att orsaken, hvarför så många barn sakna årlig undervisning, icke alltid är att söka allenast i det otillräckliga antalet skolor, utan understundom äfven beror på föräldrarnes uraktlåtenhet att låta barnen komma i de skolor, som äro tillgängliga.

Om vi nu taga i betraktande det religiösa och sedliga tillståndet bland Lappmarkens befolkning, så må först anmärkas, att detta icke gerna kan vara tillfredsställande. Där man så ofullständigt sörjt för själavård och undervisningsväsen, är det förklarligt, att mycket måste brista med hänsyn till religiositet och sedlighet. I dessa afseenden råder dock en ganska stor olikhet mellan olika delar af Lappmarken. Mångenstädes är tillståndet ytterst bedröfligt och närmar sig det, som hos råa, af andlig kultur oberörda naturfolk förekommer. På andra orter är tillståndet väsentligen bättre och ofta långt bättre, än man under ofvan skildrade yttre förhållanden kunde vänta. Detta senare sammanhänger därmed, att man å vissa orter, i likhet med förhållandet inom flera nedom Lappmarken belägna norrländska skogsförsamlingar, af ålder har en god tradition inom hemmen med afseende på ej blott bokliga kunskaper utan jämväl gudsfruktan och sedlighet. Denna gamla

tradition har dock säkerligen svårt att hålla sig uppe i en ny tid, och hvad särskildt angår dem, som från andra delar af riket inströmma i Lappmarken utan att medföra en dylik tradition, synes faran för en öfverhandtagande förvildning vara lika stor som under lappmarksförhållandena nära liggande.

Se vi närmare på de särskilda stycken, som höra till religion och sedlighet, så må till en början märkas, att den religiösa kunskapen på åtskilliga orter är ytterst ofullkomlig. Detta faller, efter hvad som sagts om skolväsendet, af sig själf; men ett par exempel må ytterligare åskådliggöra detsamma. En lappmarkspräst har under innevarande år klagat öfver, att han i nattvardsskolan måst mottaga barn, som till den grad saknade boklig kunskap, att de icke ens kände bokstäfverna. Inom samma församling hade för ett par år sedan af 135 konfirmander endast 11 afgångsbetyg från folkskola. Dylikt är så mycket mer att beklaga, som tiden för konfirmationsundervisningen är ytterligt kort, hvadan man alltför väl behöfde förutsätta fullständig folkskolekurs såsom basis för nattvardsundervisningen. Ett annat exempel utgör det stora antalet äldre okonfirmerade personer, som inom några församlingar förekommer. För några år sedan befanns det, att inom ett par af de nordligaste församlingarna rätt många äldre personer icke kunnat konfirmeras, på grund däraf att de voro alldeles okunniga i läsning. Förhållandet var så mycket beklagligare, som flera af dem lefde i fria äktenskapsförbindelser, på den grund att de aldrig kunnat konfirmeras. Man sörjde då för inrättande för dessas räkning af så kallade »hednaskolor», i hvilka läsningens och på samma gång kristendomskunskapens första grunder kunde meddelas dessa arma varelser, af hvilka en del voro verkliga åldringar. I år har det yppats, att ett liknande förhållande äger rum i ännu en annan församling. Till stiftsstyrelsen har inkommit en förteckning från Juckasjärvi församling på ej mindre än 60 personer i en

ålder af mellan 20 och 66 år, hvilka såsom fullständigt saknande kristendomskunskap ännu äro okonfirmerade. Härvid är ock att märka, att mer än hälften af de sålunda förtecknade äro öfver 30 år gamla. Låt vara att några af dessa personer hafva en så svag förståndsutveckling, att de närma sig idioternas klass; det återstår dock alltid ett stort antal, som kunnat inhämta nödig kristendomskunskap, om blott tillfälle därtill beredts dem. Man häpnar öfver, att sådant kan förekomma i kristna församlingar, och man känner sig böjd att anse detta vara omöjligt, med mindre än att vederbörande prästerskap gjort sig skyldigt till oförsvarlig försummelse. Man må dock icke döma för hastigt i detta afseende. Å ena sidan de kolossala afstånden och å andra sidan de ofta förekommande flyttningarna särskildt bland den nomadiserande befolkningen göra det ofta mycket svårt för prästen att någonsin nå alla sina församlingsmedlemmar. Hvad nu sagts om religiös okunnighet gäller naturligtvis endast vissa delar af Lappmarken; i andra delar torde befolkningens kristendomskunskap på det hela taget vara skäligen god, och exempel på en synnerligen god insikt i allt hvad till kristendom hörer saknas ingalunda.

Betraktar man därefter bruket af nådemedlen inom församlingarna, så är, hvad Guds ords läsande och hörande angår, knappt någon egendomlighet att anteckna för Lappmarken till skillnad från andra församlingar. Där förmåga att läsa finnes i förbindelse med något mått af frälsningsbehof, betraktar man nog Guds ord, och där samma ord förkunnas på ett afstånd, som icke är alltför orimligt, inställer man sig ock för att höra. Till både det ena och det andra synas nomaderna ofta hafva mindre tillfälle än den mer bofasta befolkningen: de ständiga flyttningarna å ena sidan och den trägna vården om de ofta oroliga renarne å den andra sidan utgöra här ganska betänkliga hinder. Dopets sakrament aktas

i allmänhet mycket högt, och de späda barnen göras däraf delaktiga nästan undantagslöst. Dopen blifva dock alltför ofta nöddop; när t. ex. inom Jockmocks församling mer än 70 % af de under ett år födda barnen erhallit nöddop, måste man erkänna, att detta är ett förhållande, som visst icke kan fullt försvaras med församlingens stora ytvidd och de prästerliga krafternas otillräcklighet. På nöddopen sökes allmänt prästerlig bekräftelse. På nyare tidens »lekmannadop utan nödfall» finner man i hela Lappmarken svårligen något exempel. Nattvardsgångar i kyrkan anställas flerstädes ganska ofta. 12 à 15 årliga kommunioner äro ingen sällsynthet. Detta tyder ock på, att nattvarden ganska ofta af församlingsmedlemmarne begäres. Detta är särskildt fallet med den infödda befolkningen och bland dem företrädesvis de äldre. Det yngre släktet så väl som de, hvilka från annan ort inflyttat, visa sig mera sällan vid Herrens bord. Det bruk af nådemedlen, hvarom här talats, tyder på ett rätt allmänt förekommande religiöst behof. Detta träder äfven särskildt i dagen, då trakter, som sällan besökas af präst eller annan andlig talare, erhålla dylika besök. Med ifver och glädje samlas man då ofta kring dem, som hafva att förkunna ordet. Särskilda nästan rörande exempel härpå äger man från vissa delar af Norrbottens lappmark.

I sammanhang med det sagda står, att rätt mycket kyrkligt sinne i Lappmarken kan spåras. Detta visar sig dock minst i kyrksamhet eller regelmässiga kyrkobesök. Bristen i detta afseende har — alldeles bortsedt från svårigheten för nomaderna att ordentligt besöka kyrka — mer än en förklaringsgrund. Man har ofta mycket dåliga eller alls inga vägar till den ej sällan på flera mils afstånd belägna församlingskyrkan; kyrkorna äro ock beklagligtvis ganska ofta i saknad af värmeapparat och till följd däraf förskräckligt kalla; sommartiden är befolkningen af slåtterarbete å afsides belägna utmarker förhindrad att besöka församlingsgudstjänsten. Härtill

kommer, att man i Lappmarken måhända ännu mer än i vissa andra delar af Hernösands stift låter den fäderneärfda skillnaden mellan s. k. kyrkhelg och vanliga sön- och helgdagar få en genomgripande betydelse. Vid de förstnämnda helgerna, ett fåtal årliga helgdagar, som i olika församlingar kunna vara förlagda till olika tider, bör enligt traditionen allt, som möjligen komma kan, infinna sig i kyrkan, under det att man enligt samma tradition utan synnerlig skada kan vara borta å öfriga sön- och högtidsdagar. Af denna åtskillnad begagna sig nu icke blott de som bo så långt ifrån kyrka eller annan lokal för församlingsgudstjänst, att de i alla händelser ej kunna infinna sig mer än en eller annan gång om året, utan äfven ganska många, som utan synnerlig svårighet skulle kunna snart sagdt söndagligen bevista gudstjänsten. Om på anförda skäl, hvartill ock naturligtvis med afseende på många kan läggas religiös slöhet och uppenbar ogudaktighet, kyrkobesöken lämna mycket att önska, kan man dock, såsom redan antyddes, spåra rätt mycket kyrkligt sinne inom Lappmarken. Detta visar sig bland annat dels i de sön- och helgdagliga uppbyggelsestunder, som i aflägsna byar flerstädes hållas medelst psalmsång, läsning af dagens texter och böner samt någon god predikan, företrädesvis af Luther, dels i den omständigheten att Lappmarken är på det hela taget mycket litet berörd af separatistiska rörelser, under det att prästerna och, där de finnas, kyrkligt sinnade lekmannapredikanter vanligen omfattas med förtroende.

En viss kyrklighet kännetecknar till och med den i de finsktalande lappmarksförsamlingarna förekommande læstadianismen. Denna företeelse har i de nämnda församlingarna allt för stor betydelse för att här alldeles förbigås. Det religiösa lif, som i dessa församlingar förefinnes, bär nämligen i öfvervägande grad læstadiansk prägel, och detta, som det synes, ej blott bland de infödda utan jämväl hos dem, som för gruf-

drift eller järnvägsarbete inkommit från vår finnbygd i öfrigt såväl som från ryska Finland. Læstadianerna äro, sades det, i viss mån kyrkliga. De visa detta genom att utan undantag begagna kyrkans sakrament, hvarjämte de i regeln icke heller i öfrigt uppmana till kyrklig söndring. Nekas kan dock icke, att den kyrkliga gudstjänsten inom dessa kretsar får en mycket underordnad betydelse i jämförelse med de privata, af riktningens talare ledda sammankomsterna, och att kyrkans präster till sitt personliga och prästerliga värde väsentligen bedömas efter den ståndpunkt de intaga gent emot læstadianismen. Då härtill kommer, att åtskilliga læstadianer alltjämt lägga en alltför stor vikt vid absolutionen inom brödrakretsen och att snart sagdt allt hvad læstadian heter låter det inom kretsen predikade ordet få större betydelse än det i stillhet lästa och betraktade Guds ord, kan man icke frånkänna rörelsen en ensidighet, som kan vara betänklig nog. Därmed är visst icke förnekadt, att denna rörelse särskildt i Lappmarken haft en hälsosam inflytelse gent emot en rådande religiös okunnighet och slöhet samt grof sedlig råhet.

Hvad angår det sedliga tillståndet i Lappmarken, är redan antydt, att det å ena sidan är mycket olika i olika delar af denna landsända, å andra sidan på många orter är mycket bedröfligt. De bada svenska nationalsynderna, dryckenskap och otukt, äro äfven här de fulaste fläckarne på det sedliga lifvet. Hvad särskildt angår dryckenskapen, synes denna last, om den också icke är så allmän som på den tid, då Petrus Læstadius under de första decennierna af detta århundrade beskref sina resor i Lappmarken, dock icke under de senare åren eller årtiondena hafva aftagit utan snarare tvärt om. Lappmarken synes i detta afseende utgöra ett undantag från hvad som eljest är förhållandet inom Hernösands stift på det hela taget. Det är mer än sannolikt, att frigifvandet af spritinförseln icke varit utan inverkan på detta

missförhållande, enär härigenom det fördärfliga lönkrögeriet ännu lättare kan frodas. Och visst synes vara, att nyare tidens nykterhetsverksamhet ännu icke för Lappmarken fått den betydelse och omfattning, som inom flera andra delar af vårt land. Att med hänsyn till nykterhet draga en bestämd skillnad mellan de olika nationaliteter, som befolka Lappmarken, synes vara svårt nog. Visserligen äro lapparne i allmänhet kända för särskild hängifvenhet åt dryckenskapslasten; men å andra sidan uppgifves fran Norrbotten, att lappbefolkningen ofta är nyktrare än den svenska befolkningen. Finnarne torde i allmänhet vara lika mycket eller lika litet nyktra som svenskarne. Gellivare, särskildt dess Malmberg, är riksberyktadt för fylleri; men tvifvelsutan är det här företrädesvis den invandrade lösa arbetarebefolkningen, som lämnar den största kontingenten af drinkare. Det bör härvid icke heller förtigas, att tidningarnes skildringar af tillståndet vid Malmberget ofta äro hållna i mycket mörkare färger än hvad verkligheten gifver vid handen. En med förhållandena fullt förtrogen man har nyligen meddelat, att han anser Malmbergets arbetarekår på det hela taget mycket aktningsvärd och afgjordt bättre än befolkningen i en del stora arbetarecentra i andra trakter af riket.

Det sedliga förhållandet mellan könen lämnar ock mycket att önska. Här råder dock särskildt en påfallande olikhet mellan olika församlingar. Detta till och med i fråga om församlingar, som ligga hvarandra jämförelsevis nära. Under det att, exempelvis, en församling i Södra Lappmarken har allenast 2 % oäkta födda barn, har en annan församling i samma kontrakt 10 %, hvarjämte i sist nämnda församling förtidig häfd förekommer vid nästan hvart enda äktenskap och öfverhufvud umgänget könen emellan frigör sig från snart sagdt alla moralens och anständighetens skrankor. Att vilda äktenskap eller konkubinat förekomma på grund af bristande

konfirmation, är redan antydt. Äfven utan sådan anledning existera dylika lösa förbindelser exempelvis i Gellivare, företrädesvis bland den lösa arbetarebefolkningen. Osedligheten i förhållandet mellan könen främjas naturligtvis i väsentlig mån af de i Lappmarken så väl som i de flesta delar af Norrland öfliga nattloppen. I ett par Lappmarksförsamlingar är denna sed i aftagande, och, egendomligt nog, förefinnes den knappt i de för öfrigt på sedlighetens skala ganska lagt stående finsk-talande församlingarna i öfversta delen af Norrbottens län.

Slutligen böra här nämnas ett par slag af sedliga förseelser, som synas vara särskildt egendomliga för Lappmarken eller åtminstone där förekomma i större omfattning än a andra orter. Det ena är de ofta förekommande renstölderna, öfver hvilka det klagas särskildt i de nordligaste församlingarna; det andra är, att svordomssynden öfvas i mycket stor utsträckning inom flera församlingar i Södra Lappmarkens kontrakt.

Om den föregående framställningen visat, att man hittills allt för illa sörjt för höjandet af den andliga kulturen i Lappmarken och att i sammanhang härmed det religiösa och sedliga tillståndet i denna landsända är allt annat än tillfredsställande, må man väl fråga, hvad som är att göra för att bringa en förbättring till stånd. Några antydningar i detta afseende skola här slutligen lämnas.

Närmast må man sörja för ett väsentligen förbättradt kyrko- och skolväsen. Hvad det kyrkliga angår, har Hernösands domkapitel i en underdånig skrifvelse den 6 april 1898 i sammanhang med en framställning angående de kyrkliga behofven inom Hernösands stift framhållit, att inom Lappmarken 14 nya prästerliga befattningar borde inrättas och 12 nya gudstjänstlokaler uppföras. Detta är ock det allra minsta,

som för närvarande i dessa afseenden kräfves, och visst är å ena sidan, att härigenom det närvarande behofvet endast till en del skulle fyllas, och å den andra sidan, att inom få år talrika nya behof af präster och gudstjänstlokaler komma att uppstå. I fråga om skolväsendet är uppenbart, att ett mycket stort antal nya skolor med lärarebefattningar och lokaler måste komma till stånd, om Lappmarkens undervisningsväsen skall blifva blott någorlunda tillfredsställande anordnadt. Allt detta kräfver emellertid penningar, mycket penningar, och detta så mycket hellre, som man af flera skäl — det hårda klimatet, de ofullkomliga kommunikationerna, de höga lefnadskostnaderna och de dryga kommunalutskylderna m. m. — måste sörja för, att lönerna till präster och skollärare blifva väsentligen högre än i andra delar af landet. Frågan blifver då, hvarifrån medel till allt detta skola tagas. Under vanliga förhållanden borde församlingarna själfva väsentligen bekosta sin själavård och sitt undervisningsväsen. Här kan detta i allmänhet icke ifrågasättas. Några församlingar i Norrbottens län hafva visserligen ganska betydande sockenallmänningar, hvilka genom sin afkastning tillföra kommunerna rätt betydande inkomster; men dessa äro väl behöfliga för hvarjehanda andra kommunala ändamål, ej minst för vägbyggnader, som i hela Lappmarken sluka kolossala summor. Icke ens i dessa församlingar torde man därför kunna ifrågasätta en väsentlig förbättring af kyrko- och undervisningsväsendet, med mindre än att det allmänna lämnar betydligare understöd än det som i regeln för sådana ändamål tilldelas församlingar. Och hvad angår det stora flertalet Lappmarkskommuner, hvilka sakna allt hvad skogsallmänning heter och dock äro ungefär lika betungade af kommunala utskylder, som ofvan antydda Norrbottens socknar, kan man med visshet säga, att de flesta endast i obetydlig mån, somliga alls intet, kunna bidraga

till en verklig förbättring af kyrko- och skolväsendet*. Här måste sålunda staten ingripa, och det i helt annan omfattning än hittills skett. Det går helt enkelt icke an att låta en stor del af Sveriges land och folk förblifva hvad det för närvarande är, en andlig ödemark. Detta vore både orättfärdigt och farligt. Här bör ock ihågkommas, att statsverket skördar högst betydande inkomster af just denna landsända. Man må här tänka icke blott på grufdriften och järnvägarne i Norrbottens Lappmark, utan i all synnerhet på den kolossala afkastning, som kronans skogar i Lappmarken lämna. Denna afkastning torde nu uppgå till ett par millioner kronor per år, och i jämförelse härmed måste det förslagsanslag, som nu utgår för den andliga kulturen i Lappmarken (lappska ecklesiastikverkets stat), 55,000 kronor, med skäl kunna betraktas såsom en ren bagatell, hvilken utan olägenhet och utan obillighet kan och bör mångdubblas. Och staten må så mycket hellre här ingripa, som en förbättrad andlig kultur så småningom har med sig äfven en förbättrad ekonomisk ställning och däraf följande förmåga att ej blott mer självständigt uppehålla den andliga kulturen utan ock i storre mått kontribuera till statens utskylder.

*) Vid första påseende kunde det synas, som om den fattigdom eller relativa tillgångslöshet, som enligt det senast sagda råder inom Lappmarken öfverhufvud, innebure en motsägelse mot det materiella välstånd, hvarom i början af denna uppsats talades. Här är dock att märka, det välståndet är ett framtidsperspektiv, icke något som för närvarande faktiskt förefinnes, åtminstone icke i allmänhet. Visserligen gifva Lappmarkens naturtillgångar redan nu en betydande afkastning, men denna tillfaller hufvudsakligen antingen staten eller enskilda bolag, hvilka vanligen hafva sitt säte utom Lappmarken och sålunda icke i någon synnerligen afsevärd mån öka Lappmarkskommunernas ekonomiska bärkraft. Det kan, hvad det sistnämnda beträffar, starkt sättas i fråga, huruvida icke bolagens verksamhet särskildt vid skogsafverkningen på det hela taget bringar kommunerna mer ekonomisk förlust än vinst. Visst är, att den egentliga Lappmarksbefolkningen öfver hufvud taget för närvarande lefver och ännu under en lång tid kommer att lefva under särdeles tryckta omständigheter.

Så väl för att framkalla de uppoffringar, som här äro i fråga, som för att i öfrigt höja den andliga kulturen fordras äfven något annat än penningar. Hvad som först behöfs är ökad kännedom om Lappmarkens andliga behof och ökadt intresse för behofvens afhjälpande. Detta är något som först måste väckas till lif hos Lappmarkens egen befolkning. I den mån man i Lappmarken så väl som i andra landsdelar blott tänker på den timliga utkomsten eller de lägre sinnenas tillfredsställande, är det klart, att man föga känner intresse för andlig kultur; och äfven där detta intresse icke saknas, har man så vant sig vid de svåra missförhållandena, att t. ex. sällan få komma till kyrkan eller att få ingen eller ofullständig undervisning för sina barn, att man just icke tänker på, att det kunde och borde vara annorlunda. Hvad som med afseende på landsändans egen befolkning särskildt behöfver väckas, är känslan af plikten att offra något äfven för sina vanlottade bröder. För dem som bo i närheten af kyrka, präst och skola ligger det tyvärr så nära till att icke tänka på de många, som bo i församlingarnas utkanter, och att äfven de borde få del, så långt ske kan, af de förmåner, som de centralt boende redan äga. Gäller det om en stor del af Lappmarkens egen befolkning, att den saknar den kännedom och det intresse, som här är i fråga, så är detta ännu mer förhållandet med öfriga invånare i vårt land. Är för det stora flertalet af dem Hernösands stift i allmänhet en terra incognita, så gäller detta i all synnerhet Lappmarken. Visserligen hafva rätt många en allmän föreställning om landet såsom ett vidsträckt, till största delen obebodt fjäll-land, och man intresserar sig för de nomader, som där kringströfva, men ytterst sällan finner man en närmare kännedom om landet och folket däri eller därom, att Lappmarken bebos till allra största delen af en icke lappsk befolkning och att den kyrkliga och andliga nöden hos denna befolkning i själfva

verket är lika stor som, ja större, än lapparnes nöd. Sveriges befolkning och icke minst dess många missionsvänner böra få klart för sig, att vi hafva inom vårt eget land ett missionsfält, som ligger oss närmare än alla andra och som behöfver bearbetas lika väl som alla andra.

Därmed äro vi inne på en annan hithörande punkt. Skall Lappmarkens andliga kultur verkligen höjas, fordras det dugande personliga krafter, präster och lärare. Lappmarken själf kan icke prestera sådana i tillräckligt antal; ja, man kan icke ens påräkna, att Hernösands stift i öfrigt skall kunna fylla detta behof: stiftet har allt för många delar i öfrigt, som taga snart sagdt alla användbara krafter i anspråk. Men man borde ju kunna förutsätta, att inom riket finnas många prästkandidater, lärare och lärarinnor, som kunde känna sig kallade att verka bland den i andligt afseende försummade befolkningen i dessa nordliga bygder. Arbetet därstädes har nog sina vedermödor och besvär; men dessa äro i många fall icke så svåra som en sörlänning föreställer sig, och det rätta präst- och läraresinnet ser ju mindre på mödan än på arbetets vikt och själarnas välfärd, och ett plikttroget arbete skall allra minst här sakna sin uppmuntrande välsignelse. Hvad särskildt angår den prästerliga verksamheten, skall denna äfven med ett betydligt förökadt antal prästerliga beställningar icke gärna kunna undvara det biträde, som särskilda lekmannakrafter kunna gifva. Goda sådana krafter saknas icke alldeles i församlingarna hvarken bland den nomadiserande eller den mer fasta befolkningen; men flera behöfva uppammas, och hjälp utifrån synes ock vara af nöden. Klart är dock, att vi måste anse allenast de lekmän kunna vara af verkligt gagn, som med troget uppoffrande sinne förena en bestämd kyrklig hållning.

Slutligen bör icke förbises, att det arbete, som onekligen är af nöden för höjandet af Lappmarkens andliga kultur, icke

kan behörigen omhändertagas, utföras och öfvervakas, med mindre än att ny stiftsstyrelse kommer till stånd för de båda nordligaste länen af Hernösands stift. Att rätt många förmena, att den föreslagna delningen af sagda stift kan utan synnerlig olägenhet ännu någon tid anstå, synes icke kunna förklaras på mer än två sätt. Antingen förstår man icke den betydelse en stiftsstyrelse har för den andliga odlingens främjande, eller ock är man okunnig om i huru hög grad den andliga odlingen behöfver upphjälpas i rikets fyra nordligaste län, framför allt i Lappmarken.

Föga båta emellertid alla mänskliga sträfvanden och önskningar i fråga om höjandet af Lappmarkens andliga kultur, därest icke Guds välsignelse kommer därtill. Må därför hvar och en, som läser dessa rader och som lärt sig att bedja, i trogen förbön nedkalla Guds verksamma förbarmande öfver de i andligt afseende vanlottade inbyggarne i denna del af vårt fosterland!

Martin Johansson.

Kyrkans uppgift med afseende på den sociala frågan.

Många och viktiga äro de uppgifter, kyrkan fått sig förelagda. Många och vidt skiftande äro de kraf, som särskildt i vår tid ställas på henne. Men ibland alla dessa uppgifter och mer eller mindre berättigade kraf torde knappast något, vare sig i vikt eller omfattning och svårighet, kunna mäta sig med dem, som i och med den s. k. *sociala frågan* för hvarje år, som går, med allt oemotståndligare makt tränga sig fram. Och detta icke blott därför, att kyrkans uppgift i detta afseende icke blifvit tillräckligt klargjord och insedd och

därför af flertalet ibland hennes medlemmar till största delen eller helt försummats, utan framför allt därför, att denna fråga själf i och för sig är ett af de mest svårlösta problem, om hvars natur och lösning de mest olika meningar göra sig gällande. Därtill kommer, att bland de många olika krafter, som satts i rörelse för detta problems lösning och som onekligen varit de mest verksamma, flera varit mer ägnade att försvära eller rent af omöjliggöra hvarje lycklig lösning än att befrämja en sådan.

Den sociala frågan är visserligen icke, såsom det ofta hålles före, ett modernt spörsmål i den meningen, att det endast skulle vara till finnandes i våra moderna samhällen. I någon form har den existerat, så länge samhällen funnits till; och den skall aldrig kunna bringas ur världen eller finna en fullständig lösning, så länge det finnes olika klasser, intressen och intressesfärer, som alltid blifva mer eller mindre tillgodosedda, och det till följd däraf hos de minst tillgodosedda gärna alstras missnöje med och afund mot de andra. Men väl har den i våra dagar, i följd af flera samverkande orsaker, tagit en sådan omfattning samt blifvit så fördjupad och tillspetsad, att den bragt de därutinnan mest intresserade till en härdare, oförsonligare kamp än någonsin tillförene. Den är i färd att föra med sig icke blott en klass kamp emellan olika klasser utan ett »allas krig emot alla», hvartill motstycke svårligen gifvits och som, ifall det icke snart pacificeras eller annan tillräcklig hjälp kommer mellan, hotar med att kasta öfver ända de närvarande samfundsbildningarna i borgerligt samhälle, stat och kyrka samt omöjliggöra allt hvad sedligt samfundslif heter.

Meningsskiljaktigheten, som här yppats, gäller icke heller allenast *lösningen* af det brännande spörsmålet och de kraftigaste därtill medverkande faktorerna eller den *väg*, man har att beträda, för att säkrast och snarast finna en lösning. Den

gäller äfven — och det icke mindre utan snarare mer — de *grundläggande orsakerna, den innersta kärnan och egentliga beskaffenheten af detsamma.*

Hvad vi här sålunda först måste med några ord belysa, det är *den sociala frågans närvarande verkliga innebörd.*

Närmast ter den sig såsom en rent *yttre, materiell eller ekonomisk fråga* om anskaffande af tillräckliga subsistensmedel åt de många behöfvande, om bättre aflöning för arbetet och en jämnare fördelning af egendomen mellan rike och fattige. Det gifves icke så få både teologiske, nationalekonomiske och socialpolitiske författare äfven i allra senaste tid, som hålla före, att de båda frågorna om subsistensmedlen och folkmängden äro i grunden den sociala frågans hela innebörd. Den skulle då omedelbart angå endast de fattige och allenast vara hvad man cyniskt men träffande kallat en »magfråga» *. Det skulle i följd däraf ock hufvudsakligen vara mellan arbetare och arbetsgifvare, som striden stode, och dessa hade därför äfven att, så godt de kunde, utkämpa densamma, vare sig på egen hand, genom fullkomligare arbetsmetoder, som möjliggjorde nationalförmögenhetens höjande, samt genom fastare organisationer och bättre yrkesuppfostran, eller medelst det pekuniära och moraliska understöd, de kunde erhålla af andra, utanför stående.

Och nekas skall tydligen icke, att på många håll, exempelvis England, den sociala frågan ursprungligen varit af ekonomisk art och öfverallt sammanhänger med den omvältring i arbetarevärlden, som af den utvecklade fabriksverksamheten, den moderna arbetsorganisationen och det fria arbetsaftalet framkallats. Arbetet såväl som det personliga förhållandet mellan arbetare och arbetsgifvare har öfverallt förändrats på

* Jfr Fahlbeck, Stånd och klasser, Lund 1892, sid. 135 och 181 samt Wächter, Die sociale Bedeutung der ev. Kirche, Leipzig 1888, sid. 2,

ett sätt, som varit särskildt ägnadt att föda af sig ekonomisk osäkerhet och personlig missunnsamhet, missnöje och förbittring. Mångenstädes hafva därigenom — det kan svarligen bestridas — arbetarne blifvit försatta i ett tillstånd vida sämre och outhärdligare än det, hvari forntidens slafvar befunno sig, hvilka ändå betraktades såsom sina herrars egendom.

Men huru sant och beklagansvärdt nu än detta må vara och huru mycket de moderna arbetsorganisationerna må försvåra ett rätt personligt förhållande mellan arbetare och arbetsgifvare, så äro de likväl hvarken en nödvändig orsak eller ännu mindre den enda till det sociala lidande eller oförsonliga missnöje, som jäser bland massorna och i den sociala frågan funnit sitt uttryck. Ty först och främst finnes det äfven sådana fabriksföretag och storetablissement, där ganska goda och fullt tillfredsställande förhållanden råda och där äfven de löst anställde arbetarne hafva det vida bättre än de i personlig tjänst eller s. k. stat fast anställde. Och såsom en allmän regel måste det konstateras, att öfver hufvud taget arbetarne i våra dagar hafva det vida bättre än förr och det i flera hänseenden.

För att här citera en känd författare, Herzberg*, så äta de, bo och kläda sig bättre än förr. Det är större omväxling i deras näringsmedel, de ha lättare att få sig kläder, kortare arbetsdag, bättre tillgång till läkarehjälp, läkemedel och vård. Arbetslönen har ju blott under de sista åren stigit ofantligt högt. Och i följd däraf har (enl. en artikel i »Revue des deux mondes» af Eugène d'Eichtel, 1888) en engelsk arbetares ställning under de sista 50 åren förbättrats mellan 50 och 100 %, i Frankrike mellan 40 och 75, trots den förkortade arbetstiden. Och äfven om hos oss icke på långt när så höga arbetslöner förekomma, har likväl icke minst i

* Herzberg, Arbeiderspørgsmaalet og Socialismen, Kristiania 1891, sid. 8—10.

vårt land under sista tiden arbetarnes ställning blifvit i hög grad förbättrad. Det visas bäst af hvad som insatts i postsparbanken och andra sparbanker just af arbetare och hvad de kunna åstadkomma genom sina insamlingar vid strejker och andra arbetsorganisationsföretag.

Orsaken till det allmänna missnöjet måste därför ligga djupare. I den sociala frågan måste ingå något mera. Det erkännes också numer af de fleste socialpolitiske författare, hvilka karakterisera den sociala frågan i första hand, om icke uteslutande, såsom en *allmän rättsfråga* eller *en politisk maktfråga*, hvilken i följd af den moderna borgerligt politiska och sociala utvecklingen fått sin säregna akuta karakter.

Denna uppfattning utgår från en förutsättning, hvars riktighet torde vara svår att bestrida, den nämligen, att den s. k. liberala lagstiftningen — hvilka fördelar den nu än må hafva medfört genom borttagande af en mängd otidsenliga sociala formationer och för den enskildes frihet allt för mycket hämmande skrankor såsom stånds- och skråväsen — likväl i det stora hela åstadkommit högst betänkliga resultat. På näringslifvets område har det under den fria konkurrensens regime kommit till en allt skarpare kapplöpning och brytning mellan uppståndna näringar och klasser såväl som enskilda individer, hvilken förr eller senare måst leda till den starkares öfvermakt öfver och undanträngande af den svagare. Och i jämnbredd med denna politiska och ekonomiska liberalism har på många håll gått en så godt som obegränsad individualism, hvilken ledt till upplösning af många hittills sammanhållande band samt till undergräfvande af auktoritet och samfundsordning och som blottställt äfven de enskilda för de största sedliga faror. Den egna fördelen och njutningen eller det partis intressen, hvilket lofvade störst sådan, uppvägde allt mer och mer alla högre, sociala och sedligt bestämmande makter.

Häraf kunde nu knappast annat än alstras en allt star-

kare spänning mellan beroende och maktägande, ett allt allmännare missnöje hos de många förolyckade och i den politiska täflingskampen ännu orepresenterade, en i sedligt afseende allt mer förtviflad och om medlen allt mindre nogräknad kamp, om icke alltid för tillvaron, så för den makt, med hvilken man trodde sig kunna förbättra denna.

Det är nu på dessa och andra af de djupast kända bristerna i vårt samfundslif, lagstiftningen har att söka rada bot. Och ingen tviflar väl numera på, att *mycket* kan och bör göras särskildt genom en mer social lagstiftning, såsom på sista tiden försökts både för att undanrödja anledningar till berättigadt missnöje och förebygga nytt sådant genom att skaffa säkrare garantier och mer tillfredsställande normer för arbetets sedliga utförande och rättvisa tillgodogörande. Men lika klart torde vara, att äfven de bästa lagar och en i politiskt afseende så rättvist som möjligt afvägd maktfördelning mellan olika klasser och intressen icke i och för sig äro tillräckliga, i fall de icke rätt brukas eller uppbäras af ett sedligt medvetande. Och att äfven de allvarligaste försök härutinnan icke räcka till att lösa den sociala frågan utan snarare hittills visat sig inveckla och försvåra den, det har erfarenheten redan bekräftat både hos oss och än mer ute i Tyskland och annanstädes.

Ingen bestrider väl, att det var en lika stor välgärning, hvilken bevisades de fattige, som det onus var stort och ofta mycket kännbart, hvilket lades på kommunerna, då det genom lag bestämdes, att enhvar, som icke kan försörja sig själf, skall af kommun eller stat erhålla hvad fattigvård som behöfves både för eget och familjens underhåll. Och likväl är det ett faktum, som allt mer börjar träda i dagen och allmänt erkännas, att denna fattigvård, såsom varande af blott legal natur, icke varit i stånd till och aldrig kommer att i social riktning verka försonande utan tvärtom gifvit mångfal-

dig anledning till missnöjets ökande och klyftans vidgande mellan fattige och icke-fattige. Ja, den bekanta Louise Michel har vid sina föredrag i London öppet tillstått, att England i sin fattiglag äger en rent af socialistisk inrättning, som ännu saknas i Frankrike Också användes denna lag än i dag samt det missnöje, som däraf framkallats eller som den icke förmätt häfva, såsom ett kraftigt medel för de fattiges uppretande mot de rike.

Ännu tydligare har detta visat sig vid den nya s. k. socialreformens början med de tyska lagarna om sjukdoms-, olycksfalls-, invalid- och ålderdomsförsäkring och vid det äfven hos oss begynta arbetet för en lag om arbetarepensionering. De fleste s. k. arbetarevännerna och socialisterna motsatte sig ju i det längsta dessa lagars antagande, under föregifvande visserligen, att de medförde för små fördelar, men i själfva verket för att de i det sociala onda, dessa lagar ville afhjälpa eller lindra, skulle hafva ett så mycket kraftigare agitationsmedel. Och sedan dessa lagar i Tyskland kommit till stånd, är det så långt ifrån, att de bidragit till att försona socialismen eller mildra motsatserna mellan de stridande partierna, att den just nu slutit sig riktigt samman samt blifvit starkare och mer segerviss än någonsin tillförene. Det har dessutom redan visat sig så betänkliga missbruk af dessa lagar, att försäkringskassorna sagts skola verka som premier för osedlighet rent af, ifall icke på samma gång en strängare sedlig tukt införes. Betecknande i detta afseende är, att t. ex. i Dresden af de 19,000 sjukrapporter, som på ett år afgåfvos, icke mindre än 21 % inkommo på måndagen och endast 6 på söndag*.

Redan häraf bör tydligt nog hafva framgått att, hur stor politisk räckvidd än den sociala frågan har och huru stor betydelse den än såsom rätts- och maktfråga må hafva, så ar

---

* Jfr Wächter, o. a. a., sid. 153—6, 321—2 och Herzberg, o. a. a., sid. 58 samt Achelis, Lehrbuch der Prakt. Theologie, Leipzig 1898 II, sid. 394—6.

därmed långt ifrån dess hela innebörd angifven. Den är icke blott en ekonomisk, politisk eller rättslig fråga utan därjämte *en religiöst sedlig* eller, som man ock kallat den, *en hjärtefråga.* Roten till vår tids sociala onda och den egentliga orsaken till det allmänna missnöjet och den bittra strid, som i de moderna samhällena snart sagdt på alla håll utkämpas, ligger betydligt djupare. Den är, såsom allt mer börjar erkännas, *det allt allmännare och allt ohöljdare framträdande affallet från kristlig tro eller öfver hufvud religiöst sedlig världsåskådning och lifsgestaltning samt den pessimism och allmänna otillfredsställdhet, som därmed följer.*

Härtill äro visserligen icke allenast de radikale motståndarne skulden utan tvärtom i *någon,* högre eller lägre, grad alla de många, som antingen själfva mer eller mindre öppet ringaktat och brutit med kristendomen, emedan de tro sig genom något slags avtonom moral och s. k. ren humanitetsutveckling kunna reda sig honom förutan, eller också med allt personligt uppskattande af kristendomen och allt muntligt bekännande till densamma försumma att låta den omgestalta hela sitt yttre lif i förhållande till medmänniskor och samfundsordning. Men väl har socialdemokratien, som i den sociala frågan gjort en så fruktansvärd insats, tydligare än någon annan riktning blottat den breda underström af religionslöshet och moralisk depravation, som går genom alla folk och klasser, samt det hemska afgrundsdjup af personlig otillfredsställelse och social nöd, som såsom en oafvislig konsekvens följer med den kristligt sedliga världsåskådningens undanträngande.

Då den tyske socialdemokraten Bebel i sina meningsfränders namn till sina landsmän riktade de bekanta orden: »I hafven beröfvat oss himmelen, vi fordra nu att få behålla jorden» eller då han i riksdagen tillropade sina motståndare, att socialdemokratien icke uppfunnit hatet mot kyrkan utan

upptagit det från de liberale och blott däraf dragit konsekvenserna, så var det nog tyvärr — såsom både hofpredikanten Stöcker i Berlin och ärkebiskop Sundberg i Uppsala framhållit — en obestridlig sanning, en hård men icke oförtjänt förebråelse. Han angaf därmed icke blott den verkan, deras vetenskap och litteratur på socialisterna utöfvat, utan ock beskaffenheten af den ersättning, desse kräfde i stället. Jorden, den materiella kulturen och produktionen, den sinnliga njutningen i så rikt mått och för så litet arbete som möjligt eller, med andra ord, en rent ateistiskt materialistisk världsåskådning, det är allt hvad de eftersträfva och mena sig behöfva. Och för att vinna detta mål, för att så snart som möjligt på dennna jord upprätta den sociala jämlikhetens paradis, de tänkt sig, draga de icke i betänkande att begagna sig af hvilka medel som helst, hvilka befinnas ändamålsenliga för underminerande och bekämpande af alla bestående samfundsordningar och sedliga grundsatser: stat och kyrka, äktenskap och familjelif, privat egendom, arfsrätt, ja allt hvad personlig frihet och moraliskt ansvar heter.

Af opportunitetsskäl har det visserligen befunnits klokast att tillsvidare, i stället för den på programmet en gång upptagna öppna krigsförklaringen mot allt hvad religion heter, insätta den nu vanligen använda satsen: religionen är en privatsak; men dock är det, på grund af den riktiga insikten, att, så länge människorna ännu äro kristna eller blott äga någon religion, äro de »obekväma» för den nya ordningen, en ofta upprepad bekännelse, att kristendomen är socialdemokratiens värste fiende. Och då det öppet förklarats i partiets mest ansedda tidskrift, att hvarje slags tro på Gud, »vore den än så purifierad, sublimerad och rationaliserad, aldrig kan med en sann socialdemokrati förenas», så är det ju en gifven sak, att särskildt kristendomen skall med glödande hat bekämpas*.

* Se Sundberg, Prästmötesföredrag om den moderna socialdemokratien

Trots denna sin okristliga och brutala, för att icke säga människoförnedrande karakter, har socialdemokratien, som bekant, vunnit alltjämt ökad terräng äfven bland våra arbetare. Förra året fattades ju, trots flera kraftiga protester, beslut om att obligatoriskt sammansluta alla i Sverige bildade fackföreningar till en landsorganisation, hvars styrelse består at samma personer som det socialdemokratiska partiets. Snart sagdt i alla städer och vid alla större industriella företag äro sådana socialistiska fackföreningar bildade, hvilka med lock och pock, mångenstädes med ordentligt våld tvinga alla därvarande arbetare in under sina röda fanor och minst en gång om året offentligen demonstrera men söndagligen, för att icke säga dagligen, genom sina tidningsorgan och kringresande agitatorer uppreta och ytterligare fanatisera massorna.

Äfven arbetarne på landet såväl som öfver hufvud alla, hvilka kunna inrubriceras under hvad man kallat »underklass», söker man nu som bäst draga in i denna »organisation», fast man där möter större motstånd och därför nödgas tillgripa andra medel. Där kan man, trots det nämnda, ännu fa höra yttranden sådana, som den danske riksdagsmannen Meyer i somras, vid socialdemokraternas möte i Skäralid, använde: att allmänheten alldeles missuppfattat den socialistiska rörelsen, som hvarken ville tillintetgöra fosterland, föräldraskap eller familjelif, icke heller vore religionsfientlig utan hyllade den lära, som vår Frälsare lefde efter, och att den röda fanan, som var socialisternas, icke vore röd af blod, utan endast bure kärlekens färg, samma färg som Aurora, morgonens drottning, bär, då hon väcker arbetaren till hans arbete, samt att socialdemokratien önskade fred för mänsklighetens, arbetets och kulturens skull*.

och hennes förhållande till det kristliga samhället, 1891, sid. 26—28 och Stöcker, Föredrag hållna på den första ev. sociala kongressen 1890, Norrköping 1891, sid. 59—60.

* Enligt referat i Lunds Dagblad för den 25 juli 1899.

Då för ett par tiotal år sedan den man, som numera vunnit en viss ryktbarhet, först försökte att från dansk till svensk jordmån öfverflytta den från Tyskland importerade plantan, betraktades han endast som en narr; man blott skrattade åt hans omogna fantasier, hvilka ansågos alldeles ofarliga för vår besinningsfulla svenska befolkning. Och ännu betraktas väl af blott allt för många de årliga majdemonstrationerna såsom ett oskyldigt nöje eller såsom en välbehöflig omväxling och rekreation. Men da det så tydligt visat sig, hvilken frukt häraf framvuxit, torde ett annat betraktelse- och behandlingssätt än det hittills vanligen förekommande få anses nödvändigt.

Och klart nog torde häraf framgå, att den sociala frågan i sitt närvarande läge framför allt och djupast sedt är en religiöst-sedlig fråga, hvilken därför omöjligt kan vinna någon tillfredsställande lösning hvarken genom statens maktmedel allena eller genom enskildes bemödanden utan först genom det religiösa samfundets mellankomst.

Att kyrkan således här har en lika svår och vidtomfattande som äfven för staten och allt hvad sedligt samfundslif heter maktpåliggande uppgift att lösa, torde härmed ock vara ådagalagdt.

Det tillkommer oss nu att, om än endast i allra största korthet, antyda, *hvilken* denna uppgift är.

Först och främst är det tydligen *kyrkans allmänna uppgift* att såsom Kristi kyrka eller den högsta religiöst sedliga samfundsformen verka för, att den åt henne förlänade nya andliga lifskraften kommer till en så fullständig och allsidig utveckling som möjligt både inåt och utåt. Kyrkan har nu såsom alltid att icke blott förmedla Kristi frälsning åt världen för att sedermera låta denna värld göra med den hvad hon vill och kan, utan själf gå i spetsen för den kristliga lifs-

åskådningens häfdande samt i och genom sina egna personliga inverkningar och sociala lifsordningar öfva det omgestaltande inflytande på mänskligheten i dess helhet, att den låter sig af kristendomens ande behärskas och föras allt närmare fullkomligheten.

För detta måls vinnande har hon visserligen icke närmast att söka efter nya, hittills obepröfvade medel eller ännu icke upptäckta krafter — de enda, som här duga och lämna fullkomlig hjälp, äro de af kyrkans Herre henne gifna, gamla bepröfvade: nådens medel, ord och sakrament, samt kristlig, världsöfvervinnande tro och kärlek — men väl måste hon låta dessa komma till en battre, allsidigare användning. Därpå är den sociala frågan själf i närvarande tid det tydligaste bevis. Ty att hon antagit den omfattning och akuta karakter, som hon nu har, därtill ligger — det få vi hvarken förneka eller söka fördölja och bortförklara utan öppet bekänna — en väsentlig andel af skulden och måhända hufvudskulden hos kyrkan, icke minst den evangeliskt-lutherska, eftersom hon en gång kommit i besittning af ett renare, lifskraftigare evangelium.

Felet och orsaken är, att kyrkan, den lutherska, dels icke, medan hon ännu hade en fullare lifskraft i behåll, kom att genomföra sin grundtanke, idéen om de troendes allmänna prästadöme, och skaffa sig en organisation, som mer motsvarade kyrkan såsom ett kärlekens och de heligas samfund eller åtminstone gjorde henne mindre beroende af det världsliga samfundet, dels försummat att följa med den nyare, hastigare utvecklingen och i följd af nämnda svaghetstillstånd icke mäktat hålla stånd emot de från alla håll anstormande, upplösande makterna samt därför allt mer och mer förlorat sitt inflytande öfver de stora massorna.

Kyrkan ägde icke längre makt att bevisa sig hvarken såsom ett kärlekens samfund eller ens knappast såsom ett

sedligt religiöst samfund öfver hufvud, eftersom hennes sedliga grundtankar och högsta religiösa lifsordningar ofta opåtaldt trampades under fötterna af hennes egna medlemmar eller i det minsta utan att hon däremot förmådde tillräckligt reagera. Prästen stod ju ofta, om icke såsom ensam representant för den kristliga lifsåskådningen, så åtminstone såsom den ende, hvilken ansågs hafva plikt att träda in för dess fulla häfdande. Och gjorde han det någon gång på allvar, så förlamades all verkan däraf genom ropet om och fruktan för »prästvälde» såsom det förskräckligaste af allt. Och ingalunda kan prästerskapet heller fritagas från all skuld till detta beklagliga förhållande, som nu blifvit så allmänt.

Men huru skola då förut begångna fel repareras? Huru skall *kyrkans allmänna uppgift specialiseras* för att gifva ett bättre bidrag till lösningen af den sociala frågan? Jo så, att såväl kyrkan i sin helhet som i sina särskilda organ och enskilda lemmar, som ännu vilja tillhöra henne, gör *ett kraftigare och fullare bruk af alla disponibla* men hittills icke alls eller icke helt använda medel med särskild hänsyn till de i den sociala frågan framträdande obestridliga behofvens bättre tillgodoseende. Intet organ och ingen enda lefvande lem får härvid vara overksam eller tro, att icke hans bidrag här behöfves och att han icke har sin särskilda uppgift att lösa. Men uppgifterna specialisera sig tydligen efter hvars och ens särskilda ställning, kallelse och förmåga, liksom det af arbetet och de tillgängliga medlen alltid måste göras någon fördelning, allt eftersom krafterna äro olika och den uppgift, som af enhvar skall lösas, företrädesvis är en religiöst sedlig eller rättsligt organisatorisk och karitativ.

Då nu den sociala frågan innerst och djupast är en religiös fråga och det kraftigaste medlet att tillgodose alla religiösa behof är oss gifvet i det gudomliga ordet, först och

främst det personliga, Kristus själf, men sedan ock i det af honom talade och från honom utgångna, som enligt hans egen utsaga är »ande och lif» samt därför äfven meddelar andligt lif och himmelskt ljus, så måste i första hand detta ord komma till en särskild, kraftigare användning, först och främst i den offentliga gudstjänsten, sådant det sker i predikan, men sedan äfven — och det icke mindre — i det enskilda lifvet, sådant det äger rum i pastoral själavård och därtill sig anknytande eller därför förberedande undervisning samt i det offentliga lifvet, den dagliga umgängelsen. Och då denna den evangeliska kyrkans hufvuduppgift aligger *ordets tjänare* eller de kyrklige ämbetsbärarne och själasörjarne, hafva vi först att tillse, *hvilken deras uppgift härvidlag är*.

I viss mening är det densamma, som den alltid har varit: att *förkunna Guds ord*, ett rent och klart Guds ord, det enda lifskraftiga evangeliet. Här måste jag nämligen bestämdt opponera mig emot den uppfattning, som från flera håll uttalats, att man antingen skulle predika mer moral eller ock, för att så mycket förr vinna gehör hos den från kristlig tro så långt bortkomna allmänheten, både den bildade och obildade, försvaga de kristna trossanningarna eller uppgifva väsentliga stycken, som allt för mycket stöta emot det moderna tidsmedvetandet, såsom under, arfsynd, människans naturliga oförmåga i andliga ting, Kristi gudom och uppståndelse o. s. v. Ty en moral, som icke har sitt fäste i religionen, är det icke mycket bevändt med. En moralpredikan är väsentligen icke någonting annat än en lagpredikan och kan såsom sådan aldrig skapa nytt lif. Och ett stympadt eller förvanskadt evangelium eller ett annat än Kristi har hvarken en kyrkans tjänare rätt att predika, ej heller är det samma Guds kraft till frälsning och pånyttfödelse för hvar och en som tror.

Nej, ett helt och oförfalskadt evangelium skall det vara,

hvars hufvudinnehåll är detta, att Guds nåd i Kristus räcker till att frälsa alla syndare och meddelar åt alla, som på omvändelsens och nya födelsens väg blifva delaktiga af det andliga lifvet, en Guds frid, som öfvergår allt förstånd, en inre tillfredsställelse och själaro, en sedlig lifskraft och förmåga att finna sig i alla lifvets förhållanden, som ingen annanstädes är till finnandes. Tron, den personliga tron och lifsgemenskapen med Kristus, måste alltid framställas såsom det kristliga lifvets medelpunkt, från hvilken allt hvad moral heter, allt hvad som kräfves i och för församlingens sedliga lif, alla förbättringar af sociala förhållanden och allt ömsesidigt förtroende, måste härledas och det endast såsom frukter. Men såsom nödvändiga och oumbärliga frukter måste de framhållas*.

Men ett fullt evangelium måste det vara i den meningen, att däri tages särskild hänsyn till alla de religiöst sedliga lifsordningar, som konstituera ett kristligt församlingslif och som af den sociala frågan beröras. Och här menar jag, att en *ny* eller åtminstone en af de närvarande sociala förhållandena betydligt *modifierad uppgift föreligger för predikanterna.* Det är icke längre nog med att blott predika om synd och nåd i allmänhet eller om den enskilda människans salighet. Det måste visas, huru det i vår tid syndas af alla klasser och hvarutinnan det mest brister äfven hos dem, som kallas och tro sig vara kristna. Göres detta med den rätta åskådligheten samt med ingående på de konkreta förhållandena i de olika församlingarna, måste man då ock komma in på både den ena och den andra punkten i den sociala frågan.

Detta visserligen icke så att förstå, som skulle predikanterna förkunna en ny, specifikt kristlig socialordning eller ur den heliga skrift deducera fram ett nytt socialpolitiskt pro-

* Jfr Nathusius, Die Mitarbeit der Kirche an der Lösung der sozialen Frage, Leipzig 1894, II, sid. 391—8.

gram, såsom af R. Todt försökts*. Ännu mindre hafva de att öfver hufvud taga parti för den ene eller andre af de stridande parterna eller befatta sig med några statsekonomiska problem. Men väl hafva de att ådagalägga — hvad som under sista tiden allt för mycket förbisetts — att ingen form af sedligt samfundslif, således hvarken det ekonomiska, rättsliga eller sociala, ännu mindre det religiösa, kan utan betänklig skada undandraga sig de gudomliga direktiverna eller gestaltas i rak strid emot de sunda, kristligt sedliga grundsatser, som i Guds ord innehållas**.

Och hvilket för vår tids allmänna medvetande nytt ljus kastar icke Guds ord öfver detta allt! Hvilken riktigare belysning och hvilken säkrare värdemätning kan väl gifvas åt det mänskliga arbetet eller åt egendomen och därmed följande ansvar än då det förra betraktas såsom en kärlekens tjänst emot medmänniskor och en gudstjänst, ett människans deltagande i det gudomliga världsherraväldet, och den senare såsom ett medel att i ännu större omfattning göra godt mot medmänniskor, såsom ett af Herren förlänadt pund eller lån, som människan endast till förvaltning mottagit och som, ju större det är, medför så mycket större förpliktelser.

Den heliga skrift är visserligen icke någon lärobok, hvarken i etik eller nationalekonomi eller socialpolitik. Men hvar finnas väl strängare sedliga grundsatser? Hvar hänvisas det med sådan kraft till det rätta förhållandet mellan herre och tjänare, mellan man och hustru, föräldrar och barn, mellan öfverhet och undersåtar, mellan olika klasser af människor? Eller hvar bestraffas väl egoism, mammonism och njutningslystnad, afund, missnöje, hat och oförsonlighet eller kärlekslöshet såsom där? Eller hvar anbefalles väl såsom där själf-

* Der radikale deutsche Socialismus und die christliche Gesellschaft.

** Jfr Wächter, o. a. a., sid. 91 och 92, och A. N. Sundberg, o. a. a., sid. 33.

och världsförsakelse, arbetsamhet, förnöjsamhet och tjänstvillighet?

Dessa och andra sociala sanningar böra emellertid icke blott i predikan framhållas, utan hvarhelst det för öfrigt lämpar sig och predikanten kommer i tillfälle därtill med eftertryck läggas åhörarne på hjärtat. De böra medelst alla de medel, som stå honom till buds, och vida kraftigare än förr inpräglas i det allmänna församlingsmedvetandet. Hvad som idealiter sedt gäller om alla Kristi församlings medlemmar och som i den kristliga församlingsgudstjänsten, enkannerligen dess höjdpunkt, nattvardsfirningen, finner sitt expressiva uttryck, att de såsom delaktige af samma frälsande nåd och samma ena bröd äro en lekamen, en enda stor Guds familj eller alla lemmar i samma lekamen, mellan hvilka det icke finnes någon annan söndrande skillnad än den egna synden och ännu vidlådande brister, det skall af predikanten äfven vid andra tillfällen framhållas såsom det höga målet för allas gemensamma sedliga sträfvanden och för ett allt fullare förverkligande i det utom-gudstjänstliga församlingslifvet i och genom hvars och ens olika kallelsegärning.

En liknande uppgift och ett icke mindre vidsträckt men ännu mer ouppodladt fält för en socialt försonande och sammanhållande verksamhet har pastorn i *den enskilda själavården,* ifall den annars rätt öfvas. Den har med rätta blifvit kallad medelpunkten för prästens specifikt sociala verksamhet, emedan den för honom i beröring med de enskilda själarna och familjerna vid särskilda fall, då de äro mottagligare än annars för hans personliga inverkan, eller vid de pastorala husbesöken, där han kan skaffa sig noggrannare kännedom om deras förhållanden och mellan fyra ögon med större kraft göra de allvarligt tillrättavisande eller vänligt uppmuntrande föreställningar, hvartill anledning gifves. Men då bör själavården också af pastor göras till en sådan medelpunkt. Det

går då tydligen icke an att, såsom det nu tyvärr blifvit brukligt, pastor blott inlåter sig med dem, som själfmant komma till honom och anlita hans råd, utan pastor måste själf söka upp alla sin församlings medlemmar i deras hem och hvar han eljes kan träffa dem, dem i all synnerhet, som icke söka upp honom eller komma i kyrkan, så att han där kan få tala till dem.

Det är ju hans plikt att vara alla fattigas såväl som sjukas tröstare, rådgifvare och hjälpare. Grunden till fattigdomen ligger ofta i oordentlighet, lättja och dryckenskap eller brist på sparsamhet och omtänksamhet. Då de fattige för honom klaga sin nöd, så har han visserligen i första hand att hänvisa till de egentliga orsakerna, men sedan ock att gifva hvad råd och hjälp han kan. Därvid måste han hafva eller skaffa sig en öppen blick och ett deltagande hjärta för många arbetares svåra ställning och ofta relativt oförvållade obestånd. Arbets-, löne- och bostadsförhållanden lämna ofta mycket öfrigt att önska. Då är det pastors plikt att blifva deras förespråkare hos husbönder och arbetsgifvare och alla, som genom sin ekonomiska ställning eller kallelse för öfrigt kunna inverka på dessa förhållanden. Och detta har han att göra icke såsom den där på något vis tager parti *för* arbetaren emot arbetsgifvaren eller pockar på någon den förres rätt, ännu mindre såsom något slags förmyndare öfver den senare, utan såsom äfven dennes rådgifvare och själasörjare, såsom bådaderas ömsesidige hjälpare, hvilken hemställer till samvetets allvarliga bepröfvande, ifall det behöfves, om denne icke kan lämna någon ytterligare hjälp och vill göra en kärlekens tjänst lika mycket mot pastor i hans själasörjaregärning som mot den fattige i hans svåra läge.

Att pastor här mycket kan göra för att åstadkomma ett försonligare, mer personligt förhallande mellan husbönder och tjänare, arbetsgifvare och arbetare, såväl som för att öf-

verhufvud utjämna klyftan mellan rike och fattige lär ingen vilja bestrida, liksom det icke kan vara någon meningsskiljaktighet därom, att det är hvarje pastors plikt att i den vägen göra hvad han kan. När nu därtill kommer, att denna hans plikt icke inskränker sig till några få blott, utan gäller *alla* hans församlingsmedlemmar, så snart de annars äro i behof af något hans själavårdande ingripande, så finna vi lätt att det är en lika vidtomfattande som betydelsefull uppgift vi härmed berört. Att det på samma gång är en ytterst *svår* uppgift och i sistnämnda omfattning mångenstädes så godt som omöjlig att lösa i följd af de stora massförsamlingarna, är en sak för sig, som vi här icke närmare kunna inlåta oss på, hvarken huru den enskilde pastorn har att därmed komma till rätta eller huru det är kyrkans plikt att därpå söka råda bot.

En annan och sista pastoral uppgift, som härmed står i nära sammanhang och som vi här endast hinna nämna, är, att *hvarje* pastor har att om den *uppväxande ungdomen* taga bättre vård och framför allt söka uppfostra den till större sedlig fasthet och kyrklig myndighet. *Konfirmationen*, såsom den nu merendels skötes, borde, långt ifrån att beteckna afslutning på barnuppfostran, snarare såsom komplettering till hvad i hem och skola uträttats utgöra den egentliga begynnelsen på den kyrkliga uppfostran, som afser bibringande af kyrklig myndighet. Och i ordets fulla mening borde väl en sådan aldrig kunna erhållas före den borgerliga myndighetsåldern men i de allra flesta fall åtskilligt senare, då det för kyrklig fullmyndighet kräfves vida större andlig mognad än för borgerlig sådan.

Huru pastor därvidlag har att gå till väga och hvilka medel som bäst kunna vara ägnade att befrämja ett sådant måls uppnående, upprepadt samlande af de konfirmerade, bildandet af föreningar af unga män och unga kvinnor eller

ännu andra, kunna vi här icke gå in på. Men vikten och den genomgripande betydelsen af denna uppgift i och för den sociala frågans lösning torde det förutan framgå redan däraf, att den, som har ungdomen, har framtiden och däraf att tiden mellan konfirmationen och myndighetsåldern är den mest kritiska, eftersom då den sedliga karakteren grundlägges, vare sig i god eller ond riktning.

Dock, denna uppgift kan omöjligt lösas, lika litet som syftet med den förut skildrade sociala verksamheten kan vinnas, blott genom pastors arbete. Endast genom ungdomens och hela den kristna församlingens samverkan blifver detta möjligt. Vi föras därför nu öfver till en ny, icke mindre viktig kyrkans uppgift med afseende på den sociala frågan.

Det är den, som *den kristna församlingen såsom sådan* har att lösa utöfver hela det sedliga lifvets område och i hvilken alla hennes enskilda medlemmar äro kallade att deltaga, närmast i och genom hvars och ens *kallelsegärning* inom det för honom närmaste naturliga området. Här kunna vi dock tydligen endast vidröra några af de viktigare punkterna.

Vi stanna då först vid *familjen* och det lif, som inom den skall lefvas. Uppgiften är här, att vi genast i korthet må säga det, den att förhjälpa familjelifvet till sådan anläggning, att den därmed åsyftade sedliga hjälpen kan åt så många som möjligt förlänas och en kristlig barnuppfostran i ett ordnadt familjelif möjliggöras. Ingen, som ser något djupare, kan neka till, att vi i familjelifvets upplösning och bristande sedliga fostran hafva en af de djupaste, oupphörligt flödande källorna till sedligt fördärf. Ingen bestrider heller, att den sociala frågans akuta karakter däraf mer än af något annat måhända influeras.

Där äktenskapen ingås, utan att de för ett sedligt sam-

lif och familjelif erforderliga hvarken personliga eller ekonomiska betingelserna äro för handen och där sedan hustrun, måhända lika mycket som mannen, för familjens underhåll nödgas vara borta fran hemmet och barnen största delen lämnas åt sig själfva utan tillsyn och vård, där är det ju en helt naturlig följd, att ingen sannskyldig äktenskaplig lycka och tillfredsställelse kan vinnas eller någon egentlig uppfostran komma i fråga. För att minska eller häfva och förebygga det missnöje och de mangahanda misshälligheter, som häraf härflyta, erfordras det i första hand ett kraftigare, allmännare häfdande af äktenskapets sedliga karakter, så att det åter betraktas såsom för en kristen människa ovärdigt att däremot så öppet förgå sig. Där den egna sedliga och ekonomiska bärkraften icke räcka till att åstadkomma bättring, är det andras plikt att träda hjälpande emellan: anhörigas, arbetsgifvares eller församlings. Det farliga »laisser-aller-systemet», som i fråga om familjelif och uppfostran blifvit så allmänt och enligt hvilket hvar och en får sköta sig själf och sina barn så illa han vill, måste, för att helt kunna brytas, i det allmänna församlingsmedvetandet stämplas såsom okristligt och inhumant.

Men också i många andra familjer har, i motsats till förra tiders väl långt drifna stränghet, insmugit sig en alldeles falsk humanitet, som vida mindre än den förra är ägnad att befrämja verklig uppfostran, då barnen i följd däraf få göra nära nog blott hvad de själfva vilja. Det har icke utan skäl sagts, att igenom hela vår tids ungdom går å ena sidan en falsk självständighetsande, som icke förlikar sig med Guds fjärde bud eller böjer sig under någon auktoritet, och å andra sidan en känslighet och ömtålighet, som knappast tål någonting och därför icke har den tillräckliga motståndskraften, där den bäst behöfves. Hvad kan väl däraf varda annat, när så de yttre omstandigheterna blifva ogynnsamma, än allsköns misstäm-

ning och konflikter, hat och uppror mot både gudomlig och mänsklig ordning?

Här är tydligen en lika djup som allmännelig förändring af nöden. Här behöfves icke blott större jämnhet och fasthet i uppfostran utan framför allt lefvande kristendom, som åter har makt att bygga familjelifvet på kristligt sedlig grund och hos ungdomen söker väcka och bibehålla lika mycket en ödmjukhetens och tacksamhetens, en pietetens och självbehärskningens, som en frimodighetens och friskhetens eller sann självständighets ande. I stället för den alltför mycket formellt och intellektuellt eller intellektualistiskt anlagda uppfostran måste mer vikt läggas på det positiva innehållet samt på viljelifvets böjande under och inöfning i högre, sedliga normer och samfundsformer. Och härtill måste alla för vår ungdoms uppfostran intresserade bidraga icke blott inom sin egen familj utan så långt deras inflytande räcker.

Till familjen i vidsträckt mening höra äfven *tjänare och arbetare.* Och här är det alla kristna församlingsmedlemmars uppgift att, så långt och så vidt det är möjligt, verka för, att de både betraktas och behandlas såsom medlemmar af familjen och åter komma i åtnjutande af det personliga deltagande, den religiöst sedliga omvårdnad, som där hör hemma och som bland annat i allas gemensamma deltagande i husandakten finner sitt uttryck.

Väl vet jag, att jag här vidrör en lika ömtålig som svårlöst punkt, då gamla tiders patriarkaliska förhållanden äro ohjälpligt fallna och omöjliggjorda genom den moderna utvecklingen och tjänarne och arbetarne själfva icke längre vilja tillhöra familjen utan därifrån emanciperat sig och sammanslutit sig till självständiga kamporganisationer emot husbönder och arbetsgifvare. Likaledes är det gifvet, att, såsom det nu är ställdt, det är vida svårare, än det förut varit, och att enskildes bemödanden icke mycket hjälpa med afseende på det

stora hela. Här om någonsin behöfves därför förening och sammanslutning af alla krafter, som på något sätt kunna bidraga till upparbetande af en bättre stämning och kraftigare sedlig inverkan.

Men därvidlag är det långt ifrån nog med eller ens lämpligt att i första hand begynna med motorganisationer, sådana som arbetsgifvareföreningar, hvilka genom lockouter o. d. sätta hårdt emot hårdt och dymedelst ytterligare öka förbittringen hos de svagare. Skall verklig utjämning vinnas, så måste arbetet riktas på undanröjande af den orsak, som ytterst varit vållande till spänningen. Och denna ha vi ingalunda att söka blott hos tjänarne och arbetarne utan lika mycket, om icke mer, hos husbönder och arbetsgifvare, däri nämligen att de själfve förvandlat det ursprungligen personliga familjeförhållandet till ett för dem själfva så förmånligt arbetsaftal som möjligt, där man med utbetalande af lön och dagspenning anser sig hafva fullgjort all sin husbondeplikt. Botemedlet för den egoism, som häri framträdt, och det *enda*, som här räcker till, är äkta kristlig kärlek, som förmår öfvervinna all egoism och utjämna äfven de skarpaste motsatser. Och säkrast liksom lättast verkar det, ifall det först bringas i användning på och af primärfaktorn härvidlag, ifall enskilda husbönder och arbetsgifvare i sådan kärlek verkligen göra hvad de kunna för sitt folk. Men sedan bör den också leda till sammanslutning af såväl husbönder och arbetsgifvare som arbetare, hvilka i och genom detta mer än andra försonande och vinnande medel vilja befrämja sina egna och hvarandras ömsesidiga intressen.

Äfven de *frie arbetarne* behöfva nämligen stödjas af denna kärlek, om de skola kunna hålla stånd emot det härda tryck, som öfvas af den socialdemokratiska agitationen och räddas undan den demoralisering, som därmed följer. Det vore helt visst oriktigt att antaga, det alla fackföreningsarbetare

äro socialdemokrater eller ateister och högst orätt att utan vidare göra de enskilde medlemmarne ansvariga för det klasshat, som den uppeldar. De flesta hafva tvifvelsutan förts in i föreningen af en obestämd förhoppning om att därigenom få det bättre i ekonomiskt och socialt hänseende. Och för en icke liten del har fruktan att blifva utesluten ur kamraternas led och brännmärkt med namnet »strejkbrytare» varit vida starkare än den svagt utvecklade moraliska och ekonomiska motståndskraften. De äro därtill lockade, nödda och tvungna. Men väl inkomna på ena eller andra sättet, kunna de knappast undgå att blifva allt mer och mer fanatiserade och djupare sedt demoraliserade.

Länge har det därför varit ett behof att häremot äfven i vårt land skaffa något stöd och hjälp, sådant som exempelvis den tyska kyrkan länge ägt i de s. k. evangeliska arbetareföreningarna. Och då förra året socialdemokratien fick ledningen öfver alla fackföreningarna, blef det ännu mer nödvändigt, ifall icke alla arbetare förr eller senare skulle ryckas med och därigenom i själfva verket förlora sina heligaste mänskliga rättigheter: samvetsfrihet, kristlig tro och verklig föreningsrätt. Såsom en af de mest glädjande företeelserna på detta område måste det därför hälsas af alla kristendomens och våra arbetares sanna vänner, då det för ett par månader sedan i tidningspressen upplystes om, att det initiativ, som förra året i Göteborg togs till bildande af ett kristligt arbetareförbund, nu redan fortskridit så långt, att det den 1 och 2 juli kunnat hållas en första *kristliga arbetareförbundets* konferens, vid hvilken ombud för många redan bildade filialföreningar voro närvarande. Det beslöts där att icke blott konstituera ett allmänt antisocialistiskt arbetareförbund, med klart uttalade kristliga grundsatser, utan att till arbetareklassens vänner i alla stånd, särdeles till akademiska lärare, nationalekonomer, präster, läroverks- och folkskolelärare samt pressens män ställa

en enträgen uppmaning att vidtaga och stödja åtgärder för åstadkommande af ett ordnadt kristligt-socialt upplysningsarbete*.

Önskligt vore, att denna uppmaning måtte vinna talrik anslutning och därigenom förbundet sättas i stånd till att i så vidsträckt omfattning som möjligt verka för realiserandet af sitt högst betydelsefulla program. Ingenting mindre än en bjudande kristlig plikt måste det sägas vara för alla kyrkans män och hela den kristna församlingen att understödja ett dylikt företag, som, ifall det ledes i rätt riktning och vinner tillräckligt understöd, mer än något annat torde kunna bidraga till en lyckligare lösning af denna svära punkt i den sociala frågan. Detta så mycket mer, som det, enligt de erfarenheter, en sådan författare som Wächter gjort i Tyskland, knappast gifves någon viktigare uppgift för den evangeliska kyrkans sociala arbete än grundandet och befrämjandet af sådana kristliga arbetareföreningar**.

Härigenom kunde då ock i det allmänna församlingsmedvetandet beredas väg för och betydligt underlättas den plikt, som hittills tyvärr alltför mycket försummats och som likväl äfven för hvarje lefvande kristen är eller borde vara af den allra största vikt, att göra sitt inlägg i den allmänna opinionen och genom ett kraftigare deltagande i det borgerligt politiska lifvet arbeta för, att både arbetarelagstiftning och annan sådan, så långt ske kan, bestämmes af sant sedliga, kristliga grundsatser.

Härmed sammanhänger på det närmaste en annan allmänt kristlig uppgift, den beträffande *söndagsfrågan,* som är af sådan betydelse, att den icke utan skäl kan sägas bilda en kardinalpunkt i den sociala frågan.

* Se referatet därom i den religiöst politiska tidningen Fosterlandet för den 13 och 20 juli, Göteborg 1899.

** Jfr Wächter, o. a. a., sid. 189.

Det ligger en lika skarp som förödmjukande förebråelse mot kyrkan, i all synnerhet den evangeliska, i det beklagliga men ofrånkomliga faktum, att söndagen så allmänt förlorat sin karakter af hvilodag, att socialdemokratien redan för 24 år sedan (i Gotha 1875) måst och kunnat på sitt program upptaga fordran på söndagshvila*. Naturligtvis spelade därvid intet som helst religiöst intresse in utan endast det rent humana att skaffa arbetarne den väl behöfliga kroppsliga hvilan. Och att det sedan dess icke blifvit bättre utan snarare vida sämre, åtminstone beträffande den rätta söndagsfirningen, gör förebråelsen icke mindre utan än mer förödmjukande.

Söndagen är ju ämnad att icke blott åt den enskilde bereda kroppslig hvila från det ansträngande hvardagsarbetet och rikare tillfällen till andlig lyftning och vederkvickelse. Den skulle ju äfven på ett alldeles särskildt sätt sluta den enskilde samman med hela den kristna församlingen i den gemensamma församlingsgudstjänsten och låta honom känna sig såsom en lem, fullt jämnbördig med alla andra, och förena de af olika slags arbeten annars skilda och så hårdt upptagna familjemedlemmarna, så att de kände sig såsom ett. Söndagen, som skulle vara en den heliga stillhetens, en fridens, sammanslutningens och vederkvickelsens dag, har ju allt för mycket äfven hos oss blifvit en orons, stridens, söndringens samt de lössläppta lustarnes och lidelsernas dag. Gudstjänsten öfvergifves och föraktas af de flesta, många kunna ju icke ens få ledighet därtill, då de hela söndagen igenom äro upptagna af arbeten i fabriker, handel och så mångahanda kommunikationer. Andra använda den till resor, då ofta familjens medlemmar draga åt hvar sitt håll; andra åter till agitationer, partimöten eller ännu värre, i sedligt afseende högst betänkliga förlustelser; af hvilket allt det allmänna resultatet icke kan vara tvifvelaktigt: ökadt missnöje och njut

* Jfr Nathusius, o. a. a., sid. 255.

ningsbegär, ett allt mer enerveradt, sinsemellan söndradt och sönderslitet släkte.

Att här ett vidsträckt område ligger öppet för hela den kristna församlingens sociala verksamhet, torde icke vidare behöfva belysas. Icke heller kan det väl af någon bestridas, att det är en lika stor som maktpåliggande uppgift för kyrkan att härutinnan söka åstadkomma ändring. Men då är det icke nog med, att hon med helt annat eftertryck än f. n. gör gällande det kristliga samhällets plikt att bereda alla sina medlemmar möjlighet till söndagshvila. Hon måste därjämte och framför allt arbeta på, att en rätt söndagsfirning kommer till stånd, så att det åter går upp för och in i vårt folks medvetande, hvilken utomordentligt rik välsignelse därmed följer. Men skall denna uppgift blott tillnärmelsevis kunna lösas, måste tydligen alla kyrkans medlemmar och i första rummet alla de, som däraf hafva någon egen erfarenhet, lämna hvar sitt större eller mindre bidrag. Och besinnade de högre, bildade klasserna, hvilket drygt ansvar de dragit öfver sig och hvilket helgerån de begått framför allt mot den arbetande klassen men äfven mot sig själfva, då de så ofta gått i spetsen för dem, som sätta sig öfver denna och all annan kristlig sed, samt dymedelst bidragit till att rycka undan vårt folk dess kraftigaste religiösa stöd, dess djupaste sedliga lifs- och bildningskälla, så skulle de täfla om att återgå och återföra till densamma så många, som annars kunde och ville låta sig därtill förhjälpas.

Kyrkans uppgift med afseende på den sociala frågan inskränker sig dock icke till hvad hon så genom sitt ämbete och sin allmänkristliga verksamhet kan uträtta på det religiöst sedliga lifvets olika områden. Härtill kommer slutligen den icke mindre betydelsefulla, särskilda uppgiften att *genom kyrkligt organiserad kärleksverksamhet afhjälpa den myckna nöd*

eller förminska de svårigheter och mildra de sociala motsatser, som icke på annan väg kunna utjämnas.

Kyrkan kan icke och får icke, såsom hittills skett, ifall hon vill återvinna det inflytande, hon förlorat, och bevisa sig själf såsom ett kärlekens samfund, låta det bero vid den kärlek, som öfvas af enskilda och som alltid blir mer eller mindre tillfällig och oberäknelig, utan hon måste åter, såsom i den första kristna tiden, koncentrera denna kärlek i särskilda organisationer, som verka med samfundsverksamhetens hela säkerhet och fulla kraft. Hon måste medelst dessa i all synnerhet söka nå och åtaga sig de många, som af hennes kärlek äro i största behof: de af alla öfvergifna, små, sjuka och fattiga. Och därför hör i första rummet hit åstadkommande af *en kyrklig, mer personlig sjuk- och fattigvård.*

Hvad det som mest brister uti inom den legala fattigvården och hvad som äfven med de bästa förbättringar aldrig på den politiska lagstiftningens väg och med de kommunala makt- och penningmedlen kan vinnas: det af frivillig kärlek framsprungna allmänna deltagandet, den personliga omvårdnaden samt de många tillgifvenhetens och tacksamhetens band, som därunder knytas, det fullständigare upphjälpandet ur och förekommandet af all slags nöd, icke blott den lekamliga fattigdomens utan ock, så vidt möjligt är, de därtill medverkande andliga orsakerna, den egentliga roten till fattigdomseländet, det skall och kan af den kyrkliga fattigvården uträttas.

Det är en erfarenhet, som på många håll gjorts, att ingenting så som en ändamålsenligt anordnad kyrklig fattigvard förmår framkalla offervilligt deltagande och tacksam genkärlek samt ömsesidigt förtroende. Och i mån som det icke stannar vid anställandet af för kyrklig diakoni särskildt utbildade fattigvårdsorgan i diakonissor och diakoner utan kommer till en ordentlig församlingsfattigvård, i hvilken personer af olika stånd och klasser deltaga, är knappast någonting an-

nat så mycket ägnadt att väcka och utbilda medvetandet om dessa klassers samhörighet såsom lemmar i samma församlingskropp, och det icke blott såsom en ideal fordran utan såsom fullbordad verklighet.

Då det nu alltid i hvarje församling finnes några fattiga och sjuka eller för fattigdom blottställde och då kyrkan först genom något slags sin egen fattigvård eller däremot svarande organiserad kärleksverksamhet i sanning bevisar sig såsom ett kärlekens samfund, är det ett af vår tids mest bjudande kraf, att hon därmed äfven hos oss gör början, såsom i någon form skett i alla öfriga evangeliska landskyrkor. Först därigenom har hon gjort hvad hon kan och bör för lindrande af fattigdomseländet och häfvandet af det allmänna misstroendet till kyrkan, hvilket så mycket bidrager till att förvärra vårt folks sociala nöd.

Härtill bör då ock ansluta sig *annan kärlekstjänst och särskilda åtgärders vidtagande* med afseende på de många andra slags hjälpbehöfvande, som i olika församlingar i större eller mindre antal äro till finnandes (drinkare, fallna kvinnor, förvildade eller föräldralösa barn o. s. v.). Härför kunna i de större församlingarna kräfvas särskilda organisationer och anstalters upprättande med därför enkom inrättade organ, exempelvis kvinnohem, barnkrubbor och asyler, hjälpföreningar för bättre arbetarebostäder eller egna hems beredande m. m.

Men i hvilketdera fallet som helst är här alltid tillfälle för och högeligen behof af, att de kyrkliga församlingsorganen, *kyrko- och skolråd,* på helt annat sätt än nu sker träda in i arbetet och både för egen del åter söka upptaga de åliggan-den, som i gällande lag blifvit dem gifna men hittills så godt som helt fatt ligga nere, och sedan med den myndighet, dem tillkommer, tillhålla andra församlingens medlemmar att göra hvad de hvar och en i sin stad förmå och såsom kristna äro

förpliktade till, om de annars vilja vandra sin kristliga kallelse värdigt.

Att det härvidlag ligger ytterst stor vikt uppå, huru prästerna, såsom det kyrkliga ämbetets bärare och såsom de egentlige församlingsledarne, sköta sina åligganden och förmå fostra sina församlingar till självverksamt deltagande i det härför erforderliga arbetet, ligger i sakens natur. Men att prästerna i den sålunda öppnade sociala striden — ifall den så får kallas — måste stå i första linjen, såsom det påståtts*, kan jag dock icke finna. Prästerna hvarken äro eller representera kyrkan, icke heller äro de, utom för vissa fall, kallade att föra kyrkans talan såsom samfund eller gifva de lystrings- och maningsord, som kunna behöfvas, eller stifta de lagar och nya ordningar, som den så raskt framskridande utvecklingen gör nödvändiga, ifall kyrkan på ett tillfredsställande sätt skall kunna lösa sina många uppgifter.

Det är däremot de *kyrkliga myndigheterna, biskopar och domkapitel såväl som kyrkomöte och riksdag och framför allt konungen* i gemenskap med dem, som äro hans rådgifvare i hans egenskap af *kyrkans summus episcopus*. Dem tillkommer det därför ock att på helt annat sätt än hittills taga initiativ till nödiga sociala reformer inom kyrkans eget område och såväl genom en ändamålsenligare kyrkolagstiftning som genom ett kraftigare häfdande af kyrkans oförytterliga självständighet och därmed följande respekt för hennes ordningar bereda henne det skydd och stöd och i all synnerhet de personliga och materiella resurser, som äro oumbärliga förutsättningar för hvarje ordnad kyrklig samfundsverksamhet och som särskildt vår tids många sociala förändringar på andra områden göra nödvändiga.

Att församlingar få växa ut till sådana massförsamlin-

* Jfr Sundberg, o. a. a., sid. 32.

gar, att icke ens skolbarnen eller tiondedelen af församlingsmedlemmarna få plats i kyrkan och därigenom allt ordnadt församlingslif omöjliggöres, *utan att* å dessa myndigheters sida tillräckliga mått och steg tagas för åstadkommande af församlingsdelning, kyrkors byggande eller flera prästerliga krafters anskaffande; att sådana luckor i lagstiftningen årtionden igenom få finnas, som göra det möjligt för kyrkans egna medlemmar att, huru mycket de vilja, trampa hennes heligaste ordningar under fötterna, och för kyrkans värste fiender, ja odöpte hedningar att med rösträtt på kyrkostämma och valbarhet till kyrkomöte öfva ett bestämmande inflytande på kyrkans viktigaste angelägenheter; att flertalet bland de mest oumbärliga nya lagförslag, äfven sådana som af kyrkomötet antagits, ofta till ingenting alls föranleda, exempelvis själavårds- och kyrkotuktslagen; att för upprätthållande af söndagens helgd, som nu så öppet kränkes eller omöjliggöres för ett så öfvervägande stort flertal af vårt svenska folk, ingenting verksamt eller så godt som ingenting alls vidgjorts — det är blott några enstaka, lösryckta exempel på punkter, där de kyrkliga myndigheterna hafva att gripa in och där de kunna lämna oöfverskådliga bidrag till en lyckligare lösning af den sociala frågan.

Det är också något, som de kyrkliga myndigheterna i andra lutherska landskyrkor längesedan begynt gripa sig an med. Jag endast erinrar om landskonsistoriets i Hannover cirkulär af d. 26 aug. 1890, som klart och bevekande lägger prästerskapet på hjärtat angelägenheten af den sociala frågans lämpliga behandling i predikan, själavård och kärleksverksamhet, samt om öfverkyrkorådets i Berlin så väl som den preussiska generalsynodens af år 1890 resolution. Den nöjer sig icke med att varmt uppmana prästerna till att med uppmärksamhet följa den socialdemokratiska rörelsen, att i predikan och konfirmandberedelse inprägla den bibliska läran om

egendom och arbete, att utan åtskillnad på person i trogen själavård tillgodose församlingslifvet och att i outtröttlig kärlek vårda och befrämja den broderliga gemenskapen stånden emellan, utan ställer till hela det evangeliska folket, till alla stånd, klasser och ämbeten i stad och på land, en liknande bevekande bön att med samlad troskraft göra motstånd mot de samhällsomstörtande och kristendomsförnekande makterna. Sa har också på flera håll hvarje provinsial- och generalsynod sin stående kommission för inre mission och sociala frågor, hvilken har att därom göra de framställningar, som befinnas nödvändiga och ändamålsenliga*.

* *
*

Ifall de kyrkliga myndigheterna hos oss begynte ägna den sociala frågan samma uppmärksamhet och framför allt ifall de finge påräkna det understöd och lifliga deltagande i församlingarna, vi här antydt, hos alla dem, som ännu sätta något värde på kristlig världsåskådning och verkligen nagonting vilja och kunna göra för dess kraftigare häfdande, så skulle det förvisso — därom kan i själfva verket ingen tvifla, som ännu icke uppgifvit tron på kristendomens världsöfvervinnande makt — äfven hos oss komma till en så fullständig lösning af den sociala frågan, som det under närvarande förhållanden är möjligt.

Olof Holmström.

I Tidskriften har begärts plats för följande:

Till Redaktionen af Kyrklig Tidskrift, Upsala.

Undertecknad, som är red. och förf. särskildt tacksam för sådana klargörande och vägledande kyrkorättsliga uppsatser, som professor H. W. Totties i 10 häftet af K. T. införda »Jordfäst-

* Se Nathusius, o. a. a. I, sid. 3—4, 12 och II, 416—417.

ning enligt gällande svensk kyrkorätt», ber att få göra ett par små anmärkningar med anledning af densamma.

1. I § 1 i nämnda lag heter det, att dödsfall inom svenska kyrkan skall tillkännagifvas med tacksägelse i den ordning kyrkohandboken föreskrifver. »Sådant tillkännagifvande må dock ej ske i de fall, som här nedan i 5 och 6 §§ omförmälas».

Af nämnda §§ handlar den 5:te om dödfödda barns jordfästning, den 6:te om jordfästning i stillhet. Därvid särskiljas 3 fall: i stillhet skall jordfästas den som 1) blifvit afrättad, 2) ljutit döden under föröfvande af groft brott, 3) förgjort sig själf.

När prof. T. i sin utläggning af denna 6 § säger (sid. 455): »Ej heller må tacksägelse enligt 1 § hållas efter den, som skall i stillhet jordfästas», så är detta visserligen rätt, men man får den uppfattningen, att tacksägelsen skulle vara förbjuden *endast* i de fall, då den aflidne skall jordfästas i stillhet, men så är det uppenbarligen icke. Ty då i 1 § utan all inskränkning tillkännagifvande med tacksägelse förbjudes *i de fall som i §§ 5 och 6 omförmälas*, så måste *alla* i 6 § omförmälda fall vara åsyftade och icke blott vissa. Från punkten 3 gifvas visserligen 2 undantag, ty jordfästning i vanlig ordning kan icke förvägras, i fall den som förgjort sig själf 1) var afvita, 2) saknade förståndets fulla bruk, hvilket måste af läkare intygas, men dessa undantag gälla *jordfästningssättet, icke tacksägelsen.*

Vare sig prof. T. velat, att hans ord skulle fattas så, som jag gjort, eller ej, har jag velat fästa uppmärksamheten vid nu omnämnda sak, emedan det icke är så alldeles oviktigt, huru 1 §:s stadgande om tacksägelse uppfattas och tillämpas i fråga om sådana självspillingar, som på grund af läkares intyg få vanlig begrafning.

Undantaget tillämpas ganska sällan i fråga om fattiga, mindre bemärkta samhällsmedlemmar, men så mycket mer, när någon förmögen eller mera förnäm person burit hand på sig själf. Denna skillnad i döden väcker ofta anstöt; här borde all mannamån vara aflägsnad, men pastor förmår i regel föga uträtta i detta afseende: i de flesta fall är det icke omöjligt att med någon ansträngning få läkareintyg af sådan beskaffenhet, att pastor ej anses kunna vägra den äskade högtidligare jordfästningen, helst många läkare hålla före, att *alla* själfmord begås under sinnesförvirring. Men hvad pastor kan, det är 1) vägra tillkännagifva dödsfallet med tacksägelse *under någon* form och 2) fordra, att *läkarens attest är fullt lagenlig.*

Beträffande tacksägelse, så förekommer i kyrkohandboken efter den vanliga ingressen denna anmärkning inom parentes: »Härvid bör nödig varsamhet vid särskilda fall iakttagas», men härmed behöfva ingalunda sådana själfmord vara åsyftade, enär det förekommer tillräckligt många andra fall, då det är svårt att

säga, »att Herren Gud efter sitt allvisa råd behagat hädankalla», såsom t. ex. vid mord eller om en person gifvit sig döden under äfventyr utan att söka den.

Beträffande åter läkarens attest, så torde pastor ha rätt att fordra, att den innehåller lagens ord »*utan egen skuld iråkad förvirring*». Om denna viktiga restriktion iakttages, torde anledning till klagan öfver »olikhet inför lagen» och »mannamån i döden» ej så ofta förekomma.

2. På sidan 442 anför prof. T. de bestämmelser, som tillerkänna legaliseradt främmande trossamfunds präst rätt att jordfästa till samfundet hörande aflidna samt sådant samfunds medlemmar rätt till lägerstad å allmän begrafningsplats, men däremot är han tveksam, huruvida dylik jordfästning må äga rum å allmän begrafningsplats, ehuru han anser, att, om ett prejudikat vunnes genom kongl. resolution, nämnda rätt skulle tillerkännas dissenters, och till stöd för denna mening anför han lagbestämmelser, som tillerkänna dissenters allt större rätt. Men därvid nämnes icke kongl. kung. d. 24 Januari 1781, ehuru den synes vara värd beaktande vid lösningen af i fråga varande spörsmål. Där heter det nämligen: »Anständig lägerstad å kyrkogårdar och andra allmänna begrafningsplatser böra alla af kristen religion, så hädanefter som hittills, för sina döda åtnjuta; och må de äfven, mot vanlig betalning till kyrkorna, få bruka klockor till sina begrafningar, antingen dessa af lutherska eller deras egna präster förrättas».

Då deras egna präster lika väl som de lutherska enligt detta ställe få med kyrkklockornas begagnande förrätta *begrafningar* och dessa ju måste ske där lägerstaden redes, det är, på kyrkogård eller allmän begrafningsplats, så synes det, som om äfven jordfästningen, hvilken under äldre tider hardt när identifierades med begrafningen, hvaraf den under alla omständigheter måste få anses utgöra en del enligt då brukligt uttryckssätt, skulle få ske på den statskyrkoförsamlingens allmänna begrafningsplats, där liket nedmyllas.

För öfrigt: ha dissenters rätt till lägerstad å våra begrafningsplatser och ha legaliseradt dissentersamfunds präster rätt att enligt egen ritus jordfästa aflidna samfundsmedlemmar, så synes det vara tämligen klart, att detta ock må ske där, hvarest de ha rätt att begrafva sina döda.

—dt.

Då Redaktionen beredt mig tillfälle att besvara ofvanstående anmärkningar, får jag till en början betyga insändaren min tacksamhet för hans vänliga inledningsord och dessutom tillägga följande:

1) I första punkten är jag i sak ense med insändaren. Mina från s. 455 f. åberopade ord äro anförda under 6 §, där i det ifrågavarande sammanhanget de särskilda iakttagelserna vid jordfästning i stillhet uppräknas. Då jag icke under 1 § gjort någon kommenterande anmärkning vid sista punkten, som handlar om tillkännagifvande af timadt dödsfall med tacksägelse, och min åsikt därigenom kunnat missförstås, är jag insändaren tacksam för hans kompletterande tillägg.

2) I senare punkten måste jag däremot gent emot insändaren vidhålla, att en oklarhet i lagstiftningen föreligger, och jag hänvisar såsom motivering till hvad jag anfört ss. 442—445. I denna punkt hade jag snarare väntat gensägelse från motsatt sida. Hufvudinnehållet i den af insändaren åberopade kongl. kung. d. 24 jan. 1781 har jag i historiskt intresse refererat på s. 444 f. Såsom afgörande instans med afseende på nuvarande svensk kyrkorätt kan dock detta s. k. toleransedikt icke åberopas, då det icke, såsom insändaren synes antaga, numera är gällande. Det upphäfdes nämligen genom kongl. förordn. angående främmande trosbekännare och deras religionsöfning d. 23 okt. 1860. Den nuvarande lagstiftningens oklarhet beror däraf, att, då jämlikt 3 § i kongl. förordn. ang. ändring i kyrkolagen d. 31 okt. 1873 — hvilken förordning innehåller kyrkans medgifvanden gent emot dem, som icke vilja tillhöra henne — främmande trosbekännare tillerkänts rätt att, efter anmälan hos vederbörande kyrkoherde, på allmän begrafningsplats erhålla lägerstad för sina döda, denna rätt icke uttryckligen blifvit utsträckt till jordfästnings förrättande enligt dissentersamfundets kyrkoskick och af dess präst *på allmän begrafningsplats.*

H. W. Tottie.

Tidskriftsöfversikt och strödda meddelanden.

Kinamissionens vänner i Norge, hvilka synas intaga ungefär samma ståndpunkt som de i Sverige, höllo i somras i Bergen en generalförsamling, hvilken fattade ett märkligt beslut, som gifvit en författare i Luthersk Kirketidende anledning att erinra om missionshistoriens lärdomar. Beslutet i

fråga gällde missionärernas ordination, och med 86 röster mot 26 beslöts att icke begära ordination genom statskyrkan, utan uppdraga densamma åt »Fællesstyret». Förf. erinrar om, att den norska Kinamissionen står under inflytelse af den engelska Kinainlandsmissionen, hvilken vill intaga en konfessionslös ståndpunkt och åtminstone i principen sätter föga värde på den skolmessiga utbildningen och på den yttre organisationen. Den norska Kinamissionen intog till en början samma ståndpunkt. En förändring har dock skett, i det att den Bergenska Kinamissionen ställt sig på den lutherska bekännelsens grund och äfven mer och mer lärt sig inse nödvändigheten af missionärernas utbildning såväl som af verksamhetens organisation. Däremot har den i nyssnämnda punkt, i fråga om missionärernas ordination, visat sig fasthålla en ståndpunkt, som står i strid med alla större missionssällskaps. Både inom statskyrkor och frikyrkor ordineras nämligen i regel sällskapens missionärer af de kyrkliga myndigheterna. Såsom skäl för beslutet att icke begära ordination genom kyrkan anföres, att man icke vill föra ut statskyrkan till Kina, utan vill där bygga en frikyrka med en så *biblisk* författning som möjligt. Artikelförfattaren erinrar om, att, huru vackert det än låter, att man skall komma till hedningarne med det enkla evangelium, har dock erfarenheten ständigt visat, att det icke går för sig att hoppa öfver den process, som ligger mellan apostlatiden och vår tid: »det er slaaet fast som en missionshistorisk Kjendsgjerning af første Rang, att Missionsselskaberne bringer Hedningerne de aandelige Goder *saaledes udformede, som de ved den historiske Udvikling nu inden de forskjellige missionerende Samfund foreligger.*» Med afseende på den af Kinamissionen intagna ståndpunkten framhålles vidare, att enligt all erfarenhet bärer ett missionsarbete, som bedrifves från en sådan ståndpunkt, *föga varaktig frukt:* det intresse, som inom dylika friare kretsar väckes för missionen, saknar den *djupa innerlighet* och *fasthet* och *uthållighet*, som är behöflig för arbetets framgång; de kunna, dessa kretsar, verka stimulerande och till en tid främjande för missionsintresset, men för det tålamodsarbete, som ofta under många år är nödvändigt på missionsfältet, synas de icke vara mycket dugliga.

Hvar helst något nytt skall byggas upp, måste det ske med noggrant iakttagande af den historiska grund, hvarpå man bygger. »Er der Sprang i Udviklingen, saa faller det hele sammen.» — Tillika erinras om vikten däraf, att nödig praktisk hänsyn tages vid *valet af arbetsfält*. Den norska Kinamissionen har näppeligen gjort detta. I det oupphörligt upprepade slagordet »Kinas millioner» ligger intet tillräckligt skäl för valet af just Kina till arbetsfält. Med samma rätt kan man tala om Indiens millioner eller om Afrikas millioner; alla kalla till arbete, men det gäller i synnerhet för ett litet folks missionsvänner att se till, hvar *de* kunna finna lämplig plats för sitt mycket begränsade arbete, hvarjämte isynnerhet de böra taga sig väl till vara för *splittring* af sina krafter på många arbetsfält.

(Luthersk Kirketidende $^{18}/_{11}$ 99.)

Standard sammanfattar sin karakteristik af årets *Church Congress* sålunda: »Kongressen har bragt i ljuset vissa religiösa tankeströmningar inom den engelska kyrkan, hvilka hittills mera rört sig i det fördolda, på samma gång den bör ha öfvertygat alla moderate, laglydige högkyrkomän liksom allmänheten öfverhufvud om den absoluta hopplösheten att kunna öfvertyga den ultra högern, såsom denna representeras af ledarne inom *The englisch Church union* . . . Å andra sidan framträdde tecken till ett växande närmande mellan det episkopala prästerskapet och Englands nonkonformister, en tendens, som, om än ej helt och hållet ny, dock aldrig förr så öppet uttalats.»

På grund af den politiska situationen i England har kongressen icke ådragit sig den uppmärksamhet, som eljest utan tvifvel kommit den till del.

Ny tysk tidskrift. — Såsom motvikt mot den i Ritschliansk ande redigerade, för den bildade allmänheten afsedda veckotidskriften »Die christliche Welt» har fr. o. m. den 1 sistlidne okt. en annan, på positiv grund stående tidskrift, benämnd »Der alte Glaube» begynt utgifvas från Leipzig af *Freiherr E. Röder von Diersburg* och *Pfr. W. Gassmann.* Hvarje n:r omfattar 12 stora kvartsidor. Bland hittills införda längre

uppsatser märkas: Moderne Religion (kritik af Hilty's »Glück», del 3), af F. Bettex, Mohammed und der Islam, af Fr. Hashagen, Die Hermannsburger-mission, af G. Haccius, Hamlets Schuld, af B. Keller, Die Kirche und die österreichische Bewegung, af M. Ahner o. s. v. Priset är 2 M. i kvartalet.

En serie intressanta karakteristiker öfver »Evangelische Prediger der Gegenwart» har den tyska tidskriften »**Pfarrhaus**» i sin nu löpande årgång begynt meddela. Hvarje skildring åtföljes af porträtt. Hittills hafva upptagits prof. C. E. Luthardt och d:r B. B. Brückner. — Samma tidskrift har äfven nyligen innehållit ett kritiskt referat af Aug. Strindbergs »Inferno» och »Till Damaskus».

Den bekante Pastor **Chr. Blumhardt** i Bad Boll har nyligen vid ett offentligt arbetarmöte öppet bekänt sig till socialdemokratien, förklarande, att han därmed trodde sig bäst handla i Kristi ande, hvilken hållit sig till de ringa, till publikaner och syndare, och själf varit en socialist (!).

(Chr. d. chr. W. 1899, N:o 44.)

Den evangeliska rörelsen i Österrike. Enligt en af evang. öfverkyrkorådet i Wien utgifven statistik hafva i Böhmen under förra halfåret 1899 inalles 1,346 personer öfvergått till protestantismen, däraf 699 män, 369 kvinnor och 278 barn.

(Chr. d. chr. Welt 1899, N:o 44.)

Granskningar och anmälningar.

PFANNENSTILL, MAGNUS, Docent vid Lunds Universitet, *Den kyrkliga uppfostran.* Grundläggande del. Lund 1899, 208 sid. 8:o, 2 kr.

Författaren tyckes dela den allmänt konstaterade tröttheten vid diskussionen om den praktiska teologiens rang af vetenskap i högsta mening eller i mening af konstlära. Han utsäger visserligen om den praktiska teologien just det sista,

men mödar sig icke med att till detta uttalande foga någon utförligare bevisning. Törhända är detta på sitt vis en förtjänst: läsaren försättes genast in medias res.

Dispositionen företer afvikelse från öflig dispositionell praxis, så till vida som densamma i sin terminologi saknar rum för den kyrkliga uppfostrans *subjekt*. På den punkt, där detta bort finnas, talas om uppfostrans organ. Men organ förutsätter subjekt. Och sägas kan icke, att afhandlingens titel redan angifvit subjektet: bestämningen »kyrklig» behöfver icke angifva uppfostrans subjekt, den kan lika så väl bestämma verksamheten till dess område eller dess syftemål. Det saknas icke heller inom den praktiska teologien framstående exempel på denna tolkning af sagda bestämning i slikt sammanhang. — Dispositionens bärande begrepp är för öfrigt objektet. Uppfostrans organ bestämmas visserligen med hänsyn till dels objektet, dels syftemålet. Men syftemålet åter angifves, sedan i en ingress uppvisats dess enhetlighet med målet för kyrkans allmänna verksamhet, från synpunkten af objektet, de döpta barnen, så till vida som de i dopet varit föremål för dels en Herrens, dels en församlingens handling. Framställningen har på detta sätt vunnit en genomgående och stark enhetlighet, hvilken mycket väl kan ersätta behofvet af de specialrubriker i texten, som författaren utelämnat.

Luther har en gång yttrat sig, som underskattade han dopets betydelse som utgångspunkt för den kyrkliga uppfostran. I sitt förord till »Deutsche Messe» säger han om den kateketiska undervisningen, »dass dieser Unterricht den Kindern und Gesinde, *so man sie will Christen machen*, fürgesagt oder gelesen werde». Orden falla, som gjorde betraktelsen ingen skillnad mellan de döpta barnen och odöpta hedningar. Och länge nog har samma syn på tingen förvanskat det kateketiska arbetet. För den svenska vetenskapliga kateketiken står det sedan Billings grundliga, i skarpa linjer gjorda undersökning af »Kateketikens Begrepp» fast, att dopet är behärskande utgångspunkt för den kyrkliga undervisningen och uppfostran. Så står saken äfven i föreliggande arbete. Uppfostringsobjektets art af förbundenhet med dopet är utgångspunkten, hvars nödvändighet påvisas genom en undersökning

af det för den kyrkliga uppfostran säregna i motsats till öfriga arter af uppfostran. Framställningen vinner därvid i kraft genom om pedagogiskt studium vittnande bekantskap med de efterreformatoriska bildningstyperna inom den humana uppfostrans historia. Den moderna pedagogikens hufvudföreteelser förråda vid närmare granskning sin släktskap med dels renässansens humanism, dels kontrareformationens romanism, dels den evangeliska reformationens sedligt religiösa bildningstyp. Den evangeliskt-kyrkliga uppfostran är lätt fattad i sin åtskillnad från de tvenne första: den humanistiska bildningsriktningen sätter icke målet religiöst, den romerska icke sedligt religiöst. Men skillnaden mellan den kyrkliga uppfostran och den humana af genuint evangelisk färg kan bestämmas endast genom hänvisning till den olika utgångspunkten: i förra fallet barnet i dess ställning som döpt, i senare fallet barnet såsom naturbestämdt led af släktet.

Men är sålunda dopet utgångspunkt, så måste dopläran art öfva inflytande på det kyrkliga uppfostringssystemet. Hur kan kynnet i den evangeliskt-lutherska läran om dopet i korta drag angifvas?

Enskilda, betydelsefulla moment har Herren uttagit ur sitt lifs och sin lifsgärnings sammanhang för att låta dem representeras af genom ord tolkade handlingar, hvilka tjäna som bärare till alla följande tider af den i Kristus skedda frälsningen. Skriftens skiftande utsagor om dopet såsom frigörande från djäfvulen eller såsom meddelande ett pånyttfödelsens bad eller såsom gifvande syndernas förlåtelse betyda just detta. Luther har lärt detsamma, då hans ord i Lilla Katekesen om dopet såsom verkande syndernas förlåtelse och förlossning från död och djäfvul samt gifvande evig salighet uppenbarligen referera sig till beskrifningen i trons andra artikel af Herrens återlösningsverk. Dopets verksamma innehåll och innehållet i Kristi historiska lifsgärning äro ett och detsamma. Det gifves icke i dopet något utanför det i Kristus skedda. Därmed har man afvisat ej blott ett rationaliserande framskjutande af dopets lärjungakallelse: »följ mig!» eller ett nomistiskt betonande af: »lärer dem att hålla o. s. v.», utan jämväl ett mystiskt fördjupande i formeln: »till Fadrens, So-

nens och den helige Andes namn», såsom förrådde denna tillvaron i dopet af en bakom det historiska gudsförhållandet liggande väsensgemenskap. »Man saknar här allt berättigande att tala om en i dopet försiggående direkt inverkan på naturgrunden, om skapandet af en ny lifsbegynnelse inom det omedvetna, om ett naturmysterium, som utan trons förmedling kommer till stånd. Och gör man detta ändock och söker kanske dessutom förläna ökad styrka åt sin ständpunkt genom att utgifva densamma för högsta ortodoxi, så må man veta, att man i själfva verket icke blott icke för en luthersk ortodoxis talan utan befinner sig i strid emot lutherdomens djupaste lifsintressen. Ty den lära man drifver är icke blott den romerska om en oberoende af tro och inre sinnesförfattning på fysiskt sätt ingjuten gudomlig nåd utan, när allt kommer omkring, den romerska läran om dopet såsom något nytt och afgörande, inskjutet mellan Kristus och tron.» (Sid. 37.) Orden äro ju klara och tydliga. Men en eller annan läsare skall med det sagda i minne icke undgå att känna sig öfverraskad, då han strax efter (sid. 40) läser: »Under detta vilkor — villkoret af trosbegärets förekomst hos den som döpes — äga vi sedan full rätt att med äldre lutherska dogmatici och med Luther själf tänka oss en inverkan i andra hand äfven på den lekamliga sidan af vårt väsen.» Man kan nämligen förledas att vid första ögonkastet förstå slikt yttrande såsom tribut åt en åskådning, som nyss blifvit frånkänd existensrätt i en evangelisk kristenhet. Törhända har därför författaren här varit för kortfattad och hans uttryck ej alltför lyckligt valdt; kanske hade framställningen vunnit i genomskinlighet, om orden »inverkan i andra hand» utbytts mot: genom troslifvet förmedlad inverkan.

Den kyrkliga uppfostran har att med afseende på sitt objekt, de döpta barnen, fråga sig, hvilken deras genom dopet satta bestämdhet är. Luther har stundom vacklat mellan medeltidstanken, att barnen döptes på kyrkans tro, och föreställningen om en i dopet framkallad tro hos barnen. Men han har också kunnat lämna dessa med en oevangelisk ängslighet behäftade förklaringar åt deras värde och med reformatorisk storslagenhet i Stora Katekesen säga: »Darnach

sagen wir weiter, dass uns nicht die grösste Macht daran liegt, ob, der da getauft wird, gläube oder nicht gläube, denn darum wird die Taufe nicht unrecht; sondern an Gottes Wort und Gebot liegt es alles.» I dopet hänger allt på dopets eget objektiva, frälsningshistoriska innehåll. Dopet är Guds förekommande nåd. Därför just hörer det det nyfödda barnet till. Och därför lärer Conf. Aug. IX, quod pueri sint baptizandi, qui per baptismum oblati Deo recipiantur in gratiam Dei. Genom framhäfvande af denna tankegång tager det föreliggande arbetet afstånd från den likgiltighet för barndopet, som stundom möter hos teologien af yngre datum.

Men så stark än tonvikten bör läggas på den allt bärande objektiviteten och så klart det än är, att barnet saknar betingelse för den medvetenhetsprocess, som trosföreteelsen kräfver, så är dock möjligheten af psykisk-religiös inverkan på barnet icke att anse som utesluten. Psykologien känner öfverföring från person på person redan inom det elementära medvetandets sfär, ja, redan från det individuella lifvets tidigaste begynnelse. De från en kristlig omgifning utgående inflytelserna böra därföre för barnet äga psykiskt förberedande betydelse med hänsyn till dess blifvande, sedligt-religiösa tillägnelse af dopets nåd.

Det sist sagda erbjuder öfvergång till skildringen af uppfostrans objekt med hänsyn till dess naturbestämdhet. Den undersökning, som här anställes inom den pedagogiska psykologiens område, göres i riktning af samförstand med den monistiska åskådningens män: Wundt, Høffding m. fl., och utgör en gensaga mot den Herbartska skola, som inom pedagogikens psykologiska sektion till för icke så länge sedan ägt primat. Efter en observation af förhållandet mellan medvetande och det omedvetna med resultatet, att detta sista befinnes vara en positiv storhet, en lägre grad af medvetande, visserligen icke af direkt påverkan för viljan, men öfvande inflytande på medvetandets blifvande innehåll, underkastas temperamentsläran en granskning, som särskildt dröjer vid det individuella temperamentets olika färgläggning under å ena sidan barndomsstadiet med dess hastande från intryck till intryck, dess brist på fast formad jagbestämdhet, och å andra sidan den

med annos discretionis inträdande tiden för »die schulfähige Kindheit».

Den kyrkliga uppfostrans mål, som i stort sedt sammanfaller med kyrkans allmänna mål: Guds rikes tillkommelse, bestämmes först såsom framgående af dopet såsom en Herrens handling och sålunda kräfvande uppfostran till karaktersdaning med kännemärke dels i troshänvändhet mot Gud, njutande af gudsrikets förmåner, dels i kärlekstjänst mot bröderna, lösande af gudsrikets uppgifter. Och uppvisas därvid illustrativt det evangeliska uppfostringsmålets öfverlägsenhet såväl i jämförelse med den anatoliska kyrkans mystiskt-gnostiska ideal som med romkyrkans munkideal och jämväl med ultraprotestantismens subjektivistiska, för kulturella och humana intressen ängsligt skygga uppfostringsideal.

Dopet såsom en kyrkans handling åter orsakar, att uppfostrans mål jämväl bestämmes såsom församlingsmyndighet för den döpte. I vår kyrka sammanfaller målet för kyrkans fostran till myndighet med den första nattvardsgången. Så var det tidigt nog; redan Chemnitz' Examen etc. såg saken så. Men icke så Luther. Han kände en kyrklig uppfostran efter nattvardsadmitteringen, låt vara att den icke hos honom erhöll sin afslutning i någon högtidlig kyrkoakt. Det är gifvetvis en psykologisk oformlighet att förklara de fjortonåringar, vi admittera till Herrens bord, för fullmyndiga kyrkomedlemmar. Man gör icke slikt i världsliga ting; man göre det icke heller i andliga. Det första, som kräfves, är att den ödesdigra förbindelsen mellan ungdomens första nattvardsgång och det kyrkliga katekumenatsmålet upplöses. Vi äro härmed inne på reformernas område. Meningarna skifta. Vi kunna ej återgifva den ingående undersökningen. Nog af, författaren är af samma mening som Holmström (Församlingsvård, sid. 142 o. följ.) och upptager förslag, som frambäras af gruppen Höfling, v. Zezschwitz och Sachsse. Konfirmationen må bibehållas på sin gamla plats, ungdomens första nattvardsgång likaså. Men på grundvalen af sålunda vunnen nådesdelaktighet bör ungdomen göras till föremål för fortsatt kyrklig uppfostran i innerligaste samband med forsatt borgerlig uppfostran. Härmed är ett från äfven profant pedagogisk syn-

punkt värdefullt uppslag gifvet. Den ungdomens förvildning, hvarom mycket talas, kan endast motverkas, i samma mån som den uppväxande ungdomen bibehålles under uppfostrande tukt. Samma fortsatta undervisning är dessutom ett oeftergifligt villkor för bifall till krafvet på utsträckta medborgerliga rättigheter. Då säger sig också själft, att kyrkan för att kunna på allvar påräkna motsvarande myndighetskompetens hos sina medlemmar måste gifva dem motsvarande fortsatt fostran. Men — och här intar förf. en afgjordt högre ståndpunkt än de flesta af föregångarne — denna fortsatta fostran skall vara obligatorisk. Att med Achelis och andra göra den frivillig är att uppamma en ecclesiola in ecclesia, en pietistisk separation inom församlingen, som till sist spränges. För denna fara kan icke varnas med för starka ord. Vi utsträcka varningen till att gälla äfven den frivilliga bekännelseakt, som vårt föreliggande arbete tänker sig som afslutning på det flerariga katekumenatet; en dylik akt skulle snart nog antingen öfva samma dolda tvång som vår nuvarande konfirmation eller ock blifva partibildningens smygväg.

Man har all anledning att vara tacksam för denna, en fjärdedel af afhandlingen upptagande afdelning. Och detta desto mer, som framställningen burits af den genuint lutherska synen på katekumenatet såsom af uteslutande evangelisk-kateketisk art utan den eljest i teorien öfliga inblandningen af dels romaniserande sakramentala, dels kalviniserande kyrkorättsliga element.

Undersökningen af den kyrkliga uppfostrans organ är i grunden undersökning af det organ, genom hvilket kyrkan vill meddela dopet, enär den kyrkliga uppfostran till följd af sin utgångspunkt i dopet kräfver att förverkligas af det dopfungerande organet. Som spörsmålet härom genom Sohm, Reischle, Achelis m. fl. fått ett synnerligen aktuellt intresse, skulle förf:s uttalanden inbjudit till granskning, hade de blott icke varit väl kortfattade och hade icke vårt referat redan blifvit väl långt.

Förf., som hittills arbetet på den systematiska teologiens område, har på det nu beträdda praktiska området inlagt förtjänst redan genom att gifva en gammal disciplin ett nytt

namn, som klart angifver såväl samhörigheten som afgränsningen mellan den kyrkliga och den allmänt humana pedagogiken. Hvad i detta hänseende titeln lofvat, har utförandet hållit. Det bådar lycka så för kyrka som skola, att båda förstå hvarandra. Synnerligen våra blifvande skolrådsordförande skulle väl tarfva förf:s syn på förhållandet mellan dessa två. — I författarens stil afpräglar sig grundlighet. Man kan icke ögna igenom boken. Produkt af arbete, kräfver den arbete. Stilen har i jämförelse med föregående arbeten vunnit i genomskinlighet. Ännu händer det dock, att tankarna en och annan gång tränga sig väl våldsamt samman. Men här och där ligger också i dagen det herravälde öfver språket, för hvilket förf. i andra situationer gjort sig känd inom den akademiska världen.

Det är med intresse vi motse andra delen af föreliggande arbete, i synnerhet som förf. då är i tillfälle att tillgodogöra sig Eklunds kateketiska »Trons Artiklar», som nyss afslutats. *Sam. Stadener.*

WINROTH, A., *Äktenskaps ingående och upplösning.* Lund 1898. (Distribuent: Gleerupska Universitets-Bokhandeln.) 290 s. Pris: 5 kr. 25 öre.

Det urgamla kyrkliga inflytande på äktenskaps ingående och upplösning, hvilket är en följd af äktenskapets karakter såsom ett icke endast rättsligt, utan äfven etiskt-religiöst institut, har i väsentliga stycken, om än delvis i annan ordning än förr, bibehållits i vår gällande svenska rätt. Föreliggande rättsvetenskapliga arbete är följaktligen ägnadt att påkalla uppmärksamhet äfven hos teologer och kyrkomän.

Författaren är en af de mest framstående representanterna för den svenska rättsvetenskapen i närvarande tid. Särskildt inom äktenskapsrättens område har han förut dokumenterat sig genom tvenne lärda, på omfattande rättshistoriska undersökningar grundade arbeten: *Äktenskapshindren* och *Äktenskaps ingående.* Hans nu senast utgifna skrift *Äktenskaps ingående och upplösning* utgör första delen af ett arbete, som afser att gifva en fullständig framställning af icke blott den svenska äktenskapsrätten i hela dess vidd, utan den svenska

civilrätten öfverhufvud. Den återgifver i allt väsentligt innehållet af förf:s tvenne föregående, ofvan anförda arbeten och omfattar dessutom en utförlig redogörelse för rättsreglerna angående »upplösning af äktenskapsförbindelser». Den har utgifvits såsom specimen vid förf:s ansökan om transport från den civilrättsliga professuren i Lund till motsvarande professur i Uppsala. Dess vetenskapliga värde har ock blifvit in amplissima forma erkändt af de tre utsedde sakkunnige: justitierådet Afzelius, professor Trygger och f. d. norske statsministern Hagerup. I sitt gemensamma kompetensbetänkande hafva dessa uttalat: »Det betydande material, icke minst ur den juridiska praxis, hvarpå förf. stödt sin framställning, den fullständighet, förf. gifvit sin redogörelse, och den skärpa, med hvilken förf. behärskar sitt ämne, allt detta gifver arbetet ett bestående värde och är ägnadt att väcka en bestämd öfvertygelse om fortsättningens stora betydelse för såväl den svenska rättsvetenskapen som rättsskipningen.»

Förf:s uppgift i detta rättssystematiska arbete har varit att framställa äktenskapsrätten, såsom den för närvarande består enligt lag och i rättspraxis. Det ingår icke i arbetets plan att lämna hänvisningar till föregående civilrättslig litteratur, och däri framställda påståenden upptagas i allmänhet icke till bemötande. Detta hafva vi stundom känt såsom en brist. Förf. redogör icke heller för främmande rätt, lagförslag eller rättshistorisk utveckling i större utsträckning, än han funnit nödigt för att vinna material till belysning och förklaring af gällande svensk rätt. Där en historisk utredning visat sig oumbärlig för att klargöra hithörande civilrättsliga bestämmelser, som i hufvudsak lämnats orörda under nära två århundraden och under tidernas lopp fått en från bokstafven och lagstiftarens ursprungliga syfte i icke ringa mån afvikande tillämpning, har sådan utredning med dithörande bevisföring i regeln förlagts till noterna. Därigenom har åt texten med dess uppgift att utgöra en sammanfattning af bestående rättsnormer kunnat beredas större öfverskådlighet. Företrädesvis i kapitlet om upplösning af äktenskapsförbindelser hafva dylika utredningar lämnats, ty då förf. rättshistoriskt behandlat sitt ämne i de föregående arbetena »Äktenskapshindren» och

»Äktenskaps ingående», har han för dessa två stycken mestadels utelämnat rättshistoriskt bevismaterial.

I föreliggande arbete behandlas äktenskapet naturligen uteslutande från dess juridiska sida. Man äger icke rätt att här vänta äktenskapsfrågornas skärskådande från de synpunkter, som speciellt böra bestämma den pastorala behandlingen af äktenskapsmål. Däremot kunna vi icke underlåta att såsom en brist i förf:s bedömande af gällande äktenskapsrätt anmärka, att han icke behörigen erkänt och häfdat statsintressets kraf på lagbestämmelser ägnade att vidmakthålla och stärka äktenskapets och familjelifvets helgd. Förf. framhåller med rätta (s. 117), hurusom, trots senare tiders lättnader till vinnande af äktenskaps upplösning, vår svenska lagstiftning fortfarande utgår därifrån, att upplösning ej må beviljas, om icke särskilda skäl därtill finnas och dessa medelst laga bevis fastställas på annat sätt än genom parternas öfverensstämmande uppgifter. Han uppvisar, att rättspraxis likväl i detta stycke utvecklat sig i strid mot lagstiftarens mening, hvadan äktenskaps upplösning faktiskt lätt kan utverkas, om blott makarne äro därom ense. Därvid hänvisar han icke blott till den länge öfverklagade tillämpning, som föreskriften i 4 § 13 kap. giftermålsbalken om egenvilligt öfvergifvande såsom skillnadsgrund erhållit vid flera underdomstolar, utan äfven till det sätt, hvarpå Kongl. Maj:t utöfvar sin dispensrätt (s. 117). Ehuru förf. ådagalagt, att en sådan lagskipningspraxis innebär en misstolkning af lagen, yrkar han icke på lagstiftningsåtgärder ägnade att utesluta en sådan med äktenskapets helgd oförenlig misstolkning, utan han synes tvärtom ifrågasätta lagändring i alldeles motsatt riktning. Så skrifver han s. 276: »Om man icke vill besluta sig för att återvända till och häfda strängare åsikter om äktenskaps oupplösbarhet, kunde ju vara skäl att taga i öfvervägande, huruvida man ej borde underkasta sig de resultat, till hvilka utvecklingen ledt, samt öppet medgifva skillnad efter ömsesidig öfverenskommelse utan vilkor af utrikes resa, förödmjukande varningar och ett sårande offentliggörande, men under stadgande af betänketider och, i fall af yrkandets fullföljande, jämväl af rättsliga påföljder, knutna till dess beviljande.» Hvari dessa rättsliga påföljder skulle

bestå, angifver förf. icke, och vi kunna följaktligen icke bedöma, huruvida de skulle kunna lämna någon garanti för upprätthållande af äktenskapets helgd. En jämförelse mellan den svenska lagstiftningen och den utländska synes oss snarare tala för en lagreform, som i förevarande stycke vill göra allvar af 1734 års lagstiftares ursprungliga mening. Det hedrar visserligen icke vårt land och folk, att förf. kan på giltiga grunder om gällande svensk äktenskapsrätt fälla ett omdöme sådant som detta: »För närvarande erhålles upplösning af äktenskap lättare hos oss än i något annat europeiskt land. Förut hafva Preussen och de tyska stater, som anslutit sig till dess rättsregler i ämnet, härutinnan täflat med Sverige. Ändring kommer dock för de förras del att ske, då med 1900 den 1896 för Tyskland utfärdade 'Bürgerliches Gesetzbuch' träder i kraft.»

Äfven i andra punkter äro vissa af förf. uttalade åsikter ägnade att hos kyrkans män framkalla invändningar och gensagor. Vi tänka härvid t. ex. på hans förord, där han bland »trängande lagreformer» upptager »flertalet ovilkorliga eller medgifna vigselformers ersättande med en enda», hvarmed förf. synbarligen afser det obligatoriska civiläktenskapets införande. Utlandets erfarenheter, särskildt från det tyska riket, torde hafva nogsamt ådagalagt, att nämnda lagreform icke varit egnad att väcka och underhålla vördnaden för äktenskapet såsom en Guds stiftelse.

Mot vissa detaljer i förf:s arbete torde anmärkningar kunna framställas. Så måste det anses oegentligt att kalla äktenskapets afslutande inför borgerlig myndighet för *vigsel* (»borgerlig vigsel» s. 4). En sådan terminologi äger icke heller stöd i vår lagstiftning, utan tvärtom. Vi hänvisa till Kongl. förordn. ang. främmande trosbekännare d. 31 okt. 1873 § 5. I sista punkten af denna lagparagraf heter det om det inför borgerlig myndighet ingångna äktenskapet: »Det äktenskap ege full borgerlig giltighet, *ändock att vigsel ej tillkommer.*» — Redogörelsen för K. Cirk. d. 29 jan. 1869 är något oklar och kan därigenom blifva missledande. Förf. skrifver (s. 24): »Komminister och kaplan i annexförsamling kunna af domkapitlet vara bemyndigade att föra kyrkoböcker och att i enlighet med dem utfärda lysningar.» Det borde heta: »Prest

i annex- eller kapellförsamling kan» etc. — I fråga om det i kyrkohandboken kap 1 fastställda lysningsformuläret skrifver förf. (s. 25 n. 2): »Tillhöra båda nupturienterna eller endera icke kristet trossamfund, är formuläret något olika, så att lysningen till sitt innehall har en fullt borgerlig karakter. I den kyrkliga praxis räknas i detta fall förutom judar till icke kristna alla de, som äro odöpta eller icke i vederbörlig ordning begått nattvarden.» En kyrklig praxis, som till icke kristna hänför äfven döpta, blott de »icke i vederbörlig ordning begått nattvarden», är oss obekant, och vi äro böjda för att betvifla, att en sådan praxis existerar hos oss i vidsträcktare mån. I hvilket fall som helst kan den icke ur kyrkorättslig synpunkt försvaras. — Till en anakronism gör förf. sig skyldig, då han säger (s. 35): »Då kyrkolagens författare ålagt presterna att icke trolofva dem, som icke kunna Luthers katekes *och* begått Herrans nattvard, hafva de, såsom sammanhanget tydligen utvisar, haft i tankarne ungdomliga nupturienter samt konfirmationen (!?) och det den senare föregående förhöret i kristendom.»

Förf. anmärker i sitt förord, såsom ock i ett tidigare arbete, att en i Lund utöfvad litterär juridisk verksamhet icke kunnat slå fullt väl ut, då förf. där måst sakna hvad endast hufvudstaden erbjuder i arkivhandlingar och upplysningar om öfvad praxis. Han står nu emellertid i begrepp att flytta till Uppsala. Då han därmed kommer i hufvudstadens närhet och alltså beredes tillfälle att i ett gynnsammare läge fullfölja sin framställning af den svenska civilrätten, har man rik anledning att fästa stora förhoppningar vid fortsättningen och afslutningen af detta i stor skala planlagda arbete. Vi önska honom därtill kraft och framgång. *H. W. T.*

STOSCH, GEORG, Pfarrer am St. Elisabeth-Kranken- und Diakonissenhause zu Berlin, *Die Seele und ihre Geschichte.* Meditationen für das innere Leben. 2:te Aufl. Berlin 1898, 3 mark. (Martin Warneck, 168 s.)

Behofvet af näring för det inre lifvet gör sig alltid kännbart i Herrens församling. För att mogna för det eviga gudsriket behöfva själarna föras framåt i gemenskap med sin

Frälsare och därtill fördjupas inåt i allvarligare synd- och skuldkänsla, i starkare nådesbehof, i kraftigare kamp mot det onda, i innerligare sannings-, helighets- och kärlekssinne. Såsom benådade äro de kallade att lefva det fördolda lifvet med Kristus i Gud. Ordet, dopet och nattvarden äro de härliga klenoder, hvilka, såsom Herrens gåfva till församlingen, skola under Andens ledning både väcka och underhålla detta lif. Men här kan den enes lifserfarenhet komma den andres till hjälp, den längre hunnes vägleda den som nyss börjat, och vi tro förvisso, att de meditationer för det inre lifvet, hvilka i ofvanstående arbete af en erfaren själasörjare meddelats, skola kunna bidraga till att gifva ljus och ledning åt själar, som fyllts af evighetslängtan, vare sig de längre eller kortare tid vandrat hemåt, i tron på sin Frälsare.

I sexton betraktelser gifver oss författaren i ett enkelt språk ganska djupsinniga tankar enligt Herrens ord öfver själens ursprung och ursprungliga härlighet, samt hur hon irrade vilse och ådrog sig dödsdom, men också hur hon fick löfte om arf för att vända åter och vägleddes därtill genom samvetet och lagen. Därefter följer en skildring af själens förlossare och hur själen kallas, rättfärdiggöres och helgas, samt hvad som är hennes spis och dryck. De tre sista betraktelserna ägnas åt själens hemvändande, platsen för hennes förbidan samt hennes eviga fulländning. - Genomträngd af den äkta evangelisk-lutherska troåskådningens innerlighet, har förf. därjämte förstatt att ösa ur de ädlare medeltidsmystikernas källa och från de gamle kyrkolärarnes rika förradshus, hvarjämte djupa tankar anföras från *Dante*. *Shakespeare*. *Goethe*. *Schleiermacher*. Såsom exempel på förf:s originella skrifsätt meddela vi följande. »Vår själ är från sina första andetag arfvinge till en urgammal skuld. Detta faktum är den svårfattligaste och dock djupast kända hemligheten i vårt lif» (s. 40). »Med skulden ha vi ärft lusten, hvilken utgör skuldens brottsliga rot» (s. 41). »Ej mera harmoni, utan förvirring är vår själs signatur.» — »De olika temperamenten bero på, att en själskraft har öfvervikt öfver de andre. — Vill man nyttja de fyra grundämnena till bilder för själarnas temperamentsanlag, så liknar det *sanguiniska* det lätt rörliga vattnet,

det *melankoliska* den fjärran och vida farande luften, det *koleriska* den upplågande elden, det *flegmatiska* den tåliga jorden.» (s. 50). »I de tvifvel, som väckas genom motsatsen mellan *vilja* och *kunna*, finna vi vår tillflykt hos Guds Ande, som i tron djupt och allt djupare inpräglar i våra tankar rättfärdiggörelsens visshet, i det han lär oss att ej se på vårt verk, utan på Guds verk, ej på oss själfva, utan på Kristus. Tankarnas förlossning verkar då tillbaka på och förhjälper till viljans förlossning» (s. 117). »Det är en villfarelse, som beröfvar många själar deras frid, att mena, att rättfärdiggörelsen är visserligen Guds verk, men att helgelsen måste vara vårt eget. Samme ande, i hvilken vi rättfärdigas, är det äfven som helgar oss. Äfven helgelsen är Guds verk i oss. Hon är den inre, gudomliga följden af rättfärdiggörelsen» (s. 121).

Gripande är skildringen af det allvar, som hvilar öfver döden både för den hemvändande själen och för dem, som omgifva dödsbädden (s. 146—47), likaså hvad som säges om hvilan hemma hos Herren och om själens slutliga fulländning.

E. H.

WAGNER, C., *Hjemmet.* Autoris. Oversættelse ved Vladimir Moe. Med Forf:s Fotografi og Selvbiografi. Kristiania, Feilberg & Landmark (Chr. Dybwad) 1899. 241 s. 3,50 kr.

Den franske protestantiske pastorn Wagner har redan genom tvenne till svenskan öfverflyttade skrifter, »Ädel kraft» och »Längs vägen» (Sthlm, Norstedt & Söner), tillvunnit sig förtroende och sympati äfven inom vårt land. Vi hade hoppats att få se äfven det ofvan angifna arbetet af samme förf. framträda i svensk dräkt; men då, oss veterligen, så ännu icke skett, hafva vi ej velat underlåta att påpeka tillvaron af den norska öfversättningen, tack vare hvilken måhända för en och annan den nya bekantskapen underlättas. Samma egenskaper, som så fördelaktigt kännetecknat W:rs föregående författarskap, sätta sin prägel jämväl på detta alster af hans penna. Manlig kraft och mjukt behag äro här förenade; det är en verkligt sund och stärkande ande, som fläktar emot oss ur »Hjemmet». Förf. förstår på ett särskildt sätt att lyfta det

hvardagliga och i sig skenbart obetydande upp i en högre sfär och omgifva det med en poetisk doft och fägring, som är ägnad att verka tilldragande på hvarje oförvilladt sinne. Det är som sutte man ned vid en god väns sida och hörde honom i förtroligt samspråk meddela nytt och gammalt ur sin erfarenhets skatt. »Lyslokkede Hoveder og Sølvhvide Hoveder», »De onde dage» och »De gode dage», »Hvad de udretter, hvis Livsgjerning er endt», »Naar Fuglene forlader Redet» och »Naar Fuglene vender tilbage til Redet», se där några af kapitelrubrikerna.

Arbetets värde ökas genom den lilla af porträtt åtföljda själfbiografiska skiss, som inleder detsamma. Af densamma framgår bl. a., att förf. är prästson fr. Elsass och att han, ehuru tidigt faderlös, lärde att värdera »Hjemmets» välsignelser. Drag ur hans eget barndoms- och ungdomslif förekomma äfven längre fram i boken. Med dessa vackra ord afslutar han öfverblicken öfver sitt lif: »Jag har umgåtts med fattiga och rika, lärda och olärda, troende och otrogna, och jag har lärt att älska dem alla. Jag har kommit att älska lifvet, och mitt valspråk har blifvit det gamla, kända: Jag är en människa, och intet mänskligt är mig främmande. Och genom hela tillvaron skymtar jag blott två ting: människornas uselhet och Guds godhet. Att förena dessa två skarpa motsatser, det är enligt min mening människans uppgift.»

J. T. B—g.

BRING, J. C., Teol. D:r, *Fatta det eviga lifvet!* Ord till nattvardsungdom. Sthlm 1899. F. & G. Beijers Bokförlagsaktiebolag, 86 sid. Pris kr. 1,50.

BRING, J. C., Teol. D:r. *Jesu Bergspredikan,* utlagd i 42 betraktelser. Tredje oförändrade upplagan. Sthlm 1899. A. L. Normans Förlagsexpedition, 102 sid. Pris, häft. 0,75, inb. i klotband 1,50.

För en rekommendation af föreliggande skrifter, den ena nu utgifven för första gången och innehållande ett urval konfirmationstal, skriftetal och afskedsord till nattvardsungdom, den andra nu utkommande i sin tredje upplaga, är ej af nöden

mer än en hänvisning till författarnamnet. Skulle vi därutöfver säga något, så skulle det härvidlag vara ett påpekande af den sant evangeliska uppfattning af konfirmationen och konfirmationslöftenas karakter, som den högt vördade, nu hädangångne författaren hade och som gör ett sådant välgörande och stärkande intryck i en tid, då mången i välment oförstånd ifrar mot både konfirmation och särskildt konfirmationslöften. Vi anföra ur den första af de båda omnämnda böckerna, sid. 8 f., följande, som yttras med anledning af Pauli ord till Timoteus i 1 Tim. 6: 12: » . . . Paulus fattar Timoteus vid denna hans bekännelse och använder den såsom ett styrkande medel i den kamp, hvartill han nu uppkallat honom. Ja, det ligger något styrkande i bekännelsen. Det man bekänt sig till, vill och kan man ju ej lätteligen öfvergifva, om man annars haft allvar med sin bekännelse. Det är ju därför som äfven konfirmanden aflägger en bekännelse. Och hvad innebär väl denna, om icke en bekännelse i tron och till tron och därmed till trons kamp? I bekännen ju, att I viljen af allt hjärta hålla eder till Gud, vår Herres Jesu Kristi Fader, till Jesus Kristus, Guds Son, eder Frälsare, och till den Helige Ande, eder hugsvalare och heliggörare. I bekännen, att I viljen blifva i denna tro intill änden, kämpa trons kamp genom att städse hålla eder till Herren. I bekännen eder till Guds ord, att dagligen däri söka lifvets näring, och till eder Frälsares nattvard, att i den mottaga lifvets bröd; således att I viljen följa kallelsen och fatta evigt lif. Är det allvar med denna bekännelse — och här måste det vara allvar, om någonsin — då skall denna bekännelse inför många vittnen, ej blott synliga utan äfven osynliga, hafva något stärkande med sig för hela edert lif, då I stån i striden för tron, då I skolen fatta det eviga lifvet.»

Hj. D.